

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar
Történelemtudományi Doktori Iskola

Magony-Biró Kata

**A Feltámadás Kongregációjának a bolgár unitus hívek körében végzett
missziója az Oszmán Birodalomban (1863-1903)**

Doktori (PhD) értekezés

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Történelemtudományi Doktori Iskola
A Történelemtudományi Doktori Iskola vezetője:
Dr. Óze Sándor egyetemi tanár DSc

Témavezető:
Dr. Illés Pál Attila PhD
Külgazdasági- és Külügyminisztérium

Budapest
2023

*Bár mindenkitől független voltam, mégis
mindenkinek szolgálója lettem, hogy minél többet
megnyerjek (...).*

*A gyöngék közt gyöngé lettem, hogy megnyerjem a
gyöngéket.*

*Mindenkinek mindene lettem, hogy mindenkit
üdvözítsek.*

*Mindezt az evangéliumért teszem, hogy nekem is
részem legyen benne.*

/ 1 Kor 9, 19; 22-23. /

Nyilatkozat

Kijelentem, hogy a jelen munkát önállón készítettem, és semmilyen más segédeszközt nem használtam a feltüntetetteken kívül. Az értekezést saját szellemi termékemnek tekintem.

Budapest, 2023. szeptember 28.

Magony-Biró Kata

TARTALOMJEGYZÉK

I. FEJEZET. BEVEZETÉS	1
I. 1. Az értekezés címe és a témaválasztás megindoklása; a kutatás előzményei, folyamata és céljai.....	1
I. 2. Az értekezés témájának szakirodalma és forrásai	7
I. 3. A választott megközelítés és kutatási módszer	19
I. 4. Új eredmények	24
I. 5. Az értekezés kijelölt időbeli, térbeli keretei és felépítése	25
I. 6. Köszönetnyilvánítás	28
II. FEJEZET. A FELTÁMADÁS KONGREGÁCIÓJÁRÓL ÉS A KONGREGÁCIÓ SAJÁTOS KARIZMÁJÁRÓL.....	29
II. 1. A Feltámadás Kongregációja	29
II. 2. A Feltámadás Kongregációjának sajátos karizmája és hivatása	33
III. FEJEZET. A BIRODALMI KERETET ADÓ 19. SZÁZADI OSMÁN ÁLLAM ÉS BULGÁRIA TÖRTÉNETI, VALAMINT EGYHÁZTÖRTÉNETI HÁTTERE	35
III. 1. Bevezető megjegyzések az Oszmán Birodalomról.....	35
III. 2. Az Oszmán Birodalom valláspolitikájáról, keresztény egyházakkal kapcsolatos politikájáról.....	38
III. 3. A bolgár területeken élő közösségek etnikai és nyelvi megoszlása	44
III. 4. Bolgárok a politikai és egyházi függetlenedés útján; a bolgárság ügye az európai nagyhatalmi politikában	50
III. 5. A bolgárság és a nyugati kereszténység találkozásai	56
III. 6. A latin katolikus közösségek születése Bulgáriában	61
III. 7. A Szentszék és a missziók bővülése; valamint a Szentszéknek a keleti keresztényekhez való viszonyulás 19. század második felében	62
III. 8. A bolgár rítus és a Bolgár Bizánci-szláv Katolikus Egyház.....	72
III. 9. Katolikus egyházszerkezet és a katolikus missziós szerzetesrendek tevékenysége az Oszmán Birodalom bolgárok lakta területén a 19. században.....	73
III. 10. A rezurrekcionista misszió jelentősége és egyedisége más, bolgárföldön működő missziós rendekhez képest.....	76

IV. FEJEZET. A REZURREKCIONISTÁK BULGÁRIAI MISSZIÓJA.....	79
IV. 1. Események IX. Pius felkérésétől a misszió megalapításáig.....	79
IV. 2. A misszió alapításának céljai.....	84
IV. 3. Támadások, akadályok, problémák, belső feszültségek.....	85
IV. 4. Támogatók és a misszió ügyének segítői	91
IV. 4. 1. A fontosabb támogatókról általánosságban	91
IV. 4. 2. A bolgár misszió támogatói 1872-ben	95
IV. 4. 3. A Pelplini Szent Jozafát Egyesület	96
IV. 5. A misszió történetének meghatározó eseményei a vizsgált időszakban (1863–1903).....	98
IV. 6. Az apostolkodás helyszínei a vizsgált időszakban (1863–1903)	103
IV. 7. A bulgáriai misszió rezurrekcionista áldozópapjai, szerpapjai, szerzetestestvérei a vizsgált időszakban (1863–1903)	117
V. FEJEZET. A FELTÁMADÁS KONGREGÁCIÓJÁNAK BOLGÁR LAKOSSÁG KÖRÉBEN VÉGZETT TEVÉKENYSÉGE A MISSZIÓ ELSŐ ÉVTIZEDEIBEN	126
V. 1. Az unitus bolgár lakosság lelkipásztori szolgálata	126
V. 2. Oktatási-nevelési tevékenység.....	130
V. 2. 1. Elemi iskolák.....	131
V. 2. 2. Az Edirnei Bolgár Katolikus Gimnázium és Kollégium.....	133
V. 2. 3. A kézművesipari iskola.....	155
V. 2. 4. Felkészítő képzés	157
V. 2. 5. A nyomda.....	157
V. 3. Hivatásbresztés, papképzés.....	158
V. 3. 1. A Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület	158
V. 3. 2. A kisszeminárium	160
V. 3. 3. A missziós nagyszeminárium.....	160
V. 4. Segítségnyújtás a gyógyászatban és a katasztrófa idején	166
V. 5. Fordítói tevékenység a katolikus hit védelmében.....	167
VI. FEJEZET. AZ OROSZ-TÖRÖK HÁBORÚ ÉS A REZURREKCIONISTÁK	168
VI. 1. Az orosz-török háború első hónapjainak edirnei lecsapódásai.....	169
VI. 2. Menedéknyújtás, gyermekmentés	171
VI. 3. Közbenjárás a szegényekért	173

VI. 4. Életmentés és sebesültgondozás	173
VII. FEJEZET. A BULGÁRIAI UNITUS MISSZIÓ EGYEDISÉGE	176
VII. 1. A bolgár identitás szolgálatában	176
VII. 2. A misszió unikális vonásai	182
VII. 3. A nyugati keresztény kultúrkör lenyomatai a misszióban	191
VIII. FEJEZET. A REZURREKCIONISTÁK BULGÁRIAI MISSZIÓJÁNAK MAGYAR VONATKOZÁSAI	196
IX. FEJEZET. A BULGÁRIÁBAN MŰKÖDŐ REZURREKCIONISTÁK TOVÁBBI SORSA 1903 UTÁN ÉS JELENKORI HELYZETKÉPE.....	199
X. FEJEZET. BEFEJEZÉS	210
X. 1. Összegzés.....	210
X. 2. A kutatás eredményei.....	211
X. 3. A téma továbbkutatásában rejlő lehetőségek.....	214
FÜGGELÉK.....	219
Függelék - I. Táblázatok.....	219
Függelék – II. Térképmelléletek.....	235
Függelék – III. A rezurrekcionisták oktatási tevékenységének tartalmához, időben szabályozott rendjéhez kapcsolódó dokumentumok	238
Függelék – IV. A rezurrekcionista atyák táblázatba rendezett, 1872-es évi költségvetése	246
Függelék – V. Kronológiák	248
Függelék – VI. A vizsgált időszak (1863–1903) rezurrekcionista rendfőnökei és bulgáriai missziós elöljárói, továbbá a katolikus egyház bulgáriai és konstantinápolyi vezető méltóságviselői; a bolgár görögkeleti egyház exarchái; a vizsgált időszak nyugati és bizánci keresztény egyházfői, valamint oszmán és bolgár uralkodói	266
Függelék – VII. A kommunista időszakban Bulgáriában szolgáló rezurrekcionisták életéről és tevékenységéről Stefan Koperek tanulmánya alapján.....	272
Függelék - VIII. Fotográfia melléletek.....	275
FORRÁSOK ÉS BIBLIOGRÁFIA.....	293
Rövidítések.....	293
Levéltári és kéziratári források.....	293
Forráskiadványok	311
Szakirodalom.....	312

REZÜMÉ	333
ABSTRACT	334

I. FEJEZET. BEVEZETÉS

I. 1. Az értekezés címe és a témaválasztás megindoklása; a kutatás előzményei, folyamata és céljai

Milyen kilátásai lehettek a közel ötszáz éve az oszmán uralomnak alávetett, Konstantinápolytól katonailag karnyújtásnyira levő bolgárságnak a függetlenedésre, aki látta a szomszédos népek függetlenedésének sikereit, de önmaga nem tudta egyedül kivívni azt? Volt-e bármilyen esély arra, hogy a hajdan önálló patriarkátussal és saját hierarchiával rendelkező bolgárság visszazerezzék egyházi függetlenségét a Konstantinápolyi Patriarkátus joghatósága alól, amely a török hódítással kiterjesztette hatalmát a bolgár területekre és erőteljes hellenizációba kezdett? Hogyan tudta egy lengyel alapítású szerzetesrend az unitus bolgárság – és valójában a pravoszláv bolgárság – javát is szolgálni a 19. század egyik legjelentősebb balkáni (háborúval kísért) krízise idején és egyben a bolgár nemzeti ébredés legkiéleztettebb időszakában, majd az újjászülető Bulgária történetének első évtizedeiben? Hogyan tudták keresztény és bolgár identitásukban megerősíteni a trákiai falvak és városok híveit a rezurrekcionisták? Hogyan szolgálhatták intézményeik a bolgár ifjúságot, a bolgár nemzetet és a bolgár unitus egyház jövőjét a bolgárok lakta területeken? Miben állt jelentőségük, mit adott tevékenységük a függetlenség útjára lépő bolgárságnak? Jelen dolgozat ezekre a kérdésekre igyekszik választ adni.

Munkámban egy lengyel alapítású szerzeteskongregációnak, a Feltámadás Kongregációjának (Congregatio a Resurrectione Nostri Domini Jesu Christi) sokoldalú missziós tevékenységét mutatom be a misszió életéből és életéről ránk maradt források segítségével, amelyet a 19. század második felében folytattak az unitus bolgárok lakta településeken, valamint a nagyvárosnak számító, színes etnikai és vallási összetételű Edirnében. “A Feltámadás Kongregációjának a bolgár unitus hívek körében végzett missziója az Oszmán Birodalomban (1863 – 1903)” címet viselő dolgozat elején elengedhetetlen, hogy néhány megjegyzést fűzzek címhez.

A Feltámadás Kongregációja egy világviszonylatban kevésbé ismert, fiatalnak mondható, kisebb szerzetesi közösség (a modern korban született, és a nagyobb múltú szerzetesrendekhez képest kevesebb rendtagot számlál), melyet az 1830-31-es novemberi lengyel felkelés leverése miatt a párizsi lengyel emigrációba (a “Nagy Emigrációba”) kényszerült, jogi és közgazdász végzettségű Bogdan Jański (1807-1840) alapított 1836. február 17-én. Jański Párizsban megtérése és a katolikus egyházhoz való visszatalálása után a francia fővárosban élő lengyelek egyik összetartója és lelki apostola lett. Az Isten Szolgája címet viselő

Jański boldoggá avatási eljárása megkezdődött. Szellemi-lelki örökségét a közösség társalapítói: Piotr Semenenko (1814-1886) és Hieronim Kajsiewicz (1812-1873), valamint tanítványai és a közösség későbbi tagjai őrizték és bontakoztatták ki az isteni gondviselés révén.¹

A rezurrekcionisták “lelki családjához” tartozik a Feltámadás Kongregációja és a Feltámadás Nővérei női szerzeteskongregáció is. Jelen munkámban a férfi ágnak, a Feltámadás Kongregációjának apostoli tevékenységét mutatom be 19. századi, bolgár vonatkozásban, hiszen ez áll kutatásom célkeresztjében; a női szerzetesközösség bulgáriai tevékenységéről csak alapvető információkat közlök.

A Feltámadás Kongregációja elnevezést használom a közösség megjelölésére követve az angol nyelvterületen is meggyökeresedett változatot (The Congregation of the Resurrection). A kongregáció lengyel néven Zgromadzenia Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa (a Mi Urunk Jézus Krisztus Feltámadásának Gyülekezete.²) E kongregáció tagjai a tehát a rezurrekcionisták. A Feltámadás Kongregációja a 19. század második felében az edirnei vilajet (eyalet) bolgárok lakta településein, majd Bulgáriának az Oszmán Birodalomtól való függetlenedése után az újjászületett bolgár államban az I. világháború kitöréséig mint lengyel alapítású, birituális (latin és bizánci szertartásrendben szolgáló) kongregáció óriási áldozatokat hozott azért, hogy a bolgár unióhoz hű maradt lakosság keresztény, katolikus hitében és Róma iránti hűségében megmaradjon, és új hivatások szülessenek.

A dolgozat fókuszában a nemzeti függetlenségüktől és virágzó keresztény államiságuktól az oszmán hódítás³, vallási önállóságuktól pedig a Konstantinápolyi Patriarchátus⁴ által megfosztott bolgár lakosság áll, ezen belül is a bolgár lakosság azon

---

¹ Vö: IWICKI, John C.R. – WAHL, James C.R.: *Resurrectionist Charism. The History of the Congregation of the Resurrection. 150 years. Vol. I. (1836 – 1886).* Rome (Róma), s. n., 1986. 17-45; 50-79.

² E szerzetesközösség első magyar megnevezését Jerzy Kłoczowski, Jan Skarbek és Lidia Müllerowa közös szerzésű lengyel egyháztörténeti monográfiájában olvashatjuk Illés Pál Attila fordításában, aki a Feltámadás Papjainak Rendje, illetve a Feltámadás Papjainak Gyülekezete elnevezést használja a közösségre, hűen tükrözve a lengyel elnevezés értelmét. Vö. KŁOCZOWSKI, Jerzy – MÜLLEROWA, Lidia – SKARBEK, Jan: *A katolikus egyház Lengyelországban.* Ecclesia Sancta 3. Budapest, Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága, 1994. 208-209.

³ 1393-ben Bajazid (1389-1402) elfoglalta Tirnovót, majd a nikápolyi győzelme után 1396-ra a bolgár területek tejjessége az oszmán terjeszkedés áldozata lett; így Bulgária csaknem ötszáz évre az Oszmán Birodalomba tagozódott be. Vö. JELAVICH, Barbara: *A Balkán története I. 18. és 19. század.* Budapest, Osiris Kiadó – 2000, 1996. 37.

⁴ 1767-ben szüntette meg az egyre inkább görög érdekeket képviselő Konstantinápolyi Patriarchátus a bolgárok saját, Ohridi Patriarchátusának intézményét. Egy évvel korábban hasonló dolog történt a szerbek esetében: 1766-ban megszüntették az Ipeki (Peći) Patriarchátust. CRAMPTON, R. J.: *A Concise History of Bulgaria.* Cambridge Concise Histories. Cambridge, Cambridge University Press, 1997. 66. Ettől kezdve a szerb és bolgár keresztények is a konstantinápolyi pátriárka egyházi joghatósága alá kerültek.

csoportja, akik az 1859-ben kezdődő s 1860 decemberében megszülető vallási unióra, egységre léptek a Szentszékkal. Ők a bulgáriai unitusok, akik a katolikus egyházban bizánci-szláv rítusukkal (bizánci szertartásrend és egyházi szláv liturgikus nyelv) a bizánci hagyomány őrzői, ugyanakkor teljes hitbeli (teológiai) és kormányzati egységben vannak a Szentszékkal. A bolgár uniós mozgalom megpecsételésének évében a bolgár katolikus hívek száma megközelítette a 60.000 főt; de nem sokkal később az unióra lépett papok és világi hívek nagy része visszatért a görögkeleti (orthodox) hitre – köszönhetően nagy részben annak, hogy igen komoly politikai támadás indult a bolgár unitus mozgalom elfojtására nemzetközi téren, mindemellett az unitus híveket számos üldözés és megannyi diszkrimináció érte bolgár görögkeleti honfitársaik oldaláról is. Napjainkban, azaz a 21. század elején a bulgáriai görögkatolikus hívek lélekszáma megközelítőleg 10.000 főre tehető.

A bolgár vallási uniós mozgalom első évtizedei idején is az oszmán állam adta e balkáni nép számára a birodalmi-államigazgatási keretet. Bulgária ugyanis 1393-tól egészen a 19. század végéig az Oszmán Birodalom európai testének szerves része volt. Igen közel elhelyezkedve Konstantinápolyhoz más balkáni népekhez viszonyítva valamivel később nyerte el részleges (1878) majd teljes függetlenségét (1908). A meghódított Bulgária területe a hódítás utáni időkben betagozódott az oszmán közigazgatásba, népessége pedig az adózásba, és az oszmán jogalkotás törvényei váltak érvényesekké lakosaira. A 19. század második fele azonban már egy olyan korszak volt, amelyben a Tanzimát-reformok (a válságban levő birodalmat megújító, európai mintákat szem előtt tartva modernizáló, haladó szultáni intézkedések, reformok) ellenére a birodalom agóniáját élte, közel állt az összeomláshoz, igen sok esetben a nagyhatalmak szerepvállalására volt szükség, hogy az állam szétesése ne következzen be.

A rezurrekcionisták bulgáriai missziójának több mint százötven éves történetéből indokolt volt kijelölnöm egy időszakaszt. A misszió 1863-as alapításának éve jelölte ki az szakasz kezdetét, és négy évtizedet ölel fel a vizsgált időszak (1863-1903). Azért, mert ebből a korszakból származik a legtöbb forrás; továbbá azért, mert egy rendkívül fontos időszakról van szó, amelyben a függetlenségéért küzdő bolgárság utolsó felkelése tragikus kimenettel zárult, de az orosz-török háború következtében felszabadult bolgárság útja megindult a teljes függetlenség felé. És azért is, mert ebben a korszakban született újjá az immáron Konstantinápolytól független görögkeleti bolgár egyház is (1870: Bolgár Exarchátus); és ebben az időszakban indult ismét gyarapodásnak a bolgár unitus egyház, amely gyarapodást azonban bizonyos események újra-újra megakasztották (pl. 1893-és 1895 között a nagyarányú pravoszláviába való visszatérés jelensége), de tovább tudott lépni a kríziseken ezt követően is.

Témaválasztásom elsősorban azért esett a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziós tevékenységére, mert hazánkban a rend tevékenysége teljesen ismeretlen. Belső motiváció vezetett, hogy a történelemtudomány szakterületén magyar nyelven is olvasható legyen tudományos munka a kongregáció történelemben betöltött szerepéről. Régóta foglalkozom a rezurrekcionisták működésével, a rend történetével, lelkeségével és a közösség katolikus egyházban betöltött szerepével. Szakdolgozati, majd doktori kutatásaim során a rezurrekcionisták tevékenysége kapcsán számos monográfiát, tanulmányt olvastam el, és különböző típusú forrásokat dolgoztam fel. Mindezek betekintést adtak ennek a fiatal rendnek a történelemben kibontakozó küldetésére. Különösen is megragadott a rend egyik 19. századi küldetése, mely magába foglalta a pasztorációt, az oktatás-nevelést, a hivatásbresztést és a pap-illetve szerzetesképzést a keleti rítusú katolikus hívek között Galícia és Bulgária területén. Kiemelném továbbá, hogy érdeklődésemet mindig is foglalkoztatta a lengyel egyháztörténelem, a missziós rendek apostoli tevékenysége, a katolikus egyház részegyházainak és rítusainak sokszínűsége és az európai népek vallási uniós mozgalmi.

Az értekezés megszületését megalapozó forráskutató és forrásfeldolgozó munka előzményeinek sorába elsőként Isten Szolgája Bogdan Jański (1807-1840) életművének megismerése és a személyéhez kapcsolható primer források és a szakirodalom feldolgozása kapcsolódik. Ennek gyümölcse lett történelem szakra írt szakdolgozatom⁵, melynek fókuszában az 1831 után létrejövő párizsi lengyel emigráció (Wielka Emigracja) laikus, katolikus társadalmi gondolkodója és apostola: Bogdan Jański életútja, társadalmi gondolkodása, és az 1830-as évekhez köthető széleskörű tudományos, közösség-szervező és apostoli tevékenysége, közösség-alapításai, valamint szellemi-lelki öröksége áll. Jański alapította meg a Feltámadás Kongregációját. Jański társadalmi gondolkodóként is említést érdemel, aki a 19. század forradalmi és megannyi új szociális problémája idején a társadalom keresztény alapokon történő megújítására, új életre támasztására törekedett, e témában született első, angol nyelvű publikációm.⁶ Jański igazán ismertté a párizsi lengyelség körében végzett közösség-szervező, mentori és apostoli tevékenysége révén vált, ilyen jellegű fáradozásairól jelent meg második,

---

⁵ BIRÓ Kata: *Bogdan Jański öröksége*. Szakdolgozat. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, 2011.

⁶ MAGONY-BIRÓ Kata: *Jański's Ideas on the Renewal of the Society*. In: *Duchowość Klasztorów Polskich: Przekaz i Komunikacja X. Zmartwychwstańców: ku duchowemu odrodzeniu społeczeństwa*. Szerk. MLECZKO, Wojciech CR. Kraków, Wydawnictwo Św. Jana Pawła II., 2015. 35-57.

magyar nyelvű tanulmányom.⁷ Jański lelki örökségének másik alapvető pillére, (a társadalmi mellett) az egyéni, személyes megújulás, belső újjászületés, melyről harmadik publikációmban⁸ írtam. Másodsorban előzménye volt doktori kutatómunkámnak az az anyaggyűjtő és feldolgozó munka, melynek során a Jański által 1836-ban Párizsban alapított közösségből 1842-ben Rómában egy lengyel alapítású, későbbiekben nemzetközi szerzetesközösség született, a Feltámadás Kongregációja. Közép-Európa specializációra írt szakdolgozatomban⁹ a Feltámadás Kongregációjának megalakulásáról, az alapítóról és társalapítókról; a kongregáció rendszabályzatairól, pápai jóváhagyásáról, közösségi életet szabályozó konstitúciójáról; a rend küldetéséről, lelkiségéről és karizmájáról; szervezeti struktúrájáról és a közösségen belüli elköteleződés és megszentelődés állomásairól írtam, mely munka befejező részét a kongregáció patrónusainak, patrónájának, kegyhelyeinek bemutatása és a közösség női és férfi ágának boldoggá avatott vagy életszentség hírében elhunyt tagjainak rövid ismertetése adta.

Forrásgyűjtő, szakirodalom gyűjtő és forrásfeldolgozó munkám egy több szakaszból álló folyamat¹⁰ ívét adja és különböző kutatási helyeket érintett. Ez utóbbiakból különösen a lengyel

---

⁷ MAGONY-BIRÓ Kata: *A párizsi lengyel emigráció apostola: Bogdan Janski*. A 2016-os Pázmány Doktori Konferencián elhangzott előadás tanulmánya. In: *Studia Varia. Tanulmánykötet – Pázmány Doktori Konferencia*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar. 2016. Szerk. BALÁZS József - BOJTOS Anita - PAÁR Tamás et al. 416-426. A Pázmány Doktori Konferencián elhangzó előadásokból készült kötet online jelent meg. <http://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/doktorandusz-konferencia-2016/tanulmanykotet> Levélétel időpontja: 2021. május 6.

⁸ MAGONY-BIRÓ Kata: *A megújulás személyes dimenziója Bogdan Jański és az általa alapított közösség lelkiségében*. In: *Eszmetörténeti tanulmányok. Dolgozatok a 2012. november 10-én, Piliscsabán rendezett konferencia előadásaiból*. Szerk. BOJTOS Anita - NOVOTNIK Ádám. Budapest-Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2016. Doktoriskolai konferenciák 1. 231-244.

⁹ BIRÓ Kata: *A Feltámadás Kongregációja. Egy lengyel alapítású közösség küldetése a világegyházban*. Szakdolgozat. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szlavisztika Intézet, 2011.

¹⁰ Forrásgyűjtő, szakirodalomgyűjtő és forrásfeldolgozó munkám szakaszai és kutatási helyszínei a következők voltak. A rezurrekcionista rend bolgárföldön végzett unitus missziójához kapcsolódó forrásokat Magyarország levéltáraiban nem találni. Az első szakaszban kutatásaim egyháztörténeti-politikaitörténeti megalapozásához sikerült fellelnem a vonatkozó szakirodalmat kisebb részben magyar szerzőktől magyar nyelven, túlnyomórészt azonban külföldi kutatók és tudományos szerzők javarészt idegen nyelvű monográfiáiból, tanulmányaiból, kisebb részben magyar fordításban megjelent írásaiból. A 19. század bolgár történelme, az Oszmán Birodalom 19. századi történelme és az európai nemzetközi politika 19. századi alakulása vonatkozásában a történelmi háttér megismeréséhez különösképpen az Országos Széchényi Könyvtár, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szakirodalmi anyaga adott segítséget. Az egyetemes egyháztörténelmi, a bolgár egyháztörténelmi, továbbá az ekkleziológiai és liturgikai háttér megismeréséhez a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karának Könyvtárának anyaga adott lehetőséget. Keleti akatolikus és keleti katolikus témában pedig a Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola Könyvtárának témába vágó tudományos munkái alapozták meg háttérismereteimet. Ezt követte második lépésként a szakirodalom összegyűjtése Lengyelország könyvtáraiban (Biblioteka Jagiellońska, Biblioteka Książąt Czartoryskich). A harmadik szakasz adta a kutató- és anyaggyűjtő munka legfontosabb részét: a lengyel nemzeti és tudományos levéltárak (Archiwum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich – Dział Archiwum i Zbiór Rękopisów Czartoryskich, és a Biblioteka Jagiellońska kéziratára), valamint a Feltámadás Kongregációjának krakkói tanulmányi házához tartozó (Zmartwychwstańcy Dom Modlitwy i Studiów)

nemzeti és tudományos levéltárakat (Archiwum Narodowe w Krakowie, Biblioteka Książąt Czartoryskich – Dział Archiwum i Zbiór Rękopisów Czartoryskich, és a Biblioteka Jagiellońska kézirtára), valamint a Feltámadás Kongregációjának krakkói tanulmányi házához tartozó (Zmartwychwstańcy Dom Modlitwy i Studiów) könyvtárát és levéltárát és rend római archivumát (Archivium Congregationis a Resurrectione Roma/Archiwum Zgromadzenia Zmartwychwstańców w Rzymie – ACRR) emelném ki.

Kutatásaim elsődleges célja a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziós működésének feltérképezése és tevékenységének mélyebb rétegű megismerése-megértése volt, hogy aztán a rend bulgáriai tevékenységéről ránk maradt kéziratok és nyomtatott források (indokoltan szűkített hányadának) tudományos feldolgozásával a hazánkban kevésbé ismert és talán a nemzetközi tudományos életben sem széleskörűen ismert, „fiatal” szerzeteskongregációnak a tiszteletet és elismerést kiváltó fáradozását bemutassam, mely egyaránt érintette a lelkipásztori tevékenységet, az oktatás-nevelést, a hivatásbresztést és papképzést, és egyéb rendkívüli területeket is. Mindez a tevékenység elválaszthatatlanul kapcsolódott a bolgárság uniós mozgalma után megszülető bolgár unitus közösségekhez és azok további sorsához, amely témáról a magyar teológiai és történettudományi szakirodalomban igen kevés munka áll a rendelkezésünkre. Ezért másodsorban célkitűzésem volt, hogy alapvető információkat magyar nyelven is közöljek a bolgár, bizánci-szláv rítusú katolicizmus megszületéséről és későbbi történetéről. További céloom volt a rezurrekcionisták bulgáriai unitusok között végzett 19. századi tevékenységének bemutatásával az is, hogy kitérjek a katolikus egyház keleti területekre irányuló missziós küldetésére és arra, hogy miként viszonyult a görögkeleti keresztényekhez, továbbá arra, hogy miként támogatta az uniós mozgalmat ebben a korszakban.

---

könyvtárának és rend római archivumának (Archivium Congregationis a Resurrectione Roma/Archiwum Zgromadzenia Zmartwychwstańców w Rzymie – ACRR) felkeresése és a fent említett intézményekben a források összegyűjtése. A kongregáció generalátusa és központja Rómában található, és a rend központi levéltára is. Itt lelhetők fel a kongregáció történetének, kimagasló személyiségeinek kéziratok és egyéb forrásai, s mindemellett számos tudományos mű is, származzanak akár az amerikai egyesült államokbeli vagy kanadai vagy lengyel rendtartomány területéről. A magyar és idegen nyelvű szakirodalom feldolgozásával már egy árnyaltabb kép rajzolódott ki előttem a 19. század második felének európai nemzetközi politikai helyzetéről, az Oszmán Birodalom bolgárok lakta területeinek mindennapjairól, a bolgár nemzeti és uniós mozgalomról és a katolikus egyház, valamint a rezurrekcionista atyák missziós tevékenységéről bolgárföldön. Negyedik lépésként tematikai és kronológiai szempontok alapján rendszereztem az összegyűjtött forrásokat. Ezután következett a legfontosabb, a legtöbb energiát igénylő folyamat: az összegyűjtött források feldolgozása ötödik lépésként. Munkám hatodik, lezáró szakaszát a források feldolgozásából nyert új ismeretanyag (és ugyancsak a folyamatokat árnyaltabbá tevő háttér információk) tudományos közlése adta értekezés formájában.

Az igencsak összetett „keleti kérdés”, mely a 19. század európai nemzetközi politikájában megjelenik, közvetlenül érinti kutatási témámat. A szerzeteskongregáció fáradozásainak bemutatása előtt kitértem a bolgárság politikatörténeti, egyháztörténeti hátterére is. A kongregáció bulgáriai missziója politikai érdekektől mentesen alakult meg, és a bolgár unitusok hitéletét igyekezett szolgálni; mely közösség megannyi támadást tapasztalt meg a bolgár unió rövid felívelő szakasza után. Ezért igyekeztem szándékoltan kitérni azokra a tényezőkre is, hogy a rezurrekcionista misszió támogatói vagy éppen ellenzői milyen vallási, politikai vagy egyéb motivációból segítették, vagy éppen akadályozták a szerzetesatyák tevékenységét. Végül szerettem volna emléket állítani azoknak rezurrekcionista szerzetesapoknak és testvéreknek, akiket a források a bulgáriai misszióban végzett tevékenység vonatkozásában megemlítenek. Továbbá szerettem volna megemlékezni néhány kiemelkedő bolgár személyről is, aki a rezurrekcionista iskoláiba, szemináriumába járt, és aki a rezurrekcionista intézményeiben megszerzett tudás után a helyi lakosságból kikerülve csatlakozott a kongregációhoz és szerzetesként, szerzetesapként szolgált a népét, vagy egyenesen főpásztorként vezette a Bolgár Bizánci-szláv rítusú Katolikus Egyházat. Célom volt a bolgárföldi rezurrekcionista missziós tevékenység és az ahhoz tartozó intézmények térbeli bemutatása is. Intenzíven foglalkoztatott annak kiderítése, hogy egy alapvetően lengyelekből álló szerzetesi közösség saját kulturális csatornáján és missziós nyelvén keresztül miként tudja szolgálni az unitus, de bizánci tradíciót őrző bolgárokat.

I. 2. Az értekezés témájának szakirodalma és forrásai

Leszűkített perspektívában a rezurrekcionista szerzeteskongregáció bulgáriai tevékenységének története, kutatástörténete és szakirodalma vonatkozásában első helyen azok a munkák és írásos emlékek említendőek meg, amelyek a bulgáriai misszióban is aktívan részt vevő rezurrekcionista szerzőktől illetve a missziós munkának emléket állító rezurrekcionista íróktól származnak és a kongregáció bulgáriai működéséről tudósítanak vagy pedig rendtörténeti összefoglaló műként a kongregáció világegyházban betöltött tevékenységéről, a világ különböző pontjain kibontakozó apostoli-lelkipásztori munkásságáról szólnak – kitérve a bulgáriai erőfeszítésekre is. Időrendben elsőként itt Paweł Smolikowski CR egyik történeti műve¹¹ kell, hogy szerepeljen, amely egy történeti beszámoló a rezurrekcionista edirnei missziójának megalapításáról 1897-ből. A második rezurrekcionista író Władysław Kwiatkowski CR, akinek

---

¹¹ SMOLIKOWSKI, Paweł CR: *Założenie misji ks. Zmartwychwstańców w Adrianopolu*. Kraków, Druk W. L. Anczyca i Spółki. 1897. BJ 9271. III. C-ACR-R 167.

munkája¹² a Feltámadás Kongregációjának rendtörténetét¹³ dolgozza fel 1842-től és 1942-ig. Ezen összefoglaló munkában több fejezetből szerezhetünk értékes információkat a rend bulgáriai missziós tevékenységéről, az abban részt vevő rezurrekcionista testvérek és szerzetespapok működéséről. Josephus Schaeffer CR a rezurrekcionista szerzeteskongregáció bulgáriai missziójának történetét¹⁴ írta meg latin nyelven a rezurrekcionista rend római levéltári forrásai alapján 1964-ben, és rövid történeti bevezetés¹⁵ után a kongregáció bolgárföldi megjelenésétől (1863) egészen az 1950-es évek végéig hasznos információkkal gazdagítja az olvasókat a közel száz év missziós tevékenységéről. A missziós tevékenység eseménytörténeti számai, a misszióban tevékenykedő személyek és a misszió által életre hívott intézmények ebben a munkában rajzolódnak ki az egyik legnagyobb részletességgel. A rezurrekcionista rendtörténeti szakirodalom legfontosabb, három kötetes alapvetése John Iwicki CR és James Wahl CR nevéhez¹⁶ kapcsolható. Az első kötet (1986) Iwicki és Wahl közös szerzeménye, a második (1992) és harmadik kötet (1992) csupán Iwickié. Kwiatkowski (egykötetes) rendtörténeti munkájához hasonlóan Iwicki és Wahl kötetében is számos fejezet tér ki a közösség bulgáriai tevékenységére, pontos szakirodalmi hivatkozásokkal és a levéltári fellelhetőség közlésével. A rezurrekcionista szerzeteskongregáció bulgáriai tevékenysége vonatkozásában másodsorban szólni kell egy szerzőt nem jelölő, igen rövid terjedelmű gépelt kézirat történeti beszámolóról¹⁷ is, mely olasz nyelven íródott 1939-ben.

A rezurrekcionista bulgáriai missziójának a jelenkorhoz köthető tudományos feldolgozásai kapcsán két személyt szeretnék kiemelni. Az első: Wojciech Józwiak szlavista-

---

¹² KWIATKOWSKI, Władysław CR: *Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego na stuletnią rocznicę jego założenia. 1842-1942*. Nihil obstat quominus imprimatur Michał Jagłowicz C.R. superior general. Romae, die 8. aprilis, 1939. Imprimatur Albani, die 29 decembris, 1941. 1942. C-ACR-R 156.

¹³ Az első rezurrekcionista rendtörténeti alapvetés Paweł Smolikowski CR négy kötetes műve a Feltámadás Kongregációjának alapítójáról, a kongregáció megszületéséről, az alapító tanítványairól: az első rezurrekcionistaokról, a rend első évtizedeiről, és a rend tagjainak a messianisztikus towianista és szlavofi eszmékkel való kapcsolatáról. A négy kötetes mű a párizsi lengyel emigráció (Nagy Emigráció/Wielka Emigracja) megszületése (1831) idejétől az 1850-es évekig követi az eseményeket. Vö. SMOLIKOWSKI, Paweł CR: *Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego*. W Krakowie, Spółka Wydawnicza Polska. W Krakowie, W drukarni „Czasu”. Tom I. (1892); Tom II. (1893), Tom III. (1895), Tom IV. (1896).

¹⁴ SCHAEFFER, Josephus CR: *Historia missionis bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C.* (kézirat) Rzym (Róma), s. n., 1964. ACR-R 64998, továbbá ACR-R 64999.

¹⁵ Schaeffer a történeti bevezetőben előzményként a szülő bolgár kereszténység és Borisz egyik első Rómához (I. Miklós pápához) fűződő kapcsolatáról ír 864-ben, majd pedig a bolgárok uniós mozgalmának eseményeiről az 1860-as, 1861-es években. Vö. ACR-R 64998. 1-3.

¹⁶ IWICKI, John C.R. – WAHL, James C.R.: *Resurrectionist Charism. The History of the Congregation of the Resurrection. 150 years*. Vol. I. (1836–1886). Rome (Róma); s. n., 1986., Vol. II. (1887–1932). Rome (Róma), s. n., 1992., Vol. III. (1932–1965), Rome (Róma), s. n., 1992. A kötetek az angol nyelvű mellett lengyel nyelvű kiadásban is megjelentek.

¹⁷ ACR-R 64925: *La Missione Bulgara dei Resurrezionisti*. Anon. Stara-Zagora, 1939. július 10. Kétoldalas gépelt kézirat szerző jelölése nélkül.

bulgarista kutató és oktató, akinek idevágó munkája¹⁸ a bulgáriai lengyel és bolgár nyelvű irodalmi emlékek és történeti források feldolgozásából született, s emellett a bulgáriai uniós mozgalom előzményeiről, folyamatáról, támogatóiról és ellenfeleiről is informálja az olvasót. A második személy Wojciech Mleczko CR, akinek összefoglaló munkája¹⁹ a Feltámadás Kongregációjának az egyházban betöltött megszentelő-evangelizáló és tudományos-tanító szerepéről ad részletes képet. E tudományos munka harmadik fejezetében olvashatunk a rendnek az unitus papság oktatására-nevelése céljából létesített intézményeiről, és ismereteket szerezhetünk többek közt a bulgáriai oktatási és papképző tevékenységéről. Szólni kell még a Feltámadás Kongregációjának évente megjelenő tudományos periodikájáról. A *Duchowość Klasztorów Polskich* elnevezésű periodika hetedik, 2013-as évben megjelent kötete²⁰ teljes egészében a bulgáriai misszióknak állít emléket, és a misszió alapításának 150. évfordulója alkalmából jelent meg. A kötetnek két egyháztörténeti tematikájú tanulmánya idevágó: Wojciech Mleczko CR és Stefan Koperek CR munkái. Wojciech Mleczko CR tanulmánya²¹ a kongregáció bizánci rítusú katolikus papok képzésére irányuló erőfeszítéseinek bemutatásával (görögkatolikus szeminárium Rómában, szláv katolikus szeminárium Párizsban) kezdi az eseményeket, majd bemutatja a rend bulgáriai területen kibontakoztatott oktatási-és papképző tevékenységét – ismertette a rend által létesített, különböző fokú és jellegű oktatási

---

¹⁸ JÓZWIAK, Wojciech: *Piśmiennictwo polskiej misji unickiej na terenie Bułgarii w drugiej połowie XIX wieku*. Kraków, Alleluja (Wydawnictwo Zmartwychwstańców), 2008. Józwiak munkája bevezetőjében ismerteti Bulgária és Róma közti történelmi-kulturális kapcsolatokat. Első nagy fejezetében történeti-politikai alapvetést ad 19. század második felének Bulgáriájában az unitusokat támogató (egyházi oldalról rezurrekcionista és világi oldalról emigráns lengyel) és unitusokat támadó (bolgár és orosz) tevékenységről. Második fejezetében gondos részletességgel mutatja be a 19. század második feléhez kapcsolható unitus misszió lengyel tagjainak lengyel nyelvű és bolgár nyelvű irodalmi emlékeit. A lengyel nyelvű irodalmi emlék csoportjában az edirnei (központú) rezurrekcionista misszió tagjainak levelezését ismerteti, valamint a lengyel nyelvű könyvkiadást és a lengyel nyomtatott sajtó emlékeit közli. A bolgár nyelvű irodalmi emlékek csoportjában pedig a dicsőítő beszédeket és a bolgár nyelvű könyvkiadást mutatja be.

¹⁹ MLECZKO, Wojciech CR: *Nauka i świętość. Formacja kapłańska w myśli i działalności zmartwychwstańców*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Janusza Mastalskiego i obroniona 13 maja 2013 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Kraków, Wydawnictwo Św. Jana Pawła II., 2014. Ez a munka doktori értekezésésként született, melyet később könyv formájában is kiadtak. A munka ismerteti a kongregáció oktatási-nevelési létesítményeit (iskolák, internátusok, tanítóképző intézmények), hivatásbresztő és papnevelő-szerzetesképző intézményeit (kisszemináriumok, rendi és egyházmegyei szemináriumok, a római nemzeti papképző kollégium), valamint bemutatja a rezurrekcionista papképzés alappilléreit.

²⁰ *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu. Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja VII*. Szerk. MISZTAŁ, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR. Sorozatszerk. MISZTAŁ, Wojciech. Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013.

²¹ MLECZKO, Wojciech CR: *Wkład Zmartwychwstańców w formację duchowieństwa unickiego*. In: *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu. Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja VII*. Szerk. MISZTAŁ, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR. Sorozatszerk. MISZTAŁ, Wojciech. Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 97-118.

intézményeket és oktatást segítő létesítményeket²² és a hivatásébresztő, valamint papképző intézményeket²³, majd kitér a Pápai Görög Kollégiumra is, amelyet XIII. Leó felkérésére 1886 és 1890 között a rezurrekcionista szerzeteskongregáció vezetett. Az említett emlékkötet másik egyháztörténeti tanulmányában²⁴ Stefan Koperek CR a misszió 150 éves történetéről, annak egyes korszakairól, azok kihívásairól és egyben lelki gyümölcseiről ad átfogó képet. Wojciech Jóźwiak három tanulmányáról is feltétlenül szólni kell a bulgáriai rezurrekcionista misszió vonatkozásában. Az első tanulmányban²⁵ a szerző a lengyel rezurrekcionista atyák bolgár unitusok körében végzett, 19. század második felében kibontkoztató tevékenységére hoz példát Szent Cirill és Metós apostolok ünnepe és az ahhoz kapcsolódó ünnepi beszéd vonatkozásában. A második tanulmányban²⁶ Bulgáriáról kapunk képet egy 19. századi missziós szemszögéből. A harmadik tanulmány²⁷ pedig a lengyel szerzetesek levelein és jelentésein keresztül tájékoztatja az olvasót az edirnei unitus missziós tevékenységről. Zbigniew Klejnek a rezurrekcionista iskoláiról írt oktatástörténeti vonatkozású tanulmánya²⁸ is idevágó írás, mely balkáni perspektívából ír a rendnek a bolgárság számára létesített oktatási intézményeiről. Végül szólnunk kell a sort zárva Krzysztof Popeknek a lengyel rezurrekcionista edirnei missziójáról írt tanulmányáról²⁹ is.

²² Itt kell megemlíteni a 3-4 évfolyamos elemi iskolákat (Edirne, Malko Tarnovo, Kaik, Akbunar), a gimnázium és kollégiumot (Edirne), a kézműipari szakiskolát (Edirne), a felkészítőképző szemináriumot (Edirne) és a nyomdát (Edirne).

²³ Itt kell szólni a két világháború közt vezetett kissemináriumokról Malko Tarnovoban és Stara Zagorában, és az edirnei bizánci-szláv missziós szemináriumról.

²⁴ KOPEREK, Stefan CR: *Misja bułgarska. Historia-wspomnienia-nadzieja na przyszłość*. In: *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu. Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja VII*. Szerk. MISZTAL, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR. Sorozatszerk. MISZTAL, Wojciech. Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 39-65. Koperek tanulmányát a rend alapítójának célkitűzéseivel és a kongregáció szláv népek körében végzett első erőfeszítéseinek bemutatásával kezdi, majd a bolgár misszió alapításáról és kezdeteiről, kibontakozásáról tudósít (1863-1913). Ezt követően a bulgáriai kommunizmus időszakának rezurrekcionista papjairól és testvéreiről, valamint a bolgár államhatalom egyházüldözése idején a rezurrekcionistaikkal szoros kapcsolatba kerülő jeles egyháziakról ad képet. Tanulmánya utolsó fejezetében azokról a lengyel rezurrekcionista atyákról ír, akik a nehéz körülmények ellenére 1960-as évektől, majd még inkább az 1990-es évektől missziós tevékenységet folytattak Bulgáriában.

²⁵ JÓŹWIAK, Wojciech: Слово за Прадникъ Святыхъ Равноапостолныхъ Кирила и Методия Славянскихъ Просвѣтителей – *przykład działalności polskich Księży Zmartwychwstańców wśród unitów bułgarskich w drugiej połowie XIX wieku*. In: Пловдивски Университет Паисий Хилендарски – научни трудове. Т. 36, кн. 1, 1998 – филологии, ss. 579-586.

²⁶ JÓŹWIAK, Wojciech: *Bułgaria oczyma XIX-wiecznego polskiego misjonarza*. In: VIII Kollokwium Sławistyczne Polsko-Bułgarskie. Szerk. WALCZAK-MIKOŁAJCZAKOWA, Mariola. Gniezno, 2001. 177-184.

²⁷ JÓŹWIAK, Wojciech: *Działalność adrianopolskiej misji unickiej w listach i sprawozdaniach polskich zakonników*. In: Południowosłowiańskie Zeszyty Naukowe, Łódź, 4/2007., 81-92.

²⁸ KLEJN, Zbigniew: *Szkoły oo. Zmartwychwstańców dla młodzieży bułgarskiej (1863-1913) – awangarda nowoczesnej edukacji na Balkanach*. In: „Studia Polonije” XVIII. (1997) 39-55.

²⁹ POPEK, Krzysztof: *Misja Polskich Zmartwychwstańców w Adrianopolu. Wybrane problemy*. „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego: Seria Społeczna”. 2018., t 23., nr 4: Historia i archeologia. s. 129-144.

Bolgár szerzők is foglalkoztak a rezurrekcionisták bulgáriai működésével. Itt kell megemlítenünk Kupen Michailovnak azt a munkáját³⁰, amelyben a rezurrekcionista atyák missziójáról ír Malko Tarnovoban; továbbá I. Todev azon írását³¹, amelyben az odrini/edirnei bolgár-katolikus gimnázium alapításáról ad történelmi áttekintést; végül Georgi Kertevnek azt az írását³², amelyben az odrini/edirnei rezurrekcionista atyák tevékenységét mutatja be 1863 és 1918 között.

Szélesebb perspektívában a bulgáriai unitus mozgalom szakirodalma kapcsán is megemlítendő a legalapvetőbb tudományos munkák³³ nemzetközi és magyar vonatkozásban, hiszen ennek a vallási eseménysorozatnak a következményeként született meg a rezurrekcionisták missziója bolgárföldön.

Az idegen nyelvű tudományos munkák közül a bolgár szerzők művei kezdik a sort. Első helyen Ivan Sofranov CP passzionista történész francia nyelvű munkáját³⁴ kell megemlítenünk, amelyben többek közt a bolgárság uniós mozgalomának előzményeit és hátterét, az unió megszületését, az első évek kríziseit, a megszülető unitus bolgár katolicizmus első intézményeit, az első unitus monostorokat és az unió kibontakozását mutatja be a bolgárok lakta területeken a kezdeti időszakban (1855-1865). Második helyen Ivan Elenkov bolgár nyelven megjelent³⁵, és olasz nyelven megjelent³⁶ művéről kell szólni, melyben a szerző a bizánci-szláv

³⁰ ACRR: MICHAÏLOV, Kupen: *La missione dei P.P. Resurrezionisti a Malko-Tarnovo*. Malko Tarnovo, 1984. Vö. MLECZKO 2014. 455.

³¹ TODEV, I.: *Szdzawane na bylgaro-katoličeskata gimnazija w Odrin. Istoričeski pregled*. 1987. 7. szám. 80. Vö. MLECZKO 2014. 182.

³² КЕРТЕВ, Георги : *Поляци и българи и дѣлото на отцитѣ възкресенци въ Одринѣ 1863–1918*. София 1936. 90–94. Vö. MLECZKO 2013. 101.

³³ Szélesebb perspektívában a legalapvetőbb szakirodalmat mutatom be, azonban nem térek ki a bolgárok uniója kapcsán kutatástörténeti háttérre és forrásokra, hiszen a bolgárok uniója olyan szerteágazó és grandiózus téma, amelynek nagysága megkívánja, hogy térben, időben, egyéb tematikai szempontok alapján szűkítve legyen.

³⁴ SOFRANOV, Ivan: *Histoire du mouvement bulgare vers l'eglise catholique au XIXe siècle. I. Première periode: les origines (1855–1865)*. Roma, Paris, Desclée & CIE Editeurs. 1960. Sofranov a politikaitörténeti, kulturális és vallási háttérrel és helyzetképpel bemutató bevezető fejezete után a bolgárság 19. századi politikai, kulturális és vallási újjászületését ismerteti, majd munkájában a következő nagy fejezetet a konstantinápolyi bolgárság mozgalomának bemutatásának szenteli: kitér a bolgár unióra és a megszülető unitus bolgár katolicizmus első szervezeteire és a bolgár-szláv hierarchia felépülésére, ezt követően a bolgár unitus mozgalom kríziseit, a mozgalom kibontakozását akadályozó tényezőket ismerteti (a mozgalom ellenzői, Sokolski érsek eltávolítása, Arabadzijski–Malczyński-ügy), majd az egyes, bolgárok lakta tartományok (Trákia, Macedónia, Bulgária) uniós mozgalmáról és az első unitus monostorokról tudósít.

³⁵ ЕЛЕНКОВ, Иван: *Католическата църква и от източен обряд в България от времето на нейното учредяване с рписъединението на асч от българския народ към Рим през 1860 г. до средата на XX. век*. София, 2000.

³⁶ ELENKOV, Ivan: *La Chiesa cattolica di rito bizantino-slavo in Bulgaria. Dalla sua costituzione nel 1860 fino alla metà del XX. sec*. Ford. Neli RADANOVA. Sofia Bulgaria, Bulgáriai Apostoli Exarchátus, Montecchi Editore, 2000. Elenkov munkáját a bolgár unitus egyház születése előtti korszak bemutatásával kezdi, melyben a bulgáriai katolicizmus történelmi és kulturális jellegzetességeiről ír a 17., 18. és 19. században, második fejezetében a

rítusú egyház megalakulásáról, annak előzményeiről, és történetéről ír az 1860-as évektől a 20. század közepéig. Elenkov másik, bolgár nyelvű munkája³⁷ is idevágó, amelyben a katolikus egyházzal és a katolikusokról ír Bulgáriában. Harmadikként Svetlozar Eldarov két munkája is ide kapcsolódik a bolgárság uniójáról: az elsőben³⁸ a szerző az unióról és sorsáról ír Bulgáriában; második munkájában³⁹ pedig a bulgáriai katolicizmus történetéről ír, mégpedig az 1878 és 1989 közötti időszakról. Végül a bolgár szerzők sorát Maria Uzunova írása⁴⁰ zárja, melyben a keleti rítusú katolikus egyház bulgáriai megalakulásáról olvashatunk a nemzeti ébredés idején.

Ezeket követően kell szólni az *Oriente Cattolico*ról, mely címet egy három kötetes mű viseli a Keleti Egyházak Kongregációja kiadásában. Az *Oriente Cattolico* második kötetének⁴¹ 25. fejezete a bolgár unitus egyház megalakulásáról szól.

Megemlítendőek még az idegen nyelvű szerzőktől származó egyháztörténeti és történelmi tudományos munkák, melyek bizonyos fejezeteikben érintik a 19. századi bolgárság egyházi-vallási életének fontosabb eseményeit; valamint azok a tanulmányok, melyek a bizánci szláv rítusú bolgár katolicizmus témájához kapcsolhatók. Elsőként a grandiózus, tíz kötetes egyetememes egyháztörténeti sorozat⁴² érdemel figyelmet Hubert Jedin és John Dolan

---

bizánci-szláv katolikus egyház megszületéséről ír egészen Sokolski érseksége végéig, majd munkáját a Sokolski-ügy adta krízis (Sokolski érsek eltávolítása) megoldásával folytatja, amely Rafail Popov megválasztásával kezdődött. Ezután Elenkov az első bizánci szláv rítusú bolgár katolikus közösséget mutatja be, majd ismerteti a bolgár unitus egyház további sorsát Popov püspöki megbízatásának végétől a Balkán-háborúkig (1876–1912). Ezt egy statisztikai adatokat tartalmazó fejezet követi, mely a bizánci-szláv rítusú bolgár katolikus egyház első korszakáról (1860–1912) ad értékes adatokat. Elenkov ezek után a bolgár unitus egyház további sorsáról ír a háborúk ideje alatt (Balkán-háborúk és az I. világháború), valamint bemutatja a bolgár bizánci-szláv egyház helyzetét a Bolgár Királyságban. Az utolsó előtti fejezetben képet kapunk a bizánci-szláv katolikus egyházzal Kurtev püspök első ciklusának idejéből (1926–1941), végül pedig a szerző az aszketikus megtapasztalás lehetőségeit ismerteti a bolgár, bizánci-szláv katolikus tradícióban.

³⁷ ЕЛЕНКОВ, Иван: Католическата църква и католиците в България. София, 2002.

³⁸ ЕЛДЪРОВ, Светлозар: Униатството в съдбата на България. София, 1994.

³⁹ ЕЛДЪРОВ, Светлозар: Католиците в България 1878-1989. Историческо изследване. София, 2002.

⁴⁰ УЗУНОВА, Мария: Учредяването на католическата църква от източен обряд в България през Бъзраждането. София, 2006.

⁴¹ RIGOTTI, Gianpaolo (szerk.): Oriente Cattolico II. Tom. Keleti Egyházak Kongregációja (Congregatio pro Ecclesiis Orientalibus), Róma, Valore Italiano, 5. kiadás. cop. 2017. II. Tom. p. 501–958. A kötet fejezeteinek szerzőinek neve nincs feltüntetve a kötetben. Az Oriente Cattolico II. kötetének 25. fejezetében (*Esarcato apostolico di Sofia in Bulgaria*) történeti előzményeket (17-18-19. század), az unió létrejöttét és a nagy háborús krízisek utáni konszolidációt foglalja magában az első rész; a fejezet második része Roncalli apostoli delegátus és Kurtev apostoli exarcha működését mutatja be. A fejezet harmadik egysége az uniós folyamat okait ismerteti, negyedik része pedig a kommunista diktatúra alatti egyházüldözést, végül az utolsó rész a második világháborútól egészen a napjainkig kiterjedő időszakról ad képet.

⁴² JEDIN, Hubert – DOLAN, John ed.: *History of the Church*. Vol. VIII.: *The Church in the age of Liberalism* by Aubert, Hubert Beckmann, Johannes – CORISH, Patrick J. – LILL, Rudolf. Transl. BECKER, Peter. London, Burns and Oates, Crossroads Publishing Company, 1981. Különösképpen a VIII. kötet (*The Church in the Age of Liberalism*.) 11. fejezetében az 1. alfejezet (*The Catholic Church in the Orthodox Word*) 167–170. oldalai.

szerkesztésében. A sorozat 8. kötetében a 11. fejezet 1. alfejezete képet ad a katolicizmus helyzetéről a 19. századi görögkeleti világban; a délkelet-európai területek bemutatása érinti a bolgár katolicizmus témáját is. Charles A. Frazee egyháztörténeti munkájába⁴³ – melyben az Oszmán Birodalom fennállásának hosszú időszaka alatt (1453–1923) mutatja be a birodalomban jelen levő katolikus közösségeket – a kronologikusan egymást követő fejezetek alfejezetei rendre kitérnek (többek között) Konstantinápolynak és a Balkán népeinek katolikus lakosságának helyzetére is, a 19. századi bolgárság és a 19. századi és 20. század elejei bolgár katolicizmus történetének eseményei a műben egy önálló alfejezetben⁴⁴ felvázolásra kerülnek. Roman Myz magyar fordításban megjelent munkája⁴⁵ a keleti (keleti katolikus; és keleti akatolikus⁴⁶) egyházakat ismerteti és ugyancsak segítséget ad megannyi keleti keresztény és keleti rítusú katolikus egyházi közösség megismeréséhez, így többek között a bolgár (és a macedón) görögkatolikus egyház megszületéséhez is. A macedónok uniójáról a hetedik rész 9. fejezete⁴⁷, a bolgár unitus egyház megalakulásáról pedig a hetedik rész 10. fejezete⁴⁸ ad rövid történeti ismertetést. Ronald G. Roberson műve⁴⁹, melyben a keleti keresztény egyházak rövid áttekintését olvashatjuk, a Pápa Keleti Intézet kiadásában jelent meg. Zdzisław Wietrzak munkája⁵⁰ a kelet-közép-európai katolikus egyházakról ugyancsak idevágó. Richard J. Crampton két történeti műve szintén hasznos információkkal látja el az olvasót a 19. századi bolgárság egyháztörténeti eseményei vonatkozásában, és röviden olvashatunk bennük a 19. századi bolgár unitus mozgalomról is. Crampton az első idegvágó művének⁵¹ 3. fejezetének negyedik alfejezete⁵² a bolgár egyházért folytatott törekvésekről és a bolgár unitus mozgalomról szól. A brit történészprofesszor másik idegvágó, Bulgária történetét röviden

---

⁴³ FRAZEE, A. Charles: *Catholics and sultans: the church and the Ottoman Empire: 1453–1923*. London, Cambridge University Press, 1983. Kiváltképp a 242–247. oldalak.

⁴⁴ Vö. FRAZEE 1983. 4. rész (*From Expansion to Disaster*) 17. számú fejezet (*The Balkan Churches*) *The Bulgarians* kezdetű alfejezete. 242–247.

⁴⁵ MYZ, Roman: *Keleti egyházak. Rövid történelmi áttekintés*. Szeged, Agapé, 1999.

⁴⁶ Keleti akatolikus egyházak fogalma alatt egyrészt az ókeleti egyházakat, másrészt a skizma következtében létrejött ortodox (azaz görögkeleti) egyházakat értjük. Vö. MYZ 1999. 10–12.

⁴⁷ MYZ 1999. 166–172.

⁴⁸ Uo. 173–174.

⁴⁹ ROBERSON, G. Ronald C. S. P: *The Eastern Christian Churches. A Brief Survey*. Roma, Pontificium Institutum Orientalium Studiorum. 5. kiadás 1995.

⁵⁰ WIETRZAK, Zdzisław: *Kościół katolicki w Europie Środkowo-Wschodniej*. Kraków, 1997.

⁵¹ CRAMPTON, R. J.: *Bulgaria*. The Oxford History of Modern Europe. New York, United States of America, Oxford University Press Inc., 2007.

⁵² CRAMPTON 2007. A mű (*Bulgaria*) 3. fejezetének (*The Bulgarian National Renaissance, II. The Cultural Revival and the Creation of the Modern Bulgarian State*) 4. alfejezete: *The Campaign for a Bulgarian Church* a 63–80. oldalakon olvasható. A bolgár unitus mozgalomról a 73–76. oldalakon olvashatunk.

összefoglaló munkájában⁵³ is foglalkozik az önálló bolgár egyházért folytatott törekvésekkel, és ehhez kapcsolódóan hasonlóan, bár jóval tömörebben és rövidebben érinti a bulgáriai unitus egyház megszületését a mű 4. fejezetének 5. alfejezete.⁵⁴

Az idegen nyelvű monográfiák után a következő idegen nyelvű tanulmányok engednek betekintést nyerni a 19. században megszületett bolgár unitus egyház megszületésének előzményeibe, megalakulásába és későbbi sorsának alakulásába. Wojciech Józwiak azon tanulmánya⁵⁵ kezdheti meg ezt a sort, melyben a szerző felvázolja a Szentszék és Bulgária közti egyházi kapcsolatok történetét. Krzysztof Nitkiewicznek, a szandomiri lengyel egyházmegye püspökének az önálló bolgár egyházzal írt teológiai tanulmány⁵⁶ folytatja Józwiak után ezt a sort. Christo Proykovnak – a szófia bizánci katolikus rítusú exarchátus egykori apostoli kormányzójának, 2019-től az abban az évben létesült szófia bizánci rítusú katolikus egyházmegye megyéspüspökének – lengyel nyelven megjelent tanulmánya⁵⁷ is rendkívül releváns a bolgár kereszténység és a bolgár katolicizmus története vonatkozásában, mely a Szent Círillhez és Szent Metódhoz visszavezethető katolikus közösség gyökereit vizsgálja Bulgáriában. Végül három olyan tanulmányról tennék még említést, amelyek bár kronológiai szempontból nem tartoznak kutatási témám időszakához, de a bolgár katolicizmus története és a bolgárság uniós mozgalmának 20. századi története vonatkozásában relevánsak. Reimund Haas német egyháztörténész nagy alaposággal megírt tanulmánya⁵⁸ rövid bolgár

⁵³ CRAMPTON, R. J.: *A Concise History of Bulgaria*. Cambridge Concise Histories. Cambridge, Cambridge University Press, 1997.

⁵⁴ CRAMPTON 1997. A mű (*A Concise History of Bulgaria*) 4. fejezetének (*The national revival and the liberation*) 5. alfejezetében (66–76 oldalak) (*The struggle for a separate Bulgarian Church*) olvashatunk igen röviden a bolgár uniós mozgalmáról (73–74.).

⁵⁵ JÓZWIAK, Wojciech: *Rzym – Bulgaria. Historia kontaktów*. In: *Zeszyty Historyczno – Teologiczne. Rocznik Collegium Resurrectionum rok V. nr 4-5/1999.*, red. HYLLE, Bernard. Kraków, 1999. 89–107.

⁵⁶ NITKIEWICZ, Krzysztof: *Bułgarski Kościół sui iuris*. In: *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu. Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja VII*. Szerk. MISZTAŁ, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR. Sorozatszerk. MISZTAŁ, Wojciech. Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 119–129. A tanulmány alapos mélységben tárgyalja a független, önálló Bolgár Katolikus Egyház megszületését, részletes és érthető teológiai alapvetést ad a keleti katolikus egyházak teológiai és (egyház)jogi identitása vonatkozásában és részletezi a bolgár katolikus egyház jellegzetességeit.

⁵⁷ PROYKOV, Christo: *Korzenie katolickiej społeczności w Bułgarii sięgające Cyryla i Metodego*. In: *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu. Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja VII*. Szerk. MISZTAŁ, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR. Sorozatszerk. MISZTAŁ, Wojciech. Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 131–146. Proykov püspök igen alaposan és európai kulturális perspektívába ágyazva mutatja be a bolgár kereszténység Szent Círillhez és Szent Metódhoz, a testvérpár és az ő tanítványaik szellemi örökségéhez visszavezethető bolgár kereszténység, és bolgár katolicizmus megszületését, kitérve a bolgárságnak a pápasághoz kapcsolódó történeti találkozási pontjaira, eltávolodásaira majd új találkozására is a 19. és 20. század folyamán

⁵⁸ HAAS, Reimund: *Matthias Erzberger, Hubert Bastgen und die Kirchenpolitischen Pläne für eine Katolischen Kirchenunion mit Bulgarien (1916-1918)*. In: *Ostkirchliche Studien*. 55 Band, Dezember 2006. Heft 3/4.

politikatörténeti és egyháztörténeti bevezető után egy olyan egyházi uniós lehetőség eseményeit ismerteti, melyben a bolgárságnak lehetősége nyílt arra, hogy unióra lépjen Rómával (1916-1918), erre azonban nem került végül sor. Reimund Haas másik, olasz nyelven megjelent tanulmánya⁵⁹ ugyancsak a bolgárságnak az első világháború idejére eső, Rómával történő uniós lehetőségét vizsgálja, jóval rövidebb terjedelemben egy részből az uniós lehetőségnek elősegítő oldaláról (többek között a német politikus: Matthias Erzberger és a német bencés professzor: Hubert Bastgen) más részből a bolgárság lehetséges uniójában sokkal inkább irreális utópiát látó német származású bukaresti érsek: Raymund Netzhammer oldaláról.

Magyar szerzőktől a bolgárság 19. századi uniós mozgalmáról és a bolgár unitus egyházzal kizárólag ennek a témának szentelt monográfiát sajnos nem olvashatunk, összefoglaló katolikus teológiai művek fejezeteiből azonban tájékozódhatunk a bolgárság katolicizmushoz vezető útjáról. Itt három néhai nagy teológus munkássága érdemel említést. Dr. Lippay Lajos római katolikus teológus, főiskolai tanár idegvágó munkája az 1930-as évek elején született. A monográfia⁶⁰ jól strukturált szerkezeti vázában az első rész a keleti szertartású akatolikus egyházakat, a második rész a keleti szertartású katolikus egyházakat ismerteti; a bolgárok uniójáról és a Rómával egyesült bolgárság további sorsáról igen röviden ez utóbbi, második részben olvashatunk a bizánci szertartású katolikus egyházak azon csoportjában, amelyek liturgiájukban az egyházi szláv nyelvet használják. Dr. Timkó Imre görögkatolikus teológus, egyetemi tanár, püspök nevéhez kapcsolható a második nagyszabású, az 1970-es évek elején megjelent összefoglaló munka⁶¹ a keleti egyházakról. E műben a szláv bolgárokról, a bizánci rítusú katolikus bolgár egyház megszületéséről, az egyházszerződés kiépüléséről és az unitus bolgárok további sorsáról⁶² már egy igen jól kidolgozott képet kapunk. Végül Dr. Szántay-Szémán István görögkatolikus teológus, egyháztörténész, liturgia-tudós és teológiai lapszerkesztő tanulmányairól és rövid tudományos közleményéről kell említést tenni. Az egyik első fontos tanulmányban⁶³ Dr. Szántay-Szémán István a Szentszéknek a keleti

---

Würzburg, Augustinus-Verlag, 2006. 218–258. A tanulmány első része az események bevezető szakaszát (1916-1917) mutatja be (parlamentari változások, tárgyalások megkezdése, a tervezett unió előkészítő szereplői: kiváltképpen Matthias Erzberger politikus és Hubert Bastgen OSB professzor, és a tervezetek felvázolása). Második része az uniós törekvések válságát és a folyamat végső, sikertelen fázisát ismerteti.

⁵⁹ HAAS, Reimund: *L' unione delle Chiese nei Balcani. Occasione persa oppure utopia? Il realismo di Raymund Netzhammer in confronto agli sforzi unionistici di Matthias Erzberger e Hubert Bastgen in Bulgaria.* In: *Orientalia Christiana Periodica* 2015. évfolyam. 81. szám. 347–354.

⁶⁰ LIPPAY Lajos: *A keleti egyházak.* Budapest, Szent István Társulat, 1934. 162, 179–180.

⁶¹ DR. TIMKÓ Imre: *Keleti kereszténység, keleti egyházak.* Budapest, Szent István Társulat, 1971.

⁶² TIMKÓ 1971. 248–252, 252–263.

⁶³ SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *A pápák és a keleti rítusok.* In: *Vigilia*, 1959. (24. évf.) 7. sz. 428–429.

kereszténységgel és a keleti rítusokkal való kapcsolatát mutatja be. Másik idevágó tudományos írása⁶⁴ XIII. Leó pápa Kelet közösségeihez szóló unióra hívó szózatát ismerteti (*Praeclara gratulationis*, 1894.) Dr. Szántay-Szémán István harmadik tanulmányába⁶⁵ a francia állam keleti kereszténységgel való kapcsolatát, a keleti keresztényekért való fáradozásait mutatja be. A negyedik ide kapcsolható tanulmányban⁶⁶ a szerző a Szentszék uniós kísérleteit, a különböző uniós mozgalmakat mutatja be. Dr. Szántay-Szémán István ötödik tanulmánya⁶⁷ a Szentszéknek, különösképp IX. Piusnak az elszakadt keleti egyházak felé intézett egységre, unióra hívó megnyilatkozásait ismerteti. Végül érdemes megemlíteni a szlovén katolikus teológusak, Dr. František Grivecnek a pravoszláv közösségekről szóló művéből (*Pravoslaví*) fordított részlete⁶⁸, mely a bolgár görökeleti egyházzal és a bolgár uniós mozgalomról szól, és Dr. Szántay-Szémán István révén került magyar nyelven közlésre.

Kutatásom a fennmaradt írásos forrásokra központosított, azok közül is kiváltképp három-négy forrástípusra. Az írásos forrásokra való fókuszálás háttérében a következő okok állnak. Elsőként a már korábban is jelzett tény, hogy a rezurrekcionista kongregáció bulgáriai tevékenysége vonatkozásában nagyon sokrétű és gazdag a forrásanyag⁶⁹, és az összes fennmaradt forrás feldolgozása (szelekció nélkül) és a missziós tevékenység történetének a kezdetektől a mai napig terjedő arányos és teljes körű történelmi bemutatása (időrendi fókuszálás nélkül) túlfeszítené az értekezés keretét. Másodsor pedig tudnunk kell arról a

---

⁶⁴ SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *XIII. Leó uniós szózata és Kelet*. In: *Keleti Egyház*, 1937. (4. évf.) 7. (37) sz. 161–167.

⁶⁵ SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *Franciaország és a Kelet*. In: *Katolikus Szemle*, 1937. (51. évf.) 11. sz. 697–700.

⁶⁶ SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *Uniós kísérletek*. In: *Keleti Egyház*, 1942. (9. évf.) 1-3. (83–85) sz. 3–11.

⁶⁷ SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *Katholicizmus és unió*. In: *Keleti Egyház*, 1936. (3. évf.) 1. (21) sz. 3–13.

⁶⁸ *A bolgár orthodox egyház és az unió*. Dr. František GRIVEC „*Pravoslaví*” című művéből fordította SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr. In: *Keleti Egyház*, 1939. (6. évf.) 9. (59) sz. 293–294.

⁶⁹ Nem csupán írásos források maradtak fenn a misszió életéből. A képi ábrázolások kategóriájában számos fotográfia, képeslap maradt fenn a rezurrekcionista bulgáriai missziójáról - többek közt az oktatási-nevelési és papképző intézményeiről továbbá az edirnei bolgár katolikus gimnázium nevelőtestületéről és tanulóiról; az edirnei (lelki) papképző szeminárium oktatóiról és kispapjairól. Ezek nem képezték vizsgálataim tárgyát, mindazonáltal fellelhetők a rezurrekcionista római levéltárban (Roman Archive of the Congregation of the Resurrection) és néhány közülük szerepel jelen értekezés mellékleteiben. 2. A tárgyi források/tárgyi maradványok csoportjában liturgikus ruhák és tárgyak fennmaradtak a bulgáriai misszióból, amelyet a Feltámadás Kongregációjának krakkói lelki és tanulmányi központjának (Az Imádság és a Tanulmányok Rezurrekcionista Rendháza/Zmartwychwstańcy Dom Modlitwy i Studiów) múzeumában őriznek. 3. Bár maguk az edirnei rezurrekcionista intézmények (mint épített örökségek) már hosszú ideje megszűntek, de a rend bulgáriai missziójának 19. század végi intézményeiről (bolgár katolikus gimnázium, papi szeminárium) Edirne tekintetében számos képeslap, fénykép és sajtóban megjelent fotográfia tanúskodik. 4. Zenei forrással nem találkoztam az írásos forrásokra fókuszáló kutatómunka során, mégis van írásos forrásban lenyomata a zenei nevelésnek a rezurrekcionista bulgáriai missziójában: ez a rezurrekcionista edirnei bolgár katolikus gimnáziumának év végi ünnepélyes díjátadó ünnepsége, melyet zenei művek előadása színesített, továbbá a nevelési-tanrendi dokumentumok, melyekben egyházi zene és hangszeren való tanulás is szerepel az oktatott tantárgyak között.

tényről, hogy a két Balkán-háború és az első világháború pusztításai, a második Balkán-háborút követő bukaresti egyezmény, majd az első világháború utáni Neuilly béke véglegesen megpecsételte a rezurrekcionista misszió kelet-trákiai helyszíneinek sorsát, és itt különösen fontos Edirne véglegesen török oldalra kerülése, aminek következményeként a rend további munkája e helyszíneken nem folytatódott tovább, a legtöbb rezurrekcionista intézményt, épületet a török hatóságok vették át, és megannyi tárgyi és intézményes emlék megsemmisült.

A rezurrekcionisták bulgáriai missziós tevékenysége témájában az eddig közölt forrásokról elmondható, hogy bizonyos forrástípusokat forráskiadványokban, kritikai kiadásban már publikáltak. A forrásközlések és forráskiadványok csoportjába tartozik egyrészt Piotr Semenenko CR rezurrekcionista rendfőnök bulgáriai vonatkozású leveleinek angol nyelvű kritikai kiadása⁷⁰, másrészt ugyancsak Piotr Semenenko CR 1880-1882 között írt leveleinek kritikai kiadása.⁷¹ Wojciech Józwiak már korábban említett munkájának (*Piśmiennictwo polskiej misji unickiej na terenie Bułgarii w drugiej połowie XIX wieku.*⁷²) második fejezete - amelyben a lengyel rezurrekcionisták bolgár unitusok között végzett missziójának írásos emlékeiről ír - csoportosítva közli a lengyel nyelven és bolgár nyelven fennmaradt forrásokat. Munkájában a lengyel nyelvű források csoportjában szerepelnek az edirnei misszió tagjainak levelezései⁷³ valamint a könyvkiadások és a sajtócikkek⁷⁴; és a bolgár nyelvű források csoportjába tartoznak a dicsőítő beszédek, szentbeszédek⁷⁵, valamint a könyvkiadások.⁷⁶ Józwiak a szentbeszédekről szóló alfejezethez függelék⁷⁷ kapcsolt, amelyben kétnyelvű (bolgár-lengyel) megjelenítésben forrásközlések (szentbeszédek, levelek) olvashatók; és a bolgár könyvkiadásról szóló alfejezetet is két dicsérő ének közlése követi a függelékben⁷⁸ (az első kétnyelvű: bolgár-lengyel, a második három nyelvű: bolgár-lengyel-horvát).

A bolgár nyelven fennmaradt, bulgáriai rezurrekcionista misszióhoz kötődő írásos forrásokról - Józwiak fent említett munkája révén - elmondhatjuk, hogy egy részről folyóírással írt kéziratban, más részről nyomtatványokban vagy folyóiratok részleteiként ugyancsak nyomtatott formában maradtak ránk.⁷⁹ Műfaji szempontból ide kapcsolhatók a) a szentségek

---

⁷⁰ SEMENENKO, Piotr CR: *Letters concerning to Bulgaria*. Volume IV. Archivum CR Romae, Rome, 1998.

⁷¹ SEMENENKO, Piotr CR: *Listy. 1880-1882*. (Levelek 1880-1882). Tom XIV. Archivum CR Romae, Rzym, 2009.

⁷² JÓZWIAK 2008.

⁷³ Uo. 85–110.

⁷⁴ Uo. 110–128.

⁷⁵ Uo. 129–170.

⁷⁶ Uo. 171–195.

⁷⁷ Uo. 152–170.

⁷⁸ Uo. 193–195.

⁷⁹ Uo. 200–202.

kiszolgáltatásához kapcsolódó dokumentumok (keresztlevelek) b) a homiletikai munkák: szentbeszéd, tanítások, dicséret (ezek mind Łukasz Wronowski rezurrekcionista áldozópap kéziratai); b) missziós elöljárói jelentések a rezurrekcionista atyák bulgáriai missziós létesítményeiről (1897-98-as tanév) és kis brosúra az intézményről (1893-ból); c) a rezurrekcionista atyáktól származó katekizmusok, egy katekézis és útmutató; d) egy imádság és egy kis imádságos könyv; e) nyomtatványok az iskolai élet mindennapjaiból (egy 1898-ból fennmaradt diáknaptár, iskolaújság 1909-ből); f) a Bulgária, a Nap, a Század, és a Keleti idő sajtóorgánumaiban közzétett részletek, írások (ugyancsak nyomtatott formában).⁸⁰

A témában a rendelkezésre álló források túlnyomórészt a Feltámadás Kongregációjának római levéltárában (Roman Archive of the Congregation of the Resurrection) található. Mindazonáltal fontos megemlíteni, hogy a kongregáció lengyel rendtartományának levéltára (Archiwum Polskiej Prowincji Zmartwychwstańców w Krakowie) és Malko Tarnovo-i levéltára (Archiwum Misji Bułgarskiej Zgromadzenia Zmartwychwstańców w Malko Tyrnowo) továbbá a krakkói Czartoryski Könyvtár levéltári és kéziratgyűjteménye (Biblioteka Książąt Czartoryskich – Dział Archiwum i Zbiór Rękopisów Czartoryskich) is rendelkezik a rezurrekcionista bulgáriai missziójához kapcsolható forrásanyaggal.

A kutatási témában a rendelkezésre álló írásos forrásokat többféleképpen csoportosíthatjuk.

1. Nyelvi szempontból latin, francia, olasz, német, lengyel és bolgár nyelvű írásos források maradtak ránk a rend bulgáriai missziójáról és missziójából.
2. Külső jellegét, formai jellegzetességeit (irattani fajták, kategóriák) vizsgálva ránk maradtak egyrészt saját kezű iratok/kéziratok (autográfák), másrészt gépiratok, továbbá nyomtatványok (nyomdagéppel, nyomtatással készült iratok), sajtó nyomtatványok és újságkivágatok.
3. A források tartalma, rendeltetése, műfaja alapján Józwiak munkája nyomán és a kutatásaim során feltárt források tanulmányozását követően a következő forráscsoport kategóriákat említhetjük meg: a) a Feltámadás Kongregációjának általános rendfőnökeinek levelei, b) a bulgáriai misszió rezurrekcionista elöljáróinak jelentései, c) oktatási-nevelési és papképzési dokumentumok, d) a korabeli lengyel és francia sajtóban megjelent közlemények, tudósítások a rezurrekcionista bulgáriai missziójáról és a bolgár egyház helyzetéről, e) a rezurrekcionista szerzők írásai a bulgáriai misszió történetéről, f) lengyel nyelven nyomtatott könyvek (tankönyvek, kézikönyvek), g) bolgár nyelven nyomtatott könyvek (tankönyvek, kézikönyvek)

---

⁸⁰ Uo. 200–202., továbbá a képmelléletek Józwiak munkájának végén.

és hitoktatási anyagok (katekizmusok), h) bolgár nyelvű szentbeszéd, imádságok, imádsággyűjtemények, i) a kongregáció káptalani jegyzőkönyve (1895) és j) egyéb források.

A kutatómunkám során vizsgált forrásokról és fellelhetőségükről a következőket érdemes tudni. Kutatásaim alapját a krakkói Biblioteka Książąt Czartoryskich – Dział Archiwum i Zbiór Rękopisów Czartoryskich⁸¹ levéltári és kéziratári gyűjteményében, valamint a Biblioteka Jagiellońskában⁸² és a Feltámadás Kongregációjának római levéltárában (Roman Archive of the Congregation of the Resurrection) talált, túlnyomórészt nyomdai nyomtatványok (nyomtatott források) és a korabeli sajtó nyomtatott anyaga, kisebb hányadában saját kezű iratok (kéziratok források) alapozták meg. Ezek rendeltetésüket, tartalmukat tekintve: a) levelek a bulgáriai rezurrekcionista misszió előjárótól és a rezurrekcionista rend általános rendfőnökeitől, b) a rezurrekcionista bulgáriai misszió előjárói jelentései, beszámoló, c) oktatást és képzést szabályozó dokumentumok: az edirnei, rezurrekcionista rend által fenntartott Bolgár Katolikus Gimnázium és Internátus szervezeti és működési mechanizmusát leíró források, a nevelést érintő forrásdokumentumok, iskolai értesítők illetve évkönyvek, a rezurrekcionista által létesített edirnei Missziós Szeminárium oktatási-képzési munkaterv és évkönyvei, d) a missziót támogató társulatok kiadványai, e) a korabeli lengyel (és francia) sajtóban⁸³ megjelent tudományos és ismeretterjesztő közlemények, levélrészlet közlések és fotográfiák a bulgáriai politikai és egyházi helyzetről, a bolgár uniós mozgalomról és a bolgár unitus egyházzal, a bulgáriai rezurrekcionista misszió történetéről és aktuális helyzetéről, f) történeti összefoglalók, történeti eseményt leíró dokumentumok, g) káptalani jegyzőkönyv 1895-ből, h) egyéb dokumentumok (épületalaprajzok, költségvetést leíró dokumentumok, missziót segítő társulatok dokumentumai.) A vizsgálatom tárgyát képező források javarészt lengyel és francia nyelven, kisebb részben latin, olasz és német nyelven íródtak.

I. 3. A választott megközelítés és kutatási módszer

A munkafolyamat során a forráscsoportok kiválasztása, a források feldolgozása, valamint a forrásokból megszerzett információk tekintetében és a történeti folyamatok és összefüggések feltárása vonatkozásában José Ortega y Gasset spanyol egzisztencialista filozófus azon

---

⁸¹ Az Adam Jerzy Czartoryski hercegről elnevezett könyvtár levéltári és kéziratári gyűjteménye.

⁸² A Jagelló Könyvtár.

⁸³ Itt a következő sajtóorgánumokat kell megemlíteni: a lengyel Czas, Gazeta Kościelna, Missye Katolickie, Pielgrzym, Unia és francia La Turquie.

történetfilozófiai megközelítését alkalmaztam, melyet a *Korunk feladata*⁸⁴ című művének 10. fejezetében⁸⁵ (A nézőpont tana című fejezetben) fejt ki a megismerés kapcsán a nézőpontról, a perspektíváról. Ortega y Gasset fentebb említett művének ezen utolsó (10.) fejezetében írja le többek közt azt, hogy a megismerés igazságok szerzése, és minden megismerés valamilyen perspektívából történik. Az a tény pedig, hogy különböző individuumok másként látják/érezik ugyanazt az adott valóságot, nem csorbítja benyomásukat, hiszen a valóságnak végtelen sok perspektívája van.

*„A perspektíva a valóság egyik komponense; nem eltorzulása, de szerves alkotórésze (...) Ami a testi látással, az történik ugyanígy a szemlélet többi módjával is. Minden megismerés valamely nézőpontból történik.”*⁸⁶ *“Minden élet nézőpont a világegyetemre. Amit az egyik lát, azt szorosan véve, más nem láthatja. Minden egyén – személy, nép, korszak – helyettesíthetetlen organizmus az igazság meghódítására. S így esik meg, hogy az igazság, amely a maga részéről idegen a történelmi változatoktól, vitális dimenzióra tesz szert (...) Az igazság viszont az, hogy a realitásnak, akár egy tájnak, végtelen sok perspektívája van, amelyeknek mindegyike egyformán igazmondó és autentikus.”*⁸⁷ *“(…) E módon minden individuum, minden nemzedék és minden korszak a megismerés helyettesíthetetlen, sajátos apparátusa. (...) Minden individuum a lényegre látás egy pontja (...).”*⁸⁸

Kutatómunkám során a “perspektíva”, a nézőpont a rezurrekcionista missziót szervező, abban tevékenykedő atyák és testvérek szemszögéből; az ő megtapasztalásaik, beszámolóik által adott számomra lehetőséget arra, hogy betekintést nyerjek, igazságokhoz jussak és ismereteket kapjak bulgáriai apostoli tevékenységükről, hogy azt tudományos szinten feldolgozva öntsem formába. Nem vállalkozhattam egyszerre több perspektíva megragadására és tudományos visszatükrözésére, pedig a teljességhez ideálisan hozzátartozna, hogy a lengyel alapítású rend bolgárföldi erőfeszítéseiről a) a misszió szervezői mellett b) a missziós munka megcélzott csoportjának, a megtapasztalóknak az oldaláról: a bolgár unitusok nézőpontjából is képet adjak; c) a bolgár görögkeleti (ortodox) hívek és egyházi vezetők nézőpontjából is ismereteket közöljek; d) a politikai életet irányító helyi bolgár vezetők és a nagyobb igazgatási egységek élén álló oszmán közigazgatási vezetők szemszögéből is információkat közöljek; e)

⁸⁴ ORTEGA Y GASSET, José: *Korunk feladata*. Budapest, Hatágú Síp Alapítvány, 1993. (Reprint kiadás: az ABC Könyvkiadó Részvénytársaság 1944-es kiadása alapján, Budapest, 1944.)

⁸⁵ ORTEGA Y GASSET 1993. 87–97. (10. fejezet: A nézőpont tana. 87–97. oldalak.)

⁸⁶ Uo. 91.

⁸⁷ Uo. 92–93.

⁸⁸ Uo. 96.

további idegenföldről származó, nem bolgár vagy oszmán származású egyének (pl. diplomaták, utazók, politikusok, egyházi személyek, protestáns misszióban szolgálók) nézőpontjából is információkat nyújtsak. Ennek oka, hogy a kutatómunkám során felkeresett levéltárakban nem találtam olyan forrásokat, amelyek segítségével más nézőpontok-csoportok (b,c,d,e) megtapasztalásait, emlékeit vizsgálhattam volna; továbbá túlfeszítette volna egy értekezés kereteit a több nézőpontú bemutatás, már csak azért is, mert már önmagában a rezurrekcionista szerzeteskongregáció római levéltárában fellelhető bulgáriai missziós forrásanyag is rendkívül gazdag. Ezért a rezurrekcionista római archívumában található, kutatási témám szempontjából releváns források tekintetében két szempontból is indokolt volt a “szűkítés” és “fókuszálás”: először is a különböző forráscsoportok⁸⁹ szempontjából, másodsor pedig kronológiai⁹⁰ szempontból. Ortega y Gasset fogalmaival élve kutatómunkám “különböző individuumaik” nem mások, mint a bulgáriai missziós munka tevékeny alanyai és a misszióval kapcsolatban álló személyek; továbbá a “korszak” a 19. század második fele; végül a “nemzedék” pedig az újjászülető, teljes függetlenségét megszerezni vágyó bolgárság trákiai városi és vidéki lakossága.

A rezurrekcionista rendnek a bulgáriai unitus hívek körében végzett tevékenységébe különböző típusú források engednek betekintést nyerni, így ez meghatározta, hogy az egyes forrástípusoknál milyen módszert alkalmaztam.

1. Az unitus misszió elöljárói tollából származó hivatalos jelentések és beszámolók forráscsoportjában új információ szerzése céljával különösen odafigyeltem a missziós tevékenység céljára, a leírásban szereplő és a tevékenységben részt vevő rezurrekcionista személyekre, a misszió térbeli és időrendbeli kibontakozására, a missziós munkát segítő és akadályozó alanyi és egyéb nem személyi tényezőkre.

2. Az oktatási-nevelési, illetve képzési folyamatot szabályozó vagy azt leíró pedagógiai dokumentumoknál és az intézmény struktúráját és működését leíró forrásoknál azokat részletesen tanulmányoztam. Különválogattam az oktatás-nevelést és papképzést érintő dokumentumokat – közölve az edirnei iskola tanóráinak heti rendjét és a papképzés kurzusait

---

⁸⁹ Kutatásaimban a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziós tevékenységéhez kapcsolható forrásanyagból: 1. a missziót vezető rezurrekcionista elöljárók jelentéseit, beszámolóit tartalmazó dokumentumokat; 2. a misszió által létesített intézmények pedagógiai dokumentumait; 3. iskolai tanévekről készített értesítőket; 4. a misszió alapításáról és a misszió történetéről szóló munkákat és naplőfeljegyzéseket vizsgáltam meg; és sikerült 5. a korabeli lengyel és francia sajtó forrásaiból is információkat gyűjtenem, melyet kiegészítettek 6. egyéb, nagyobb tematikus vagy műfaji kategóriában nem illeszthető források.

⁹⁰ A kronológiai szűkítést, fókuszálást jelzi az értekezésem címének végén megadott időintervallum (1863–1903).

is. Az intézmény struktúráját leíró források és a pedagógiai elveket (programot) tartalmazó források tekintetében igyekeztem azokat a lényegükre fókuszálva közölni.

3. A történeti munkák adják jelen esetben a legkisebb forráscsoportot. Két történeti munka: egy alapítástörténeti és egy missziótörténeti munka az eseménytörténeti váz felállítását tette számomra lehetővé. Paweł Smolikowski CR a misszió születésének előzményeit és az alapítást ismerteti gondos részletességgel. Nem kronológiát közölt munkája, hanem a misszió születésének útját kortörténeti kontextusba ágyazta. József Schaeffer CR pedig az előjárói jelentések és egyéb misszióból ránk maradt források alapján írta meg missziótörténeti munkáját, amelyben kitért a bolgár uniós mozgalomra is. Munkájában nemcsak évszámok, de hónapok vagy akár pontosan megadott naptári napok is szerepelnek, továbbá adatok a misszió kiterjedéséről, a missziós intézmények elhelyezkedéséről, és a misszióban működő vagy tanuló személyek létszámáról.

4. A rezurrekcionisták bulgáriai missziójáról felkutattam a korabeli lengyel sajtóban megjelent közléseket és sikerült néhány ismertebb lengyel sajtóorgánumból hasznos információhoz jutnom a bulgáriai misszió vonatkozásában. A cikkek, beszámolók, levélközlések forráscsoportjában a forrásokból kiemeltem a misszióban szolgáló személyeket, és a leírásban szereplő tevékenységeket és helységeket, ahol a közösség tagjai működtek. Külön figyeltem az életmódra, hitéletre vonatkozó többletinformációk felfedezésére.

5. Az egyéb források (pl.: rezurrekcionista létesítmények alaprajzai, a bulgáriai rezurrekcionista misszió éves kiadásai és bevételei, a rezurrekcionisták edirnei gimnáziumának év végi díjátadó ünnepségére hívó program brosúrája, káptalani jegyzőkönyv) tekintetében a személyekre, csoportokra, tevékenységi körökre utaló információkon túl a színesítő, gazdagító, árnyaló adatokra, információkra is fókuszáltam.

A teljes kutató és forrásfeldolgozó munka során szem előtt tartottam a történettudomány módszereinek alapelveit, melyhez jó alapot adott Dékány István tudományos írása.⁹¹ A kutató és forrásfeldolgozó folyamatban céloim egyrészt a történeti események felkutatása⁹² és értékelése⁹³ volt a bolgár unió után megszülető, kelet-trákiai bizánci-szláv rítusú bolgár

---

⁹¹ DÉKÁNY István: *A történettudomány módszertana*. A magyar történettudomány kézikönyve című sorozat kötete. Szerk. HÓMAN Bálint. 1. kötet 2. füzet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1925. 1–49, 50–74.

⁹² A történeti események felkutatásán értem a rezurrekcionisták bulgáriai tevékenységének megismerését (1863 és 1903 között időszakra fókuszálva) felkutatva a misszió térbeli és időbeli kiterjedését, megszülető intézményeit, sokrétű tevékenységi körét és a misszióban tevékenykedő személyeket.

⁹³ Munkámban cél volt az információk szerzésén és azok tudományos közlésén túl értékelni is a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai tevékenységét (pl. milyen hatása, hozadéka volt tevékenységüknek).

közösség sorsa tekintetében és rezurrekcionistaiknak a bolgár unitusok közt végzett munkássága vonatkozásában. Másrészt céлом volt az is, hogy a rezurrekcionista kongregáció bulgáriai missziós tevékenységét lehetőség szerint minél sokoldalúbban mutassam be. Ezért is születtek meg a missziós tevékenységet bemutató fejezet alfejezetei, valamint az a gondolat, hogy a lengyel alapítású rend összetett munkájának egyedi vonásai is megelevenedjenek. Harmadrészt céлом volt, hogy a források feldolgozásával nyert adatokat, eseményeket, jelenségeket⁹⁴ integrálni tudjam egy történeti folyamatba.⁹⁵ Szemem előtt tartottam a sokoldalúságra való törekvést és az adatok helyes kiválogatására való törekvést is.⁹⁶ A történettudomány módszertanában megnevezett eljárások⁹⁷, elvek, alapvető megfontolások ugyancsak jó iránytűként szolgáltak számomra.

A források feldolgozása mellett elmélyedtem kutatási témám szakirodalmában, ehhez hasznos eszköznek bizonyultak a különböző történelmi bibliográfiák, a történelmi folyóiratok, tudományos közlemények (bibliográfiai tájékoztatók); valamint a teológiai lexikonok, enciklopédiák (faktográfiai tájékoztatók). A kutató- és forrásfeldolgozó folyamat után a tudományos formába öntésénél több megközelítéssel élve próbáltam a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai tevékenységét bemutatni. Kronológiai megközelítéssel éltem akkor, amikor a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziós tevékenysége tekintetében először általánosságban írtam a misszióról: egy időrendi-térbeli elhelyezéssel kezdtem mondandómat. Ugyancsak ezt a megközelítést alkalmaztam, amikor kronológiákat, valamint uralkodói- és egyházi méltóságviselői táblázatokat illesztettem a függelékbe. Topográfiai

---

⁹⁴ A források feldolgozásakor az adatok, információk szerzésekor munkám tulajdonképpen az analitikus adatkutatóéval volt megegyező. A forrásokból igyekeztem minél több adatot, információt nyerni a személyek, helyszínek, tevékenységi körök, intézmények vonatkozásában. Vö. DÉKÁNY 1925. 5.

⁹⁵ A forrásfeldolgozó munkát követően, amikor már a rezurrekcionistaik bulgáriai apostoli tevékenységének tudományos közlésével foglalkoztam, munkám a szintetikus kutatóéval egyezett meg, aki már egy korszakban gondolkodik, bizonyos témára fókuszál, de egy történeti folyamatban helyezi a bemutatandó eseményeket (történeti előzmények közlése, a téma bemutatása, és a későbbi korszakra mutató történeti kitekintés). Vö. DÉKÁNY 1925. 5.

⁹⁶ Vö. DÉKÁNY 1925. 2–5.

⁹⁷ DÉKÁNY István *A történettudomány módszertana* című tanulmányában kifejtett módszertani eljárások figyelembe vétele hasonlóan segítette kutatómunkámat. Dékány ezen tanulmánya a történettudomány módszertanában egyrészt felsorolja az analitikus eljárásokat /az analízis elveit/. Különösen 6. pontban (források elemzése és bírálata) kifejtett elvek, azok közül is az ősforrás, az önálló és párhuzamos forrásokról kifejtett bekezdés (f), a külső és belső kritikáról írt bekezdés (g) és a különböző forrásfajok egymáshoz méréséről írt bekezdés (j) bizonyult hasznosnak. Dékány ezt követően a szintetikus eljárásokat /a szintézis elveit/ is ismerteti tanulmánya második részében. Ebben a részben az 1. pontban (a történelmi korszak egysége) kifejtett tartalom abban volt segítségemre, hogy a forrásokból megszerzett információkat egy központi téma/probléma vonatkozásában értelmezzem, és az adatokat egy korszakba illeszem; a 2. pont (összehasonlító módszer) abban mutatott irányt, hogy nem csupán a címben megjelölt korszakkal foglalkoztam (1863–1903), hanem a korszak előzményeivel is, és történelmi kitekintést is alkalmaztam a vizsgált időszakot követő időszakra tekintve is. Vö. DÉKÁNY 1925. 9–49, 50–74.

megközelítést egyrészt a misszió időbeli-térbeni kiterjedése tárgyalásakor alkalmaztam, továbbá a térképmelléletek elkészítésével, amelyek a rezurrekcionisták apostoli tevékenységét jelenítik meg és a missziós munka során megszületett intézményeket lokalizálják. Az életrajzi megközelítés is megjelent a munkámban: ez a rezurrekcionisták tollából származó visszaemlékezések, emlékiratok feldolgozása által, valamint azok idézésével valósult meg.⁹⁸

I. 4. Új eredmények

A témában eddig megjelent tudományos munkák egy részről a lengyel és bolgár nyelven fennmaradt források bemutatásával és értékelésével foglalkoznak a lengyelek unitus missziója tekintetében, széleskörűen kitérve az uniós mozgalom politikaitörténeti hátterére is (Wojciech Jóźwiak: *Piśmiennictwo polskiej misji unickiej na terenie Bułgarii w drugiej połowie XIX wieku*). Másrészt a rezurrekcionisták szerepvállalásáról szólnak az unitus papság képzésében, bemutatva, hogy milyen intézményeket hozott létre a rend a jövőbeli bolgár papság kinevelésére (Wojciech Mleczko: *Wkład zmartwychwstańców w formację duchowieństwa unickiego*). Ezekén túl magáról a papképzésről kaphatunk belőlük képet a rezurrekcionisták elméleti, pedagógiai műveiben és papnevelő gyakorlatában (Wojciech Mleczko: *Nauka i świętość: formacja kapłańska w myśli i działalności Zmartwychwstańców*). Jelen dolgozat a következőkben hoz új eredményeket.

1. A források feldolgozásával a vizsgált időszakra vonatkoztatva összegyűjti a bulgáriai misszióban szolgáló rezurrekcionista személyeket; továbbá összegyűjti azokat a helyszíneket, ahol a rend tevékenységet fejtett ki.
2. A rezurrekcionista rend bolgárföldön létesített intézményei részletes, alapos bemutatásra kerülnek a források alapján.
3. Pontosan közlésre kerülnek, hogy milyen támogatói voltak a missziónak.
4. Az internátusban (annak elemi iskolájában és gimnáziumában) folyó szervezett oktatásról kidolgozott képet ad eredeti források szerkesztett másának beépítése által.
5. Az előjárói jelentések és tanévi értesítők adatait vizsgálva 3 táblázaton keresztül bemutatja a rezurrekcionista közösség létszámának-, az internátusban tanulók létszámának-, és a papnevelő szemináriumban tanult papnövendékek és felszentelt áldozópapok létszámának változásait a vizsgált időszakban. Ezek által a misszióban megvalósuló oktatás-nevelés és papképzés eredményességére is következtethetünk.

---

⁹⁸ Vö. ESZENYI Miklós: *A történettudományi szakirodalmi kutatómódszerei*. Rónai Művelődési Központ, Miskolc, 2000. 256–257.

6. Külön fejezetben foglalkozik a dolgozat a misszióknak azon jellegzetességeivel, melyek megkülönböztették a korabeli iskoláktól.
7. Kiemelésre kerül a katolizálás nagyarányú gyakorlata a gimnázium életében.
8. Felszínre kerül a korabeli bolgár pravoszláv vallásosság néhány jegye, és emellett kiemelésre kerül a laikusokkal foglalkozó, hitismeretek átadását fontosnak tartó attitűd a katolikus rezurrekcionisták lelkipásztori tevékenységben.
9. Részletes bemutatásra kerül a rezurrekcionisták rendkívüli tevékenysége az élet szolgálatában az 1877–78-as orosz–török háború idején.
10. A dolgozat a misszió történetének meghatározó eseményeiről – annak alapításától a jelenkorig bezárólag – az ide vágó alfejezeteken és a dolgozat végére szerkesztett kronológián keresztül átfogó képet ad, és a vizsgált időszak történéseiről részletesen tájékozódhatunk.

Megemlítendő – bár nem tartozik a saját kutatás új eredményei sorába, hiszen az idegen nyelvű szakirodalmon alapuló közlés –, hogy a dolgozat által betekintést nyerhetünk magyar nyelven is a bolgár unitusok további, 20. századi sorsába és képet kaphatunk a bizánci-szláv rítusú bolgárság jelenkori helyzetéről. Ez azért releváns, mert magyar nyelven rendkívül kevés munka, tanulmány, közlemény foglalkozik alaposabban és nagyobb terjedelemben a bizánci-szláv bolgár katolikusok 20. századi és jelenkori történetével.

I. 5. Az értekezés kijelölt időbeli, térbeli keretei és felépítése

Az időbeli keret a 19. század utolsó harmadára fókuszál; az általam megjelölt időszakasz: 1863 – 1903 magyarázatra szorul. A vizsgált időszak kezdő időpontját egy jó határpontot kijelölő esemény adja, ugyanis 1863 nyarán érkeztek meg az első rezurrekcionisták a bolgárok lakta területre és ez év októberében nyílt meg első iskolájuk. Ehhez az évhez kapcsolódik tehát a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziós tevékenységének kezdete. Sokkal bonyolultabb volt azonban az időszak záró határpontjának kijelölése. Az egyházi vagy politikai életet vezető személyek hivatalviselési szakaszának (vagy éppen uralkodásának) végpontjai, továbbá különböző típusú történeti események adhatták volna a lezáró időpontot. Így felmerült annak lehetősége, hogy a Feltámadás Kongregációjának 19. század második felében működő általános rendfőnökeinek hivatalviseléséhez vagy a bulgáriai missziót vezető elöljáróinak hivatalviseléséhez vagy a bolgár görökatolikus hierarchia vezetőinek hivatalviseléséhez kössém a lezárás időpontját. Továbbá felmerült, hogy a 19. század második feléhez kapcsolható oszmán vagy bolgár monarchák uralkodási szakaszának lezáró évéhez vagy bolgár kormányfők kormányzati szakaszának lezáró évéhez kapcsoljam a lezáró határpontot. Hasonlóan a fentiekhez, a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának esszenciális eseményei, a bolgár

katolicizmus történelmének, a bolgár politikatörténetnek és történelemnek, az Oszmán Birodalom történetének meghatározó eseményei vagy a nemzetközi politika fontosabb eseményei is adhatták volna a lezárás évszámát. Azonban – mindent mérlegre téve – sem a fentebb említett hivatalviselési szakaszok lezáró évei, sem pedig a fentebb említett történeti események nem bírtak olyan erős befolyással, hogy érzékelhető hatással lettek volna a misszió életére, kivéve az 1895-ös évet s kiváltképp az 1913-as⁹⁹ vagy az 1914-es évet. Két szempont azt indokolta, hogy a lezáró időpont egy 40 év hosszúságú időintervallum végpontja, tehát az 1903-as év legyen. Egy részről az, hogy a korabeli lengyel sajtó forrásai és az iskolai évkönyvek, elöljárói jelentések az 1860-as, 1870-es, 1880-as és 1890-es évekből adnak tudósítást a rezurrekcionisták működéséről, valamint két fontos forrás az 1900-as és az 1902-es év állapotairól tudósít, ugyanakkor 20. század első évtizedeiből már vajmi kevés ilyen forrást találni. Más részről pedig az, hogy 40 év egy jól behatárolható szakasz, amelyben lehetőség van különböző folyamatok, változások feltérképezésére és a misszió életében, helyzetében történő változások (prosperálás, dekadencia, permanencia) megfigyelésére. Azért nem az 1913-as vagy az 1914-es év lett a lezáró határpont – kerek 50 év hosszúságú időintervalummal kecsegtető ígéretével –, mert aránytalanul kevés forrás maradt ránk az 1900-as és az 1910-es évekből.

A térbeli, horizontális keretet az Oszmán Birodalom ruméliai területeinek Bulgáriája, továbbá különösképpen Északkelet-Trákia bolgárok lakta települései adják. Bulgária fővárosa, Tirnovó 1393-ban a törökök kezére került, és ezt követően Bulgária majdnem ötszáz évig az Oszmán Birodalom része volt 1878-ban megszerzett felszabadulásáig, véglegesen pedig az 1908-ban kinyilvánított teljes értékű függetlenségéig. Nyugat-Trákia területe az oszmán hódítás előtti középkori, második bolgár birodalom részévé vált II. Ivan Aszen területszerzései következményeképpen, és Északkelet-Trákia területe pedig vazallusrégiója lett a dicső, középkori nagybolgár államnak. Kelet-Trákia az 1396-os hódítás után oszmán fennhatóság alá került, területén meghatározó volt a török mellett a görög és bolgár lakosság. A bolgarság mindazonáltal Trákiára (ahogyan Macedóniára is) úgy tekintett, mint a hajdani bolgár államtest részére, és történelme során mindig is arra törekedett, hogy a moesiai központi területhez újra vissza tudja forrasztani a trák és macedón területeket.¹⁰⁰

---

⁹⁹ Az 1913-as év a Balkán-háborúk lezárásának éve.

¹⁰⁰ Tovább tekintve Trákia 20. századi sorsára, bolgár vonatkozásban a következőket mondhatjuk el. Az első Balkán-háborút /1912–1913/ lezáró londoni konferencia eredményeképpen igencsak rövid időre, de Bulgária megszerezte Kelet-és Nyugat Trákiát, és belső macedón területekkel is gazdagodott, de ezt semmissé tette a

Jelen dolgozat felépítésének ívét egyrészt a kronologikus elv adja, mely három elhatárolható egységet alkot a bevezető és befejező fejezetek között: az első egység a kortörténeti, egyháztörténeti háttér bemutatása. A második egység adja a dolgozat gerincét: itt fejtem ki az általam vizsgált időszak vonatkozásában a rezurrekcionista szerzeteskongregáció bulgáriai működését: elsőként szólok a pápai felkéréstől a misszió megalapításáig terjedő időszakról; ezek után következik a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai területen kibontakoztatott missziójának általános bemutatása; ezt követően a missziós tevékenység konkrét területei kerülnek részletes bemutatásra; majd képet kapunk a rend háborús helyzetben önként vállalt szolgálatáról, külön fejezet sorolja fel a szerzeteskongregáció bulgáriai apostoli tevékenységének egyedi jegyeit, végül felvázolásra kerülnek a bulgáriai misszió magyar kapcsolódásai. A harmadik egység a vizsgált időszakon túlmutató missziós tevékenység történetét és jelenkori helyzetképét mutatja be, kitér a bulgáriai unitus egyháznak a vizsgált időszakot követő további sorsára és jelenére. A dolgozat felépítése más részről követi a hagyományosan bevett formát: bevezető és befejező fejezettel bír, továbbá függelékkel és mellékletekkel van ellátva. A bevezető fejezet arra szolgál, hogy ismertetést adjon kutatásomról, a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziójának forrásairól és szakirodalmáról, a követett módszertani elvekről és kijelölje a kutatás kereteit. A befejező fejezetben a kutatás eredményeinek összegzése és értékelése olvasható, valamint felvázolásra kerülnek téma továbbkutatásának lehetőségei. A dolgozatot olyan függelék színesíti, amelyben személyneveket tartalmazó táblázatok, térképmellékletek, forrásdokumentumok szerkesztett másai, életrajzi táblázat, kronológiák, archontológiák és forrásdokumentumokról készült fotográfiák és a misszió életéből ránk maradt korabeli fotográfiák vannak.

---

második Balkán-háborút /1913/ lezáró bukaresti egyezmény, mely jelentős területveszteségekkel járt a bolgárság számára. Az első világháborút a vesztes bolgárok számára lezáró Neuilly-sur Seine-i béke jelentős területeket és jelentős bolgár lakosságot szakított el Bulgáriától: Nyugat-Trákia nagy része Görögországhoz került; bár Kelet-Trákia a Sévres-i Béke értelmében kis időre Görögországhoz került. Kelet-Trákia a török függetlenségi háborút követő lausannei békekonzferencia rendelkezései értelmében hosszabb időre ismét török kézre került. A második világháború első évei Bulgária számára rövid időre gyarapodást hoztak: 1941-re Bulgária visszaszerezte az ellenpóluson harcoló Szerbiától és Görögországtól Macedóniát és Görögországtól Nyugat-Trákiát, azonban a második világháborúból is vesztesékként került ki, és a párizsi békeszerződések értelmében (1947) végleg le kellett, hogy mondjon Nyugat- és Kelet-Trákiáról és a háború alatt rövid időre megszerzett macedón területekről.

I. 6. Köszönetnyilvánítás

Értekezésem legelején szeretném megköszönni a mindenható Istennek, hogy Szentlelke által inspirációt adott a kutatás megkezdéséhez, erőt adott a források összegyűjtéséhez, feldolgozásához, a munka megírásához és rendkívül tiszteletre méltó emberekhez vezetett.

Szeretném kiemelni azokat a kiváló személyeket, akiknek segítségnyújtása nagyban segítette az értekezés megszületését. Elsőként szeretném megemlíteni doktori témavezetőmet, Dr. Illés Pál Attilát, aki a kutatómunka és fokozatszerzés teljes folyamatában szakmai meglátásaival, történelmi tapasztalataival vezette munkámat. Ajánlásainak köszönhetően tudtam kutatásokat végezni Krakkó levéltáraiban, valamint a rezurrekcionista rend római levéltárában. Főtisztelendő Dr. Wojciech Mleczko CR rezurrekcionista atya a doktori értekezésemhez megannyi anyagot bocsájtott a rendelkezésemre és szakmai tanácsaival látott el. Köszönettel tartozom főtisztelendő Paweł Szymanowski CR rezurrekcionista atyának, a rezurrekcionista római levéltárának igazgatójának és Wiesława Anna Cichosz asszonynak, hogy a témában releváns dokumentumokat a rendelkezésemre bocsátották. Főtisztelendő Dr. Véghseő Tamás atya, egyháztörténész végtelenül segítőkész volt a bolgár unitus mozgalomra vonatkozó szakirodalom feltérképezésében és a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola könyvtárának a témámhoz kapcsolódó szakkönyveinek rendelkezésemre bocsátásában. Dr. Óze Sándor DSc egyetemi tanár, a PPKE-BTK Történelemtudományi Doktori Iskola vezetője lehetőséget adott tanulmányaim megjelenésére; egy különleges album révén lehetővé tette recenzióm megszületését. Köszönetemet fejezem ki Dr. Forgó András történésznek; az ő közvetítésével jelenhetett meg recenzióm. Hálás vagyok Toso Doncsevnek, a szófiai Magyar Kulturális Intézet egykori igazgatójának előremutató válaszáért és *A bolgárok rövid története*¹⁰¹ című műben olvasható előszaváért, mely inspirációt adott Ortega y Gasset történetfilozófiájának megismeréséhez, s hozzásegített kutatási megközelítésem alaptételéhez. Rajnics János úr a rezurrekcionista missziós épületeiről készült tervrajzok bolgár feliratainak és bolgár nyelven megjelent munkák címének lefordításával segítette munkámat.

Hálás vagyok családomnak, akik szeretetükkel, türelmükkel mindvégig mellettem álltak: férjemnek, Dr. Magony Andor Dánielnek; gyermekeinknek: Magony Dorottyának és Magony Jeromosnak; édesanyámnak: Morzsányiné Szebeni Ibolyának; gyermekeink nagyszüleinek: Magony János diakónusnak és Timkó Ágotának.

---

¹⁰¹ PAVLOV, Plamen - JANEV, Jordan: *A bolgárok rövid története. (A kezdetektől napjainkig)*. 9. Budapest, Cédrus Alapítvány – Napkút Kiadó, 2005.

II. FEJEZET. A FELTÁMADÁS KONGREGÁCIÓJÁRÓL ÉS A KONGREGÁCIÓ SAJÁTOS KARIZMÁJÁRÓL

II. 1. A Feltámadás Kongregációja

A Feltámadás Kongregációjának (Zgromadzenie Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa/The Congregation of the Resurrection) alapítója a korábban már említett, Isten szolgája Bogdan Jański (1807-1840) volt, a párizsi lengyel emigráció szellemi életének aktív szervezője és lelki apostola, aki közösségét 1836. február 17-én alapította.¹⁰² (Jański maga tanulmányai révén érkezett Párizsba, lengyel honfitársai közül a legtöbben viszont az 1830-31-es novemberi felkelés leverése után, így alakult ki a jelentős alkotókat és kulturális értékeket maga után hagyó nagy emigráció: Wielka Emigracja.¹⁰³) A kongregáció társalapítói Jański legelkötelezettebb tanítványai voltak, akiket mentoruk felkarolt és a papsághoz vezetett: Hieronim Kajsiewicz (1812-1873)¹⁰⁴ és Piotr Semenenko (1814-1886).¹⁰⁵ Jański közösségének első pappá szentelt tagjainak: Kajsiewicznek és Semenekonak és további öt paptársuknak a fogadalomtétele a római Szent Sebestyén-katakombában 1842 húsvétvasárnapjának hajnalához köthető, ez az esemény egyben a kongregáció hivatalos megalapításának időpontja.¹⁰⁶

A rezurrekcionistaikként is ismert szerzetesi közösség - azaz a Feltámadás Kongregációja - története folyamán a lelkipásztori feladatok ellátása mellett különleges szerepet töltött be a papi és szerzetesi hivatásbresztésben, a szerzetes- és papképzésben, és az oktatás-nevelés területén. A kortársak által is elismert gimnáziumot (1863) és szemináriumot (1876) nyitottak a bulgáriai Edirnében és internátust a galíciai Lembergben (1881). Újjáélesztették Lengyelország újkori, római nemzeti kollégiumát Pápai Lengyel Kollégium néven (Papieskie Kolegium Polskie w Rzymie, 1866), amelyet 1938-ig ez a kongregáció vezetett.¹⁰⁷ Vitathatatlan érdemeket szereztek a 19. század második felétől a kanadai lengyelség katolikus identitásának megmaradásában (az 1850-es évek végétől) és az Amerikai Egyesült

¹⁰² Vö. IWICKI – WAHL 1986. 50; Preface xiv.

¹⁰³ Vö. SZOKOLAY Katalin. *Lengyelország története*. Budapest, Balassi Kiadó, 2006. 103–107; DAVIES, Norman: *Lengyelország története*. Budapest, Osiris, 2006. 639–640; MICEWSKI, Bolesław CR. *Bogdan Jański (1807–1840). Founder of the Resurrectionists*. Chicago, [s. n.], 1985. 7–10; továbbá IWICKI – WAHL 1986. 14–17; és hasonlóan: BIRÓ Kata: *Bogdan Jański öröksége*. Szakdolgozat. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, 2011. 14. és BIRÓ Kata: *A Feltámadás Kongregációja. Egy lengyel alapítású közösség küldetése a világegyházban*. Szakdolgozat. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szlavisztika Intézet, 2011. 10.

¹⁰⁴ IWICKI – WAHL 1986. 40–45, 50.

¹⁰⁵ Uo. 35–38.

¹⁰⁶ Uo. 61, 100–103.

¹⁰⁷ Vö. MLECZKO, Wojciech CR: *Nauka i świętość. Formacja kapłańska w myśli i działalności zmartwychwstańców*. Kraków, Wydawnictwo Św. Jana Pawła II., 2014. 175–191; 198–209; 122–124; 233–315.

Államokban (az 1860-as évek végétől) a közösségek számára épített iskoláknak és templomoknak köszönhetően¹⁰⁸, valamint a bizánci szláv katolikus rítusú lakosság liturgikus örökségének ápolásában.

A kongregációnak 1891-ben a női ága is megszületett Rómában Boldog Celina Borzęcka és lánya: Isten Tiszteletreméltó Szolgája, Jadwiga Borzęcka alapításával; ők a Feltámadás Nővérei.¹⁰⁹ A Feltámadás Nővéreinek (a rezurrekcionista nővérek) kongregációjának megalakulásában kulcsfontosságú szerepet töltött be Piotr Semenenko CR atya, aki lelki vezetője lett a Rómába letelepedett, családfőjét elvesztett lengyel családnak. Celina és Jadwiga lettek leghűségesebb tanítványai Semenenko atyának, akik a szerzetesi életet választották.¹¹⁰ Semenenko vágya, hogy női szerzetesközösséget alakítson, halála után 1891-ben teljesebben be, amikor is január 6-án Rómában öt nővér – beleértve Celinát és Jadwigát is – ünnepélyesen letette örökfogadalmát.¹¹¹ A Feltámadás Nővérei nemzetközi közösség, és pápai jóváhagyással női szerzeteskongregáció lett¹¹²; négy rendtartományuk (New York-i-, chicagói-, poznańi és varsói rendtartomány), egy régiójuk (Argentína régió) van generalátusukon kívül.¹¹³

¹⁰⁸ IWICKI – WAHL 1986. 234–255, 290–320.

¹⁰⁹ Uo. 398–409.

¹¹⁰ Uo. 398–399. Semenenko atya nagy vágya volt, hogy a rezurrekcionista lelkisége és a nyolc boldogság alapján egy női közösséget hozzon létre, de ez a vágya a kezdeti sikertelen próbálkozás után valamivel később kezdett csak kibontakozni. Celina és Jadwiga: anya és lánya a Semenenko atya által vezetett, és a nyolc boldogságról szóló, hétről-hétre ismétlődő lelki előadás-sorozata után 1881-ben hozták meg azt a döntést, hogy szerzetesi életet kezdenek, és ekkor tették le első fogadalmukat. IWICKI – WAHL 1986. 400.

¹¹¹ IWICKI, John C.R.: *Charyzmat Zmartwychwstańców. Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego*. Tom. II. 1887-1932. Kraków-Kielce, Wydawnictwo „JEDNOŚĆ”. Kielce. 2007. 39–40.

¹¹² A Feltámadás Nővérei első házukat 1891-ben nyitották meg a felosztott Lengyelországban, Kętyben. A bulgáriai Malko Tarnovóban 1896-ban nyitottak házat, és 1900-ban alapították első intézményüket az Egyesült Államokban. A pápai dekrétum 1923-ban hagyta jóvá a közösséget kongregációként. A nővérek 1951-ben nyitották meg első intézményüket Kanadában, és egy évvel később házat nyitottak Ausztráliában. 1961-ben kezdték meg tevékenységüket Argentínában és Nagy-Britanniában. Legújabb intézményük egy háza, melyet 2006-ban Tanzániában nyitottak meg. Vö. PŁOŃSKA, Elżbieta Maria CR: *Historia Zgromadzenia. Najważniejsze wydarzenia z dziejów Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa*. Siostry Zmartwychwstanki. Prowincja Warszawska. Levétel dátuma: 2021. február 9. <https://siostryzmartwychwstanki.pl/historia-zgromadzenia/>.

¹¹³ Sisters of the Resurrection. Resurrectionist Family. The Congregation of the Resurrection. A Feltámadás Kongregációjának hivatalos európai weblapján olvasható a tartalom a Rezurrekcionista Nővérekről. Levétel dátuma: 2021. február 9. <https://resurrectionist.eu/en/resurrectionist-family/sisters-of-the-resurrection/>. A Feltámadás Nővéreinek tevékenysége jelenleg számos szolgálatot foglal magába: az oktatás-nevelési szolgálatot (óvoda, iskola, középiskola, speciális iskola); az egészségügyi ellátás szolgálatát, imaszolgálatot és egyéb szolgálatokat: a reményvesztett, a szükségét szenvedő, az árva, a fiatal felnőtt, az idősödő, a haldokló, és a hajléktalan emberek szolgálatát. A Feltámadás Nővéreinek tevékenységéről, szolgálati területeiről a Feltámadás Nővéreinek chicagói rendtartománya hivatalos weboldaláról informálódhatunk. Our ministries. Sisters of the Resurrection. Levétel dátuma: 2021. február 10. <http://www.crsisterschicago.org/content/index.asp?p=490&n=3>. És a Feltámadás Nővéreinek tevékenységi köréről ugyancsak információkat szerezhetünk a Feltámadás Nővéreinek varsói rendtartományának hivatalos weboldaláról. Apostolstwo. O nas. Siostry Zmartwychwstanki. Prowincja Warszawska. Levétel dátuma: 2021. február 10. <https://siostryzmartwychwstanki.pl/apostolstwo/>.

A Feltámadás Kongregációjának első általános rendfőnökei (Piotr Semenenko CR és Hieronim Kajsiewicz CR) a Feltámadás Nővérei kongregáción túl kulcsfontosságú szerepet töltek be további, a 19. század második feléhez kapcsolható női szerzetesközösségek megalapításában vagy lelkeségének megalapozásában, karizmájának kialakításában.¹¹⁴ Annak ellenére, hogy a kongregáció első tagjai a franciaországi emigrációban élő lengyelek voltak, kis idő múlva engedélyezték, hogy a közösségbe más nációk hivatást érző fiai is beléphessenek, így a 19. század második felében a kongregáció nemzetközi közösséggé vált.

Az 1850-es és 1860-as években a kongregáció elkezdte missziós tevékenységét Kanadában (Ontario 1957)¹¹⁵, az Amerikai Egyesült Államokban (Texas 1866, Chicago 1969)¹¹⁶ és Bulgáriában (1863).¹¹⁷ Számos eredménytelen próbálkozás után végre saját hazájukban, lengyel területen is sikerült letelepedni, mégpedig Galíciában 1880-ban.¹¹⁸ A rend 20. századi tevékenysége során más európai országokban, továbbá Dél-Amerikában és Tanzániában is gyökeret vert. A dél-amerikai misszió 1959-ben kezdődött, a lengyelországi rendtartomány lengyel rezurrekcionistaí alapítottak Brazíliában missziót; a bolíviai missziót pedig az Amerikai Egyesült Államokbeli Rendtartomány és az Ontario-Kentucky Rendtartomány rezurrekcionistaí alapították.¹¹⁹ A “legifjabb” a missziós területek közül Tanzánia; a tanzániai misszió 2002-ben vette kezdetét.¹²⁰

A közösség tagjai először 1860. szeptember 14-én kaptak IX. Piustól engedélyt, hogy egyszerű fogadalmuk szerint éljenek. XIII. Leó pápa a közösséget “egyszerű fogadalmas kongregációként” hagyta jóvá és erősítette meg 1888. február 16-án. Ezek az események a közösségnek, mint a pápa által engedélyezett intézménynek az elismerései voltak. 1902-ben

---

¹¹⁴ Itt a következő női szerzetesközösségeket kell megemlíteni: Szeplőtelen Fogantatás Nővérei, Feliciánus Nővérek, Názáreti Szent Család Nővérei, Maria Réparatrice Rend Nővérei. Vö: IWICKI – WAHL 1986. 377–417.; továbbá a 432. és 433. oldalak közötti képmelléklet gyűjtemény “Religious sisterhoods and the Resurrectionist charism” című oldala.

¹¹⁵ IWICKI – WAHL 1986. 164–167, 234–254.

¹¹⁶ Uo. 274, 290, 306.

¹¹⁷ Uo. 204–218.

¹¹⁸ Uo. 457–463.

¹¹⁹ Vö: <https://resurrectionist.eu/en/province/south-american-region/>.

A Feltámadás Kongregációjának hivatalos európai weboldalán a Rezurrekcionista Család (Resurrectionist Family) menüpontban, annak a Provinciáink (Our Provinces) almenüpontjában található többek közt a Dél-amerikai Régió (South American Region). Levétel dátuma: 2021. február 13.

¹²⁰ DUDA, Andrzej CR: *CR Formation in Tanzania. (Formáció Tanzániában.* Elektronikus pdf formátumú dokumentum Andrzej Duda CR rezurrekcionista atya szerzeményében Tanzániáról, a Feltámadás Kongregációjának tanzániai missziójáról és az ottani rezurrekcionista pap- és szerzetesképzési intézményekről. Fellelhető a Feltámadás Kongregációjának hivatalos európai weboldalán a Hírek (News) menüpontból. A hír és a pdf formátumban közölt anyag 2019 júliusában lett közzétéve és felöltve a tanzániai misszióról a weboldalra. <https://resurrectionist.eu/en/news/formation-tanzania/>; és hasonlóan: <https://resurrectionist.eu/assets/Uploads/CR-Formation-in-Tz-2019.pdf>. Levétel dátumai: 2021. február 12.

adta ki XIII. Leó azt a dekrétumot, melyben a Feltámadás Kongregációjának (a közösség által kiegészített) hivatalos rendszabályzatát hagyta jóvá, s egyben újra megerősítette a kongregációt. A közösség rendszabályzatának későbbi módosított változatait 1982, 1987-ben, 2000-ben és 2018-ban hagyta jóvá az abban illetékes szentszéki kongregáció.¹²¹ A Feltámadás Kongregációja kánonjogi szempontból pápai jogú, klerikus szerzeteskongregáció¹²², melynek áldozópapjai, állandó diakónusai és szerzetestestvérei latin és bizánci rítusban szolgálják a híveket. Mindemellett a közösségnek világi szerveződése is van.¹²³ A nemzetközi közösség az alapító és a társalapítók szellemi-lelki örökségét három apostoli munkában bontakoztatja ki: a lelkipásztorkodásban, a nevelésben, a papképzésben és a missziós munkában.¹²⁴ A kongregáció lelkiségének 8 alappillére az ember teremtett voltát és bűnre hajló természetét, esendőségét; ugyanakkor Isten feltétel nélküli szeretetét, megtérésre és új életre hívó szavát járja körül és a közösség tagjait arra hívja, hogy a társadalom feltámasztásán munkálkodjanak. A közösség tagjainak célja, hogy önmaguk személyes megszentelődésén-, mindemellett a társadalom átalakításán (megújításán, új életre hívásán, feltámasztásán) munkálkodjanak.¹²⁵ A kongregációnak három rendtartománya van (az Amerikai Egyesült Államokbeli Rendtartomány; az Ontario-Kentucky Rendtartomány és a Lengyel Rendtartomány), egy régiója (Dél-amerikai Régió), a Generalátus pedig Rómában.¹²⁶ A Feltámadás Kongregációjának tagjai valamennyi kontinensen jelen vannak. Tevékenységük magába foglalja: 1. a lelkipásztori szolgálatot: a pasztorális munkát a plébániákon; 2. az oktatás-nevelési szolgálatot: oktatást-nevelést alapfokú, középfokú és magasabb fokú szinten ; valamint a pap-

---

¹²¹ *Constitutions of the Congregation of the Resurrection of our Lord Jesus Christ (A Feltámadás Kongregációjának Szabályzatai)*. Róma, s. n., 2019. 113–120. A Feltámadás Kongregációjának Szabályzatai/Konstitúciói fellelhetők a Feltámadás Kongregációjának európai hivatalos weboldalán, a feltöltött dokumentumok között: <https://www.resurrectionist.eu/assets/Uploads/Constitutions-CR-2019-Final-Version.pdf>. Levétel dátuma: 2021. május 1.

¹²² Klerikus szerzeteskongregáció, mégpedig fogadalmas kongregáció.

¹²³ *Constitutions of the Congregation of the Resurrection...* 2019. 47, 48. (84. sz. paragrafus).

¹²⁴ Uo. 101–105. (202–211. sz. paragrafusok), 105–108. (212–221. sz. paragrafusok), 108. (222. sz. paragrafus).

¹²⁵ A rezurrekcionista lelkiség alappillérei (8) a következők: 1. Isten feltétel nélkül szeret minket. 2. Isten a semmiből teremtett minket. 3. A gonosz vonz bennünket. 4. Teret engedünk a bűnnek. 5. Isten megtérésre hív minket. 6. Isten közösségbe hív minket. 7. Isten arra hív, hogy a társadalom feltámasztásán munkálkodjunk. 8. Mária: a mi Mintánk és mi Édesanyák. Vö. KURTZ, Robert CR: *The Resurrectionist Formation*. Kraków, Wydawnictwo Alleluja, s. a., 3., továbbá *Resurrectionist Formation*. Rome, International Commission of the Congregation of the Resurrection, 1993. 7-92; valamint MLECZKO, Wojciech CR: *An Introduction to Resurrectionist Spirituality. Resurrectionist Spirituality: from Personal to Social Renewal*. In: *The Spirituality of Polish Convents: Message and Communication XV*. 2017. 22–29.

¹²⁶ A Feltámadás Kongregációjának rendi igazgatásáról (rendtartományok, régió, generalátus) a rend hivatalos, európai weboldalán a “Rezurrekcionista lelkis családja” (Resurrectionist Family) menüpontban, azon belül is a “Rendtartományaink” (Provinces) almenüpontban olvashatunk. Levétel dátuma: 2021. február 13. <https://resurrectionist.eu/en/province/>

és szerzetesképzést; 3. missziós szolgálatot: a katolikus hit terjesztését különböző intézményeken, a lelkipásztori szolgálaton, a papképzésen keresztül az ebben hiányt szenvedő területen.¹²⁷

II. 2. A Feltámadás Kongregációjának sajátos karizmája és hivatása

Maga a közösség alapítója, Jański világított rá testvérisége egyik legfontosabb céljára, ami nem más, mint a vallási igazság kommunikálása a görögkeleti keresztények felé. Jański számára égetően fontos volt a kereszténység egységének helyreállítása; az Egyház egységére való törekvés lelkesedése fűtötte. Olyannyira, hogy a kereszténység egységének helyreállításában arra vágyott és törekedett, hogy teljes egységbe térjenek Szent Péter utódjával, a római pápával a következő közösségek: a görögkeleti egyházak, a protestáns egyházak és az izraelita vallás (zsidóság) követői. Saját nemzetét, a lengyelséget kulcsszereplőnek tartotta abban, hogy más szláv országokat és népeket visszavezessen a katolikus hithez, és ezáltal megvédje őket akár a lázadások, forradalmak vagy éppen a korlátlan szabadáság romboló szellemétől.¹²⁸ “A vallási igazság közlése a szakadárak felé, ez az egyik fő célja a testvériségnek... így missziósokra van szükség a déli szláv országokba.”¹²⁹ Tudta tehát Jański, hogy közösségének – ha ezt a tervet véghez akarja vinni – missziós atyákra lesz szüksége.

Jańskit követően a kongregációban Hippolyt Terlecki CR atya nevét kell kiemelni az unió és a szlávtság felé elkötelezett misszió tekintetében. Terlecki ruszin származású volt, és a közösségben ő volt az egyik leginkább együttérzést mutató az Oroszországban élő görögkeleti keresztények milliói iránt. Indíttatást érzett a nyugati egyháztól elszakadt hívek katolikus egyházhoz való visszatérésére, és sürgette Sememenko atyát abban, hogy a keleti rítust is bevezesse (engedélyezze) a kongregációban.¹³⁰

A Feltámadás Kongregációja három olyan intézményhez is szorosan kapcsolódik, melyben a szláv területekről érkező papnövendékeknek is lehetőségük volt felkészülni a papi hivatásra. 1845-ben újranyílt Rómában a Görögkatolikus Szeminárium, melyet a rezurrekcionista Alexander Jelowicki CR atya alapított.¹³¹ (E az papképző intézmény nem

¹²⁷ Vö. *Constitutions of the Congregation...* 2019. 101–109. (202–223. sz. paragrafusok). Továbbá: a Feltámadás Kongregációjának az Ontario-Kentucky Rendtartománya weboldalán is szerepelnek azok a tevékenységi területek, amelyekben a rend a szolgálatot végez. Levétel dátuma: 2021. február 13. <https://resurrectionist.ca/ministries>

¹²⁸ MICEWSKI, Bolesław CR: *Under the Standard of the Risen Savior. Statements of the Founder on the Theme of the New Community.* Chicago, Illinois, s. n., 1987. 75–77.

¹²⁹ MICEWSKI 1987. 75–76.

¹³⁰ IWICKI – WAHL 1986. 117.

¹³¹ MLECZKO, Wojciech CR: *Wkład Zmartwychwstańców w formację duchowieństwa unickiego.* In: *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu. Duchowość klasztorów polskich:*

kizárólagosan, de szláv kispapokat is várt.) 1848-ban Párizsban Hippolyt Terlecki CR alapított szemináriumot. Ez volt a Szláv-Katolikus Szeminárium, mely az unitusoknak és missziós atyáknak volt a papságra készítõ intézménye, és már kifejezetten a szlávság unióját szolgálta. Ebbe a papképzõ intézménybe Terleckinek egy tucat seminaristát sikerült meghívnia, közülük hárman diakónusok lettek. 1853-ban megszűnt az intézmény. Ekkor hagyta el a kongregációt Hippolyt Terlecki. Az említett három diakónusból az egyik: Julian Sas Kuiłowski (1826-1890) később unitus püspök lett Stanisławówban (ukránul Sztaniszlaviv), majd bizánci rítusú katolikus lemergi érsek-metropolita. Terlecki szemináriuma tehát “gyümölcsöt érlelt” a görögkatolikus egyháznak.¹³² XIII. Leó pápa bizalmát elnyerve a Feltámadás Kongregációja 1886-tól 1890-ig a római Pápai Görög Kollégiumot is vezethette, amely intézménybe ez alatt az idõszak alatt 8 román, 5 ruszin illetve ukrán, 4 bolgár, 3 szicíliai, 2 görög és 2 grúz nemzetiségû papnövendék járt.¹³³

A Feltámadás Kongregációja az oroszokhoz, a bolgárokhoz és a ruszinokhoz indult el sajátos missziós lelkülettel, hogy köztük a katolikus egyházzal való unió ügyét szolgálja. Hippolyt Terlecki CR atyának az orosz területen az unióért végzett fáradozása nem járt eredménnyel. Karol Kaczanowski CR atya és Martin Janus CR testvér a kezdeti nehézségek után sikerrel alapítottak missziót bolgár területen.¹³⁴ Walerian Kalinka CR atya ugyancsak eredményes munkát végzett a rend lengyel területen való letelepítésében (Lemberg). E városban a rezurrekcionisták a ruszinok-ukránok számára internátust nyitottak.¹³⁵

---

przekaz i komunikacja VII. Szerk. MISZTAL, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR. Sorozatszerk. MISZTAL, Wojciech, Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 98.

¹³² MLECZKO 2013. 98.

¹³³ Uo. 106–108.

¹³⁴ IWICKI – WAHL 1986. 208–218.

¹³⁵ Uo. 457–458; továbbá MLECZKO 2014. 97, 100.

III. FEJEZET. A BIRODALMI KERETET ADÓ 19. SZÁZADI OSMÁN ÁLLAM ÉS BULGÁRIA TÖRTÉNETI, VALAMINT EGYHÁZTÖRTÉNETI HÁTTERE

III. 1. Bevezető megjegyzések az Oszmán Birodalomról

Milyen kihívásokkal találta szembe magát az Oszmán Birodalom a 19. században? Milyen megoldás születtek a problémák kezelésére? A nemzeti ébredés és a gyengülő Oszmán Birodalom miatt hordozhatta magában a remény üzenetét a birodalomtól függetlenné vágyó népek számára? Milyen lehetőségei voltak a bolgár pravoszláv lakosoknak, hogy visszazerezzék független egyházukat és nemzeti hierarchiájukat? Miért volt nehezebb a bolgárok számára politikai függetlenségük kivívása? Milyen esélyei voltak a bolgároknak önerőből kivívni szabadságukat? Milyen következményei lettek az 1877–1878-as orosz-török háborúnak? Ezekre a fontos kérdésekre az alábbiakban kaphatunk választ, és az alábbi háttérinformációk hozzásegíthetnek a korszak, a hanyatló Oszmán Birodalom és a bolgár kérdés komplexebb megértéséhez.

Az Oszmán Birodalomnak - melyet a 19. század elején belülről feszített a kormányzati válság: ájánok, völgyfejedelmek, helyi hatalmasságok erősödő hatalma, valamint a zabolátlan és egyre többet követelő, vérengzésekre (1806) és lázadásokra (1826) is hajlamos janicsárság; a pénzügyi válság, a hadászati válság (korszerűtlen volt fegyverzet, az alakulatok, a kiképzés, a sorozás) - a balkáni színtéren nem is egy függetlenségi felkeléssel (első szerb felkelés: 1804–1806; második szerb felkelés: 1815–1817; 1821: felkelés a Moldvai Fejedelemségben és a Peloponnészoszon) kellett megküzdenie. A görög felkelésből függetlenségi háború lett (1821–1830), melyben Anglia, Oroszország és Franciaország segítségével a görögök kivívták függetlenségüket.¹³⁶ Emellett más államokkal vívott háborúi rendkívül meggyengítették a birodalmat (ha csak a Balkánra fókuszálunk, akkor is elmondhatjuk, hogy időről időre megújultak az oszmán-orosz konfliktusok (1806–1812-es háború; 1828–1829-es háború; a krími háborúban is jelen levő oszmán-orosz konfliktus; 1877–1878-as háború).¹³⁷ Az Oszmán Birodalom európai színterét vizsgálva elmondhatjuk, hogy a század második felében is folytatódott a birodalom hatalma alatt álló népek felkelései, függetlenségi törekvései (1857-es keresztény paraszti felkelések Boszniában és Hercegovinában, keresztény parasztság elfojtott felkelése 1875-ben Hercegovinában, a bolgárok felkelése 1876-ban; a krétai felkelések sora

¹³⁶ Vö. Mark MAZOWER: *A Balkán*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2004. 70–71; továbbá MATUZ 1990. 170, 172, 173–175, 236–237.

¹³⁷ Vö. MATUZ 1990. 170, 174–175, 182–183, 189–191, 236–238.

1866-69-ben, 1886-ban és 1897-ben), amelyek az európai nagyhatalmakat is cselekvésre indították a birodalmi kegyetlenségek megfékezésére és a keresztény népek függetlenségének támogatására, így születhetett újjá Bulgária és így vívhatta ki Kréta is a felszabadulását és a görög területekkel való egyesülését.¹³⁸

Az európai nagyhatalmak nem egyszer komoly szerepet vállaltak az Oszmán Birodalom katonai konfliktusaiban, mutatva ezzel, hogy a keleti kérdést hogyan és kinek az oldalán szövetségben szeretnék véglegesen megoldani. Az Oszmán Birodalomnak a 19. században négy jelentősebb konfliktusát azért érdemes kiemelni, mert a Balkán sorsára vagy az Oszmán Birodalom alattvalóinak sorsára visszafordíthatatlan hatással voltak és az európai nagyhatalmak nagyban részt vállaltak bennük: a görög szabadságharc, az első és második egyiptomi válság (ez utóbbi nagy keleti válságként is ismert), az 1853–1856-os krími háború és az 1877–78-as orosz-török háborúba torkolló és a berlini kongresszussal lezáruló 1875–1878-as balkáni válság. Nem véletlen, hogy a Porta az oszmán modernizáció korának legjelentősebb rendelkezéseit éppen ezeknek a konfliktusoknak a legfeszültebb pillanataiban proklamálta, hogy megelőzze az európai hatalmak komolyabb beavatkozását. A gülháni hatt-i serif kihirdetése 1839 novemberében épp a második egyiptomi válság idején segítette abban a Portát, hogy ezt figyelembe véve dönthetett saját érdekei mellett a Habsburg Birodalom, Poroszország, Anglia, Oroszország mellett, hogy nem hagyja magára az Oszmán Birodalmat és megvédi az összeomlástól (1840: Londoni Egyezmény).¹³⁹ A krími háborút lezáró 1856 tavaszán Párizsban megkötött béke pedig többek közt azért is lehetett olyan kedvező a francia és angol támogatással abból győztesen kikerülő Oszmán Birodalomnak, mert a hatt-i hümajun kihirdetése 1856. februárjában megerősítette a hatt-i serifet. Nem csak jogegyenlőséget kaptak a birodalom keresztény lakosai, hanem megnyílt előttük a hivatalviselés lehetősége is.¹⁴⁰ Végül pedig az 1875-ben a hervegovinai felkeléssel induló, majd 1876-ban a bolgár felkeléssel, és a szerb támadás leverésével balkáni válsággá mélyülő konfliktusban az Oszmán Birodalom – attól tartva, hogy kegyetlen megtorlásai miatt magára haragítja a nagyhatalmakat – 1876. decemberében kihirdette a decemberi alkotmányt, amely eltörölte a szultáni abszolútizmust, bevezette a parlamentarizmust, és megerősítette a korábbi Tanzimát-rendeletet.¹⁴¹

Az Oszmán Birodalom 19. századi történetéhez hozzá tartozik a nagyfokú

---

¹³⁸ Vö. MATUZ 1990. 185–187; 193–194; 238–239.

¹³⁹ MATUZ 1990. 179–181, 187.

¹⁴⁰ Uo. 182–183.

¹⁴¹ Uo. 187–188.

modernizáció. Magának az oszmán reformkornak a szimbolikus kezdetét 1826-ra teszik, amikor is II. Mahmud (1807–1839) leszámolt a janicsársággal, a Tanzimát: a ”nagy újjászervezés” korszaka pedig a 1839-es év (a gülhánei hatt-i serif kiadása) és 1876-os év (az 1876-os decemberi alkotmány bevezetése) közti időszakot foglalja magában.¹⁴² A birodalom korszerűsítését szolgáló fontosabb reformok már korábban elkezdődtek: a tüzérséget és a haditengerészetet modernizáló I. Abdülhamiddel (1774–1789), és III. Szelimmel (1789–1807), aki a birodalomban először küldött követeket európai országokba, európai módra kiképzett gyalogsági hadtestet hozott létre és műszaki katonai iskolát alapított.¹⁴³ II. Mahmud uralkodásával kezdődtek el még intenzívbben a modernizációt megcélzó szultáni lépések. Sikerült legyőznie a hatalmaskodó ajánokat, az 1826-os janicsárfelkelést leverte és mint központi hatalmat veszélyeztető tényezőt, véglegesen megsemmisítette (egy részét lemészároltatta, nagy részét Ázsiába deportálta). Hozzá kapcsolódik a tímár rendszer megszüntetése.¹⁴⁴ Katonaorvosi iskolát (1827) és hadiakadémát alapított (1834). Ösztöndíjjal küldött diákokat európai országokba tanulmányok folytatására. A legfelsőbb hatóságokat minisztériumokká nevezte át, a városokban bevezette az európai ruházatot; állandó követei voltak az európai nagyhatalmak fővárosaiban. A külügyminisztérium mellett fordítóiskolát alapított, melyben már nem a fanarióta (görög) dragománok tevékenykedtek hanem törökök, és a diplomácia nyelvében a görögöt felváltotta a francia. Ő szervezte meg az első birodalmi népszámlálást, és az uralkodása alatt születtek meg az első oszmán sajtótermékek (1830-as és 1840-es évek).¹⁴⁵ A reformtervei kidolgozására II. Mahmud Musztafa Resid pasát, a Tanzimát atyját bízta meg, a reformok összeségét azonban már fia: I. Abdülmedzsid (1839–1861) proklamálta 1839. november 3-án a gülhánei hatt-i serif szultáni rendelkezésben. E rendelet többek közt kimondta a birodalom alattvalóinak egyenlőségét, védte az alattvalók életét, magántulajdonát, becsületét. Abdülmedzsidhez kapcsolódik az igazságügy reformja: az igazságszolgáltatás európai mintát követő újjászervezése, erősen központosított tartományi közigazgatás megszervezése, az első birodalmi pénzügyintézetek megjelenése, algimnáziumok, gimnáziumok megnyitása, 1845-ben az első egyetem létrehozása és 1850-ben az Oszmán Tudományos Akadémia megalapítása.¹⁴⁶ A második rendkívül fontos rendelet a hatt-i hü májun

---

¹⁴² MAJOROS István: *Politikai modernizáció az Oszmán Birodalomban, 1774-1914*. In: *Közép-Európai Közlemények* VI. (2013). évfolyam 1-2 (20-21). szám. Szeged, 2013. 32.

¹⁴³ MAJOROS 2013. 30.

¹⁴⁴ MATUZ 1990. 173–174, 177.

¹⁴⁵ Uo. 177–178; továbbá MAJOROS 2013. 31–32.

¹⁴⁶ MATUZ 1990. 179–180, 182.

szultáni kézirat kihirdetése volt, meg megerősítette, de ki is bővítette az 1839-es hatt-i serifet, különös figyelmet szentelve a birodalom keresztény lakosaira. Az utolsó jelentős uralkodó, akinek a nevéhez komoly reformok kapcsolhatók: II. Abdülhamid (1876–1908). Uralkodásának kezdetén bejelentette a szultáni abszolutizmus megszüntetését és a parlamentarizmus bevezetését (a parlamentarizmus nem valósult meg és gyakorlatilag 1878-tól 1908-ig egyeduralkodóként kormányozta a birodalmat). 1876. december 23-án adta ki a decemberi alkotmányt, amelynek háttérében Midhat pasa, nagyvezír munkássága van. Ez a rendelkezés többek közt megismétli a korábbi Tanzimát-rendeleteket és tovább bővíti a birodalom más vallású lakosainak jogát. Végül II. Abdülhamid közművelődés területén is folytatta a reformokat, a medreszéket meghagyta, ezeken túl szakiskolákat és főiskolákat alapított.¹⁴⁷

III. 2. Az Oszmán Birodalom valláspolitikájáról, keresztény egyházakkal kapcsolatos politikájáról

A Balkán-félsziget oszmánok általi meghódításával párhuzamosan elkezdődött a muszlim lakosság áttelepítése és áttelepedése félszigetre, továbbá tanúi lehetünk az iszlamizáció-iszlamizálódás folyamatának is (a kis-ázsiai muszlim lakosság szervezett áttelepítése vagy spontán áttelepedése, ritkábban az erőforduló erőszakos térítő akciók vagy üldözések következményeként, harmadrészt pedig a keresztény lakosság – különböző motivációból fakadó – önként vállalt áttérése által).¹⁴⁸ A Balkánon jelentősebb lélekszámú iszlamizálódásra Boszniában, Bulgária egyes - főként hegyvidéki - részein, később Ciprus szigetén, Albániában és Kréta szigetén került sor. Azonban fontos leszögezni, hogy az európai kontinens oszmánok

¹⁴⁷ Uo. 187–188, 191

¹⁴⁸ HEGYI Klára – ZIMÁNYI Vera: *Az oszmán birodalom Európában*. Budapest, Corvina Kiadó, 1986. 81–82., továbbá MAZOWER 2004. 89–91. Az iszlám terjedését egy részről elősegítette a muszlim lakosság szervezett áttelepítése vagy spontán áttelepedése Kis-Ázsiából; muszlim telepések a félszigetre a 14. századtól érkeztek Trákia területére, és betelepülésüknek egészen a 17. századig tanúi lehetünk, ezt egészítette ki félnomád törzsek tömeges betelepődése, melynek következtében muszlim falvak sokasága született meg Macedóniától Dobrudzsáig. Más részről erőszakos térítő akció is eredményezhetett iszlámra való áttérést, erre volt példa a 1666-ban a bulgáriai Csepino helységben; itt kell még megemlíteni az albánok esetét, ahol a római katolikus falvak erőteljes üldözése miatt a 18. században az albán keresztények felvették az iszlám hitet. Harmadrészt a helyi keresztény lakosság maga is dönthetett az áttérés mellett. Erre példa a bolgár iparos-kereskedő réteg áttérése a városokban, majd az agrár népesség áttérése a városok vonzáskörzetében levő falvakban. Ugyancsak erre példa a korábbi földbirtokosok egy részének esete, akik azért, hogy birtokaikat megtarthassák keresztény, majd utána muszlim szpáhikként a birodalom javadalmazottjai lehettek. A földbirtokkal nem rendelkező egy részét pedig az adóterhek csökkenése és a devszirme adója alóli menekülés készíthetett az iszlám hitre való áttérésre. Az áttérésre való motiváció háttérében az új rendszerben való felemelkedés lehetősége is szerepet játszott: ugyanis keresztények előtt sokáig el volt zárva a katonai és hivatalnoki pálya az Oszmán Birodalomban. Vö. HEGYI – ZIMÁNYI 1986. 81–82.; MAZOWER. 89–91.

által bekebelezett területein a meghódított népesség 80%-a keresztény maradt. A Balkán részben azért sem lett a tömeges és erőszakos iszlamizáció színtere, mert a szultánnak más érdekei voltak: a keresztény lakosoktól magasabb adót szedhetetett be, de nagy mértékű áttérésük szegényebbé tette volna a birodalmat. Az Oszmán Birodalom kétszer is erős készletet érzett, hogy az erőszakos iszlamizáció mellett döntsön (1517-ben és 1647-ben), végül azonban a Koránra alapozott vallási tanítás miatt ezt elvetette. Az iszlám jog (megtűrtnek titulálva a könyv népeit: az izraelitákat/zsidókat és a keresztényeket) elrendelte, hogy el kell nézni a keresztény és izraelita vallási közösségek létét; saját hívei számára tiltott volt más vallásra áttérni, azonban ellenkező (keresztény hitről iszlámra) áttéréshez nem ragaszkodott.¹⁴⁹

Az Oszmán Birodalomban a keresztény és az izraelita lakosságot megtűrték, azonban vallásuk miatt diszkriminációt kellett megtapasztalniuk és rosszabb bánásmódra számíhattak. Ruházatukban tiltott volt a zöld szín viselése (mely Mohamed próféta színe is) és a feltűnő, drága öltözékek viselete. Templomaik nem épülhettek meghatározott szint felé, nem lehetett harangjuk, harangtoronyuk. Új templomokat tilos volt építeni, de a régi templomok renoválását engedélyezték. Szavuknak kevesebb volt a súlya az oszmán udvarokban egy muszlim szavához képest. Alacsonyabb státuszuk volt, mint a birodalom muszlim lakosságának. Több adó terhelte őket, hivatalosan azért, mert nem teljesítettek katonai szolgálatot. (A 17. századig a gyermekadó/devsirme 3 vagy 4 – 7 évenkénti „begyűjtése” is megkeserítette a keresztény lakosságot.) Nem tolthettek be magas pozíciót a politikai vagy katonai hierarchiában. Elviekben nem viselhettek lőfegyvereket, és hagyományosan le kellett szállniuk a lóról, ha egy lovon ülő muszlim mellett haladtak el. Bár a 19. században ezeknek az intézkedéseknek nagy részét már nem erőltették rá a keresztény lakosságra, őket mégis alacsonyabbrendűeknek tekintették.¹⁵⁰ A változást a Tanzimát-korszak haladó szultáni rendeletei hozták el e tekintetben.

Hódító Mehmed Bizánc bevétele után a császárok utódjának tekintette magát. A hódítás után a császárt és fő tisztviselőit elmozdították, és korábbi feladataik jelentősebb hányada az egyház hatáskörébe került. Bár elméletileg a 4 keleti pátriárkai központ egymással egyenértékű volt, a konstantinápolyi pátriárkának volt mégis a legnagyobb tekintélye. A szultán engedélyezte, hogy az ortodox egyház intézményeit a pátriárka vezesse a Szent Szinódussal. Elméletileg a pátriárkát a Szent Szinódus választotta meg, a választást a szultán hagyta jóvá.

---

¹⁴⁹ MAZOWER 2004. 89–91.

¹⁵⁰ Uo. 90.; továbbá JELAVICH, Charles – JELAVICH BRIGHTFIELD, Barbara: *The Establishment of the Balkan National States 1804-1920. A History of East Central Europe Vol.VIII.* Washington, University of Washington Press, fourth printing: 2000. 5–6.

Az egyház magas rangú méltóságviselőit a pátriárka és a Szent Szinódus nevezte ki vagy bocsájtotta el a szultán beleegyezésével.¹⁵¹ Hódító Mehmed és az őt követő szultánok elismerték a pátriárka jogait, és a személye alá rendelt egyházi szervezet autonómiáját, ugyanakkor a szultánok joga volt a pátriárka, az érsekek/metropoliták kinevezése (pontosabban a megválasztott személyek az ő beleegyezésükkel tölthettek csak be a tisztséget), és kiváltságaik megújítása. Az egyházi szervezet határsköre sokszínű volt: a hívek vallási ügyeivel is foglalkozott, és a megmaradt püspöki bíróságok egyházi és polgári perekben is döntést hoztak. A konstantinápolyi pátriárka volt a legnagyobb lélekszámú balkáni millet vezetője; millet basi, aki világi vezetőként is szerepelt az Oszmán Birodalom struktúrájában. Az egyház megtarthatta vagyona egy bizonyos hányadát, és a hívektől begyűjtött adók, illetékek és adományok képezték bevételi forrásait egyrészt önmaga fenntartására, de a komoly adók fedezetére is török kincstár számára és innen volt forrás a vesztegetőpénzek előteremtésére is a birodalom vezetői felé.¹⁵² A 18. századra a konstantinápolyi pátriárkának már igen sokrétű feladatköre és világi hatalma is volt. Ő volt egy személyben a patriarkátus főpásztori címe mellett a görög ortodox millet „millet basija” (millet vezetője) és a balkáni görögkeleti lakosság „etnarkja” (világi feje); ő vállalta a felelősséget a rá bízott nyáj (azaz a keresztény lakosság) hűségéért és viselkedéséért. Feladatkörében ott volt az adószedés a keresztény lakosságtól a szultáni kincstár javára, a közrend fenntartása, és a rá bízott keresztény hívek igazságszolgáltatásában is komoly feladatai voltak: az egyház teljes joggal ítélezhetett családi és házassági ügyekben továbbá csakis keresztények közti kereskedelmi ügyletekben.¹⁵³

A könyv népeit (a Szentírással rendelkező népeket), azaz a bevett vallásfelekezethez tartozó híveket millet-nek nevezett közösségekbe szervezték.¹⁵⁴ Így alakult meg a millet-rendszer. A török vagy más néven muszlim millet mellett – amely a régió uralkodó milletje volt és muszlim szunniták alkották – az Oszmán Birodalom megalapította 1454-ben a görög ortodox millettet (ez volt a „Rum Millet”, vagyis a „rómaiak milletje”), 1454-1455-ben a zsidó millettet, 1461-ben az örmény ortodox millettet. Később, a 16. század elején, a birodalom a nyugati nagyhatalmak nyomására elismerte a franciák oltalma alatt álló katolikus millettet. 1831-ben birodalmi fermán ismerte el az örmény katolikus millettet; Frazee munkája ezt nevezi katolikus millettnek. A 19. század közepén a birodalom ugyancsak létrehozta az Anglia és

---

¹⁵¹ JELAVICH 1996. 54.

¹⁵² HEGYI – ZIMÁNYI 1986. 86.

¹⁵³ JELAVICH 1996. 55.

¹⁵⁴ Uo. 54.

Hollandia oltalma alatt álló protestáns milletet (Obradović balkáni 19. és 20. századi kisebbségekről írt munkája egészen pontosan 1839-re, a hatt-i serif proklamálására teszi a protestáns millet megszületését, ellenben Frazee munkája 1850-re teszi a létrejöttét). A millet az Oszmán Birodalomban az elismert vallási csoportokat, közösségeket jelentette. A millet tagjainak joguk volt saját nyelvüket használni, joguk volt arra, hogy rendelkezzenek saját vallási, kulturális és oktatási intézményekkel és a millet vezetője volt a felelős a millet minden nyilvános ügyéért. A millet rendszer tulajdonképpen nem csupán az egyházak elismerését, de a különböző nációk elismerését is jelentette. Azok a népek, amelyeknek nem volt elismert egyházuk, sem pedig saját elismert milletjük, azok a birodalomban ki voltak téve annak a veszélynek, hogy nációként/népként eltűnhetnek vagy vallási közösségként eltörlik hivatalos létüket és más elismert egyházi közösség alá rendelik őket.¹⁵⁵ 1860 végén a Szentszékkal unióra lépett konstantinápolyi bolgárság – azaz bizánci-szláv katolikussá lett bolgárság – vallási közösségeinek megszületését a Porta nem ellenezte, sőt fermánjában ismerte el a bolgár katolikusoknak a görög joghatóság alól való szabadulását és autonómiájukat: ezzel tulajdonképpen létrejött a bolgár bizánci-szláv katolikus millet. 1870-ben pedig az oszmán kormányzat fermánt adott ki a Konstantinápolyi Patriarchátustól független Bolgár Exarchátus megalakításáról, így alakult meg a bolgár ortodox millet.¹⁵⁶

Az Oszmán Birodalom uralma alatt álló keresztény közösségek és népek nem egyszer különös kegyetlenségek vagy igazságtalanságok elszenvedői voltak. Kezdetben az oszmánok uralta területeken élő katolikusok számára a védelmet és a vallásgyakorlás lehetőségét a levantei térségben élénk kereskedelmet folytató itáliai köztársaságok (Velence, Genova) kereskedői, nápolyiak, spanyolok valamint a francia kereskedők és diplomaták biztosították.¹⁵⁷ Franciaország vállalta magára az Oszmán Birodalom katolikus népességének protektori szerepkörét, ennek előzményeként tekinthetünk az 1673-as megállapodásra. Az 1673-ban Edirnében kelt (ötödik alkalommal megújított kapitulációs szerződésben) XIV. Lajos minisztere: Charles-François Olier és Fazil Ahmed nagyvezír tárgyalásának következményeként az Oszmán Birodalom teljes latin (azaz katolikus) papsága Franciaország

---

¹⁵⁵ Vö. OBRADOVIĆ, Žarko V.: *Minorities in the Balkans. 19th and 20th Century*. Ed. ČIGOJA, Žarko. Belgrade, Čigoja štampa, 2015. 107–108, 115. Žarko V. OBRADOVIĆ a millet fogalmához a 11. számú lábjegyzetében S. A. FISHER „*The Middle East: A History*” (3rd edn. New York, Alfred A. Knopf, 1979. 207.) című munkájára és Dov RONEN „*The Challenge of Ethnic Conflict, Democracy and Self-determination in Central-Europe*” (London, 1997. 21.) című munkájára hivatkozik, ez utóbbi mű előszavának Anton PELINKA a szerzője. Továbbá JELAVICH – JELAVICH BRIGHTFIELD 2000. 4., végül FRAZEE 1983. 259, 264.

¹⁵⁶ Vö. PAVLOV – JANEV 2005. 83., továbbá FRAZEE 1983. 244–245; végül TIMKÓ 1971. 261.

¹⁵⁷ Vö. FRAZEE 1983. 5–7; 25–29; továbbá ELENKOV 2000. 49.

protektori joghatósága (védelme) alá került. Az egyezmény engedélyt adott a keresztények szentföldi zarándoklataira és biztosította a francia jezsuiták és ferencesek jelentlétét Konstantinápolyban.¹⁵⁸ A Habsburgok protektori szerepkörbe való csatlakozása az 1699-es karlócai békéhez kapcsolódik, amelyben beavatkozási jogot kaptak a Habsburg Birodalom határaival szomszédos régiókban, de a Szentföldön is arra, hogy az Oszmán Birodalom katolikus lakosainak védelmét szolgálják.¹⁵⁹ Visszatérve a franciák kiemelkedő jelentőségére, Franciaországnak azon jogosítványát, hogy az Oszmán Birodalom katolikus alattvalóinak protektora legyen (a Portán belül élő katolikusok feletti védnökség), az 1740-es új kapituláció ismerte el, az 1737–1739 között a Habsburg Birodalom és az Oszmán Birodalom közt zajló háború és annak lezárása (a belgrádi béke) után.¹⁶⁰ Az Orosz Birodalom pedig – mely az oszmán hódítások után egyedül maradt meg európai, független ortodox államként magára vállalta a balkáni ortodox keresztények védnökségének feladatát és jogkörét, melyet 1768–1774-es orosz-török háborút lezáró 1774-es kücsük-kajnardzsi béke alapozott meg. A békeszerződés értelmében Oroszország megkapta az „ortodox keresztények független protektora a Török Birodalomban” státuszt. A békeszerződés 7. cikkelyében az Oszmán Birodalom ígéretet tett a keresztény vallás és a keresztény egyházak védelmére, és engedélyt adott a cári Oroszországnak, hogy képviselje a Konstantinápolyban megszületett egyházak ügyeit. Az Orosz Birodalom konzulátusokkal rendelkezhetett birodalom-szerte. Oroszország visszaadta az Oszmán Birodalomnak a két dunai fejedelemséget a béke értelmében, és az Oszmán Birodalom amnesztiát ígért e két területnek. Oroszország – a békében rögzítettek szerint – mindig kihasználta jogát arra, hogy az ortodox keresztények nevében-érdekében fellépjen.¹⁶¹

A Tanzimát-reformok azért is voltak rendkívül fontosak, mert a századokon át a hátrányos megkülönböztetésben részesülő keresztény lakosságot végre jogilag egyenlő szintre emelték a birodalom muszlim lakosaival.

A Tanzimát-reformok első jelentős összessége tanzimát-i hajrije (üdvös újjászervezés) néven vált ismertté, és I. Abdülmedzsid (1839–1861) uralkodásához köthető. Ez a gyűjtemény

---

¹⁵⁸ FRAZEE 1983. 102.

¹⁵⁹ SOETENS, Claude: *Les Congres Eucharistique International de Jérusalem (1893) dans le cadre de la politique orientale du pape Léon XIII.* Louvain, Bibliothèque de l' Université. Bureau du Recueil, (Recueil de travaux d' histoire et de philologie. 6. série. Université de Louvain 12.) Editions Nauwelaerts, 1977. 209.

¹⁶⁰ MATUZ 1990. 162, 253; továbbá BODNÁR Erzsébet: *A keleti (krími) háború (1853–1856). Előzmények és diplomáciai csatározások.* In: *A keleti kérdés és a Balkán az orosz külpolitikában a 19. század első felében. Tanulmányok.* Budapest, Hungarovox Kiadó, 2008. 131.

¹⁶¹ OBRADOVIĆ 2015. 109–110.

valójában azonban a szultán apjának: a haladó és reformokat támogató II. Mahmud által sürgetett reformoknak az összesége, amelynek háttérében ott találjuk Musztafa Resid pasát, a reformtervek kidolgozóját, és amelynek deklarálása már fiára maradt. Ennek a legismertebb dokumentuma a gülháne-i hatt-i serif (1839. november 3.), mely kinyilvánította az élet, a becsület, és a magántulajdon biztonságát, deklarálta az igazságos és nyilvános jogszolgáltatást, igazságos adórendszert vezetett be (különleges adók megszűnése). Az általános, de időleges katonai szolgálati kötelezettséggel igazságos sorozást rendelt el. A szultán kinyilvánította akaratát mindenben, melyet nem a dívánnal megvitatott tanácskozások után, hanem egyoldalúan erőltette rá birodalmára és döntéseit, rendelkezéseit bármikor visszavonhatta.¹⁶² A hatt-i serif engedélyezte két további millet felállítását: a protestáns milletet és az örmény katolikus milletet.¹⁶³

I. Abdülmedzsid 1856. februárjában proklamálta a hatt-i hümájun elnevezésű szultáni kéziratot. Az 1853–56-os krími háborút lezáró párizsi béke 9. cikkelye maga is tartalmazza a hatt-i hümájunt azzal a kötelezettséggel az Oszmán Birodalom felé, hogy egyenlőséget biztosítson a birodalom muszlim és nem muszlim népességének. Ebben I. Abdülmedzsid megerősítette az 1839-es hatt-i serif rendelkezéseit, vallásra és társadalmi rétegződésre való tekintet nélkül garantálta a személy- és vagyonbiztonságot és törvény előtti egyenlőséget hirdetett. A rendelet garantálta a vallásszabadságot – függetlenül a hívek lélekszámától – és jogegyenlőséget hirdetett a birodalom minden alattvalójának: muszlimoknak és nem muszlimoknak (közszolgáltatások terén, az iskoláztatásban, a törvény előtt és egyéb ügyekben). A különböző vallású személyek közti peres eljárásokat vegyes bíróságok elé kellett terjeszteni, és a kidolgozott büntetőtörvényeknek, a börtönöknek és büntetéseknek emberibbnek kellett lenniük.¹⁶⁴ Már nem csupán korlátlan vallási szabadság illette meg a birodalom keresztény lakosságát, hanem jogosultakká váltak bármilyen polgári hivatal betöltésére is. A katonai szolgálatot ezen rendelettel már a keresztényekre is kiterjesztették, azonban joguk volt megváltani magukat a katonai szolgálat kötelezettsége alól.¹⁶⁵

Az 1876-os decemberi alkotmány tekinthető a Tanzimát korszakának utolsó nagy jelentőségű szultáni rendeletének, születésének ideje épp a nagy balkáni válság kellős közepére

---

¹⁶² Vö. MATUZ 1990. 179.

¹⁶³ OBRADOVIĆ 2015. 115.

¹⁶⁴ Uo. 119.

¹⁶⁵ MATUZ 1990. 183. A hatt-i hümájun ezen kívül rendelkezett arról, hogy a külföldieknek tulajdonuk lehet az Oszmán Birodalomban, továbbá a tengerszorosokat megnyitották a kereskedelem előtt, az adóbérlés szinte teljesen megszűnt, betiltották a kínvallatást, útépítési tevékenységet jelentettek be. Vö. MATUZ 1990. 183.

esett. Az alkotmányt az újonnan trónra kerülő II. Abdülhamid hirdette ki, háttérében Midhat pasa, a szultán nagyvezíre állt. Az alkotmány megerősítette, megismételte a korábbi Tanzimát-rendeletek elveit, emellett hangsúlyozta az Oszmán Birodalom oszthatatlanságát. Államvallásként az iszlámot jelölte meg, ugyanakkor megerősítette a nem muszlimok vallásszabadságát és kijelentette, hogy a nem muszlim lakosok politikai szempontból egyenrangúak a muszlim lakossággal. Az alkotmány továbbá proklamálta, hogy a birodalom hivatalos nyelve a török, azonban megnyílt a lehetőség a közhivatalokba való bejutásra a keresztények és zsidók számára is, amennyiben jól ismerték a török nyelvet.¹⁶⁶

III. 3. A bolgár területeken élő közösségek etnikai és nyelvi megoszlása

A bolgárság etnogenezisében az autochton (indogermán) trák lakosság (számos törzsével), a szláv invázió idején nagy számban a Balkán-félszigetre beáramló allochton szlávok (megannyi csoportjával) és a turáni eredetű, türk nyelvet beszélő bolgárság (hasnólán akkor még allochton tényezőként) játszotta a főszerepet. A bolgároknak mint a Balkánon megjelenő népnek tehát az etnikai magját a protobolgárok és a szlávok képezték, akik fokozatosan keveredtek össze a trákokkal, és Moesia, Trákia és Macedónia más, kisebb népességszámú csoportjaival. A bolgárság, bár a 7. században meghódította a már szlávok lakta területet, de mivel a meghódított lakosság nagy népességszámmal bírt, idővel nyelvében elszlávosodott.¹⁶⁷ A 9. században először szláv nyelvű, majd keresztény lett a bolgár állam lakossága, Borisz ugyanis a Konstantinápolyi Patriarchátushoz fordult, megkeresztelkedett és népét is kereszténnyé tette (865). Államát a bizánci keresztény világhoz csatolta, és sikerült saját egyházi szervezetet kiépítenie. Borisz – keresztény nevén Mihály – 885-ben szívesen fogadta a

¹⁶⁶ Uo. 187–188.

¹⁶⁷ Vö. JIREČEK Konst. József: *A bolgárok története*. Ford. MAYER Rezső. Kiadja: SZABÓ Ferencz. N.-ELEMÉRI plébános. Történeti nép-és földrajzi könyvtár XVIII. kötet. PLEITZ Fer. Nagybecskerek, Pál Könyvnyomdája, 1889. 53, 68, 74; továbbá PAVLOV – JANEV 2005. 11, 17; továbbá JELAVICH 1996. 21, 23. A jelenlegi bolgár területek legrégebbi lakosai az indogermánok trák-illír családjához tartozva két törzsre oszlottak: a keleti (trák) és a nyugati (illír) törzsre. A szlávok félszigeten való letelepedése kisebb számban, elsősorban és tervezett/erőszakos telepítés révén a 3. századtól zajlott le, melynek északi részét rómaiak, déli részét görögök, hegysegeit trák-illírek lakták. (JIREČEK 1889. 53, 68, 74.) A 6-7. században az indoeurópai szlávok átkeltek a Duna határvonalán, és elfoglalták a Balkán-félsziget jelentős részét, az autochton lakosság a hegyekbe húzódott. A mai Görögország, Románia és Albánia területén a helyi lakosság magába olvasztotta a szláv telepesekeket, akik a térségben eredetileg használt nyelvet vették át. Azonban az Adriai-tengertől a Fekete-tengerig terjedő igen széles övezetben szláv ajkú népesség telepedett meg (és az őslakosok beleolvadva a betelepülők népességébe átvették a szláv nyelvet). A bolgárság turáni eredetű türk népcsoportként kezdetben az Azovi-tenger és a Kubán közti vidéken élt, de a külső támadások miatt tovább kellett vonulniuk. Egy részük Aszparuh vezetésével a Duna torkolatánál telepedett meg; és 681-ben (miután Aszparuh serege egy csatában győzött a bizánci sereg felett) Bizánc elismerte függetlenségüket. Krum kánsága idején nagyban gyarapodott az állam területe és birtokba vették a szlávok lakta területet is. A betelepült szláv népesség sokkal nagyobb lélekszámú volt, mint a bolgár hódítók. Az első időszakban együtt éltek a meghódított szlávok és a hódító bolgárok saját pogány isteneikkel. (JELAVICH 1996. 21, 23).

Morvaországból elűzött Szent Cirill- és Metód-tanítványokat, közülük ohridi Szent Kelemen és Szent Náhumot kell kiemelnünk. A fiatal bolgár állam fővárosa Pliszka, majd 893-tól (Nagy Simeon uralkodásától) Preslav, továbbá az Ohridi-tó a bolgár kereszténység első szellemi-lelki központjává nőttek. Szent Kelemen és Szent Náhum továbbfejlesztették és részben módosították, a görög ábécé betűihez igazították mestereik (Cirill és Metód glagolita) ábécéjét, így jött létre általuk a cirill ábécé. Itt született meg az óbolgár nyelv (9-12. sz.), mely a következő századok szláv ortodox egyházainak (a szerbeknek, és az óoroszl terület népeinek: az oroszoknak, beloruszoknak, ukránoknak) nyelve és a szláv műveltség nyelve is lett, sőt egy ideig Havasalföld és Moldva területén is használták a liturgia nyelveként.¹⁶⁸

A bolgárok lakta területre, szilárd állammá erősödésük után, majd a török hódítást követően is érkeztek népek, népcsoportok – ők képezték a bolgárság tekintetében az allochton közösségeket. A 14. században a népesség főelemének számító bolgárság után a legjelentősebb népcsoportot a görögök képezték, akik a Pontusz körül lévő kikötővárosokban, továbbá Várnában, Meszembriában, Anchialoszbán éltek jelentős számban. A türk eredetű kunok egy része a tatároktól menekülve Bulgáriában telepedett meg és befolyásos helyet szereztek maguknak a bolgár előkelők körében. Gagauzokkal – akiket török nyelven beszélő keresztényeknek is neveztek – Várna környezetében és a Pontusz körüli kikötővárosokban lehetett találkozni. A félsziget lakosságának egykori főelemét adó rumének (azaz oláhok/vlachok) ebben az időben már eltűnőben voltak a Balkán vidékeiről. A zsidóság is jelen volt az idegen csoportok sorában. A városokban egyrészt olasz ajkú genovai és velencei kereskedők telepítvényeseivel találkozunk, továbbá szerb anyanyelvű raguzai ügynökökkel és kereskedőkkel, végül pedig szászokkal (német bányászokkal). A Raguzai Köztársaság kereskedői látogatták a legintenzívebben Bulgáriát, és a szomszédos Szerbiában és Boszniában is komoly befolyásuk volt, birtokokkal is rendelkeztek. A velenceiek Bulgáriával már kevesebbet érintkeztek, mint Szerbiával vagy Bizánccal. A genovaiak pedig a Pontusz melletti kikötővárosokban és a Duna torkolataiban telepedtek meg, és uralták a Krím-félszigetet és a Fekete-tengert. Mindhárom kereskedő csoport katolikus volt, és minden nagyobb városban voltak fióküzleteik, templomaik.¹⁶⁹

---

¹⁶⁸ JELAVICH 1996. 23. továbbá Vö. PAVLOV – JANEV 2005. 33, 36.

¹⁶⁹ JIREČEK 1889. 360–361, 393.

A bolgárok lakta területeken az oszmán hódítás¹⁷⁰ következtében megjelent az oszmán-török népelem is. A török ajkú muszlim lakosság szervezett áttelepítés vagy spontán áttelepedés révén érkezett Kis-Ázsiából. Ezek a muszlim telepések a 14. századtól érkeztek Trákia területére, és betelepülésüknek egészen a 17. századig tanúi lehetünk. Ezt egészítette ki nomád-félnomád törzsek: a jürükök tömeges betelepődése, melynek következtében muszlim falvak sokasága jött létre Macedóniától Dobrudzsáig.¹⁷¹ A török hódítás ellenére a Balkán túlnyomórészt megőrizte keresztény, nem török nyelvű jellegét (ezzel ellentétben a kis-ázsiai oszmán területeken a szeldzsuk idők óta kezdve az évszázadok során a török nyelv és az iszlám hit vált uralkodóvá). S még oly balkáni területeken is, ahol az iszlám tért hódított, ritkán járt ezzel együtt a török nyelv átvétele: a boszniai muszlimok továbbra is megőrizték szláv nyelvüket, a janinai szandzsák élén álló Ali pasa albánul és görögül társalgott, de törökül nem, a krétai muszlim parasztság nyelve is a görög volt. A Trákia központját adó Edinre/Drinápoly környéki hídfőálláson kívül a török nyelv a Balkánon nagyobb városokra korlátozott közigazgatásban használt közvetítő nyelv maradt.¹⁷² A bolgár területek vonatkozásában azonban elmondható, hogy a Balkán-félsziget más régióihoz képest itt intenzívebb volt a muszlim és a török jelenlét; kiváltképp Trákiába és Macedóniába áramlott be nagyobb lélekszámú török paraszt. A bolgár területek nem iszlamizálódtak, nem törökösödtek el, azonban volt a régiónak egy része, ahol tömegesen tértek át muszlim hitre. Őket hívjuk pomákoknak (muszlim hitű, de szláv nyelvüket megőrző bolgárok). A pomákok jelentősebben a Rodope-hegységben, kisebb lélekszámban pedig a Stara Planinától északra, a Duna-völgyének síkságain éltek.¹⁷³

A 16. század végén német ajkú, katolikus (Frazee munkája szerint sváb, Molnár Antal tanulmánya szerint szász) bányászok települtek Bulgária északnyugati részére. Főként Čiprovci és környéke (Kopilovci, Klisura, Železna) volt lakóterületük, a 17. században már jellegzetesen kereskedő és kézműves foglalkozást űztek. Latin katolicizmusukban megmaradtak. Idővel nyelvükben elbolgárosodtak. A Raguzai Köztársaság kereskedőinek a

---

¹⁷⁰ I. Murád (1360–1389) 1360-ban Drinápolyt (Edrine/Adrianopolisz) vette be, majd a Marica folyó menti győzelmével Bulgáriát, Macedóniát és Szerbia déli területeit is hatalma alá vonta. Szófiát 1385-ben, Nist 1386-ban, Szalonikét 1387-ben hódította meg. Bajazid (1389–1402) sikerrel ostromolta meg Tirnovót, a fővárost. 1396-ban a Luxemburgi Zsigmond vezette kereszties hadjárat vereséggel zárult, a következő komolyabb európai keresztény összefogás a török kiszorítására bolgár területről az 1444-es kereszties hadjárat volt Ulászló király és Hunyadi János vezetésével, azonban a keresztény egyesült seregek II. Murádtól (1421–1454) vereséget szenvedtek. Vö. JELAVICH 1996. 36–37.

¹⁷¹ HEGYI – ZIMÁNYI 1986. 81.

¹⁷² MAZOWER 2004. 90–91.

¹⁷³ JELAVICH 1996. 91–92.

középkorban, bolgár területeken alapított koloniái (Skopje, Szófia, Vidin, Loveč, Plovdiv, Nikopol, Tarnovo, Rusčuk/Rusze, Razgrad, Šumen, Szilisztra, Várna, Provadija, Edirne) katolikus lakossággal rendelkeztek.¹⁷⁴ Magának a Raguzai Köztársaság lakosainak anyanyelve a 15. század végétől a 17. század végéig horvát volt, azonban kezdetektől kitapintható volt a szerb nyelv befolyása, és a 17. században már horvát sajtóságokkal bíró délszerb nyelvként beszélhetünk róla.¹⁷⁵ A 16. század végén, és a 17. század első felében bosnyák ferencesek érkeztek bolgárföldre, Petar Zlojutrić, a boszniai ferences tartományfőnök vezetésével, hogy a Čiprovciban és környékén élő, elbolgárosodott sváb/szász falvak lakosainak lelkipozíciójára legyenek és a 16. században az apostoli vizitátorok révén feltárt paulikiánus¹⁷⁶ közösségeket a katolikus hitre vezessék. Zlojutrićnak hatalmas érdeme volt, hogy nem maradt meg a bosnyák ferences rendtartományon belül, hanem független intézményekre, anyagi alapokra és helyi (kinevelt) bolgár papságra támaszkodva megalapozta a szuverén bolgár katolikus egyházat. 1601-ben a pápa szófiai püspökké nevezte ki, így misszióját egyházzogilag is önállósította az antikari érsektől. Zlojutrić bolgár ferences kolostorokat és templomokat épített és gondoskodott a bolgár papság helyi és római képzéséről, kineveléséről.¹⁷⁷

A 18. század második felétől erőszakos görögösítés vette kezdetét bolgár területen, melynek kicsúcsosodása a 19. század közepére volt tehető. 1767-ben a Konstantinápolyi Patriarchátus megszüntette a bolgárok Ohridi Patriarkátusát, és teljesen maga alá rendelte a bolgár egyházat. A konstantinápolyi pátriárka fanariótákat (konstantinápolyi görögöket) nevezett ki a bolgár főpásztori pozíciókba. A görög püspökök sürgetésére pedig a szláv liturgiát

---

¹⁷⁴ MOLNÁR Antal: *Inkvizíció és misszió Bulgáriában a 17. század elején*. In: *Kalmárok és káplánok az Oszmán Birodalomban. Források és tanulmányok a balkáni és hódoltság katolicizmus 16-17. századi történetéhez*. 92–93. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM), Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013. 90, 92–93. A teljes tanulmány a kötet 89–108. oldalain olvasható. (A továbbiakban: MOLNÁR 2013b.); valamint FRAZEE 1983. 109.

¹⁷⁵ Pallas Nagy Lexikona. V. kötet. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1893. Délszláv nyelvek és irodalmuk című szócikk tartalma. 154–157.

¹⁷⁶ A paulikiánus szekta örmény eredetű dualista vallási közösség. Nevüket vagy az eretnek Samosatai Páltól, vagy a manicheus Kalliniké egyik Örményországba küldött fiától vagy Szent Páltól kapták. Két princípium léteben hittek: a jó Istenében, aki a lelkek teremtője és a mennyország ura; és a rossz Istenében, aki az anyagi világ ura. Elutasították az Ószövetséget és az Újszövetség bizonyos részeit. Elutasították továbbá a keresztséget, az Eucharisziát, a házasság szentségét; s hasonlóan az egyházi hierarchiát, a kereszt tisztelétét és a képtiszteletet. Tagadták Krisztus valóságát testét és a megváltását. A paulikiánus egyházszervezet apostolokból és prófétákból állt. A 7. században jött létre az első közösségük. A paulikiánus eretnekeket trák területre is deportálták. Központjuk Plovdiv lett. A szektát Alexiosz Komnénéusz szüntette be, azonban a szekta nyomait a bogumilek eretnokségében is megtalálhatjuk, amely nyugatra manicheus eretnokségként terjedt tovább (albigensek, katharok), valamint örmény eretnokségekben. *The New Catholic Encyclopedia*. 2. kiadás. Ex. ed. Bernard L. Marthaler OFM Conv.; Gregory F. LaNave Ph.D. Washington D.C., The Catholic University of Washington, Thomson Gale, 2003. Vol 11. 37.

¹⁷⁷ MOLNÁR 2013b. 90–91.

a görög váltotta fel, és ebből a célból a legtöbb pópaiskolát is elgörögösítették. Tiszta bolgár városokban is hellén tanodák létesültek. A kereskedelmet és a levezéseket a bolgárok egymás között kizárólag görög írással bonyolították le. A cirill írást elnyomta a görög, tiszta bolgár városokban is csak görögül, s nem az anyanyelvükön tanultak írni. Idegen nyelvű (görög) fanarióták és pópák vezetését kellett megtapasztalniuk a bolgár híveknek. Nem egyszer a hívek az imádságokat sem tudták, ellenben újra felszínre kerültek a pogány és babonás elemek.¹⁷⁸ (A bolgárság identitását több szempontból is veszély fenyegette. Nem véletlen, hogy a 19. század első felében egyre erőteljesebbé válnak a bolgár nemzeti ébredés vezetőinek fellépései, követelései a Konstantinápolyi Patriarchátus és a török hatóságok felé.) Az új görög állam minden irányban növekedni kívánt a Megali Idea eszméje alapján (Kelet-Trákia felé is terjeszkedni akartak, az Égei-tenger partvidékén ők voltak a többséget adó etnikum).¹⁷⁹

Macedónia – nagymértékben hegyes területének – lakossága etnikai szempontból kiválképp sokszínű volt; bolgár, görög, szerb, albán, török és román nyelvjárásokat beszélő etnikai közösségek éltek együtt zsidó és cigány közösségekkel. Egy 1899-es szerb elemzés alapján lakosságuk javarészt szerbekből, s csak kisebb részben bolgárokból áll össze; azoban egy 1900-as bolgár elemzés a bolgárok többségét hangsúlyozza a szerb kisebbséggel szemben. A görög oldal pedig a macedóniaiakat elszlávosodott görögöknek tekintette.¹⁸⁰ Macedónia túlnyomórészt pravoszláv parasztságát zömmel szlávok tették ki, görögök lakták a partvidéket és a városokat. Székhelye Szaloniki volt. Görögbarát és bolgárbarát csoport igyekezett megnyerni az ortodox parasztságot; emellett szerb és román propaganda is mozgásba lendült Macedóniáért.¹⁸¹ A bolgárság számára Macedónia (ahogyan Trákia és Moesia is) a nemzetfejlődés szempontjából kimondottan fontos terület volt, itt alakultak meg a bolgár keresztény kultúra első szellemi központjai, macedóniai területen fejtette ki tevékenységét ohridi Szent Kelemen és ohridi Szent Náhum, Szent Cirill és Metód tanítványai. A bolgárság a nemzeti ébredés korában is azért küzdött, hogy középkori államtestük integráns részét képező két terület újra egyesülhessen a leszűkített, moesiai területekkel (Dunai vilajet). Az 1860-as évek végéig főként a görög kulturális hatás volt tetten érhető macedón vonatkozásban, azonban a Bolgár Exarchátus 1870-es létrejötte után a bolgár befolyás lett meghatározóbb és a görög hatás gyengült. Bolgár püspökségek alakultak (Ohrid, Szkopje, Monasztir, Velesz, s végül

---

¹⁷⁸ Vö. JIREČEK 1889. 481–484.

¹⁷⁹ Vö. ROMSICS Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században*. Budapest, Helikon Kiadó, 2020. 109, 122–123.

¹⁸⁰ ROMSICS 2020. 109–110.

¹⁸¹ MAZOWER 2004. 147–148.

Sztrumica), melyek a szabadságát visszaszerzett bolgár állammal együtt már megközelítőleg 900 iskolát vezettek. A szerbek által alapított iskolák száma száz alatt volt, a románok pedig csupán egy-két iskolát tartottak fenn. Önálló macedón nyelv, kultúra valamint macedón nemzet a 19. század végén még nem létezett.¹⁸² Macedónia területének birtoklásáért a lakosság nyelvi-etnikai hovatartozásának kiforrotlansága és stratégiai szempontok miatt is – a Balkánt átszelő útvonalak, Szaloniki kikötője, balkáni mezőgazdaság legkiválóbb adottságú területe – a szomszédos államok versengtek.¹⁸³ Annak gondolata, hogy a macedóniai népesség nem bolgár, sem pedig szerb vagy görög, hanem macedón, s hogy az egyik többség által beszélt dialektusuk, amely nagyon közel állt a nyugat-bolgár nyelvjárásokhoz, önálló nyelvvé fejleszthető, első alkalommal az 1880-as években vetődött fel, ekkor kezdődött a macedónok politikai ébredése. Első politikai szerveződésük 1893-ban indult el Belső Macedón Forradalmi Szervezet néven, mely általános felkelésre készült a törökök ellen, hogy azután kivívva függetlenségüket önálló macedón állam születhessen. Másik szerveződésük 1896-ban alakult meg Legfelsőbb Macedón Bizottság néven, mely szervezet elgondolása szerint a macedónok bolgárok, akiknek a szabadságukat már visszaszerzett Bolgár Fejedelemség bolgáraival együtt kell kiharcolni, hogy a területek újra egyesülhessenek és közös hazájuk megszülessen/újjászülessen.¹⁸⁴ Az 1903-as macedón felkelés kezdetben szép sikereket ért el, de elmaradt az európai nagyhatalmak támogatása, emellett az Osztrák-Magyar Monarchia és Oroszország is óva intette Bulgáriát a harcokba való becsatlakozástól, így az 1903. augusztus 2-ai Illés-napi macedón nemzeti felkelést, majd nem sokkal később a “drinápolyi Trákia” felszabadítását megcélzó augusztus 15-ei Urunk mennybemenetele napi felkelést is kegyetlenül leverték a török csapatok és irtóhadjáratba kezdtek a nemzeti felszabadító mozgalommal szemben. Így Rumélia 1885-ös egyesülését a Bolgár Fejedelemséggel már nem követhette a bolgár területek (Macedónia, Trákia) további egyesülése 1903-ban. Macedónia a mürtzstegi egyezmény értelmében korlátozott autonómiát kapott, Törökország különálló főkormányzósága lett. Az oszmán államnak pedig reformokat kellett bevezetnie. Azonban az egyezmény nem oldotta meg a macedón kérdést.¹⁸⁵

---

¹⁸² ROMSICS 2020. 110.

¹⁸³ Uo. 145–146.

¹⁸⁴ Uo. 110.

¹⁸⁵ A három lehetséges útból (nemzeti felszabadító mozgalom/ fegyveres felkelés vagy a nemzetközi diplomácia vagy az Oszmán Birodalom elleni háború) az első kettő tehát nem bizonyult hosszútávon sikeresnek. A macedónok és a Bolgár Fejedelemség számára is az egyetlen út a nemzet újraegyesítésére egy Törökország ellen viselt háború volt. Erre az alkalmat a Balkán Szövetség és az első Balkán-háború bolgár sikerei adták meg, azonban ez csak rendkívül rövid ideig tartott, ugyanis a második Balkán-háborúban az eddigi szövetségeseik összefogtak Bulgária

Végül érdemes megemlíteni, hogy a bolgárok a 19. század második felében hol éltek kisebbségben. Az 19. században talán az egyik legnagyobb lélekszámban az Oszmán Birodalom fővárosában, Konstantinápolyban éltek bolgárok. A katolikus és ortodox bolgárok vezette törökellenes függetlenségi felkelés (čiprovci felkelés 1688-ban) leverését követően bolgárok ezrei hagyták el régi lakóhelyüket, s emigráltak a Bánságba és Erdélybe.¹⁸⁶ A görögösítés időszakában jelentős bolgár emigrációs központok alakultak szerb területen: Belgrádban, a Dunai Fejedelemségek (később az egyesült Románia) városaiban: Brailában, Galaczbán, Bukarestben, Krajoviában, Plojestiben, az Oroszországhoz tartozó Tiraszpol, Bolgrád, Odessza városaiban, valamint az Azovi-tenger körül.¹⁸⁷

III. 4. Bolgárok a politikai és egyházi függetlenedés útján; a bolgárság ügye az európai nagyhatalmi politikában

Bulgária, Tirnovó (Veliko Tarnovo, régi magyar nevén Tövisvár) elestével (1393) közel 500 évre az Oszmán Birodalomba tagozódott be. A Tirnovói Patriarchátus megszűnt, a keresztényeket ugyan tolerálta a birodalom, de alárendelt szerepet játszottak a muszlimokkal szemben, megfosztották őket a hivatalok viselésétől, a kolostorok elszegényedtek és a kereszténység épp, hogy csak át tudta vészelní ezt az időszakot.¹⁸⁸ Az oszmánok az államigazgatási egységek mellett birodalomszerte vallási közösségekre (millet) osztották fel birodalmukat (millet-rendszer).¹⁸⁹ A Porta elismerte a Konstantinápolyi Patriarchátus joghatóságát, a keleti egyház autonómiáját.¹⁹⁰ Konstantinápoly Fanar (görög elnevezéssel Phanar) negyedéről kapták nevüket a fanarióták, akik görögkeleti keresztény családok voltak. Többen közülük vagy a patriarchátus világi hivatalait töltötték be, vagy a pátriárka bosnyák vagy bolgár területre küldte őket a püspöki székek betöltésére, ahol széleskörű görögösítésbe kezdtek, hatalmas adókat szedtek és hírhedtek voltak erkölcstelenségükröl.¹⁹¹ Így kerültek a bolgár görögkeleti keresztények - akiknek korábban már kétszer is volt önálló patriarchátusuk - az oszmán uralommal fokozatosan az etnikailag görög püspökök ellenörzése alá.

---

ellen, és ősi bolgár területek kerültek át Szerbiához, Görögországhoz, Romániához. Macedóniát felosztották a második Balkán-háború szövetségesei egymást közt: ez volt az első nemzeti tragédiája Bulgáriának, és a fő cél, a nemzetegyesítés kudarcba fulladt. Vö. ROMSICS 2020. 145–147; továbbá PAVLOV – JANEV 2005. 115–119.

¹⁸⁶ PAVLOV – JANEV 2005. 70.

¹⁸⁷ Vö. JIREČEK 1889. 499, 503

¹⁸⁸ *The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*. Szerk. Ken PARRY, David J. MELLING, Dimitri BRADY, Sidney H. GRIFFITH, John F. HEALEY. Oxford, Malden Massachusetts; Blackwell Publishers Ltd., 1999; 2000. 96. (A továbbiakban: *The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*. 1999; 2000.)

¹⁸⁹ George PRÉVELAKIS: *A Balkán. Kultúra és geopolitika*. Kozármisleny, Imediás Kiadó, 2007. 57.

¹⁹⁰ HEGYI – ZIMÁNYI 1986. 86.

¹⁹¹ MAZOWER 2004. 94–96.

A hatalommal szembeni ellenállás a hajdutok mozgalmában bontakozott, és az oszmán uralomtól való függetlenedés jegyében a felkelések már a 15. század elejétől elindultak bolgár és macedón területen is. A 16. és 17. század végén, a közép-európai törökellenes harcok sikerén újra lángra kaptak (1598: első tirnovói felkelés, 1686: második tirnovói felkelés, 1688: cíprovi felkelés), a törökök azonban ezeket a felkeléseket levertek.¹⁹²

1767-ben eltörölték a bolgárok Ohridi Patriarchátusát, a bolgárságot egyenesen a konstantinápolyi pátriárka joghatósága alá rendelték.¹⁹³ Megjelentek bolgárföldön a görög püspökök (igen sokan Phanar negyedéből), a liturgikus nyelv a görög lett, és az iskolákban is görög nyelven folyt az oktatás, a kolostorok rejtett magányában élt csak tovább az egyházi szláv nyelv.¹⁹⁴ A hellenizáció mellett ezekben az időkben pusztult el a középkori és újkori bolgár kultúra felbecsülhetetlen kincsestára (szláv nyelvű kéziratok elégetése, tengerbe vetése, egyházi szláv nyelvű kolostoralapítást megőrkítő pergamenek megsemmisítése, régi bolgár kódexek elégetése vagy elásása, a tirnovói régi pátriárkai könyvtár anyagának elégetése), ugyanis a görög főpapok a bolgár irodalom és bolgár történelmi tudat megsemmisítését célozták meg. A fanarióta görög papság a bolgár területeken az adóbeszedésben és erkölcstelen életvitelben is hírhedt volt.¹⁹⁵ A bolgár nemzeti identitás alapító atyjának Paiszij Hilendarszkit, vagy más néven Rilai Paiszije szerzetest tarthatjuk, aki az Athosz-hegyi kéziratokat tanulmányozva megtalálta a középkori szláv birodalmakra való utalásokat, (és az egykori virágzó középkori bolgár cárságot példaként említette) és célul tűzte ki a bolgár nemzet felébresztését. Szláv-bolgár történelem című munkája (1762) nem csupán történeti elbeszélés volt nagy bolgár cárokról és szentekről, hanem éles hangon elítélte a görög szellemi uralmat, amelyet a bolgároknak kényszerítettek és a független bolgár egyház elérését tartotta szem előtt.¹⁹⁶

Három út körvonalazható a bolgár egyház Konstantinápolyi Patriarchátustól való függetlenedését vizsgálva. Az első út aktív szerepvállalás folyamatos petíciókkal, vagy tiltakozásokkal azt megcélozva, hogy a bolgár egyház hierarchiájába bolgár püspökök kerüljenek és végső soron az önálló bolgár egyház újjászülessen. A második út, a feszültté váló helyzetben, a békés megegyezésre és a konfliktusok csökkentésére koncentrált – ezt Alexandar

---

¹⁹²PAVLOV – JANEV 2005. 68–70.

¹⁹³ *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*. Rome, Pontifical Oriental Institute, 2015. 2. (átdolgozott és bővített) kiadás. 333.

¹⁹⁴ TIMKÓ 1971. 257–258.

¹⁹⁵ JIREČEK 1889. 481–489; továbbá SZATHMÁRY György: Bulgária. In: *Budapesti Szemle*. XVI. kötet. XXXI–XXXII. számok. A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. Szerk. GYULAI Pál. Budapest, Kiadja RÁTH Mór. 1878. 77–79.

¹⁹⁶ PRÉVÉLAKIS 2007. 173; továbbá PAVLOV – JANEV 2005. 73–75.

exarcha képviselte.¹⁹⁷ A harmadik út akkor tárult a bolgárok elé, amikor is 1859–60-ban a macedóniai majd konstantinápolyi bolgárok egy része kinyilvánította, hogy csatlakozik a római egyházhoz. A katolizálás teljes elszakadást jelentett a patriarchátustól, hiszen a pápai primátus elismerésével a bolgár unitusok közössége a katolikus egyház része lett. Azonban a bolgár gondolkodásban a Szentszékkel való unió magában hordozta a latinizálás veszélyét, egy újabb idegen hierarchia alá rendelődést, és sokakban a katolizálás egyenlő volt bolgár gyökerek és azonosság semmibe vételével. A 19. század első felében a nemzeti ébredés és a görögösítéssel szembeni egyházi és szellemi függetlenségi mozgalom két meghatározó alakja Neofit Bozveli és Ilarion Mihajlov (a leendő makarioploszki püspök) voltak. Felbuzdulva az 1839-ben kiadott gülhánei hatt-i serif hatására, mely kimondta a birodalom muszlim és keresztény lakosainak egyenlőségét, ezt az egyenlőséget a görög és bolgár lakosságra is értelmezték, és kérelemmel fordultak a patriarchátushoz és általuk megválasztott, bolgár főpapokat kértek egyházuknak. Továbbá saját bolgár templomot és bolgár újság kiadását kérték a bolgár közösség számára Konstantinápolyban. Kérésük elutasításra került a patriarchátus részéről; végül templomuk építését 1849-ben szultáni fermán engedélyezte. Az 1856-ban kiadott szultáni hatt-i hümajun újabb megerősítést adott a bolgároknak törekvéseikben. A patriarchátus és a bolgárok között 1858 és 1872 között hét tanácskozássra is sor került, de azon céljuk, hogy püspöki székeikbe saját nemzetükből való főpapok kerüljenek, elutasításra került, egyedül Ilarion kaphatott bolgárként püspöki széket. 1860. április 3-án egy szimbolikus tettel Ilarion püspök a húsvéti liturgiájában kihagyta, hogy a pátriárkáért imádkozzon, s helyette a szultánért imádkozott (“bolgár húsvét”).¹⁹⁸ Ez egyértelmű jele volt a bolgárság elszakadási szándékának Konstantinápolytól. A Dunai Vilajet 1864-es felállítása (mely mögött a haladó, modernizációt támogató Midhat pasa állt, és az oszmán modernizáció mintatartományaként hívták életre, kormányzásában muszlimok mellett már keresztények is részt vehettek) nem elégítette ki a bolgárokat, akik a középkori második bolgár királyság területi integritásának (moesia, macedóniai és trákiai területek) visszaszerzésére, teljesértékű politikai függetlenségre és önálló nemzeti egyházuk újjászületésére, Konstantinápolytól való egyházi függetlenedésre törekedtek.¹⁹⁹ Végül a görögkeleti bolgárság patriarchátustól való függetlenedési szándékát a Porta az 1870-es szultáni fermánban ismerte el, megszületett a Bolgár Exarchátus, a bolgár

---

¹⁹⁷ Vö. JÓZWIAK 2008.

¹⁹⁸ JELAVICH – JELAVICH BRIGHTFIELD 2000. 131–132.

¹⁹⁹ MATUZ 1990. Vö. 186–187.

egyház az exarchája és szinódusa által önmagát igazgató egyház lett.²⁰⁰ VI. Anthimos konstantinápolyi pátriárka azonban nem fogadta el a bolgárság önálló egyházzá válását, és 1872-ben az athéni zsinaton nemzetiségi politikai okok miatt kiközösítéssel sújtotta a Bolgár Exarchátus első főpásztorát: Anthimos exarchát, és az egész bolgár népet. A bolgárságot filetizmus – mint eretnokség – miatt exkommunikálták.²⁰¹

A Balkán-félszigeten a görögök és szerbek sikerei függetlenségük teljes vagy majdnem teljes kivívásában, továbbá a két dunai fejedelemség egyesülése feltehetőleg ösztönzőleg hatott a bolgárságra, hogy kezébe vegye sorsát. A balkáni válság 1875-ben a hercegovinai területen kitört török-ellenes felkeléssel vette kezdetét, amikor az adó kíméletlen beszedése miatt a keresztény parasztság fellázadt. A felkelés bosnyák területre is tovább terjedt. Az oszmánok a felkelést kegyetlenül levertek.²⁰²

Az oszmán uralom ellen 1876 tavaszán tört ki a bolgárok „áprilisi felkelése”. A felkelésben a bolgárok gyengének bizonyultak a korszerűbben felfegyverzett, túlerőben levő ellenséggel szemben, akik reguláris csapataihoz irreguláris csoportok (helyi cserkeszek és bashibozukok) is csatlakoztak. Bratsigovo, Perushtitsa és kiváltképp Batak településeinek az oszmán oldalon harcoló és fosztogató bashibozukok elképesztő vérengzése a világ közvéleményét is megrázta.²⁰³ 1876 nyarán a megtorlások okán támadta meg Szerbia az Oszmán Birodalmat, azonban a birodalomtól Szerbia is jelentős vereséget szenvedett el. Fenállt a veszélye annak, hogy az európai nagyhatalmak a keresztény népeket ért kegyetlenség miatt beavatkoznak. Ezért amikor 1876-ban II. Abdülhamid vette át az Oszmán Birodalom kormányzását, az európai beavatkozás megelőzése érdekében, bejelentette a szultáni abszolútizmus eltörlését és a parlamentarizmus bevezetését. 1876. decemberében új alkotmányt adott ki, beleszöve a Tanzimát-által proklamált alapelveket (nem muszlim lakosok vallásszabadsága, nem muszlimok politikai egyenrangúsága és hivatalba kerülésének lehetősége).²⁰⁴ 1877 tavaszán a londoni jegyzőkönyvet aláíró hatalmak számos kitétel

---

²⁰⁰ *The Catholic Eastern Churches. Religion and Culture Series.* Ált. szerk.: Joseph HUSSLEIN S. J., PhD. The Bruce Publishing Company, London; Milwaukee, Wisconsin USA, 1935. 122. (A továbbiakban: *The Catholic Eastern Churches.* 1935.), továbbá: *The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity.* 1999; 2000. 96.

²⁰¹ Vö. Vladimir SOLOV'EV: *La Russia e la Chiesa universale e altri scritti.* - Opere di Vladimir Solov'ev a cura di Adriano Dell' Asta. – Propilei russi 8. Milano, La Casa di Matriona. 1989. 97; továbbá Diomedes A. KYRIAKOS: *Gesichte der Orientalischen Kirchen von 1453–1898.* Leipzig, A. Deichert'sche Verlagbuchhandlung Nachf. (Georg Böhme). 1902. 44–45.

²⁰² NIEDERHAUSER Emil: *A két Balkán-háború és előzményei.* In: *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig. Történeti és politológiai előadások.* Szerk. KRAUSZ Tamás. Politikátörténeti Füzetek XIII. (Sorozatszerk. FÖLDES György.) Budapest, Napvilág Kiadó, 1999. 17.; továbbá MATUZ 1990. 187.

²⁰³ R. J. CRAMPTON: *Bulgaria.* Oxford, Oxford University Press, 2007. 92. továbbá PAVLOV – JANEV 2005. 93.

²⁰⁴ MATUZ 1990. 187–188, 238.

teljesítésére szólították fel a Portát, melyek Bulgária és Bosznia-Hercegovina autonómiájának garanciái voltak. Mivel a Porta nem tett eleget a jegyzőkönyvben foglaltaknak, 1877. áprilisában Oroszország – aki a kücsük-kajnardzsi béke után a balkáni keresztények védelmezőjévé is vált – hadat üzent. Így tört ki az orosz-török háború, melynek színtere Bulgária volt, és az oroszok oldalán a bolgárság is kivette benne a részét.²⁰⁵ 1877. júniusában az oszmánok serege súlyos vereséget könyvelt el a Sipka-szorosnál, fél évre rá pedig Edirne is elveszett a törökök számára. 1877 végén az orosz előrenyomulás már Konstantinápoly közelébe ért, azonban a város és a szorosok elfoglalása lehetetlennek bizonyult. Az orosz sereg megtizedelődött a járványok és a háborús összecsapások miatt, és az angol flotta felvonult a szultán védelmének biztosítására. 1878. márciusára a szultán, hogy megmentse a birodalom fővárosát, Konstantinápolyt, egy katasztrófális békét írt alá a császárvároshoz közel fekvő San Stefanóban, melyet az orosz elképzeléseknek megfelelően kötöttek meg. A modern bolgár állam az 1878–79-es orosz-török háborúban kivívott orosz győzelemnek köszönhetően létezik. A San Stefano-i békével (1878. 03.03.) egy nagy szláv állam: Nagy-Bulgária jött létre, Szerbia, Montenegro és Románia pedig függetlenné vált. Nagy-Bulgáriát az orosz fél orosz protektorátusként képzelte el, amely a bolgár területeken kívül Macedóniát és Trákia nagy részét is magába foglalta. A cári diplomácia az utolsó orosz-török háború idejétől a függetlenedő kisállamokra alapozta Balkán-politikáját, remélve, hogy ezeken keresztül befolyással lehet a félsziget ügyeire. Nagy-Bulgária létrehozásával két megoldásra nyílt lehetőség: az orosz proktertorátusként elképzelt balkáni szláv állam után ott lebegett a végső cél: Konstantinápoly elfoglalása, vagy egy balkáni föderáció központjaként Konstantinápoly lesz az ortodox szláv világ központja.²⁰⁶ Az orosz elképzelések megakadályozója két európai nagyhatalom volt: a britek attól féltek, hogy az oroszok Közel-Keleten túlzottan megerősödhetnek, az Osztrák-Magyar Monarchia féltette balkáni érdekeit Oroszországtól és a balkáni szlávok közös államalapítását meg akarta hiúsítani. Az igen kiélezett helyzetben Otto von Bismarck hívta össze a nagyhatalmakat a berlini kongresszura, hogy megoldást találjanak az európai egyensúly helyreállítására. A kongresszus döntései, eredményei a következők voltak: Románia, Szerbia és Montenegro kivált az Oszmán Birodalomból, a bolgárok eddigi Dunai Vilajetjéből létrehozták a Bolgár Fejedelemséget, mely

---

²⁰⁵ Uo. 189-190., továbbá PAVLOV – JANEV 2005. 94–96.

²⁰⁶ Vö. PALOTÁS Emil: *A cári Oroszország és a Balkán*. In: *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig. Történeti és politikológiai előadások*. Szerk. KRAUSZ Tamás. Politikatörténeti Füzetek XIII. (Sorozatszerk. FÖLDES György.) Budapest, Napvilág Kiadó, 1999. 40–41.; továbbá NIEDERHAUSER 1999. 18.; valamint MATUZ 1990. 190.

ugyan adóköteles maradt a Portával szemben, de saját uralkodója lett a szász-coburgi dinasztia tagja: I. Ferdinánd. A bolgárok lakta délkeleti területek Kelet-Rumélia néven külön statutummal ellátott vilajet lett, élén a keresztény válival. Oroszország Batum, Karsz és Ardahan területeivel gyarapodott csupán. A kelet-anatóliai örmények autonómiát; Epiruszt és Tesszália bizonyos déli részeit a Görög Királyság kapta meg. Boszniát és Hercegovinát a Novi Pazar-i szandzsákkal az Osztrák-Magyar Monarchia megszállta, bár formálisan az Oszmán Birodalom részei maradtak. Ciprust a britek szerezték meg. A berlini kongresszus tehát a haramdik jelentős csapás volt (a karlócai és a kücsük-kajnardzsi békék után) az Oszmán Birodalom területére nézve²⁰⁷, ráadásul teljesen átírta az orosz érdekek alapján írt San Stefano-i békét. Tehát az újjászülető Bulgária határait nem a San Stefano-i, hanem az európai nagyhatalmak érdekeit szem előtt tartva állapították meg a berlini kongresszuson. A török kormányzástól megszabadult bolgárok három államalakulatban találták magukat: a Bolgár Fejedelemségben, mely a szultán vazallus állama lett, a töröktől függő autonóm Kelet-Ruméliában, és a maradék területen továbbra is az Oszmán Birodalomban.²⁰⁸ 1885-ben Kelet-Rumélia egyesült a Bolgár Fejedelemséggel. Trákia és Macedónia bolgársága azonban oszmán uralom alatt maradt. Az oszmán uralomtól való szabadulás jegyében először 1903-ban Macedóniában tört ki az Illés-napi felkelés, drinápolyi Trákiában pedig Urunk színeváltozása napján. Mindkettőt elfojtotta az oszmán vezetés, a nagyhatalmak pedig az Oszmán Birodalom integritásának megtartása mellett döntöttek, így nem tudtak a hajdani bolgár országrészek Bulgáriához csatlakozni.²⁰⁹

---

²⁰⁷ MATUZ 1990. 190–191.

²⁰⁸ NIEDERHAUSER 1999. 18. továbbá BUR Márta: *A bolgár társadalom története 1879–1939*. 39. (Rumen DASZKALOV: *Blgarszkoto obstesztvo 1878–1939*. c. munkájának ismertetése.) In: *Klió*. 2007. XVI/3. szám. 39–54. Debrecen, 2007. 39–54. Rumen DASZKALOV: *Blgarszkoto obstesztvo 1878–1939*. Tom. 1. Drzsava. Politika. Ikonomika. 470. p. Tom. 2. Naszelenie. Obstesztvo. Kultura. (A bolgár társadalom 1878–1939. 1. kötet. Állam. Politika. Gazdaság. 2. kötet. Néesség. Társadalom. Kultúra). Izzatelszka Ksta „Gutenberg”. Szófia, 2005. 575 p. (Az ismertetést rövidítette DEMETER Gábor).

²⁰⁹ Vö. PALOTÁS 1999. 43–44; továbbá PAVLOV – JANEV 2005. 116–117.

III. 5. A bolgárság és a nyugati kereszténység találkozásai

A bolgárság első²¹⁰ és második²¹¹ kapcsolatfelvétele nem eredményezett uniót vagy tartósabb köteléket a latin kereszténységgel.

A harmadik kapcsolatfelvétel már egy rövid életű uniót eredményezett, és a bizánci uralom utáni második bolgár cárság időszakának kezdetén, az aszenida Kalojan uralkodása idején. Ekkor kiterjesztették a Latin Császárság uralmát és a latin pátriárka joghatóságát Bulgáriára. Bulgária egységre lépett a Szentszékkal. 1204-ben III. Ince pápa királyi címet adományozott Kalojannak, érsek-metropoliáját: Bazilt tirnovói székhellyel primási rangra emelte (egy latin delegátus joghatósága alá rendelve), amely összhangban volt a keleti egyházban használt pátriárkai méltósággal. Az unió 1204-től csupán 1233/1234/1235-ig állt fenn, ugyanis a bolgárság a keresztetek fellépése miatt kiábrándult a latin kereszténységből. A bolgárok a Nikaiába menekült császárnak és pátriárkának szövetségüket ajánlották fel, melyet ők el is fogadtak. A kapcsolat megszakadt Rómával, II. Germanosz konstantinápolyi pátriárka pedig elismerte a bolgár egyház függetlenségét és támogatta nemzeti patriarchátusuk visszaállítását (Tirnovói Patriarchátus 1235–1393).²¹²

Meg kell említenünk, hogy Abram ohridi metropolita 1624-ben elküldte katolikus hitvallását a pápának, bár ez nem eredményezte a bolgár közösség Szentszékhez való csatlakozását.²¹³

Az ötödik kapcsolatfelvétel a 17. századhoz kapcsolható. Ohrid érsekei közül I. Athanasios 1660-ban unióra lépett a római egyházzal, de az egységre lépés végkimenetléről

²¹⁰ A bolgárságnak az első kapcsolata a nyugati kereszténységgel és Rómával a bolgárok kereszténnyé válásához kapcsolható. Bulgária számára a kereszténység felvételének kezdete a 864-es év. Ekkor Borisz-Mihály és az uralkodó család megkeresztelését a Konstantinápolyi Patriarchátus hajtotta végre. De egy rövid időre elképzelhető volt, hogy Borisz mégis a nyugati kereszténységbe tereli népét. 866-ban egy önálló egyházzervezet elnyerése reményében vette fel a kapcsolatot I. Miklós pápával, latin missziós papokat, liturgikus könyveket is kért tőle. Ez volt az első egység a nyugati kereszténységgel 866 és 869 között. Azonban I. Miklós pápa nem biztosította őt egy önálló patriarchátus felállításával, ezért végül a kapcsolatfelvétel egyéb okok miatt is sikertelen maradt. Borisz pedig a 869–870-es egyetemes zsinaton már véglegesen Bizánc mellett kötelezte el magát. *The New Catholic Encyclopedia*. Catholic University of America. Washington, 1967. Vol. II. Nihil obstat: John P. WHALEN M.A., S.T.P. censor deputus. Imprimatur Patrick A. O' BOYLE D. D. Archbishop of Washington, 1966. Vol. II. 875.; továbbá TIMKÓ 1971. 253, 256–257, 260.

²¹¹ A második kapcsolatfelvétel a Szentszékkal a Kerulláriosz Mihály-féle 1054-es skizma idején történt, amikor is a bolgár egyház ellenállt Bizáncnak. Ugyanakkor ezt nem hitbeli meggyőződés alapozta meg, hanem a Konstantinápoly iránti ellenszenv és a függetlenség elnyerése táplálta. Ugyanakkor semmilyen gyümölcse nem lett a közeledésnek. TIMKÓ 1971. 261.

²¹² Vö. TIMKÓ 1971. 256–257; továbbá *The Catholic Eastern Churches*. 1935. 121; valamint *The New Catholic Encyclopedia*. Catholic University of America. Washington, 1967. Vol. II. 876. A szakirodalomban nincs egyértelmű egyezés, hogy vajon pontosan meddig állt fenn az 1204-ben megkötött unió. A *The New Catholic Encyclopedia* az 1235-ös évet; a *The Catholic Eastern Churches. (Religion and Culture Series)* elnevezésű lexikon (*The Catholic Eastern Churches*. 1935.) az 1234-es évet, TIMKÓ munkája az 1233-as évet jelöli meg.

²¹³ FRAZEE: 1983. 105.

nem áll rendelkezésre információ.²¹⁴

A hatodik kapcsolatfelvétel a kilkisi (macedóniai) bolgárok Szentszékkal való uniója (1859), és konstantinápolyi bolgárok Szentszékkal való uniója (1860) volt, mely már hosszútávú eredményeket hozott, belőle született meg a macedónok és bolgárok bizánci-szláv rítusú katolikus egyháza.²¹⁵ A Konstantinápolyi Patriarchátus hellenizációs politikája, mely a 18. század végén egyre erőteljesebbé vált, és a bolgárság részéről a patriarchátus felé irányuló kérések folyamatos elutasítása vezette a bolgárokat a tettek mezejére. Ez a cél indította a bolgárság egy csoportját a Rómával való egyesülés felé, melynek vezetője Dragan Cankov volt. (A bolgárságnak egy másik csoportjának, amely szintén az önálló, független bolgár egyház megszületéséért tevékenykedett, Ilarion Makariopolski püspök lett a vezéralakja, céljuk végül az 1870-ben beteljesült a Bolgár Exarchátus megszületésével).²¹⁶ A bolgárok 19. századi unió mozgalma két városban bontakozott ki: a macedóniai Kilkisben/Kukusban és Konstantinápolyban, ahol jelentős volt bolgárok jelenléte. 1859 júliusában macedón területen számos bolgár görögkeleti paróchia vette fel a kapcsolatot a helyi latin papsággal. 10.000 ortodox bolgár unió szándékát képviselve a kilkisieket megkértek egy latin missziósról, hogy fogalmazzon meg szándékukat és terjessze a pápa elé. Ebben engedélyt kértek a katolikus egyházba való felvételükhöz, rítusuk megtartásával. Kérésük megadatott.²¹⁷

1. A konstantinápolyi események előzményében ott találjuk a Bécsben tanult Dragan Cankovot, aki Konstantinápolyba érkezve katolizált, és a szabad és független Bulgáriáért küzdött. A császárvárosban a bolgár unió 1860. december 30-án valósult meg. E napon a bolgároknak egyházi vezetőkkel, és mintegy 120 (vagy több mint száz főt kitevő) laikusból álló delegációja a konstantinápolyi apostoli vikárius: Paolo Brunoni érsek házában gyűlt össze és Frazze munkája szerint 2000 vagy Szofranov munkája szerint 3000 aláírást számláló petíciót mutattak meg Brunoni érseknek és Antonio Hassoun örmény katolikus pátriárkának, melyben kifejezték csatlakozási szándékukat a római egyházzal. A delegációban jelen volt Josif Sokolski archimandrita, két gabrovói monostor alapítója; Makarij Savov archimandrita a samokovi monostorból, Bessarion/Vissarion hierodiakónus, Sokolski diakónusa a gabrovói kolostorból, Raphail Popov, a rilai monostor diakónusa, Theodor áldozópap a konstantinápolyi bolgár

---

²¹⁴ TIMKÓ 1971. 261.

²¹⁵ Uo. 261.

²¹⁶ *The New Catholic Encyclopedia*. Catholic University of America. Washington, 1967. Vol. II. 877.

²¹⁷ FRAZEE 1983. 243–244.

templom áldozópapja.²¹⁸ Elenkov munkája ezeken kívül a bolgár egyház 3 konstantinápolyi áldozópapját, Dimitar di Balcik áldozópapot, a bolgár egyházi közigazgatás tagjaiként Nikola Sapunovot és Manol Ivanovot említi meg a delegáció tagjainak felsorolásában és a világiak sorában a tanultak (értelmiség) közül Georgi Mirković doktort és Dragan Cankovot.²¹⁹ A delegáció ezt követően az Aranyszájú Szent János templomba ment, s miközben a Te Deumot énekelték, a két archimandrita letette a katolikus hitvallást. Az oszmán kormány nem gördített akadályt az uniónak, fermánt adott ki, mely kimondta a bolgár katolikus egyház felszabadulását a görög joghatóság alól és elismerte autonómiáját. Vallási vezetője Makarij Savov, világi vezetője Dragan Cankov lett a mozgalomnak. 1861-ben hasonló katolizálásokra került sor Edirnében, Monastirben, Kazanlakban. 1861. április 8-án Rómában maga IX. Pius szentelte érsekké a 75 éves Josif Sokolskit, aki Bulgária apostoli vikáriusa lett. Szultáni beratot is kapott. Nem sokkal később a bolgár uniós mozgalom már 60.000 hívet számlált. Azonban Sokolskit nem sokkal Konstantinápolyba való visszatérése után orosz ügynökök arra vettek rá, hogy hagyja el a várost. A főpap eltűnt a császárvárosból. Egy hajó Odesszába vitte, onnan pedig egy kijevi barlangkolostorba vitték. Frazze munkája ír arról, hogy egy levelet hagyott maga után, melyben másokat is az unió elhagyására buzdított. Kijevből szeretett volna visszatérni, de nem engedték. Sokolski helyére Petar Arabadziski latin papot jelölte Róma Plovdivből, aki azonban nem látta át a bolgárok uniós helyzetét és nem kedvelte a keleti liturgiát, 1863-ban visszavonult. Utódjául a ruszin származású, keleti rítusú, Chełmi egyházmegyéből való papot javasolt, aki a Hitterjesztési Kongregáció szemináriumában is tanult Franciszek Malczyński személyében. Mindeközben ezrek hagyták el az unitus hitet, s tértek vissza a pravoszláv hitre. A bolgár unióra lépett hívek saját, bolgár főpásztort szerettek volna. Végül Róma 1865 novemberében Rafail Popovot jelölte ki püspöknek. Eközben Konstantinápoly katolizált hívei eltűntek, de Macedóniában és Trákiában számos falu kitarzott az unió mellett. A Szentszék mellett kitartó bolgár unitusokat francia lazaristák, francia asszumpcionistaik és lengyel rezurrekcionistaik vették lelkigondozásba. Nyikolaj Ignatyev gróf, a Porta orosz követe ugyanakkor mindent megtett, hogy az unitusokat visszatérítse a görögkeleti egyházba. 1884 és 1894 között egy fellendülő időszak következett az uniós mozgalom életében Macedónia és Trákia területén. Popovot követően 1876-tól az unitus bolgárok püspöke a katolizált Nil Izvorov lett. Őt azonban

---

²¹⁸ SOFRANOV, Ivan: *Histoire du mouvement bulgare vers l'eglise catholique au XIXe siècle. I. Première periode.* Roma, Paris, Desclée & CIE Editeurs. 1960. 58.; továbbá FRAZEE 1983. 244.

²¹⁹ ELENKOV, Ivan: *La Chiesa cattolica di rito bizantino-slavo in Bulgaria. Dalla sua costituzione nel 1860 fino alla metà del XX. sec.* Ford. Neli RADANOVA. Sofia Bulgaria, Bulgáriai Apostoli Exarchátus, Montecchi Editore, 2000. 59.

később vádolták azzal, hogy aki katolikussá lesz, az lemond bolgárságáról. Végül Nil püspök visszatért a görögkeleti egyházba (1893/1895-ben). Ez sok bolgárnak az ortodox hitre való visszatérését eredményezte. Lazar Mladenov unitus hitre tért szaloniki püspök is visszatért a görögkeleti egyházba (1895) és lemondott püspöki székéről, azonban hamar megbánta tettét, és ismét visszatért katolikus hithez.²²⁰ A bolgár uniós mozgalomnak voltak támadói, ellenfelei²²¹ és támogatói²²² is.

²²⁰ FRAZEE 1983. 245–247; SOFRANOV 1960. 143; TIMKÓ 1971. 262; MYZ 1999. 167–169; s végül SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *Uniós kísérletek*. In: *Keleti Egyház* 1942. (9. évf.) 1-3. (83–85.) sz. 9. (A teljes írás a 3–11. oldalon olvasható. A továbbiakban SZÁNTAY-SZÉMÁN 1942.)

²²¹ A bolgár unió ellenzőinek sorában ott találjuk a bolgár görögkeleti egyház bolgár vezetőit (Alexandar exarcha), és a független bolgár ortodox egyházért folytatott küzdelem rendíthetetlen egyházi és világi vezetőit. Közülük Neofit Bozveli és Hilarion, makariopolski püspök kezdetben nem utasította határozottan el a Szentszékhöz való közeledést és úgy tűnhetett, akár hajlik is az unióra- de 1860 decembere után bebizonyosodott, hogy a független bolgár egyház megszületését mégsem a Szentszékkal megköthető unió lehetőségében látja. Velük ellentétben Georgi Száva Rakovski és Petko Rachev Szlavejkov már a kezdetektől a bolgár unió határozott ellenzői voltak. A bolgár uniót ellenezte a Konstantinápolyi Patriarchátus is (II. Joakim pátriárka), Oroszország is, aki Konstantinápolyban és bolgár területen működő ügynökei, követei segítségével fejtette ki az egyik legeredményesebben az uniós mozgalom visszaszorítását (itt kell név szerint megemlíteni Najden Gerov plovdivi alkonzult, és Oroszország konstantinápolyi követeit: Lobanov Rostovksi hercege és Nikolaj Ignatyev grófot. Vö. JÓZWIAK 2008. 69–70, 72–75, 76–77, 78–79, 82–83; FRAZEE 1983. 245–247; KATUS 2007. 247–249; IWICKI – WAHL 1986. 210, 213–214, 216, 437. és végül ACR-R 64842.

²²² A bolgárság Szentszékkal való uniójának támogatói közt (legyen szó az unió megkötéséről, majd a bolgár unitus hívek későbbi sorsáról) ott találjuk természetesen a Szentszéket (IX. Pius, XIII. Leó), a III. Napóleon császár vezette Franciaországot, Franciaországnak a közel-keleti keresztények ügyét segítő Oeuvre d' Orient²²² intézményét (Az Oeuvre d' Orient a krími háború végén keletkezett, amikor az európai katonák szembesültek az Oszmán Birodalomban élő keresztény közösségek súlyos helyzetével. A krími háborút követően a birodalom által proklamált hatt-i hűmájunban 1856-ban megfogalmazott vallásszabadság után újjá kellett építeni a templomokat, iskolákat, és az árvaházakat. Ez a Közel-Keletre kiterjedő újjáépítő tevékenység nagy területet ölelt fel: Konstantinápoly mellett a Balkán, Kis-Ázsia, Szíria, Palesztína, sőt még Egyiptom és Perzsia is hozzá tartozott. A franciák közel-keleti misszió tevékenységének gyakorlati megvalósítója a világszerte elismert matematikus: Augustin Cosi volt, bizottságába a francia tudományos és közélet valamennyi fontos személye jelen volt, később a Párizsban katolizált Ivan Gagarin herceg javaslatára Lavigerie, a Sorbonne kiváló professzora vezette tovább az intézményt, aki felvirágoztatta azt. Komoly gyűjtésekkel segítették meg az 1860-as, drúzok és kurdok által vezetett keresztény üldözés áldozatait. Az Oeuvre munkája kiváltképp Konstantinápolyban volt tapasztalható, ahol a Szent Vince Növérkek munkája mellett több száz ifjú tanult a lazaristák Szent Benedek-, és Szent György Gimnáziumában. (Vö. SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *Franciaország és a Kelet*. In: *Katolikus Szemle* 1937. (51. évf.) 11. sz. 697–698. A teljes írás a 697–700. oldalakon olvasható. A továbbiakban: SZÁNTAY-SZÉMÁN 1937a.); a keleti missziókat támogató vallási/jámor egyesületeit és oktatási egyesületeit (példának okáért álljon itt a Lyoni Hitterjesztési Társulat és a párizsi L' Oeuvre des Écoles d' Orient), Antione Hassoun örmény katolikus pátriárkát. Ugyancsak a bolgár uniót és az unitusok ügyét támogatták a felosztott Lengyelország emigrációban működő politikusait, különös tekintettel a Hotel Lambert törökországi, bolgárokat és a bolgár uniót támogató tevékenységére (Adam Czartoryski főherceg és Wladyslaw Zamoyski gróf, aki valóban vallási célokból támogatta a bolgárok uniós mozgalmát) és a Hotel Lambert isztambuli Keleti Ügynökségének tevékenységére (a kezdetekben Michał Czajkowski/Sadik pasa, aki azonban nem sokára már a független bolgár görögkeleti egyház ügyét támogatta és a bolgárok unióját már nem; és Wladyslaw Jordan, aki inkább politikai célból támogatta a bolgár uniót), számos lengyel terület plébániájának és jámbor vallásos egyesületének támogatására. A bolgár unió ügyét támogatta Ferenc József is: az Osztrák-Magyar Monarchia császárat és a monarchia bécsi és budapesti különböző missziós egyesületeit. Józwiak megemlíti, hogy a bolgárok uniójával a cseh és horvát katolikus egyháziak közül is sokan szimpatizáltak. S itt érdemes megemlítenünk Josip Strossmayer diakóvári püspököt is, aki támogatta a macedónai katolikusokat, nyomdát alapított a szerbeknek és bolgároknak. Strossmayer püspök a délszlávok egységének intranzigens támogatójaként sokat tett a szerbek jövőbendöbéli lehetséges uniójáért, és rendkívül sokat fáradozott az ósláv liturgia délszláv területen való kiterjesztéséért. Vö. JÓZWIAK 2008. 51–54;

2. Az uniós mozgalomnak támogatást adott, hogy maga XIII. Leó is szívén viselte a keleti egyházakkal való kapcsolat ápolását; a keresztény közösségek közötti egységre való törekvés lelkülete hatotta át, elsőnek ismerte el a keleti rítus jogát és lemondott a latin rítus és egyházfegyelem terjesztéséről már rítusú keresztények között. 1880. szeptember 30-án kelt *Grande Munus christiani nominis propagandi* kezdetű enciklikájával a szlávok két térítő apostolát: Kirillt és Metodijt (Konstatntin/Cirill és Metód) és kifejezte benne reményét, hogy idővel a görögkeleti kereszténységet újra az egység és egyetértés köteléke fűzi majd Rómához.²²³ Ennek két lenyomata a keletieket, és azon belül többek közt a szláv népeket is a római egyházzal egységbe hívó *Praeclara gratulationis* (1894. 06. 20.), és a keleti rítus méltóságát és a keleti egyházfegyelmi előírásokat elismerő *Orientalium dignitas* (1894. 11.30.) című apostoli levelek.²²⁴ XIII. Leó pápa idején állt fel a bolgár bizánci-szláv egyház szervezete.

3. A bolgár uniós mozgalom életében három jelentős töréssel számolhatunk, mely hűen visszatükröződött az unitus hívek számának csökkenésében. Az első Sokolski érsek, a bolgár unitusok első főpásztorának elrablása és Kijevbe való száműzése volt 1861 nyarán. A második törést a Bolgár Exarchátus felállítása jelentette 1870-ben, amely már a független, bolgár egyházszervezet letéteményese volt a bolgárság számára²²⁵; a harmadik törést pedig az 1893-95-es évek „pravoszlavizálásai” hozták el. Lazar Mladenov szaloniki püspök az őt ért igazságtalan rágalmazásba belefáradva 1895-ben lemondott a katolikus egyházzal való egységéről és püspöki címéről, híveit is erre buzdította. Később megbánta tettét, újra híveihez fordult, hogy térjenek vissza az unitus egyházba, de ez már későnek bizonyult és sokan hagyták el az uniót. Ő maga egy római kolostorban vezekelve élte le élete fennmaradó részét. Utóda Epifanij Sanov lett, akinek sikerült megőriznie az unitus hitet vikariátusának Kilkis, Jenidze Vardar, Gjevgelija településein és környékén, azonban Voden, Bitolja és Prilep lemondott a katolikus hitről.²²⁶ A pravoszláv hitből katolizált, és 1876-tól a bolgár katolikus egyházat apostoli adminisztrátorként vezető Nil Izvorov püspök pedig ugyancsak 1895-ban tért vissza a

---

56–57; 63–66; 76–78; továbbá SZÁNTAY-SZÉMÁN 1937a. 697–698. Strossmayer püspök bolgár unitus papi utánpótlás ügyét segítve a Zágrábi Papnevelő Intézetbe bizánci-szláv rítusú bolgárokat is fogadott.

²²³ KATUS 2007. 246–255.

²²⁴ ADRIÁNYI 2001. 380., továbbá SZÁNTAY-SZÉMÁN 1937b. 161–167., továbbá *Orientalium Dignitas. (A keletiek méltósága). XIII. Leó pápa apostoli levele a keletiek fegyelmenek megtartásáról és védelméről*. Róma, 1894. november 30. Ford. Dr. HOLLÓS János pápai prelátus. In: *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott „Keletiek méltósága” kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpozion anyaga. (1994. nov. 2-4.) Szerk. és ford.: OROSZ László. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1995. 7–14.*

²²⁵ TIMKÓ 1971. 259, 262; továbbá *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*. 2015.334.

²²⁶ MYZ. 1999. 169.

görögkeleti egyházba, ő azonban nem bánta meg tettét. Utódául 1896-ban a Szentszék Mihail Mirovot nevezte ki.²²⁷

A próbálkozások sorában végül meg kell említenünk az első világháború idején sikertelenül végződő uniós közeledést (1916–1917). Szorgalmazói közt ott látjuk Matthias Erzberger német politikust, és Hubert Bastgen német bencés professzort. El is kezdődtek arra vonatkozóan a tárgyalások, hogy miként, milyen intézmények felállításával lehetne feléleszteni a keleti rítusú katolicizmust bolgárföldön, azonban ez az unió csupán beteljesíthetetlen kísérlet maradt, nem talált kellő támogatásra, kifejezett ellenzői közt ott szerepelt a bencés Raymund Netzhammer bukaresti érsek.²²⁸

III. 6. A latin katolikus közösségek születése Bulgáriában

A bolgár latin katolikusok első csoportját a szász eredetű, főleg kereskedő és kézműves foglalkozást űző régi katolikus közösségek adták. Nyelvükben később elbolgárosodtak.²²⁹

Második csoportjukat a Raguzai Köztársaságnak (Dubrovnik) a Balkánon – így bolgár területen is – létesített kereskedelmi telepeinek latin rítusú kereskedőrétege adta. Kolóniáikban a 15-16. század fordulójától találkozunk papokkal. A 16. század második felétől szinte minden fontosabb raguzai közösség gondoskodott számára papról. Ilyen raguzai kolónia alakult Szófiában, Provadijában, Tarnovoban és Edirnében is.²³⁰ Frazze munkája szól Pietro Cedulni püspök 1581-es, balkáni és anatóliai utazásainak feljegyzéseire, amely említi, hogy Edirnében 150 főre volt tehető a katolikus lakosság száma, legtöbbjük Dubrovnikból való volt, de bosnyákok és magyarok is voltak köztük, és egy módos városi kereskedő házában gyűltek össze vasárnaponként szentmisére. Cedulini püspök 1581-ben arról is ír, hogy Plovdivban, Szófiában és Novi Pazarban még több katolikus él, közülük néhányan a bogumilok eretnek közösségéből tértek meg, és a bulgáriai területen található latin közösségekről megjegyzi, hogy mindegyiküket külföldi kereskedők teszik ki.²³¹

A bolgárföldön kiemelkedő szerepet játszott missziós tevékenysége által a boszniai ferences rendtartomány tartományfőnöke: Petar Zlojutrić (Pietro Solinat), aki néhány ferences

²²⁷TIMKÓ 1971. 262.

²²⁸HAAS 2006. 218–258; továbbá Haas 2015. 347–354.

²²⁹MOLNÁR 2013b. 90, 92, 94.

²³⁰Vö. MOLNÁR 2013b. 89-108. Továbbá: MOLNÁR Antal: *Raguza és a balkáni missziók kezdetei*. In: *Kalmárok és káplánok az Oszmán Birodalomban. Források és tanulmányok a balkáni és hódoltsági katolicizmus 16-17. századi történetéhez*. Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013. 33–49, különösebben 34–35. (A továbbiakban MOLNÁR 2013a.)

²³¹FRAZEE 1983. 105, 108.

rendtársával 1595-ben érkezett Bulgáriába, később szófiai püspök lett. Feladata egyrészt a Čiprovciban és környékén élő elbolgárosodott szászok lelkipásztori szolgálata volt – tudhatjuk meg ezt Molnár Antalnak a bolgár területeken kibontakozó 17. századi missziókról írt tanulmányából. Frazze munkája ezt a német ajkú csoportot nem katolikus szászoknak, hanem katolikus sváboknak nevezi, és kitér arra, hogy a 16. század végén ez az etnikai-vallási közösség (katolikus svábok), egészen pontosan német ajkú katolikus sváb bányászok telepedtek le a bolgár területek északnyugati részébe, Čiprovciban volt letelepedésük központja. Velük ferences szerzetesek érkeztek. Visszatérve Petar Zlojutrić működésére, feladata másrészt pedig a 16. század második felében az apostoli vizitátorok által felfedezett paulikiánus eretnokség híveinek a katolikus hitre vezetése volt. Zlojutrić tudatosan gondoskodott a helyi papság képzéséről, utánpótlásáról; ferences kolostorokat és templomokat építtetett, és a paulikiánus falvak nagy részét is sikerült az eretnokségből katolikus hitre terelnie, akik számára templomról és papról is gondoskodott. Bulgáriában a harmadik latin katolikus csoport tehát a paulikiánus eretnokségből katolikus hitre tért hívek közössége. (Az eretnokség Nikopol és Plovdiv közti elhelyezkedő, igen szegény, földművelő falvakban lakosságánál jelent meg.²³²)

III. 7. A Szentszék és a missziók bővülése; valamint a Szentszéknek a keleti keresztényekhez való viszonyulása 19. század második felében

A missziók területi bővülése:

XVI. Gergelynek (1831–1846), a missziók nagy támogatójának nevéhez fűződik az apostoli vikariátusok kialakítása. Pápasága alatt 44 missziós püspökséget, illetve vikariátust szervezett.²³³

IX. Pius (1846–1878) követte elődjét, az ő pontifikátusa alatt bontakozott ki a katolikus világmisszió, IX. Pius 33 vikariátust, 15 új prefektúrát, 3 delegatúrát alapított a New Catholic Encyclopedia adatai szerint. 206-ot számlált az általa alapított püspökségek száma - közli Adriányi Gábor egyetemes egyháztörténeti munkája. Claude Prudhomme-nak a Szentszéknek XIII. Leó pápasága alatt kibontakozó missziós stratégiáját bemutató műve pontosan, név szerint felsorolva közli IX. Pius pontifikátusának végén, 1878-ban az apostoli vikariátusokat szerte a világon: ekkor már ez a szám 68-at tett ki Afrika, Ázsia és Óceánia területén.²³⁴ Fontos

²³² Vö. MOLNÁR 2013b. 90–93; és FRAZEE 1983. 109.

²³³ ADRIÁNYI Gábor: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest, Szent István Társulat, 2001. 377, 380–381.; továbbá *The New Catholic Encyclopedia*. Washington, Catholic University of America, 1967. Vol. VI. 505.

²³⁴ *The New Catholic Encyclopedia*. Washington, Catholic University of America, 1967. Vol. VI. 505., továbbá

megemlíteni, hogy pápaságának kezdetén nagyban növelte népszerűségét, hogy sikerült egyezményre jutnia az Oszmán Birodalommal, mely eredményeképpen újjáalapították a Jeruzsálemi Latin Patriarchátust (1847. október). A *New Catholic Encyclopedia* 206-ra teszi a IX. Pius által alapított új egyházmegyék és apostoli vikariátusok összlétszámát, különös tekintettel az Egyesült Államokra és a brit kolóniákra.²³⁵

A missziók XIII. Leó (1878–1903) pápasága alatt nagy figyelmet kaptak, éppen XIII. Leó pontifikátusa alatt csúcsosodott ki legerőteljesebben a gyarmatosítás.²³⁶

Sancta Dei civitas kezdetű körlevelében (1880. december 3.) méltatja a Lyoni Hitterjesztési Társulat (Oeuvre de la Propagation de la Foi a Lyon) munkáját, mely a körlevél írásakor már 60 éve tevékenykedett a keresztényekért, és beszél Jézus Gyermekségéről Nevezett Társulatról, amely a szerencsétlen és szülei által akár munkakerülésből vagy szegénység miatt kitett kisdedeket gyűjti össze, s részesíti keresztény nevelésben, melyre elsősorban Kínában volt példa. Továbbá példaként említi a Kelet Iskoláinak Társulatát (L' Oeuvre des Ecoles d' Orient), amely keleti területeken fejti ki tevékenységét az ifjúság keresztény nevelésében.²³⁷

XIII. Leó 248 püspökséget, illetve érsekséget; valamint 48 apostoli vikariátust, illetve prefektúrát alapított, amelyek közt ott szerepelt a kelet-indiai olvashatjuk Adriányi egyetemes egyháztörténeti munkájában, és Török József XIII. Leó pápaságáról szóló rövid írásában. Prudhomme előbb említett munkája név szerint közli felsorolásában, hogy mely vikariátusokkal és apostoli prefektúrákkal rendelkezett a Szentszék XIII. Leó pontifikátusa végén, 1903-ban a világon Afrika, Ázsia és Óceánia területén: ez a szám 128-ra nőtt. Prudhomme a XIII. Leó által alapított apostoli prefektúrákat is név szerint felsorolja, melynek száma 30-at tett ki. Török József az újkori missziók megindulása óta a legjelentősebb missziós pápaként beszél róla.²³⁸

ADRIÁNYI 2001. 373.; továbbá Claude PRUDHOMME: *Stratégie missionnaire du Saint-Siège sous Léon XIII (1878–1903). Centralisation romaine et défis culturels.* (Collection de l' École Française de Rome. 186.) Rome, École Française de Rome - Palais Farnèse, 1994. 560–561.

²³⁵ *New Catholic Encyclopedia*. 2nd. ed. (Ex. ed. Bernard L. MARHALER OFM Conv., Gregory F. LANAVE PhD.) Washington, The Catholic University of America, Washington D.C., Thomson Gale, 2003. New York, Detroit, San Diego, San Francisco, Cleveland, New Haven, Conn, Waterville, Maine, London, Munich. Vol. XI. (2003) 385–386.

²³⁶ *New Catholic Encyclopedia*. 2nd. ed. 2003. Vol VIII. 491–492.

²³⁷ XIII. Leó *Sancta Dei civitas* körlevele (A "hitterjesztésről" és "Jézus gyermekségéről" nevezett, s "a Kelet iskoláinak" érdekében alakult társulatokat ajánló körlevele). In: PROHÁSZKA Ottokár: *Szentséges atyánknak, XIII. Leó pápának beszédei és levelei.* Budapest., Szent István Társulat, 1891. 117–119.

²³⁸ ADRIÁNYI 2001. 381; PRUDHOMME 1994. 562–565; 566; TÖRÖK József: *XIII. Leó pápa.* (Századunk pápai sorozat. Vetés 9.) Agapé, Újvidék, 1991. 26.

A Szentszék és a keleti kereszténység:

IX. Pius (1846–1878) személyében pápaságának első időszakában elevenen élt a keleti világ felé irányuló figyelem, odafordulás, amely ugyan 1860 után sem tűnt el, azonban hangnembváltás következett be ezen a téren: felerősödtek pápasága további időszakában a központosítási törekvések és a latinizálódás. Itt három pápai dokumentumot kell megemlíteni: az *Ecclesiam Christi* (1853) kezdetű bullát, a *Romani Pontifices* (1862) kezdetű apostoli konstitúciót és az *Amantissimus humani generis Redemptor* (1862) kezdetű enciklikát. Ezekből kiolvasható az egyes egyházak sajtóságainak tiszteletben tartása, azonban már más szempontok dominálnak. IX. Pius a püspökök és pátriárkák kinevezését ki akarta venni a laikusok befolyása alól, és nem a helyi püspöki karokra bízni, hanem a pápára, de legalább pápai ellenőrzéshez akarta kötni. Ez az irányultság a keleti egyházak széleskörű autonómiáját figyelembe vevő attitűd elhagyását jelentette. Ez az örömegek esetében igen kényes ügy volt, és keserűséget okozott örömegek katolikusok számára.²³⁹ Ami tehát meglepő IX. Pius pontifikátusában, az a centralizációs irányultság, mely eltűntette számos nemzet egyházi partikularizmusát. Ez a növekvő római befolyás csalódást váltott ki azok számára, akik tudatában voltak pluralizmus előnyeinek, és csalódást és heves reakciót is kiváltott azoknál a Rómával unióra lépett keleti egyházaknál, akik nem tudtak lehiggadni amiatt, hogy IX. Pius az 1867-es *Reversurus* bullájában csökkentette püspökeik autonómiáját.²⁴⁰

Pápai megnyilatkozásaiból a következőkben szól a keleti egyházakhoz. IX. Pius az *Arcano divinae providentiae* kezdetű apostoli levelét (1868) az Apostoli Szentszékekkel közösségben nem lévő keleti rítusú püspökökhöz címezte az Anyaszentegyházzal való újraegyesülésük vágyával s egyben meghívta őket a következő évben esedékes ökumenikus zsinatra (az I. Vatikáni Zsinatra). A konstantinápolyi pátriárka válasza egy kérdés volt, hogy a levelet a pápa mint uralkodó vagy mint egyenrangú fél írta-e, s ebben a kérdésében egyben elutasító válaszát is kiolvashatjuk. Azonban a körlevélre érkeztek biztatóbb válaszok is: néhány püspök megvallotta, hogy a konstantinápolyi pátriárkát csak udvariasságból követi; és a szír-jakobita pátriárka ezt követően igen hajlott az unióra, amelyet csak Anglia akadályozott meg számára. 1874. Vízkeresztjére datálható a keletiekhez szóló *In summa Petri* kezdetű apostoli levele, amelyben nagy elimeréssel beszélt Keletről, ahol is vértanúk sokasága, tudós püspökök és a legrégebbi zsinatok tanúsították, tükrözték vissza az igaz hitet. E levélben IX. Pius

²³⁹ Vö. GIACOMO, Martina: *Pio IX (1867–1878)*. (*Miscellanea Historiae Pontificae* 58.). Roma, Editrice Pontificia Universita Gregoriana, 1990. 53–56.

²⁴⁰ *New Catholic Encyclopedia*. 2nd. ed. 2003. 386.

felszólította a görögkeletieket, hogy térjenek vissza az Egyház egységébe. A levél a keleti pátriárkák és püspökök oldaláról elutasítást váltott ki; válaszukban kijelentették, hogy ők is imádkoznak az egyházak egyesüléséért, s az egyesülést egész keresztény Európa szomjazza, de csak, ha ennek alapja az evangélium és az egyes zsinatok. Sajnálatosan a keleti (nem katolikus) egyházak vezetői újra felelevenítették vádjaiakat a katolikus egyházzal szemben.²⁴¹

XIII. Leó (1878–1903) pápai tevékenységének már a kezdetektől egyik fő célja a keresztények egységének megvalósítása, ezen belül a keleti egyházi közösségekkel való párbeszéd, az újraegyesülés lehetőségének egyengetése volt. Pontifikátusa 25 évében 32 fontosabb dokumentumban érintette ezt a kérdést (6 enciklikában, 7 apostoli levélben és 19 beszédben). A pápa a keleti egyházakhoz érzékelhetően más, a korábbi pápáktól eltérő, rendkívül nyitott, testvéri attitűddel fordult; ezt (az ebben témában a született) pápai megnyilatkozásainak száma mellett a megnyilatkozásainak hangneme is érzékelteti. Nem használja a keleti, Rómával egységben nem lévő egyházakra a „*schismatici*” (szakadárok/skizmatisták) vagy „*heretici*” (eretnekek) kifejezést, ezek helyett általában a „*fratelli separati*” (különvált testvérek) megjelölést használja és írásaiból kiolvashatjuk a keleti rítusok megbecsülését, nagyra értékelését.²⁴² XIII. Leó pápa a hívek imádságos lelkületét is hozzákapcsolta az unió ügyéhez: a *Provide Matris* majd a *Dividum illud* kezdetű apostoli levelei hagyták jóvá az általa bevezetett, az unióért elmondott imanovénákat (imakilencedeket).²⁴³

XIII. Leó nagy reményeket fűzött a keleti egyházakkal és a szláv egyházakkal való újraegyesüléshez. Josip Strossmayer diakóvári püspök²⁴⁴ sürgette is a pápát, hogy jelezze érdeklődését irányukban, ő lett 1878 után az új pápa egyik legjelentősebb tanácsadója az ortodoxiával és a szláv népekkel kapcsolatos ügyekben. Strossmayer püspök aktívan fáradozott

---

²⁴¹ SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *Katholicizmus és unió. I. rész. (I-II.III.)* In: *Keleti Egyház* 1936 (3. évf.) 1. (21.) sz. 9–10. A teljes írás a 3–13. oldalakon olvasható. (A továbbiakban: SZÁNTAY-SZÉMÁN 1936a.); továbbá IX. Pius *Arcano divinae providentiae* enciklikája, melynek tartalma latin és olasz nyelven is olvasható a Vatikán hivatalos weboldalán, mely a IX. Pius által írt dokumentumok sorában az apostoli levelek közt olvasható. <https://www.vatican.va/content/pius-ix/it/documents/litterae-apostolicae-arcano-divinae-8-septembris-1868.html> <https://www.vatican.va/content/pius-ix/la/documents/litterae-apostolicae-arcano-divinae-8-septembris-1868.html> Levétel dátuma: 2023. június 9.

²⁴² KATUS László: *XIII. Leó pápa és az ószláv liturgia ügye*. In: *Ecclesia semper reformanda et renovanda. Katus László egyháztörténet tanulmányai és cikkei*. Pécs, Pécsi Hittudományi Főiskola, 2007. 246.

²⁴³ SZÁNTAY-SZÉMÁN 1936a. 10–11.

²⁴⁴ Josip Juraj Strossmayer 55 évig (1850–1905) vezetett püspökként a Horvátország keleti részén (Szlavóniában) található a diakóvári (djakovoi) egyházmegyét. Mivel eparchiája határos volt Szerbiával és Boszniával, ezért a szerbiai katolikusok apostoli adminisztrátora és a boszniai-szerémi egyházmegye püspöke is 1881-ig. Fő célja a délszlávok (a katolikus horvátok és az ortodox szerbek) vallási egységének a megvalósítása, sokat fáradozott, hogy elősegítse a szerbek római egyházzal való unióját, és mindent megtett az ószláv liturgia minél nagyobb területen történő kiterjesztéséért. Róma és Oroszország közeledését is támogatta. Vö. KATUS 2007. 247–250.

az ortodox szerbek és egyéb szlávok uniója érdekében az ószláv liturgia (glagolita liturgia) használatának engedélyezéséért és délszláv népek katolikus lakossága körében való kiterjesztéséért, melynek egy ideig teret adott XIII. Leó pápasága (Grande munus enciklika 1880-ban, majd a szentté avatási ünnepég 1881. július 5-én). XIII. Leót azonban a kívülről rá zuhanó politikai követelések kényszerítették arra, hogy 1882-ben vegye le a napirendjéről az ószláv liturgia felkarolásának ügyét. A Rítuskongregáció 1892-es döntése alapján az ószláv liturgia használata csak ott maradhatott engedélyezve, ahol 1868 előtt is használatban volt (Dalmácia, Isztria és a zenggi egyházmegye néhány települése), de kiterjesztése más területre nem lett engedélyezve.²⁴⁵ A Szentszék Oroszországgal való kapcsolatai erősödtek, az ortodox egyházakkal való újraegyesülés helyzetét azonban megzavarta a bécsi udvar.²⁴⁶

A *Grande munus* (1880. szeptember 30.) enciklilájában XIII. Leó emlékeztetett arra, hogy a Szentszék jóváhagyta Cirill és Metód apostoli módszereit.²⁴⁷ A pápa méltatta a szaloniki missziós testvérpár életművét és érdemeit, kitért a szláv liturgia VIII. János által megfogalmazott engedélyezésére és nagyra értékelésére, amelyet XIV. Benedek pápa 1754-ben írt apostoli levelében erősített meg. XIII. Leó körlevelében megemlítette, hogy a csehek, morvák és horvátoknak, akik e szentek ünnepét március 9-én ülték, ezt az ünnepet július 5-ére tegyék IX. Pius 1863-as engedélyének köszönhetően, s Szent Cirill és Metód officiumát végezzék. Ami azonban a leglényegesebb az enciklikában: hogy XIII. Leó a nyugati egyház által hivatalosan is oltárra emelte Konstantin-Cirillt és Metódot, és felvette őket a római breviáriumba. A pápa enciklikájára a szlávok nagy zarándoklattal válaszoltak: melyben részt vettek lengyelek, csehek, morvák, szlovének, ruszinok, oroszok, horvátok és bolgárok. Az 1400 tagot számoló szláv zarándoklat (mely azért érkezett Rómába, hogy részt vegyen Cirill és Metód

---

²⁴⁵ Vö. KATUS 2007. 246–255. IX. Pius pápasága alatt ez az emlékiratban megfogalmazott kezdeményezés (1859) elutasításra került, de legalább a Hitterjesztési Kongregáció egy bizottságot küldött ki az ószláv (glagolita) misszálé revíziójára s újra kiadásának előkészítésére. XIII. Leó 1880-as enciklikájával a nyugati egyház szentjeinek sorába emelte Cirillt és Metódot, a szenttéavatási ünnepség 1881. július 5-én zajlott le, és Strossmayer 1400 katolikus szlávval zarándokolt az ünnepre Rómába és ez az alkalmat is kihasználta a püspök az ószláv liturgia kiterjesztésére (a kanonizációs ünnepségen a San Clemente-bazilikában a szláv zarándokok számára ószlávul celebrálták a szentmisét, s ezzel egy időben a zágrábi székesegyházban is ószlávul mutatták be a szentmisét). Strossmayer püspök egy emlékiratot nyújtott át a pápának a kanonizációs ünnepség lezárta után, melyben újra kérelmezte az ószláv liturgia használatát kiterjesztését. Egy öt tagú biztortágot állított fel XIII. Leó a kérelem megvizsgálására, amelyben azonban három bizottsági tag határozottan ellenezte a liturgia kiterjesztését, ugyanakkor Bartolini bíboros, a rítuskongregáció előljárója támogatta az ószláv liturgia engedélyezésének lehetőségét. Azonban politikai okok miatt: az Osztrák-Magyar Monarchia nagyon határozott fellépése miatt (aki követe révén ultimátumot intézett Krisztus földi helytartójához) szomorú szívvel, de elrendelte, hogy tiltsák le a július 5-ei ószláv miséket, így 1882-től XIII. Leó kifejezett szomorúságára, de teljesen lekerült a napirendről az ószláv liturgia kérdése. KATUS 2007. 249–255.

²⁴⁶ *New Catholic Encyclopedia*. 2nd. ed. 2003. 493.

²⁴⁷ Uo. 492.

oltárra emelésén 1881 július 5-én) magára vonta a különböző európai kormányok, publicisták és államférfiak figyelmét.²⁴⁸

A nemzetközi eucharisztikus kongresszusok sorában az Eucharisziát ünneplő eseménysorozatot nyolcadik alkalommal Jeruzsálemben rendezték meg, ez volt az *1893-as jeruzsálemi Eucharisztikus Kongresszus*.²⁴⁹ A korábbi nyugat-európai (ezen belül is nagy részben francia, kisebb részben belgiumi, svájci) nagyvárosok után ekkor fordult elő először, hogy egy Európán kívüli város²⁵⁰, a keleti kereszténység egyik patriarkátusi központja és a keresztény világegyház egyik legfontosabb zarándokhelye: Jeruzsálem lett a kongresszus helyszíne. A kongresszus legintenzívebb kezdeményezői pedig a Fehér Atyák²⁵¹ és az asszumpcionista²⁵² voltak. A kongresszuson a pápát szentszéki legátusa: Benoît-Marie

²⁴⁸ XIII. Leó: *Grande munus*. (Sz. Cyrill- és Metódórról szóló körlevél). 1880. szeptember 30. In: PROHÁSZKA Ottokár: *Szentséges atyánknak, XIII. Leó pápának beszédei és levelei*. Budapest., Szent István Társulat, 1891. 108–113.

²⁴⁹ Az 1893-as jeruzsálemi Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus vonatkozásában figyelembe kell venni, hogy a kongresszus helyszínén és régiójában az apostolkodás a Hitterjesztési Kongregáció irányítása által a Szentföldi Ferences Custodia és a nem is olyan rég helyreállított Jeruzsálemi Latin Patriarchátus kezében volt. Ezek az intézmények a missziós tevékenységüket az egyszerű tértitói buzgóság értelmében valósították meg, ami a keletiek fokozatos latinizálódásához vezetett. A Szentföldi Ferences Custodia területén és a Jeruzsálemi Latin Patriarchátusban működők többségében olaszok voltak, míg az asszumpcionista és a Fehér Atyák többségében franciák voltak. Az összecsapások, elkerülhetetlenek voltak egyéni és temperamentumbeli különbségek miatt, hanem a francia-olasz politikai versengésből fakadóan is, amely a Földközi-tenger keleti medencéjének, szűkebben véve a szent helyek feletti protektorátus birtoklásáért folyt. Róma konstantinápolyi küldöttei továbbra sem rendelkeztek valódi eszközökkel; Franciaország igyekezett fenntartani az Oszmán Birodalom és a Szentszék közti közvetítő szerepét, a Hitterjesztési Kongregáció azonban már nem hitt a francia protektorátusban és teljes mértékben támogatta a latin apostoli erőket. Vö. SOETENS 1977. 729. A kongresszus programja két igen releváns témakörre volt felfűzve. Az első az unió témaköre volt. Ezen belül többek közt az unió vágyott és szükséges volta; az unió akadályozó tényezők sora sokféle perspektívából nézve, az unió előmozdításának lehetőségei (az ima erejével, a hagyományokra alapozott keleti teológia kidolgozásával, a keleti papság képzésének kidolgozásával, a keleti rítusok és szokások megőrzésével) témák szerepeltek. A második témakör az Eucharisztia volt. Ezen belül a keleti rítusok és liturgikus nyelvek, a keleti rítusok és a szent áldozat bemutatása, a szentmise ünneplése, a keleti rítusok és a szentáldozás, a keleti rítusok és a Szent Eucharisztia megőrzésének gyakorlata témakörei szerepeltek. Ezeket túl további megvitatásra érdemesnek talált kérdések, témák is szerepeltek itt: az utolsó ítélet, a mennyország-tisztító tűz-pokol, a szentségek és keleti illetve nyugati rítusú kiszolgáltatásuk, a keleti egyház ünnepei, a keleti naptár, a böjtölés időszakai és módja. Vö. SOETENS 1977. 747–751.

²⁵⁰ Az első eucharisztikus kongresszust a franciaországi Lille-ben rendezték meg 1881-ben. Ezt követte a második eucharisztikus kongresszus 1882-ben Avignonban. A 3. eucharisztikus kongresszust Doutréoux-Liége-ben, Belgiumban tartották meg 1883-ban. A negyediknek a svájci Fribourg adott otthont 1885-ben. Az 5. eucharisztikus kongresszust 1886-ban a franciaországi Toulouse-ban rendezték meg, a hatodikat 1888-ban Párizsban. A 7. eucharisztikus kongresszusnak a belgiumi Antwerpen adott otthont 1887-ben. A 8. eucharisztikus kongresszus már nem európai kontinensen, hanem Közép-Keleten került megrendezésre 1893-ban Jeruzsálemben. Vö. *Magyar Katolikus Lexikon*. IX. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 2004. 713–718.

²⁵¹ A Fehér Atyák (Missionarii Africae/Patres Albi) közösséget (PA) a francia Charles-Martial-Allemand Lavigérie misszionárius, karthagói érsek, afrikai prímás alapította 1868-ban, fogadalm nélkül missziós kongregációként a muszlimok misszionálására; 1880-ban átvette Jeruzsálemben a Fehér Atyák számára a Szent Anna-templomot, ahol görög-melkita szemináriumot alapított. Vö. *Magyar Katolikus Lexikon*. III. kötet. Budapest, Szent István társulat, 1997. 526. o. Továbbá Charles Lavigérie atyáról: *Magyar Katolikus Lexikon*. VII. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 2002. 691.

²⁵² Az asszumpcionista (Pia Societas Presbyterorum ab Assumptione/Augustiniani ab Assumptione)

Langénieux bíboros képviselte, aki mindenki másnál lángolóbb szívvel vágyott arra, hogy XIII. Leó pápa kívánságainak hűséges tolmácsa legyen. A kongresszuson különböző személyek és csoportok (a pápai legátus, a pápa szentszéki államtitkársága, a Fehér Atyák, az asszumpcionista, a Kongresszus Bizottsága) voltak jelen saját célkitűzéseikkel, s minden csoport egyetértett abban, hogy a kongresszusnak inspirálnia kell a keleti keresztényekkel való szorosabb kapcsolatokat. A Kongresszus Bizottságának elsőrendű célja az eucharisztikus áhítat Kelete való elterjesztése volt, de ezt a szándékot a Fehér Atyák aktív szerepvállalása megváltoztatta. A Fehér Atyák programjuk központi gondolata a helyi liturgiák tiszteletben tartása és támogatása volt. Lavigérie tanítványai a kongresszuson a szuverén pápai tekintélyre támaszkodva fejtették ki, hogy a rítusok tisztelete és a latinizáló gyakorlatokkal szembeni fellépés lehet a módja, útja az unió elérésének (a még nem uniált keleti keresztény közösségek részéről). Magát Langénieux pápai legátust is kezdettől fogva lelkesítette az a gondolat, hogy részt vállalhat az unió munkájában.²⁵³

XIII. Leó és szentszéki államtitkára azon volt, hogy a Szentszék a kongresszuson keresztül kifejezze, megmutassa minden jóindulatát a keleti keresztények irányában. Azonban a pápának az unionista célkitűzéseit (vagyis azt a hön áhított vágyát, hogy elősegítse a keleti, akatolikus közösségek unióját a Szentszékkel) Egyházon belüli tényezők (különböző egyének és csoportok ellentétes érdekei: példának okáért az örmény katolikus pátriárka fellépése a katolikusok francia protektorátusával szemben és az egész kongresszussal szemben; és a kongresszuson részt vevő asszumpcionista, a Fehér Atyák, de a szervezőbizottság titkára és Langénieux pápai legátus is olyan viselkedést tanúsítottak, mintha erőfölénnyel bírnának a francia protektorátusi szerepkörének köszönhetően Keleten és ellenszenvvel viseltettek a latin/olasz intézmények iránt) és Oroszország görögkeleti keresztényeket védő, és az ortodox érdekeket szem előtt tartó szentföldi politikája is akadályozta, amelyet sem XIII. Leó nem kívánt aláadni egy túlságosan is erőteljes unióra való meghívással, sem Franciaország azzal, hogy katolikusok feletti védnöki szerepkörére túlságosan is nagy hangsúlyt fektet. A kongresszuson az unitus püspökök által tartott előadások megerősítették azt a rituális, liturgikus nézőpontot, amelyből kiindulva a keleti közösségek tiszteletét tervezik. Mégis, mind az unitusok, mind a latinizálók távol voltak attól, hogy újra felfedezzék a helyi keresztény

---

klerikus szerzetesi kongregációt (AA) a francia Emmanuel d' Alzon alapította Nimes-ben 1845-ben a katolikus tanítás terjesztésére, az egyház szabadságának védelmére és az elszakadt hívek visszatérésére. IX. Pius 1863-ban küldte őket Keletre, hogy előmozdítsák a görögkeleti egyházak Szentszékkel való uniójának útját. 1895-ben XIII. Leó megbízatásukat megújította. *Magyar Katolikus Lexikon*. I. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 1993. 428.
²⁵³ SOETENS 1977. 729–730.

egyházak kormányzatának autonómiáját (aminek elismerése kulcsa lehetett volna a sikeres közeledésnek); ezen felül a franciák és olaszok keleti befolyás megszerzéséért vívott versengése beleszólt a helyi egyházak tiszteletben tartásáról zajló vitába. Ennek ellenére mégis volt egy nagy előnye a kongresszus előadásainak és liturgikus eseményeinek: megnyitották a kongresszus részvevőinek többsége elméjében (akik franciák voltak) a lehetséges és legitim pluralizmus: a hit külső megnyilvánulásának legitim pluralizmusának gondolatát. Emellett a legátus jelentése, az asszumpcionista és a unitus püspökök jelentései arra indították XIII. Leót, hogy folytassa a keleti keresztények felé irányuló programját, s ez a következő területeket célozta meg: az ortodox egyházakkal való kapcsolat kialakítását, az unitus papság képzését, és a keleti szokások tiszteletben tartását. És meghatározták az unitus közösségek anyagi megsegítését is. XIII. Leó nagyszerű tette: enciklikái és a pátriárkai konferenciák, és a XIII. Leó által létesített Unióért Felelő Bíborosi Bizottság elősegítették az unitus közösségek megerősödését. Sajálatos, hogy a kongresszuson feladatként megjelölt közvetlen kapcsolatok kialakítása akár az ortodoxokkal, akár a szultánnal vagy a cárral rövid idő leforgása alatt csalódást okozott. Rendkívül szomorú, hogy XIII. Leónak a keleti keresztények felé irányuló gesztusai, tettei és uniójuk elősegítésére tetterőfeszítések nem nyerték el nagyobb mértékben és általánosan a kor egyházának támogatását.²⁵⁴

A *Praeclara gratulationis* (1894. jún. 20.) apostoli levelét XIII. Leó püspöki jubileuma alkalmára hozzá intézett üdvözletekre válaszolva adta ki. Az apostoli levelet XIII. Leó a népek fejedelmeinek címezte, egységbe hívta az elszakadtakat és kimondta, hogy jogait, kiváltságait, rítusukat nem vesztik el, csupán az unióval beteljesedik, amiért liturgiájukban ők is imádkoznak.²⁵⁵ V. Anthim konstantinápolyi pátriárka csak egy év múlva válaszolt XIII. Leó levelére, amelyet további 12 görögkeleti főpásztor írt alá.²⁵⁶

²⁵⁴ Vö. SOETENS 1977. 731–735.

²⁵⁵ SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *XIII. Leó uniós szózata és Kelet*. In: *Keleti Egyház* 1937. (4. évf.) 7. (37.) sz. 161. A teljes írás a 161–167 oldalakon olvasható. (A továbbiakban: SZÁNTAY-SZÉMÁN 1937b.) továbbá SZÁNTAY-SZÉMÁN 1936a. 10. XIII. Leó felidézte Jézus Krisztus főpapi imájában tanítványaiért és azok egységéért mondott imáját (Jn 17, 20–22), mely alapot adott a pápának arra, hogy minden embert meghívjon és az isteni hit egységébe vezessen. A levél első címzettjei a korábban elszakadt közösségek voltak, akiket atyai szeretettel hívott a pápa arra, hogy térjenek vissza az egységbe. Az elkülönülés fő oka a pápai primátus, a pápa elsőségéről szóló tan; XIII. Leó e kapcsán Jézus Péterhez szóló küldetését idézte, amelya római pápákra vonatkozik, és arról is szólt, hogy a II. Lyoni Zsinaton és a Firenzei Zsinaton latinok és görögök is hittételként fogadták el a pápai primátust. A keresztények közti egyesülés csak az lehet, ahol megvalósul hitbeli és kormányzati egység. A levél emellett egységbe hívta az összes szláv népet, a protestánsokat is, majd a egységbe hívta a több, mint háromszáz éve elszakadtakat is. S végül a katolikus hívekhez is szólt, akiket a rájuk bízott isteni ajándékok megbecsülésére és védelmére figyelmeztetett (Vö. SZÁNTAY-SZÉMÁN 1937b. 162–165.).

²⁵⁶ SZÁNTAY-SZÉMÁN 1936a. 10., továbbá SZÁNTAY-SZÉMÁN 1937b. 166–167. Míg XIII. Leó pápa a közös pontok sokaságát és a (nyugati és keleti egyházat) elválasztó kérdések kevesebb számát hangsúlyozta, ezzel szemben V.

Az *Orientalium dignitas* kezdetű apostoli levél tekinthető XIII. Leó pápa keletiekhez intézett megnyilatkozásai közül a legjelentősebb dokumentumnak. Keletkezése az 1893-as, rendkívül nagy jelentőségű jeruzsálemi Eucharisztikus Kongresszus után egy évre datálható: (1894. november 30), és azért is kimagasló megnyilatkozás, mert a keleti világ legsürgetőbb problémáival kapcsolatban keleti katolikus pátriárkákkal és képviselőikkel (melyek közt nem katolikus keletiek is voltak, de visszautasították a meghívást és nem voltak jelen) való tanácskozások (1894. okt. 24-28.) eredményeképp született meg. A levél legfőbb szándéka a keleti egyházaknak az egyetemes egyházon belüli helyzetének méltatása volt. XIII. Leó a levélben megfogalmazta azokat a feladatokat, amelyeket a római egyháznak mint az egyházak fejének a keleti egyházakkal kapcsolatban el kell végezni. Hivatkozva a Praeclara gratulationis apostoli levélre a római egyházzal való egységbe hívta a keletieket, és hangsúlyozta keleti rítusuk tiszteletben tartását, liturgiájuk, egyházfegyelmeük sajátosságainak megőrzését és mindezeket konkrét intézkedésekkel védelme alá helyezte.²⁵⁷ XIII. Leó levelében intézkedéseivel a nem katolikus egyházak és a katolikus egyház megbékélését igyekezett

---

Anthim elsorolta a dogmatikus és liturgikus különbségeket; terjedelmesen felsorolta vádjait a nyugati egyházzal és a pápával szemben, s ehhez hasonló volt a visszhang majdnem egész Keleten. A pátriárkai körlevél alapján a keleti egyház az igazhtiű (ortodox/pravoszláv), és addig, ameddig a nyugati egyház megmarad az újításai mellett, az unió lehetetlen. És válaszlevelében ő is meghívta a nyugati egyház népeit az első kilenc század hitéhez, az Istennek egy, szent, egyetemes és apostoli egyházába. Görögország az uniót magára nézve öngyilkos lépésnek látta; és az orosz hivatalos visszhang is ehhez volt hasonló (Vö. SZÁNTAY-SZÉMÁN 1936a. 10., továbbá SZÁNTAY-SZÉMÁN 1937b. 166–167.)

²⁵⁷ Carl Gerold Fürst: *XIII. Leó pápa 1894. nov. 30-án kelt «Orientalium dignitas» kezdetű apostoli levele*. In: *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott „Keletiek méltósága” kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpozion anyaga*. (1994. nov. 2–4.). Szerk. és ford.: Orosz László. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1995. 34–37. A konkrét intézkedések a levélben elsőként, hogy XIII. Leó, visszanyúlva XIV. Benedek 1743-as Demandatum kezdetű, levél formájú konstitúciójához, amelyet eredetileg XIV. Benedek csak a görög melkitáknak címzett, azt valamennyi keleti szertartású hívőre kiterjesztette. Eszerint a pápa kifejezetten megtiltotta minden görög szertartásúnak, hogy latin szertartásra áttérjen, és a misszionáriusoknak megtiltotta, hogy a görög szertartásukat latin szertartásúvá tegyék, vagy azt engedélyezzék a Szentszék engedélye nélkül. És a latin missziósoknak, ha ezeket a rendelkezéseket megszegnék, aktív és passzív szavazati joguktól való megfosztás latae sententiae büntetését helyezte kilátásba, továbbá azt, hogy rendjében/intézményében vagy kongregációjában semmilyen rangot, hivatalt nem kaphat. XIII. Leó a Demandatum konstitúcióhoz további 13 normát rendelt el. Többek közt a következőket. A latin misszionáriusoknak (világiaknak, szerzeteseknek), ha valamilyen módon keleti szertartású személyt megróbbáltak latin szertartásra téríteni, a pápa az isteni cselekményektől önmagától beálló felfüggesztésen túl kilátásba helyezte a hivataluktól való megfosztást is, és elrendelte e rendelkezésnek a latin templomokban való kifüggesztését. A latin szerzetesi kollégiumoknak, még ha a keleti növendékek kevesebb számban voltak benne jelen, rendelkezniük kellett a keleti növendékek rítusa szerinti pappal (hogy liturgiát végezzen nekik, hogy megáldoztassa őket, hogy anyanyelvi hitoktatásban részesítse őket). Engedélyezve lett a latin szertartású keletieknek a Szentszékhez benyújtott kérelem alapján visszatérhetnek saját rítusukhoz. A vegyes rítusú házasságokban (latin rítusú asszony és keleti rítusú férj; keleti rítusú asszony és latin rítusú férj) biztosították az engedélyt az asszonynak, hogy férje rítusára átlépjen, és a házasság megszűnése után joga volt visszatérni saját, eredeti rítusára. A pápa végül visszatért a kollégiumok, szemináriumok kérdése kapcsán arra a feladatra, hogy az indigén fiatalok számára ilyen intézményeket atyai rítusuk szerint való képzésben kell felállítani. Vö. FÜRST 1995. 37–40.

szolgálni. Kulcsfontosságúnak tartotta a katolikus indigénus klérus felkészítését, hogy azok meg tudják „védeni magukat” a latinokkal és a nem katolikus keletiekkel szemben. Mindezt a helyi papság kiképzésére felállítandó szemináriumokkal, és nyugati katolikus hívektől és főpapoktól érkező pénzügyi támogatások szerzésével igyekezett véghez vinni. XIII. Leó a latinok részéről történő latinizálástól akarta megvédeni a keleti keresztényeket, ezért latinizáció fennállása esetén súlyosabb büntetéseket helyezett kilátásba XVI. Benedeknél, és a szankciókat a szerzeteseken túl a világi papságra is kiterjesztette. Végtelenül szomorú, hogy e rendkívül előzékeny és keletieket védelembe vevő dokumentum nem volt sikeresnek mondható. Ugyanis a levélben felsorolt intézkedéseket többnyire meggátolták, a büntetéseket pedig soha váltották gyakorlatra.²⁵⁸

Az *Orientalium dignitas* levél mellé a *Praeclara gratulationis* levélen túl a *Christi nomen* enciklika kapcsolható (1894. december 24.), amelyet XIII. Leó pápa a Szentszékkal egységben levő tiszteletreméltó testvéreknek, pátriárkáknak, prímásoknak, püspököknek és más helyi ordináriusoknak címzett; s benne többek közt a hittedjesztés fontosságáról és a keleti egyházak visszatérési lehetőségének kulcsáról beszél. Felhívja a címzetteket a Hittedjesztési Kogregáció társulatának és a Keleti Iskolák Műve társaságnak (*Œuvre des Écoles d'Orient*) támogatására. Megemlíti házak és gimnáziumának nyitásának fontosságát a lakosság számarányához mérten, mely az ifjúság nevelését szolgálja. Beszél arról, hogy a keleti keresztények visszatérésének kulcsa az, ha bőséges számú lelkipásztorral vannak ellátva.²⁵⁹

Az 1893-as Jeruzsálemi Eucharisztikus Kongresszus és az *Orientalium dignitas* apostoli levél (1894. november 30.) megerősítették az keleti keresztényekkel való újraegyesülésének vágyát, ez azonban nem valósult meg.²⁶⁰ Emellett sokan XIII. Leó kortársai közül utópiának tartották a pápának és Strossmayer püspöknek azon fáradozásait, amelyben igyekeztek elősegíteni az ortodox szlávok unióját és az Oroszországgal való megegyezést. S bár XIII. Leó pápa ezen reményei sem teljesültek be, a sok fáradozás mégsem volt hiábavaló. A pápa a keleti egyházakkal kapcsolatos megnyilatkozásaival és tevékenységével igen jól megalapozta a párbeszédet a nyugati és a keleti egyház között. XIII. Leó fáradozásainak igazi nyertesei pedig az unitus közösségek voltak, akik megszabadultak az rájuk erőltetett latinizálástól, és szerepük a katolikus egyházban felértékelődött. XIII. Leónak köszönhetően jött létre számos új

²⁵⁸ FÜRST 1995. 41–43.

²⁵⁹ XIII. Leó pápa *Christi nomen* kezdetű enciklikája.

https://www.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_24121894_christi-nomen.html

Levélet dátuma 2023. június 14. Továbbá FÜRST 1995. 34–35.

²⁶⁰ *New Catholic Encyclopedia*. 2nd. ed. 2003. 492.

intézmény a keleti rítusú papság magasabb színvonalú oktatása, képzése érdekében, és neki tulajdonítható a kommuniáció területén azoknak az új folyóiratoknak és kiadványsorozatoknak (*Revue de l' Orient, Échos d' Orient, Oriens Christianus*) a megszületése, amelyek az 1890-es évektől kezdve a keresztény Keletnek és problémáinak mélyrehatóbb megismerését tették lehetővé.²⁶¹

III. 8. A bolgár rítus és a Bolgár Bizánci-szláv Katolikus Egyház

A keleti egyházban öt nagy rítuscsaládot különböztethetünk meg, s ezeken belül további csoportok vannak, mindegyik saját liturgiával. Tudnunk kell, hogy mindezeknek nem csupán ortodox, de katolikus megfelelőjük is van.²⁶² A bolgár rítus szoros értelemben egyike annak a tizennyolc kanonikus rítusnak, amelyet az Egyház elismer. Eredetére nézve a konstantinápolyi/bizánci rítus egyik ágának tekinthetjük, azonban a különbségek nagyobbak, mint a hasonlóságok. Valójában a két rítus távol áll egymástól, mert két olyan nép révén alakult ki, melyek egymástól mélységében különbözőek embertani típusukban, nyelvükben, karakterükben, viseletükben és történelmi fejlődésükben.²⁶³ A bolgár liturgia a bizánci liturgia átvétele szláv használat szerint; egyházi szláv a liturgikus nyelve, melyben kerülendők az újítások. Egyházi zenéje egyrészt az ismétlődő dallamú görög énekek átvételéből másrészt az orosz polifonikus zenei hagyomány átvételéből építkezik. Bár a bolgárok eredendően nem szlávok voltak, azonban az egyházi szláv nyelv használata - mint nemzeti hagyomány - már úgy tűnik, a megtérésük után megkezdődött, amikor is a Moraviából (Moravia Magnából) érkező Szent Metód követői bevezették ezt a gyakorlatot Borisz cár udvarában, aki átvette a nyelvet a Konstantinápolytól való függetlenség jeleként.²⁶⁴

A Bolgár Bizánci-szláv rítusú Katolikus Egyház - amely jogilag önálló (sui iuris), rítus szerinti egyház - a hívők jelenlegi számától és a szerény szervezeti felépítésétől függetlenül egyike a 22 keleti katolikus egyháznak.²⁶⁵

---

²⁶¹ KATUS 2007. 255.

²⁶² IVANCSÓ István: *A keleti liturgiák*. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2002. 5.

²⁶³ Vö. *The New Catholic Encyclopedia*. Catholic University of America. Washington, 1967. Vol II. 874.

²⁶⁴ *The Catholic Eastern Churches*. 1935. 124.

²⁶⁵ Vö. NITKIEWICZ 2013. 119–129.

III. 9. Katolikus egyházszervezet és a katolikus missziós szerzetesrendek tevékenysége az Oszmán Birodalom bolgárok lakta területén a 19. században

1. A Konstantinápolyi Patriarchátus Apostoli Vikariátusának határai kiterjedtek az Oszmán Birodalom európai tartományaira is; beleértve Konstantinápolyt és szomszédos területeit: Edirne -, Szaloniki és Monastir (Bitolja) tartományait, továbbá Kis-Ázsia északi részét annak tartományaival.²⁶⁶ A felsorolt területeken túl a katolikus egyházszervezet még más egyházi igazgatási egységeket is magában foglalt, számunkra bolgár vonatkozásban ezek közül a Szófiai Apostoli Vikariátust és a Plovdivi Apostoli Vikariátust kell megemlíteni, amely saját apostoli vikáriussal rendelkezett, továbbá a Nikápolyi Egyházmegyét Bulgáriában.²⁶⁷ Ezeknek a bolgár területeknek a latin katolikusait szervezték tehát egyházi igazgatás alá (még a bolgárok uniója előtt, tehát amikor még csak nyugati, latin rítusú katolikusok adták a bolgár területek katolikus népességét).

1883-ban a már említett XIII. Leó pápasága idején a Hitterjesztési Kongregáció vikariátusokba szervezte a bizánci-szláv bolgár katolikusokat: Konstantinápolyban Apostoli Kormányzóságot létesített - élén a bolgárok apostoli adminisztrátoraként működő Nil Izvorov érsekkel; Macedóniában megalapította a Macedóniai Apostoli Vikariátust Szaloniki központtal - élén Lazar Mladenovval; Trákiában pedig megszervezte a Trákiiai Apostoli Vikariátust Edirne központtal, melyet pedig Mikhail Mirov püspök vezetett. Mind keleti rítusú főpapok voltak.²⁶⁸ (Ez az igazgatási struktúra 1926-ig volt érvényben, amikor is Giuseppe Roncalli apostoli delegátus megszüntette, és létrehozta Szófia székhellyel a bolgárok Szófiai Apostoli Exarchátusát.²⁶⁹)

Claude Prudhomme-nak azon munkája, mely a Szentszék missziós stratégiáját mutatja be XIII. Leó pápasága alatt, egy térképvázlat formájában közli, hogy 1900-ban a Hitterjesztési Kongregáció joghatósága alá világszerte milyen egyházmegyék, apostoli vikariátusok és apostoli prefektúrák tartoztak. A 20. század hajnalán a bolgárok lakta területek katolikus (pontosabban latin katolikus) lakosságát a következő egyházmegyék, illetve vikariátusok fedték le: a Nikápolyi Egyházmegye, a Plovdivi Apostoli Vikariátus és a Szófiai Apostoli Vikariátus;

²⁶⁶ ELENKOV 2000. 47.

²⁶⁷ Uo. 47–48.

²⁶⁸ Vö. TIMKÓ 1971. 262; továbbá LIPPAY 1934. 180., továbbá PATACHEV 1994. 14.

²⁶⁹ *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*. 334; továbbá *The New Catholic Encyclopedia*. Washington, Catholic University of America, 1967. Vol. II. 878.

továbbá a Konstantinápolyi Patriarchátus vikariátusa (gondoljunk itt elsősorban a trákiai területek latin katolikusaira).²⁷⁰

2. Legelsőként az Oszmán Birodalomba vonatkozásában a ferencesekről érdemes szólni. 1342-ben az itáliai ferencesek kaptak engedélyt, hogy a birodalom keresztény szent helyeinek őrzői legyenek.²⁷¹ Bizánc elestének idején (1453) Konstantinápolyban már jelen voltak a konventuális ferencesek, az obszerváns ferencesek, a domonkosok és a bencések is. A kapucinusok 1551-ben kezdték meg működésüket Konstantinápolyban, mely akció nem volt sikeres. 1587-ben újrakezdték tevékenységüket az Oszmán Birodalom fővárosában, de rendkívül sikertelen volt ez az akciójuk is, nem sokkal működésük után el kellett hagyniuk a várost. A jezsuiták 1583-ban érkeztek először Konstantinápolyba, de csupán 1587-ig működtek, mert az ott maradt testvérek dögvész áldozatai lettek. A 17. században francia kapucinusok és jezsuiták újból megkezdték tevékenységüket Konstantinápolyban és működésük ekkorra már igen sikeres volt, s rajtuk kívül obszerváns és konventuális ferencesek, továbbá domonkosok is jelen voltak Konstantinápolyban.²⁷² Elenkov munkája az Oszmán Birodalom 19. század első felének időszakáról megjegyzi, hogy a nyugati rendek közül a birodalomban jelen voltak a jezsuiták, a szaléziak, a bencések, a karmeliták, a domonkosok és más rendek is²⁷³; más rendek alatt a ferenceseket, kapucinusokat kell értenünk.

Bolgár területen - a számos nyugati szerzetesrendből, mely Oszmán Birodalomban különböző területein működött - a 19. században a ferences rend (Kisebb Testvérek Rendje), az asszumpcionista (Mária Mennybevételéről Nevezett Ágostonos Kongregáció), a lazaristák (Misszióstársaság) és a kapucinusok (Kapucinus Kisebb Testvérek) tűntek ki tevékenységükkel.²⁷⁴

A 19. században a kapucinus missziók már jó ideje működtek bolgárföldön és a jórészt bogumilokból (paulikiánusokból) megtért latin rítusú katolikusok lelki gondozásáért feleltek Plovdiv környékén működve. A 19. század első felében itáliai passzionisták (Congregatio Passionis Jesu Christi) sikeres missziós munkát folytattak Észak-Bulgáriában, de ember- és pénzhiány miatt Róma redemptoristákat (Legszentebb Megváltó Kongregációja) küldött

---

²⁷⁰ Vö. PRUDHOMME 1994. 4, 558–559. oldal: légenda de la carte ci-contre; továbbá az 559. oldal előtt szereplő térképmelléklet: Circonscription ecclésiastiques dépendant de La S. Congregation de la Propagande en 1900.

²⁷¹ SOETENS 1977. 208.

²⁷² Vö. FRAZEE 1983.7; 29, 73–74; 85–87, 95.

²⁷³ ELENKOV 2000. 49.

²⁷⁴ Kis-Ázsia részeibe pedig beleértve beleértve Balakešir, Hudavendighiar, Ankara, Kastamonu, Sivas, Ersurum tartományait, a Márvány-tengeri szigeteket, a Trapezunti Apostoli Prefektúrát. Vö. ELENKOV 2000. 49.

helyükre, hogy átvegyék a déli missziót Plovdivban és Szófiában. 1841-ben újabb kapucinusok érkeztek Andrea Canova di Garessio vezetésével, akik megerősítették a katolikus jelenlétet Bulgáriában és szín ortodox kisvárosokban és falvakban is folytattak missziós munkát.²⁷⁵ A rezurrekcionistákat (Feltámadás Kongregációja) IX. Pius pápa küldte bolgárföldre, akik Edirnében többek közt internátust, szemináriumot alapítottak. A francia Emmanuel d'Alzon asszumpcionista atya ugyancsak 1860-as évek elején érkezett Macedóniába majd Trákiába, akit ugyancsak IX. Pius küldött ide Keletre, hogy egyengesse a görögkeleti egyháznak a római egyházzal való egyesülése útját.²⁷⁶ Az asszumpcionista 1864-ben iskolát alapítottak Plovdivban, 1868-ban francia kollégiumot nyitottak Edirnében és szemináriumot alapítottak Kara-Aghatschban.²⁷⁷ Lazaristák is működtek a bolgárok lakta területen, nagy hatást fejtve ki a macedóniai területek bolgársága körében. Giuseppe Alloatti olasz lazarista és húga, Evrozia egy különálló keleti szerzetesi közösség létrehozásán fáradozott a macedónok vallási és szellemi életének fellendítésére Szalonikiben.²⁷⁸ Francia lazaristák Konstantinápolyban: Bebek városrészben kollégiumot létesítettek. Ennek volt igazgatója Eugène Boré, aki támogatta Cankovot, hogy a kollégiuma területén nyomdát létesítsen.²⁷⁹

Krzysztof Popek a rezurrekcionistákról írt tanulmányában megjegyzi, hogy a rezurrekcionisták működése bolgár területen a kezdeti időszakban más, ugyancsak bolgár területen működő nyugati rendek oldaláról nemtetszést váltott ki, ők a rezurrekcionistákban a konkurencia forrását látták. Victorin Galabert, az asszumpcionista edirnei elöljárója a lengyel rezurrekcionisták papjaira úgy tekintett, mint városbeli konkurenciájának központjára. A rezurrekcionisták azonban nyomatékosították, hogy tevékenységük nem a római katolikus bolgárságot célozza meg (akiket az asszumpcionista is szolgáltak), hanem a bolgár unitus hívekre terjed ki. Az Oszmán Birodalomban missziós tevékenységet folytató lazaristák azzal vádolták a Feltámadás Kongregációját, hogy vallási és politikai ügyek összefonódása tapintható ki náluk, rámutatva, hogy a Hotel Lambert ügynökeivel való együttműködésükre a bolgár unió megkötése során. Az edirnei ferencesek, akiknek latin kápolnájuk volt a metropoliszban, hasonlóan konkurenciát láttak a rezurrekcionistákban. Megszületett az elgondolás az 1870-es

---

²⁷⁵ TIMKÓ 1971. 261–262; továbbá FRAZEE 2006. 242.

²⁷⁶ *Magyar Katolikus Lexikon*. rezurrekcionisták: Vol. XI., Budapest, Szent István Társulat, 2006. 579.; asszumpcionista: Vol. I., Budapest, Szent István Társulat, 1993. 428; továbbá MYZ 1999. 167; továbbá MLECZKO 2013. 99–102, 103–106.

²⁷⁷ FRAZEE 2006. 246.

²⁷⁸ LIPPAY 1934. 180., továbbá TIMKÓ 1971. 262.

²⁷⁹ FRAZEE 1983. 243.

évek elején, hogy a missziós rendek közti versengést és feszültséget feloldják: az Oszmán Birodalom területét felosztották az egyes missziós feladatot ellátó rendek közt, így saját befolyási területük lett. Edirne és Trákia a rezurrekcionisták befolyási területe lett volna, a lazaristák Macedóniában, az asszumpcionisták pedig a dunai Bulgáriában (Dunai vilajet) működtek volna.²⁸⁰ E terv azonban nem vált valóra. Popek nem említi szó szerint a központi elgondolás részleteit, de valószínűsíthető a szentszéki koncepció ennek háttérében, ugyanis azt tudjuk, hogy a rezurrekcionisták és asszumpcionisták közti feszültséget ideiglenesen a Hitterjesztési Kongregáció közbelépése oldotta meg azzal, hogy azt tanácsolta az asszumpcionistáknak, hogy helyezzenek nagyobb hangsúlyt plovdivi latin iskolájukra, és a rezurrekcionisták folytassák iskolájuk irányítását Edirnében.²⁸¹

A nyugati női szerzeteskongregációk közül a Szentségimádó Nővérek Kongregációját a fent említett lazarista Giuseppe Alloatti alapította meg, a kongregáció Szalonikiben fejtette ki tevékenységét.²⁸² Edirnében a zágrábi Irgalmas Nővérek Kongregációja egy nívós leányiskolát tartott fenn, ahol kisgyermek kortól 18 éves korig tanultak a növendékek. A női kongregáció kolostorába pedig árva gyermekeket fogadott be. Edirnében az Asszumpcionista Nővéreknek is volt iskolájuk, francia iskolájukat kizárólag görög és örmény keleti szertartású és zsidó gyermekeknek szentelték.²⁸³

III. 10. A rezurrekcionista misszió jelentősége és egyedisége más, bolgár földön működő missziós rendekhez képest

1. A bolgár népesség hosszú századok óta jelen volt a Balkánon: a moesiai régió középső területein; a macedóniai régióban és trákiai régióban. A rezurrekcionisták bulgáriai missziós működésének jelentősége abban állt, hogy Trákia területén ez a szerzetesrend fejtette ki a leghatékonyabb apostoli tevékenységet azzal, hogy nem csupán a lelkipásztori tevékenységében volt aktív, de az oktató-nevelő (elemi iskolai és középiskolai oktatás) és a hivatásbresztő, papképző, tevékenységében is. Az edirnei szemináriumból került ki a trákiai bolgár unitus papság színe-java.²⁸⁴ Rendkívül bizonytalan időszakban érkeztek a

²⁸⁰ POPEK 2018. 134.

²⁸¹ IWICKI – WAHL 1986. 214–215.

²⁸² MYZ 1999.168.

²⁸³ ACR-R 66418. I.: ks. M. CZERMIŃSKI: *Adrianopol*. In: Missye Katolickie. Czasopismo miesięczne ilustrowane. Rocznik 1900. Dziewiętnasty. W Krakowie. Czcionkami drukarni "Czasu" pod zarządem Józefa Łakocińskiego. Kraków. Wydawnictwo Missyj Katolickich. Warszawa. Przegląd Katolicki, Ksieg. Gebethnera I Wolffa. 1900. 232.

²⁸⁴ BKCZ: *A Monsieur Hamel, Président de Oeuvre de la Propagation de la Foi a Lyon*. Andrinople 23 Septembre 1890. 4–5. Szerző: Luc (Łukasz) WRONOWSKI CR.

rezurrekcionisták bolgárföldre, de kitartó fáradozásaikkal újjá tudták éleszteni a támadásoknak kitett bolgár uniót, és újra növekedni kezdett az unitus hívek száma, gyarapodni kezdtek az unitus kápolnák és templomok.²⁸⁵

2. Más rendekhez képest abban volt különleges a Feltámadás Kongregációja, hogy tagjai alkalmazkodtak a bolgárság kultúrájához, egyházi tradíciójához. Távolt állt tőlük a latinizáció. A bolgár lakosság körében bizánci-szláv rítusban és római rítusban végezték a lelkipásztori, nevelő és papképző tevékenységet. A bizánci-szláv rítusú szolgálat kulcsfontosságú volt, hiszen a helyi bolgárság ezzel tudta azonosítani magát. A papságra hívást érzőknek nem kellett távoli görög papképző intézménybe vagy görög kolostorba vagy Rómába menni, hiszen a bolgár missziós szeminárium helyben kínált lehetőséget a papképzésre bizánci-szláv és latin rítusú papnövendékeknek egyaránt.

3. Hogy miben volt egyedi a rezurrekcionista oktatás más bulgáriai oktatási létesítményekhez képest? Itt a következő területeket kell kiemelni: az anyanyelvi oktatás lehetőségét, a keresztény, katolikus hitismeretekben való részesülést, a tandíjmentes oktatásban való részesülés lehetőségét, és egy olyan gimnáziumi létesítmény fenntartását és vezetését, amely nem csak színvonalas, de hivatalosan is elismert középfokú oktatást biztosított.

A rezurrekcionista misszió nyelve, az elemi iskoláik tanítási nyelve a bolgár volt. Bár néhány évig a rend gimnáziumának az egyik intézményi ágában francia nyelven folyt az oktatás - s ezzel egy időben a másik intézményi ágban bolgáruul –; az 1875-76-os tanévtől megszűnt a francia intézményi ág, és már csak bolgáruul folyt az internátusban ezt követően az oktatás, a francia gimnázium és kollégium helyét a francia externátus vette át.²⁸⁶ Hatalmas jelentősége volt annak, hogy a rezurrekcionisták a nyomdájukban többek közt bolgár nyelvű tankönyveket és oktatást segítő anyagokat nyomtattak. Míg a nyugati missziós rendek tagjai számára nehézséget okozott a bolgár nyelv elsajátítása, a rezurrekcionisták - mivel többségében lengyelek adták a bulgáriai misszióban szolgáló rezurrekcionistákat – a bolgár nyelvet sokkal könnyebben elsajátították.

A korabeli, 19. századi bolgár keresztény lakosság hitismeretei kiegészítésre vagy egyenszen megalapozásra szorultak, és átszőhette őket a népi vallásosság számos gyakorlata, olykor babonásság és pogány elemek is. A rezurrekcionisták elemi iskolájában és gimnáziumában a hitismeretekre való oktatásnak nagy jelentősége volt: az elemi iskola és a

---

²⁸⁵ ACR-R 64841: *Bericht über die Mission der Ordens-Priester von der Auferstehung Jesu Christi in Adrianopel. 1872. Brevis historia Missionis usque ad annum 1872.* Adrianopel am 5 October, 1872. 4.

²⁸⁶ ACR-R 64999. 15

gimnázium minden évfolyamában jelent volt a hit oktatása.²⁸⁷

A rezurrekcionisták a nehéz anyagi helyzetű tanulók számára lehetőséget adtak a tandíjmentes oktatásban való részesülésre; elemi iskoláik és kézművesipari iskolájuk minden tanulója tandíjmentesen tanulhatott, és az interátusban tanulók nagyobb hányada is.²⁸⁸

Az iskolájukban természettudományi ismereteket sajátíthattak el, ápolták anyanyelvüket és idegen nyelveket tanulhattak. Az egyházi szláv nyelv saját kultúrájuk, hitük gyakorlása miatt volt fontos; a latin, a francia és a német nyelv Európához kapcsolta őket; a török pedig az Oszmán Birodalomban való szakmai boldogulásukat segíthette elő.²⁸⁹ A gimnáziumban érettségi bizonyítványt szerezhettek a tanulók.²⁹⁰

4. Az első rezurrekcionista iskola 1863-ban nyílt meg elemi iskolaként bolgár tanulók számára. Ez az intézmény más helyre költözött, és 1867-ben egy másik iskolai intézmény-ággal bővült: a francia iskolával. Így 1867-től a rezurrekcionisták oktatási létesítményének már két tagozata/intézményi ága lett: egyik tagozata a bolgár oktatási nyelvű elemi iskola/ a bolgár iskola; másik tagozata egy francia iskola (amely francia oktatási nyelvű volt, és a latin rítusú lakosság (főként bulgáriai német, olasz családok) gyermekei oktatására nyílt meg.²⁹¹ A francia iskola 1875-76-os tanévben már megszűnt, de ez helyett az idegen ajkú görög és örmény családok, sőt török és zsidó családok gyermekei számára a rezurrekcionisták megnyitották a francia externátust, ahol a bejáró tanulók francia, német és török nyelvoktatásban vehettek részt.²⁹²

5. A Feltámadás Kongregációjának sajátos küldetése volt a szláv népek evangelizálásában és a keleti keresztény területeken élő szláv népeknek katolikus egyházzal kapcsolásában. E tekintetben elmondható, hogy a rezurrekcionisták bulgáriai missziója tudhatja magáénak a legeredményesebb és a leghosszabb ideig (máig is) tartó apostoli tevékenységet (a rend orosz és ruszin-ukrán orosz területen kifejtett fáradozásaihoz képest).

---

²⁸⁷ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90. Établissement d'éducation des PP. de la Resurrection de N. S. J. C. à Andrinople. (A rezurrekcionista atyák oktatási létesítménye Edirnében. Az 1889-90-es tanév értesítője.)* Andrinople. Imprimerie de PP. Résurrectionnistes. 1890. 17., továbbá: ACR-R 64871; *Bulletin de l'année scolaire 1883-84. (Az 1883-1884-es tanév értesítője.)* Andrinople. Imprimerie des PP. Résurrectionnistes. 1884. III. rész. Walerian Przewłocki CR: a misszió felettese és Łukasz Wronowski CR: az iskola prefektusa nevének megjelölésével az értesítő végén.

²⁸⁸ ACR-R 66418. I. 232.

²⁸⁹ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 17. és ACR-R 64871. III. rész.

²⁹⁰ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 19.

²⁹¹ APZK: *Sprawozdanie z Missyi bulgarskiej O.O. Zmartwychwstania P. N. Jezusa Chr. przedłożone na Zebraniu ogólnem Zgromadzenia d. 5^{tego} stycznia 1872.* przez Tomasza Brzeska. 11. továbbá ACR-R 64999. 9.

²⁹² Vö. ACR-R 64868 továbbá ACR-R 64999. 15.

IV. FEJEZET. A REZURREKCIONISTÁK BULGÁRIAI MISSZIÓJA

IV. 1. Események IX. Pius felkérésétől a misszió megalapításáig

A bolgárságnak a katolikus egyházzal 1860. december 30-án született uniója, amelyet az első hónapokban látványos siker követett, Josif Sokolski érsekké szentelés után (1861. április 14.) pár hónappal elképesztő gyorsasággal kezdett gyengülni. *„Az oroszok, a törökök, a protestáns és görögkeleti követek összefogtak, hogy megsemmisítsék az uniót.”*²⁹³ *A közel nyolcvan éves Sokolski püspököt család vagy megtévesztés által 1861. július 18-án egy orosz hajón Odesszába*

---

²⁹³ A vizsgált forrásokban – legtöbb esetben – nincsenek pontosan megjelölve a bolgár unió ellenségei. Az antikatólikus, unióellenes csoportokról és vezetőikről azonban a szakirodalom segítségével tájékozódhatunk. JÓZWIAK munkája – ha görögkeleti és protestáns követek és a török hatóságok képviselőit személy szerint nem is említi meg – részletesen informál arról, hogy pontosan kik voltak az unió ellenzői a bolgár egyház, a bolgár gondolkodók és az orosz diplomácia részéről. JÓZWIAK a Konstantinápolyi Patriarchátust is megemlíti, amely intézmény szintén az unióellenes oldalon állt. 1.) JÓZWIAK ezen Alexandar exarchát mint a Cankov egyik fő ellenségét említi. A bolgár ügygel kapcsolatban felvette a kapcsolatot Lajos Fülöp első miniszterével (1836); majd 1846-ban I. Miklós cárral is tárgyalt; Moszkvában és Szentpéterváron pedig Filaret moszkvai pátriárkával. Segítséget kért, és orosz támogatással újságot és nyomdát vásárolt. Az önálló bolgár egyház saját erővel, idegen hatalmak közvetítése nélküli kivívásának legjelentősebb alakjai: Hilarion makariopolski püspök, és Avksentij velesi püspök ugyancsak az unió ellenzői voltak: tiltakoztak a bolgár unió dokumentuma ellen és az unió bolgár mozgalom vezéralakjait kritikás jelzőkkel illették. 2.) A bolgár világi értelmiség köréből Georgi Sava Rakovskij, a „Dunavski Lebed” című lap publicistája volt a bolgár nemzeti egyházért folytatott fáradozások legjobb teoretikusa, és a bolgár ortodox párt legerősebb támasza a katolikusok visszaszorításában és a sajtóban. A pápát, a Hitterjesztési Kongregációt illetve kritikával és óva intett az uniótól. A bolgár katolikusok, és az unió ellenfelei voltak rajta kívül Petko Rachev Slaveykov, Vasil Drumev, Christo Botev. A bolgár uniót ért támadások folytatása a bolgár sajtóorgánumok oldaláról is tetten érhető volt. A bolgár unió lapjának („Bulgária”) legjelentősebb ellenfelei a „Tsarigradski Vestnik”, a „Dunavski Lebed”, a „Bolgár Könyvek” című lapok voltak. Az uniót ellenző bolgár publicisták köréből Sava Rakovskij túl említést érdemel Todor Burmov neve, aki a Tsarigradski Vestnik munkatársa majd a „Vreme Cvetnik” szerkesztője volt és 1861-es újról polémiájában tartott beszédet a bolgárok konstantinápolyi templomában az unió ellen. Botju Petkov neve és cikke a Tsarigradski Vestnikben; továbbá a „Bolgár Könyvek” szerkesztői köre: D. Mutev, Ivan Bogorov, Todor Stoyanov-Burmov, Sava Filaretov. 3.) JÓZWIAK munkája megemlíti, hogy a Konstantinápolyi Patriarchátus is megfogalmazott egy üzenetet, amelyben óva intette a görögkeleti híveket a Rómával való egyesüléstől. Erre az üzenetre azonban nem reagáltak a bolgárok, akik többségében unióellenesek és konstantinápolyi patriarchátus-ellenesek voltak. 4.) Oroszország célja az ortodox nemzetek egységének megőrzése volt. Megtámadott minden olyan akciót, amely a nemzeti egyház szétválására irányult. A konstantinápolyi orosz követség részéről is egyértelmű volt a bolgárok uniójának visszaszorítása. Lobanov Rostovskij herceg nevét kell először kiemelni, aki Oroszország követe volt a Portánál. El akarta vágni a Hitterjesztési Kongregáció befolyását és lehetőségeit a bolgár ügyek, a bolgár unió tekintetében. Lobanov herceg felismerte, hogy a legerősebb csapás az unióra az, ha a bolgárság és a Konstantinápolyi Patriarchátus között végre megegyezés születik. Az orosz követség ráhatásának köszönhetően a török hatóságok legalizálták a bolgár közösséget Konstantinápolyban. Najden Gerov plovdivi alkonzul feladata az volt, hogy Dragan Cankovot rábírdja a Konstantinápolyból való távozásra és hogy megszüntesse a bolgár unió lapját: a Bulgáriát. Az ő közreműködésével sikerült elcsalni/elrabolni Sokolski püspököt Konstantinápolyból, ami az orosz diplomácia egyik legnagyobb sikere lett az unió visszaszorításában. Vö. JÓZWIAK 2008. 69–70, 72–76, 78–79, 82–83. Lobanov herceget követően Nyikolaj P. Ignatyev gróf konstantinápolyi orosz követ nevét is meg kell említeni, aki hasonlóan a bolgárok uniója ellen lépett fel, kendőzetlen célja volt, hogy visszatérítsen minden uniót a bolgár görögkeleti egyházba. Vö. FRAZEE 1983. 245–247. 5.) POPEK tanulmányából tudjuk, hogy Michal Czajkowski, aki az Oszmán Birodalom lengyel emigrációjának fontos alakja volt, iszlamizációját követően Szadik pasaként ő kormányozta a Dunai Vilajetet. Eleinte támogatta a bolgárok unióját Rómával, később azonban már a bolgár unió ellenzőjeként lépett fel. Vö: POPEK 2018. 134.

*szállították, és egy kijevei monostorba helyezték.*²⁹⁴ Innen nem térhetett vissza hazájába. Ezt követően megannyi bolgár – aki sokkal inkább politikai vagy gazdasági okból csatlakozott az unióhoz – visszatért a görögkeleti egyházba. Mindazonáltal voltak, akik ragaszkodtak az unióhoz, ők ezt követően nagy üldöztetésnek voltak kitéve, és kiszolgáltatottakká váltak. IX. Pius pápa döntött ekkor úgy, hogy szembeszáll mindezzel és olyan missziósokat küld bolgár területre, akik nyelvükben, nemzetiségükben közelebbi rokonságban állnak a bolgársággal.²⁹⁵ Róma az unitusok új nemzedékének kialakítására gondolt, IX. Pius ezt a feladatot a rezurrekcionistákra bízta, bár akkoriban a közösség még kevés tagot számlált és nem volt túl ismert.²⁹⁶

De hogyan fogalmazódhatott meg IX. Piusban, hogy ennek a küldetésnek a teljesítésére a Feltámadás Kongregációjának tagjait kérte fel? A válasz abban áll, hogy IX. Pius (elődjéhez, XIV. Gergelyhez hasonlóan) ismeretségbe került a rezurrekcionistákkal, akik segítói, tanácsadói és bizalmasai lettek.²⁹⁷ Ehhez adódott hozzá Emmanuel d'Alzonnak IX. Piussal való találkozása 1862 nyarán egy pápai audiencián. A keleti apostolkodás nagy támogatói bemutatták Emmanuel d'Alzont IX. Piusnak. D'Alzon beszélgetésében jelezte IX. Piusnak, hogy közössége: az asszumpcionista és a rezurrekcionista egyesítenék erejüket a bolgár unitusok között tevékenykedve. Ezt az elgondolást megelőzte D'Alzon atyának Kajsiewiczssel való találkozása, amikor is felvázolta a francia rendalapító a missziólétesítési tervét a lengyel rezurrekcionistával: hogy közösségeik karöltve munkálkodnának missziót alapítva Bulgáriában. IX. Pius nagy örömét találta D'Alzon tervében.

Nem Kajsiewicz volt tehát a felajánkozó, aki maga jelentkezett volna a misszióalapításra; hanem D'Alzon. D'Alzon sem egyedül vállalkozott erre, hanem saját rendje mellett a rezurrekcionistákkal. A felkérés végül IX. Piustól Kajsiewicz felé hangzott el a

---

²⁹⁴ ACR-R 64998. 3.

²⁹⁵ ACR-R 64999. 6–7.

²⁹⁶ ACR-R 64925. *La Missione Bulgara dei Resurrezionisti*. 1. Stara-Zagora, 1939. július 10. Anon. Kétoldalas gépelt kézirat szerző jelölése nélkül.

²⁹⁷ A Szentszék kapcsolatfelvétele a rezurrekcionistákkal az 1830-as évek végéhez és az 1840-es évekhez nyúlik vissza. Miután Piotr Semenenkot és Hieronim Kajsiewiczet 1841-ben XIV. Gergely pápa is személyesen megismerte, nagy bizalommal lett irántuk. Nagy szolgálatot tettek a pápának azzal, hogy hitelesen informálták őt a felosztott Lengyelország oroszok által megszállt területeinek egyházi helyzetéről (ezzel az Orosz Nagykövetség Rómában megszűnt a kizárólagos informáló forrása lenni a Szentszéknek). Ez folytatódott IX. Pius pápaságának idején is: Hieronim Kajsiewicz CR, Piotr Semenenko CR és Aleksander Jelowicki CR személyes barátai és bizalmasai lettek a pápának. Kajsiewicz tervezetet készített elő a IX. Pius számára a katolikus egyház helyzetéről lengyel területeken és orosz területeken. A rezurrekcionisták az Ausztria által és Poroszország által elfoglalt lengyel területekről egyházi helyzetéről is informálták a Szentszékét. Kajsiewicz és Semenenko IX. Pius pápaságának időszakában kiemelkedő szerepet játszott a Szentszék szolgálatában a szentszéki kongregációk, dikasztériumok bizalmasaiként és szentszéki konzultoraiként. IWICKI – WAHL 1986. 118–128.

misszióalapításra, és a két közösség végül nem egyesült, de minkét rend a bulgáriai apostoli munkának szentelte magát.²⁹⁸

IX. Pius pápa Hieronim Kajszewiczet, a Feltámadás Kongregációjának rendfőnökét hívta magához és missziós atyákat kért tőle Bulgáriáért, akik felkészültek a keleti rítus felvállalására (azaz a rítusváltásra). A Szentatya azt akarta, hogy mindezek előtt Kajszewicz előbb látogassa meg a bolgárok lakta területet, és miután bolgárföldről visszatért, számoljon be neki a vizsgált dolgok állapotáról.²⁹⁹

A Missya XX. *Zmartwychwstanców w Bulgaryi*³⁰⁰ című nyomtatvány, mely 1862 augusztusában kelt Párizsban, leírja, hogy Hieronym Kajszewicz rezurrekcionista rendfőnök Keletre távozását követően, a Szentatya elrendelésének megfelelően a bolgár missziót a rezurrekcionista rend vette át és ez komoly kötelezettségeket rótt a lengyelekre.³⁰¹ A rezurrekcionisták bulgáriai missziójáról szóló dokumentumban fogalmazódik meg, hogy miért a lengyelség részéről van szükség aktív együttműködésre a bolgárok uniós mozgalma vonatkozásában. Azért, mert bolgár unió 2 éves története megtanított arra, (1) hogy a görög patriarchátus által kinevelt bolgár papokban nem lehet megbízni; és arra, (2) hogy a francia és az olasz papság kisebb mértékben képes az unitus hit terjesztésére a szlávok között. Rómából származott tehát az az elgondolás, hogy lengyel unitus papokat kell küldeni a bolgár uniós mozgalom megsegítésére. És amikor nem találtak lengyel unitus papokat Rómában, a Szentatya elfogadta Kajszewicz rezurrekcionista rendfőnökátya felajánlását, így a (katolikus) hit terjesztését Bulgáriában a rezurrekcionisták folytatták. A Szentatya akaratából a Feltámadás Kongregációjának egy része, aki Bulgáriában fog élni – írja a dokumentum – áttér az unitus (azaz a bizánci-szláv) rítusra.³⁰²

Kajszewicz készségesen fogadta tehát el a Szentatya parancsát, és elindult bulgáriai látogatására.³⁰³ 1862. július 6-án indult Keletre, hogy a helyszínen tanulmányozza a bolgárság állapotát és számba vegye szükségleteiket.³⁰⁴ Elhajózott Konstantinápolyba, ahová Karol

²⁹⁸ Vö. IWICKI – WAHL 1986. 205–206.

²⁹⁹ ACR-R 64999. 7.

³⁰⁰ ACR-R 64923: *Misya XX. Zmartwychstańców w Bulgaryi*. (Nyomtatvány szerző megjelölése nélkül, L. Martinet nyomdájából, Párizs, 1862. augusztus.) A dokumentum első része bemutatja, hogy a firenzei unió örökségét egyedül a lengyelség valósította meg; kifejti, hogy az unió szorosan kapcsolódik a lengyelek történelmi hagyományához és civilizációs küldetéséhez; továbbá elmondja, hogy a bolgárok uniója életet lehel a galíciai és chełmi görögkatolikus egyházba, és felcsillantotta annak a reménysugarát, hogy az unió Litvániában és Ruthéniában is helyreáll. Vö. ACR-R 64923. 1.

³⁰¹ ACR-R 64923. 1.

³⁰² ACR-R 64923. 1.

³⁰³ ACR-R 64999. 7.

³⁰⁴ ACR-R 64925. 1.

Kaczanowski CR atya és Mosiewicz³⁰⁵ atya, a chełmi egyházmegye unitus papja kísérték el.³⁰⁶ Onnan Rómába visszatérve 1862. december 1-jén Kajsiewicz a következő tapasztalatokról számolt be IX. Piusnak: a keleti rítusú katolikus hívekből csak néhány ezer maradt meg Rómával egyesülve, ezek a hívek kimagasló létszámban pedig Tesszalonikiben és Edirnében vannak; mivel hiányoznak a bolgár unitus közösségekből a jámbor és tanult papok, a legjobb tanács egy Edirnében felállítandó iskola papok és iskolai tanítók oktatása és képzése céljából Bulgária számára.³⁰⁷ Kajsiewicz beszámolt arról is, hogy a bolgár katolikusoknál fennáll annak a veszélye, hogy az általuk elszenvedett üldözések miatt nem tartanak ki a katolikus hit mellett. Az üldözések a következőkben manifesztálódtak: „1. a skizmatikusok a falvakban és városokban nem engedik, hogy az unitus lakosok a közutakhoz menjenek és megfosztották őket a víztől; 2. a görögkeleti lakosság felmondta az unitusokkal kötött szerződéseit; tartozásaik azonnali visszafizetését követeli és elküldik őket a szolgálatból; 3. a katolikusoknál jóval gazdagabbak megvesztegetik a török hatóságokat és sokféleképp zaklatják a katolikusokat, sőt akár még börtönbe is zárják őket; 4. a katolikusoknak hiányoznak templomaik, temetőik, iskoláik, mert ezek a skizmatikusok kezében vannak.”³⁰⁸

1862. december 23-án IX. Pius pápa Hieronim Kajsiewiczre, a rezurrekcionisták rendfőnökére bízta az általa javasolt tervek megvalósítását.³⁰⁹ Az 1862. december 23-án kelt pápai rendelet megbízta és elrendelte a rezurrekcionistáknak, hogy alapítsanak iskolát a katolikus bolgároknak Edirnében.³¹⁰ A Szentszék megértette, hogy a lengyel papság az egyetlen olyan elem, amely megbízható papokat tud küldeni egészen addig, amíg létre nem jön a helyi bolgár papság, amelyet az alapjaitól kellett felépíteni. A Kajsiewiczre bízott misszió célja az volt, hogy megismerje azt a területet, amelyen működni fog, legfőképp pedig, hogy iskolát alapítson, amely idővel bolgár szemináriummá alakulhat át. Elfogadták és ahhoz az elvhez tartották magukat, hogy inkább Bulgáriában hoznak létre hasonló intézményeket (iskola, szeminárium), mintsem fiatalokat küldjenek Rómába papnevelés céljából. A görögöknél és az örményeknél ugyanis az volt a tapasztalat, hogy a gyermekkoruktól hazájukból elvitt és távol

---

³⁰⁵ Teljes nevén József Mosiewicz.

³⁰⁶ ACR-R 64920. Közlemény részlet *Francja* (Franciaország) címmel a bolgár unió ügyéről Keleten. (Szerző, megjelenési év nélkül, sajtóorgánium évfolyamának, számának jelölése nélkül, oldalszám jelölése nélkül, párizsi július 12-ei keltezéssel, levéltári bejegyzés alapján kérdőjellel az 1863-64-ből. A részlet tartalmát elolvasva az időbeli utalások alapján 1863-ból.

³⁰⁷ Vö. ACR-R 64999. 7.

³⁰⁸ ACR-R 64999. 7; továbbá SMOLIKOWSKI 1897. 18.

³⁰⁹ ACR-R 64999. 7.

³¹⁰ ACR-R 64925. 1.

nevelkedő papok teljesen elveszítik nemzetiségüket, honfitársaik pedig idegennek és “latinizmusgyanúsak” / “latinizálónak” tartják őket. Kajsiewiczék tudták, hogy papjaik nem fognak tudni, csak lengyel karakterrel fellépni; egyszerű missziósként és tanítóként török földön. Úgy gondolkodtak, hogy a bolgárok uniójáról való gondoskodásból nem zárják ki a világi lengyelek kooperációját és segítségét sem, akik hivatása, hogy elvonják a bolgárokat Oroszországtól (annak befolyásától) és Nyugat felé vezessék.³¹¹ Kajsiewicz a missziós munkára a 62 éves Karol Kaczanowski CR atyát jelölte ki, aki 1863 kora tavaszán a fiatal Martin Janus testvérrel együtt hagyta el Rómát. A misszióba két bizánci-szláv rítusú, de nem rezurrekcionista egyházi személy kísérté volna el őket: Beregovicz áldozópap és József Mosiewicz diakónus, akik megígérték, hogy előremennek a bolgár misszióba, de az indulás napja előtt lemondták az utat. 1863. április 25-én érkezett Kaczanowski Konstantinápolyba. Paolo Brunoni érsek, konstantinápolyi apostoli delegátus azonban két hónapig visszatartotta őket a missziós munkától, azt gondolva, hogy elégtelen személyi és anyagi forrásokkal semmit sem lehet vállalni.³¹² Brunoni érsek hidegen fogadta Kaczanowski atyát. Kaczanowski megmutatta apostoli misszionárius oklevelét, és emlékeztette az érseket a római tárgyalásokra, de Brunoni érsek hiányolta a Hitterjesztési Kongregációtól való értesítést Kaczanowski atya érkezéséről és Kaczanowski szertartásban való alkalmatlansága (ugyanis római rítusú pap volt) arra a következtetésre juttatta, hogy nem fog bírni a bolgárokkal.³¹³ Brunoni tudta, hogy a rezurrekcionisták szegények; látta, hogy Kaczanowski idős ember; és nem gondolta, hogy azzal a kevéssel, amilye van, bármit is lehetne tenni; botránynak találta, hogy öreg ember létére akar elkezdni gyermekeket tanítani.³¹⁴ Főtisztelendő Testa atya azon a véleményen volt, hogy Konstantinápolyban nem érdemes iskolát nyitni a bolgároknak, mert a főváros bolgár lakossága nem állandó, nincsenek bolgár gyermekek ott, ezért Edirnébe kell költözni. Kiderült, hogy nem kívánják Kaczanowski atyát Konstantinápolyban.³¹⁵ *“Az érsekkel folytatott tegnapi ülésről – írja május 7-én – az a szomorú meggyőződése volt, hogy fölöslegesen jöttünk ide. Nem kapjuk meg az érsek támogatását és még pénzt sem (...)”*³¹⁶ Kaczanowski támogatást szeretett volna kérni az iskolaalapításhoz, azonban az érsek hiányolta az alapítandó iskola személyi háttérét (personalium). Amikor Kaczanowski kifejezte, hogy alapítandó iskolája tantestülete időközben

---

³¹¹ ACR-R 64920.

³¹² ACR-R 64999. 7.

³¹³ Vö. SMOLIKOWSKI 1897. 19.

³¹⁴ Vö. ACR-R 64925. 1.

³¹⁵ Vö. SMOLIKOWSKI 1897. 19–20.

³¹⁶ SMOLIKOWSKI 1897. 20.

egészülne ki helyiekkel, arra Brunoni érsek válasza az volt, hogy aki itt iskolát akar nyitni, az a teljes tantestületet magával hozza. Brunoni érsek azt várta volna, hogy azonnal iskolát nyissanak a rezurrekcionisták, ahonnan kiművelt papok távoznak.³¹⁷ Kajsiewicz erősen megdorgálta Kaczanowskit könnyen elriasztható volta miatt és elrendelte, hogy azonnal menjen Edirnébe, és alapítsa meg a missziót, hivatkozva magának IX. Pius pápának a felkérésére, így senkinek nincs joga őt megállítani. Ezen időszakban a bolgár unió ügye igen összekuszálódott: főtisztelendő Petar Arabadziski, a bolgár unitusok korábbi pásztora nem vonta vissza lemondását, a helyére kerülő lengyel Malczyńskit ekkor hívta Brunoni Konstantinápolyba. A bolgárok azonban – Cankov buzdítására még inkább – ellenálltak a lengyel Malczyński felettük gyakorolandó egyházi tekintélyének, és saját honfitársukat akarták püspöknek, s ha ez nem is valósulhat meg, akkor legalább egy francia főpásztort, s nem pedig lengyelt. Brunoni érsek mindeközben azt tanácsolta Kaczanowskinak, hogy egy ideig halassza el a bizánci rítusra való áttérést.³¹⁸

Végül - Kajsiewicz parancsára - Kaczanowski atya Edirnébe indult, és kéthetes utazás után 1863 július havában a városba érkezett (Janus testvérrel együtt). Az utazás során annyira meggyengült az erejük, hogy megbetegedtek. A felépülés után Kaczanowski elkezdett tanulni bolgárol és jobban beletanult a bizánci-szláv rítusban való liturgikus szolgálatra, amelyre áttért.³¹⁹ Így alakult meg a bulgáriai misszió.

IV. 2. A misszió alapításának céljai

A korábban már említett, 1862 augusztusában kelt dokumentumban (Missya XX. Zmartwychwstanców w Bulgaryi) olvashatjuk, hogy melyek voltak Kajsiewicz atya szándékai, céljai a missziós munkával: iskola alapítása és szeminárium alapítása, de mindenekelőtt papok nevelése és a hívekért való munka, ugyanis ez az egyik módja, hogy állandó és új egyház épüljön.³²⁰

Tomasz Brzeska CR 1872. október 5-ei előjárói jelentése³²¹ is közli a rezurrekcionista missziója céljait, amelyek a gyermekek tanítása, a bolgár katolikus ifjúság oktatása, és egy új bolgár nemzet építése voltak. *„Mint Őszentsége, IX. Pius pápa, mielőtt elindultunk Bulgáriába, kész volt apostoli áldását adni és így beszélt: «Gyermekeim! Ott Edirnében nélkülözhetetlen*

³¹⁷ Vö. SMOLIKOWSKI 1897. 20–21.

³¹⁸ Vö. SMOLIKOWSKI 1897. 21–23.

³¹⁹ ACR-R 64999. 8. Emellett ugyancsak ACR-R 64925. 1.

³²⁰ ACR-R 64923. 1.

³²¹ ACR-R 64841.

*egy kollégiumot alapítani a bolgároknak!» Ezek az igen határozottan kifejezett szavak Jézus Krisztus földi helytartójától számunkra megfeleltek, hogy elhiggyük: fő célja a misszióknak, hogy legyen és hogy gyermekeket tanítson; a bolgár katolikus ifjúság oktatása és ily módon egy új bolgár nemzet építése.*³²²

A lengyel rend maga is emigrációban alakult meg, és a lengyelség tisztában volt azzal, mit jelent, ha egy nagyobb birodalom alattvalójaként, önállóságát elveszítve kell egy korábban szuverén állam lakosainak élnie a pravoszlávia erőteljes nyomása alatt. A Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziójának céljai a következők voltak. 1. Az 1861-ben meginduló, de több oldalról meggyengített bolgár unitus mozgalom erősítése (a bolgár lakosság katolikus hitre való térésének, hitben való megmaradásának támogatása) a helyi lakosság lelkipásztori szolgálata révén a görögkeletiek ellenséges lépéseivel szemben. 2. Az iszlámot preferáló Oszmán Birodalom bolgár területein a keresztény és katolikus hit védelme és támogatása; emellett a katolikus hit terjesztése. Ebben a Congregatio de Propaganda Fide pápai intézményének is nagy szolgálatot tettek a Balkánon a rezurrekcionisták. 3. Megtenni mindent, hogy enyhüljenek, megszűnjenek a helyi oszmán hatóságoktól, orosz érdekeket képviselő követektől, valamint a Konstantinápolyi Patriarchátustól érkező diszkriminatív tettek, támadások, fenyegetések és akadályoztatások, amelyeket a katolikus egyházzal unióra lépett bolgár lakosságnak kellett elszenvednie. 4. A nem tehetős bolgár családok gyermekeinek alapfokú tanítása és nevelése; és a bolgár katolikus ifjúság oktatása, nevelése. 5. Egy új bolgár nemzet építése. 6. A helyi bolgár lakosságból kinevelendő papok, lelki vezetők, tanítók és tanárok képzés, melyre oly nagy szüksége volt a bolgároknak.

IV. 3. Támadások, akadályok, problémák, belső feszültségek

A rend célkitűzéseit elgáncsolni akaró tettek, és egyértelműen a közösséget ért támadások főként vallási-egyházi nézőpontból adódó érdekkülönbözés miatt adódtak. Továbbá abból az okból, hogy a lengyel alapítású rend működésében bizonyos politikai tényezők háttérből való irányítását véltek felfedezni a nagyhatalmak és azok Oszmán Birodalomban ténykedő képviselői. Krzysztof Popeknek a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziós tevékenységéről írt tanulmánya lényegretörő összefoglalással megfogalmazza, hogy a rezurrekcionistáknak már missziójuk alapításától fogva számos problémával kellett megküzdeie, főként az edirnei iskolájuk létrehozásának és fenntartásának ellenzői oldaláról. Ide tartozott a

---

³²² ACR-R 64841. 5.

helyi katolikus hierarchia (az unióra lépett Rafail Popov protopópa, aki Sokolski leváltása után a bolgár unitusok főpásztora lett majd Nil Izvorov, Popov utóda is) és a térség más missziós szerzetesi közösségei (a ferencesek, az asszumpcionisák, a lazaristák) és kisebb mértékben az oszmán hatóságok. Popek másodsorban pedig problémaként másodsorban a pénzügyi források hiányát és a térségben vívott háborúkat jelöli meg.³²³

Támadások:

Már 1862-ben körvonalazódott, hogy kik lesznek egyenesen támadói Kajsiwicz atya bolgár unitusok közt megalapítandó missziójának: a helyi görögkeleti egyház (egyházi vezetők és hívek) és a Konstantinápolyi Patriarchátus. A Misya XX. Zmartwychwstańców w Bulgaryi című, 1862 augusztusában Párizsban kelt nyomtatványból tudjuk, hogy a támadás a szakadárságban maradt bolgárság és az elnyomó Konstantinápolyi Patriarchátus részéről volt tapasztalható: és ez ellenséges attitűdjükben mutatkozott meg az unitus bolgárok iránt.³²⁴ (Karol Kaczanowski CR és Martin Janus testvér Edirnébe érkezése után nem telt el sok idő.) Az ellenség nemigen várt: a görög metropolita és Edirne orosz konzulja összefogtak a katolikus hit terjesztése elleni harcban.³²⁵

Agressziót, indokolatlan rágalmozást, téves elképzelésekből adódó megítélést is megtapasztalhatták a rendtagok. Gyakran előfordult, hogy a missziós atyákat a török fiatalok sárral dobálták meg; a görögkeletiek „protestánsnak” nevezték őket, annak ellenére, hogy Kaczanowski atya a keleti rítus előírásai szerint böjtölt, és még a halfogyasztástól is tartózkodott, hogy jó példát mutasson; és a egyszerű helyi lakosságot nehéz volt meggyőzni arról, hogy a missziósok értük munkálkodnak, nem kérve tőlük semmilyen ellenszolgáltatást. Ingyenes oktatásban és ingyenes gyógyszerekben részesítették a bolgárokat, gazdagnak vélték őket és senki sem hitte el, hogy adományokkal támogatják őket is.³²⁶

Tomasz Brzeska 1872-ből származó jelentése nem beszél a rezurrekcionista missziót ért támadásokról, közli azonban, hogy általánosságban a görögkeleti lakosság miként viszonyult a katolikus hitre tért bolgárokhoz: megélhetés akadályozása, megfélemlítés, bántalmazás, gyilkosság, liturgikus épületek kifosztása. *“Az üldöztetések a skizmatikusok részéről - amelyek nagyrészt nagyvárosiak vagy despoták által mentek végbe – időről-időre kirobbantak. Szinte nincs katolikus település, amely nem szenvedett ismételt üldözést. A megélhetést számukra*

---

³²³ POPEK 2018. 133–134.

³²⁴ ACR-R 64923. 1, 2.

³²⁵ ACR-R 64925. 1.

³²⁶ IWICKI – WAHL 1986. 213.

*megnehezítették, bántalmazták őket, és halállal fenyegették őket, igen, még egy jámbor családanyát is megöltek Toposlarban; kápolnáikat megtámadták és kirabolták. Mindig hősi türelmet és állhatatosságot tanúsítottak.*³²⁷

Celina Borzęcka anyának Tarnoból származó levelei között olvasható ugyanakkor egy konkrét leírás, egy megtörtént eset közlése, amely Izydor Georghiev CR áldozópap ellen irányuló merénylet megghiúsulását írja le, amelyet Malko Tarnovo helyi görögkeleti lakosai és pópájuk tervezett el, annak helyszínéül a helyi temetőt választva. A férfiak botokkal felfegyverezve vártak a rezurrekcionista papra. A gyilkosságra nem került sor, mert Izydor atya nem egyedül érkezett oda, ahogyan várták volna.³²⁸

Józef Schaeffernek a bulgáriai misszióról írt történeti munkája beszél a rezurrekcionista missziókban tanuló, görögkeleti családból származó és az iskolában katolikussá lett tanulók kapcsán két konkrét esetről. Ez a két eset jól mutatja, hogy volt példa arra, hogy görögkeleti családok milyen megfélemlítésekkel vagy ajánlatokkal próbálták visszatéríteni saját hitükre a katolizált fiaikat vagy az ifjúembereket. Az első eset fókuszában egy Malko Tarnovo-i, görögkeleti családból származó ifjú állt, aki katolikussá lett a rezurrekcionista iskolájában. Amikor hazatért, otthon szülei kényszeríteni akarták a “visszatérésre”, arra, hogy ismét görögkeleti templomot látogasson; s miután nem jártak sikerrel, az apja megfenyegette, hogy megöli, ha nem engedelmeskedik. Erre az ifjú félelem nélkül válaszolt: *“Ha megölsz, semmid se lesz, csak egy tetem a lábaid előtt, de a lelkem a vértanúság pálmájával Istenhez száll.”*; és katolicizmusát nem hagyta el. Egy másik (szintén katolikussá lett) ifjúnak, aki a kollégiumban végzett és magas rangot ért el, házasságot ajánlottak szülei egy gazdag görögkeleti nővel. Azonban az ifjú inkább feleségül vett egy szegény fiatal nőt, aki vágyott rá, hogy katolikus legyen.³²⁹

Tomasz Brzeska 1872. október 5-ei jelentése többek közt a protestáns Biblia-fordítások és a protestánsok támogatását élvező sajtó, valamint bolgár sajtó unióra veszélyt jelentő tényezőiről ír. Említést tesz a korabeli bolgárság vallásos állapotáról (tudatlanság/hitismeretek hiánya, valamint babonaság), ahol elkezdtek működni a protestáns prédikátorok, akik bolgár nyelvre fordított Szentírás fordításaikkal a Szentírás hamis kinyilatkoztatását közlik, és a katolikus hit és a Szentszék elleni („szent vallásunk ellen és Róma ellen”) rágalmakat tartalmaznak emiatt munkát adnak a rezurrekcionistaoknak. Emellett Brzeska atya említést tesz

---

³²⁷ ACR-R 64841. 4.

³²⁸ Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa*. (Levéltári leltárszám nélkül). Tyrnowo 10 lutego 1897.

³²⁹ Vö. ACR-R 64999. 16.

a korabeli bolgár sajtóról: azon belül is a „Törökországról” és az „Igazságosságról”; mindkettőről megjegyezve, hogy a “az új nemzeti skizma” - azaz az 1870-ben létrejövő Bolgár Exarchátus, tehát a Konstantinápolytól függetlenedő bolgár (görögkeleti) nemzeti egyház - támogatásán fáradoznak. És beszél az „Olvasóterem” bolgár folyóiratról, melyet protestáns szellemiség hat át. Mindemellett beszél a bolgár katolikus unió legfontosabb sajtótermékéről: a meginduló, majd újrainduló “Bulgáriáról”, amelynek két legmarkánsabb szerkesztője Christo Vakilidov és Dragan Cankov voltak.³³⁰

Akadályoztatás:

Akadályoztatásra a kezdetekben a helyi török hatóságok részéről volt példa, akik valamiféle politikai, francia orientáltságú törekvést láttak a bulgáriai misszió születésében. Michał Czajkowski generális (iszlamizálása után oszmán nevén Mehmet Sadik pasa néven ismert) aggodalmának adott hangot, úgy vélte, hogy egy katolikus Bulgária nagyobb francia befolyást jelentene az Oszmán Birodalomban, és bár Európa az Oszmán Birodalmat megvédi Oroszországtól, nem védené meg Franciaországtól. E nézet elterjedése miatt a törökök nem merték nyíltan támogatni a bolgárok unióját.³³¹

Akadályozó tényező volt emellett az orosz kormány és annak számos oszmán birodalombeli ügynöke, és megannyi orosz egyesület. Ezek az Oszmán Birodalom szláv népességét a skizmában való hűségben megtartották.³³² A Pelplini Szent Jozafát Egyesület tagfelvételi listájának 1872. februárjából származó nyomtatványa³³³ igen röviden beszámol a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának történetéről, aktualitásairól. E kiadvány a görögkeletieket és a moszkvai ügynököket nevezi meg rezurrekcionisták missziójának két nagy akadályozó tényezőjeként. “*A skizmatikusok, különösen a moszkvai ügynökök által támasztott nagy akadályok ellenére a misszió egyre bővült és egyre nagyobb jelentőséget kapott.*”³³⁴

Problémák, nehézségek:

Nehézséget okozott mind a lelkipásztori feladatokban mind az oktatási-nevelési tevékenységben a missziós munka megkezdésekor a bolgár nyelv ismeretének hiánya és a bolgár nyelvű tankönyvek hiánya a missziós atyák részéről.³³⁵ “*Négy teljes év alatt más missziós munkával is el voltunk foglalva ebben az elemi iskolában, ahol bajaink és nehézségeink*

---

³³⁰ ACR-R 64841.6.

³³¹ Vö. IWICKI – WAHL 1986. 210.

³³² ACR-R 64923. 1, 2.

³³³ ACR-R 64922: *Wykaz przyjecia do Stowarzyszenia św. Józafata*. Pelplin, dnia 9 lutego. 1872.

³³⁴ ACR-R 64922. 7.

³³⁵ Vö. ACR-R 64841.

*voltak a bolgár tankönyvek nagy hiánya miatt és a bolgár nyelv megtanulása miatt, mert először 1869-ben jelent meg francia-bolgár szótár, (de) tanulóink előrehaladása, éneklőkészségük és néhányak naiv buzgalma a hit felé megkönnyebbülést szerzett.*³³⁶

Felmerültek olyan nehézségek, amelyek megfoghatóan anyagi természetűek voltak. Ezekkel kellett szembenézniük a misszióban szolgálóknak a boldogulás, az iskolaalapítás és a helyi hívek lelkipásztori szolgálata terén.

Már a misszió születése előtt-alatt problémaként jelentkezett a korábbi anyagi támogatások csökkenése. Ugyanis számítani kellett az eddig Itáliából, Franciaországból és Németországból a francia és olasz papok részére küldött támogatások megcsappanására; megfogalmazódott tehát, hogy a misszió fenntartási költségeit ezentúl a lengyelek lakta területeknek kell vállalnia.³³⁷

A misszióknak szinte állandó jelleggel problémát okozott az elemi iskolák, valamint a középiskola és internátus fenntartásából; a gyermekek taníttatásából, étkeztetéséből és lakhatási körülményeik biztosításából; a templomok és kápolnák fenntartásából; a szeminárium fenntartásából adódó kiadások okán az anyagi biztonság hiánya. Intézményeik alapját képező épületek megvásárlásához kezdeti tőkéjük csak részben volt a rezurrekcionista atyáknak, ezért igen gyakran folyamodtak hitelekhez, és a gyakori európai adománygyűjtő körutak, valamint egyéb egyházi társulatok és szentszéki intézmények támogatása is csupán arra volt vagy lehetett elég, hogy egy évet minimálisan pozitív költségvetéssel zárjanak, de maguk előtt görgették korábbi ingatlan vásárlásaikból származó adósságaikat, tartozásaikat. Nehezített a helyzeten az is, hogy az iskolákban a szűkösebb anyagi háttérrel rendelkező tanulóknak ingyenes volt a taníttatása és ellátása és csak a módosabb tanulók szülei fizettek gyermekeik után tandíjat. Ehhez járult sajnálatosan hozzá az is, hogy a bulgáriai misszióknak voltak olyan előjárói, akik nem voltak hozzáértői a pénzügyeknek és nem figyeltek oda gondosan az éves költségvetésre.³³⁸ Erre mutat rá az 1872-es évből származó költségvetési dokumentum is.³³⁹

A misszió alapítása idején a szertartásrend vonatkozásában ellentétes nézőpontok ütköztek. Míg a bolgár területen működő francia missziósok (példának okáért az asszumpcionista alapítója: Emmanuel d'Alzon) és a bencés Prosper Guéranger apát álláspontja az volt, hogy a missziósok latin rítusban végezzék liturgikus szolgálatukat, ezzel

---

³³⁶ ACR-R 64841. 5.

³³⁷ ACR-R 64923. 1, 2.

³³⁸ Vö. IWICKI – WAHL 1986. 214, 216–217, 436–437.

³³⁹ ACR-R 64842. *Sommes reçues et dépenses faites par la Mission Pères de la Résurrection à Andrinople pour l'année 1872. Dépenses pour l'année 1872.*

szemben Karol Kaczanowski rezurrekcionista atya ragaszkodott ahhoz, hogy megőrizze a bolgárság körében a keleti rítust és saját liturgikus hagyományait.³⁴⁰ 1864-ben Kaczanowski és Brzeska megkapta a pápai engedélyt a keleti rítusra való áttérésre.³⁴¹ A két nézőpont képviselői azonban nem akadályozták egymást saját missziós tevékenységük vezetésében.

Ettől eltérően más problémát jelentett a rezurrekcionista misszió számára a rivalizálásnak a felszínre kerülése a bulgáriai katolikus rendek által fenntartott oktatási intézmények között. Edirnében 1867-ben Kaczanowski két kápolnát is emelt, egyet a római/latin rítusú katolikusoknak, a másikat a bizánci-szláv rítusú katolikusoknak. Ezt részben nem helyeselték az Edirnében működő konventuális ferenceseknek, mert már nekik is volt latin kápolnájuk a városban. Az asszumpcionista pedig konkurenciának tekintették a rezurrekcionista középiskolájának francia intézményi ágát saját edirnei iskolájukra nézve, amelyet Victorin Galabert atya indított el. A feszültséget ideiglenesen a Hitterjesztési Kongregáció közbelépése oldotta meg azzal, hogy azt tanácsolta az asszumpcionistaoknak, hogy helyezzenek nagyobb hangsúlyt plovdivi latin iskolájukra, és a rezurrekcionista folytassák iskolájuk irányítását Edirnében³⁴²; véglegesen a versengésnek pedig az vetett véget, hogy a rezurrekcionista bezárták a francia iskolájukat (az ahhoz tartozó kollégiummal).³⁴³

Végül a bulgáriai misszió életét belső teherként kissé feszítette a misszióban dolgozó rezurrekcionista atyák közt olykor kialakult egyet nem értés. Ide tartoztak a nevelési elveket, nevelési eszményt érintő nézetkülönbségek, az atyák által alkalmazott tanítási-módszertani megoldások különbségei, illetve a konszenzus hiánya afelől, hogy melyek a misszió prioritásai, milyen tanulók számára nyújtson lehetőséget a misszió középiskolája és kollégiuma, milyen intézményt kell feltétlenül megnyitni, továbbvezetni, milyen intézményt szükséges bizonyos okok miatt bezárni. Tomasz Brzeska és Paweł Smolikowski atya közt nevelési módszereikben és habitusukban rejlő különbségek okoztak némi egyet nem értést 1874-ben.³⁴⁴ Ilyen feszültségek, egyet nem értések nem csak a misszióban működő atyák között jelentkeztek, hanem akkor is, ha például az általános rendfőnök (vagy annak helyettese, vagy vizitátora) és a missziót vezető előljáró atya elgondolásai egy felmerülő helyzet kapcsán alaphelyzetben nem egyeztek meg. Az 1874-ben Tomasz Brzeska atya - mint a misszió előljárója - például szeretne volna megtartani a edirnei kollégium francia iskoláját is a bolgár mellett. Valerian Kalinka, akit

---

³⁴⁰ Vö. IWICKI – WAHL 1986. 211.

³⁴¹ IWICKI – WAHL 1986. 212.

³⁴² Vö. IWICKI – WAHL 1986. 214–215.

³⁴³ Vö. IWICKI – WAHL 1986. 436–437.

³⁴⁴ Vö. IWICKI – WAHL 1986. 435–436.

a rendfőnök, Semenenko a bulgáriai misszió vizitátorának nevezett ki, vizitációja során felismerte, hogy a francia iskola (tandíjat fizető) diákjai és a bolgár iskola (tandíjat fizetni nem tudó) diákjainak ellátása között nagy különbségek vannak, diszkrimináció éri a bolgár tanulókat. Úgy vélte, hogy a csak a bolgár iskola maradhat fenn, hogy eredendő célját ne veszítse el a misszió. Természetesen az általános rendfőnök döntése iránti engedelmesség megoldotta az ilyen problémákat.³⁴⁵

IV. 4. Támogatók és a misszió ügyének segítői

A rezurrekcionisták bulgáriai missziójának voltak erkölcsi, lelki, anyagi támogatói is. A rezurrekcionista misszió ügyének felkarolói, támogatói sorában találunk magánszemélyeket és különböző kollektívákat (szervezeteket, társulatokat, egyesületeket); találunk világiakat és egyháziakat; megtaláljuk a bolgársággal és az unió ügyével szimpatizáló idegen államokat, nemzeteket és a helyi bolgárságot is. A missziót a kezdetekben legbőkezűbben Franciaország támogatta (kormányként is, de hitterjesztési és keresztyény, katolikus oktatásért felelős társulataival is). Kisebb mértékben az osztrák (kegyes) társaságok és példának okáért a poznaí Szent Jozafát Testvérület is támogatta azt. Franciaország a porosz-francia háborúból vesztesen kikerülve meggyengült; és 1871 után ez fő finanszírozási forrás elapadt.³⁴⁶ Ezért is jött létre 1871-ben a Pelplini Szent Jozafát Egyesület, melynek deklarált célja volt a bulgáriai misszió támogatása.³⁴⁷

IV. 4. 1. A fontosabb támogatókról általánosságban

Első helyen IX. Pius pápát kell megemlíteni, akinek a bolgárok uniója igen nagy öröme volt, és aki - tudomást szerezve a bolgár uniót ért támadásokról és a mozgalom rendkívül gyors lehanyatlásáról - azonnal a tettek mezejére lépett. 1862. december 23-ai rendelete jogosította fel a Feltámadás Kongregációját, hogy katolikus iskolát alapítson a bolgároknak Edirnében.³⁴⁸ IX. Pius nemcsak dekrétumba foglalt elrendelését, felhatalmazó engedélyét, hanem áldását is adta a rezurrekcionisták bulgáriai missziós tevékenységére. *„Nem ok nélkül volt, hogy a Szentatya maga fordult az Úr Jézus Feltámadásának Rendjéhez, mert ez a rend a szlávoktól származik, és éppen ezért nem jelent nehézséget néhány rendtagnak, akik származásuk szempontjából nagyon közel állnak a bolgárokhoz, hogy nagy nehézség nélkül képesek lennének*

³⁴⁵ Vö. IWICKI – WAHL 1986. 436–437.

³⁴⁶ ACR-R 64922. 7.

³⁴⁷ ACR-R 64835: *Pierwsze Spawozdanie Stowarzyszenia Śgo. Józafata 7 roku 1871-1872.* 1.

³⁴⁸ ACR-R 64925. 1.

*megtanulni az ő nyelvüket.*³⁴⁹ Később IX. Pius parancsára nyílt meg a rezurrekcionisták szemináriuma Edirnében.³⁵⁰

Az egyházi állam feje után annak egyik fontos dikasztériuma, a Hitterjesztési Kongregáció (Congregatio de Propaganda Fide) is jelét adta, hogy missziós atyák ügyét támogatja. Alessandro Barnabò bíboros, a Hitterjesztési Kongregáció prefektusa évente 500 frankot küldött a rezurrekcionistáknak, amely egy tanévre két tanuló oktatási költségeit fedezte.³⁵¹

A Lyoni Hitterjesztési Társulat Walerian Kalinka atya révén állandó támogatója lett a bulgáriai misszióknak.³⁵²

A francia Emmanuel Joseph D' Alzon, az asszumpcionisták alapítója volt az, aki szentszéki befolyásos személyek ismeretségei révén lehetőséget adott Hieronim Kajszewicznek, hogy IX. Piusnak bemutassák, és ő vázolta fel annak lehetőségét, hogy a rezurrekcionisták lengyel rendje az asszumpcionistákkal együtt az unitus apostolkodásban tevékenykedjen. Kezdetekben ő indítványozta azt is, hogy közösségeik egyesüljenek a missziós munkában; azonban, ha mégsem, akkor D' Alzon közössége a görögök és rumének közt (Konstantinápolyan és Bukaestben), Kajszewicz rendje pedig a bolgárok közt (Edirnében és Plovdivban); végül a két kongregáció nem egyesült.³⁵³

Meg kell említenünk anyagi támogatóként a francia kormányt is. A második császárság idején III. Napóleon francia kormányzata, majd a későbbi harmadik köztársaság kormányait. A legfőbb célja a rezurrekcionista apostolkodásnak az volt, hogy egy bentlakásos intézménnyel társított középiskolát alapítsanak azért, hogy hivatásokat neveljenek és felkészítsék a helyi papságot az unitus egyház szolgálatára Bulgáriában. A III. Napóleon császársága idején a francia kormány 175 000 frank támogatást adományozott, hogy a misszió venni tudjon egy otthont (szálláshelyet) és házat ezeknek a középiskolában tanuló bentlakásos tanulóknak.³⁵⁴

Az 1858-ban alapított, s 1858-ban IX. Pius pápa által is egyházi elismerésben részesült francia L' Oeuvre des Ecoles d' Orient³⁵⁵ (Keleti Iskolák Műve) az első támogató intézmények

---

³⁴⁹ ACR-R 64841. 3.

³⁵⁰ ACR-R 64925. 2.

³⁵¹ IWICKI – WAHL 1986. 216.

³⁵² Uo. 437.

³⁵³ Uo. 205–207.

³⁵⁴ Uo. 214.

³⁵⁵ Ez a francia társulat Kelet-Európa, a Közel-Kelet, Indiai és Észak-Afrikai régióiban a keleti kereszténység megsegítésére jött létre, támogatva az ottani püspökök, papok, egyházi szervezetek, vallási társulatok lakosság körében végzett munkáját vallási hovatartozásra való tekintet nélkül.

között szerepel. A rezurrekcionisták első elemi iskolájának épületét, ami egyben a közösség első háza is volt, a L' Oeuvre des Ecoles d'Orient-től kapott 12 000 frankjából vették Kaczanowskiék (a ház vételi díja 8000 frank volt).³⁵⁶ Az 1865-ös katasztrofális árvíz nagy szükséghelyzetet teremtett az unitus lakosság körében Edirnében. A L' Oeuvre des Ecoles d'Orient 300 franknyi támogatása a leginkább szűkséget szenvedő családok közt lett elosztva.³⁵⁷

Köztudott volt, hogy a lengyelség buzgalma mennyiben járult hozzá a bolgár unió megerősödéséhez és előremozdításához.³⁵⁸ Ellenfelek oldaláról a lengyeleket vád is érte, hogy nem a vallásos buzgalom, hanem politikai nézetek irányítják a lengyeleket a bolgárok megtérésének - azaz unióra lépésének – ügyében.³⁵⁹ Amikor a bolgár unió mozgalom Sokolski érsek eltávolítását követően alapjaiban meggyengült, megmozdultak a lengyelek. A poznańiak voltak az elsők, akik tettek valamit a bolgár unióért: 1862. március 20-án megalakult a Szent Jozafát Testvériség (Bractwo św. Józafata), hogy segítségére legyen a bolgár uniónak.³⁶⁰ A Poznańi Szent Jozafát Missziós Társaság nevű intézmény már közvetlenül a Feltámadás Kongregációját segítette, támogatásuk révén épült fel a rezurrekcionisták két különböző rítusú (latin és keleti) kápolnája Edirnében.³⁶¹ Walerian Kalinka CR 1871-ben a Poznańban már működő társasághoz hasonlóan Krakkóban megszervezte a Szent Jozafát Társaságot, hogy az anyagiakban és imáival is segítségére legyen a misszióknak.³⁶² A társaságok, egyesületek sorában kell megemlíteni a Pelplini Szent Jozafát Egyesületet (Stowarzyszenie św. Józafata w Pelplinie), amely ugyancsak jámborságával és pénzadományával támogatta a rezurrekcionisták bulgáriai működését.³⁶³

Władysław Czartoryski herceg ugyancsak támogatója volt a lengyel kongregáció bulgáriai tevékenységének; a bulgáriai misszióban működő atyák és testvérek anyagi támogatásért, és oltalomért fordultak hozzá 1874-ben, aki tekintélyével és kapcsolataival járjon közben a bolgár unitusok ügyéért a francia kormánynál és honfitársainál is.³⁶⁴ Támogatását érte

---

³⁵⁶ IWICKI – WAHL 1986. 210.

³⁵⁷ Uo. 213.

³⁵⁸ ACR-R 64920.

³⁵⁹ ACR-R 64923. 1.

³⁶⁰ SMOLIKOWSKI 1897. 6.

³⁶¹ IWICKI – WAHL 1986. 214.

³⁶² Uo. 434–435.

³⁶³ ACR 64922. 1, 4–5, 6–8.

³⁶⁴ BKCz. *Do Jaśnie Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu. Adrianopol dnia 26 Listopada 1874. r.* Tomasz Brzeska missziós elöljárói idején kelt támogatást kérelmező levél Władysław Czartoryski hercegnek Párizsba a bulgáriai rezurrekcionista misszió tagjaitól 1874. november 26-ai, edirnei keltezéssel. (A levél aláírói: X. Tomasz Brzeska (aki a keltezéskor nem volt a misszióban), X. Ludwik Łukasz Wronowski, X.

és teljes családjáért mondott szentmisével, imádsággal hálálta meg a Bulgáriában tevékenykedő rezurrekcionista közösség, erről árulkodik az 1880 januárján kelt levél.³⁶⁵

Tomasz Brzeska 1867-es sziléziai útja során Bytom városának plébánosától, főtisztelendő Józef Szafranektól 1000 franknyi támogatást kapott, amely 3 tanuló teljes tanévi ellátását biztosította.³⁶⁶ Az 1870–71-es francia-porosz háború következtében a bulgáriai misszió francia területről 1 érkező támogató csatornáit elzáródtak, így Brzeska atya új adománygyűjtő útra indult és Lwów, Tarnów, Przemyśl majd Bytom és Piekary városaiból 16.000 franknyi támogatást gyűjtött össze a bulgáriai misszió javára.³⁶⁷ Majd Walerian Kalinka atya lett a bulgáriai misszió számára Európa-szerte szervezett adománygyűjtések vezető alakja, aki személyes példájával is elől járt, a bolgár misszió adósságai csökkentésére saját, szentföldi útjára félretett pénzét is feláldozva.³⁶⁸

Német területekről is érkezett támogatás. A kezdetekben segítséget jelentett Badetti porosz konzul és bankár 12.000 frankos kölcsöne is, amelyet a lengyel rend kapott.³⁶⁹ 1872-ben a Német Birodalom főpapjaitól is érkezett támogatás. München érsekétől, aki a Szent Lajos Testvériség elnöke volt, 1872-ben 600 frank támogatás érkezett, azzal az ígérettel, hogy a misszió évente adott juttatásban fog részesülni a testvériségtől. V. Hanneberg, bencés apát, Speyer jövedőbeli püspökeként is segítséget ígért a rendnek 1872-ben. Breslau (Wrocław) herceg-püspöke 1872-ben ismét gyűjtést írt elő egyházmegyéjében a rezurrekcionisták bulgáriai missziója javára, akitől a misszió egy évvel korábban 555 rajnai tallért és 25 garast kapott.³⁷⁰

További bevételi forrás érkezett a bécsi Szeplőtelen Szűz Missziós Társaságtól és a budapesti Szent László Missziós Társaságtól, mely társaságok annyi összeget ajánlottak fel, mely 4 tanuló teljes évi költségeit fedezte a bentlakásos iskolában.³⁷¹

Karol Szymon Kobrzyński, X. Rafał Ferrigno, X. Eduard Głowalski, X. Alexander Szymoński, X. Konstanty Chaulland, X. Jan C. Wallauasek (?), X. Paweł Smolikowski, D. Bartłomiej Morawiec, X. bejegyzés olvasható a kéziratos levél végén, hogy jelen volt a misszióban a levél megírásakor a misszió vizitátora Giovanni Belelaqua, B. Felix Piechota, Fra. Girolamo Manfrini, Fra. Mathia Moroń, F. Antonio Folcarelli (?). X. Kalinka - azaz Kalinka atya-; nem tirtózkodott a misszióban Tomasz Brzeska atya, a misszió elöljárója.)

³⁶⁵ BKCz. *Do Jaśnie. Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu. Adrianopol 3. Stycznia 1880.* Tomasz Brzeskának, a rezurrekcionisták edirnei bolgár missziójának felettesének köszönő levele Władysław Czartoryski hercegnek Párizsba. Edirne 1880. január 3. A levél lengyel nyelven, kéziratos formában maradt ránk.

³⁶⁶ IWICKI – WAHL 1986. 214.

³⁶⁷ Uo. 217.

³⁶⁸ Uo. 437.

³⁶⁹ Uo. 214.

³⁷⁰ ACR-R 64840: *Compte-rendu des examens de l' Ecole Bulgare Catholique et Française à Andrinople, fondée et tenue par les Pères Missionnaires de la Resurrection de N. S. J. Ch. (Notre Seigneur Jésus Christ); Comte-rendu des nouvelles Sources de subvention pour la Mission Bulgare de la Congregation des Pères de la Resurrection de N. J. J Ch.* Tomasz Brzeska, Andrinople le 10 Octobre 1872. 7.

³⁷¹ IWICKI – WAHL 1986. 214.

IV. 4. 2. A bolgár misszió támogatói 1872-ben

Fennmaradt a bulgáriai misszió 1872-es évének költségvetése³⁷² francia nyelvű nyomtatvány formájában (magyarra fordított, szerkesztett mását ld. Függelék – IV. A rezurrekcionista atyák táblázatba rendezett, 1872-es évi költségvetése), mely sorba szedve rendszerezi az évben a bevételi forrásokat (a francia internátus tandíjaiból származó összeg, valamint a különböző személyektől és intézményektől érkező támogatások), és az évben felmerült kiadásokat, adósságokat. A dokumentumban az adományozók sorában többek közt megtalálhatjuk a Szentszéknek a katolikus hit terjesztéséért felelős hivatalait; a 19. század nagy katolikus államait (Franciaország, a katolikus Habsburgok monarchiája: az Osztrák-Magyar Monarchia) és katolikus nemzetét: a lengyeleket; találhatunk különböző egyházi és világi főméltóságokat, nagyméltóságokat (érsek, püspökök, apátok valamint hercegek); előkelő nagyméltóságos asszonyokat; a korszaknak keleti missziós területek oktatásáért felelős egyik legismertebb francia szervezetét és számos missziós vagy kegyességi egyesületet, testvérületet, társulatot.

Az 1872-es év költségvetését bemutató dokumentum több szempontból is informatív.

1) Megtudjuk belőle, hogy a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának nemzetközi támogatottsága volt. A Szentszéktől, Franciaországtól, a Habsburgok monarchiájától, Liechtensteintől és lengyel területekről érkeztek támogatások.

2) Megtudjuk azt is, hogy a lengyel rend fáradozásait a lengyel haza különböző területein is elismerték: komoly összegek érkeztek a felosztott Lengyelország több területéről a pelplini missziót segítő egyesülettől, bizonyos egyházi főméltóságoktól, de Breslau nagyvárosából is.

3) A dokumentum pontosan megnevezi az adományozókat (milyen államok, milyen uralkodók, milyen egyházi vagy világi főméltóságok, főméltóságos asszonyok, milyen intézmények, szervezetek, egyesületek támogatták a missziót) és megadja a támogatás összegét. Az adományozók között vannak uralkodók és kormányok: Ausztria császára; a francia kormány; vannak közöttük a hittedjesztéshez kapcsolódó hivatalok, társulatok: a római Hittedjesztési Kongregáció és a Lyoni Hittedjesztési Társulat; ott van köztük a pápa által elismert, a keleti területek oktatásáért felállított szervezet: a L' Oeuvre des Ecoles d' Orient; vannak közöttük magas egyházi főméltóságok: Pluym érsek, az olmützi püspök, a leibachi püspök, Szaffranek apát, Lobos przemysli apát, Perraud apát, Reiter linzi apát; vannak közöttük főméltóságos asszonyok: a larochejacqueleini és a liechtensteini hercegnők; missziós és egyéb társulatok: a

---

³⁷² ACR-R 64842: *Sommes recues et dépenses faites par la Mission des Pères de la Resurrection a' Andrinople pour l' année 1872.*

Pelplini Szent Jozafát Társulat, a bécsi Szeplőtelen Fogantatás Kongregációja; és egyéb adományozó közösség: Breslau/Wrocław városa; és adományozó intézmény: Vaterland folyóirat is.

4) A bevételi listát és az adományozók sorát tanulmányozva szembe ötlenek a legmagasabb összegű bevételi tételek és a legnagyobb adományozók. A legmagasabb éves bevételi forrás (5468 frank) a "francia Internátustól" származik. A rezurrekcionisták edirnei gimnáziumának és kollégiumának két intézményi ága volt, a bolgár iskola (saját internátussal) és a francia iskola (saját internátussal). A francia internátusba a különböző nemzetiségű kolóniák latin rítusú családjainak gyermekei jártak, továbbá a görögkeleti örmények és görögkeleti görögök. Számukra a tanítás tandíjköteles volt, hiszen jómódú családokról volt szó. Ez a magas összeg tehát az 1872-es év összes tandíjat fizető tanulójának éves tandíjából adódott. Emellett sokat elárul, mely személyeknek, intézményeknek volt olyan fontos a bolgár katolicizmus vagy szűkebben rezurrekcionisták bolgár missziójának ügye, hogy igen magas adományt is áldoztak annak támogatására. Kiemelkedik a listában a támogatások összegével a Pelplini Szent Jozafát Egyesület (3755,45 frank); a Keleti Iskolák Műve / L' Oeuvre des Écoles d' Orient / (3150 frank), a lyoni Hitterjesztési Társulat (3000 frank) és a francia kormány (3000 frank).

5) A dokumentum adataiból egy komoly probléma is felszínre kerül: a költségvetési hiány ténye. Az adatok mutatják, hogy a rezurrekcionista misszió komoly adósságokkal küzdött, az egyik évről áttolódta a felhalmozott adósságok a másikra. A rezurrekcionisták házának adóssága (10 555,54 frank) és a misszió 1871-es aktuális adóssága (13 321,55 frank) összesen 23 877,09 frank volt; amely adóssággal terhelt alaphelyzetből indította az évet; és ehhez adódott az 1872-es év teljes missziós kiadása (23 369,81 frank). Az adósságok és kiadások mindösszesen 47 246,90 frankot tettek ki az évben. A mérleg másik oldalán álltak a bevételi források: a kegyes adományozók hosszú sorának támogatásai, a francia internátus teljes évi bevétele és a rezurrekcionista atyák szentmiséiből befolyó összegek (stipendium), melyek összesen 34 678, 61 frankot tettek ki. A következő évre 12 568,29 franknyi adósság maradt, tehát az éves költségvetés negatívan zárult; azonban az is megállapítható, hogy ha nem lettek volna korábban görgetett adósságai a rezurrekcionista missziónak, az évi összes bevétel (34 678, 61 frank) fedezni tudta volna az adott évben a misszió teljes kiadásait (23 369,81 frank) és maradt volna tartalék.

IV. 4. 3. A Pelplini Szent Jozafát Egyesület

A Pelplini Szent Jozafát Egyesület volt 1871 után a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának egyik legjelentősebb támogatója. Az egyesület a chelmnói egyházmegyében alakult meg. A

megalakulás éve IX. Pius pápaságának 25. évfordulója, az 1871-s év volt, és az egyesület Jézus Szentséges Szíve tiszteletére, IX. Pius pápaságának 25 éves jubileuma alkalmából kifejezetten a bulgáriai misszió támogatása céljából alapították meg. Az Egyesület 8 paragrafusból álló szabályzatát a chełmnói püspök, Jan Nepomucen Marwicz 1871. október 6-án erősítette meg, IX. Pius pápa az egyesületnek 1871 december 19-én adta meg a búcsúnyerés lehetőségére feljogosító engedélyt.³⁷³

Az egyesület szabályzatában olvasható az egyesület célja: a bolgár misszió támogatása, és ezen cél elnyerésének eszközei: az imádság és az alamizsna.³⁷⁴ Mindazon katolikus hívő tagja lehetett az egyesületnek, aki vállalta, hogy minden nap imádkozik egy Miatyánkot és egy Üdvözlégyet a bolgár misszióért a következő kiegészítéssel: *“Jézus legdrágább Szíve, irgalmazz nekünk! Szent Jozafát, imádkozz értünk!”* Ezen felül minden tag egy ezüst³⁷⁵ alamizsnát kellett, hogy beküldjön a misszió számára az egyesületnek.³⁷⁶ A Pelplini Szent Jozafát Egyesület úgynevezett “piusi koronákra” oszlott; ezek 25 főt számláló koronacsoportok voltak IX. Pius pontifikátusának 25. jubileumi évének emléket állítva; a koronáknak volt saját pénztárosuk és pénztár-helyettesük, akik minden hónapban összegyűjtötték az adományokat és az adományozók névsorát a helyi plébánosnak vagy egyenesen a Pelplini Szent Jozafát Egyesület testületének. Az adományokat negyedévente is be lehetett küldeni, de akkor azt egyenesen az egyesület testületének kellett küldeni. Ha egy koronában egy tag meghalt, jelenteni kellett az egyesület testületének, hogy lelkéért imádkozhassanak a bulgáriai misszióban, és jelezni kellett az elhalálozást a korona pénztárosának is, hogy lehetőség szerint helyére új tagot válasszanak.³⁷⁷ Külön cikk szólt az olvasóközönséghez a pelplini Pielgrzym és a gdański Danziger Katlisches Kirchenblatt egyházi lapokban, amelyben bejelentették a Pelplini Szent Jozafát Egyesület célját, a főpásztor által megerősített szabályzatot közölték, és buzdították a chełmnói egyházmegyéhez tartozókat, hogy minél többen csatlakozzanak a piusi koronákhoz. Ennek következtében az első három hónapot követően már 30 piusi koronacsoport alakult, 1872-ben pedig 29 egyházközségben összesen 168.

A Szent Jozafát Egyesület első jelentéséből (1871-1872) megtudjuk, hogy 1872. március 25-én megtörténtek az első hozzájárulások 129, $\frac{1}{3}$ tallér értékben, amelyet elküldtek a bolgár misszió támogatására; ezt követte az 1872. július 15-e, amely napon az egyesület

---

³⁷³ ACR-R 64835. 1–2.

³⁷⁴ ACR-R 64835. 1. Ustawy Stowarzyszenia św. Józafata. 1–2. §.

³⁷⁵ Egy ezüst tallért.

³⁷⁶ ACR-R 64835. 1. Ustawy Stowarzyszenia św. Józafata. 3. §.

³⁷⁷ ACR-R 64835. 1. Ustawy Stowarzyszenia św. Józafata. 4. §.

testülete 500 tallért küldött az edirnei misszió igazgatójának; 1873. január 7-én pedig 650 tallérnyi összeget sikerült összegyűjteni, amelyet a missziós létesítmény bővítésére és a bolgár fiataloknak a katolikus egyház szellemében való nevelésére fordítottak.³⁷⁸ E jelentés tájékoztat arról, hogy az egyesület minden elhunyt tagjáért és az élő tagokért is évente négy alkalommal ünnepi szentmiseáldozatot mutatnak be keleti szertartás szerint Edirnében: Szent Adalbert napján (április 23.); Jézus Szentséges Szíve ünnepén; Szent Jozafát napján (szeptember 26.) és Szent Miklós napján (december 6.).³⁷⁹ Az egyesület első jelentése egy költségvetési beszámolóval zárul. A bevétel a piusi koronacsoportok rendszeres felajánlásaiból tevődött össze, és a tételekből kiolvasható, hogy a chełmnói egyházmegyében Pelplinben, a bobowskai plébánián, Gdańskban és Chełmnóban alakultak meg az első koronák és innen érkeztek az első befizetések.³⁸⁰

Elmondható tehát, hogy egy élő kapcsolat volt a Pelplini Szent Jozafát Egyesület és a rezurrekcionisták bulgáriai missziója között. A lengyel egyesület lelki és anyagi támogatással segítette a rezurrekcionisták misszióját, a misszió tagjai (a misszióban szolgáló atyák, testvérek és a missziós létesítményekben tanuló növendékek) imádságukkal és az egyesület tagjaiért mondott szentmisékkal hálálták meg a támogatást³⁸¹, a missziós atyák továbbá rövid beszámolót is adtak a misszió állapotáról, erre példa az 1872-es évből ránk maradt dokumentum: a Szent Jozafát Egyesület tagfelvételi listájának nyomtatványa.³⁸²

IV. 5. A misszió történetének meghatározó eseményei a vizsgált időszakban (1863–1903)

Karol Kaczanowski CR áldozópap és Martin Janus segítő testvér 1863. júliusában érkeztek meg Edirnébe. A kénytelen utazás után fáradtan, kimerülten és súlyosan megfázással meggyötörten Kaczanowski megbetegedett. Felépülése után elkezdte tanulni a bolgárul nyelvet és az általa átvenni kívánt rítust elkezdte alaposabban elsajátítani, ezekkel vette kezdetét a misszió.³⁸³

1863 őszén, Edirne külvárosában alapította meg Kaczanowski a rezurrekcionisták első bulgáriai iskolai létesítményét, egy elemi iskolát Edirne külvárosában (Kirishane körzetben)

---

³⁷⁸ ACR-R 64835. 2–3. Sprawozdanie z dotychczasowych czynności Stowarzyszenia św. Józafata w dyecezyi Chełmińskiej.

³⁷⁹ ACR-R 64835. 3. Sprawozdanie z dotychczasowych czynności Stowarzyszenia św. Józafata w dyecezyi Chełmińskiej.

³⁸⁰ ACR-R 64835. 3. Wykaz dochodu i rozchodu.

³⁸¹ ACR-R 64835. 3. Sprawozdanie z dotychczasowych czynności Stowarzyszenia św. Józafata w dyecezyi Chełmińskiej.

³⁸² ACR-R 64922. 6–7.

³⁸³ Vö. ACR-R 64925. 1; továbbá ACR-R 64999. 8.

három tanulóval, amelyből kettő Edirnéből, egy pedig Malko Tarnovoból származott.³⁸⁴

1865. április 30-án a Feltámadás Kongregációjának általános rendfőnöke, Hieronim Kajsiewicz CR már arról számolt be a Szentszék egyik hivatalának, hogy felszenteltek egy iskolájukban tanult növendéket, aki szülőfalujában: Malko Tarnovoban katolikus paróchiát alapított, mely az unió egyik új centruma lett.³⁸⁵

1867-ben Karol Kaczanowskit visszahívták Rómába és főtanácsossá nevezték ki. A rezurrekcionisták bulgáriai missziójának felettesi/elöljárói hivatalát Tomasz Brzeskára bízták.³⁸⁶ 1867-től az iskolát és a missziót áthelyezték Edirne külvárosából Edirne belvárosába egy tágasabb helyszínre, ahol két iskolai tagozat létesült a rend vezetésében: a bolgár és a francia/latin.³⁸⁷ A francia kormány támogatásával tudtak lakóházat venni a város központjában, hogy ott egy kápolnát iskolát építsenek.³⁸⁸

1873. február 23-án a Hitterjesztési Kongregáció jóváhagyta egy felállítandó bolgár teológiai papképző szeminárium megalakulását, kijelentve hogy a Feltámadás Kongregációjának kollégiuma és (alapítandó) szemináriuma a Hitterjesztési Kongregáció különleges felügyelete alatt áll. A papképző intézmény tehát nem Rafail Popov püspök joghatósága és vezetése alá került. A szeminárium vezetését, a papnevelést-papképzést a rezurrekcionistákra bízták.³⁸⁹

Az 1873-1874-es tanév végén edirnei iskolában olyan változásokat jelentettek be, melyeket a következő évben vezetnek be az elemi iskola gimnáziummá alakítása céljából. Az 1874-1875-ös tanévben az előírt változtatások alapján az iskola gimnáziummá alakulás megtörtént.

1874-1875 telén a bulgáriai misszióba érkezett Walerian Kalinka CR vizitátorként, és az általános rendfőnök jóváhagyásával arra a megállapításra jutott, hogy a következő tanévtől 2 iskolai tagozat helyett már csak a bolgár iskola maradhat meg.³⁹⁰

Az 1875-1876-os tanévben leállt, azaz bezárt a rezurrekcionisták edirnei francia iskolája³⁹¹ (és a hozzá tartozó francia kollégium), ezt követően már csak a bolgár iskola maradt fenn. 1876-ban megnyitotta kapuit a Missziós Szeminárium Edirnében a rezurrekcionista rend

---

³⁸⁴ Vö. ACR-R 64999. 8.

³⁸⁵ ACR-R 64999. 8.

³⁸⁶ ACR-R 64925. 1; továbbá ACR-R 64999. 9.

³⁸⁷ ACR-R 64999. 9.

³⁸⁸ ACR-R 64841. 4.

³⁸⁹ ACR-R 64999. 14.

³⁹⁰ ACR-R 64999. 14.

³⁹¹ ACR-R 64999. 15.

vezetése alatt.³⁹²

A kirobbanó orosz-török háború következtében 1877. április 24-én az orosz csapatok Románia megszállása után bolgár területre léptek és közeledtek Edirne felé. Így a rezurrekcionisták a konstantinápolyi apostoli vikárius, Antonio Maria Graselli (OFM. Conv.) döntését követve a veszély miatt az intézményeikben tanuló növendékeiket visszaküldték családjaikhoz (akiket csak lehetett); és elhagyva Edirnet Konstantinápolyba mentek. Edirnében Raffaello Ferrigno rezurrekcionista áldozópap maradt az olasz testvérekkel.³⁹³

Az 1882-1883-as tanév folyamán Tomasz Brzeskát, a bulgáriai misszió felettesét egészsége meggyengülése miatt visszahívták Rómába, helyére Walerian Przewłocki CR került.³⁹⁴

1884-ben a rezurrekcionisták megkezdték plébániai szolgálatukat bizánci-szláv rítusban Malko Tarnovoban, Izydor Georgiev CR áldozópapot küldték a településre, ahol ez idő tájt még csak 5 katolikus család volt, de plébániaközössége – lelkes buzgalma és kemény munkája révén – gyarapodásnak indult, két évre rá már 70 katolikus család tartozott hozzá Malko Tarnovoban.³⁹⁵

1887-ben Walerian Przewłocki CR lett megválasztva a Feltámadás Kongregációja általános rendfőnökének (Piotr Semenenko CR rendfőnök elhalálózását követően), a bulgáriai misszió előjárói hivatalát Ludwik Łukasz Wronowski CR vette át.³⁹⁶

Az rezurrekcionisták 1893-as általános káptalanja alkalmával a bulgáriai misszió állapotáról azt lehetett jelenteni, hogy az (1886-os jelentés alapján) már meglévő három plébánián kívül (Kale, Kaik és Malko Tarnovo) a rezurrekcionista misszió további két plébániát irányított: az egyiket Akbunarban, ahol már volt templom, a másikat a még templommal nem rendelkező Toposlarban. A rezurrekcionisták tehát 5 plébániát irányítottak, ezek a következők voltak: Kale (Edirne városközpontjában), Kaik (Edirne külvárosában), Malko Tarnovo, Akbunar és Toposlar. Ezen öt plébániából négynek (Edirne-Kale, Malko Tarnovo, Akbunar, Toposlar) volt saját elemi iskolája.³⁹⁷

Két évvel később (1895) Edirnében a latin oratóriumot (kapolnát) felújították és kibővítették. 1895-ben August Mosser CR lett a bulgáriai misszió előjárója Ludwik Łukasz

---

³⁹² MLECZKO 2013. 104., MLECZKO 2014. 203.

³⁹³ ACR-R 64999. 15.

³⁹⁴ ACR-R 64999. 16.

³⁹⁵ ACR-R 64999. 17.

³⁹⁶ ACR-R 64999. 17.

³⁹⁷ Vö. ACR-R 64999. 17–18.

Wronowskit követve. Ugyancsak ebben az évben Malko Tarnovóban a lányok számára is megszervezték az elemi iskolai oktatást egy világi tanítónő irányításával.³⁹⁸

1896 szeptemberében került sor Paweł Smolikowski CR általános rendfőnök bulgáriai *visitatio canonicájára*. A látogatás során Smolikowski atya megismerhette, hogy a rezurrekcionisták aktív oktatási programot folytatnak Malko Tarnovóban és Akbunarban, amely azonban nélkülözte a nővérek segítségét. Smolikowski atya úgy döntött, megszervezi és letelepíti a rezurrekcionista nővéreket Bulgáriában. Miután vizitációjáról visszatért Rómába, azonnal írt a nem rég alakult női közösség elöljárójának: Celina Borzęcka anyának, megkérve, hogy gondoskodjon olyan személyekről, akiket a Stara Zagora-i rezurrekcionista misszió iskolájába küldhet. Smolikowski a Hitterjesztési Kongregációtól és a konstantinápolyi apostoli delegátustól is megszerezte mindehhez az engedélyeket, és a galíciai Kętyben, a Feltámadás Nővéreinek kolostorában találkozott Celina anyával a részletek megvitatására. A missziós felkérést Celina teljes szívével elfogadta.³⁹⁹ (Végül a nővérek nem Stara Zagorában, hanem Malko Tarnovóban telepedtek le.) Amikor a nővérek a Malko Tarnovo-i rezurrekcionista misszióba érkeztek, akkor két bolgár rezurrekcionista: Izydor Georgiev CR atya és Konstantij Kertev CR atya szolgált Malko Tarnovóban, akiket egy lengyel testvér: Paweł Madzia CR segített. A rezurrekcionista misszió gyönyörűen fejlődött, az iskola haladt előre. Szükség volt itt azonban nővérek segítségére. Ugyanis Edirnében bár voltak francia nővérek, ők a bolgár nyelvet nem tudták megtanulni; Edirnében voltak zágrábi Irgalmas Nővérek is, akik közösségében már voltak helyi, bolgár szerzetesnővérek, de ők ennyire vidékre, mint ahol Malko Tarnovo feküdt, nem akartak letelepedni. Ezért lengyel rezurrekcionista nővérek mentek oda. A felettesük, Celina Borzęcka anya volt, aki három nővért jelölt ki erre a misszióra: Kazimiera Szydzik nővért és Walerya Marcinkowska nővért porosz területről, Stefania Strzałkowska nővért litván területről. 1896. november 13-án érkeztek Malko Tarnovoba.⁴⁰⁰ A nővérek odaadó tevékenysége tiszteletet formált, szeretetet gyűjtött a Malko Tarnovo-i emberek szívében. A nővérek elemi iskolát és óvodát alapítottak. 1897-ben már 6 jelöltnek állt szándékában belépni a Feltámadás Nővéreinek kongregációjába. Paweł Smolikowski CR általános rendfőnök – nagyra értékelve a nővérek Malko Tarnovo-i munkáját – arra ösztönözte Celina anyát, hogy Kaikban (Edirne külvárosában) nyisson noviciátust, mert sok bolgár nő

---

³⁹⁸ ACR-R 64999. 18.

³⁹⁹ IWICKI 2007. 166–167.

⁴⁰⁰ ACR-R 66389. A bevezető (a rezurrekcionista nővérek érkezését és letelepedését leíró részlet előtti) rész szerzője Paweł Smolikowski CR. Keltezés nélkül.

vágyott arra, hogy csatlakozhasson a nővérek közösségéhez, mindazonáltal ennek a tervnek a kibontakozása a sok akadály miatt meghiúsult. A bulgáriai missziós tevékenység a sikerek mellett sok megpróbáltatást is jelentett a nővéreknek. Kifejezetten a pravoszláv egyház oldaláról tapasztalták meg az ellenséges hozzáállást és az üldözést, akik vissza akarták téríteni a katolikusokat a pravoszláv hitre. A török hatóságok részéről ugyanakkor elismerést váltott ki a rezurrekcionista atyák és nővérek tevékenysége; a török kajmakán azt indítványozta, hogy a pápát feltétlenül tájékoztatni kellene munkájukról.⁴⁰¹ A rezurrekcionista nővérek 1908-ig működtek Malko Tarnovoban, az 1908-as bolgár forradalom menekülésre kényszerítette őket Edirnébe. A Hitterjesztési Kongregáció javaslatára hagyták el (terveik szerint eredetileg csak egy időre) a missziót és visszatértek anyakolostorukba, Kętybe. Miután oda visszatérve megtudták, hogy kolostorukat és iskolájukat teljesen lerombolták, soha nem mentek vissza bolgárföldre.⁴⁰²

1899-ben plébánia és oratórium létesült Stara Zagorában a bizánci-szláv rítusú katolikus és római rítusú katolikus (azaz "latin") hívek szolgálatára. Edirnében a már évek óta épülő keleti (bizánci-szláv) rítusú katolikus templom oratóriuma és harangtornya ismeretlen okokból összeomlott és a templomban is jelentős károk keletkeztek, de két elteltével újra felépült a templom. Az újra felépült templomot Edirnében 1899. június 25-én Szent Cirill és Metód tiszteletére szentelte fel Mihail Petkov, Trákia bolgár unitusainak püspöke és Epifanij Chanov, Tesszalonika bolgár unitusainak püspöke. Mindkét főpásztor a rezurrekcionista edirnei gimnáziumának tanulója volt. A templom felszentelése kimagaslóan ünnepélyes volt, a két püspökön kívül 20 katolikus bolgár áldozópap és más szerzetespapok, két női kongregáció nővérei is részt vettek rajta; jelent voltak az ünnepélyes felszentelésen Franciaország, Ausztria és Belgium konzuljai, az európai városok kolóniáinak előkelő tagjai, maga Edirne régiójának kormányzója is, továbbá vidékről érkező hívek is. Az eseményt koncertzenészek tették még ünnepélyesebbé. 1899-ben a harmadik fontos esemény rezurrekcionista vonatkozásban a kaiki elemi iskola felavatása volt.⁴⁰³

1901-ben Akbunarban új iskolát építettek és a misszió gondozásában leányiskolát szerveztek. Malko Tarnovoban a lányiskola kibővült és vezetése a Feltámadás Nővéreire (a rezurrekcionista nővérekre) lett bízva. Edirnében a rezurrekcionista kertjének területén 8 kisebb ház épült a leginkább rászoruló családok részére. A bulgáriai rezurrekcionista misszió

---

⁴⁰¹ Vö. IWICKI 2007. 167–169.

⁴⁰² Vö. IWICKI 2007. 169.

⁴⁰³ ACR-R 64999. 18-19.

iskolába ekkor mindösszesen körülbelül 450 tanuló járt.⁴⁰⁴

Az 1902-es évből származó Konstantinápolyi Katolikus Almanachot is idézi Schaeffer már sokszor megemlített történeti munkája, amelyben a Feltámadás Kongregációjának missziójáról egy részletes beszámoló olvasható. Az almanach részletei többek közt beszélnek a rezurrekcionisták tevékenységéről, létesítményeiről, és a misszióban szolgáló személyekről. Eszerint 1902-ben a misszió a következő létesítményeket és helyszíneket foglalta magába: 1. egy elemi iskolát Kaikban (Edirne külvárosában); 2. egy gimnáziumot (és kollégiumot) 7 osztállyal, 150 tanítvánnyal; 3. egy egyesületet (testvérületet) az egyházi hivatások ápolására; 4. egy szemináriumot azoknak, akik nem fejezték be humán tanulmányaikat (ez tulajdonképpen egy felkészítő képzést adó oktatási létesítmény volt) és egy filozófiai-teológiai szemináriumot; 5. egy francia-bolgár külső iskolát, amelyben marista szerzetesek tanítottak és amelyben 45 tanítvány tanult; 6. a mesterségek és műhelyek iskoláját (egy kézművesipari iskolát); 7. végül három misszió(s helyszín)t. Az első helyszín Malko Tarnovo missziója volt egy plébániával, egy 210 tanulóval számláló fiúiskolával - amelyben a rezurrekcionista atyák tanítottak -, és egy 60 tanulóval számláló leányiskolával, amelyet a rezurrekcionista nővérek vezettek. A második az akbunari missziós helyszín volt egy plébániával és egy 50 tanítvánnyal rendelkező fiúiskolával. A harmadik helyszín pedig a Stara Zagora-i misszió volt Bulgáriában.⁴⁰⁵ 1902-ben a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának elöljáróját: August Mosser CR-t ezen hivatalában és tevékenységében Ksawery Wilemski CR követte, aki 1908-ig vezette a bulgáriai missziót.⁴⁰⁶

IV. 6. Az apostolkodás helyszínei a vizsgált időszakban (1863–1903)

A rezurrekcionisták apostoli munkájukat a bulgáriai misszió alapításával Edirnében kezdték. E város volt a kongregáció bulgáriai tevékenységének centruma. Innen indultak meg az 1860-as évek végétől az úgynevezett “apostoli kitérők” Isten igéjének hirdetése céljából. Ezek az apostoli látogatások olyan bolgár területen bontakoztak ki, ahol a keleti szertartás virulóban volt, ahol elenyészően csekély volt az emberek hitismeretekben való részesítése, a liturgia ünnepélyes végzése és a szentségkiszolgáltatás.⁴⁰⁷

Azok a rezurrekcionista szerzetesek vagy szerzetespapok, akiket a misszió elöljárója az Edirne vonzáskörzetében található településekre küldött, rítust váltottak (a római/latin rítusról

---

⁴⁰⁴ ACR-R 64999. 19.

⁴⁰⁵ ACR-R 64999. 20.

⁴⁰⁶ ACR-R 64999. 20

⁴⁰⁷ ACR-R 64999. 9.

pápai engedéllyel áttértek a bizánci-szláv rítusra), írja Schaeffer missziótörténeti munkája⁴⁰⁸, hogy a helyi lakossághoz szertartásrendjükben is alkalmazkodjanak. Az apostoli látogatások a rezurrekcionisták missziós előjárója által tervezett felkérésből származtak; és Edirne vonzaskörzetében, a metropolisztól néhány óra járásnyi távolságban elhelyezkedő településeken bontakoztak ki. Ugyanakkor egy-egy unióra lépett pap felkérése is “magához szólíthatta” Edirnéből a rezurrekcionistákat, hogy segítsék őt lelkipásztori feladatai ellátásában. Erre példa, hogy 1873 húsvétján Gelesko (Zelesko) atya, Malko Tarnovo plébánosa kérte a rezurrekcionisták segítségét. Raffaello Ferrigno CR atya és Ludwik Wronowski CR atya utazott hozzá, hogy a nagyheti szertartásokban és a hívek gyóntatásában segítse őt.⁴⁰⁹ Mindezen túl volt példa arra is, hogy valamivel hosszabb időre felkérték a rezurrekcionista atyákat egy-egy plébánia ideiglenes vezetésére. Ez fordult elő 1864-ben, amikor Kirishane paróchusa átköltözött Konstantinápolyba és másfél évre Tomasz Brzeskára bízta a plébánia irányítását.⁴¹⁰

1. Az előjáró által szervezett/vagy tudomásával engedélyezett apostoli látogatások jelenthetik a missziós aktivitás első fokát. Apostoli látogatásra álljon itt két példa. 1866 szeptember 1-jén Szymon Kobrzyński Malko Tarnovo falujában telepedett le helyettesként. Akkor mesélték el neki a helyiek, mikor lépett a falu egy része az unió oldalára, s milyen ellentámadás indult az unitus hitre tért katolikusok ellen.⁴¹¹ A második példa a következő: 1868-ban Szűz Mária mennybevételének ünnepe idején Szymon Kobrzyński CR atya egy laikus testvérrel és Georgij Dymovval, az edirnei bolgár iskola diákjával Toposlar falujában teljesített missziós feladatot. A laikus testvér és Dymov felkészítették a lakosságot a szentgyónásra és katekézist tartottak nekik, Szymon Kobrzyński atya pedig a bűnbocsánat szentségében (szentgyónás) részesítette a híveket.⁴¹²

2. A missziós aktivitás második fokában a rezurrekcionista áldozópapok, testvérek a korábban csupán bizonyos gyakorisággal látogatott helyszíneken életvitelszerűen megtelepedtek (állandó jelenlét), hogy minél hatékonyabban tudják ellátni lelkipásztori feladataikat.

3. A missziós aktivitás harmadik szintjén a megtelepedést követően plébánia, templom vagy iskolaalapításra is sor kerülhetett.

---

⁴⁰⁸ ACR-R 64999. 20

⁴⁰⁹ ACR-R 64847. 3.

⁴¹⁰ ACR-R 64999. 8.

⁴¹¹ ACR-R 64999. 9–10.

⁴¹² ACR-R 64999. 10.

Rezurekcionisták gondozásában levő templomok, kápolnák és a missziós munka:

1863-ban, amikor a rezurrekcionisták megkezdték missziós munkájukat a bolgárok között, a bolgár unióhoz – Konstantinápoly, Edirne és a macedóniai (szalonikibeli) Jenidzie katolikus kolóniáin kívül – csak három falu és két templom tartozott. Az egyik templom a Kirishaneből való újkatolikus bolgárok anyatemploma, és a másik templom pedig Kaik külvárosában helyezkedett el.⁴¹³ Ezeket a közösségeket és épületeket még nem a rezurrekcionisták formálták-alapították.

1872. október 5-én, amikor Tomasz Brzeska missziós előjárói jelentését megírta, akkor közölte az 1863-as bolgár uniós helyzetkép mellett az éppen akkor: 1872-ben aktuális rezurrekcionista missziós tevékenység eredményezte helyzetképet is: és a következő katolikus templomokról és kápolnákról tudott beszámolni, amelyek a rezurrekcionistákhoz tartoztak. 1. Kirishane (Edirne külvárosa) egy fatemplommal; 2. Kaik (Edirne külvárosa) egy fatemplommal; 3. Kale (Edirne városközpontja) egy kápolnával; 4. Malko-Ternovo (Tarnovo) egy kőtemplommal; 5. Megalovo egy kőtemplommal; 6. Blatza egy templommal; 7. Zignichor; 8. Kirazimovo; 9. Elagijum egy kőtemplommal; 10. Jenike egy kápolnával; 11. Kajidzik egy kápolnával; 12. Pokrovan egy kőtemplommal; 13. Devedere; 14. Akbunar egy kápolnával; 15. Suodzak egy fatemplommal és egy női kolostorral; 16. Mastratlia egy kolostorral és egy kápolnával; 17. Dervischepe; 18. Toposlar egy kápolnával; 19. Jenidze Makedóniában egy kőtemplommal, amihez katolikus kolóniák tartoztak és 20. Konstantinápoly, ahol az istentiszteletet a lazaristák latin templomában tartották.⁴¹⁴ Schaeffer is beleszötte missziótörténeti munkájába Brzeska 1872. október 5-ei jelentését, s összefoglalóan megfogalmazta, hogy 9 év után már 20 azonos rítusú kultusz hely tartozott kongregáció unitus missziójához, melyből 6 rendelkezett kőtemplommal, 3 fatemplommal⁴¹⁵; és volt két olyan település is, ahol unitus kolostorok voltak (egy férfi és egy női).⁴¹⁶

---

⁴¹³ ACR-R 64841. 4.

⁴¹⁴ ACR-R 64841. 4.

⁴¹⁵ ACR-R 64999. 12.

⁴¹⁶ Vö. ACR-R 64841. 4.

1. sz. táblázat-együttes.⁴¹⁷ Települések és létesítmények a rezurekcionisták misszióalapításának kezdetén 1863-ban és 9 évvel később: 1872-ben Tomasz Brzeska 1872. október 5-ei német nyelvű jelentéséből⁴¹⁸ kinyert adatok alapján.

A bolgár unitusokhoz kapcsolható helyszínek, települések és istentiszteleti létesítmények 1863-ban, mielőtt a rezurekcionisták megkezdték missziós tevékenységüket Bulgáriában. ⁴¹⁹			
<u>Sorszám:</u>	<u>Évszám:</u>	<u>Település neve:</u>	<u>A istentiszteleti létesítmények típusai:</u>
1.	1863.	Kirishane (Edirne külvárosa)	templom
2.	1863.	Kaik (Edirne külvárosa)	templom
3.	1863.	Konstantinápoly	n. a.
4.	1863.	Jenidzie (Macedónia)	n. a.
5.	1863.	falu (nevét nem közli a forrás)	n. a.
6.	1863.	falu (nevét nem közli a forrás)	n. a.
7.	1863.	falu (nevét nem közli a forrás)	n. a.

A bolgár unitusokhoz kapcsolható kolóniák, templomok és kápolnák 1872-ben, amikor a bolgár missziót már 9 éve a rezurekcionisták vezették. ⁴²⁰			
<u>Sorszám:</u>	<u>Évszám:</u>	<u>Település neve:</u>	<u>A istentiszteleti létesítmények típusai:</u>
1.	1872.	Kirishane (Edirne külvárosa)	fatemplom
2.	1872.	Kaik (Edirne külvárosa)	fatemplom
3.	1872.	Kale (Edirne városközpontja)	kápolna
4.	1872.	Malko Ternovo (Malko Tarnovo)	kőtemplom
5.	1872.	Megalovo	kőtemplom
6.	1872.	Blatza	templom
7.	1872.	Zignichor	n. a.
8.	1872.	Kirazimovo	n. a.
9.	1872.	Elaguine	kőtemplom
10.	1872.	Jenika	kápolna
11.	1872.	Kajidzik (Kajadjik)	kápolna
12.	1872.	Pokrovan	kőtemplom
13.	1872.	Dévédéré	n. a.

⁴¹⁷A táblázat-együttesben a félkövéren szedett helységnevek jelölik azokat a helységeket, településeket, városrészeket, amelyek lelkipásztori szolgálatát rezurekcionisták látták el vagy ahol a rezurekcionisták missziós tevékenységet folytattak.

⁴¹⁸ ACR-R 64841: *Bericht über die Mission der Ordens-Priester von der Auferstehung Jesu Christi in Adrianopel. 1872. Brevis historia Missionis usque ad annum 1872. Adrianopel am 5 October, 1872.*

⁴¹⁹ ACR-R 64841. 4.

⁴²⁰ ACR-R 64841. 4.

14.	1872.	Akbunar	kápolna
15.	1872.	Soudzak	fatemplom és női kolostor
16.	1872.	Mastratlia	kolostor és kápolna
17.	1872.	Dervischtepe (Dervistepe)	n. a.
18.	1872.	Toposlar	kápolna
19.	1872.	Jenidzie (Makedónia)	kőtemplom
20.	1872.	Konstantinápoly	a lazaristák latin temploma

Tomasz Brzeska CR missziós előjáró jelentésének adatai alapján elmondhatjuk, hogy a rezurrekcionisták fáradozásai már az első kilenc év után gyümölcsöt hoztak. 13 új helyszínen jelentek meg, templomok, kápolnák és kolostorok közösségeinek lelkipásztori szolgálatával foglalkozva. A Függelékben szereplő első térképmelléklet az 1863-as állapotot tükrözi (ld. Függelék. II. Térképmellékletek. II. 1. *A bolgár unitus egyház kolóniái és templomai 1863-ban*), a második térképmelléklet a missziós munka eredményeképpen létrejött unitus templomok, kápolnák, és templom nélküli unitus közösségek helyszínét mutatja be (ld. Függelék. II. Térképmellékletek. II. 2. *A bolgár unitus egyház fatemplomai, kőtemplomai, kápolnái és istentisztelet céljára létesült építmény nélküli vallási közösségei 1872-ben*).

Az 1873. november 12-én kelt előjárói jelentésében⁴²¹ Tomasz Brzeska külön részt szentelt a rezurrekcionisták missziós helyszíneinek. Ebben a jelentésben azokról a főként Trákiában szétszórt katolikus falvokról kapunk információt, ahová gyakran mentek missziós tevékenységet folytatni a rezurrekcionisták. Az 1873-as állapotokat tükrözve a jelentés a rezurrekcionisták missziós helyszínei sorában Kajadjikról; Malko-Tarnovoról; Elaguinról; Pokrovanról és Dévédéréről; Toposlarról és Sasly-Kieuiről szól.⁴²² Edirnében a rezurrekcionisták ekkor már sok éve nem csupán bizonyos gyakoriságú lelkipásztori szolgálatot, missziós tevékenységet folytattak, hanem állandó jelenlétükkel biztosították a folyamatos lelkipásztori-liturgikus szolgálatot és az oktatást.

Rezurekcionisták által vezetett plébániák:

Schaeffer missziótörténeti munkája bizonyos évek kapcsán közli, hogy a misszió az adott évben mennyi plébániával és iskolával rendelkezett, megadva ezek helyszíneit is. Ezáltal tudjuk, hogy

⁴²¹ ACR-R 64847; ACR-R 64847. 1. *Compte-rendu des missions faites par les P.P. missionnaires de la résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople. Pendant l'année courante les Pères de la Resurrection sont souvent allés en mission dans les villages Catholiques dispersés dans la Thrace. Et ces mission sont les suivantes...*

⁴²² ACR-R 64847. 3–4. és ACR-R 64847. I. 3–4.

1886-ban a rezurrekcionistáknak 3 plébániája volt: az első Kaleben (Edirne városközpontjában), a második Kaikban (Edirne külvárosi területén; itt volt a plébánián kívül a rezurrekcionistáknak a rendháza is, és a seminaristák a kaiki házba lettek áthelyezve), a harmadik pedig Malko Tarnovoban.⁴²³ 1893-ban a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziója már öt plébániát vezetett: az elsőt Kale-ben, a másodikat Kaikban, a harmadikat Malko Tarnovoban, a negyediket Akbunarban, az ötödiket Toposlarban.⁴²⁴ 1899-ben a rezurrekcionisták már Stara Zagorában is rendelkeztek plébániával és egy oratóriummal (kápolnával) mind a latin mind a bizánci-szláv rítusú hívek lelki szolgálatára.⁴²⁵ A Schaeffer munkájában idézett, és az 1902-ben megjelent Konstantinápolyi katolikus almanach felsorolja azokat az intézményeket, létesítményeket, amelyeket a rezurrekcionisták missziója akkor magába foglalt; ebben a felsorolásban három missziós helyszín szerepel: Malko Tarnovo, Akbunar és Stara Zagora. Mindhárom rendelkezett ekkor plébániával. A felsorolásban az edirnei létesítmények között azonban nem szerepel plébánia, és Toposlar neve már nem szerepel a felsorolásban.⁴²⁶

A kongregáció apostoli tevékenységének fontosabb helyszíneiről⁴²⁷:

Akbunar/Ak-bunar: Falu Edirnetől északra. A Pielgrzymben 1872-ben Paweł Smolikowski a faluról azt írta, hogy 5 óra járásnyira van Edirnetől, és a faluban található 100 házból 20 katolikus; továbbá, hogy a faluból minden fiú a rezurrekcionistáknál szeretett volna tanulni; akiket szülei támogattak ebben és még azt is vállalták, hogy gyermekeiknek ruházatot és ételmezt is küldenek.⁴²⁸ 1893-ban a rezurrekcionisták már biztosan rendelkeztek egy plébániával és egy elemi iskolával a faluban. A falunak ekkor már volt temploma. 1895-ben egy rezurrekcionista áldozópap és egy rezurrekcionista testvér látta el a plébániát és az elemi iskolát,

⁴²³ ACR-R 64999. 17.

⁴²⁴ ACR-R 64999. 17.

⁴²⁵ ACR-R 64999. 18.

⁴²⁶ Vö. ACR-R 64999. 20.

⁴²⁷ Azokról a településekről, helyszínekről, ahol a rezurrekcionisták működtek, nem kapunk egyenlő mennyiségű információt. Legtöbb esetben egy-egy rövid megjegyzés vagy adat áll a rendelkezésünkre ezekről a falvakról, városokról. A következő lista helységneveihez kapcsolódó tartalom a források alapján készült. Egy-egy helységnév (város vagy falu) tartalmánál a következő szerkezeti felépítést alkalmaztam. 1. A város/falu neve és egyéb, forrásokban szereplő névváltozatai. 2. A város/falu Edirnéhez viszonyított fekvése. 3. A város/település lakosságának összetétele (vallási, etnikai) és a város/település lélekszámáról árukkodó adatok. 4. A rezurrekcionisták kapcsolódása/megjelenése és tevékenysége a városban/faluban. 5. A város/falu rezurrekcionisták által létesített intézményei. Azonban a felsorolt pontokat szem előtt tartva nem kapunk a forrásokból minden helység vonatkozásában teljes képet; sok esetben csak igen kevés adatot közölnek a források.

⁴²⁸ ACR-R 66215: Paweł Smolikowski CR: *Z Misyi Bułgarskiej*. In: *Pielgrzym*. 1872. Adryanopol 20 Maja. Újságvágtat évfolyam és szám megadása nélkül, edirnei május 20-ai keltezéssel.

amelybe mintegy 60 gyermek tanult akkor.⁴²⁹ 1895-ben a falut Smolikowski már egy valamivel kisebb lélekszámú településnek írja le 80 házzal, amelyből 35 katolikus. Smolikowski említi még, hogy itt dolgozik Bazyl Garufalov CR.⁴³⁰ Az 1900-ban megjelent *Missye Katolickie* 19. számának az első statisztikai táblázatában⁴³¹ Akbunarról megtudhatjuk, hogy az 1898-99-es tanévben már a faluban egy fiú-és lányiskola működött, melyet a rezurrekcionisták vezettek.⁴³² A településen új iskolát építettek, és a misszió gondozásában leányiskolát szerveztek –szerepelt az információ a változások, kiegészítések sorában a Feltámadás Kongregációjának 1901-es káptalanján.⁴³³ (Elképzelhetőnek tűnhet tehát, hogy az eredetileg egy intézményes fiú-és lányiskola az új iskola megépülésével két külön intézménnyé vált.) 1902-ben Akbunar plébániája továbbra is a rezurrekcionistákhoz tartozott a fiúk számára létesített elemi iskolával együtt⁴³⁴, azonban Schaeffer missziótörténeti munkája a 1902-es Konstantinápolyi katolikus almanachból idézve már nem szól leányiskoláról ebben az évben.⁴³⁵

Dévédéré/Dewedere/Deve-dere. Falu Edirnetől nyugatra, Pokrovan falujától északra. 1873 tavaszán, Szent György napján Rafail Popov püspök miután megáldotta a pokrovani templom harangját, kíséretével ellátogatott Dévédéré falujába is, ahol akkor 6 katolikus ház állt. A falu szerepel Tomasz Brzeska CR 1873 novemberi jelentésében a missziós helyszínek között.⁴³⁶

Andrinople/ Adrianople/ Odrin/ Adryanopol/ Edirne.⁴³⁷ Trákia legnagyobb metropolisza Isztambultól északnyugatra. A 19. század vége időszakában körülbeül 80.000 fős török-görög-bolgár nagyváros volt.⁴³⁸ A Feltámadás Kongregációjának bolgár unitusok közt végzett tevékenységét vizsgálva a legsokoldalúbb apostoli tevékenység Edirne nagyvárosához

⁴²⁹ ACR-R 64999. 17–18.

⁴³⁰ ACR-R 66386. Paweł Smolikowski CR: *Z Misyi Bulgarskiej*. Adryanopol, 29. września (8). 1895. Újságkivágat az újság címe, az évfolyam és szám megadása nélkül edirnei, szeptember 29-ei keltezéssel.

⁴³¹ Az 1900-ban megjelent *Missye Katolickie* egyik száma alapján nem lehet pontosan beazonosítani, hogy az elmúlt évben” kifejezés az 1898-1899-es vagy az 1899-1900-as tanévre utal, azonban az 1898-99-es tanévről szóló iskolai értesítő (1899. november 15-én keletkezett) adatai teljesen egybevágóak a cikk statisztikájával, így biztosak lehetünk benne, hogy az 1898-99-es tanév állapotáról adnak képet a statisztikák.

⁴³² ACR-R 66418. I.: *Adrianopol*. Szerző: M. CZERMIŃSKI atya. In: *Missye Katolickie*. Czasopismo miesięczne ilustrowane. 1900. Rocznik 1900. Dziwienasty. 231–233.

⁴³³ ACR-R 64999. 19.

⁴³⁴ ACR-R 64999. 20.

⁴³⁵ ACR-R 64999. 19–20.

⁴³⁶ ACR-R 64847. 4. és ACR-R 64847. I. 4.

⁴³⁷ A város török neve Edirne, szláv neve Odrin, latin neve: Hadrianopolis, francia neve: Andrinople, német neve: Adrianople, lengyel neve: Adryanopol, magyar neve: Drinápoly. A metropolisz Trákia centrumaként államigazgatási és egyházi székhely is volt. A város az oszmán kormányzati igazgatásban az edirnei eyalet majd az ebből alakuló edirnei vilajet központja volt; továbbá görögkeleti metropoliai székhely is. Edirne később (1883-tól) a Trákiai Apostoli Vikariátus székhelye lett. A vikariátus területén élő bizánci-szláv rítusú katolikus híveknek saját főpásztora püspöki címet viselt, olvasható az információ Roman Myz keleti egyházakról írt munkájában (*Keleti egyházak*). (Myz 1999. 174.)

⁴³⁸ MLECZKO 2014. 179.

kapcsolható, melynek külvárosi részeiben: Kirishaneban és Kaikban; valamint a város központjának egyik részében: Kaleban is tevékenykedtek. Edirnében a kongregáció 1863-tól 1922-ig (a háborús időszakokat leszámítva) folyamatosan jelen volt; jelenlétüket és tevékenységüket az állandóság jellemezte, szemben azokkal a településekkel, amelyeket missziós helyszíneként látogattak.

Edirnében az első alapítás Karol Kaczanowski CR nevéhez fűződik, aki a város Kirishane elnevezésű külvárosi körzetében egy elemi iskolát alapított 1863 augusztusában. Kirishaneban 1863 decemberében a szerény iskola mellett lakása és kápolnája is létesült az akkorra már pár rezurrekcionistával kibővült közösségnek.⁴³⁹ 1865-ben Rafail Popov, a bolgár unitusok püspöke ezt a nagyvárost jelölte ki egyházi székhelyéül, akit a török kormány is elismert vallási vezetőnek (és egyben a bolgár unitusok politikai vezetőjének is).⁴⁴⁰ 1867-ben magát a missziót (értve itt ezalatt a kongregáció tagjait) és az elemi iskolát Kirishaneból a város központi részén a Kale elnevezésű körzetbe helyezték át egy nagyobb helyre.⁴⁴¹ A rezurrekcionisták kirishane-i házának oratóriumát (kápolnáját) is előszeretettel látogatták a lakosok, ugyanez folytatódott a rezurrekcionisták új, városi házában nyilvános oratóriumában, ahol minden nap kora reggel keleti szertartás szerinti énekelt szentmisét (missa cantata) celebráltak.⁴⁴² Az 1874-1875-ös tanév idején Edirnében (Kale) a rezurrekcionistáknak már két különálló oratóriuma/kápolnája volt: egy a latin, egy pedig a keleti rítusú liturgia ünneplésére⁴⁴³, ami a bővülés jele, hiszen 1872-ben Kaleban a kongregációnak még csak egy oratórium volt.⁴⁴⁴ 1877-ben az orosz-török háború idején a rezurrekcionistáknak a külvárosi Kaikban a templomon kívül már biztosan volt háza is, mely a templomhoz tartozott, tudjuk ugyanis, hogy Raffaello Ferrigno CR nőknek és gyermekeiknek nyújtott támogatást és menedéket a kaiki templomhoz tartozó házában.⁴⁴⁵ Az 1883-1884-es tanévben Edirne központjában már számos létesítménye működött a rezurrekcionistáknak, ezek a következők voltak: elemi iskola, 7 osztályos gimnázium és kollégium, filozófiai képző (ez lehetett a felkészítő képző vagy világi tanítókat képző intézet) és teológiai képző (azaz papképző szeminárium), s végül a kézművesipari iskola.⁴⁴⁶ 1886-ban

---

⁴³⁹ KOPEREK 2013. 43.

⁴⁴⁰ ACR-R 64999. 9.

⁴⁴¹ ACR-R 64999. 9.

⁴⁴² ACR-R 64999. 12.

⁴⁴³ ACR-R 64999. 14.

⁴⁴⁴ ACR-R 64841. 4.

⁴⁴⁵ ACR-R 64999. 15.

⁴⁴⁶ ACR-R 64999. 17.

a rezurrekcionistáknak 3 plébániája volt, melyből 2 Edirnéhez kötődik⁴⁴⁷: az egyik a város központjában volt: Kaleban, a másik a külvárosban: Kaikban. Ekkortájt lettek áthelyezve a rezurrekcionisták szemináriumában tanuló papnövendékek a szerzetesközösség kaiki házába, hogy ott a többi tanulótól teljesen elkülönülve tudják tanulmányaiknak szentelni idejüket.⁴⁴⁸ 1899-ben szentelték fel Edirnében a hosszabb ideje épülő keleti rítusú templomot Szent Cirill és Szent Metód tiszteletére.⁴⁴⁹ 1899-ben Kaik külvárosban is megnyílt egy elemi iskolája a rezurrekcionistáknak (így immáron kettőre nőtt a rend elemi iskoláinak száma: egy Edirne központi részén, egy pedig a külvárosi részeiben).⁴⁵⁰ Az 1900-ban megjelent Missye Katolickie 1. statisztikája alapján az 1898-99-es tanévben Edirnében (Kale) a rezurrekcionistáknak volt egy gimnáziuma és kisszeminárium; egy francia externátusa, egy kézművesipari iskolája; Kaikban pedig egy elemi iskolája.⁴⁵¹ Az 1901-es általános káptalanon beszámoltak arról, hogy Edirnében a kertben⁴⁵² 8 kis ház épült a leginkább rászoruló családok számára.⁴⁵³ A Schaeffer által közölt, 1902-ből származó Konstantinápolyi katolikus almanach a következő létesítményeket sorolja fel, amelyekkel a közösség éppen akkor Edirnében rendelkezett. A rezurrekcionisták Edirne centrumában (Kale) egy 7 osztályos gimnáziummal és kollégiummal, egy hivatások ápolására létesült egyesülettel, egy humán tudományokat folytató hallgatók számára nyitott szemináriummal, és egy filozófiai-teológiai szemináriummal, egy külső iskolával (externátussal) és egy kézművesipari iskolával rendelkeztek; Edirne külvárosi részén (Kaikban) pedig elemi iskolája volt a kongregációnak.⁴⁵⁴

Elagijum/ Elaguine. A faluba 1873-ban húsvét oktávája idején ellátogatott Rafail Popov, a bolgár unitusok püspöke. Azért érkezett a faluba, hogy felszentelje a hívek felajánlásaiból emelt új templomot. A rezurrekcionisták rendházából Szymon Kobrzyński CR áldozópap kísérte el szertartásmesterként Popov püspököt az ünnepélyes alkalomra. Popov püspök nem sokkal Elaguinból való visszatérése után a (misszió) felettesének beleegyezésével Elaguine-be küldte Raffaello Ferrigno CR áldozópapot, hogy intézze el a faluban élő katolikusoknak több közigazgatási ügyét, ugyanis Ferrigno atya bolgárul és törökül is beszélt, és őt küldték azokra

---

⁴⁴⁷ A harmadik plébániája Malko Tarnovonak volt. Vö. ACR-R 64999. 17.

⁴⁴⁸ ACR-R 64999. 17.

⁴⁴⁹ ACR-R 64999. 18–19.

⁴⁵⁰ ACR-R 64999. 19.

⁴⁵¹ ACR-R 66418. I. 232.

⁴⁵² Schaeffer missziótörténeti műve az „Edirne kertjében” kifejezést használja. Nem tudni, hogy ez a kollégium kertje, az általuk vezetett plébánia kertje, vagy a rendházuk kertje volt. Vö. ACR-R 64999. 19.

⁴⁵³ ACR-R 64999. 19.

⁴⁵⁴ ACR-R 64999. 20.

a missziós helyszínekre, ahol az unitusok és a helyi hatóságok közt különböző ügyek kiobbantak.⁴⁵⁵

Kajadjik/Kajidzik/Skalitsa. Falu Edirnetől északra. 1873 húsvétján Tomasz Brzeska CR, a misszió elöljárója és Constantin Chaulland CR atya missziós látogatást tett a településen, amely akkor egy 200 házzal rendelkező falu volt, amelyből 46 ház volt katolikus. Még a folyamatos zavarkeltés és az egyre erősödő nemzeti független egyház (a görögkeleti Bolgár Exarchátus) sem tudta megingatni az ottani katolikusok kiváló szellemét, buzgó lelkületét. Étienne atya, a helyi plébános rövid távolléte idején, 1873 augusztusában Ludwik Wronowski CR látogatott Kajadjikba, hogy a faluban kiszolgáltassa a keresztség szentségét.⁴⁵⁶

Kirklesie/ Kirk Kilissé/ Kirklareli/ Loziengrod/ Lozengrad. Város Edirnetől keletre. A Pielgrzym 1872-ben megjelent egyik számában egy edirnei, februári keltezésű levélrészlet szerzője: Paweł Smolikowski CR Kirklesie kapcsán beszél arról, hogy a bulgáriai misszió elöljárója megbízásából Raffaello⁴⁵⁷ CR atya Georgiej bolgár testvérrel megkezdte a missziós tevékenységet a településen. A településen ekkor még senki sem volt katolikus. Raffaello atya beszélt a kongregáció iskoláiról és próbálta meggyőzni a lakosokat.⁴⁵⁸ Paweł Smolikowski CR 1896 októberében a Gazeta Kościelna-ban megjelent írásában a település kapcsán megjegyezte, hogy ott senki sem katolikus, de van egy francia módos család, akinek volt Kirklesie-ben saját kápolnája keleti és nyugati liturgikus ruhákkal, továbbá azt is közölte, hogy a településnek görög püspöke volt.⁴⁵⁹

Malko Tyrnowo/ Malko Tarnovo / Malko Ternovo/ Petite Tyrnowa. Kisváros Edirnetől északkeletre. Celina Borzęcka anya és Schaeffer missziótörténeti munkája (Szymon Kobrzyński CR atya feljegyzései alapján) is közlik, hogy a település lakosságának egyharmada 1862-ben unitussá lett. Ezt követően Malko Tarnovoban nagyon komoly akció indult a görögkeletiek részéről a katolikus lakosok és a katolicizmus ellen. Az edirnei görögkeleti metropolita, Cirill Malko Tarnovoba küldte a rilai kolostor archimandritáját: a bolgár nyelvet használó Pachomiost, hogy a “hitehagyóknak visszanyerje engedelmességét”. Őt követte Antimos görögkeleti püspök is, aki ugyanezen szándékból érkezett a településre. 1862-ben

---

⁴⁵⁵ ACR-R 64847. 3. és ACR-R 64847. I. 3.

⁴⁵⁶ ACR-R 64847. 3. és ACR-R 64847. I. 3.

⁴⁵⁷ Raffaello atya nem más, mint Raffaello Ferrigno CR, a nápolyi származású rezurrekcionista áldozópap.

⁴⁵⁸ ACR-R 66213: Paweł Smolikowski CR: *Listy z Bułgarii*. I. In: *Pielgrzym*. 1872. Újságvágtat 1872-ből. Évfolyam és szám megadása nélkül. A levélrészlet keltezése: Adrianopol, 1 Lutego.

⁴⁵⁹ ACR-R 66387: Paweł Smolikowski CR: *Z Misyi Bułgarskiej*. Mała Tyrnowa 3. października. In: *Gazeta Kościelna*. Rok IV. Nr. 41. We Lwowie dnia 15 października 1896. (Gazeta Kościelna. 4. évfolyam, 41. szám, Lwów, 1896. október 15.) Szerző: Paweł Smolikowski CR.

Szent György napján a nagy körmenet végén az egész nép előtt Pachomios egy igen heves, gyűlöletkeltő beszédet mondott el a pápa és a nyugati papság ellen, szolt arról is, hogy jobb mohamedánnak lenni, mint katolikusnak, és arra szította az ott jelenlevőket, hogy a pápával és a nyugati papsággal szembeni megrovás jeléül köveket dobjanak nyugat felé, ezt mondván: “Átkozott legyen a pápa és a katolikus hit!”⁴⁶⁰ Celina Borzęcka nővér egyik Malko Tarnovóból írt levele beszéli el az 1863-ban a településre küldött unitus pap: Ivan Veklidov esetét. Veklidovot a település görögkeleti lakosai megfogták, megszegyenyítve számárháton körbehurcolták a városon, és a városka határán túl életveszélyesen megverték és ott hagyták. Veklidov soha nem tért vissza Malko Tarnovoba.⁴⁶¹ Az első rezurrekcionista kötődése a falunak 1865-höz kapcsolható, ekkor alapított plébániát a településen a rezurrekcionisták iskolájában tanult növendék, akit pappá szenteltek és visszatért szülőfalujába.⁴⁶² 1866-ban Szymon Kobrzyński CR áldozópap telepedett meg egy ideig a faluban helyettesítés céljából. Neki mesélték el, s mutatták meg a helyiek a kiátkozás esetének helyszínét, melyről Kobrzyński 1868-ban írt.⁴⁶³ 1873 húsvétjának nagyheti szertartásaihoz Gelesko atyának, a falu plébánosának megsegítésére két rezurrekcionista áldozópap: Raffaello Ferrigno CR és Ludwik Wronowski CR érkezett a faluba, hogy a hívek gyóntatásában segédkezzen. Malko Tarnovóban a független görögkeleti bolgár egyház meggyőző tevékenysége hatására ebben az időben csökkent a faluban az unitusok száma. Ekkor még hiányzott onnan az állandó lelkipásztori jelenlét, és már ez évben szükségét érezték egy kápolna és iskola létrehozásának.⁴⁶⁴ A Malko Tarnovo-i unitus hívek lelkipásztori ellátása nem sokkal Mikhail Petkov püspöki hivatalának megkezdése (1883) után, 1884-ben a rezurrekcionisták kezébe került, mert Petkov püspök azonnal átadta a rezurrekcionistáknak a települést.⁴⁶⁵ 1884-ben tehát a rend “elkötelezte magát Malko Tarnovoval”: Izydor Georgievet küldték oda, hogy megtelepedve állandó lelkipásztori szolgálatára legyen a helyi híveknek.⁴⁶⁶ 1895-ben a városkában két rezurrekcionista áldozópap működött egy testvérrel, a közösség által létesített elemi iskolát már 200 fiú látogatta, és a

---

⁴⁶⁰ ACR-R 64999. 9–10; továbbá ACR-R 66389: *Pierwszy Misyonarki Polki*. Adryanopol 10 listopada 1896. r., Adryanopol 11 listopada, Kirklise 12 listopada. Nincs megjelölve a lengyel sajtóorgánum neve. A bevezető (a rezurrekcionista nővérek érkezését és letelepedését leíró részlet előtti) rész szerzője Paweł Smolikowski CR (1896). Keltezés nélkül. Újságvágot 1896-ból az újság címe, évfolyama, száma jelzése nélkül.

⁴⁶¹ Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa*. Tyrnowo 10 lutego 1897.

⁴⁶² ACR-R 64999. 8. (Az unitus áldozópap a világi papsághoz tartozott, nevét nem említi Schaeffer.)

⁴⁶³ ACR-R 64999. 9–10.

⁴⁶⁴ ACR-R 64847. 3. és ACR-R 64847. I. 3.

⁴⁶⁵ ACR-R 66389. *Pierwsze Misyonarki Polki*. Adryanopol 10 listopada 1896. r., Adryanopol 11 listopada, Kirklise 12 listopada. Nincs megjelölve a lengyel sajtóorgánum neve. A bevezető (a rezurrekcionista nővérek érkezését és letelepedését leíró részlet előtti) rész szerzője Paweł Smolikowski CR. Keltezés nélkül.

⁴⁶⁶ ACR-R 64999. 17.

plébánia a lányoknak is megszervezte az elemi iskolát egy világi tanítónő irányításával, amelybe közel 50 leány tanult.⁴⁶⁷ A települést 1896 októberében a Gazeta Kościelnában megjelent írásában Paweł Smolikowski CR 10.000 fős városkának írja le; ekkor a rezurrekcionisták Malko Tarnovo-i iskolájába körülbelül 100 fiú tanuló járt, akik pravoszlávok voltak; mindazonáltal a településen volt görögkeleti tanulók számára létesített iskola is. Smolikowski kitér arra, hogy szükség lenne a településen papokra, ugyanis akkor (csupán) két rezurrekcionista szolgált ott: Izydor Georgiev CR és Konstantij Kertev CR áldozópapok. Közli, hogy a kongregáció egyik bolgár szerzetespapja házáat leányiskolának használják, ahol az egyik rezurrekcionista atya segít két idősebb lánynak a leányiskolát vezetni, melynek létszáma 150 főt számlál. Malko Tarnovo kiemelkedett a többi település közül, ahol a rezurrekcionisták tevékenykedtek: Smolikowski megjegyezte az említett írásában, hogy a városkából sok szerzetesi hivatás származott, három áldozópap is innen származott, melyből egy már elhunyt. Továbbá 5 szerzetese (rezurrekcionista) és 3 jelöltje a kongregációnak ugyancsak Malko Tarnovoból származott az 1896-os évben.⁴⁶⁸ A Pierwsze Misynarki Polki (1896) című írás bevezetőjében Paweł Smolikowski CR név szerint kitér, hogy akkor Malko Tarnovoban Izydor Georgiev CR és Konstantij Kertev CR áldozópapok, valamint Paweł Madzia lengyel testvér szolgáltak. A rezurrekcionista misszió gyönyörűen fejlődött, az iskola haladt előre. Szükség volt itt azonban nővérek segítségére. Ugyanis Edirnében bár voltak francia nővérek, ők a bolgár nyelvet nem tudták megtanulni; Edirnében voltak zágrábi Irgalmas Nővérek is, akik közösségében már voltak helyi, bolgár szerzetesnővérek, de ők vidékre, mint ahol Malko Tarnovo feküdt, nem akartak letelepedni. Ezért lengyel rezurrekcionista nővérek mentek oda. A felettesük, Celina Borzęcka anya volt, aki három nővért jelölt ki erre a misszióra: Kazimiera Szydzik nővért és Walerya Marcinkowska nővért porosz területről, Stefania Strzałkowska nővért litván területről.⁴⁶⁹ A városba 1896 november 13-án érkeztek meg Paweł Smolikowski CR általános rendfőnök felkérésére a Feltámadás Nővérei.⁴⁷⁰ A Missye Katolickie 1900-ban

---

⁴⁶⁷ ACR-R 64999. 18.

⁴⁶⁸ ACR-R 66387.

⁴⁶⁹ ACR-R 66389. *Pierwsze Misynarki Polki*. Adryanopol 10 listopada 1896. r., Adryanopol 11 listopada, Kırklise 12 listopada. Újságvágtat. Nincs megjelölve a lengyel sajtóorgánum neve, évfolyama, száma. Szerzők: Paweł Smolikowski CR (bevezető); Celina Borzęcka anya (további részek).

⁴⁷⁰ Vö. ACR-R 66389: *Pierwsze Misynarki Polki*. Adryanopol 10 listopada 1896. r., Adryanopol 11 listopada, Kırklise 12 listopada. Nincs megjelölve a lengyel sajtóorgánum neve; továbbá ACR-R 66390: *Pierwsze Misynarki Polki. (Dokonczenie.)* Mała Tyrnowa. 14 listopada; Tyrnowo 24 listopada; Tyrnowo 27 listopada; Tyrnowo 28 listopada; Tyrnowo 8 grudnia. Nincs megjelölve a lengyel sajtóorgánum neve; valamint Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa (z Bulgarii)*. Listy z Tyrnowa – I/1. Tyrnowo 20 grudnia, 25 grudnia. (Levelek Tarnovoból. Tarnovo, december 20, december 25.) Listy z Tyrnowa – I/2. Dokończenie. Tyrnowo 3 stycznia, 5 stycznia, 8 stycznia, 13 stycznia. (Levelek Tarnovoból. Befejezés. Tarnovo, január 3, január 5, január 8, január

megjelent, Edirnéről és a rezurrekcionistákról szóló cikkének első statisztikájából kiolvasható, hogy Malko Tarnovóban a rezurrekcionistáknak egy fiúk számára létesített elemi iskolája és a leányok számára létesített elemi iskolája is volt.⁴⁷¹ Az 1902-es Konstantinápolyi katolikus almanachot idézve Schaeffer közli, hogy akkor a rezurrekcionisták Malko Tarnovóban egy plébániával rendelkeztek; emellett egy 210 tanulót számláló fiúiskolával, amelyben a rezurrekcionista atyák is tanítottak, végül egy 60 fős lányiskolával, melyet a rezurrekcionista nővérek vezettek.⁴⁷²

Pokrovan. Falu Edirnéből délnyugatra. 1873-ban a faluban már kőtemploma volt a katolikusoknak, akinek jelentős befolyásuk volt a falu ügyeire. Ez évben látogatást tett a településre Rafail Popov püspök, akit újtára Raffaello Ferrigno CR kísért el. Popov püspök látogatásának célja a templom harangjának megáldása volt, melyet a néhai Christophore Angeloff atya, a Hitterjesztési Kongregáció egykori tanítványa kért, és a római Jézus Szentséges Szíve Nővérek a plébániának ajánlottak fel. Ugyanezen évben, júniusban a rezurrekcionista Ludwik Wronowski CR áldozópap utazott a faluba, hogy több gyermeket megkereszteljen.⁴⁷³

Soudjak/Soudzak. Falu Edirnéből Keletre. A településnek unitus női monostora volt (a monostor sosem volt a rezurrekcionistáké, de rezurrekcionisták írtak róla és archimandritájáról, az unitussá lett Stefan Nikitáról).⁴⁷⁴ A falu szerepel Tomasz Brzeska CR 1873 novemberi jelentésében a missziós helyszínek között.⁴⁷⁵

Stara Zagora/ Eski-Zara. Város Edirnéből északnyugatra. A rezurrekcionisták 1899-ben létesítettek plébániát egy oratóriummal (kápolnával) bizánci-szláv rítusú katolikus és római rítusú katolikus hívek részére egyaránt.⁴⁷⁶

Toposlar. Falu Edirnéből északra. A Pielgrzym 1872 egyik februári számának sorai szerint rezurrekcionista közlés alapján 70-80 kunyhó volt akkor a faluban, melyben egyaránt éltek

---

13.) Listy z Tyrnowa – II/1. Tyrnowo 30 stycznia 1897; 3 lutego, 10 lutego 1897. (Levelek Tarnovoból. Tarnovo, 1897. január 30, február 3, 1897. február 10.) Listy z Tyrnowa – II/2. Dokończenie. Tyrnowo, 14 lutego 1897. 27 lutego, 4 marca. (Levelek Tarnovoból. Befejezés. Tarnovo, 1897. február 14, február 27, március 4.) Minden közlemény a levéltári leltárszám megjelölése nélkül szerepel. Nincs megjelölve a lengyel sajtóorgánom neve. (A továbbiakban: Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa.*)

⁴⁷¹ ACR-R 66418. I. 232.

⁴⁷² ACR-R 64999. 20.

⁴⁷³ ACR-R 64847. 4. és ACR-R 64847. I. 4.

⁴⁷⁴ ACR-R 66215: *Z Misji Bulgarskiej*. Adryanopol, 20 Maja, 1872. Szerző: Paweł Smolikowski CR. Beragasztott újságvágat a Pielgrzymból. Évfolyam, szám, oldalszám feltüntetése nélkül. Edirne, 1872. május 20-ai keltezéssel.

⁴⁷⁵ ACR-R 64847. 4. és ACR-R 64847. I. 4.

⁴⁷⁶ ACR-R 64999. 18.

katolikusok és görögkeletiek.⁴⁷⁷ Szymon Kobrzyński CR áldozópap egy laikus testvérrel és a kongregáció edirnei bolgár iskolájából való diákjával: Georgiev Dymovval együtt 1868-ban, Szűz Mária mennybevétele ünnepére készülve tevékenykedtek a faluban. Miközben Kobrzyński szentgyónásokat hallgatott (a bűnbocsánat szentségét kiszolgáltatta a híveknek), a laikus testvér és Georgiev Dymov fiúkat és fiatalokat tanított katekézisre s készített fel a szentgyónásra.⁴⁷⁸ A falu (unitus) lakói 1872-ben már négy éve erős üldözés elszenvedői voltak. Egy személynek a háztartását vették el a görögkeleti lakosok, másokat kizártak a közös legelőről, sokakat majdnem agyonvertek, egy személyt meg is öltek. 1872 tavaszán Szymon Kobrzyński CR atya látogatott el, hogy megtartsa a húsvéti liturgiát, szentgyónásban részesítse és tanítsa a híveket.⁴⁷⁹ 1873 augusztusában a megüresedett papi pozíciók ideje alatt Szymon Kobrzyński CR atya és Constantin Chaulland CR atya teljesített missziós feladatot Toposlarban. A falu katolikusait az üldöztetésekben viselt buzgalmuk és szilárdságuk különböztette meg másoktól; számuk azonban egyrészt azért csökkent, mert több család egy új faluba, Sasly-Kieuiba költözött, amely Burgasztól nem messze fekszik; másrészt azért csökkent, mert a bolgár nemzeti egyház (a görögkeleti bolgárok) erős nyomása és lépései a “gyengébbeket” az unitus hit elhagyására kényszerítették. Toposlar falu lakói arra kérték a rezurrekcionistákat, hogy gyakrabban tegyenek náluk látogatást, hogy Isten ígéje és a szentségek által megerősítést kapjanak tőlük.⁴⁸⁰ Schaeffer missziótörténeti munkája a rezurrekcionisták 1893-as általános káptalanjának jelentésére hivatkozva közli, hogy abban a kongregációnak a 4 elemi iskolájából az egyik Toposlarban volt.⁴⁸¹ Toposlar neve azonban elemi iskolával bíró helységként már nem szerepel az 1900-ban megjelent, Missye Katolickie lengyel havi lap Edirnéreől szóló cikkében.⁴⁸²

---

⁴⁷⁷ ACR-R 66213: *Listy z Bułgarii*. I. Adryanopol, 1 Lutego, 1872. Szerző: Paweł Smolikowski CR. Beragasztott újságvágat a Pielgrzymből. Évfolyam, szám, oldalszám feltüntetése nélkül. Edirne, 1872. február 1-jei keltezéssel.

⁴⁷⁸ ACR-R 64999. 10.

⁴⁷⁹ ACR-R 66215: *Z Misji Bułgarskiej*. (3). Adryanopol, 20 Maja, 1872. Szerző: Paweł Smolikowski CR. Beragasztott újságvágat a Pielgrzymből. Évfolyam, szám, oldalszám feltüntetése nélkül. Edirne, május 20-ai keltezéssel 1872-ből.

⁴⁸⁰ ACR-R 64847. 4. és ACR-R 64847. I. 4.

⁴⁸¹ ACR-R 64999. 17-18.

⁴⁸² ACR-R 66418. I.: *Adrianopol*. In: Missye Katolickie. Czasopismo miesięczne ilustrowane. 231. Rocznik 1900. 19. W Krakowie. Czcionkami drukarni “Czasu” pod zarządem Józefa Łakocińskiego. Kraków. Wydawnictwo Misyj Katolickich. Warszawa. Przegląd Katolicki, Księg. Gebethnera I Wolffa. 1900. A cikk szerzője: M. CZERMIŃSKI atya közli a rezurrekcionisták létesítményeit táblázatos formában és a tanulókkal kapcsolatban közli azok intézményes besoroltságát, vallási és etnikai hovatartozását. Az 1900-ban megjelent cikk statisztikai táblázata az 1898-99-es tanév adatait tartalmazza.

IV. 7. A bulgáriai misszió rezurrekcionista áldozópapjai, szerpapjai, szerzetestestvérei a vizsgált időszakban (1863–1903)

A misszióban szolgáló és a rezurrekcionista közösséghez tartozó vagy ahhoz szorosan kötődő személyek feltérképezéséhez a következő források szolgáltatták az adatokat és információkat.

1. Nyomtatvány, illetve gépelt kézirat formájában is fennmaradt egy történeti munka: Josephus Schaeffer CR „*Historia missionis bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C.*” című műve⁴⁸³; mely a rend bulgáriai missziós tevékenységének állít emléket. Schaeffer munkájából egy kronológiai szempontból behatárolt szakasz idejéről: az 1863 és 1903 közötti időszakról szóló feljegyzésekből lettek általam összegyűjtve mindazon személyek, akik a rezurrekcionista közösséghez tartoztak. Schaeffer e munkája 1863-tól 1878-ig szinte minden évről gazdagon informálja az olvasót, azonban az 1880-as évektől és az azt követő időszakról 1963-ig bezárólag Schaeffer már nem ilyen szisztémát alkalmazott. Munkájában 1863-tól az 1875-1876-os évig igen sok év kapcsán név szerint megjelölte, hogy kik érkeztek a bulgáriai misszióba.

2. A rezurrekcionisták bulgáriai missziójának előjárói időről-időre keltezéssel, aláírással ellátott jelentéseket küldtek missziójuk aktuális állapotáról: a közösség személyi állományáról, a misszióban dolgozókról, a misszió anyagi helyzetéről, fenntartott létesítményeiről és intézményeiről (az abban tanuló növendékek számának megjelölésével). Tomasz Brzeska CR missziós előjáró 1872. október 5-én kelt jelentése⁴⁸⁴, az 1872. október 10-én kelt jelentése⁴⁸⁵; 1873. november 12-én kelt jelentése⁴⁸⁶ képezte a második forráscsoportot, amely lehetőséget adott a misszióban működő áldozópapok, diakónusok, szerzetesek és világi testvérek felkutatására. Mindezek nyomtatott formában maradtak ránk és a rezurrekcionista személyek felkutatása tekintetében igen hasznos dokumentumok, kiváltképp Brzeska 1872. októberében kelt, rendhagyó tartalmú és szerkezetű jelentése.⁴⁸⁷

---

⁴⁸³ Josephus Schaeffer CR: *Historia missionis bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C.* Gépíratban (ACR-R 64998) és nyomtatványban (ACR-R 64999) is fennmaradt.

⁴⁸⁴ ACR-R 64841: *Bericht über die Mission der Ordens-Priester von der Auferstehung Jesu Christi in Adrianopel. 1872. Brevis historia Missionis usque ad annum 1872.* Adrianopel am 5 October, 1872. Tomasz BRZESKA CR.

⁴⁸⁵ ACR-R 64839: *Sprawozdanie z egzaminu szkoly katolicko-bulgarskiej i francuzkiej w Adrianopolu zalozonej i utrzymywanej przez ojców misjonarzy Zmartwychwstania Pana naszego Jezusa Chrystusa.* Adrianopol d. 10 Pazdziernika 1872. Tomasz BRZESKA CR; továbbá ACR-R 64840: *Compte-rendu des examens de l' Ecole Bulgare Catholique et Française á Andrinople, fondée et tenue par les Péres Missionnaires de la Resurrection de N. S. J. Ch.* Andrinople le 10 Octobre 1872. Tomasz BRZESKA CR.

⁴⁸⁶ ACR-R 64872: *Compte-rendu de la mission Bulgare-Catholique des P.P. de la Résurrection de N. S. J. Ch. (Notre Seigneur Jésus Christ) á Andrinople pour l' année 1882-1883.* Andrinople 15 Août 1883. Collège Bulgare-Catholique. Walerian PRZEWŁOCKI CR.

⁴⁸⁷ Az 1872. október 5-ei, az 1872. október 10-ei és az 1873. november 12-ei nyomtatott jelentésekkel ellentétben a kéziratban, francia vagy lengyel nyelven fennmaradt jelentések, feljegyzések (az 1870-ból való jelentés; az 1873-1874-es tanévről szóló, 1878-1879-es tanévről szóló; 1879-1880-as tanévről szóló, 1880-1881-es tanévről szóló

3. További személyek tevékenységét sikerült feltérképezni a rezurrekcionisták nyomdájában évről évre kéziratossá vagy nyomtatvány formájában kiadott iskolai értesítőkön keresztül, melyek az adott tanévről készültek, tartalmazták a tanulmányaikért díjazásban vagy elismerésben részesült tanulók névsorát és a felsőbb osztályba kerülő tanulók névsorát, és akár az érettségit szerzett tanulók nevét is. Fennmaradtak olyan példányok, amelyek (az elemi iskolai és gimnáziumi tanulók mellett) a szemináriumban járó papnövendékek neveit és tanulmányuk előmenetelét is tartalmazták. Ez azért fontos, mert a papnövendékekből nem kevesen már a rezurrekcionisták közösségéhez tartoztak. Nem egy iskolai értesítő tartalmazta az adott tanévben az elemi iskolában, gimnáziumban, szemináriumban tanító tanárok, professzorok névsorát, misszióban betöltött tisztségét, és tanított tárgyait az aktuális tanévben – legyen szó az elemi iskoláról, a gimnáziumról vagy a szemináriumtól. A harmadik forráscsoportot tehát a kéziratossá és nyomtatott iskolai értesítők adták. Ezek a következők voltak: Tomasz Brzeska CR 1872. január 5-ei keltezésű lengyel nyelven írt kéziratossá jelentése⁴⁸⁸; ugyancsak Tomasz Brzeska CR 1877/78-as tanévről szóló francia nyelvű kéziratossá jelentése⁴⁸⁹; az 1882-1883-as tanév díjkiosztójáról és tanulói előmeneteléről szóló értesítő⁴⁹⁰; az 1883-1884-es tanév francia nyelvű nyomtatvány formájában ránk maradt értesítője⁴⁹¹, mely tartalmazta több fontos rész mellett a tanítók-oktatók listáját az elemi iskolában, a gimnáziumban és a papnevelő szemináriumban; az 1889-1890-es tanév francia nyelvű nyomtatvány formában fennmaradt értesítője⁴⁹², melynek az első része egy előjárói jelentés volt – számos információt közölve a misszió történetéről és a benne tevékenykedett, tevékenykedő fontosabb személyekről; és hatodik része a misszióban működő valamennyi rezurrekcionista tanár és világi tanár jegyzékét és oktatott tárgyait tartalmazta; az 1890/1891-es tanév lengyel nyelvű, nyomtatvány formájában

---

jelentések és az 1881-ből való jelentés) a misszió személyi állománya tekintetében már nem kifejezetten informatívak.

⁴⁸⁸ APPZ-K: *Sprawozdanie z Missyi bulgarskiej O.O. Zmartwychwstania P. N. Jezusa Chr. przedłożone na Zebraniu ogólnem Zgromadzenia d. 5^{te}go stycznia 1872. przez Tomasza Brzeska, przelożonego domu Adryanopolitańskiego.*

⁴⁸⁹ APPZ-K: *Compte Rendu de la Mission Bulgare Catholique des P.P. de la Résurrection de N. S. J Ch. à Andrinople pour l'année scolaire 1877/78.* Andrinople, le 24. nov. 1878. Szerző: Tomasz BRZESKA CR.

⁴⁹⁰ ACR-R 64873: *Bulletin de la distribution des prix et des promotions. De l'année scolaire 1882-83.* Andrinople. *École Bulgare-C. (Catholique) des PP. Résurrectionnistes.* Andrinople.

⁴⁹¹ ACR-R 64871: *Bulletin de l'année scolaire 1883-84. Établissement d'éducation des PP. de la Resurrection de N. S. J. C. Andrinople.* Imprimerie des PP. Résurrectionnistes. 1884.

⁴⁹² BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90. Établissement d'éducation des PP. de la Resurrection de N. S. J. C. à Andrinople.* Andrinople. Imprimerie de PP. Résurrectionnistes. 1890. Levéltári iktatószám nélkül.

fennmaradt tanévi értesítője⁴⁹³; s végül az 1898-1899-es tanév nyomtatvány formájában ránk maradt, francia nyelvű tanévi értesítője.⁴⁹⁴

4. Két kéziratban ránk maradt, bulgáriai misszióból származó levél ugyancsak információkat szolgáltatott a közösségnek a keltezéskor éppen aktuális személyi összetételéről, ugyanis mindkét levél végén szerepelnek az aláírásban az edirnei rezurrekcionista közösség tagjai sorban, egymás után, teljes névvel. Az első levél⁴⁹⁵ a kongregáció általános rendfőnökének, Hieronim Kajsiewicz CR-nek íródott 1872. szeptember 30-án; a második levél⁴⁹⁶ Władysław Czartoryski hercegnek íródott 1874. november 26-án.

5. Van másik két olyan kéziratok oktatási dokumentum, melyek bővelkednek a missziós atyák és szerzetesek tevékenységét leíró adatokban. Az egyik a “Rezurrekcionista atyák Bolgár-Katolikus Iskolájának 1875-1876-os tanévének órarendje”.⁴⁹⁷ A másik pedig “A tanító atyák és tanító testvérek foglalatosságai az edirnei iskolában”⁴⁹⁸ címet viselő dokumentum.

6. Végül rendkívül informatív forrásként szövege kell a Feltámadás Kongregációjának 1895-ös káptalanjának latin nyelvű kéziratok jegyzőkönyvéről⁴⁹⁹, melyben többek közt a bulgáriai missziós helyszíneken szolgáló papok és egyháziak számáról, az edirnei misszió áldozópapjainak és testvéreinek nevééről; a misszióban elhunyt rezurrekcionista nevééről; és a missziót elhagyó rezurrekcionista nevééről szerezhetünk tudomást.

A fent említett források alapján a rezurrekcionista szerzetesek, áldozópapok (és egy diakónus) misszióba való csatlakozásáról a következő kronologikus rendet sikerült felvázolni. A bulgáriai misszió legelső rezurrekcionista tagjai a misszió alapítói voltak: a 62 éves Karol Kaczanowski CR áldozópap és egy ifjúember: Martin Janus CR testvér, akik 1863 júliusában érkeztek Edirnébe.⁵⁰⁰ 1863 októberében új segítők érkeztek: Tomasz Brzeska CR áldozópap és Franciszek Zerer CR laikus testvér. 1864-ben érkezett a misszióba a harmadik áldozópap

⁴⁹³ BNZ Zp. 0088: *Missya i zakład wychowawczy XX. Zmartwychwstania Pańskiego w Adrianopolu. Sprawozdanie za rok szkolny 1890/1.* W Krakowie, w Drukarni „Czasu”. Fr. Kluczyckiego i SP. pod zarządkiem Józefa Łakocińskiego. 1892.

⁴⁹⁴ ACR-R 64882: *Bulletin de l'année scolaire 1898-99. Établissement d'éducation des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople.* Andrinople. Imprimerie des PP. Résurrectionnistes. 1899.

⁴⁹⁵ ACR-R 64843: *Do Najprzewielebniejszego i Najukochańszego naszego Ojca...* Adrianopol dnia 30. 1872.

⁴⁹⁶ BKCz: *Do Jaśnie Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu. Adrianopol dnia 26 Listopada 1874. r.* Levéltári iktatószám nélkül.

⁴⁹⁷ ACR-R: *Plan nauk w Szkole Bulgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875/1876.* (A kéziratban fennmaradt órarenden nem szerepel levéltári iktatószám.)

⁴⁹⁸ ACR-R 64850. I.: *Zajęcia Ojców i Braci nauczycielkach w szkole Adrianopolskiej.* (A dokumentumra később feljegyezték az 1875-ös évszámot.)

⁴⁹⁹ APPZ-K: *Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.*

⁵⁰⁰ ACR-R 64999. 7–8.

Szymon Kobrzyński CR személyében a harmadik laikus testvérrel: Bartłomiej Morawieccel.⁵⁰¹ 1867-ben érkezett a misszióba Rómából a nápolyi Raffaello Ferrigno CR áldozópap Felix Piechota CR testvérrel. Még ez évben (1867) a misszió szerzetesközösségéhez csatlakozott a rezurrekcionisták iskolájának egyik diákja, egy posztuláns, Georgiev Dimov.⁵⁰² 1869-ben új tagok érkeztek a bulgáriai misszióba: Constantin Chaulland CR áldozópap, Aleksander Szymoński CR áldozópap, Ludwik Łukasz Wronowski CR áldozópap, Giovanni Bevilaqua CR testvér, Girolamo Manfrini CR testvér és Emmanuel Petkov CR testvér.⁵⁰³ Schaeffernek a rezurrekcionisták bulgáriai misszióját bemutató munkája⁵⁰⁴ azonban a bulgáriai rezurrekcionista misszió 1869-es személyi állománybeli “bővülése” után már nem sorolja fel név szerint, hogy az ezt követő években kik érkeztek a misszióba. A rezurrekcionisták nyomdájában évente kiadott iskolai értesítők/hírlevelek azonban jó forrásul szolgáltak ahhoz, hogy a későbbi évek tekintetében is ki lehessen gyűjteni belőlük a misszióban működő szerzetespapokat, szerzeteseket, és egy diakónust. Ezekből az értesítőkből tudjuk, hogy az 1882-1883-as tanévben Bazyl Garufalov CR rezurrekcionista szerzetesként ekkor végezte el az első évet a szeminárium teológiai képzésében, és ugyancsak ebben a tanévben Andreas Spetz CR, Charles Bohrer CR és Izydor Georgiev CR rezurrekcionista szerzetesek elvégezték a szeminárium teológiai képzésének második évét.⁵⁰⁵ Schaeffer munkájából tudjuk Izydor Georgiev CR-ről még azt is, hogy 1884-től kezdte meg paróchusként szolgálatát bizánci-szláv rítusban Malko Tarnovoban.⁵⁰⁶ Bazyl Garufalov, Andreas Spetz, Charles Bohrer és Izydor Georgiev 1882-1883-ban már biztosan tagjai voltak a bulgáriai rezurrekcionista misszió szerzetesközösségének. Az 1883-1884-es értesítőben - B. Garufalov, Spetz, Bohrer és I. Georgiev nevein túl - szerepel Władysław Marszalkiewicz testvér neve is, aki akkor szeminárium teológiai képzésének második évét végezte el.⁵⁰⁷ Tehát 1883-1884-ben már Władysław Marszalkiewicz is tagja volt a bulgáriai rezurrekcionisták közösségének. Az 1889-1890-es iskolai értesítő alapján pedig megállapíthatjuk, hogy az 1889-1890-es tanévben már biztosan tagja volt a rezurrekcionista szerzetesközösségnek szerzetespapként Ksawery Wilemski, Stanisław Szyller, Bernard Zmijewski, Konstantij Kertev, Waclaw Nowacki, Józef-

---

⁵⁰¹ ACR-R 64999. 8.

⁵⁰² ACR-R 64999. 9.

⁵⁰³ ACR-R 64999. 11.

⁵⁰⁴ ACR-R 64998 és ACR-R 64999: *Historia missionis bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C.* Rzym (Róma), s. n., 1964. Szerző: SCHAEFFER, Josephus CR.

⁵⁰⁵ ACR-R 64873. 6.

⁵⁰⁶ ACR-R 64999. 17.

⁵⁰⁷ ACR-R 64781. IV. rész.

Maria Bakalski, Jan Pelenski, szerzetesként pedig Franciszek Ofierzyński és Jan Widuch.⁵⁰⁸ Az 1890-1891-es lengyel jelentésben már szerepel August Mosser CR neve, aki ebben a tanévben a papképző szeminárium prokurátora és rektorhelyettese volt.⁵⁰⁹ Az 1895-ös év káptalanjának jegyzékében a sok ismert mellett új rezurrekcionisták személyneveivel találkozunk. 1895-ben már biztosan a misszióban szolgált a kongregáció tagjaként Wincenty Rapacz CR atya, Józef Ziembra CR atya, Emmanuel Beaudru CR atya, Jan Kruszyński CR atya, Felix Ladon CR atya, Józef Gój CR testvér, Paweł Madzia CR testvér, Andrzej Szafranko CR testvér, Pasquale Mollicone CR testvér, Nazareno Maurizi CR testvér.⁵¹⁰ Végül az 1898-99-es tanév értesítőjében már szerepel Stanisław Grycz CR atya neve is.⁵¹¹

Megjegyzések a bulgáriai rezurrekcionista misszióban szolgáló személyekről:

A rezurrekcionisták bulgáriai missziójában szolgáló papok és szerzetesek, valamint világi papok és világi tanítók neveit tartalmazó, a dolgozat függelékében szereplő két táblázat (ld. Függelék I. Táblázatok) informál bennünket arról, hogy a missziós közösségbe folyamatosan érkeztek, jelentkeztek új rendtagok. Túlnyomó része a missziós szerzetesközösségnek áldozópapi hivatásában szolgált (szerzetespapként), de voltak szerzetes testvérek és egy állandó diakónus testvér is: Bartłomiej Morawiec.⁵¹² Ez utóbbi szolgálati

⁵⁰⁸ BKCz: *Bulletin de l' année scolaire 1889-90*. 15–16.

⁵⁰⁹ BNZ Zp. 0088. 7.

⁵¹⁰ APPZ-K: *Relatio ad Capitulum anno 1895.4–5*.

⁵¹¹ ACR-R 64882. 15.

⁵¹² Bartłomiej Morawiec CR testvér nevét a következő források említik. Az atyák és szerzetesek elfoglaltsági területei 1875-es évből (ACR-R 64850. I.: *Zajęcia Ojców i Braci nauczycielkach w szkole Adryanopolskiej*. Szerző: Tomasz Brzeska CR. A dokumentumra később feljegyezték az 1875-ös évszámot); az 1875-76-os tanévi tanári órarendje (ACR-R: *Plan nauk w Szkole Bulgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875-1876*. A rezurrekcionista atyák bolgár katolikus iskolájának tanterve az 1875-1876-os tanévre. Tantárgyfelosztások a tanárok neveivel a hét tanítási napjaira. Szerző nélkül, oldalszámozás nélkül, keltezés nélkül, levéltári iktatószám nélkül.), és az 1883-84-es tanév iskolai értesítője (*Do Jaśnie Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu*. Adrianopol dnia 26 Listopada 1874. r.) szinte minden helyen, évről évre diakónusként: „D. Bartłomiej” / „Dyak. Bartłomiej” illetve diakónus testvérként: „B. D. Bartłomiej Morawiec” említik a közösségben. Állandó diakónus volt tehát Bartłomiej testvér. Az 1889-90-es tanév francia nyelven fennmaradt iskolai értesítőjében Bartłomiej testvér neve a következő alakban szerepel: R. P. Archidiacon Barthélemy Moravietz C.R.. Bartłomiej testvér tehát achidiaconus, azaz fődiakónus lett. A vizsgált időszakban egyedül róla tudjuk, hogy diakónusként szolgált hosszú időn át a misszióban, rajta kívül a közösségben senki másról nem jelzik a források a diakónusi szolgálatra, rendre utaló címet vagy rövidítést, ugyanis a többi rezurrekcionista vagy szerzetes vagy szerzetespap volt. Bartłomiej Morawiec az 1889-90-es tanévben már biztosan fődiakónus volt. Itt megjegyzendő, hogy a diaconus-archidiaconus kifejezéspár katolikus szövegekben több jelentéssel is bírhat. Alapesetben ugyanis nem csupán diakónus-fődiakónus, hanem (al)esperes-főesperes jelentése is lehet. Bartłomiej testvér azonban évről évre diakónusként szerepel a forrásokban, ő tehát állandó diakónusként vett részt a misszióban, nem lett belőle áldozópap (presbyter), se esperes vagy főesperes. A keleti - katolikus és ortodox - egyházak gyakorlatában a fődiakónus az a diakónus, aki a püspök mellett tevékenykedett és felügyeli a többi diakónust.. A fődiakónusi cím kezdetben csak Szent Optatusra utalt, a 3. századtól kezdve azonban a püspökök választhattak egy diakónust, akit maguk mellé vettek, hogy segítségükre

forma (állandó diakonátus) jelen volt és jelen van mind a római rítusú katolicizmus mind pedig a keleti katolikus egyházak gyakorlatában. Nagyon kevés fennmaradt dokumentum tér ki a rezurrekcionisták szertartásrendjére, és ahol erre kitértek, az a táblázatban jelölésre került.

A táblázatok nem adnak információt arról, hogy a misszióból kik és mikor távoztak. Ennek oka, hogy vizsgált források - néhány kivételtől eltekintve (Karol Kaczanowski CR, Tomasz Brzeska CR, Paweł Smolikowski CR⁵¹³) - sajnos nem adnak információt arról, hogy a bulgáriai misszióból milyen személyek és mikor távoztak (ha távoztak) más szolgálati helyre, és a feldolgozott forrásokban nem találni említést a Bulgáriában elhunyt és ott eltemetett rezurrekcionista személyekről sem. Az egyetlen kivétel az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzőkönyve, melyben külön részben olvashatunk az 1894-ben elhunyt edirnei misszióban szolgáló rezurrekcionistákról (Petko Atanasov CR áldozópap; Demetrius Ivanov CR testvér), és külön részben kapunk információt arról, hogy kik hagyták el a bulgáriai rezurrekcionista közösséget (Georgi Petras Schlipkov CR testvér, Andrzej Stankiewicz CR novícius testvér, Aloisius Sitip CR testvér).⁵¹⁴

Elmondható, hogy a misszióban szolgálók majdnem fele lengyel nemzetiségű volt; és szépen képviselték magukat a kongregáció Itáliából érkező tagjai is. Jóval csekélyebb

---

legyen a liturgiában és a kormányzásban. A 4. században a püspöki székesegyházak diakónusainak főnöke volt a fődiakónus. A 4-7. században a fődiakónusok feladata a szegények gondozásában, a püspöki háztartás vezetésében-irányításában és a kisebb rendek felügyeletében állt. A püspököt képviselték a zsinatokon, egyházi bíróságokon és a kormányzás területén. Hivatalukból vissza lehetett hívni őket, csak végrehajtó hatalmuk volt, korlátozott jogkörrel. Az 5. században nőtt meg a fődiakónusok jelentősége. Eleinte a püspököknek csak egy, később a 9. századtól akár több fődiakónusuk is lehetett, ők voltak a püspök küldöttei (delegátusai). A 8-9. században a fődiakónus rendes joghatóságot kapott; a püspök általános helynöke, a papok felügyelője lett. A virágkorát a tisztség a 12. században élte, amikor a diakónusok a püspök jogszolgáltatásában is osztoztak, és független iurisdictionis joghatóságuk volt saját udvarukban. A 9-13. században egy egyházmegyében akár már több fődiakónus is lehetett saját javadalmához kötött területtel, joghatósággal. Kormányzása függetlenné lett a püspöktől, nem a püspöktől, hanem a káptalantól kapta kinevezését. A 13. század végétől visszavonták bizonyos jogaikat és hatalmukat új tisztségek bevezetésével ellensúlyozták. A trienti zsinat korlátozta jogkörüket, így jogkörük inntól az 1. századi állapothoz tért vissza. (Vö. *Magyar Katolikus Lexikon*. 1. kötet. főszerk. Dr. Diós István. Szerk. Dr. Viczián János. Budapest, Szent István Társulat, 1993. I. kötet 396–397; továbbá *The New Catholic Encyclopedia*. Ex.ed. Bernard L. Marthaler OFM Conv., Gregory F. Lanave PhD. Washington D.C., The Catholic University of America, Thomson Gale, 2003. Vol. 1. 633–634.) Fődiakónust ott szoktak alkalmazni, ahol több diakónus is működik. Ez a kisebb egyházak esetében azonban nem magától értetődő. Bartłomiej Morawiec személyén kívül nem beszélnek a források más diakónusról az edirnei rezurrekcionista közösségben, és ismerve azt, hogy bolgár unitus egyház híveinek száma sokkal szerényebbnek mondható, ezért ez esetben a fődiakónusi cím inkább kitüntetés lehetett és nem pedig valódi vezetői megbízatás. Ezzel összecseng, hogy Paweł Smolikowski CR atyát - aki 1874-től (vagy az 1875/76-os tanév elejétől) 1882-ig szolgált a bulgáriai misszióban és 1896-ban a Feltámadás Kongregációjának főgenerálisaként járt Bulgáriában 1896-os canonica visitatioján - Mikhail Petkov püspök keleti rítusú archimandrita méltóságcímmel ruházta fel őt, s átadta neki ezen egyházi hivatal jelképeit ünnepélyes liturgikus keretek között, noha Smolikowski atya soha sem volt Bulgáriában semelyik unitus monostor előljárója. Ezt a címet tiszteletből kapta meg a Bizánci-szláv Rítusú Bolgár Katolikus Egyháztól. Vö. ACR-R 64999. 15, 20; továbbá IWICKI 2007. 166–167.

⁵¹³ ACR-R 64999. 9, 16, 20.

⁵¹⁴ APPZ-K: *Relatio ad Capitulum anno 1895*. 5–6.

létszámában, de franciák is szolgáltak a misszióban. Nem kellett sok évet várni, és a helyi bolgárságból is csatlakoztak a rezurrekcionista rendhez és legtöbb esetben keleti rítusú szerzetesapokként szolgálták azt követően a bolgár unitus híveket. Az első világháborút után, 1932-ben Stara Zagorában elhunyt Adolf Róznicki CR, a bulgáriai misszió utolsó előjárója. Az ő elhalálózása után sokáig a rezurrekcionisták bulgáriai közösségét bolgár rezurrekcionisták tették ki, más nációból származó rezurrekcionistákat nem említ Koperek tanulmánya.⁵¹⁵ Az üldözés kemény éveiben Bulgáriából kitiltották az összes idegen származású szerzetest, de a bolgár rezurrekcionisták rendíthetetlen hittel viselték a kommunista diktatúra egyházellenes lépéseit. Az enyhülés éveiben, az 1960-as legvégén érkeztek meg kis számban a Lengyel Provinciából újra idegen nemzetiségű, lengyel rezurrekcionisták. Az 1980-as és 1990-es évek és az ezredforduló hozta meg az igazi áttörést; újabb lengyel rezurrekcionisták érkeztek, és jelenleg csupán lengyel rezurrekcionisták működnek Bulgáriában.⁵¹⁶

A misszió alapításának első éveit vizsgálva (1867.07; 1867.11; 1864; 1867) valóban szembetűnő, hogy egy áldozópappal egy testvér érkezett a bulgáriai misszióba. Nem lehet kizárni, hogy tudatos általános rendfőnöki vagy általános káptalani tervezés áll emögött, de az előjárói jelentésekben és a vizsgálat tárgyát képző további forrásokban erről nem találni információt. Valószínűbb, hogy azért küldte a kongregáció a bulgáriai misszióba kettesével a rezurrekcionistákat, mert Jézus Krisztus is kettesével küldte el a tizenkét apostolt első küldetésére (Mk 6,7). És a kezdeti szakaszban azért küldtek egy áldozópap mellé egy testvért, mert rezurrekcionista áldozópapból kevesebb volt, mint fogadalmat tett szerzetesből.

---

⁵¹⁵ Vö. KOPEREK 2013. 45–61.

⁵¹⁶ Vö. KOPEREK 2013. 61–62.

2. sz. táblázat: A bulgáriai unitus misszióban szolgáló rezurrekcionista közösség létszámának változásai⁵¹⁷ a vizsgált időszakban (1863-1903) a forrásokból kinyert adatok alapján.

Időpont:	A Feltámadás Kongregációjának a bulgáriai misszióban tevékenykedő tagjainak létszáma.
1863. július	2 fő. (ACR-R 64999. 7-8.)
1863. október	4 fő. (ACR-R 64999. 8.)
1864.	6 fő. (ACR-R 64999. 8.)
1867.	9 fő. (ACR-R 64999. 9.)
1869.	12 fő. (ACR-R 64999. 11.)
1871. május	13 fő. (ACR-R 64838: Unia. Rok III. Numer 118. Lwów, dnia 24. Maja, 1871. Korespondencja z Bulgarii – 1871.)
1871 vége	14 fő. (ACR-R 64999. 12.)
1872.	13 fő. (ACR-R 64999. 12.) Tomasz Brzeska CR atya 1872. január 5-ei jelentése alapján a bulgáriai misszió rezurrekcionista közösségében 13 fő szolgált: 4 áldozópap és 9 szerzetes. Brzeska név szerint felsorolja a szerzetestestvérek, és szerzetespapok neveit is. (APPZ-K: <i>Sprawozdanie z Missyi bulgarskiej O.O. Zmartwychwstania P. N. Jezusa Chr. przedłożone na Zebraniu ogólnem Zgromadzenia d. 5^{tego} stycznia 1872. przez Tomasza Brzeska, przełożonego domu Adryanopolitańskiego.</i> 16–22.)
1874-1875-ös tanév	15 fő. Ebből 8 áldozópap. Ezen felül a misszióban tanított 4 laikus professzor is. (ACR-R 64999. 14.)
1875. február 12.	17 fő. (BKCz: <i>Missya Bulgarska XX. Zmartwychwstania Pańskiego w Adryanopolu.</i> 1875. 12 lutego 1875. Szerző: Tomasz Brzeska CR)
1877-1878-as tanév:	16 fő. Ebből 9 áldozópap, 1 diakónus, 6 pedig szerzetes. (APPZ-K: <i>Compte Rendu de la Mission Bulgare Catholique des P.P. de la Résurrection de N. S. J Ch. á Andrinople pour l'année scolaire 1877/78.</i> Andrinople, le 24. nov. 1878. Tomasz BRZESKA CR. 5–6.)
1883-1884-es tanév	9 fő.

⁵¹⁷ Csak azok az évek szerepelnek a táblázatban, amelyek kapcsán forrásból kinyert számadat áll a rendelkezésünkre; vagy az adott év kapcsán minden tag név szerint fel van sorolva; vagy új tagok érkezése olvasható azok teljes nevének megadásával; vagy az elköteleződés szintje és az egyházi rendi fokozat szerint (de név nélkül) olvasható a számadat a közösség létszámának vonatkozásában.

	Ebből 7 áldozópap, 2 szerzetes. Ezen kívül az oktató és lelkipásztori munkát 1 bolgár világi pap és 9 világi professzor segítette. (ACR-R 64999. 17.)
1886.	20 fő. Ebből 10 áldozópap, 1 diakónus, 1 klerikus /papságra készülő/, 8 szerzetes. (ACR-R 64999. 17.)
1893.	26 fő. Ebből Edirnében szolgált 5 áldozópap (2 fő bizánci-szláv rítusú, 3 fő latin rítusú volz); 3 diakónus, 10 szerzetes. Más helyeken szolgált 3 áldozópap és 3 diakónus. A közösséget 2 klerikus egészítette ki, akik a papságra készültek. (ACR-R 64999. 18.)
1895.	28 fő vagy 29 fő. Ebből 23 fő Edirnében szolgált (8 áldozópap, 1 diakónus, 4 klerikus, 10 szerzetes); 3 fő Malko Tarnovoban tevékenykedett (2 áldozópap és 1 szerzetes); 2 fő pedig Akbunarban működött (1 áldozópap és 1 szerzetes). (ACR-R 64999. 18.) Az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzéke az edrinei misszióban szolgáló áldozópapok, diakónusok, klerikusok és testvérek kapcsán a következőket említi: 23 fő Edirnében szolgált (8 áldozópap, 1 diakónus, 4 klerikus, 10 szerzetes); 1 fő Kaikban (1 helyi megtért testvér és 1 Edirnéből való, oda kötődő áldozópap: tehát öt Edirnéhez kell számolni); 3 fő Malko Tarnovoban tevékenykedett (2 áldozópap és 1 szerzetes); 2 fő pedig Akbunarban működött (1 áldozópap és 1 szerzetes). Ez így 29 fő. (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 1–2.). Feltehetően Schaeffer munkája (ACR-R 64999. 18.) is ezt a káptalani jegyzőkönyvet tekintette forrásának.
1901.	25 fő. Ebből 11 áldozópap (5 bizánci-szláv rítusú, 6 római rítusú) és 14 laikus testvér. (ACR-R 64999. 19.)
1902.	28 fő. Ebből áldozópap 12 fő, laikus testvér 16 fő. A missziós munkába becsatlakozott 3 marista testvér is. (ACR-R 64999. 20.)

Értékelve a szerzetesközösség létszámadatainak változásait, elmondható, hogy a bulgáriai misszióban szolgáló rezurrekcionisták száma a misszióban 1863-tól, a misszió alapításától kezdődően folyamatosan nőtt. Bár nem áll rendelkezésünkre minden évből forrás, mely közölné az aktuális adatokat, a fennmaradt források alapján egy fokozatos mértékben felívelő létszámú szerzetesi közösség képét kapjuk. Kiolvasható az adatokból három (kisebb vagy nagyobb mértékű) létszámcsökkenés: ebből kiváltképp az 1875 és 1883 közötti időszak csökkenése hívhatja fel a figyelmünket. Szembetűnő emellett, hogy az 1883 és 1886 közötti években nagy arányú közösségbővülés történt.

V. FEJEZET. A FELTÁMADÁS KONGREGÁCIÓJÁNAK BOLGÁR LAKOSSÁG KÖRÉBEN VÉGZETT TEVÉKENYSÉGE A MISSZIÓ ELSŐ ÉVTIZEDEIBEN

V. 1. Az unitus bolgár lakosság lelkipásztori szolgálata

1872-ben Kajsiewicz rezurrekcionista rendfőnök lejegyezte, hogy bulgáriai misszióban működő rendtársai a fiatalok tanítása mellett lelkipásztori feladatot is végeznek és a bűnbocsánat szentségét is kiszolgáltatják Edirnében: *“Elmondható, hogy edirnei misszióink a legfőbb, sőt az egyetlen támasza az unitus egyháznak: misszionáriusaink tanítják a fiatalokat, megbecsülik a lakosságot, prédikálnak és gyóntatnak a városban (...)”*⁵¹⁸

A rezurrekcionisták lelkipásztori szolgálata a bulgáriai misszióban a következő területekre, tevékenységekre terjedt ki.

1. Szent liturgia/szentmise ünneplése hétköznapokon, vasárnapokon és ünnepnapokon. Tomasz Brzeska CR 1872. október 5-ei jelentése számol be arról, hogy kirishanei házuk kápolnájában tartottak a bolgárok számára is istentiszteletet, amely különösen hasznos és előnyös volt számukra a bolgár nyelvű tanítások és a májusi áldozás ünnepélyessége miatt, amelyen az iskolás gyermekek énekeltek. Ezek a liturgikus események általánosan jó benyomást tettek Kirishane lakosaira. A rezurrekcionisták kis, nyilvános kápolnájában az istentiszteleteket két rítus szerint tartották meg; azaz latin rítus szerint és keleti rítus szerint. Minden nap kora reggel a szentmisét énekelve mutatták be (missa cantata) keleti rítusban, a többi szentmise olvasott szentmise volt (missa lecta). Vasánap és ünnepnapokon a nagymisét az azt megelőző matutinummal és prédikációkkal tartották meg, csak a legkiválóbb ünnepeken követte ezt latin nagymise. Rendszerint a latin szentmisét vasárnap és ünnepnap csendesen mondták 11 órakor, amely után kitették a legszentebb szentséget (az Oltáriszentséget).⁵¹⁹ Tomasz Brzeska CR 1875. februári keltezésű, bulgáriai misszióról szóló írása nyomán tudjuk, hogy milyen létesítményei voltak akkor a rezurrekcionistáknak Edirnében. A kongregáció megnyitott és fenntartott 2 iskolát, 2 internátust, 2 kápolnát, melyben mindkét szertartás szerint tartottak istentiszteletet, napi 70 fő részvételével.⁵²⁰

2. Szentségek kiszolgáltatása. A keresztség és feltételezhetően vele együtt a bérmálás, az Eucharisztia és a bűnbocsánat szentségének kiszolgáltatásáról a forrásokban olvashatunk.

⁵¹⁸ Vö: ACR-R 64925. 2.

⁵¹⁹ Vö. ACR-R 64841. 3–4.

⁵²⁰ BKCz: *Missya Bulgarska XX. Zmartwychwstania Pańskiego w Adryanopolu.* (Az Úr feltámadásának papjainak bulgáriai missziója Edirnében.) Adryanopol, 12 lutego 1875. Tomasz Brzeska CR.

A vegyes vallásfelekezetű falvak lakossága körében és az igen feszült pravoszláv-unitus viszony idején még inkább súlya volt annak, hogy melyik templomban és milyen keresztény felekezetű egyházi személy (plébános/káplán vagy pópa) szolgáltatta ki a keresztség (és bérálás) szentségeit. A keresztszülői megbízatásnak a bolgárság körében különösen nagy jelentőséget tulajdonítottak. Megelégedtek csupán egy keresztszülővel (keresztapával vagy keresztanyával), nem volt előírás, hogy keresztszülőpár vállalhatja csak a keresztszülőséget. A keresztszülők fontos kötelezettségeket vállaltak magukra (a megkeresztelt személy keresztény hitben való nevelése). Nagy tiszteletben tartotta őket a megkeresztelt gyermek és annak egész családja. Celina Borzęcka anyja, a Feltámadás Nővéreinek alapítója egyik tarnovoi levele örökíti meg a keresztségnek (nagy valószínűséggel a bérálással egyidejű keleti rítus szerinti) kiszolgáltatását Malko Tarnovoban.⁵²¹ *“Tegnap a templomunkban egy újszülött kislány lett megkeresztelve. Ennek a gyermeknek a szülei skizmatikusok, egy nagyon tiszteletreméltó katolikus családdal vannak barátságban, ezért megkérték őket, hogy nyolc éves kislányuk legyen az ő keresztanyja. Itt megelégednek egy keresztapával vagy keresztanyával, de nagy jelentőséget tulajdonítanak az ebből fakadó kötelezettségeknek (...). A szülőknek és keresztszülőknek itt rendkívül nagy jelentőségük van, például amikor egy keresztanya jön meglátogatni az ő keresztlányát, a gyermek apja, anyja, nagymama feláll és kezet csókol neki, még ha nyolc éves is. (...) Izydor atya teljesen alámerítette a kisbabát egy vízzel teli tartóban. Utána mondta nekünk, hogy nagyon nehéz az olíva olajjal teljesen bekent gyermeket a kézben tartani. Furcsán boldog itt a szív, amikor egy lelket meg lehet menteni.”*⁵²²

Celina anyja továbbá megörökíti az 1896-1897-es tél karácsonyának hajnalán ünnepelt reggeli szentmise kapcsán, hogy a rezurrekcionisták a szentáldozás során (az Úr testét és véré) nagy odafigyeléssel és elegánsan két színben szolgáltatták ki.⁵²³ Tomasz Brzeska CR 1873. november 12-ei jelentéséből tudjuk, hogy 1873 húsvétján Raffaello Ferrigno CR és Łukasz Wronowski CR ment Edirnéből Malko Tarnovoba Gelesko atyának, a helyi plébánosnak segíteni a hívek gyóntatásában és a nagyheti szertartásokban. Brzeska atya jelentése említi még, hogy Łukasz Wronowski CR az év augusztusában Kajadjikba ment azért, hogy a helyi plébános távolléte idején a faluban ki tudja szolgáltatni a keresztség szentségét.⁵²⁴

---

⁵²¹ Vö. Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa*. Tyrnowo 10 lutego 1897.

⁵²² Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa*. Tyrnowo 10 lutego 1897.

⁵²³ Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa*. Tyrnowo, 8 stycznia. (1897-ből.)

⁵²⁴ ACR-R 64847: *Compte-rendu des missions faites par les P.P. missionnaires de la résurrection de N. S. J. Ch. á Andrinople*. 3.

3. Beteglátogatás és a betegek lelkipozása. Celina Borzęcka anyja Malko Tarnovo-i leveleiben egy rezurrekcionistaánál tanult ifjú temetése kapcsán beszéli el, hogy csodálja a rezurrekcionista atyákat, akik a haldoklóhoz mennek, utána (a személy elhalálózását követően) vigasztalják a családot, éneklük a hosszú imádságokat (...).⁵²⁵ Tehát haldokló híveket is látogattak.

Alexander Szymoński CR és Constantin Chaulland CR áldozópapok kórházlátogató szolgálata is idevágó az orosz-török háború későbbi szakaszában. 1877 őszén az orosz csapatok ellentámadásba kezdtek és elfoglalták Plevent/Plevnát. A török csapatok decemberben megadták magukat. Edirne 1878. január 28-án került az oroszok kezére, a törökök mindenhol visszavonultak, és II. Abdülhamid szultán békét kért, a fegyverszünet megkötésére 1878. január 31-én került sor. A közösség szinte minden tagja ekkor már visszatért Edirnébe, azonban Piotr Semenenko CR, a rezurrekcionista általános rendfőnöke Łukasz Wronowski CR atyát és Szymon Kobrzyński CR atyát Szmirnába és Jeruzsálembé küldte, ugyanis ők részt vettek az 1863-as januári felkelésben az Orosz Birodalom ellen; biztosabb volt őket zarándokútra küldeni. A törökök – még mielőtt az ellenfél: az oroszok Edirnébe érkeztek volna – kiürítették az iskolát és minden helyiségét, ahová utána bolgár megárvult gyermekek és az iskola korábbi tanulói érkeztek.⁵²⁶

Amikor az orosz csapatok bevonultak Edirnébe, sok katona (akik orosz hadseregben szolgáló lengyelek voltak) kereste fel a rezurrekcionistaát, hogy meggyónhassanak náluk. 1878 nagybajtje időszakában és húsvétja ünnepnapjain minden rezurrekcionista áldozópap hosszú időt töltött a gyóntatóhelyiségben. Alexnader Szymoński CR atya meglátogatta az összes kórházat, hogy felkeresse azoknak a betegeknek a sokaságát, akiket a tífusz kínozott, s gyengített le. Az orosz csapatokból közel 6000 katona kapta el a lázzal járó súlyos betegséget, közülük sok lengyel is. Constantin Chaulland CR atyát pedig Plovdivba hívták, hogy az ott tartózkodó, betegségben szenvedő katonák gyóntatásában segédkezzen.⁵²⁷

Az előbbieken említett komoly tífuszjárvány miatt a rezurrekcionista ismét megnyitották iskolájukat kórházként 1878 tavaszán, hogy a tífuszjárványt megkapó emberekről gondoskodjanak, így a 98 bentlakásos növendék tanítására az intézmény kisebb részeit használták. A rezurrekcionista világi testvérei ápolták a beteg katonákat, a rend áldozópapjai folytatták a tanítást az internátusban és kiszolgáltatták a szentségeket a tífuszjárványban

---

⁵²⁵ Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa*. Tyrnowo, 13 stycznia. (1897-ből.)

⁵²⁶ IWICKI – WAHL 1986. 439–440.

⁵²⁷ Uo. 440.

szenvedőknek. 1878. május 30-án Alexander Szymoński CR áldozópap 39 évesen a magas láz következtében maga is életét vesztette. Az a Szymońszki atya hunyt el, aki áldozópapként nem sokkal korábban maga látogatta meg a tífusz által megfertőzött betegeket a kórházakban.⁵²⁸

4. Gyászliturgiák megtartása. Celina Borzęcka anyja megörökítette leveleiben egy rezurrekcionistáknál tanult, katolikus családból való bolgár ifjú temetését, akinek testvére már kolostori, megszentelt életre készült. Feljegyzései hiteles lenyomatai a bolgarság erős halottkultuszának és temetkezési szokásainak. A meghalt fiú Malko Tarnovoban a rezurrekcionisták iskolájában segített Konstantij Kertev CR atyának. A levél röviden megörökíti a gyászliturgia menetét, melyet Izydor Georgiev CR és Konstantij Kertev CR atyák vezettek. Az ő temetése volt az első koporsós temetés Malko Tarnovoban. A halottat nyitott koporsóban vitték az utcákon. A templomban a koporsót letették a földre. A halottat búcsúztatók: azaz a celebránsok és a hívő közösség a feltámadás képe előtt hódolatát fejezte ki és megcsókolta a halottat. Az atyák szomorúan válaszolták, hogy ezt a helyi szokást sajnos követniük kell. Egy másik, igencsak elrémisztő és visszataszító szokást is közöl Celina anyja: a temetés után öt évvel az elhunyt személy fejét a rokonok templomba vitték, ahol a káplán imádkozott érte, és megkenete szent olajjal, majd a rokonok visszahelyezték az elhunyt fejét a sírba. A rezurrekcionista atyák megpróbálták ezt a szokást eltávolítani a hívek halott kultuszának gyakorlatából, javasolva, hogy ehelyett inkább szentmisét mondassanak az elhunyt lelki üdvéért.⁵²⁹ *“Szent István napján meghalt egy katolikus családból való fiatalember (...). Edirnében az atyáknál⁵³⁰ nőtt fel, és itt segített az iskolában Konstantij atyának. (...) Először temettek itt halottat koporsóban. Felnyitva vitték végig az utcákon, ami nem keltett szép benyomást azoknak, akik nem voltak ehhez hozzászokva. A koporsó mögött nagy mennyiségű, cukorkákkal ékesített búzát vittek. Mindenkinek színes zsebkendő volt a kezében, az atyáknak fehér. A templomban a koporsót a földre tették. Mindenki gyertyát és egy kis süteményt jött elhelyezni az elhunyt feje mellé. Majd gyertyát osztottak a híveknek. Hosszúak voltak az imák és gyakori a tömjénezés. Ezután a liturgiát bemutató összehívta a jelenlévőket, hogy elköszönjenek az elhunyttól. És aztán mindenki, kezdve a celebránsokkal: Izydor atyával és Konstantij atyával, hódolt az elhunyt lábainál álló feltámadás képe előtt, és megcsókolta az elhunytat. Megkérdeztem az atyákat, vajon ők megcsókolták-e a halottat. Azt mondták, hogy szomorú, de ez egy szokás, ezért ügyelni kell rá. Csodáltam szegény atyákat, hogy haldoklóhoz*

⁵²⁸ Uo. 440.

⁵²⁹ Vö. Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa*. Tyrnowo 13 stycznia, Tyrnowo 10 lutego 1897.

⁵³⁰ A rezurrekcionista atyák Edirnei Bolgár Katolikus Gimnáziumában.

kell menniük, utána megvigasztalni a családot, ezt követően énekelni a hosszú imádságokat, és még megcsókolni az elhunytat.”⁵³¹

5. Katekézis. A lelkipásztori szolgálat, ha egyszerű módon is, de gyakran magában foglalta a hitbeli ismeretek megalapozását, elmélyítését a lakosság számára, főleg a szentségek vétele és a nagyobb ünnepek előtt, de akár máskor is. Az orosz-török háború elejéről való rezurrekcionista levélrészlet említi, hogy a tanulók felügyelete, a sebesültekről és szegényekről való gondoskodás mellett a vasárnapok a rezurrekcionista atyák számára már nem a pihenésről és felkészülésről szóltak, mint korábban, hanem a szegények és árvák katekizmusra tanításáról Edirne városának két oldalán.⁵³²

6. Templomok, kápolnák felszerelése, díszítése, karbantartása, felújítása és a liturgikus szolgálat megszervezése. A templomok, kápolnák, kolostorok átvételével, megszerzésével, új kápolnák, templomok megépítésével az evangelizálás megindult számos más településen is. Az 1880-81-es tanévről szóló előljárói jelentés beszél arról, hogy a misszióhoz az iskola és a szeminárium vezetésén kívül 2 helyi bolgár kolostor vezetése/lelkipásztori ellátása is hozzátartozik, amelyek a várostól északra 6 óra járásnyira vannak.⁵³³ Tomasz Brzeska 1872. október 5-ei jelentéséből tudjuk, hogy az egyik egy női kolostor volt Soudzakban (ahol egy fatemplom is van), a másik egy férfi kolostor volt Mastratliában (ahol egy kápolna is van).⁵³⁴ A Missye Katolickie periodika 1900-as, 19. száma beszél arról, hogy a rezurrekcionista atyák a latin kápolnán kívül nagyon szép templomot építettek keleti szertartásrendű tanítványaiknak, amely téglából volt és belső elrendezése hasonlóságot mutatott valamennyi kelet-galíciai templomával.⁵³⁵

V. 2. Oktatási-nevelési tevékenység

Az 1820-as, 1830-as években a hellenizáló tendencia a bolgár oktatást is érintette, számos görög tanítási nyelvű iskola nyílt, és a bolgároknak szinte szégyenkeznivaló volt saját anyanyelvükön beszélni, írni, olvasni. Mindazonáltal ezzel egy időben a moesiai bolgár területeken a bolgár nyelvű alapfokú oktatás is kezdetét vette. Amikor a rezurrekcionisták megkezdték működésüket

---

⁵³¹ Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa*. Tyrnowo 13 stycznia.

⁵³² ACR-R 64864. 4.

⁵³³ ACR-R 64870: *Szanowna Redakcyo... Roczne sprawozdanie naszej Missyi*. 3. Adrianopol d. Grudnia 1881. Levél a Szerkesztőnek és a misszió éves jelentése 1881 decemberéből Edirnéből. Szerző nélkül.

⁵³⁴ ACR-R 64841. 4.

⁵³⁵ ACR-R 66418. I. 231.

(1863) az Északkelet-Trákiában élő bolgárok között, akkor a „moesiai”bolgár területeken a bolgár alapfokú oktatás ügye már szép fejlődésnek indult.⁵³⁶

A rezurrekcionisták oktatási létesítményeinek abban állt a jelentőségük, hogy egyaránt tanulhattak itt unitus és görögkeleti bolgárok; továbbá, hogy elemi iskoláikban tandíjfizetési kötelezettség nélkül tanulhattak a gyermekek és internátusukban is volt lehetőség erre a rászoruló családok gyermekeinek. Ezekben a létesítményekben a kor igényeihez igazították a tananyagot és az alapvető ismeretek és készségek elsajátítása mellett keresztény hitismeretekben is részesítették a gyermekeket.

A Feltámadás Kongregációjának a bolgár oktatáshoz kapcsolódó létesítményei a következők voltak: a) elemi iskolák, b) gimnázium és kollégium, c) kézművesipari iskola, d) felkészítő képző f) nyomda.

V. 2. 1. Elemi iskolák

Karol Kaczanowki CR 1863-ban, tehát még ugyanabban az évben, amikor Edirnébe érkezett, elemi iskolát nyitott Kirishanè körzetben, Edirne külvárosában egy bérelt házban 3 fiúval (mint az iskola első tanulóival), amelyek közül ketten Edirnéből, egy pedig Malko Tarnovoból származott.⁵³⁷ Martin Janus testvér, Kaczanowski atya segítője gazdag állattani és ásványtani gyűjteménnyel gazdagította az iskolát.⁵³⁸ 1867-ben az iskolát Edirne városközpontjába költöztették át, tágasabb helységbe/helyszínre.⁵³⁹ Ez a helyszín Kale nevű városrésze volt Edirnének. Ebből az elemi iskolából fejlődött ki, erre épült rá a gimnázium is.

A rezurrekcionisták 1893-as általános káptalanjának jelentésére hivatkozva Schaeffer a missziótörténeti művében arról írt, hogy abban az évben a rezurrekcionistáknak 4 elemi iskolája volt, mind a 4 a rezurrekcionisták által vezetett plébániához tartozott: az első Edirne Kale

---

⁵³⁶ A bolgár oktatás a 19. század elejéig szerzetesi iskolákban zajlott, amelyekben egyházi tartalommal átitott alapfokú írás-olvasási ismereteket lehetett elsajátítani, de idejétmúlt formában. A nyugat-európai világtól való évszázados elmaradottság leküzdése a hellén-bolgár iskolákkal kezdődött (1815-ben Szvisztovban nyílt meg az első ilyen iskola. Az 1820-as, 1830-as években felváltották őket az általános bolgár városi iskolák (Rusze, Vidin, Tarnovo, Plovdiv), itt körvonalazódtak először a bolgár világi oktatás alapelvei. Majd megjelentek és fejlődni kezdtek a “kölcsonösen tanító iskolák”, az első ilyen intézmény Gabrovóban létesült 1835-ben, majd ilyen létesítmény nyílt Szvisztovban, Tarnovóban, Plovdivban és Karlovóban is. Az “osztályos iskolákban” (Plovdiv, Karlovo, Skopje, Rusze, Sumen) már rendszeresebb képzésben részesülhettek a tanulók. Ennek következményeként bolgár fiatalok sokasága jelentkezett Oroszország, Franciaország, az Osztrák-Magyar Monarchia, Anglia és egyéb országok gimnáziumaiba, kollégiumaiba, egyetemeire. Sok bolgár tanuló tanult a krími háború után alapított katolikus és protestáns iskolákban Isztambulban (példának okáért a Robert College-ben) és több bolgár városban. Vö. JIREČEK 1889. 481–484, továbbá PAVLOV - JANEV 2005. 76–77.

⁵³⁷ ACR-R 64925. 1. Valamint ACR-R 64999. 8.

⁵³⁸ ACR-R 64925. 1.

⁵³⁹ ACR-R 64925. 1.

városrészében, a második Malko Tarnovóban, a harmadik Akbunarban, a negyedik Toposlarban.⁵⁴⁰

A Missye Katolickie 1900-ban megjelent 19. száma beszél a kongregációhoz hozzátartozó intézményekről. A statisztika az 1898-1899-es tanév adatait jeleníti meg. A rezurrekcionista elemi iskolája volt ekkor Edirne Kaik nevű külvárosi részén, melyben 35 tanuló tanult. Malko Tarnovóban a rend fiúiskolájában 255 fiú, a rend leányiskolájában 115 lány tanult. Akbunarban pedig a leány-és fiúiskolában 41 tanuló tanult.⁵⁴¹

A Schaeffer által idézett, 1902-es évben megjelent Konstantinápolyi Katolikus Almanach három helységben 4 elemi iskoláról beszél, melyet a rend tart fenn: a kaiki elemi iskoláról tanulószám megadása nélkül; a Malko Tarnovo-i fiúiskoláról, amelyet a rezurrekcionista atyák vezetnek 210 tanulóval; a Malko Tarnovo-i lányiskoláról, amelyet a rezurrekcionista nővérek vezetnek 60 tanulóval; végül az akbunari fiúiskoláról 50 tanulóval.⁵⁴²

Az elemi iskola 1-2. osztályaiban hitoktatás, üdvösségtörténet, aritmetika, bolgár nyelv és kalligráfia tárgyakat tanultak (az 1883-84-es tanévben a felsorolt tárgyakon túl francia nyelvet is; az 1889-90-es tanévben a felsoroltakon túl szóbeli gyakorlat tárgyat is). Az 3-4. osztályban megmaradtak az aritmetika, bolgár nyelv, hitoktatás, üdvösségtörténet és kalligráfia tárgyak, és kiegészültek az egyházi szláv nyelv és rajz tantárgyakkal (továbbá az 1883/84-es tanévben még a szóbeli gyakorlat tárggyal; az 1889/90-es évben a francia nyelv tárggyal).⁵⁴³

Az elemi iskolán (mint oktatási intézményen) kívül zajló nevelési tevékenységre álljon itt két példa. Celina Borzęcka anya feljegyzései örökítették meg, hogy Malko Tarnovóban Konstantij Kertev CR atya az egyik vasárnapon a szent liturgia megünneplése után a szabadidejét gyermekekkel való foglalkozással és a bolgár nyelv tanításával töltötte. “(...) *Mindig boldog. És vasárnap a (papi) szolgálat után Konstantij atya még a fiúkkal rajzol, ragaszt és énekel, és elszalad hozzánk, hogy a nővéreket bolgár nyelvre tanítsa.*”⁵⁴⁴ Celina anya leveleiből tudjuk, hogy Kertev atya karnagyi feladatokat is ellátott, a helyi fiúkból templomi kórust szervezett. 1897 évének reggeli karácsonyi szentmiséjén (Malko Tarnovóban) a Konstantij Kertev CR atya vezette fiúkórus megkettőzte énekeinek sorát; és este a templomban

---

⁵⁴⁰ ACR-R 64999. 17–18.

⁵⁴¹ ACR-R 66418. I. 232.

⁵⁴² ACR-R 64999. 20.

⁵⁴³ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 17., és ACR-R 64871: *Bulletin de l'année scolaire 1883-84.* III. rész. Walerian Przewłocki CR: a misszió felettese és Łukasz Wronowski CR: az iskola prefektusa nevének megjelölésével az értesítő végén.

⁵⁴⁴ ACR-R 66390. Tyrnowo 8 grudnia.

a betlehemnél Konstantij atya és az általa vezetett fiúkórus és Celina nővér a szájharmonikáján koncertet adott.⁵⁴⁵

V. 2. 2. Az Edirnei Bolgár Katolikus Gimnázium és Kollégium

Az edirnei elemi iskolának és a belőle kifejlődő gimnáziumnak 1867-től az 1874/75-ös tanév végéig két tagozata/intézményi ága működött: az egyik a “bolgár iskola” volt, a másik pedig a “latin/francia⁵⁴⁶ iskola”. A bolgár iskolai tagozaton a bolgár tanulók tanultak; a francia iskolai tagozaton a latin rítusú családok gyermekei és az örmény görögkeleti, és görög görögkeleti családok gyermekei részesültek oktatásban. A bolgár iskolai tagozaton az oktatás nyelve a bolgár volt, de franciául és németül is tanítottak, tudhatjuk meg az információt 1872-ből⁵⁴⁷ és ezt az 1889-90-es tanév iskolai értesítőjében található előjárói jelentés is kijelenti.⁵⁴⁸ A francia iskolai tagozaton a bolgár nyelvet nem oktatták; itt az oktatás nyelve a francia volt, idegen nyelvként a német mellett tanultak törökül és újjörögül is.⁵⁴⁹

1867-ben a bolgár iskolai tagozatot és a francia iskolai tagozatot 3-3 osztályra osztották.⁵⁵⁰ 1867-ben a következő tantárgyakat tanították: katekizmus (a legalapvetőbb vallási ismeretek a kereszténységről és a katolikus hitről), ének, természettudomány, francia nyelv, politikatörténet és földrajz, számtan, festészet (lineáris perspektívában) és kalligráfia.⁵⁵¹ 1867-ben három rezurrekcionista áldozópap és két testvér tanított az edirnei iskolakomplexumban, a bolgár nyelvet pedig világi tanító oktatta. A tanításban igen nagy nehézséget okozott a bolgár nyelvű tankönyvek hiánya. Kezdetben a Franciaországból küldött francia nyelvű könyveket fordítottak le bolgárra (hogy azt a tanításban hasznosítsák).⁵⁵² Tomasz Brzeska CR a bulgáriai misszió előjárójaként 1872. októberében kelt előjárói jelentésében a bolgár nyelvű tankönyvek elégtelenül kevés voltáról, és vallásra, hitre nevelő könyvek teljes hiányáról beszél úgy, hogy a vallásosságot sokféle babona itatja át.⁵⁵³ *“Egészen jó bolgár tankönyvből még mindig kevés van és ugyanakkor a bolgár nép számára teljes nyomorúság van vallásra és erkölcsre nevelő*

⁵⁴⁵ Vö. Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa*. Tyrnowo 8 stycznia. (Az ónaptár szerint ünnepelték a karácsonyt, ezért származik a naplóbejegyzés 1897 január 8-áról.)

⁵⁴⁶ Francia iskolának azért nevezték, mert a tannyelve a francia volt; de nevezték latin iskolának is, mert többségében római rítusú katolikusok (azaz „latinok”) látogatták (példának okáért franciák), de tanultak ott örmény és görög nemzetiségű görögkeleti vallású tanulók is.

⁵⁴⁷ ACR-R 64925. 2; továbbá ACR-R 64999. 15.

⁵⁴⁸ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90*. 4.

⁵⁴⁹ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90*. 4.

⁵⁵⁰ ACR-R 64999. 9.

⁵⁵¹ ACR-R 64999. 9.

⁵⁵² Vö. ACR-R 64999. 9.

⁵⁵³ Vö. ACR-R 64841. 6.

*könyvekből; a legváltozatosabb babonák uralkodnak, amelyről az ember teljes műveket írhatna.*⁵⁵⁴

1869-ben már mindkét iskolában 4-4 osztály működött. Ebben az évben mindösszesen 53 tanuló tanult, melyből 15 tanulót a misszió saját költségén oktatott. Az iskolát mindenki elismerte, még a görögkeletiek is és nyilvános folyóiratok is.⁵⁵⁵

Schaeffer munkája idézi Tomasz Brzeskának, a misszió felettesének a bolgár-francia iskola 1870-es évről adott jelentését: ekkor az iskolába 87 tanuló járt, amelyből 82 sikeres vizsgát tudott tenni.⁵⁵⁶

1872-ben a Kaczanowski által alapított elemi iskolának már 4 elemi iskolai osztálya és 4 gimnáziumi osztálya is volt. A rezurrekcionisták Bolgár Katolikus Gimnáziuma és Kollégiuma által kiadott - a gimnáziumi tanulmányokat hitelesítő – okleveleket elismerte Bulgária, Törökország, az Osztrák-Magyar Monarchia és Franciaország is. Az oktatás alapnyelve a bolgár volt, de franciául és németül is tanítottak. A bolgár történelemnek és földrajznak megvolt a maga helye a tanításban. Az oktatás az ország szellemének és hagyományainak megfelelően folyt. A gimnázium rokonszenvet nyert az ország különböző hivatalos szféráiban, és törvény született, mely elismerte az edirnei kollégium professzorainak állami nyugdíjjogosultságát.⁵⁵⁷

Az 1874-75-ös tanév vége felé a rezurrekcionisták bezárták a tandíjat fizető tanulók számára létesült francia iskolát és kollégiumot, hogy teljesen a bolgár iskola és kollégium fejlesztésének szenteljék magukat.⁵⁵⁸

Az 1875-ből fennmaradt oktatási dokumentum⁵⁵⁹ elején található táblázatban teljes nevükkel szerepeltek a nevelőtestület (egyházi és világi) tagjai, nevük mellett szerepelt a misszióban betöltött hivataluk, tanított tantárgyaik, és a heti teljes óraszámuk. Ennek segítségével megismerhetjük, hogy név szerint pontosan kik tanítottak az iskolában 1875-ben, milyen tantárgyaik voltak a tanulóknak ekkor, és hogy kik töltöttek be a misszióban a tanítás mellett egyéb hivatali feladatkört is. Az atyák és testvérek mindnyájan rezurrekcionisták voltak;

---

⁵⁵⁴ ACR-R 64841. 6.

⁵⁵⁵ ACR-R 64999. 9.

⁵⁵⁶ ACR-R 64999. 11.

⁵⁵⁷ ACR-R 64925. 2.

⁵⁵⁸ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 5.

⁵⁵⁹ ACR-R 64850. I.: *Zajęcia Ojców i Braci nauczycielkach w szkole Adryanopolskiej.* Szerző: Tomasz Brzeska CR. (A dokumentumra később feljegyezték az 1875-ös évszámot.)

tanító munkájukat kiegészítették világi tanítók, tanárok is – akik főként a bolgár anyanyelvhez, az egyházi szláv nyelvhez és a török nyelvhez kapcsolódó tárgyakat tanították.

3. sz. táblázat: A tanító atyák és testvérek elfoglaltságai az edirnei iskolában.⁵⁶⁰
(Részlet Tomasz Brzeska CR, a bulgáriai misszió előljárójának tantárgyfelosztási dokumentumából 1875-ből).

Sorszám	Keresztnév és családnév	Hivatal	Tanított tantárgy(ak)	heti óraszám
1.	Tomasz Brzeska a. ⁵⁶¹	előljáró	katekizmus	2
2.	Szymon Kobrzyński a.	pénztáros	geometria, soldometria, fizika, kémia	8
3.	Rafał Ferrigno a.	prokurátor	francia nyelv a bolgár iskolában	6
4.	Łukasz Wronowski a.	az iskola és az internátus prefektusa	katekizmus, üdvösségtörténet, egyháztörténet, mentális gyakorlatok	22
5.	Edward Głowalski a.	sekrestyés	német nyelv	13
6.	Alexander Szymoński a.	a kurzusok prefektusa	aritmetika, algebra, geometria	12
7.	Konstanty Chaulland a.	-	francia nyelv, zoologia, természetrajz, rajz	9
8.	Paweł Smolikowski a.	-	latin nyelv, egyházi szláv nyelv	21
9.	Bartłomiej Morawiec d. ⁵⁶²	-	olvasás bolgárul, üdvösségtörténet, rajz, kalligráfia	20
10.	Maciej Moroń t. ⁵⁶³	-	olvasás franciául, olvasás németül, olvasás latinul, aritmetika	15
11.	Stefan Kukurli ú. ⁵⁶⁴ (egykori tanítványunk)	-	bolgár nyelv, földrajz, egyetemes történelem, fejben számolás /mentális matematika/	20
12.	Michał Szyszmanov (volt tanítványunk)	-	aritmetika, olvasás és írás bolgárul, olvasás egyházi szláv nyelven, fejben számolás /mentális matematika/, katekizmus ismétlés	23
13.	Paweł Marynov (idősebb tanítványunk)	-	aritmetika, olvasás egyházi szláv nyelven, katekizmus ismétlés	10
14.	Emmanuel Petkov ú.	-	ének-zene, hangszeres zene	9
15.	Dżianzyzov ú.	-	török nyelv	4

Az 1875-1876-os tanévben megalakult a rezurrekcionisták edirnei gimnáziumának ötödik osztálya; a francia iskola és a hozzá tartozó kollégium további működése már leállt. A

⁵⁶⁰ ACR-R 64850. I.

⁵⁶¹ Az a. az atya rövidítése, ahogyan a lengyel dokumentumban az Oj. az Ojciec rövidítése.

⁵⁶² A d. a diakónus rövidítése, ahogyan a lengyel dokumentumban a Dyak. a Dyakon rövidítése.

⁵⁶³ A t. a testvér rövidítése, ahogyan a lengyel dokumentumban a Br. a Brat rövidítése.

⁵⁶⁴ Az ú az úr rövidítése, ahogyan a lengyel dokumentumban a P. a Pan rövidítése.

bejáró (tehát nem bentlakásos) tanulók számára kötelező óraszámában (heti öt alkalommal) francia, német és török nyelvi órákon való részvételt írtak elő. Minden második héten az asztalnál bolgár és francia nyelven olvastak fel, a hét két napján pedig csak a francia nyelvet használták a tanulók a beszélgetéseik alkalmával.⁵⁶⁵ Ezzel a megszűnt a francia iskolai tagozat helyett új létesítmény/oktatási forma született: a francia externátus.

Tomasz Brzeska CR missziós elöljáró nagy gondot fordított a természetrajzra is, meggyőződése volt, hogy a természetrajzon keresztül olyan benyomásokat szerezhetnek az iskola tanulói, melyek elvezetnek a Teremtő mindenhatóságának és bölcsességének megtapasztalásához. 1000 darabos ásványtani szaktantermet és hasonlóan gazdag állattani szaktantermet alakított ki. Ez utóbbinak igen nagyra értékelhető pillangó-, rovar-, kagyló-, és négy lábú gyűjteménye, és egy 400 példányból álló madárgyűjteménye volt. Mindezeket az intézményben gyűjtötték össze, s készítették el.⁵⁶⁶

1880 tavaszáról a rezurrekcionisták edirnei létesítményeiről és az azokban tanuló fiatalokról kaphatunk különböző szempontok szerint képet egy kéziratban fennmaradt francia nyelvű statisztikai táblázat alapján, tükrözve a létesítmény 1880 áprilisi állapotát (1879-1880-as tanév II. fele). A kéziratot dokumentum neve: *A Rezurrekcionista Atyák Bolgár Katolikus Létesítményében tanulók statisztikája 1880 áprilisában.*⁵⁶⁷ A statisztika egy komplex táblázatos egységbe rendezi a létesítmény internátusi, externátusi és szemináriumi egységét. Az alábbiakban a forrásközlésem a könnyebb szerkeszthetőség miatt külön mutatja be az bentlakásos iskolának, a bejáró növendékek iskolájának és a papnevelő intézetnek a statisztikáját; és az összegző táblázat is bemutatásra kerül.

1. A statisztikát tanulmányozva az internátusról elmondhatjuk, hogy abba jártak teljesen tandíjmentes oktatásban részesülő tanulók; részben tandíjmentes oktatásban részesülő növendékek és tandíjat fizető tanulók is, ugyanakkor a tanulók több, mint fele (61,25%) ingyenes oktatásban és ellátásban részesült. Az is szembetűnő, hogy az internátusba felvett növendékek közül igen kevésel ugyan, de több volt a görögkeleti családból való fiatalok száma (51,62 %) a katolikus családból származó fiatalokénál (48,38%). Az internátus 48 görögkeleti fiataljából 31 katolizált, 18 maradt meg görögkeleti hitben (noha itt kis elszámolás van: mert vagy 30 tanuló katolizált és 18 tanuló maradt meg görögkeleti hitben; vagy 31 katolizált és 17

---

⁵⁶⁵ ACR-R 64999. 15.

⁵⁶⁶ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 5.

⁵⁶⁷ ACR-R 64868: *Statistique des élèves de l'établissement Bulgare Catholique des P.P. Résurrectionistes a Andrinople en Avril 1880. (A Rezurrekcionista Atyák Bolgár Katolikus Létesítményében tanulók statisztikája 1880 áprilisában.)* Szerző nélkül, keltezés nélkül.

maradt meg görögkeleti hitben; így jön ki csak a 48 fő) ez azt jelenti, hogy az iskola hatásosan betöltötte nemcsak az oktató-nevelő funkciót, de az evangelizációs-apostoli-katolizáló funkciót is; az unitus (katolikus) hitre térés aránya az iskolai évek során igen magasnak mondható (62,5 % vagy 64,58%). Megtudjuk a táblázatból, hogy az internátusban túlnyomórészt unitus és görögkeleti bolgárok tanultak, jóval kisebb arányban voltak hozzájuk képest a latinok (azaz római rítusú katolikus francia, német és olasz tanulók) és az örmények (örmény görögkeletiek és örmény katolikusok). Az internátusban laktak a kézművesipari iskolában szakmát tanuló növendékek is.⁵⁶⁸

2. Az externátusban már egyértelműen fölényes többségben voltak a görögkeleti tanulók a katolikus tanulókhöz képest. Szembetűnik, hogy az internátussal szemben az externátusban már az idegen nációk és népek magasabb arányban képviselték magukat a helyi bolgársággal szemben. Az externátus nemzetiségi és vallási szempontból is heterogén képet mutatott: főként örmény, görög és bolgár, de izraelita, török és a levantei térségből származó tanulók is látogatták. Az intézmény-egységnek nagy részben: 74,41%-ban görögkeleti, kisebb részben: 18,60%-ban katolikus, igen kis hányadban: 6,97 %-ban pedig nem keresztény vallású (muszlim és izraelita/zsidó) bejáró tanulói voltak.⁵⁶⁹ Az intézmény tehát – bár küldetése a bolgár katolikus ifjúság nevelése és a papi hivatások kinevelése volt – nem zárkózott el és lehetőséget adott a nem katolikus, sőt a nem keresztény és nem is helyi bolgár családok gyermekeinek is az oktatásban való részesüléshez.

3. A szemináriummal kapcsolatban megjegyzendő, hogy nem csak gimnáziumot elvégzett tanulók jelentkezhetek papnövendéknek ide. Már a gimnázium kezdetével megkezdheték papságra felkészítő tanulmányaikat a rezurrekcionisták edirnei iskolájában a tanulók.

---

⁵⁶⁸ ACR-R 64868.

⁵⁶⁹ ACR-R 64868.

4. sz. táblázat: A Rezurrekcionista Atyák Bolgár Katolikus Létesítményében tanulók statisztikája 1880 áprilisában.
Az internátus statisztikai résztáblázata.⁵⁷⁰

Megjegyzés a 4., 5., 6. és 7. számú táblázathoz: a zárójelben álló információk nem szerepelnek az eredeti statisztikai táblázatban, csupán a hatékonyabb megértést szolgálják.

Internisták (Bentlakásos tanulók)																					
Tandíjat fizetők és tandíjmentes oktatásban részesülők			Vallás és rítus szerint								Osztályok szerint										
teljesen tandíjmentes	részben tandíjmentes	tandíjat fizető	katolikus szülőktől (való tanuló)				latinok		örmények				elemi iskola	gimnázium					megfigyelések		
			katolikus szülőktől (való tanuló)	görögkeleti szülőktől (való tanuló)	mennyien lettek katolikusokká	mennyi görögkeleti van még	tandíjmentes	tandíjat fizető	katolikus	nem katolikus	tandíjmentes	tandíjat fizető		alsóbb osztály(ok)	magasabb osztály(ok)	1. osztály	2. osztály	3. osztály		4. osztály	gimnazisták összlétszáma
57	13	23	45	48	31	18	9	7	1	8	1	8	13	26	17	23	8	5	53	2	93

⁵⁷⁰ ACR-R 64868.

5. sz. táblázat: A Rezurrekcionista Atyák Bolgár Katolikus Létesítményében tanulók statisztikája 1880 áprilisában.

Az externátus statisztikai résztáblázata .⁵⁷¹

Externisták (Bejáró tanulók)																
Vallás szerint			Nemzetiség szerint						Osztályok szerint							Az externátus összlétszáma
katolikusok	görögkeletiek	nem keresztények	bolgárok	görögök	örmények	levantéiek	zsidók	törökök	elemi iskola		gimnázium					
									alsóbb osztályok	magasabb osztályok	1. osztály	2. osztály	3. osztály	4. osztály	gimnazista összesen	
8	32	3	12	12	15	1	1	2	19	14	2	4	2	2	10	43

⁵⁷¹ ACR-R 64868.

6. sz. táblázat: A Rezurrekcionista Atyák Bolgár Katolikus Létesítményében tanulók statisztikája 1880 áprilisában.

A szeminárium statisztikai résztáblázata.⁵⁷²

Szeminárium			
Teológia	Gimnázium		A szeminaristák össz létszáma
1. év(folyam)	1. osztály	2. osztály	
1	3	4	8

7. sz. táblázat: A Rezurrekcionista Atyák Bolgár Katolikus Létesítményében tanulók statisztikája 1880 áprilisában.

A létesítmény összegző statisztikai táblázata.⁵⁷³

Összegzés			
Szeminaristák	Internisták (bentlakásos tanulók)	Externisták (bejáró tanulók)	A létesítmény tanulóinak össz létszáma
8	93	43	144

⁵⁷² ACR-R 64868.

⁵⁷³ ACR-R 64868.

Az 1883-1884-es tanévben a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának oktatási tevékenységi körébe a következő intézmények/oktatási tevékenységek tartoztak: elemi iskolai oktatás, 7 osztályos gimnáziumi oktatás, filozófiai és teológiai képzés (a papképzés tananyagaként); végül a kézművesipari iskolai képzés. A misszió gimnáziumi végzettséget hitelesítő igazolványait a külföldi egyetemek gimnáziumi oklevélként ismerték el.⁵⁷⁴

Az 1900-ban megjelent, *Missye Katolickie* lengyel havi lap Edirnéről szóló cikkéből tudjuk⁵⁷⁵, hogy a rezurrekcionisták oktatási-nevelési tevékenysége akkortájt (1898-1899) a következő létesítményeket foglalta magában. Edirnében küsszemináriuma és egy 7 osztályos gimnáziuma (ami egyben internátus is volt a bolgár tanulók számára), egy francia externátusa, egy kézművesipari iskolája és egy elemi iskolája volt (Kaik) a Feltámadás Kongregációjának; Malko Tarnovóban egy fiúiskolája és egy lányiskolája; Akbunarban pedig egy olyan iskolája, ahol fiúk és lányok is tanultak.⁵⁷⁶ A cikk szerzője, M. Czermínski atya három igen hasznos statisztikát is közölt a rezurrekcionisták valamennyi bulgáriai létesítményeiben tanuló növendékekkel kapcsolatban, mely az 1898-99-es tanév adatait tartalmazza, ebben azért lehetünk biztosak, mert rendelkezésünkre áll az 1898-99-es tanév iskolai értesítője⁵⁷⁷ is, ebből származnak Czermínski atya közleményének statisztikai adatai. A statisztikák fényt derítenek a tanulók iskolai létesítményekben való megoszlására, vallási és nemzetiségi hovatartozására.

---

⁵⁷⁴ ACR-R 64999. 17.

⁵⁷⁵ ACR-R 66418. I.

⁵⁷⁶ ACR-R 66418. I. 232.

⁵⁷⁷ ACR-R 64882: *Bulletin de l'année scolaire 1898-1899. Établissement d'éducation des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople*. Andrinople. Imprimerie des P. P. Résurrectionnistes. 1899. Andrinople, le 15 Novembre, 1899. Az értesítő bevezetőjének szerzője: August Mosser CR., a misszió feletttese

8. sz. táblázat. A különböző oktatási intézményekben tanuló növendékek statisztikája.⁵⁷⁸

(I. statisztikai táblázat)

	Internátus		Externátus	
	Tandíjat fizető	Tandíjat nem fizető	Tandíjat fizető	Tandíjat nem fizető
Edirne				
A nagyszeminárium Rómába küldött tanulói	-	-	-	-
Gimnázium és kisszeminárium	35	53	-	-
Francia externátus	-	-	20	7
Kézművesipari iskola	-	10	-	-
Elemi iskola Kaikban	-	5	-	30
Malko Tarnovo				
Fiúiskola	-	3	-	232
Leányiskola	-	-	-	115
Akbunar				
Fiú- és leányiskola	-	2	-	39
	35	73	20	423
Összesen: 551				

9. sz. táblázat. A tanulók vallási hovatartozásának statisztikája.⁵⁷⁹

(II. statisztikai táblázat)

Keleti rítusú katolikus gyermekek (katolikus szülőktől)	250
Keleti rítusú katolikus gyermekek (nem katolikus szülőktől)	186
Latin rítusú és örmény rítusú katolikus gyermekek	10
Görögkeleti keresztény (ortodox) vallású gyermekek	94

⁵⁷⁸ ACR-R 66418. I. 232.

⁵⁷⁹ ACR-R 66418. I. 232.

Izraelita gyermekek	6
Muszlim gyermekek	5
Összesen:	551

10. sz. táblázat. A tanulók nemzetiségi hovatartozásának statisztikája.⁵⁸⁰

(III. statisztikai táblázat)

Bolgárok a Bolgár Fejedelemség területéről	45
Bolgárok a törökök által alávetett területről	475
Görögök	8
Örmények	12
Törökök	5
Zsidók	6
Összesen:	551

Az 1898-1899-es tanévben⁵⁸¹ a rezurrekcionista edirnei internátusának kollégiumában 103 tanuló tanult és lakott, akik közül 88 tanuló a gimnázium és kisszeminárium tanulója volt; 10 növendék tanult mesterséget a kézművesipari iskolában, 5 tanuló pedig a kaiki elemi iskolában szerezte meg alapfokú ismereteit úgy, hogy a bentlakásos iskolában lakott. A francia externátusba 27 tanuló járt; ők voltak azok a bejáró tanulók, akik szintén gimnáziumi tanulmányokat folytattak. Sok bejáró tanulója volt a rezurrekcionista kaiki (Edirne külvárosi részében található) elemi iskolájának, oda 30 tanuló járt be. A Malko Tarnovo-i fiúiskolának összesen 255 tanulója volt, ebből 252 bejáró; a település leányiskolájába is szép számmal jártak tanulók: 115 bejáró tanuló szerezte itt meg elemi iskolai ismeretét. Malko Tarnovóban a fiúiskola és leányiskola minden tanulója tandíjmentesen tanulhatott. A kongregáció akburnari fiú-és leányiskolájába ekkor 39 tanuló járt; közülük senki sem volt bentlakásos tanuló, és mindnyájuk tandíjmentes oktatásban részesült.⁵⁸² Érdeemes összevetni az intézményekben

⁵⁸⁰ ACR-R 66418. I. 232.

⁵⁸¹ Az 1900-ban megjelent Missye Katolickie egyik száma alapján nem lehet pontosan beazonosítani, hogy az „elmúlt évben” kifejezés melyik évre utal; ez lehetett az 1898-1899-es vagy az 1899-1900-as tanév, azonban az 1898-99-es tanévről szóló iskolai értesítő (1899 november 15-én keletkezett) adatai teljesen egybevágnak a cikk statisztikájával, így biztosak lehetünk benne, hogy az 1898-99-es tanév állapotáról adnak képet a statisztikák.

⁵⁸² ACR-R 66418. I. 232.

tanuló összes növendék létszámát (551 fő) az ingyenes oktatásban részesülő növendékek létszámával (496 fő); tehát a tanulók 90,01%-a mentesült a tandíjfizetés alól. Azt is megfigyelhetjük, hogy a trákiai kis településeken létesített iskolákban minden gyermek/fiatal ingyenes oktatásban részesült.⁵⁸³ A tandíjfizetéstől mentesülő gyermekek-fiatalok mindent ingyen kaptak: oktatást, ruházatot, élelmet és még könyveket is.⁵⁸⁴

A rezurrekcionisták minden oktatási intézményét sorra véve tanulók vallási hovatartozásáról a következők mondhatók el az 1898-99-es tanév idejéről. A növendékek túlnyomó része (79,12 %) keleti (bizánci-szláv) rítusú katolikus volt – nagyobb részük katolikus szülői háttérrel (45,37 %); nem sokkal kisebb hányaduk nem katolikus szülői háttérrel (33,75 %) – ; mindemellett jelentős számban képviselték magukat a görögkeleti (ortodox) tanulók is (17,05 %). Jóval kisebb százalékban voltak a latin (római) katolikusok és örmény katolikusok (1,81%); és még ennél is kisebb mértékben, de tanulóként szintén jelen voltak ezekben az intézményekben izraelita (1,08 %) és muszlim (0,90%) gyermekek-fiatalok is.⁵⁸⁵ Áruklodó lehet a keleti rítusú katolikus növendékek csoportjának kettéválasztása a táblázatban a szülők vallási hovatartozásának különbözősége okán. Ezek a kettéválasztással közölt adatok azt is implicit módon jelölhetik, hogy eredendően görögkeleti szülőktől az iskolába érkező gyermekek/fiatalok tanulmányaik során katolizáltak. Nem kerülheti el a figyelmünket az sem, hogy voltak nem keresztény növendékei is a rezurrekcionisták iskoláinak; feltételezhető tehát, hogy a muszlim és izraelita szülők saját maguk szabad akaratából és gyermekeik számára a színvonalas oktatás elnyerése céljából kérték gyermekeik felvételét a rezurrekcionisták iskoláiba.

Az 1898-99-es tanévben az összes oktatási létesítményt vizsgálva a tanulók nemzetiségi hovatartozása ekképpen alakult. A bolgárság adta a tanulók legnagyobb hányadát (94,37 %). A bolgár tanulók túlnyomó része török fennhatóság alá tartozó területről való volt, s jóval kisebb hányada érkezett a Bolgár Fejedelemségből. Mindemellett voltak a különböző oktatási intézményeknek örmény (2,17 %), görög (1,45 %), zsidó (1,08 %) és török (0,90 %) tanulói is.⁵⁸⁶ Edirne volt a Szentszék által 1883-ban alapított Trákiai Apostoli Vikariátus székhelye; mindemellett eyalet, s vilajet központ is volt; igazi metropolisz vallási és nemzetiségi sokszínűséggel. A rezurrekcionisták iskolái a célból létesültek, hogy az unitus bolgárság javára

---

⁵⁸³ Vö. ACR-R 66418. I. 232.

⁵⁸⁴ ACR-R 66418. I. 232.

⁵⁸⁵ ACR-R 66418. I. 232.

⁵⁸⁶ ACR-R 66418. I. 232.

legyenek; ugyanakkor nem bolgár származású családok is kérhették, hogy gyermekük ezekben az iskolákban tanuljon, de nekik – anyagi állapotuktól függően – rendszerint tandíjat kellett fizetni. Az 1877–78-as orosz-török háborúra véglegesen pontot tevő berlini kongresszus által felszabadult a török uralom alól a bolgár területek nagy hányada. Ekkor született meg a Bolgár Fejedelemség; mely nem sokkal később Kelet-Rumélia területével gyarapodott; azonban Trákia és Macedónia bolgársága oszmán fennhatóság alatt maradt. Trákiában ezért volt nagy jelentősége a rezurekcionista katolikus intézményeinek. A Bolgár Fejedelemségben ugyanis más nyugati rendek is működtek a katolikus hit központjaiban; Trákiában ugyanakkor a bizánci-szláv katolicizmus legfőbb lelki táplálója a rezurekcionista rend volt.

11. sz. táblázat: Az edirnei iskola tanulói létszámának változásai a vizsgált időszakban (1863-1903) a forrásokból kinyert adatok alapján.

Időpont:	Az edirnei iskola tanulónak létszáma:
1869-1870-es tanév	87 tanuló év közben, 60 tanuló nyári időszakban. Közülük vizsgát tett 82 tanuló. (ACR-R 64832. 1.)
1871-1872-es tanév	126 tanuló év közben, 78 tanuló nyári időszakban. Közülük 65 tanuló tett év végi vizsgát. (ACR-R 64839. 3. és ACR-R 64840. 3.)
1872. január 5.	80 tanuló. A 80 tanulóból a bolgár 4 évfolyamos iskolába összesen 33 tanuló járt (közülük 22-en voltak bentlakásos tanulók és 11 tanuló pedig bejáró); a francia 4 évfolyamos iskolába pedig összesen 47 tanuló járt (közülük 12-en voltak bentlakásos tanulók, 35 tanuló pedig bejáró). (APPZ-K: <i>Sprawozdanie z Missyi bulgarskiej O.O. Zmartwychwstania P. N. Jezusa Chr. przedłożone na Zebraniu ogólnem Zgromadzenia d. 5^{tego} stycznia 1872. przez Tomasza Brzeska, przełożonego domu Adryanopolitańskiego.</i> 28.)
1872-1873-as tanév	110 tanuló év közben, 77 tanuló nyári időszakban. Közülük meghatározott vizsgát tett 75 tanuló, általános vizsgát tett 72 tanuló; bentlakásos és tandíjat nem fizető volt 25 tanuló. (ACR-R 64847. 4.)
1873-1874-es tanév	111 tanuló a téli szemeszterben, 83 tanuló a nyári félévben. Közülük 56 tanuló tartozott a bolgár iskolába, 55 tanuló a latin/francia iskolába. 79 tanuló jelent meg a vizsgákon. (BKCz: <i>Rapport de la Mission Bulgare des P. P. Resurrectionnistes a Andrinople por l' année scolaire 1873/74.</i> 1.)

1877-1878-as tanév, 1877. október 17.	98 tanuló. Közülük 60 tanuló az internátusban tanult. 40 korábbi internistához 20 tanulót vettek fel, akik az orosz-török háború ártatlan elszenvedői voltak: lemészárolt apák, elmenekült anyák fiai. További 10 tanulójuk pedig "félíg kollégista" státusú volt: bár nem a kollégiumban laktak, de a rezurrekcionisták gondoskodtak étkeztetésükről és ruháztatásukról. (ACR-R 64864. 4.)
1877-1878-as tanév (az 1877/78-as tanévről szóló, 1878. november 24-én, Tomasz Brzeska által írt jelentés adatai)	152 tanuló. Az 1877/78-as tanévre 102 internista (bentlakásos tanuló) és 50 externista (azaz bejáró tanuló) iratkozott be. Az év végi vizsgákon 53 tanuló volt jelen az internátusból, és 9 tanuló pedig a bejárók közül. 12 tanuló kapott díjat/jutalmat, (és feltételezhetően 8 tanuló elismerést/dicséretet, bár a 8 tanuló neve melletti bejegyzés nehezen olvasható). (APPZ-K: <i>Compte Rendu de la Mission Bulgare Catholique des P.P. de la Résurrection de N. S. J Ch. á Andrinople pour l'année scolaire 1877/78.</i> Andrinople, le 24. nov. 1878. 1.)
1878-1879-es tanév	131 tanuló. Közülük 76 tanuló az internátusban tanult, 55 tanuló tanult az externátusban. 107 tanuló vett részt az év végi vizsgákon. (BKCz: <i>Sprawozdanie z egzaminu Missyi Bulgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstaniu P. N. J. Ch. w Adryanopolu na rok szkolny 1878/79.</i> 2–3.)
1879-1880-as tanév, 1880. áprilisi aktuális létszámadatok	136 tanuló. Közülük 93 tanuló az internátusban tanult, 43 tanuló volt bejáró. (ACR-R 64868)
1879-1880-as tanév	131 tanuló, majd végül 174 tanuló. Közülük 105 tanuló az internátusban tanult, 69 tanuló volt bejáró. A 174 tanulóból 124 tanuló tett év végi vizsgát, 88 tanuló léphetett magasabb osztályba, 30 tanuló részesült könyvjutalomban (díjban), 24 tanuló dicséretben. (BKCz: <i>Spawozdanie Missyi Bulgarsko-katolickiej O.O. Zmartwychwstańców w Adryanopolu za rok szkolny 1879/80.</i> 1–2.)
1880-1881-es tanév	147 tanuló. Közülük 84-en tanultak az internátusban, 63-an voltak bejárók. A 147 tanulóból 77 tanuló léphetett magasabb osztályba. Az év végén 31 tanuló kapott díjat és 25 tanuló részesült dicséretben. (ACR-R 64870. 2.) A 147-fős létszám és annak internátusi 84 fős, externátusbeli 63 fős megoszlása ugyancsak szerepel a <i>Le Solemnité du jour de l' an approachunt</i> kezdetű, 1880-1881-es tanévről szóló francia nyelvű jelentésben. (ACR-R 64869: <i>Le Solemnité du jour de l' an approachunt...</i> (Compte rendu) ⁵⁸⁷ 3.)

⁵⁸⁷ ACR-R 64869: *Le Solemnité du jour de l' an approachunt...* (Compte rendu). Francia nyelvű jelentés a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának 1880-1881-es tanévről 1881 decemeréből szerző nélkül, keltezés és évszám későbbi rávezetésével.

1882-1883-as tanév	158 tanuló. Közülük 94 tanuló tanult az internátusban, 64 tanuló volt bejáró, azaz externista. A 158 tanulóból 120 tanuló tett vizsgát és 116 tanuló lépett tovább felsőbb osztályba. 36 tanuló részesült díjazásban, 32 tanuló részesült megtisztelő elismerésben. (ACR-R 64872. 1.)
1883-1884-es tanév	145 tanuló. Közülük 94 tanuló tanult az internátusban, 51 tanuló volt bejáró. Mindnyájuk közül 118-an jelentkeztek vizsgára. Magasabb évfolyamokba 103 tanuló került. Év végén 30 tanuló részesült díjazásban, 29 részesült megtisztelő elismerésben. (ACR-R 64871. I. rész)
1889-1890-es tanév	91 tanuló. Év végén: 76 tanuló. Közülük 21 tanuló az elemi iskolában, 70 tanuló a gimnáziumban tanult. Az elemi iskola 21 tanulójából 18 tanuló tett év végi záróvizsgát; és 17 tanuló lépett felsőbb osztályba. A gimnázium 70 tanulójából 51 tett záróvizsgát és 51 lépett felsőbb osztályba. (BKCz: <i>Bulletin de l' année scolaire 1889-90.</i> 8.)
1890. szeptember 23-án írt levelében Łukasz Wronowski CR, a bulgáriai misszió elöljárója megjegyzi, hogy eddig - utalva minden bizonytalanságra az internatus fenállásától eltelt időszakra - 518 bentlakásos tanulójuk volt , nem számítva a bejáró (externista) tanulókat. (BKCz: <i>A Monsieur Hamel, Président de Oeuvre de la Propagation de la Foi a Lyon.</i> 5.)	
1890-1891-es tanév	96 tanuló. A teljes edirnei iskolakomplexumban 96 tanuló tanult, közülük: 70 tanuló tanult a gimnáziumban, 10 tanuló az elemi iskolában és 16 tanuló a kézművesipari iskolában. Az elemi iskola 10 tanulójából 7 tanuló tett év végi vizsgát, a gimnázium 70 tanulójából pedig 52 tanuló. (BNZ Zp. 0088. 7.)
1895.	112 tanuló. A teljes edirnei iskolakomplexumban 112 tanuló tanult, közülük 67 növendék volt bentlakásos gimnáziumi tanuló, 2 növendék volt bejáró gimnáziumi tanuló; 17 növendék volt kézművesipari iskolai tanuló, és 26 növendék volt elemi iskolai tanuló (ebből 10 fő volt bentlakásos elemi iskolai tanuló és 16 fő volt bejáró elemi iskolai tanuló). (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 2–3.)
1898-1899-es tanév ⁵⁸⁸	160 tanuló. A teljes edirnei iskolakomplexumba ekkor 160 tanuló járt: 88 tanuló tanult az internátusban (gimnázium és kisseminárium), 27 tanuló a francia externátusban, 10 tanuló a kézműipari iskolában, 35 tanuló a Kaikban található elemi iskolában. (ACR-R 64882. a 12. és 13. oldal, melynek címe <i>Compte-rendu pour l' année scolaire 1898-1899.</i>)

⁵⁸⁸ ACR-R 64882. A 12. és 13. oldal közötti, számozatlan oldal, melynek címe *Compte-rendu pour l' année scolaire 1898-1899.*

1899-1900-as tanévre beiratkoztak (1899 novembere):	<p>170 tanuló.</p> <p>A teljes edirnei iskolakomplexumban ekkor 170 tanuló járt: 96 tanuló tanult az internátusban, 29 tanuló a francia externátusban, 10 tanuló a kézműipari iskolában, 35 tanuló a Kaikban található elemi iskolában.</p> <p>(ACR-R 64882. a 12. és 13. oldal közti számozatlan táblázatos tartalom, melynek címe Compte-rendu pour l'année scolaire 1898-1899.)</p>
1902. (Az 1900-1901-es tanévre is vonatkozhat, továbbá az 1901-1902-es tanévre; végül az 1902-1903-as tanév első felére.)	<p>195 tanuló.</p> <p>Közülök 150 tanuló tanult az internátusban, és 45 tanuló a francia-bolgár externátusban. (ACR-R 64884. 58.)</p>

Nem maradt fenn minden egyes tanévből előljárói jelentés vagy tanévi értesítő, azonban a fennmaradt dokumentumokból kinyert adatokon keresztül világosan kiolvasható az iskola létszámának alapvető növekedése a létszámnövekedésből és létszámcsökkenésből adódó ingadozások ellenére is. A vizsgált időszakban (1863-1903) az iskola tanulói látogatottság szempontjából első virágkorát az 1880-as évek első felében élte, második virágkorát a századforduló idején, illetve a 20. század első éveiben. Jelentősebb tanulói létszámcsökkenést látunk 1873/74-es tanév és 1877/78-as tanév között (a balkáni válság, a bolgár felkelés és leverése, és az orosz-török háború is közrejátszott ebben) valamint egy igen drasztikus csökkenést az 1883/84-es tanév és az 1889/90-es tanév között. (Talán a bolgár görögkeleti egyház megerősödése lehet ennek az egyik oka ennek.)

Megjegyzések az edirnei externátusról, az edirnei internátus kollégiumáról és gimnáziumáról:

1. Bejáró és az internátusban lakó tanulók. A rezurrekcionisták edirnei iskolakomplexumát (elemi iskolai és gimnáziumi oktatásban való részesülés céljából) látogathatták a növendékek bentlakásos tanulóként/internistaként; vagy bejáró tanulóként/externistaként.⁵⁸⁹ Az 1877-78-as tanév egy harmadik változatot is említ: a fél-kollégista formát, amelyben a tanuló nem a rezurrekcionisták kollégiumában lakik, de étkeztetéséről és ruháztatásáról a kongregáció gondoskodik.⁵⁹⁰ Łukasz Wronowski CR 1889-90-es tanévről szóló kéziratos leveléből tudjuk, hogy akkor az edirnei iskolakomplexumba (az internátusba, a szemináriumba és a kézművesipari iskolába) együttesen 105 tanuló járt. Ebből 38 tanuló érkezett Trákiából (Edirnéből és vonzáskörzetének településeiről); 61 tanuló érkezett a Bolgár Fejedelemségből

⁵⁸⁹ Példának okáért: BKCz: *Sprawozdanie z egzaminu Missyi Bułgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstaniu P. N. J. Ch. w Adryanopolu na rok szkolny 1878/79.* 2–3.

⁵⁹⁰ ACR-R 64864. 4.

(közülük 46 tanuló Dél-Bulgáriából és 15 tanuló Észak-Bulgáriából) különböző bolgár városokból (Plovdiv, Szófia, Szvistov, Rusze/Ruszcuk, Veliko Tarnovo, Várna, Eski Zaghra/Stara Zagora, Eni Zaghra/Nova Zagora, Jambol, Tirnova-Spimenly, Hermanly) és egyéb falvakból; 3 tanuló érkezett Macedónia területéről és végül további 3 tanuló pedig további más országból.⁵⁹¹

2. Az externátus. A francia iskola megszűnése után létesült francia externátusba a tanulókat nemzetiségi és vallási megkülönböztetés nélkül fel lehetett venni. Minden tanulónak meg kellett felelni a teljes oktatási programnak, kivéve az éneket, zenét és gimnasztikát, amelyeken nem volt kötelező a részvételük. Az externisták tanéve szeptember 1-jén kezdődött és június végén ért véget.⁵⁹² Az externátus nemzetiségi és vallási szempontból heterogén intézményforma volt; a bolgárság mellett nagy arányú örmény és görög tanulóval rendelkezett, mindemellett tanultak benne zsidó és török növendékek és a levantei térségből származó fiatalok is. Keresztények mellett igen csekély számban, de izraelita és muszlim tanulók is látogatták az intézményt.⁵⁹³ Elemi iskolai és gimnáziumi képzése volt a francia externátusnak is; az itt tanulók nagyobb arányban tandíjat fizető növendékek voltak.⁵⁹⁴ Az 1898-99-es tanévi értesítő oktatói jegyzékéből tudjuk, hogy az externátusban bolgár, francia, német, angol, olasz, török és örmény nyelvet tanító tanárok tanítottak.⁵⁹⁵

3. Tandíjfizetés, tandíjmentesség. Az internátusnak is voltak tandíjat fizető és tandíjkötelezettség alól mentesülő tanulói; sőt - amint az az 1880-as internátusi statisztikai táblázatból kiderül - tandíjat csak részben fizető tanulói is. A tandíj fizetése alól mentesülő tanulók létszámát meghatározták a rezurrekcionisták, és minden esetben bolgárnak, mégpedig anyanyelvi bolgárnak kellett lenniük. Minden bentlakásos, azaz internátusba tartozó növendéknek kötelező volt bemutatni a) a keresztlevelét; b) az oltási igazolását; c) ha a tanuló valamilyen iskolába járt, akkor bizonyítványt/igazolást kellett felmutatnia jó magatartásáról; d) tandíjfizetés alól mentesülő tanulóknak kötelező volt bemutatni a helyi hatóságok által kiállított őshonos lakos mivoltukat igazoló dokumentumot. Tanévkezdésük az 1883-84-es iskolai értesítőben augusztus 28-ára (Gergely-naptár szerint szeptember 9-ére) volt kitűzve - szemben az bejáró növendékek szeptember 1-jei (Gergely-naptár szerint szeptember 13-ai) dátumával.⁵⁹⁶

---

⁵⁹¹ BKCz: *A Monsieur Hamel, Président de Oeuvre de la Propagation de la Foi a Lyon.* 7.

⁵⁹² ACR-R 64871. V. rész. II.

⁵⁹³ ACR-R 64868.

⁵⁹⁴ ACR-R 66418. I. 232. és ACR-R 64868.

⁵⁹⁵ ACR-R 64882. 15, 16.

⁵⁹⁶ ACR-R 64871. V. rész. I.

4. A nevelőtestület összetétele. Az edirnei iskolakomplexumban a nevelőtestület tagjai nagyobb arányban rezurrekcionista áldozópapok és szerzetes testvérek voltak (továbbá egy állandó diakónus: Bartłomiej Morawiec CR); mellettük azonban világi tanítók, tanárok is tanítottak, és volt példa világi pap tanárra is. Megvolt annak a gyakorlata, hogy a kongregáció az iskolájában nevelkedett bolgár tanítványaiból is meghívja az alkalmas személyeket a tanítói, tanári szolgálatra. Mindezeket alátámasztja az 1875-ös év oktatási dokumentuma⁵⁹⁷, mely a misszióban tanító tanárok feladatköreit rendező táblázatba az első oldalon.

5. Év végi vizsgák. A rezurrekcionisták iskoláiban tanuló növendékek – mind az elemi iskolában, mind pedig a gimnáziumban tanulók – minden év végén vizsgában adtak számot a tanév során megszerzett tudásukról. A vizsgázás nem volt teljesen nyilvános, de meghívást kapott rájuk nem egy nagy tekintélyű egyházi, politikai vezető és diplomata (a bolgár unitusok püspöke, Ausztria és Franciaország konzuljai, Edirne város kormányzója), továbbá a gyermekek szülei.⁵⁹⁸ Az 1872-73-as tanévről szóló jelentésből tudjuk, hogy abban az évben a meghatározott vizsgák június 25-én/július 7-én kezdődtek és július 7-ig/19-ig tartottak. A nyilvános vizsgán, mely július 14-én/26-án zajlott le; jelen volt a bolgár unitusok püspökének helyettese, a Porta két főméltósága, a Francia Konzulátus igazgatója, az Osztrák-Magyar Monarchia Konzulátusának kancellárja is. Képviselve volt az unitus bolgár papság és a latin papság is, továbbá jelen voltak a növendékek szülei. Minden tanuló bemutatta az egyes tantárgyhoz kapcsolódó füzetét, a 4. és 5. gimnáziumi osztályokba járó növendékek pedig az általuk készített földrajzi térképeket is.⁵⁹⁹ Az iskolai tanévi értesítők és az előljárói jelentések legtöbb esetben jelzik, hogy az intézmény összes tanulójából hány tanuló tett év végi vizsgát; és hány tanuló mehetett tovább tanulmányai folytatásaként felsőbb osztályokba. Több jelentés és értesítő közli ezek mellett a díjban részesült és dicséretben részesült tanulók számát és az értesítők ez utóbbiak tekintetében a pontos neveket is. Ez alapján még nagyobb jelentőség tulajdonítható az év végi vizsgáknak.

6. A tanév kezdete, vége és az évet lezáró ünnepélyes díjkiosztó alkalom. A tanévet Juliánus-naptár szerint szeptember 1-jén (Gergely-naptár szerint szeptember 13-án) kezdték, majd a körülbelül 9 és fél hónapos oktatási időszak elmúltával következett vizsgázás időszaka (kb. 2-3 hét); a vizsgák lebonyolítása után a tanév az ünnepélyes díjkiosztó ünnepséggel zárult.⁶⁰⁰

---

⁵⁹⁷ ACR-R 64850.I.

⁵⁹⁸ ACR-R 64999. 9, 11.

⁵⁹⁹ ACR-R 64847. 4.

⁶⁰⁰ ACR-R 64840. 4–5; ACR-R 64847. 4, 6; továbbá ACR-R 64847. I. 4, 6.

Évről évre a tanévet lezáró vizsgák után 15 nappal igen ünnepélyes díjkiosztó alkalmat⁶⁰¹ rendeztek a rezurrekcionisták intézményükben. Az ünnepélyes esemény programja a következő struktúrát követte. 1. A program a tanulók által előadott műsorcsokorral kezdődött, amelyet “kis akadémiának” hívtak (mała academia/Petite académie) és következő műsorcsoportok szerepeltek benne: a) különböző nyelvű kórusművek, hangszeren kísért darabok előadása; b) rövid színpadi gyakorlatok/drámajátékok előadása; c) különböző nyelven előadott szavalatok előadása. 2. Ezt követte az iskola igazgatójának ünnepélyes beszéde. 3. Ezután következett a legmagasabb egyházi és politikai vezetők köszöntése. 4. Az esemény megkoronázása a díjkiosztás volt.⁶⁰²

Az 1869/1870-es tanév ünnepélyes díjkiosztójáról Schaeffer is ír történeti munkájában; az alkalomra meghívott díszvendég volt a püspök (a bolgár unitosok főpásztora), az (edirnei) kormányzó, számos idegen nemzet/állam konzul képviselője, továbbá jelen voltak távoli bolgár városok, falvak lakói is. Az ünnepélyes esemény műsorában a következő műsorcsoportok szerepeltek: 1) különböző nyelvű énekes és zenei darabok; 2) drámai gyakorlatok, drámajátékok műsorszámai; 2) francia és bolgár szavalatok, párbeszéddek; 3) az iskola igazgatójának ünnepélyes beszéde 4) a legmagasabb egyházi és politikai vezetők köszöntése; 5) díjkiosztás. A díjkiosztó műsorban szláv, latin, görög, bolgár énekek; bolgár, francia, német görög nyelven elmondott szavalatok; bolgár, francia, török nyelvű párbeszéddek hangzottak el. Ezt követte az iskolaigazgató bolgár nyelvű beszéde, majd a misszió előjárójának francia nyelvű beszéde. Végül külön énekszóval köszöntötték a pápát, a szultánt, Franciaország és Ausztria császárait és a város kormányzóját. A rezurrekcionisták iskolája az (edirnei) francia konzul különleges védelme alatt állt. A jutalmak igen nagy hányadát a francia konzulátus által adományozott könyvek adták. Az ünnepségen részt vevők többsége a díjkiosztás után látogatást tett az iskola hangszercsarnokában és fizikai és kémiai szertárában.⁶⁰³

7. Az abjuráció és katolizálás jelensége. Az iskolában jelen volt az abjuráció gyakorlata és az újonnan katolikussá lett jelöltek szentáldozásának megünneplése. A rezurrekcionisták iskolájában tanulók nem csekély hányada görögkeleti keresztény volt. Az évek során azonosulhattak az iskola szellemiségével, megismerkedtek a keresztény, katolikus hit

---

⁶⁰¹ Az év végi díjkiosztók lengyel nyomtatványaiában a díjkiosztókra a rozdanie nagród kifejezést használták, a francia nyelvű nyomtatványokban pedig distribution des prix kifejezést; a díjak kiosztása előtti énekes-zenés, szavalatokból és rövid színdarabokból álló programra pedig a mała academia lengyel, valamint a Petite Accadémie francia kifejezést. ACR-R 64840 (1871/1872-es tanév); ACR-R 64846 (1882/1883-es tanév); ACR-R 64839. 5.

⁶⁰² ACR-R 64840. 4–5.

⁶⁰³ ACR-R 64999. 11.

alapjaival. Körükben nagy arányú volt a katolikus hitre való áttérés, jelentős volt a pravoszláv hitből katolizált növendékek száma, amelyről az 1880-as év áprilisának statisztikai táblázata is árulkodik.⁶⁰⁴ A Pielgrzym 1874-es egyik száma alapján tudjuk, hogy alapos készüllet előzte meg azt az ünnepélyes alkalmat, amelyen a jelöltek nyilvánosan megtagadták görögkeleti hitüket és kifejezték a katolikus egyházhoz való csatlakozási szándékukat, és ugyancsak megtudjuk, hogy a misszió előjárója által celebrált szentmisen járultak szentáldozáshoz, amely előtt és után is beszélt hozzájuk az előjáró. Az újonnan unitussá lett növendékek az ünnepi szentmise után együtt vettek részt a rezurrekcionista atyákkal közös reggelin és ebéden egy virággal díszített asztalnál.⁶⁰⁵

8. A gimnázium elismertsége, jelentősége. A rezurrekcionisták Edirnei Bolgár Katolikus Gimnáziuma gimnáziumi érettségi oklevelet adott növendékeinek. Az érettségi vizsga tényére bizonyíték az 1889-90-es francia nyelven kiadott iskolai értesítőben olvasható. A tanulói továbbmenetelt bemutató rész évfolyamról évfolyamra haladva név szerint felsorolja azoknak a hetedik évfolyamos középiskolai tanulóknak a nevét, akik a gimnáziumi hetedik évfolyamot befejezték és ezek után az érettségi vizsgát tett tanulók nevei is szerepelnek.⁶⁰⁶ Ugyancsak sikeresen érettségi vizsga letételének bizonyítéka az 1898-99-es francia nyelven kiadott tanévi értesítő, mely a dokumentum végén név szerint felsorolja az érettségi vizsgát tett tanulókat.⁶⁰⁷

Az itt megszerzett tudást olyannyira elismerték, hogy meg lett határozva, hogy Ausztria, Svájc és Franciaország egyetemei minden előzetes vizsga nélkül felvették azokat a rezurrekcionisták gimnáziumában végzett tanulókat, akik a gimnáziumban tantárgyaikat dicsérettel végezték el.⁶⁰⁸ A kitűnőre/“nagy dicsérettel” érettségizett tanulók számára pedig a rezurrekcionista rend finanszírozta azt, hogy Lembergben jogi tanulmányokat folytassanak.⁶⁰⁹ Világi pályán tehát ilyen továbblépési lehetőségeik voltak a gimnáziumban végzett tanulóknak a felsőoktatásban. Ha nem tanultak tovább, a gimnáziumból kilépve el tudtak helyezkedni az újjászületett Bulgária különböző területein: középiskolai tanárként vagy falusi tanítóként; a közigazgatásban, vagy az igazságszolgáltatásban vagy a hadseregben - erről tudósít Łukasz

---

⁶⁰⁴ ACR-R 64868.

⁶⁰⁵ ACR-R 64848: Pielgrzym. Rok VI. No. 45. Czerwiec. 1874. 139.

⁶⁰⁶ Vö. BKCz: *Bulletin de l' année scolaire 1889-90*. 19. (A részlet a tanulói továbbmenetel évfolyamokra bontott sorából a hetedik évfolyamot elvégzett tanulókról és az érettségi vizsgát tett tanulókról a következő: „*Ont fini la septième classe: Jean Kessiakow, Grosio Ivanow, Stoil Dimtchew*” és „*Ont passé l' examen de maturité et ont reçu de diplôme: Jean Kessiakow, Grosio Ivanow és Stoil Dimtchew.*”)

⁶⁰⁷ ACR-R 64882. 20. (A részlet az érettségi vizsgát tett tanulókról a következő: „*Ont subi avec succès leurs examens de baccalauréat: Nazareno Rochi, Epiphane K. Lampantoff.*”)

⁶⁰⁸ ACR-R 64999. 17.

⁶⁰⁹ ACR-R 64999. 17.

Wronowski CR 1890-ból származó levelének részlete.⁶¹⁰ Akik a papi szolgálatra éreztek elhívást, azok közül egyeseket a gimnázium elvégzése után a rezurrekcionisták egyenesen Rómába küldtek a Hitterjesztési Kongregáció szemináriumába egyházi tanulmányok folytatására⁶¹¹; mások beléptek a rezurrekcionisták novíciátusába.⁶¹² (S miután megnyitotta kapuit a rezurrekcionisták missziós szemináriumára 1876-ban, a legtöbb papi hivatásra indíttatást érző növendék itt folytatta tanulmányait.)

1872-ben az Oszmán Birodalomban törvény született, mely elismerte az edirnei kollégium professzorainak állami nyugdíjjogosultságát. Ez azt igazolja, hogy az intézményben tanító tanárok munkáját, fáradozását államilag is elismerték.⁶¹³

Az edirnei gimnáziumról elmondható, hogy abban sokoldalú oktatást-nevelést folytattak a rezurrekcionisták és világi munkatársaik, a tanulók pedig tantárgyak sokaságával találkoztak a gimnáziumi évek során. Tanulmányozva a rezurrekcionisták edirnei iskolájának 1875-76-os tanévi, kéziratban fennmaradt órarendjét⁶¹⁴ (ld. Függelék. III/1. *A rezurrekcionisták edirnei iskolájának 1875-76-os tanévi kéziratban fennmaradt órarendjének szerkesztett mása*); az 1883/84-es tanév tantárgyainak és óraszámainak az egyes osztályokra kivetített elosztását⁶¹⁵ (ld. Függelék. III/2. *Az egyes osztályok tantárgyainak és óraszámainak szerkesztett mása a rezurrekcionista atyák oktatási létesítményének 1883-84-es iskolai értesítője alapján*); valamint az 1889/90-es tanév tantárgyainak és óraszámainak az egyes osztályokra kivetített elosztását⁶¹⁶ (ld. Függelék. III/3. *Az egyes osztályok tantárgyainak és óraszámainak szerkesztett mása a rezurrekcionista atyák oktatási létesítményének 1889-90-es iskolai értesítője alapján*), a következőket állapíthatjuk meg.

1. Elmondhatjuk, hogy a rezurrekcionisták edirnei iskolájában öt napos volt a tanítási hét: a hétfő, a kedd, a szerda, a péntek és a szombat voltak a tanítási napok. Az elemi iskola alsóbb (1-2.) osztályaiban heti 20 tanóra volt, az elemi iskola felsőbb osztályaiban (3-4.) és az

---

⁶¹⁰ BKCz: *A Monsieur Hamel, Président de Oeuvre de la Propagation de la Foi a Lyon*. 5. A levélrészlet idevágó részei a dolgozat végén olvashatók.

⁶¹¹ ACR-R 64999. 14, 16.

⁶¹² ACR-R 64999. 16.

⁶¹³ ACR-R 64925. 2.

⁶¹⁴ ACR-R: *Plan nauk w Szkole Bulgarsko-Katolickiej O.O. Zmartychwstańców na rok szkolny 1875-1876*. (A rezurrekcionista atyák bolgár katolikus iskolájának tanterve az 1875-1876-os tanévre. Tantárgyfelosztások a tanárok neveivel a hét tanítási napjaira.) Szerző nélkül, oldalszámozás nélkül, keltezés nélkül. A levéltári dokumentumon, mely a Rezurrekcionista Kongregáció római levéltárában lelhető fel, nem szerepel levéltári iktatószám, csupán az 1875/76-os (iskolai) év feltüntetése.

⁶¹⁵ ACR-R 64871: *Bulletin de l'année scolaire 1883-84*. III. rész. Walerian Przewłocki CR: a misszió felettese és Lukasz Wronowski CR: az iskola prefektusa nevének megjelölésével az értesítő végén.

⁶¹⁶ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90*. 17.

első gimnáziumi osztályban már 26 óra, és az utolsó hat gimnáziumi osztálynak heti 29 tanítási órája volt. Reggel 8.00 órától 12.00 óráig zajlott le az első négy tanóra, ezt követően 12.00 és 14.00 óra között szünet volt, 14.00 órától 16.00 vagy 17.00 óráig tartottak a délutáni órák.

2. Megállapíthatjuk, hogy az itt végzett tanulók számos tantárggyal megismerkedtek az évek során. A rend tagja az elemi iskolában és gimnáziumban egyaránt nagy hangsúlyt fektetett az anyanyelvi kultúra és hagyomány ápolására (bolgár nyelv, egyházi szláv nyelv, kalligráfia) a hit oktatására (a keresztény hit alaptételei/ hitoktatás, üdvösségtörténet) majd a gimnáziumban mindezek meghagyásával a természettudományos tárgyak tanítására (aritmetika, algebra, geometria, fizika, kémia, asztronómia, fiziológia-higiénia, természetrajz (állattan, növénytan, ásványtan)); és az iskola humán vonalát is erősítve az idegen nyelvek oktatására (francia, latin, német, és török nyelvek). Emellett a művészeti nevelés a kalligráfia, a rajz és ének-zene órák során és a hangszertanulás lehetőségében bontakozott ki. A testnevelés gimnasztika keretében valósult meg.

A rezurrekcionisták iskoláiban végzett kiemelkedő bolgár egyházi személyek (1863-1903):

A rezurrekcionisták bulgáriai missziójának 1863 és 1903 közötti időszakában a papi hivatás útján kibontakozó életpályák sorában röviden szólni kell azokról a kiváló bolgár áldozópapokról, akik később főpapi hivatalt viseltek, vagy kiemelkedő közösségvezető és lelkipásztori feladatot láttak el, vagy kulcsfontosságú tanító és teológiai munkát folytattak a bolgárság körében: ők mind a rezurrekcionisták büszkeségei, akik rezurrekcionista intézményből kerültek ki.

Elsőként a rezurrekcionisták iskoláiban végzett bolgár prelátusok érdemelnek megemlítést. Mikhail Petkov (1850–1921) 1883-tól püspöki méltóságot viselt és Trákia apostoli vikáriusa lett. Epifánij Chanovot (1849–1940) 1895-ben szentelték püspökké és Macedónia apostoli vikáriusa lett; macedón exarcha volt és a bolgár unitusok püspöke Szalonikiben.⁶¹⁷ Ők ketten mindvégig a katolikus hit megingatatlan főpásztorai voltak-maradtak; ezt azért fontos hangsúlyozni, mert nem sokkal korábban volt példa bolgár bizánci-szláv rítusú püspökök pravoszlavizálására – legyen szó ideiglenes ortodoxiába térésről (Lazar Mladenov püspök); vagy végleges szakítására a katolicizmussal – repravoszlavizálás (Nil Izvorov püspök). Petkov püspök és Chanov püspök együtt szentelték fel 1899-ben a

---

⁶¹⁷ MLECZKO 2013. 114.

rezurrekcionisták hosszú ideje épülő, keleti rítusú templomát Edirnében.⁶¹⁸

Másrészt a meg kell említeni lelkipásztori munkába és tanításba aktívan bekapcsolódó rezurrekcionista áldozópapokat az alsópapság köréből. Ebben a sorban a következő személyek szerepelnek: Konstantin Kertev CR (1865–1906), Izydor Georgiev CR (1860–1909), Vasil /Bazyl/ Garufalov CR (1857–1943). Konstantin Kertev CR és Izydor Georgiev CR a Malko Tarnovo-i apostolkodás kulcsszereplői voltak 19. század utolsó évtizedeiben: Geroghiev atya alapította 1884-ben a rezurrekcionisták második elemi iskoláját Malko Tarnovoban⁶¹⁹; ő és Kertev atya vezették az elemi iskolát (oktatás) és szervezték meg az unitus hívek lelkipásztori szolgálatát (szent liturgia, szentségek kiszolgáltatása, katekézis).⁶²⁰ Kertev atya neve Toposlarhoz/Topulsarhoz is kötődik, ahol a helyi plébániának volt a lelkipásztora és ahol az elemi iskolát vezette az 1880-as években.⁶²¹ Izydor atya pedig erős szálakkal kapcsolódik Akbunar városához is, ahol plébánosként és elemi iskolai tanítóként működött az 1880-as évtizedben.⁶²² Vasil/Bazyl Garufalov CR először Malko Tarnovoban jeleskedett keleti rítusban végzett liturgikus szolgálatával az 1880-as évek második felében⁶²³, az 1890-es évek végén Akbunarban végzett nagy értékű munkát.⁶²⁴ Az 1920-as évek végén a Stara Zagorai rezurrekcionista misszió felettese, valamint a Stara Zagora-i kisseminárium vezetője volt.⁶²⁵

V. 2. 3. *A kézművesipari iskola*

A kézművesipari iskola alapításának hátterében az állt, hogy a rezurrekcionisták kollégiumában az ifjúság oktatásáért és neveléséért felelős atyák nem akarták figyelmen kívül hagyni azoknak a fiataloknak a sorsát sem, akik a tudományokban való készség/jártasság hiánya miatt vagy egyéb okból nem kerülhettek be a gimnáziumba és a kollégiumba.⁶²⁶ Az elemi iskolai évek elvégzése után tehát azokat, akik kevésbé voltak alkalmasok a középiskolai tanulmányok folytatására, a “mesterségek iskolájába” küldték.⁶²⁷ Az 1889-1890-es tanévről készült tanévi értesítőben szerepel a kézművesipari iskola is, melyben a növendékek hat mesterség kitanulása közül választhattak a különböző műhelyekben. Ezek a mesterségek a következők voltak:

---

⁶¹⁸ ACR-R 64999. 18–19.

⁶¹⁹ MLECZKO 2013. 100.

⁶²⁰ ACR-R 66389; valamint Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa*.

⁶²¹ IWICKI 2007. 24.

⁶²² Uo. 23.

⁶²³ Uo. 23.

⁶²⁴ Uo. 169.

⁶²⁵ Uo. 547, 550.

⁶²⁶ ACR-R 64925. 2.

⁶²⁷ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90*. 7.

nyomdászat, könyvkötészet, szabómesterség, cipésmesterség, asztalosmesterség, mezőgazdaság.⁶²⁸ Az 1889-90-es tanévi értesítőben olvashatjuk, hogy Walerian Przewłocki CR missziós előjáró a már meglévő nyomda mellé cipész-, szabó-, könyvkötő-, és asztalos műhelyt telepített. A “mesterségek iskolájának” nevezett kézművesipari iskola magában foglalta a nyomdát, a könyvkötészeti-, a cipész-, a szabó-, az asztalos-, és a kovácsműhelyeket.⁶²⁹ Schaeffer a rezurrekcionisták bulgáriai misszióról írt történeti munkájában az 1895-ös év missziós állapotáról hírt adva a rezurrekcionisták kézművesipari iskolája kapcsán a következő mesterségeket sorolja fel: nyomdászat, szabómesterség, cipésmesterség, asztalosmesterség, állatorvoslás, konyhamesterség.⁶³⁰ Az 1898-99-es tanév iskolai értesítőjében a kézművesipari iskolában a nyomdászatot, az asztalosmesterséget, a szabómesterséget, a cipésmesterséget, a kovácsmesterséget és a lakatosmesterséget lehetett elsajátítani.⁶³¹ Az 1902-es Konstantinápolyi katolikus almanachban a rezurrekcionisták kézművesipari iskolájában (melynek neve módosult Művészeti és Kézművesipari Iskola névre) ezen mesterségek szerepeltek: nyomdászat, könyvkötőmesterség, cipésmesterség, szabómesterség, asztalosmesterség, kovácsmesterség, lakatosmesterség.⁶³²

A gimnázium bentlakásos tanulóihoz hasonlóan a kézművesipari iskola növendékei is az internátusban laktak és nem kellett tandíjat fizetniük.⁶³³ 1880. áprilisában számuk 2 fő volt; az 1898/99-es tanévben számuk 10 főre volt tehető.⁶³⁴ Az 1883-84-es tanév értesítője a kézművesipari iskola kapcsán megjegyzi, hogy ekkor már számos ott szakmát kitanult fiatal dolgozott különféle ágazatokban, akik kezdték megérteni, hogy ezek a pályák/szakmai utak széles teret kínálnak tevékenységüknek. Mindez a misszió vezetőinek is megerősítést jelentett, hogy fenntartsák és lehetőség szerint kiterjesszék a szakmai oktatást.⁶³⁵

---

⁶²⁸ BKCz. *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 8, 14.

⁶²⁹ BKCz. *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 6, 8.

⁶³⁰ ACR-R 64999. 18.

⁶³¹ ACR-R 64882. A 12. és 13. oldal közötti, számozatlan oldal, melynek címe *Compte-rendu pour l'année scolaire 1898-1899.*

⁶³² ACR-R 64884: *Mission des Peres Resurrectionistes à Andrinople.* In: *Almanach catholique de Constantinople. 1902.* (Kiadó/nyomda megjelölése nélkül, helyszín megjelölése nélkül, amely minden bizonnyal Konstantinápoly.) 1902. 58.

⁶³³ ACR-R 64882. A 12. és 13. oldal közötti, számozatlan oldal, melynek címe *Compte-rendu pour l'année scolaire 1898-1899.*

⁶³⁴ ACR-R 64868. és ACR-R 64882. A 12. és 13. oldal közötti, számozatlan oldal, melynek címe *Compte-rendu pour l'année scolaire 1898-1899.*

⁶³⁵ ACR-R 64871. I. rész.

V. 2. 4. *Felkészítő képzés*

A rezurrekcionisták papképző szemináriumában 3 képzés folyt. Előkészítő képzés, filozófiai képzés és teológiai képzés. Az előkészítő képzés tulajdonképpen bölcsészettudományi felkészítő képzés volt; azok számára létesült, akik a rezurrekcionisták gimnáziumából kikerülve nem a papi hivatást választották illetve azoknak, akik még nem fejezték be humán tanulmányaikat; hogy számukra lehetőséget adjanak az európai tudományos felsőfokú intézményekbe való bejutásra vagy a középfokú végzettségnek megfelelő pozíció betöltésére.⁶³⁶ Az 1883-84-es akadémiai évben (az 1883-84-es iskolai értesítő alapján) a következő tárgyakat hallgatták a képzés során: a keresztény hit rendszere/alaptételei tárgyat heti 2 órában; filozófiát (logika) heti 2 órában, pedagógiát heti 2 órában (Kellner⁶³⁷), latin nyelvet heti 3 órában (nyelvtani ismétlés), bolgár nyelvet heti 2 órában (nyelvtani ismétlés), francia nyelvet heti 5 órában (lexikológia és gyakorlat).⁶³⁸ Az 1889-1890-es akadémiai évben (az 1889-90-es iskolai értesítő alapján) az előkészítő képzés a következő tárgyakat ölelte fel: a keresztény hit rendszere/alaptételei (nagy katekizmus), egyháztörténet (Deller művének 1. része), latin nyelv (nyelvtan, gyakorlatok, Szent Gergely írásainak fordítása), francia nyelv (nyelvtan, fordítás, gyakorlatok), bolgár nyelv (retorika), egyházi szláv nyelv (nyelvtan, fordítás), szertartások, egyházi ének.⁶³⁹

V. 2. 5. *A nyomda*

Már a missziós munka kezdeteikor érezhető volt, hogy egy kis nyomda hiánya kárára volt a misszióknak. Tomasz Brzeska CR missziós elöljáró hosszan tartó fáradozásai gyümölcseként (...) a szultán jóindulatú engedélyével felépült és megnyílt a nyomda, melynek fő rendeltetése az volt, hogy a rezurrekcionisták iskolájának tankönyveit sokszorosítsa a birodalmi kormány ellenőrzése alatt.⁶⁴⁰ Wojciech Mleczko *A rezurrekcionisták hozzájárulása az unicus papság képzéséhez* című tanulmányában a nyomda alapítása évének az 1882-es évet jelöli meg.⁶⁴¹ Az 1882-83-as elöljárói jelentésből tudjuk, hogy 1883 augusztusában került (feltehetően az első) nyomdagép a rezurrekcionistákhoz, amely tökéletesen megfelelt a misszió akkori aktuális szükségleteinek, mindazonáltal nem volt elégséges a klasszikus bolgár könyvek

⁶³⁶ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 5, 7–8.

⁶³⁷ A kurzus témája Lorenz Kellner német katolikus népiskolai pedagógiai író volt. Az értesítő csak vezetéknévét (Kellner) jegyezte fel a képzés tárgya után zárójelben.

⁶³⁸ ACR-R 64871. III. rész

⁶³⁹ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 11.

⁶⁴⁰ Vö. BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 5–6.

⁶⁴¹ MLECZKO 2013. 100.

nyomtatásához, amelyre igencsak sürgősen szüksége volt a rendnek, és a misszió tagjai reményüket fejezték ki, hogy eddigi támogatóik segítségével ezt a megakadást is sikerül majd legyőzni.⁶⁴² Minden bizonnyal így történt, mert a későbbiekben már bolgár nyelvű tankönyvek kiadása is lehetővé vált.

A vallási (hitéleti), és iskolában használt könyveket (tankönyveket) a helyszínen nyomtatták a rezurrekcionisták létesítményének nyomdájában. A rezurrekcionistáknak ebből nem származott jövedelme, ugyanakkor meg tudták tartani nyomdájukat a katolikusellenes, különösen protestáns konkurenciával szemben.⁶⁴³ A nyomda a misszióknak jelentős szolgálatot tett. Több mint 40 könyvet nyomtattak itt – vallási témájú könyveket, kézikönyveket, folyóiratokat.⁶⁴⁴ Mleczo a fent említett tanulmányában a nyomdában készült könyveket három csoportra osztja: bolgár nyelvű tankönyvekre, társadalmi és vallási témájú könyvekre, valamint a szeminárium használatára szánt könyvekre. És megjegyzi, hogy az első nyomdában megszülető könyv Brzeska atya bolgár nyelven írt katekizmusa volt.⁶⁴⁵ A nyomdát az első világháború során a törökök megsemmisítették.⁶⁴⁶

V. 3. Hivatásébresztés, papképzés

A rezurrekcionisták bulgáriai missziójának legfontosabb rendeltetése az volt, hogy a helyi bolgárság köréből ébresszen papi hivatásokat, akik a bolgár unitus lakosságnak később lelkipásztorai, vezetői lesznek.

V. 3. 1. A Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület

Az 1889/90-es tanév értesítője felsorolja, hogy a rezurrekcionisták missziójának az alapítás óta milyen létesítményei alakultak meg, és ebben a felsorolásban szerepel a Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület, amely egy kisszemináriumnak volt tekinthető a rezurrekcionisták középiskolájában, és abból a célból jött létre hogy Isten kegyelme által megőrizze a papi hivatást érzőket elhivatásukban (...).⁶⁴⁷ Ugyanebben az értesítőben egy lappal előbb olvashatunk arról, hogy megalakult a Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület, melynek célja a hivatás megtartása volt tagjai között. Az értesítő közli, hogy a testvérület tagjai a középiskola többi diákjával együtt vettek részt a tanórákon, és a kollégiumban tanulószobájuk és áhítatos

⁶⁴² ACR-R 64872. 3.

⁶⁴³ ACR-R 66418. I. 232.

⁶⁴⁴ ACR-R 64925. 2.

⁶⁴⁵ MLECZKO 2013. 100.

⁶⁴⁶ ACR-R 64925. 2.

⁶⁴⁷ Vö. BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 8.

gyakorlataik voltak.⁶⁴⁸ Tomasz Brzeska atya az 1878-79-es tanév vizsgáiról írt jelentésben utal a testvérületre, mely a jelentésnél már korábban is létező intézmény volt az internátusban, és megjegyzi, hogy az Isteni Kegyelem Anyja Testvérület annak érdekében jött létre, hogy papi életállapotra való elhívások szülessenek.⁶⁴⁹ Schaeffer missziótörténeti munkája idézi az 1902-ben megjelent Konstantinápolyi katolikus almanach rezurrekcionistákról szóló tartalmát, amely többek közt kitér a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziójának akkor aktuális létesítményeire. A felsorolásban a testvérület harmadikként szerepel a következőként: egy egyesület az egyházi hivatások ápolására.⁶⁵⁰

Wojciech Mleczo már idézett tanulmányán keresztül nem csupán azt tudjuk meg, hogy a Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület játszotta a legnagyobb szerepet a papi hivatások felébresztésében és formálásában. Megtudjuk, hogy a testvérület tagjai együtt vettek részt a gimnáziumi tanulókkal az órákon. Ugyanakkor külön tanulószobájuk, külön hálószobájuk volt az internátusban és lelki fejlődésüket szolgáló lelkigyakorlataik is voltak. Paweł Smolikowski CR volt a szerzője a testvérület 13 pontos szabályzatának.⁶⁵¹ A szabályzat nagy hangsúlyt helyezett az imádságra (ima a testvérület tagjaiért a hivatásban való kitartásra, havonta ima a Szentatyáért, Oroszország megtéréséért, a tisztítótűzben szenvedő lelkekért, a szülőkért, a rezurrekcionista kongregációért), a napi lelkiismeretvizsgálatokra délben és este, az önmegtartóztatásra, a felebaráti szeretet gyakorlására a segítségnyújtásban és a megbocsájtás gyakorlásában is, és a szentségekhez való gyakori járulásra (hetente szentgyónás, vasárnapokon és ünnepnapokon szentáldozás), tudjuk ezt meg Mleczo tanulmányából és a Nauka i świętość című munkájából.⁶⁵² Magát a testvérületet 1878 nyarán két 10 éves fiú alapította meg: Ivan Georgiev és Ivan Dymov. 1878 nyarán Paweł Smolikowski CR feljegyzései alapján már 16 tagja volt a testvérületnek, akik közül 6-an meg is kezdték a szemináriumot. A testvérület fennállása után 2 évvel már összesen 5 jelöltet adott a rezurrekcionisták noviciátusának és 8 növendéket a papképző szemináriumnak. 1883-ban Smolikowski megjegyzi, hogy 6 éves fennállása után a testvérületnek köszönhetően a kongregációnak már 6 bolgár szerzetese volt és a rezurrekcionisták szemináriuma megtelt. A papi és szerzetesi hivatások növekedését Smolikowski Isten nyilvánvaló szeretetének és

---

⁶⁴⁸ Vö. BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90*. 7.

⁶⁴⁹ Vö. BKCz: *Sprawozdanie z egzaminu Missyi Bułgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstania P. N. J. Ch. w Adrjanopolu na rok szkolny 1878/79*. 3.

⁶⁵⁰ ACR-R 64999. 20.

⁶⁵¹ MLECZKO 2013. 102.

⁶⁵² Uo. 102; továbbá MLECZKO 2014. 189–190.

kegyelmének tekintette. Miután Paweł Smolikowski elhagyta a bulgáriai missziót, ahol 1875 és 1882 között az internátus igazgatója volt, nem fejlődött olyan erőteljesen tovább a testvériség, azt azonban Mleczo megjegyzi, hogy 1890/91-es tanévben még biztosan fennállt, amikor is Konstantin Kertev CR atya volt a lelki gondnoka.⁶⁵³

V. 3. 2. A kisszeminarium

Edirnében, a gimnáziumhoz kötődve kisszeminarium is létesült. Létére (vagy legalábbis arra a gyakorlatra, hogy már középiskolai tanulmányaikat végző tanulók tanulmányaikkal egyidejűleg már a szeminarium képzésben is részt vesznek) az 1880 áprilisából való, tanulói létszámokat az internátusra, az externátusra és a szeminariumra kivetítő statisztikai táblázatból következtethetünk, bár intézményesítve kisszeminariumként nincs jelölve ez az intézmény a táblázatban. 1880 áprilisában a szeminarium 9 papnövendéke közül 1 papnövendék volt a teológiai képzés 1. évében; 3 papnövendék volt 1. gimnáziumi osztályos tanuló; és 4 papnövendék volt 2. gimnáziumi osztályos tanuló.⁶⁵⁴

A Missye Katolickie 1900-as évfolyamának 19. számában a kisszeminarium kifejezés egy felsorolásban szerepel az Edirnében a rezurrekcionisták által létesített intézmények sorának elején. Ugyanebben a cikkben annak szerzője, M. Czermiński atya közli a rezurrekcionista intézmények előző évének (az 1898-99-es tanévnek) statisztikai adatait. Az edirnei létesítmények alatt a táblázat nem különítette el, hanem egybe vette a gimnázium és kisszeminarium létszámadatait (nem tudjuk tehát pontosan, hogy hányan voltak a gimnazisták és hányan a kisszeminaristák), azt tudjuk csupán, hogy összesen 88 tanuló volt, amelyből 35 tanuló fizetett tandíjat, 53 mentesült a tandíjfizetés alól. A kisszeminarium és gimnázium valamennyi tanulója az internátusban lakó és tanuló növendék volt.⁶⁵⁵

V. 3. 3. A missziós nagyszeminarium

Az Edirnében létesítendő papnevelő intézet (missziós nagyszeminarium) megalapításának engedélyét a Hitterjesztési Kongregáció 1873. február 23-án hagyta jóvá, és kijelentette, hogy a Feltámadás Kongregációja atyáinak (azaz a rezurrekcionisták) kollégiuma és szeminariuma a

---

⁶⁵³ MLECZKO 2014. 186–188, 190–191.

⁶⁵⁴ ACR-R 64868.

⁶⁵⁵ ACR-R 66418. I. 232. az 1900-ban megjelent Missye Katolickie egyik száma alapján nem lehet pontosan beazonosítani, hogy az elmúlt évben” kifejezés melyik évre utal; ez lehetett az 1898-1899-es vagy az 1899-1900-as tanév, azonban az 1898-99-es tanévről szóló iskolai értesítő (1899. november 15-én keletkezett) adatai teljesen egybevágóak a cikk statisztikájával, így biztosak lehetünk benne, hogy az 1898-99-es tanév állapotáról adnak képet a statisztikák.

Hitterjesztési Kongregáció különleges felügyelete alatt áll majd, mert bebizonyosodott, hogy nem lett volna helyénvaló, ha Rafail Popov püspöktől függött volna (a bolgárok egyházmegyes szemináriumaként), ugyanis Popov püspök nagyban függött a családok és az alkalmatlan papok befolyásától.⁶⁵⁶

1874-ben készült el a szemináriumi képzés órarendje. A Feltámadás Kongregációjának általános rendfőnöke hívta össze azt az értekezletet, amelyen megtárgyalták a képzés struktúráját és a képzési nyelvet: mely szerint a papi tanulmányok 6 évig tartanak majd, 2 éves filozófiai és 4 éves teológiai képzésből épülnek fel és a papképzés oktatási nyelveként a latint jelölték meg.⁶⁵⁷ A képzési szerkezet a gyakorlatban is megvalósult, ezt bizonyítja az 1878-79-es tanév vizsgáiról szóló elöljárói jelentés, mely kitér arra, hogy a szemináriumban 9 növendék tanult, akik közül hárman elvégezték a 2 éves filozófiai képzést, és most kezdik a teológiát (hatan továbbra is még a gimnáziumba járnak). Olvasható tehát a filozófiai képzés 2 éves időtartama, melyet a teológiai képzés követ.⁶⁵⁸ Ugyancsak ezt bizonyítja az 1883-84-es tanévi értesítő IV. része, melyben az iskolai, gimnáziumi díjak, kitüntetések és évfolyambeli továbblépés, és a szemináriumi évfolyambeli továbblépések is jelezve vannak. Ezáltal tudjuk, hogy a szemináriumban kik léptek át a “teológia kis kurzusaiból” (petit cours de Théologie) – azaz a filozófiai képzésből feljebb, és azt is megtudjuk, hogy a “teológia nagy kurzusaiban” (grand cours de Théologie) – azaz a teológiai képzés évfolyamaiban kik léptek felsőbb évfolyamba. A teológia nagy kurzusaiban a harmadik évfolyamból negyedik évfolyamba lépés után nem szerepelt magasabb évfolyam jelzése, ahová tovább lehetett lépni.⁶⁵⁹ A teológiai képzés 4 éves időtartama ugyancsak olvasható az 1882/83-as tanévi értesítő végén, amelyben felsorolták, hogy kik tanulnak a teológiai képzés egyes évfolyamaiban, és a 4. évfolyam alatt a következő mondat szerepelt: befejezte a teológiai képzést és pappá szentelték, és ezt követi D. Michel D. Mirow (Mikhail Mirov) neve.⁶⁶⁰

1876 júniusában került sor a teológiai szeminárium megnyitására, melynek rektora Łukasz Wronowski CR lett, a szemináriumban működő segéddiakónusnak Bartłomiej Morawiec CR diakónust jelölték ki, főelőadóvá Paweł Smolikowski CR atyát nevezték ki.⁶⁶¹

---

⁶⁵⁶ ACR-R 64999. 13–14.

⁶⁵⁷ MLECZKO 2013. 104.

⁶⁵⁸ BKCz: *Spawozdanie z egzaminu Missyi Bułgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstania P. N. J. Ch. w Adryanopolu na rok szkolny 1878/79.* 3.

⁶⁵⁹ ACR-R 64871. IV. rész.

⁶⁶⁰ ACR-R 64873. 6.

⁶⁶¹ MLECZKO 2013. 104.

1879-ban a szemináriumban 3 fajta képzés folyt: előkészítő képzés a világiak számára, filozófiai és teológiai képzés a papnövendékek számára. Walerian Przewłocki missziós előjárósága idején a szeminárium papképző intézményágát áthelyezték Edirne Kaik elnevezésű külvárosába a Szent Demeter-templom mellé abból a célból, hogy a papnövendékek a világi hallgatóktól elszakadva nagyobb áhítattal készülhessenek a papság szent kötelességeire.⁶⁶²

A szemináriumi képzés anyaga az 1883-84-es akadémiai évben az előkészítő képzésben a következő tárgyakból állt: a keresztény hit alaptételei heti 2 órában; filozófia (logika) heti 2 órában; pedagógia (Kellner nyomán) heti 2 órában; latin nyelv (nyelvtani ismétlés) heti 3 órában; bolgár nyelv (nyelvtani ismétlés) heti 2 órában; francia nyelv (lexikológia és gyakorlat) heti 5 órában. A teológiai képzés pedig a következő tárgyakból épült fel: dogmatikus teológia heti 5 órában (a hitszabályról, az Egyházzól, Istenről és Isten tulajdonságairól, a Szentháromságról, a kegyelemről); erkölcssteológia heti 5 órában (a törvényekről, a bűnökről, az igazságosságról és a jogról; az erényekről, a bűnbánatról); egyházjog heti 2 órában (az egyházi törvényekről a maguk értelmében, az egyházi törvények gyűjteményéről, az egyházi törvények értelmezéséről, a rendi és joghatósági hierarchiáról).⁶⁶³

Az 1889-90-es akadémiai év tanévi értesítőjét tanulmányozva ugyancsak rekonstruálható a papképzés tantárgyainak összetétele és a tárgyak rövid leírása. Előkészítő képzésben a következő tárgyak szerepeltek (heti óraszám megadása nélkül): a keresztény hit alaptételei (nagy katekizmus); egyháztörténelem (Dellert 1. része alapján); latin nyelv (nyelvtan, gyakorlatok, Szent Gergely írásainak fordítása); francia nyelv (nyelvtan, fordítás, gyakorlatok); bolgár nyelv (retorika); egyházi szláv nyelv (nyelvtan, fordítás); szertartások; egyházi ének. A teológiai képzés tantárgyai között szerepelt: a dogmatikus teológia (a megtestesülésről és a kegyelemről), erkölcssteológia (Gury I. kötete alapján: az emberi cselekedetről, a lelkiismeretről, a törvényekről, a bűnökről, az erényekről, a tíz parancsolatról és az Egyház előírásairól, az igazságosságról és a jogról); egyháztörténelem (Wouters munkájának 1. része alapján); Szentírástudomány (hermeneutika, zsoltárok magyarázata).⁶⁶⁴

Łukasz Wronowski CR 1890. szeptemberi leveléből tudjuk, hogy rezurrekcionisták bulgáriai teológiai szemináriumából kikerülő felszentelt áldozópapok azonnal megkezdhatték lelkipásztori szolgálatukat a bolgárság körében (például Mihail Mirov, aki toposlari plébános

---

⁶⁶² BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 5–6, 8.

⁶⁶³ ACR-R 64871. III. rész. Továbbá MLECZKO 2013. 105. Wojciech Mleczo 2013-as tanulmánya nem közli az 1883-84-es értesítő szemináriumi képzésének tantárgyai és száma után a tárgyak anyagának rövid leírását. Jelen dolgozatban ezek a leírások szerepelnek a tantárgyak nevei után zárójelben.

⁶⁶⁴ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 11.

lett és a Szentatyától különleges címet kapott). Azok közül a papnövendékek közül, akik még nem fejezték be tanulmányaikat, a rezurrekcionisták egyeseket a Hitterjesztési Kongregáció papképző kollégiumába küldtek Rómába (az 1889-1890-es évből 6 elküldött bolgár papnövendékről tudunk).⁶⁶⁵ A szeminárium papnövendékeit elküldhették a római Görög Kollégiumba is, amelyet 1886-tól 1890. május 4-éig a rezurrekcionisták vezettek, ahol ezek alatt az évek alatt 4 bolgár papnövendék is tanult.⁶⁶⁶ És voltak, akiket pedig a szemináriumtól a rezurrekcionisták noviciátusába küldtek (Lembergbe majd Krakkóba⁶⁶⁷), mert kifejezték a kongregációba való belépési szándékukat.⁶⁶⁸ Lukasz Wronowski CR atya 1890-ben a lyoni Hitterjesztési Társulat elnökének címzett levelében megjegyzi, hogy szinte az összes trákiai papot a kongregáció szemináriumában nevelték és képezték ki.⁶⁶⁹

A bizánci-szláv missziós szeminárium Bulgáriában hivatalosan 1876 és 1895 között működött. Annak ellenére, hogy nem volt hosszú életű intézmény, mégis meghatározó szerepet töltött be a bolgár unió fejlődésében a papképzés által. Több, mint egy tucat felszentelt pap került ki ebből a szemináriumtól, közülük kettőt püspökké szenteltek.⁶⁷⁰

---

⁶⁶⁵ BKCz: *A Monsieur Hamel, Président de Oeuvre de la Propagation de la Foi a Lyon*. 4–5.

⁶⁶⁶ MLECZKO 2013. 106–108.

⁶⁶⁷ A rezurrekcionistáknak 1881-ben nyílt meg noviciátusuk Lembergben. A kongregáció krakkói noviciátusának 1884-es megnyitása után nem sokkal, 1887-ben a lengyel rezurrekcionista noviciátus bezárt. MLECZKO 2014. 110; továbbá MAGONY-BIRÓ Kata: *Rezurekcionisták a nevelés, a hivatásbresztés és a papképzés szolgálatában a 19. század második felében*. 400. In: *Fiatalkutatók és Doktoranduszok Nemzetközi, Jubileumi Teológuskonferenciájának Tanulmánykötete*. Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 2020. 386–401. https://dosz.hu/doc/to_dok/108/1613549482.pdf?fbclid=IwAR3Y7Chmotggqy5haxoLRgzWWIUnchG71ruLBxwSVTo1p0Xaf-dZt9RyBxi Levél dátuma: 2022. szeptember 26.

⁶⁶⁸ ACR-R 64869: *Le Solemnité du jour de l' an approachant...* (Compte rendu). 4–5.

⁶⁶⁹ BKCz: *A Monsieur Hamel, Président de Oeuvre de la Propagation de la Foi a Lyon*. 5.

⁶⁷⁰ MLECZKO 2013. 105.

12. sz. táblázat: A rezurrekcionisták papnevelő szemináriumában tanuló papnövendékek és felszentelt egyházi személyek számának változásai a vizsgált időszakban (1863-1903).

Időpont:	Az edirnei missziós szemináriumban (1876-1895) tanuló papnövendékek száma:	Felszentelések az év során:
1877-1878-as akadémiai év:	4 majd 6 papnövendék. 4 papnövendék tanult a szemináriumban az első félévben, a második félévben pedig már 6 papnövendék. (APPZ-K: <i>Compte Rendu de la Mission Bulgare Catholique des P.P. de la Résurrection de N. S. J Ch. à Andrinople pour l'année scolaire 1877/78.</i> Andrinople, le 24. nov. 1878. 6.)	n. a. (APPZ-K: <i>Compte Rendu de la Mission Bulgare Catholique des P.P. de la Résurrection de N. S. J Ch. à Andrinople pour l'année scolaire 1877/78.</i> Andrinople, le 24. nov. 1878. 6.)
1878-1879-es akadémiai év:	9 papnövendék. Közülük 3 papnövendék végezte el a tanév során a 2. évet az előkészítő/filozófiai képzésből és kezdte meg (az 1879-1880-as évben, a jelentés írása idején) a teológiát (azaz a 4 éves teológiai képzést); a másik 6 növendék továbbra is a gimnázium különböző óráira járt, de emellett már készült a papságra is. (BKCz: <i>Sprawozdanie z egzaminu Missyi Bułgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstania P. N. J. Ch. w Adrjanopolu na rok szkolny 1878/79.</i> 3.)	n. a. (BKCz: <i>Sprawozdanie z egzaminu Missyi Bułgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstania P. N. J. Ch. w Adrjanopolu na rok szkolny 1878/79.</i>)
1879-1880-as akadémiai év áprilisi aktuális létszámadatok	8 papnövendék Közülük 1 papnövendék vett részt a (4 éves) teológia képzés 1. évében, 3 papnövendék volt a gimnázium 1. osztályából, 4 papnövendék a gimnázium 2. osztályából. (1880. április) (ACR-R: 64868)	n. a. (ACR-R: 64868)
1879-1880-as akadémiai év	12 papnövendék. Közülük 9 volt szeminarista, aki teológiai tanulmányokat folytatott, 3 még a gimnáziumi oktatásban vett részt amellett, hogy megkezdte papi tanulmányait. (BKCz: <i>Sprawozdanie Missyi Bułgarsko-katolickiej O.O. Zmartwychwstańców w Adryanopolu za rok szkolny 1879/80.</i> 2.)	n. a. (BKCz: <i>Sprawozdanie Missyi Bułgarsko-katolickiej O.O. Zmartwychwstańców w Adryanopolu za rok szkolny 1879/80.</i> 2.)
1880-1881-es akadémiai év	9 vagy 10 papnövendék. Az edirnei 1881. decemberi keltezésű lengyel jelentés alapján 10 szeminarista tanult a rend edirnei szemináriumában, nem számítva azokat, akiket Rómába küldtek a Hitterjesztési Kongregáció papnevelő kollégiumába vagy a rend noviciátusába. (ACR-R 64870. 3.) Az ugyancsak 1881. decemberi keltezésű francia (cím és aláírás nélküli), keltezést később kapó jelentés alapján 9 szeminarista volt a rezurrekcionisták intézményében, maga a szeminárium 14 jelöltet készített akkor fel a papságra, nem számítva azokat, akiket Rómába a Hitterjesztési Kongregáció szemináriumába vagy a rezurrekcionisták noviciátusába küldtek. (ACR-R 64869: <i>Le Solemnité du jour de l' an approachunt...</i> (Compte-rendu) 3-4.)	1 áldozópap. A 14 jelöltből egy jelöltet ebben az évben szenteltek fel. (ACR-R 64869: <i>Le Solemnité du jour de l' an approachunt...</i> (Compte-rendu) 4.)

1882-1883-as akadémiai év	<p>10 vagy 14 papnövendék.</p> <p>Az 1882-1883-as előjárói jelentésben Walerian Przewłocki 10 fiatalról írt, akik a szeminárium képzésére jártak. (ACR-R 64872. 1.)</p> <p>Az 1882-1883-as tanévi értesítő szeminaristákra vonatkozó névadatai alapján 8 papnövendék még gimnáziumba járt, de egyben már szeminarista is volt. 6 papnövendék tanult a teológiai képzésen. (ACR-R 64873. 6.)</p>	<p>1 áldozópap.</p> <p>A teológiai képzés 4. lezáró évét is befejező papnövendéket áldozópappá szentelték. (ACR-R 64873. 6.) Ezt megerősíti az 1882-1883-as év compte-renduje, melyben Walerian Przewłocki előjárótól tudjuk, hogy az év során a szemináriumba járó 10 fiatal közül egyikük papi tisztséget kapott. (ACR-R 64872. 1.)</p>
1883-1884-es akadémiai év	<p>10 papnövendék.</p> <p>Közülük 6 papnövendék ment a teológia kisebb kurzusaira; 4 papnövendék a teológia nagyobb kurzusaira. (ACR-R 64871. IV. rész)</p>	<p>3 áldozópap, 1 diakónus, 8 papnövendék a papság kisebb rendjeiben.</p> <p>(ACR-R 64871. IV. rész)</p>
1889-1890-es akadémiai év (1890. július 8.)	<p>13 papnövendék.</p> <p>Közülük az előkészítő képzésen 7 papnövendék, a teológiai képzésen 6 papnövendék tanult. (BKCz: <i>Bulletin de l' année scolaire 1889-90.</i> 8.)</p> <p>1 bolgár papnövendék rezurrekcionista szerzetesként teológiát tanult a szemináriumban és készült a papságra (az 1890-1891-es év kezdetén).</p> <p>6 papnövendéket Rómába küldtek a Hitterjesztési Kongregáció papképző kollégiumába.</p> <p>(BKCz: <i>A Monsieur Hamel, Président de Oeuvre de la Propagation de la Foi a Lyon.</i> 4–5.)</p>	<p>4 áldozópap.</p> <p>A 13 papnövendék közül 4 főt áldozópappá szenteltek fel. (BKCz: <i>Bulletin de l' année scolaire 1889-90.</i> 8.)</p> <p>5 bolgár rezurrekcionista áldozópap</p> <p>5 szemináriumból kikerülő bolgár világi áldozópap</p> <p>(BKCz: <i>A Monsieur Hamel, Président de Oeuvre de la Propagation de la Foi a Lyon.</i> 4–5.)</p>
1890-1891-es akadémiai év	<p>9 papnövendék.</p> <p>A szemináriumban 9 klerikus készült a papságra. (BNZ Zp. 0088: 7.)</p>	<p>n. a.</p> <p>(BNZ Zp. 0088. 7.)</p>

1895.	<p>4 papnövendék. Közülük 2 bolgár, bizánci-szláv rítusú papnövendék volt, akiből az egyik papnövendéket újonnan szentelték pappá. A szemináriumban emellett 2 latin rítusú papnövendék is tanult. A latin rítusú papnövendékek a kongregációba szeretnének belépni. (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 3.)</p>	<p>1 bolgár, bizánci-szláv rítusú világi áldozópap A 4 papnövendék közül 1 főt újonnan szenteltek pappá. (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 3.)</p>
-------	---	---

A rendelkezésre álló lengyel és francia előljárói jelentések és iskolai értesítők papnevelő szemináriumra és felszentelésekre vonatkozó adatai alapján megállapítható, hogy a szemináriumban hol kevesebben, hol többen készültek a papságra, létszámuk 4 és 14 fő között ingadozott. A szemináriumban tanulók száma kisebb megakadásokkal az 1889-1890-es évig nőtt, azonban az azt követő években már a kikapok száma csökkent. Az áldozópappá szentelések száma egyértelmű növekedést mutat az 1889-1890-es évig, utána már rendkívül erős csökkenésnek lehetünk tanúi a szeminárium fennállásának utolsó évében.

A szeminárium – szerény kiterjedtsége ellenére – nevelte ki az első bolgár papokat, akiket őszinte kötelék fűzött a Szentszékhez és az unióhoz és szembe tudtak nézni a görög skizmával.⁶⁷¹

V. 4. Segítségnyújtás a gyógyászatban és a katasztrófa idején

Tomasz Brzeska CR áldozópap amikor Rómából a misszióba érkezett, gyógyszereket is vitt magával, hogy az majd a misszióban hasznosul. A helyi lakosság úgy vélve, hogy a közösség a betegeket is ingyen szolgálja, meghajolva ereszkedett meg Tomasz Brzeska atya előtt, hogy orvosságot kérjen. Brzeska atya megjegyezte: „*Gyógyszereim néha segítségére vannak az unitusoknak, de majdnem mindig meggyógyítják az ortodox híveket. Lehet, hogy ezen az úton vezetni őket a Jóisten az igaz hitre.*”⁶⁷² Az 1902-es Konstantinápolyi katolikus almanachban a rezurrekcionisták tevékenységeinek felsorolásában többek közt szerepel a beteglátogatás és nem egy esetben a betegek gyógyszerrel való segítése is: “... *betegeket látogatnak (...). Sőt gyakran ott, ahol hiányoznak az orvosok, ők biztosítanak gyógyszereket a betegeknek.*”⁶⁷³

1865 februárjában Edirnében egy rendkívül pusztító áradás söpört végig, a víz előntötte a teljes várost és környékét. Az unitusok összes lakóháza megsemmisült. Tomasz Brzeska atya

⁶⁷¹ ACR-R 64925. 2.

⁶⁷² IWICKI – WAHL 1986. 213.

⁶⁷³ ACR-R 64999. 20.

mentőcsapatokat állított fel, hogy azok élelmet, szentet és gyertyákat szállítsanak a nélkülöző helyekre. Utána a tehetősebb katolikus családok közül néhánytól pénzt gyűjtött (200 frank), amin ellátmányokat vásárolt, és szétosztotta az unitus és ehhez hasonlóan a görögkeleti lakosok között. Miután az áradás leülepedett a L' Ecole d'Orient-től több anyagi támogatás érkezett (300 frank), melyet a legrászorultabb családok közt osztottak szét. Iwicki munkája egy ispotályról/betegházzól is beszél az áradás kapcsán, melynek igen nagy haszna volt az áradás utóhatása idején, s elhozta a lakosság megkönnyebbülését és hálóját a missziósok felé.⁶⁷⁴

V. 5. Fordítói tevékenység a katolikus hit védelmében

A bulgáriai misszióban működő rezurrekcionisták megtapasztalták, hogyan igyekeznek meggyőzni a bolgár keresztény lakosságot különböző protestáns missziós közösségek: német protestánsok, anglikánok, amerikai metodisták. Eszközeik a különböző szellemiségben szerzett (bolgár nyelvre fordított) Szentírás-kiadások és katolikus hittel kapcsolatos olyan brosrák terjesztése volt, amelyben az Anyaszentegyház és Krisztus földi helytartója ellen szólaltak fel az „európai Törökország” területein a szlávok körében. Emellett katolikus-ellenes sajtóorgánumaikkal is befolyásoló tényezők lettek.

A rezurrekcionisták Bellarmin Szent Róbert Kis katekizmusának bolgár nyelvre fordításával, nyomdai kiadásával, valamint a Nagy Katekizmus hiányzó részeinek lefordításával, kiadásával igyekeztek a bolgár iskolájában a tanulók körében a katolikus hitet megalapozni, megvédeni. Lefordították az Újszövetséget bolgár nyelvre. A fordítói munka mögött Szymon Kobrzyński CR atya, Łukasz Wronowski CR és Giorgi Golchev világi bolgár nyelvtanár több mint két hónapos munkája állt; akik a fordítás ideje alatt minden nap 6 órától este fél 8-ig dolgoztak az újszövetségi könyvek lefordításán.⁶⁷⁵

---

⁶⁷⁴ IWICKI – WAHL 1986. 213.

⁶⁷⁵ Vö: APPZ-K: *Sprawozdanie z Missyi bulgarskiej O.O. Zmartwychwstania P. N. Jezusa Chr. przedłożone na Zebraniu ogólnem Zgromadzenia d. 5^{tego} stycznia 1872.* przez Tomasza Brzeska, przełożonego domu Adryanopolitańskiego. 23–24., továbbá ACR-R: 64841. 6.

VI. FEJEZET. AZ OROSZ-TÖRÖK HÁBORÚ ÉS A REZURREKCIONISTÁK

A bulgáriai misszióban szolgáló rezurrekcionista közösség tagja⁶⁷⁶ az 1877–78-as orosz-török háború kezdeti szakaszának idején keletkezett leveléből⁶⁷⁷ számos fontos részletét megismerhetjük a háború elejének lokális, főként a trák területeket érintő lecsapódásainak továbbá a rezurrekcionista fáradozásainak. A levél az 1877 július közepétől 1877 október közepéig tartó időszakról számol be, és információkat közöl az orosz sereg előrenyomulásáról majd kényszerű visszahúzódásáról, a háborúba Moszkva oldalán bekapcsolódó bolgárságról, az oroszokat megállítani majd visszaszorítani igyekvő török reguláris katonai csapatokról és tisztikarról, valamint az oszmán zászló oldalán működő irreguláris csapatok zabolátlan vérengzéseiről, a háborúba bekapcsolódó bolgárság elleni megtorlás kegyetlenségéről, a bolgár védtelen civil lakosság helyzetéről, az áldozatokról, az oszmán állam által szervezett, valamint a különböző etnikai és vallási csoportok által megszervezett támogatásokról, és az Edirnében maradt néhány rezurrekcionista életmentő, sebesülteket ellátó, betegápoló és gyermekmentő erőfeszítéseiről.⁶⁷⁸ Három rezurrekcionista neve érdemel említést, akik odaadón dolgoztak találékony elmével, szorgosan gyógyító vagy feloldozást adó kézzel: Raffaello Ferrigno CR szerzetespap, aki egyben a bulgáriai rezurrekcionista misszió procuratora is volt, Girolamo Manfrini CR szerzetestestvér és Alexander Szymoński CR szerzetespap. Az orosz-török háborúban nem vettek részt sem a római katolikus bolgárok, sem pedig az unitus bolgárok, és természetesen a rezurrekcionista sem. Ezt a törökök is jól tudták.⁶⁷⁹

A Raffaello Ferrigno CR atya által képviselt semleges politika, azaz a háborús felektől és a háborúban részt vevőktől elhatárolódás/el nem köteleződés; valamint az embert magát a keresztény irgalmasság nézőpontjából és nem pedig vallási, nemzetiségi hovatartozásából szemlélő attitűd azt eredményezte, hogy a törökök, bolgárok és oroszok barátságos hozzáállásukról tettek tanúságot és lekötelezettjei lettek a rendnek. A helyi bolgárság pedig

---

⁶⁷⁶ A Czasban megjelent írás a szerző nevét nem közli, csupán azt, hogy a misszióban szolgált. Vö. ACR-R 64846; és ugyancsak ACR-R 66242, ACR-R 66243.

⁶⁷⁷ ACR-R 64864: *Missya Bułgarska XX. Zmartwycwstanców w Adryanopolu. Missya w poblizu wojny. (List jednego z Missyonarzy.) Adryanopol, 17 października.* A rezurrekcionista atyák bulgáriai missziója Edirnében. Misszió a háború közelében. (Az egyik missziós levele.) Edirne, október 17. W Krakowie, w drukarni „Czasu” pod zarządem J. Łakocińskiego. Nakładem Missyi Bułgarski. A nyomtatvány a Czas nyomdájában készült, Krakóban. (A továbbiakban: ACR-R 64864). Ugyanez a levél két részletben olvasható sajtóforrásként a Czasban: ACR-R 66242 és ACR-R 66243: *Missya Bułgarska XX. Zmartwycwstanców w Adryanopolu. Missya w poblizu wojny. (List jednego z Missyonarzy.) Adryanopol, 17 października.* Az újságvágatok azonban nem jelölik, hogy a Czas melyik évfolyamának melyik számaiban jelentek meg a levél tartalmai két részletben.

⁶⁷⁸ ACR-R 64864. 1–4.

⁶⁷⁹ ACR-R 64864. 4.

nagyra értékelte a rendnek a tevékenysége iránti hűségét; ennek is köszönhetően, amikor a háború után Tomasz Brzeska CR, a misszió elöljárója Raffaello atyával Levko falujába látogatott, a teljes falu katolikus hitre tért.⁶⁸⁰

VI. 1. Az orosz-török háború első hónapjainak edirnei lecsapódásai

A levélen keresztül a következőket tudhatjuk meg. A rezurrekcionisták az 1876-1877-es tanévük végén – alighogy befejezték az esedékes év végi vizsgáztatói feladataikat – tudták meg, hogy az orosz csapatok már a Balkán-hegységen átkeltek, és dél felé haladnak. A hegységgel szomszédos valamennyi városban szörnyű káosz, rablás, gyilkolás támadt. A bolgárság felbátorodott a megérkező orosz csapatok megjelenésétől és hevesen támadt rá a törökökre. A betörő orosz csapatok kínozták a katolikusokat, s ebből az örmény katolikusok is kivették a részüket. A török lakosság intó szavára, mely megfélemezésre szólította fel a bolgárságot, nem hallgatott senki. A katolikus lakosok Edirnébe menekültek vagy akár tovább, mert az orosz seregek mindössze 4 nappal voltak csak a metropolisztól.⁶⁸¹ Tomasz Brzeska CR, a bulgáriai misszió felettese a konstantinápolyi apostoli delegátustól kérdezte meg, mit tegyen (hiszen komoly veszéllyel fenyegetett a közösség és a rá bízott gyermekek és papnövendékek Edirnében maradása). A táviratban érkező válaszban az állt, hogy minden lengyel rezurrekcionistának haladéktalanul Sztambulba kell jönnie, továbbá hogy a bolgár szemináriumot a rezurrekcionistáknak szintén “magukkal kell vinni” Konstantinápolyba; hogy az iskolás fiatalokat haza kell küldeni szüleikhez.⁶⁸² S végül az apostoli delegátus elrendelte, hogy az edirnei házaknál (a nápolyi) Raffaello Ferrigno CR atya maradhat néhány olasz rendtársával: az olasz testvérekkel.⁶⁸³ (Iwicki munkája közli az olasz Ferrigno atya mellett az olasz testvéreket is név szerint: Giovanni Bevelaqua/Bevilaqua CR; Girolamo Manfrin CR, Paschal Mollicone CR; azonban augusztus végére a rezurrekcionisták edirnei házában közülük csupán Raffaello Ferrigno atya és Girolamo Manfrini testvér maradtak.⁶⁸⁴) A rezurrekcionisták az apostoli delegátus parancsa szerint jártak el, s csupán az idő hiányában és a háború közelsége miatt nem tudtak minden gyermeket visszaküldeni. Időközben megváltozott a fegyveres konfliktus menete. Az orosz csapatokat kiszorították Eski-Zarából (Stara Zagorából), Jeni-Zarából (Nova Zagorából) és Kazanlykból és egy szakadékba “szorultak”. Az orosz seregek

---

⁶⁸⁰ Vö. IWICKI – WAHL 1986. 440.

⁶⁸¹ ACR-R 64864. 1.

⁶⁸² ACR-R 64864. 1.

⁶⁸³ ACR-R 64999. 15. és ACR-R 64864. 1.

⁶⁸⁴ IWICKI – WAHL 1986. 438–439.

által elhagyott városokban bashibozukok, cserkeszek és zejbekek érkeztek. (Ezek mind oszmán oldalon álló irreguláris alakulatok voltak.) A házakat kifosztották, felgyújtották, férfiakat, nőket, gyermekeket öltek meg. Szörnyű mészárlás vette kezdetét, és sokáig kellett várni arra, hogy Szulejmán pasa a reguláris csapataival szigorú fegyellemmel véget vessen a könyörtelen vérengzésnek.⁶⁸⁵ A szerencsétlen sorsúak számát több, mint 10.000 főre lehetett becsülni, akiknek egy részét a helyi hatóságok vidéki falvakba küldték, azonban még így is hatalmas tömeg maradt Edirnében. A török kormány megtette a tőle telhetőt, napi egy kenyérdarabot adott mindenkinek, nemzetiségre és vallásra való tekintet nélkül. A török kormány a (családfő nélkül maradt) török nőknek - akiknek számát 1500-ra becsülték – állandó segélyt rendelt el, és három kategóriába sorolta őket; a harmadik kategóriába sorolt legszegényebb csoport tagjai gondos ellátásban részesültek. A zsidók is gondoskodtak saját asszonyaikról és gyermekeikről Hirsch és Rotschild bárók adományain keresztül; Rotschild báró 1877 októberéig 100.000 frankot küldött számukra. A bolgár nők és gyermekek azonban jóval nehezebb helyzetben voltak. Sok árván maradt gyermeket a görögök és örmények fogadtak be. A görögök kiváltképp az árván maradt gyermekeket ragadták el, abból a célból, hogy azokat görög nevelésben részesítsék, így is erősítve Trákiában a hellének jelenlétét.⁶⁸⁶ Raffaello Ferrigno CR atya a háború elején gyakran találkozott olyan nőekkel, akiknek eperfalevél és szalma volt az egyedüli élelme, leégett városaikban kénytelenek voltak vérrel szennyezett vizet inni, amelynek következményeként megbetegedtek. Sok nő és gyermek menekült az erdőkbe, ahol napokat vagy akár heteket is töltött, és onnan szinte az éhhalállal fenyegetett állapotban érkeztek Edirnébe.⁶⁸⁷

Menekült bolgár férfi, aki Edirnébe érkezett volna, viszont szinte teljesen hiányzott; ugyanis egyeseket a háború helyszínein leszúrtak, másokat kímélet nélkül felakasztottak (ahogy Eski-Zarában és Jeni-Zarában is történt). Nagyon nagy méreteket öltött az oszmánok által elkövetett, és a bolgár férfi lakosság által elszenvedett megtorlás. Csak három nap nem akasztottak: pénteken a muszlimok, szombaton a zsidók, vasárnap a keresztények szent napja miatt. 1877 szeptember elején egy időre abba maradtak az akasztások, azonban a levél megírása előtti héten is volt egy nap, amikor 32 főt, másnap 3 főt akasztottak fel. 1877 október 17-éig csupán Edirnében 155 személyt akasztottak fel, de több hasonló számú áldozatról tudunk a közeli városok helyszínén. Az oszmán vezetés példát akart statuálni és alattvalóiból félelmet,

---

⁶⁸⁵ ACR-R 64864. 1.

⁶⁸⁶ ACR-R 64864. 2.

⁶⁸⁷ ACR-R 64864. 3.

tiszteletet akart kinyerni a birodalom uralkodó népe iránt. Az oszmán vezetés által elkövetett megfélemlítő kivégzéseknek (melyben egy-egy megölt török személy után “viszonzásként” tucatnyi bolgárnak kellett bitófára kerülnie) más okok is közrejátszottak: büntetés a lázadásért, rablásért, hazaárulásért, bosszú a muszlim vérért, és végül terror keltése, hogy Moszkva újabb megjelenése esetén ne kövessenek el a bolgárok hasonló dolgokat. A törökök kegyetlen leckét adtak, azt akarták, hogy minden bolgár tudomást szerezzen arról, hogy minden bolgárt, aki Eski-vagy Jeni-Zarában élt, leszúrtak vagy felakasztottak, s hogy minden alattvaló (rája), aki kezét emel a “hívek” ellen, hasonló sorsa jut.⁶⁸⁸ Eski-Zara, Jeni-Zara és Szybka településeiről a védtelen áldozatokon⁶⁸⁹ túl sebesült török katonák és tisztek is érkeztek. 1877 július végén kezdték meg elvitelüket Edirnébe, ahol a kormányzat 4 állami kórházat létesített 3000 ágygal és 3 katonai betegellátó létesítményt. Azonban még ez sem volt elég az utcákon heverő sebesültek sokasága számára, akik ellátás nélkül belehalhattak sérüléseikbe. A rezurrekcionisták ezért is érezték kötelességüknek, hogy segítsenek, hiszen a szünidő alatt rendházaik és (kollégiumi) ágyaik üresek voltak.⁶⁹⁰ A háború első hónapjaiban kórházzá alakított kollégiumukban számos török katona és tiszt részesült sebesült ellátásban, s térhetett vissza a szolgálatba. Közben Konstantinápolyból fokozatosan visszaérkeztek Edirnébe az atyák, testvérek és a tanulók.⁶⁹¹ Megkezdődhetett az 1877-1878-as tanév, amelyet 1877. szeptember második felében nyitottak meg (miközben a sebesültek ellátása is folyt még). 98 tanulóval kezdték meg ezt a tanévet. A 40 korábbi kollégiumi tanulóhoz 20 újat vettek fel az internátusba, ők voltak azok az árván maradt bolgár gyermekek, akiknek apjukat a törökök lemészárolták vagy anyjuk elmenekült. Volt továbbá 10 félig- kollégista tanulójuk is, akik ugyan nem a kollégiumban laktak, de étkeztetésükről, ruháztatásukról a rend gondoskodott. Az egykori tanítványok közül pedig ekkor 6 növendékkel kezdték meg az 1877-78-as akadémiai évet a szemináriumban.⁶⁹²

VI. 2. Menedéknyújtás, gyermekmentés

Még egészen a háború elején az apostoli delegátus iránymutatásának megkapását követően a bolgár Bazyl CR testvér⁶⁹³ 20 fiút vitt el Edirnéből (a rezurrekcionisták iskolájából) egy félreeső

---

⁶⁸⁸ ACR-R 64864. 3.

⁶⁸⁹ A háborúból megmenekült asszonyok, nők, gyermekek, köztük sok sebesült és éhhalállal fenyegetett.

⁶⁹⁰ ACR-R 64864. 3.

⁶⁹¹ ACR-R 64999. 15.

⁶⁹² ACR-R 64864. 4.

⁶⁹³ Bazyl testvér feltehetően Bazyl Dymov CR.

településre: Mastratie falujába, hogy elkerülje Edirne hamarosan bekövetkező bombázását és hogy biztonságba helyezze a gyermekeket.⁶⁹⁴ Ez nyilvánvalóan kötelessége is volt a szerzetesközösségnek, hogy a rájuk bízott tanulókat szüleikhez hazaküldjék vagy akiket már nem lehetett hazaküldeni, megbízható helyre vigyék.

A levél megírásakor (1877. október közepe) 718 bolgár nő szorult sürgős segítségre Edirnében. A háború során jelentős számú nő és gyermek megsérült, megsebesült. Az ő részükre egy társaság, az angol Vörös Félhold⁶⁹⁵ két kórházat nyitott, ahová 150 sebesült nő került. Ez a társaság állandó támogatást is nyújtott bizonyos számú bolgárnak. Az egyik kórházban az asszumpcionista oblátusok szolgáltak, a másikban egy levantei asszony, Kamara, egy oszmán banktisztviselő felesége. A francia Victorin Galabert asszumpcionista atya is felállított egy kórházat 52 sebesült nő számára.⁶⁹⁶

Mind ezek mellett a szegénység és éhezés leírhatatlan volt. Raffaello Ferrigno CR áldozópap, a bulgáriai misszió procurátora nevéhez egy igazán tiszteletre méltó, nőket és gyermekeket oltalmazó tevékenység fűződik. (Kezdetben minden teendő Ferrigno atya és a vele Edirnében maradt pár olasz rendtársára esett, s csupán, amikor a közösség tagjai hazatértek ismét Edirnébe, akkor sikerült jobban megszervezni a munkát, szolgálatot.) Ferrigno atya Kaik külvárosában a katolikus (unitus) templom melletti rezurrekcionista rendházba 32 nőt helyezett el gyermekekkel, biztosítva odaérkezésüket, megélhetésüket. Vezetésével később további 20 főt egy másik házba helyeztek el és a levél írásakor már egy harmadik házra is szükség volt még 70 nő részére, amelyet bérelni kellett. Mindösszesen 110 nő ellátásáról gondoskodtak a rezurrekcionisták, ebből 20 nő kapott az angol Vörös Félhold társaságtól (ami a Vörös Kereszt oszmán megfelelője volt) napi 2 piaszt vagy 2 centet, s gyermekeik ennek a felét.

---

⁶⁹⁴ ACR-R 64864. 1.

⁶⁹⁵ A Vörös Félhold (nagybetűvel intézményként, kisbetűvel szimbólumként) a Nemzetközi Vöröskereszt egyik megfelelője. A Nemzetközi Vöröskereszt legismertebb szimbóluma a fehér alapon nyugvó vörös kereszt (a svájci alapítók, kiváltképp Jean Henry Dunant iránti tiszteletből a svájci nemzeti zászló inverzeként), amelynek rögzítésére az 1864-es I. genfi egyezményben került sor; azonban további szimbóluma lett a vörös félhold. A vörös félhold éppen ekkor, az 1877–1878-as orosz-török háborúban jelent meg, azt követően, hogy az Oszmán Birodalom kijelentette, hogy „vöröskeresztes” önkéntesei nem használják a szervezet szimbólumát, mivel a kereszt keresztény szimbólumként sértő lehet a muszlim katonák számára.

Az orosz-török háború alatt Oroszország tiszteletben tartotta a törökök véleményét, és elismerte a vörös félholdat mint a humanitárius szervezet török szekciójának megkülönböztető jelzését. A háborút követően a Nemzetközi Vöröskereszt konstatálta az új szimbólum használatát, amelyet hivatalosan csak az 1929-ben megszületett III. genfi egyezményben ratifikáltak. *Vö. A vöröskereszt szimbólumai* (100. o.) című tartalom a *Múlt-kor* 2021-es nyári számában, annak külön mellékletében (különszám) olvasható a Magyar Vöröskereszt 140 éves jubileuma alkalmából készített összeállításban (a fent említett tartalom szerző feltüntetése nélkül olvasható). *Múlt-kor* 2021. évfolyam nyári szám. Budapest, 2021.

⁶⁹⁶ ACR-R 64864. 2.

Szalmamatracokról, paplanokról az asszonyok, nők és gyermekeik számára ugyancsak a rezurrekcionisták gondoskodtak, s mindezen kiadások felülmúlták a közösség anyagi erejét.⁶⁹⁷ A menekült asszonyok, nők és gyermekek biztonságos helyre gyűjtése és a róluk való gondoskodás azért is volt nagy jelentőségű tett, mert volt példa arra, hogy valaki erkölcstelen módon saját maga használta ki mások szerencsétlenségét. A levél rezurrekcionista szerzőjétől tudjuk, hogy valaki mintegy 200 bolgár nőt fogadott be, kenyeret vett nekik a kormánytól, s közben gyalázatos módon fiatal nőket és gyermekeket adott el rabszolgának.⁶⁹⁸

A zsidók bolgár fiúkat adtak el nyilvánosházaknak. Maguk a török kocsisok hívták fel erre Raffaello Ferrigno CR atya figyelmét, akinek sikerült ezekről a szégyenletes helyekről 6 fiút kihozni és megbízható emberekhez juttatni őket. Egy török tiszt pedig beszámolt Ferrigno atyáéknak arról, hogy 2 (bolgár) fiút muszlim házakba küldtek, akikért kár lenne, hogy odavetik őket. Ezek a fiúk végül megmenekültek ettől a sorstól, és 10 hozzájuk hasonló fiút pedig előkelő keresztény családok fogadtak be.⁶⁹⁹ Ez utóbbi esetekben ugyancsak a rezurrekcionisták játszottak közvetítő szerepet a felhívást tevő jó szándékú törökök mellett.

VI. 3. Közbenjárás a szegényekért

Raffaello Ferrigno CR az edirnei ferences rendi szerzetesekkel Sax úrhoz, az osztrák konzulhoz járult, hogy megossza vele javaslatát az Edirnében tömegével jelenlevő szegénység megsegítésére. Azt javasolta, hogy az osztrák konzul hívja össze konzultársait, és alakuljon meg egy közös nemzetközi bizottság a szegények támogatására. Az osztrák konzul lelkesége révén szeptember elején meg is alakult a bizottság. A bizottság tagjainak legalább fele bankárcsaládhoz tartozott. Ennek ellenére az első gyűjtés listája nem hozott nagyobb összeget 2000 franknál, így ebből a forrásból csak kevésre számíthattak a szükséget szenvedők.⁷⁰⁰

VI. 4. Életmentés és sebesültgondozás

Dr. Bencze László az 1877–78-as orosz-török háború témáját érintő tanulmányában megjegyzi, hogy a törökök alig törődtek a háború során a sebesülteik ellátásával, ezzel szemben az oroszoknál kezdetben 56.000 majd 130.000 kórházi ágy állt az egészségügyi ellátás

---

⁶⁹⁷ ACR-R 64864. 2.

⁶⁹⁸ Vö. ACR-R 64864. 2.

⁶⁹⁹ ACR-R 64864. 2.

⁷⁰⁰ ACR-R 64864. 2.

szolgálatában.⁷⁰¹ Ez rendkívül fontos tény, emiatt még inkább szükséges volt a török sebesültek számára a segítségadás.

Edirnében 1877 július végétől számos török sebesültet szállítottak. Ferrigno atya 1877 augusztus 8-án 12 sebesült katonát fogadott be, ezt követően a befogadott sebesültek száma 25 főre emelkedett. Jelen volt Ferrigno atya mellett az Edirnében maradt rezurrekcionisták között egy szakértő betegápoló is, Girolamo Manfrini CR testvér. Manfrini testvér elemében érezte magát, amikor a háború sebesültjeit gondjára bízták és figyelemreméltó ügyességgel bánt sebeik ellátásával; a török katonák szívből megszerették, s meglepődve tapasztalták meg a hitük szerint “gyaur” ápoló jóságát és irgalmát. A rezurrekcionisták kis kórházának jó híre gyorsan tovaterjedt. Nem sokkal ezután sebesült török tisztek kérték felvételüket, hogy ellássák őket, és a rezurrekcionistáknak lehetetlen volt visszautasítani őket. Noha ez még jobban növelte kiadásait, annyit nyertek, hogy az állami patikák ezentúl ingyen küldték a gyógyszereket a kórházzá alakított kollégiumnak. Látogatásukat tették a rezurrekcionisták kórházában magas rangú oszmán politikai személyek: Aarif pasa: a párizsi követ; Ibrahim pasa: Edirne kormányzója; Savfet és Dzsámil pasák: parancsnokok és Nori pasa: a Kórházak Főfelügyelője. Ibrahim pasa a rezurrekcionistáknál járva ígéretet tett, hogy a kongregáció ambulanciájáról jelentést tesz a szultánnak és ragaszkodott ahhoz, hogy kitüntetést szerezzen a rendnek.⁷⁰²

Ferrigno atya annyira megnyerte a törökök bizalmát, hogy kérésére vagy a közösség szolgálataiért cserébe kiengedtek a börtönből 2 bolgár személyt; az elhunyt bolgár püspök két testvérét. S miután megtudták a törökök, hogy Mastratlie faluban van a rezurrekcionisták bentlakásos iskolája tanulóinak egy része, őrséget állítottak fel a településen, hogy a kóbor cserkeszek és zejbekek esetleges támadásaitól megvédjék a fiatalokat. A közösség azt kérte, hogy minden faluban, ahol katolikusok élnek, két csendőrt rendeljenek; s ebből a csendőri jelenlétből a katolikus lakosokon túl a falvak görögkeleti lakosai is részesültek. 1877 október 10-éig 48 gyógyult katona és tiszt hagyta el a rezurrekcionisták kórházzá alakított kollégiumát, de helyükre új sebesültek érkeztek. A rezurrekcionisták anyagi forrásait nagy részben a június-július hónapokban különböző társaságoktól, jótévedőktől, intézményektől érkező támogatások adták. 1877 nyarán, miután kifizették az adósságaikat, a megmaradt támogatás a következő egy évre fedezte volna a kollégiumban és szemináriumban tanulók, az atyák és szerzetesek ellátását;

---

⁷⁰¹ Dr. BENCZE László őrnagy: *Az 1877–78-as orosz-török háború néhány vonása*. In: *Száz éve szabadult fel Bulgária az oszmán rabság alól*. (Tanulmánykötet). Szerk. biz.: Dr. PERÉNYI József, Dr. NIEDERHAUSER Emil, Dr. Sztójan RADEV et al. Ford. MAGYAR István. Budapest. A Bolgár-Magyar Történelmi Vegyesbizottság magyar tagozatának kiadványa. 1978. 36.

⁷⁰² ACR-R 64864. 3.

azonban a keresztény irgalmasság azt diktálta, hogy a megmaradt összeg a sürgősen rászoruló bolgár özvegyek és árvák étkeztetésére és a sebesült törökök ellátására szolgáljon.⁷⁰³

A rezurrekcionista beszámoló az orosz-török háborúban megtapasztalt eseményekről azért is jelentős, mert árnyaltabb képet kapunk benne a török hadseregről. Felszínre kerül egy részről az irreguláris csapatok kegyetlensége. *„A Moszkva által elhagyott városokban basibozukok, cserkeszek és zejbekek jöttek. A házakat kirabolták, férfiakat, nőket, gyermekeket gyilkoltak meg. Olyan sokáig tartott, míg Szulejmán nem jött, és a reguláris csapatokkal és szigorú fegyelemmel a mészárlást le nem állította.”*⁷⁰⁴ Mindemellett a török tiszt és az őket irányító Szulajmán pasa humánus viselkedése is kirajzolódik a rezurrekcionista levélből az ellenfél oldalához csatlakozó bolgárság azon tagjai felé, akik vétkesek voltak a háborúban, s annak elszenvetőivé váltak. A rezurrekcionista megemlékezés írója közli, hogy az a török tiszt, akit házukban ápoltak, a következőről számolt be nekik: *„Szulejmán seregével megérkezett, tűzben találta a várost, katonái az égő házak közül mintegy 300 (kis)gyermeket mentettek ki, közülök a legkisebb 3 napos, a legidősebb 1 éves volt. Miután (egy tiszt) megtöltötte a szekereket ezekkel az apróságokkal, egy szomszédos faluba ment, ahol a lakosság félig bolgár, félig török volt, és arra kényszerítette a lakosokat, hogy fogadják magukhoz az árvákat. És amikor a török asszonyok azzal vádaskodtak, hogy azok gyaurok gyermekei, a tiszt így válaszolt: «A gyermekek emberek, Isten teremtményei, akik nem szabad, hogy éhhalál áldozatai legyenek.» Szulejmán pasa mintegy 1000 csecsemőt gyűjtött össze, és védelmet állított nekik Kazanlykban. Kijelölt egy bizonyos anyagi alapot is, és ételadagot rendelt az árvák és az őket gondozó nők számára.”*⁷⁰⁵ A nevét nem közlő rezurrekcionista levele közli ezt is: *„Egy másik tiszt, aki a rezurrekcionista mentőállomásán tartózkodott, megparancsolta katonáinak, hogy vegyék ki táskáikból az összes kekszet, és adják oda azoknak az ebbe beleegyező nőknek, akik megmenekültek a lemészárlástól és a gyalázattól. Ezt a katonák a legnagyobb buzgalommal meg is tették.”*⁷⁰⁶

---

⁷⁰³ ACR-R 64864. 4.

⁷⁰⁴ ACR-R 64864. 1.

⁷⁰⁵ ACR-R 64864. 1–2.

⁷⁰⁶ ACR-R 64864. 2.

VII. FEJEZET. A BULGÁRIAI UNITUS MISSZIÓ EGYEDISÉGE

VII. 1. A bolgár identitás szolgálatában

Milyen események eredményeztek pusztító hatást a bolgárságnak mint közösségnek a történelmi emlékezetében? Hogyan viszonyult a Konstantinápolyi Patriarchátus a bolgárságnak a saját egyházát érintő kérelmeire? Hogyan szolgálta a rezurrekcionisták tevékenysége a bolgárok nemzeti és vallási identitásának megerősödését? Hogyan viszonyultak a rezurrekcionisták az idegen hatalmak által sújtott, ezért az idegenek felé kezdeti bizalmatlansággal forduló bolgárokhoz? Milyen eszközökkel segítették a rend tagjai a bolgár lakosokat az anyanyelvi kultúra és a nemzeti identitás ápolásában? Jelen alfejezet ezekre a kérdésekre igyekszik válaszokat adni.

1. A bolgárság a 19. században az Oszmán Birodalomnak az egyik egy etnikai közössége volt, egykori politikai és egyházi függetlenségétől, korábbi önálló államiságától megfosztva; mindazonáltal tanúja volt annak, hogy a gyengülő Oszmán Birodalommal szemben hogyan sikerült a balkáni népek közül nem is egynek megszereznie a részleges autonómiát vagy akár a teljes függetlenséget.⁷⁰⁷ A bolgárság egytől egyik sikertelenül próbálkozott a 15. századtól egykori függetlensége visszaszerzésére és egykori államhatárainak visszaszerzésére.⁷⁰⁸ Az Oszmán Birodalom fővárosa túlságosan közel feküdt a bolgárok lakta területekhez, így a katonaságot hamar fegyverbe tudta szólítani a birodalom a felkelés elfojtására. A görög, fanarióta felsőpapság bulgáriai jelenléte visszafordíthatatlan kulturális rombolást és kizsákmányolást eredményezett.⁷⁰⁹ A Konstantinápolyból érkező görög papság célja az volt, hogy a bolgár írásos emlékek megsemmisítésével hosszú távon megszüntesse a bolgárság történelmi emlékezetét, kitörölje a bolgárok szívéből a bulgarus-tudatot.

Az 1820-as évektől elő-előtörttek a bolgárok körében a konkrét megnyilvánulások a Konstantinápolyi Patriarchátus felé, amelyben a bolgár eparchiák görög püspökökkel való betöltése miatt tiltakoztak, ugyanis a bolgár egyházmegyéket általuk választott bolgár egyházi

---

⁷⁰⁷ Az 1815–1817-es második szerb felkelés sikere után Milos Obrenovic kivívta Szerbia korlátozott autonóm státuszát, 1830-tól már kiterjesztett autonómiát élvezett fejedelemsége, az 1821-1830-as felkelést (1821–1830) követően a görögök vívták ki függetlenségüket. Vö. MATUZ. 1990. 172, 173–175, 176.

⁷⁰⁸ Sikertelen volt Konstantin és Fruzsín felkelése (1402–1404), sikertelen voltak Hunyadi János és I. Jagelló Ulászló 1443–44-es kereszties hadjáratai, melynek szomorú bevégezése a várnai csatavesztés volt 1444-ben, elfojtották az 1598-as első tirnovói felkelést és az 1686-os második tirnovói felkelést, és 1686-os čiprovci felkelés is kudarcba fulladt, ahogy az 1689-es macedóniai Karpos vezette oszmán ellenes felkelés. Vö. PAVLOV – JANEV 2005. 68–70.

⁷⁰⁹ Vö.: JIREČEK 1889. 481–489.

személyekkel szeretnék volna betölteni, de ezen kéréseiket a patriarkátus egyről egyre elutasította.⁷¹⁰ A Konstantinápolyi Patriarchátusnak a bolgár tiltakozásokkal és követelésekkel szembeni negligáló attitűdje, és a tiltakozó csoportok vezetőinek száműzése pedig félelmet akart parancsolni a bolgároknak.⁷¹¹ A 19. század közepén a bolgárság egyetlen esélye, hogy birodalmi elismertséget kapjon kollektívaként, az volt, hogy olyan vallási közösségként legyen elismerve, amely független a Konstantinápolyi Patriarchátustól és az Oszmán Birodalomtól kap legitimitást.

A bolgárok igen kis hányadának sikerült 1860-ban kiválni a Konstantinápolyi Patriarchátus joghatósága alól, és a pápa primátusát elfogadva a Szentszékhez csatlakozni (bolgár unió), de a bolgárok nagyobb hányada - félve az esetleges latinizációtól és a nyugati, katolikus hatalmak esetleges politikai gyámságától - nem ezt az utat választotta, ugyanis nemcsak Konstantinápolytól, de Rómától is független, bolgár nemzeti egyházat kívánt megalapítani és elismertetni, amelyre 1870-ben került sor.

2. Egy rendkívül bizonytalan időszakban kezdték meg a rezurrekcionisták a munkájukat bolgárföldön 1863-ban. A nemzetté válás folyamatában a bolgárok saját (bolgár) papokat követeltek eparchiáik főpásztori székébe a patriarkátustól, bolgár nyelvű sajtót, és bolgár templomot a Portától; kéréseik teljesítésére a Porta egyre inkább elfogadóan reagált, nem így viszont a Konstantinápolyi Patriarchátus.

A bolgárság számára azonosság-tudatához elengedhetetlenül hozzátartozott a keresztény vallás, azon belül is a keleti keresztény, bizánci vallási tradíció, az egyházi szláv nyelv használata a liturgiában, az óbolgár nyelvből kifejlődő bolgár nyelvük és (Szent Cirilltől eredő, azonban ohridi Szent Kelemen és ohridi Szent Náhúm által sok tekintetben továbbfejlesztett) cirill ábécén alapuló írásbeliségük. Ez különböztette meg őket kulturálisan az Oszmán Birodalom többi népétől (pl. a törököktől, a görögöktől, az örményektől és egyéb lakosoktól). A bolgárságnak vissza kellett adni saját nemzeti önbecsülését. És lehetőséget adni, hogy olyan papság nevelődjön ki bolgárföldön, amelynek nem csak származását tekintve, de szívében is bolgár és nem valamely görög kolostorban készül fel a papi hivatására ki, hanem saját hazájában.

A rezurrekcionistáknak a bolgárság körében misszináló attitűdje abban volt különleges,

---

⁷¹⁰ Először 1824-ben Vracaban; majd ismert az 1839-es tirnovói eset, amikor az elhunyt püspök halála után megüresedő püspöki székbe nem a bolgárok által követelt Neofit Bozveli, hanem Panaret metropolita került. A tiltakozások folytatódtak az 1840-es és az 1850-es években is, hasonló okok miatt. Vö. PAVLOV – JANEV 2005. 81–82.

⁷¹¹ PAVLOV – JANEV 2005. 81–82.

hogy tiszteletben tartotta a bolgárok vallási tradícióját, a bolgárok anyanyelvét és írásbeliségét, a bolgárok egyházi szokásait. Mindezeket a missziós atyák és szerzetesek nem eltörölni akarták, hanem (szorgalmas munkával) éppen ők alkalmazkodtak hozzá. Sőt iskoláikban (elemi iskolák és gimnázium) és az általuk vezetett szemináriumban pedig figyelemre méltó helyet foglalt el az anyanyelv oktatása, és jelen volt az egyházi szláv nyelv megismerése, kiművelése is.

Tomasz Brzeska CR atya 1872. október 5-ei előljárói jelentése⁷¹² is megfogalmazta, hogy a misszió azzal a céllal létesült, hogy a bolgár katolikus ifjúság oktatására legyen, s ezáltal a bolgár nemzet épülését is szolgálja. Wojciech Mleczo CR jelenti ki a rezurrekcionisták unitus papképzéshez való hozzájárulásáról szóló tanulmányában, hogy a kongregáció tagjai a bolgár internátusban a nevelési apostolkodásuk folyamán hangsúlyt fektettek a kollégiumi tanulók mély hazafias és vallásos érzületének kiforrására.⁷¹³ Mleczo ugyancsak kiemeli, hogy a rezurrekcionistáknak azon gondolata, hogy iskolákat és szemináriumot alapítsanak és tartsanak fenn, abból az igényből fakadt, hogy a bolgár tanulóik számára bolgár anyanyelvüket, történelmüket, kultúrájukat tanítsák meg; vagyis hogy megőrizték a “nemzet lelkét”.⁷¹⁴

Tantárgyak a bolgár kultúra szolgálatában.⁷¹⁵ A bolgár gyermekek és ifjúság számára elengedhetetlen volt, hogy saját anyanyelvükön magabiztosan megtanuljanak írni, olvasni, fogalmazni, és hitéletük szempontjából pedig az, hogy egyházi szláv nyelvű liturgiájukba be tudjanak kapcsolódni. A rezurrekcionisták iskolája mindehhez biztosította az intézményes feltételeket.

Az anyanyelv és a liturgikus nyelv ismeretéhez, kiműveléséhez kapcsolódtak az “olvasás és írás bolgáru”, az “olvasás egyházi szláv nyelven” és a “kalligráfia” tárgyak az elemi iskola két vegyes osztályaiban (1-2. osztály; 3-4. osztály); a gimnáziumban pedig a “bolgár nyelv”, “egyházi szláv nyelv” és ugyancsak a “kalligráfia” nevű tantárgyak. A bolgár anyanyelvi órák száma elemi iskolában igen magas volt (eleinte 1-2. osztályban heti 6 óra,

---

⁷¹² ACR-R 64841. 5.

⁷¹³ MLECZO 2013. 101.

⁷¹⁴ Uo. 108.

⁷¹⁵ Fennmaradt a rezurrekcionisták edirnei elemi iskolájának és gimnáziumának két olyan pedagógiai dokumentuma, mely a tanulók tantárgyait és heti óraszámát tartalmazta az 1883-84-es tanévre vonatkozóan: ACR-R 64871. III. rész; és az 1889-90-es tanévre vonatkozóan: BKCz: *Bulletin de l' année scolaire 1889-90.* 17., és szerepel bennük mind az elemi iskolai mind a gimnáziumi órák tananyagának leírása is. Ezekből a dokumentumokból néhány információt a papi szemináriumról és a felkészítő képzést adó szemináriumról is megtudunk. További információkhoz vezetett a lengyel kéziratban fennmaradt 1875/76-os tanév tanári órarendje: ACR-R: *Plan nauk w Szkole Bułgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875-1876.* E három dokumentumot tanulmányozva sikerült a bolgár nyelvről mint anyanyelvről és az egyházi szlávról nyelv mint liturgikus nyelvről, továbbá a bolgár kalligráfia oktatásáról mélyebb ismereteket szerezni.

később heti 5 óra; 3-4. osztályban heti 4 óra). A bolgár nyelv a gimnáziumban kisebb óraszámokban (eleinte heti 2 óra, majd heti 4, 3 vagy 2 óra), de folyamatosan jelen volt a középiskola végéig. Egyházi szláv nyelvet elemi iskola 3-4. osztályában és a gimnázium 1. és 2. osztályában tanultak heti 2 órában. Kalligráfiát az elemi iskola osztályaiban (1-2. osztály: heti 6, majd heti 4 óra, 3-4. osztály: heti 2 óra); és az első három gimnáziumi osztályban tanultak, változó óraszámokban (1-2-3. osztályban heti 2-1-2 órában, majd heti 3-1-2 órában).⁷¹⁶ Elemi iskolában a bolgár anyanyelvi órák tananyagában szerepelt az olvasás, a nyelvtanhoz kapcsolódó első megjegyzések, a diktálás, a költészet. A gimnáziumi tananyagban 1-2-3. osztályban a nyelvtannal (I-II.III. rész), mondattannal, helyesírással, diktálással, gyakorlással, fogalmazással találkoztak a tanulók; gimnázium 4-5-6. osztályában a retorikával (stílus, gyakorlás, fogalmazás, nyilvános beszéd) és költéssel foglalkoztak (epikus-, lírikus-, dramatikus-, szatirikus-, didaktikus költészet és fogalmazás), 7. osztályban pedig a grammatikát és retorikát tekintették át.⁷¹⁷ Egyházi szláv nyelvi órán az elemi iskola 3-4. osztályában olvasás volt a tananyag, gimnázium 1-2. osztályaiban egyházi könyvekből olvastak, majd átvették a teljes nyelvtant, fordítottak, gyakoroltak.⁷¹⁸

A felkészítő képzőben heti 2 bolgár óra volt, amelynek anyaga a nyelvtani ismétlés volt.⁷¹⁹ A papnevelő szemináriumában a bolgár nyelvi órán retorikával, az egyházi szláv nyelvi órán nyelvtannal, fordítással foglalkoztak a papnövendékek.⁷²⁰

Az 1883/84-es tanév és az 1889/90-es tanév tantárgyainak leírásában a földrajz tananyagában nincs szűkítetten bulgáriai vonatkozású anyag (csupán Európa) és bolgár történelem sem szerepel a tantárgyak között, helyette egyetemes történelem van. Mindazonáltal egy olasz nyelven 1939-ből fennmaradt gépelte kézirat szerint a “bolgár történelemnek és földrajznak megvolt a maga helye a tanításban. Az oktatás az ország szellemének és hagyományainak megfelelően folyt”.⁷²¹

A bolgár és az egyházi szláv nyelv tisztelete és használata. A rezurrekcionisták tisztelettel fordultak a bolgárság anyanyelvéhez. A bolgár nyelv lett az előadások nyelve, az imádkozás nyelve, a mindennapi élet nyelve, hogy a bolgárság maga is tapasztalja saját nyelve fontosságát,

⁷¹⁶ ACR-R 64871. III. rész és BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 17.

⁷¹⁷ ACR-R 64871. III. rész és BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 12.

⁷¹⁸ ACR-R 64871. III. rész és BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 12.

⁷¹⁹ ACR-R 64871. III. rész.

⁷²⁰ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 11.

⁷²¹ Vö. ACR-R 64925. 2.

méltóságát.⁷²² Nem szabad elfelejtenünk a Konstantinápolyi Patriarchátustól kinevezést kapó, görög püspökök és pópák, (és bizonyos esetekben a görög lelkiségben-szellemiségben teológiai műveltséget szerző bolgár popák) hosszú évtizedes elgörögösítő attitűdjét, és azt, hogy nemhogy nem tisztelték, de még szándékosan a bolgár kultúra megsemmisítésére, a bolgár identitás szívekből-elmékből- emlékekből való kitörlésére törekedtek, nem is beszélve az igen gyakran hiteltelen erkölcsiségükről.⁷²³

Az edirnei “bolgár iskola” (elemi iskola és gimnázium) tanítási nyelve a bolgár volt, miközben franciául és németül is tanultak, olvasható ez az 1889-90-es tanév iskolai értesítőjében található előljárói jelentésben.⁷²⁴ A rend valamennyi iskolájában (elemi iskolák és gimnázium) bolgárul folyt az oktatás.⁷²⁵ A bolgár iskola párjában: a “francia iskolában” azonban – amely 1875 nyaráig állt fent – a tanulóknak bolgárt, mint idegen nyelvet nem tanítottak.⁷²⁶

Az egyházi szláv nyelvet a bolgárhoz hasonlóan az elemi iskolában és a gimnáziumban is tanították, de rövidebb ideig és szerényebb, heti 2 órában. A papnevelő szemináriumban is jelen volt az egyházi szláv nyelv oktatása; az előkészítő képzésben az egyházi szláv nyelvórák tananyaga a nyelvtan és fordítás volt.⁷²⁷ Saját liturgikus nyelvük használata különböztette meg a liturgia szempontjából az unitus bolgárokat az unitus görögöktől, ugyanakkor ez kapcsolhatta őket össze más, keleti-, vagy délszláv nyelvet beszélő unitus testvéreikkel.

Bolgár nyelvű tankönyvek írása, fordítása, nyomtatása. Tomasz Brzeska CR missziós előljáró atya 1872-es jelentése értesít arról, hogy a misszióba kerülése (1863 ősze) utáni négy éves időszak az iskola tekintetében bajjal és gonddal járt, mivel a bolgár nyelvet el kellett sajátítania és a bolgár nyelvű tankönyvekből hiány volt. A jelentés értesít az akkor (1872) aktuális bolgár anyanyelvi könyvállapotról: még mindig kevés jó bolgár tankönyvük volt csupán, és bolgár nyelvű vallásra, erkölcsre nevelő művekből pedig teljes hiánnyal kellett számolni.⁷²⁸

A kongregáció tagjai bolgár nyelvre fordítottak vagy ezen a nyelven írták meg iskolai célra készített tankönyveiket és más irodalmi műveket is.⁷²⁹ Eleinte – ahogy korábban már szó

---

⁷²² MLECZKO 2013. 108–109.

⁷²³ Vö. JIREČEK 1889. 481–482.; 485–489.

⁷²⁴ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 4.

⁷²⁵ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 8.

⁷²⁶ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 4.

⁷²⁷ ACR-R 64871. III. rész és BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 11, 17.

⁷²⁸ ACR-R 64841. 5–6.

⁷²⁹ MLECZKO 2013. 109.

esett róla, a Franciaországból érkezett tankönyveket fordították bolgárra.⁷³⁰ A rezurrekcionisták saját nyomdájának megszületésével pedig számos bolgár nyelvű tankönyv, társadalmi és vallási témájú könyv és a papnevelő intézet számára a teológiai képzéshez írt könyv kerülhetett a tanulók, papnövedékek kezébe.⁷³¹

A bolgár, bizánci-szláv rítus és a keleti egyház előírásainak tiszteletben tartása. A bolgárság kultúrájának és nemzeti hagyományainak tiszteletben tartása a rezurrekcionisták részéről a keleti rítus megbecsülésében is kifejezésre jutott. A rezurrekcionisták már az első időktől a keleti rítus tiszteletben tartásában és a keleti szokások megtartásában működtek. Missziós munkájukat a latinizálás szándéka nélkül végezték az unitus bolgárok körében. Amellett, hogy betartottak minden keleti egyházban levő előírást, gondjuk volt arra, hogy a templomok megfelelően legyenek feldíszítve és a liturgia ünneplése is szép legyen.⁷³²

Bolgár nyelvű Újszövetség-fordítás. Kiemelkedő munkát végzett a bolgárság javára az a két rezurrekcionista (Szymon Kobrzyński CR és Łukasz Wronowski CR) és világi bolgár nyelvtanár társuk (Giorgi Golchev), akik lefordították az Újszövetséget bolgár nyelvre, eddig ugyanis ilyen fordítást csupán a protestánsok készítettek, akik fordításaikat ingyenesen terjesztették a bolgárság körében. A Missye Katolickie 1900-ban megjelent 19. száma az említett rezurrekcionista Újszövetség-fordítás kapcsán egy rezurrekcionista atyáról beszél, neve megadása nélkül.⁷³³

A bolgár profán zenei kincs ápolása, a szakrális zenei kincs közvetítése, bővítése. A díjátadó ünnepek zenei lenyomatai a bolgár profán zene vonatkozásában is üzennek számunka. Az iskola tanulóit saját kultúrájuk népdalaival/énekeivel is megismertették. A Czas egyik 1872-es száma edirnei, július 28-ai dátummal közli a rezurrekcionisták díjátadó ünnepségének színes programját, ahol egyházi szláv nyelvű ének és bolgár ének is elhangzott (egyéb idegen nyelvű: német, török, francia és latin énekek mellett).⁷³⁴ Tomasz Brzeska 1872. október 10-én kelt jelentése közli az 1871-72-es tanév díjátadó ünnepségének programját is, amelyben többek

---

⁷³⁰ ACR-R 64999. 9.

⁷³¹ MLECZKO 2013. 100.

⁷³² Uo. 109.

⁷³³ ACR-R 66418. I. 232; továbbá APPZ-K: *Sprawozdanie z Missyi bulgarskiej O.O. Zmartwychwstania P. N. Jezusa Chr. przedłożone na Zebraniu ogólnem Zgromadzenia d. 5^{tego} stycznia 1872.* 23–24.

⁷³⁴ ACR-R 66227.

között szláv ének, valamint zenével előadott bolgár ének is szerepelt.⁷³⁵ Az 1882-83-as tanév díjkiosztó ünnepén a növendékek előadásában felcsendült a bolgár induló és az “Apám, eljött az óra” című bolgár ének.⁷³⁶

A kongregáció missziós papnevelő szemináriumában az előkészítő képzésben a papnövendékeknek önálló tárgyként egyházi éneket is tanítottak.⁷³⁷

A rezurrekcionisták a szertartások ünnepélyesebbé tételéhez zenét is komponáltak, továbbá liturgikus énekeket írtak át hangszerrel kísért változatban, amelyben különösképp kiemelendő Tomasz Brzeska CR.⁷³⁸ Ezzel az egyházi zene is gazdagabb, díszesebb lett.

Példa a bolgár egyházi kultúrából vett névadásra. 1874-ben fejeződött be a Szent Cirill és Metód tiszteletére emelt keleti rítusú katolikus templom újjáépítése Edirnében, melynek szomszédságában a rezurrekcionisták szemináriumi épülete volt, melyben hivatalosan 1876-ban kezdődött meg a papnevelés.⁷³⁹ A rezurrekcionisták által újjáépített, és 1899-ben felszentelt keleti rítusú katolikus templomot Szent Cirill és Metód tiszteletére szentelték fel.⁷⁴⁰ Az edirnei bolgár kollégiumban Paweł Smolikowski CR 1881-ben alapította meg a Szent Cirill és Metód Politikai Kört, hogy a kör tagjaival megismertesse korszakuk különböző világnézeti csoportjait. A kör tagjai minden nap folyóiratokból olvastak, megosztották egymással a híreket, és politikai, hitvédelmi vitákban vettek részt.⁷⁴¹

VII. 2. A misszió unikális vonásai

Szolgalat két rítus szerint. A misszió egy részről azért volt egyedülálló, mert a biritualitás (a keleti és a nyugati; a bizánci-szláv és a római/latin szertartásrend) hatotta át. A misszióban egyaránt szolgáltak római/latin rítusú és bizánci-szláv szertartásrendű katolikus áldozópapok – legyen szó tanításról vagy lelkipásztori feladatokról. A kétrítusúság megmutatkozott abban is, hogy az iskoláikban tanuló tanítványok közt voltak római katolikusok és bizánci-szláv katolikusok is (egyéb keresztény és nem keresztény vallású tanulótársaik mellett); továbbá a

⁷³⁵ ACR-R 64840. 5.

⁷³⁶ ACR-R 64876: *Programme*. Háromnyelvű (francia-bolgár-arab) egyoldalas nyomtatvány, mely a rezurrekcionista atyák díjkiosztó ünnepségére való meghívást és a díjkiosztó ünnepség programját tartalmazza, melyre 1883. július 4-én (Juliánus-naptár szerint június 22-én), török idő szerint 8 órai kezdéssel került sor. Szerző: Walerian PRZEWŁOCKI CR.

⁷³⁷ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90*. 11.

⁷³⁸ MLECZKO 2013. 109.

⁷³⁹ MLECZKO 2014. 202–203.

⁷⁴⁰ ACR-R 64999. 18–19.

⁷⁴¹ MLECZKO 2014. 186; továbbá MLECZKOT idézve MAGONY-BIRÓ 2020. 393.

missziós szemináriumban papságra készülő papnövendékek közt is voltak bizánci és római rítusú katolikusok. A biritualitás a rezurrekcionisták missziójának liturgikus épületeiben is kifejezően manifesztálódott: Edirnében a rezurrekcionista atyák a latin kápolnán kívül igen szép templomot építettek keleti szertartásrendű tanítványaiknak.⁷⁴² A korban nem egy helyen érte vád a nyugati szerzetesrendeket, hogy latinizálni akarják a bizánci hagyományhoz szokott lakosságot. Ez a rezurrekcionistákra semmiképp sem volt elmondható. Katolikus áldozópapként, testvérként helyezkedtek bele a bulgáriai bizánci keresztény hagyományokba, átvéve a bizánci naptárat, böjtölési szokásokat és nem egy szerzetespap rítust is váltott. Céljuk volt az “unióban megtartani és megerősíteni” az üldözések után is még kitartó híveket és a katolikus egyházba vezetni a görögkeleti bolgár lakosságot. Mindazonáltal ezt sohasem erőszakkal, hanem békés, missziós eszközökkel. És a katolizáló görögkeletieknek pedig bizánci-szláv rítusú katolikusként nem kellett megválni tradíciójuktól, liturgiájuktól. Mivel Edirnében és más településeken is éltek latin katolikusok (olasz, francia, német ajkú lakosok), a rend nekik is lehetőséget szeretett volna adni katolikus hitük saját rítusuk szerint való gyakorlására. A biritualitás tehát itt a két rítus (római és bizánci-szláv) előírásai szerint ünnepelt liturgikus cselekmények, a bizánci-szláv vagy római rítusban felszentelt papok, és a bizánci-szláv vagy római rítusban papságra készülő papnövendékek illetve iskolai tanulók jelzője. Ugyan a vizsgált forrásokban nem találtam információt a Szentszék által adott birituális engedélyről (egy adott rítusban felszentelt személy végezhet más rítusban is liturgikus cselekményt anélkül, hogy rítust kellene váltania), ezen engedély megléte a rezurrekcionistáknál azonban lehetséges.

Azt tudjuk, hogy a Feltámadás Kongregációjának nem csak római rítusban voltak felszentelt papjai (noha kétség kívül ők voltak többségben), hanem keleti rítus szerint is: például Paweł Smolikowski CR.⁷⁴³ A rezurrekcionista misszió vállalkozhatott a latin mellett a bizánci-szláv lelkipásztori szolgálatra: 1. mert saját missziós atyái között is lehettek már eredendően bizánci rítusban megkeresztelt és felszentelt szerzetespapjai; 2. mert a helyi bolgárságból kinevelt rezurrekcionista szerzetespapság bizánc-szláv rítusban lett felszentelve; 3. biztosan volt valamennyi nyugati rítusról keleti rítusra áttért áldozópapja a rendnek.

Karol Kaczanowski CR atyáról, a misszió alapítójáról név szerint biztosan tudjuk, hogy rítust váltott (római rítusról bizánci-szláv rítusra).⁷⁴⁴ Továbbá Schaeffer missziótörténeti

---

⁷⁴² ACR-R 66418. I. 231.

⁷⁴³ ACR-R 64999. 20.

⁷⁴⁴ ACR-R 64999. 7–8; továbbá SMOLIKOWSKI 1897. 25.

munkája megjegyzi, hogy „minden atya (aki addig a misszióba érkezett) felvette a keleti rítust a második évben”.⁷⁴⁵ Akikről tudjuk, hogy ez az állítás vonatkozhat, azok a Kaczanowski atyát követően Edirnébe érkező áldozópapok voltak 1863-ban és 1864-ben: tehát Tomasz Brzeska CR atya, és Szymon Kobrzyński CR atya.⁷⁴⁶ Tomasz Brzeska CR és Szymon Kobrzyński CR rítusváltásában is biztosak lehetünk, mert Tomasz Brzeska CR német nyelvű, 1872. 10.05-ei előljárói jelentése név szerint megemlíti saját magát és rendtársát: Szymon Kobrzyński atyát, mint akik átvették a keleti (bizánci-szláv rítust).⁷⁴⁷ Schaeffer munkája megjegyzi, hogy akiket a településekre apostoli munkára küldtek, azok átvették a bizánci-szláv szertartásrendet.⁷⁴⁸

Cölibátust önként vállaló keleti papság. Schaeffer missziótörténeti munkája az 1902-ben megjelent Konstantinápolyi katolikus almanachnak a rezurrekcionistákról szóló részét is idézi. Itt olvashatunk többek közt arról, hogy a Trákiai Apostoli Vikariátus összes világi papja a rezurrekcionisták iskoláiból és a hozzá tartozó szemináriumából származik és mindannyian cölibátusban élnek, annak ellenére, hogy az (egyházi) törvény⁷⁴⁹ erre nem kötelezi őket.⁷⁵⁰ Azaz a rezurrekcionisták szemináriumában végzett, felszentelt áldozópapok – bár tradíciójuk megengedte volna, hogy nős férfiaként diakónussá, áldozópappá szenteljék őket⁷⁵¹ – a nőtlenség állapotát és az azzal járó kötelezettségeket, tilalmakat is önszántukból magukra vállalták.⁷⁵² Ez különbözött tehát a Balkán többi keleti egyházhoz tartozó népe egyházfegyelmi gyakorlatától, illetve a keleti keresztény részegyházak többségében századok óta bevett gyakorlattól.⁷⁵³

---

⁷⁴⁵ ACR-R 64999. 8.

⁷⁴⁶ Vö. ACR-R 64999. 8.

⁷⁴⁷ ACR-R 64841. 4.

⁷⁴⁸ ACRR 64999. 20.

⁷⁴⁹ A keleti tradíció a cölibátus vonatkozásában alapvetően a következő két elemmel fejezhető jól ki: a nős papság törvényességének és egyenrangú méltóságának hangsúlyozásával, ugyanakkor a szerzetesi ideál különleges szerepének és értékének kiemelésével. Vö: SZABÓ Péter: *A keleti egyházak szentségi joga. Összehasonlító bemutatás.* Collectanea Athanasiana. III. Manualia. Vol. 1. Nyíregyháza, Szent Athanáz Görögkatolikus Főiskola, 2008. 274–280; különösképpen 278.

⁷⁵⁰ ACR-R 64999. 20.

⁷⁵¹ SZABÓ 2008. 276.

⁷⁵² MLECZKO 2013. 112–113.

⁷⁵³ A keleti egyházak többségében a cölibátus mint kötelezettség nincs jelen diakónusi és áldozópapi szinten, tehát nős állapotú személyt teljesen törvényesen diakónussá vagy áldozópappá lehet szentelni. *A keleti egyházak szentségi joga* című munkában Szabó Péter George Nedungattot idézve szól a jóval kevesebb hívet számláló malabár és malankár egyházról, őket hozza fel példának az önként vállalt cölibátusra; ugyanakkor hivatkozik név nélkül egy másik szerzőre, aki a malabár és malankár katolikus egyházon kívül még további két, létszámuk szempontjából szerénynek mondható egyházat említ meg, akik a kötelező papi cölibátus fegyelmét követő keleti katolikus egyházakhoz tartoznak: a bolgár bizánci katolikus egyházat és az albán bizánci katolikus egyházat. Vö. SZABÓ 2008. 276–277.

Kellő hangsúlyt kapó a katekézis. Az 1889-1890-es tanév egyik oktatási dokumentumát tanulmányozva – mely az egyes osztályokra lebontva tartalmazta az 1889-1890-es tanév elemi iskolájának és gimnáziumának heti tantárgyait – nem kerülheti el figyelmünket, hogy melyek azok a tantárgyak, amelyek a tanulókat hosszú éveken keresztül végigkísérték: ez a bolgár nyelv (a tanulók anyanyelve) és a hitoktatás (vallásoktatás/katekézis): mindkét tárgyat elemi iskola első osztályától a gimnázium utolsó, 7. osztályáig tanulták. Hitoktatásban évről évre heti 2 órában részesültek; bolgár nyelv (anyanyelv) órájuk az elemi iskola osztályaiban heti 5 vagy 4 óra volt; gimnáziumban pedig heti 4 vagy 3 vagy 2.⁷⁵⁴

A hitoktatásban/katekézisben való részesítés elemi fontosságú volt, ugyanis az oszmán hódítás után teljesen a Konstantinápolyi Patriarchátus és annak görög főpapjai, papjai befolyása alá kerülő bolgár keresztény lakosság hitbeli ismeretei (a kolostorokban élő szerzeteseket és papokat leszámítva) nem tudtak mélységeikig eljutni és a fanarióták és más görög papok/görög befolyás alatt pappá nevelt helyi bolgár papok többségéről elmondható volt, hogy nemigen foglalkoztak a lakosság hitismereteinek megalapozásával, gyarapításával. Ezért sem meglepő, hogy babonás és pogány elemek (példának okáért a bolgárok körében a paulikiánus eretnecség, illetve a görögök falvaiban a nesztenerek szektája, amely azonban bolgárokat is oda vonzott) oly sokáig megmaradhattak a görögkeleti pópák lelkipásztori vezetése alatt bizonyos falvak lakosainak hitéletében. A rezurrekcionisták katekézisének az is célja volt, hogy a liturgiát a hitismeretek révén meg is értse a lakosság; hogy a hívek meg tudjanak válni a népi vallásosság-szülte eltorzult szokásoktól, babonáktól és ellent tudjanak mondani a pogány gyakorlatoknak, szeánszoknak. Nem csupán a rezurrekcionista iskola tanulói, hanem azon települések lakói/hívei is - akiket pasztorális szempontból a rezurrekcionisták kezdtek látogatni/ vagy láttak el - részesültek katekézisben, példának okáért a nagyobb ünnepek és a szentségek kiszolgáltatása előtt, ez történt Toposlarban 1868-ban.⁷⁵⁵

Tandíjmentes oktatás a rászorultabb anyagi helyzetű tanulók részére. A korabeli körülmények között nem mindennapinak számított az, hogy a misszió oktatási intézményeiben a tanulók – rászorultság alapján – tandíjmentes oktatásban és eltartásban (kollégiumi lakhatás, étkezések, ruházat) részesülhettek. Azonban a tandíjmentesség nem vonatkozott mindenkire; a jó anyagi

---

⁷⁵⁴ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90*. 17.

⁷⁵⁵ Vö. ACR-R 64999. 10.

körülményekkel rendelkező családok gyermekeik után évente tandíjat fizettek. Az 1879-1880-as tanévből (1880 áprilisából) származó komplex statisztikai táblázat a rezurrekcionisták edirnei oktatási létesítményéről (elemi iskola, gimnázium és kollégium, valamint externátus, szeminárium) ad a tanulók vonatkozásában árnyalt képet. Az internátusra vonatkozó adatokból tudjuk, hogy annak 93 tanulója volt, amelyből 57 kollégista tanult teljesen tandíjmentesen (61,29 %); 13 bentlakásos tanuló szerepelt a “nem teljesen tandíjmentes” csoportban (13,97%), 23 tanuló pedig teljes tandíjat fizetett (24,73%).⁷⁵⁶ A Missye Katolickie egyik 1900-ban megjelent száma közli, hogy az 1898-1899-es tanévben a rezurrekcionista misszió (valamennyi létesítményében tanuló) 551 növendékből csupán 55 tanuló fizetett éves tandíjat, ami a tanulóknak csupán 9,98 %-a; a többi tanuló mindent ingyen kapott: az oktatást, a ruházatot, az élelmet és még a könyveket is. Megjegyzendő, hogy a kongregáció Malko Tarnovóban és Akbunarban található elemi iskoláinak, és az Edirnéhez tartozó kaiki elemi iskolájának, valamint az edirnei kézművesipari iskolájának minden tanulója ingyen tanult. Tandíjköteles növendékek a gimnáziumi egység internátusban és externátusában tanultak.⁷⁵⁷

Széleskörű nyelvi ismereteket adó gimnáziumi oktatás. A rezurrekcionisták alapfokú, középfokú és felsőfokú oktatási intézményeiben az anyanyelv oktatása mellett intenzív és széleskörű idegen nyelvi oktatás folyt.

Az elemi iskolában a tanulók a bolgár nyelvet mint anyanyelvüket tanulták-fejlesztették, ezen kívül egyházi szláv nyelvet és a francia nyelvet is már tanultak. A bolgár nyelvet már az elemi iskola kezdetétől (1-2. osztály); a francia nyelvet eleinte az elemi iskola kezdetétől, később az elemi iskola 3-4. osztályában; az egyházi szláv nyelvet ugyancsak az elemi iskola 3-4. osztályában kezdték. Az elemi iskola két vegyes osztályának kalligráfia óráin bolgáruul és franciáruul tanultak szabályos folyóírást.⁷⁵⁸

A középiskolai évfolyamokban a bolgár nyelven (mint anyanyelvi órán), az egyházi szláv és a francia nyelveken túl új idegen nyelvként latinul, németül és törökül tanultak. Míg az egyházi szláv nyelvet rövidebb ideig és kisebb óraszámban tanulták (három éven keresztül heti 2 órában), a török nyelvet már nagyobb óraszámban tanulták a gimnázium 4 utolsó osztályában (eleinte heti 4, később heti 2 órában). A német nyelvet hosszabb ideig tanították (gimnázium első vagy második osztályától heti 2, később heti 3 órában a gimnázium hetedik osztályáig). A

---

⁷⁵⁶ Vö. ACR-R 64868.

⁷⁵⁷ Vö. ACR-R 66418. I. 232.

⁷⁵⁸ ACR-R 64781. III. rész. és BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 17.

latin nyelvet igen előkelő óraszámokban tanították (gimnázium második osztályától gimnázium hetedik osztályáig heti 4 órában). A bolgár anyanyelvet az elemi iskolában tanulták legmagasabb óraszámokban, gimnáziumban 2-3-4, de főként heti 2 vagy 3 órában. A francia nyelv kimagaslak az idegen nyelvek között; az elemi iskola második évétől gimnázium végéig heti 5 órában tanulták a növendékek. A gimnázium első három évének kalligráfia óráin már a bolgár és a francia mellett a német folyóírással is megismerkedtek a tanulók.⁷⁵⁹

A felkészítő képzőben is folyt nyelvtanítás a filozófiai, hitismereti és pedagógiai oktatás mellett. Bolgár nyelvet heti 2 órában, latin nyelvet heti 3 órában, francia nyelvet heti 5 órában tanultak itt.⁷⁶⁰ A papképző szemináriumban (mely 2 éves felkészítő vagy filozófiai- és 4 éves teológiai képzésből állt) az első két felkészítő évben latin, francia, bolgár és egyházi szláv nyelvi óráik voltak. Latin nyelvi óráik anyaga a nyelvtan, a gyakorlatok, és Szent Gergely írásainak fordítása voltak. Francia nyelvi óráikon nyelvtan, gyakorlatok és fordítás szerepelt. Bolgár órájukon retorikával foglalkoztak. Egyházi szláv nyelvi órájukon nyelvtannal és fordítással foglalkoztak a papnövendékek.⁷⁶¹

Az iskola növendékei az év végi vizsgák utáni ünnepélyes díjkiosztó alkalmon a zenei darabokon túl bolgár, német, török és francia nyelvű rövid előadást adtak elő vagy szavaltat mondtak el, és (az anyanyelvi ének mellett) latin éneket is énekeltek. Az év alapján szerzett idegen nyelvi tudásuk itt felcsillanhatott a nagy tekintélyű vendégek tiszteletére, és családtagjaik örömére.⁷⁶²

A tanulók zeneoktatásában részesítése. A misszió oktató-nevelő tevékenységében különösen magas színvonalon folyt a tanulók zenei oktatása és nevelése. Az 1900-ban a Missye Katolickie folyóiratban M. Czermiński áldozópap az Edirnéről szóló cikkben nagyra becsülte a rezurrekcionisták iskolájában tanítók és tanulók zenei kvalitását: *“Az ének és a társulati zenekar nagyon jó tanúbizonyságot tett a tanárok és a bolgárok zenei képességeiről.”*⁷⁶³ Az 1875/76-os tanév órarendje alapján az elemi iskola osztályaiban és a gimnázium első osztályában heti 3 énekóra volt a tanulóknak, és minden bizonnyal összevonva, hiszen ezeknek az osztályoknak azonos időpontra: a 7. tanítási órára esett hétfőn, szerdán és pénteken az énekóra. A felsőbb

---

⁷⁵⁹ ACR-R 64781. III. rész. és BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 17.

⁷⁶⁰ ACR-R 64781. III. rész.

⁷⁶¹ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 11.

⁷⁶² ACR-R 64876.

⁷⁶³ ACR-R 66418. I. 231.

gimnáziumi osztályokban heti 2 alkalommal voltak ugyancsak összevonva kedden és szombaton az énekórák a 7. órában.⁷⁶⁴

A rezurrekcionisták elemi iskolájának és gimnáziumának 1883/84-es tanévéhez kapcsolt és az 1889-90-es tanévéhez kapcsolt tantárgytáblázataiból megtudhatjuk azt is, hogy kórusban és hangszereken is tanultak a diákok: mindkét tantárgytáblázat alatt megjegyzés olvasható, mely szerint a gimnasztikát, az éneket és a hangszeres zenét a tanítási órák között oktatták a tanulóknak.⁷⁶⁵ Az 1883-84-es tanév értesítője a tantárgyleírásoknál megjegyzi az ének-zenével kapcsolatban, hogy Francois Mastropietro atya és Peteo Athanasoff úr vezetésével minden diáknak zene-és énekórákat tartottak.⁷⁶⁶ Ugyancsak ezt erősíti meg az 1889-90-es iskolai értesítő jelentésében Walerian Przewłocki CR, a misszió előljárója, megfogalmazva, hogy a fiatalok oktatását énekórák és hangszeres zeneórák egészítették ki tanulóik szépérzékének fejlesztése eszközeként.⁷⁶⁷ Világi és egyházi művekkel is megismertették a rezurrekcionisták tanítványait. A papságra készülők a szeminárium 2 éves felkészítő/filozófiai képzésében a hét tárgyból az egyik a “Szerartások és egyházi zene” nevet viselte. Leendő papjaik számára is igyekeztek a szakrális zenei képzést megadni a rezurrekcionisták.⁷⁶⁸

Tomasz Brzeska CR, emeritus zenészként maga szervezett az iskolában zenekart, amely zenei szolgálatával az év végi díjkiosztó alkalmat és a tanévzárót tette ünnepélyesebbé.⁷⁶⁹ (Tomasz Brzeska atya iskolai zenekara feltételezhetően egyházi zenével foglalkozott.) Feltehetően a világi zene oldaláról ugyancsak a rezurrekcionisták bolgár katolikus gimnáziumának tanulóiból szervezett iskolai zenekart Sáfrány Mihály, aki hosszú évekig tanított az intézményben.⁷⁷⁰

Az év végi ünnepélyes díjkiosztó ünnepségek zenei repertoárjában profán és szakrális művek; énekelt kórusművek, illetve népi énekek, valamint egy hangszerre írt zeneművek vagy kamarazenei darabok hangzottak el a tanulók előadásában. Műfajok és darabok tekintetében az

---

⁷⁶⁴ ACR-R: *Plan nauk w Szkole Bulgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875-1876.*

⁷⁶⁵ ACR-R 64871. III. rész., valamint BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 17.

⁷⁶⁶ ACR-R 64871. III. rész

⁷⁶⁷ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 5.

⁷⁶⁸ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 11.

⁷⁶⁹ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 5.

⁷⁷⁰ Petar SLAVINSKI: *Kossuth Lajos és a forradalmi magyar emigráció Bulgáriában.* In: *Tanulmányok a bolgár-magyar kapcsolatok köréből a bolgár állam megalapításának 1300. évfordulójára.* Szerk. DOBREV, Csavdar - JUHÁSZ Péter - MIJATEV, Petar. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 446., továbbá Alekszander GJUROV: *Magyar minták. A Kossuth-emigráció és a bolgár nemzeti megújulás kibontakozása.* In: *Napút.* 2002. 7. sz. (2002. 09. 01.) 57., valamint MLECZKO 2014. 184.

1882/1883-as tanév év végi díjkiosztójának programjából álljon itt néhány példa: (II.) Abdülhamid indulója, Kopecki induló, Bolgár induló, “Beatus vir” latin kórusmű, “Oui je le crois” francia kórusmű, “Apám, eljött az óra” című bolgár ének, “A szülőföld” című csellóra írt szólózene Poëchltől, pot-pourri Schafer szerzeményeiből és Glaser zenéje.⁷⁷¹

A bizalom filozófiája a kollégiumi nevelésben. Stephan Pawlicki CR öntötte formába a kongregáció oktatási módszereit és rendszerét, amelynek mentén iskolákat és papnevelő intézetet vezethet a rend (a kongregáció 1874-es augusztusi subiacoi oktatási konferenciasorozata és szemináriuma⁷⁷² alapján). Paweł Smolikowski CR, keleti rítusban felszentelt áldozópap bontakoztatta ezt ki Edirnében, miután 1874-ben megkezdte ott missziós szerzetespapként és tanárként, nevelőként a szolgálatát. Smolikowski “bizalom filozófiája” a kongregáció konstitúcióján nyugodott és a bolgár ifjúságot célozta meg. A fiatalok teljes szívvel válaszoltak arra a bizalomra, melyet mentoraik mutattak feléjük. Az iskola rendjét és fegyelmét az idősebb tanulók tartották fent, akik szintén felülről kapták a bizalom és a felelősségvállalás megbízatási feladatköreit, hogy felügyeljék a hálólhelyiségeket és a tanulási időszak menetét. Brzeska atyát is ámuldba ejtette már a legifjabb növendékek részéről (is) megtapasztalt fegyelem, csend, rendszeret és jó viselkedés.⁷⁷³

El nem lankadó fáradozás az iskolában tanulók megsegítésére. A Feltámadás Kongregációja a bulgáriai missziós tevékenységét anyagi támogatások segítségével tudta hatékonyan kibontakoztatni részben azáltal, hogy oktatási intézményeket hozott létre. A rezurrekcionisták növendékei közt az edirnei internátusban voltak tandíjat fizető tanulók is a tandíjmentes tanulók többsége mellett. Elemi iskoláikban mindenki ingyen tanulhatott.⁷⁷⁴ A bulgáriai misszióban szolgáló rezurrekcionista atyák működését anyagi szempontból segítette a katolikus egyház hiterjesztésért felelős intézménye: a római Hitterjesztési Kongregáció, továbbá többek közt például a párizsi L’ Oeuvre des Écoles d’ Orient és a lyoni Hitterjesztési Társulat. Azt is tudjuk, hogy az internátus tandíjköteles tanulói fizették a tandíjat. De ahhoz, hogy a rászoruló tanulók tandíja, kollégiumi elszállásolása, ellátása, ruháztatása egész évre biztosítva legyen, további

---

⁷⁷¹ ACR-R 64876.

⁷⁷² A kongregáció 1874-es augusztusi oktatási konferenciáit és szemináriumát Piotr Semenenko CR általános rendfőnök rendezte meg Paweł Smolikowski CR atyával, és jelen volt Łukasz Wronowski, Julian Feliński, és Stefan Pawlicki is. IWICKI – WAHL 1986. 435.

⁷⁷³ IWICKI – WAHL 1986. 435–436.

⁷⁷⁴ ACR-R 66418. I. 232.

anyagi forrásra volt szükség. A misszióban szolgáló rezurrekcionista atyák adománygyűjtő körutakat tettek a felosztott Lengyelország területén vagy Európa más országaiban (kiváltképp katolikus, de protestáns területeken is), hogy a misszióban tanuló növendékeik számára ösztöndíjat gyűjtsenek, mely egész évre biztosíthatta számukra a felmerülő költségeiket.

A Pelplini Szent Jozafát Egyesületbe felvett tagok 1872. február 9-ei, pelplini kiadványából tudjuk, hogy 1871-ben Tomasz Brzeska CR, a misszió elöljárója Galíciába, Sziléziába, Poznańba végül Pelplinbe sietett, hogy anyagi támogatást kérjen a misszió javára.⁷⁷⁵ Tomasz Brzeska CR a missziója szláv tanulóinak megsegítéséért és oltalmáért fordult Władysław Czartoryski herceghez 1874. november 26-ai levelében Edirnéből⁷⁷⁶; 1880. január 3-áról ugyancsak fennmaradt egy levél⁷⁷⁷, amelyben Brzeska atya megköszöni Władysław Czartoryski hercegnek a segítségét és támogatását.

Walerian Kalinka CR 1874-ben, amikor a Edirnében a misszió vizitátoraként látogatást tett, a missziót komoly anyagi problémák közepette találta, és változásokat eszközölt ki. Felrótta a misszióban működő rezurrekcionista tantestületnek, hogy miért vannak negatívan megkülönböztetve a tandíjat nem fizető bolgár diákok. (Miért jár nekik kevésbé tápláló étel, kevésbé minőségi ruházat, miért kezelik szinte szolgaként őket a francia iskolába járó, latin rítusú, tandíjköteles tanulók?) És hivatkozott arra, hogy a tandíjmentességre jogosult bolgár diákok számára is összegyűlt - a franciaországi, belgiumi gyűjtések és az Ausztria által elfoglalt lengyel területek bizonyos helyszíneit érintő gyűjtések révén - az egész évre elegendő támogatás. Kalinka atya saját szentföldi zarándoklatára félretett pénzét is a misszió megsegítésére ajánlotta és azonnal levelet írt barátainak Európa-szerte, hogy anyagi támogatást kérjen a nyomorúságos anyagi állapotú misszió javára. Legnagyobb érdeme e tekintetben az volt, hogy fáradozásai eredményeképpen a Lyoni Hitterjesztési Társulattól állandó bevételi forráshoz juttatta a bulgáriai missziót.⁷⁷⁸

Iwicki és Wahl munkája Raffaello Ferrigno CR atya támogatásgyűjtő európai körútjáról is ír, amelyben Ferrigno atya 1879 telén pénzt gyűjtött a bulgáriai misszióknak. Belgiumot, Franciaországot, Angliát és Spanyolországot is érintette, hogy katolikus és protestáns támogatókra is leljen.⁷⁷⁹

---

⁷⁷⁵ ACR-R 64922: *Wykaz przyjęcia do Stowarzyszenia św. Józafata*. Pelplin, dnia 9 Lutego, 1972. 7.

⁷⁷⁶ BKCz: *Do Jaśnie Oświeconego Xięcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu*. Adryanopol dnia 26. Listopada 1874. r.

⁷⁷⁷ BKCz: *Do Jaśnie Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu*. Adryanopol 3. Stycznia 1880.

⁷⁷⁸ IWICKI – WAHL 1986. 436–437.

⁷⁷⁹ Uo. 440–441.

Tanulási motiváció erősítése: A rezurrekcionisták gimnáziumának tanulói minden év végén számot kellett, hogy adjanak tudásukról az év végi vizsga keretében.⁷⁸⁰ A megszerzett tudásuk, felkészültségük döntötte el, hogy továbbléphetnek-e a magasabb osztályba. A rezurrekcionisták tanévi értesítői elemi iskolai, középiskolai és szemináriumi vonatkozásban is név szerint közölték, ki mehet tovább felsőbb osztályba. Az értesítőkből dőlt betűvel írt betűtípusban jelenítették meg az említésre méltó tanulók nevét. A legnagyobb elismerést az jelentette, ha éves tudásuk után a növendékek díjat kaptak. Vastag betűvel írták az értesítőben a díjban részesített tanulók neveit.⁷⁸¹ Az ünnepélyes program keretében díjban részesülni úgy, hogy azon jelen van az iskola igazgatóján túl a bolgár unitusok püspöke, Edirne kormányzója, az edirnei francia konzul és számos európai nemzet követe, nem kevés bolgár falu és város lakosa: felemelő, emlékezetes élmény lehetett, mely pozitív visszacsatolást adott a befektetett munka megérett gyümölcseként. A díjak igen nagy hányadát az edirnei francia konzulátus által adományozott könyvek tették ki.⁷⁸² Azok kaphattak díjat, akik minden tananyagban kiválóan teljesítettek. Az a tanuló, aki az érettségi vizsgát dicsérettel végezte, a misszió költségén a lemergi egyetemre lett küldve polgárjogi tanulmányok folytatására. A rezurrekcionisták gimnáziumának oklevelét a külföldi egyetemek is gimnáziumi oklevélnek ismerték el.⁷⁸³

VII. 3. A nyugati keresztény kultúrkör lenyomatai a misszióban

A bolgárokhoz a missziós munkára eleinte Franciaországból⁷⁸⁴ és Rómából⁷⁸⁵ főként lengyel rezurrekcionisták érkeztek. Nem sokkal később a lengyelek mellett már olasz, francia származású rendtagok is érkeztek missziós szolgálatra. Nyugat-Európából és Közép-Európából, egy-két kivétellel szinte teljesen a latin, azaz a nyugati kereszténység kultúrköréből érkeztek meg a szerzetesek. A missziót egy kivétellel (August Mosser CR) mindig lengyel missziós előljáró vezette.

A rezurrekcionisták bulgáriai missziója ugyanakkor egy olyan területen és többségében olyan lakosság körében bontakozott ki, amely hagyományát tekintve a keleti keresztény,

---

⁷⁸⁰ A vizsgákról ad információt Tomasz Brzeska CR 1873. november 12-én kelt francia nyelvű jelentése: ACR-R 64847. 4.; továbbá Schaeffer missziótörténeti munkája: ACR-R 64999. 11.

⁷⁸¹ Vö. BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 18.

⁷⁸² ACR-R 64999. 11.

⁷⁸³ ACR-R 64999. 16–17.

⁷⁸⁴ Franciaországban, a párizsi lengyel emigrációban született meg a rend alapját képező lelki közösség, és számos hivatás innen származott.

⁷⁸⁵ Az 1840-es évek elejétől Rómába helyeződött a Feltámadás Kongregációjának igazgatási központja. Itt tettek először fogadalmat Jański tanítványai, itt fogalmazták meg a rendszabályzatukat, itt nyitotta meg a kongregáció a Pápai Lengyel Kollégiumot, a lengyelek nemzeti papképző kollégiumát, ahová a felosztott Lengyelország területeiről érkeztek papnövendékek.

bizánci kultúrkörhöz tartozott, s innen lépett teljes egységre az Anyaszentegyházzal, úgy, hogy megtarthatta hagyományait: szertartásrendjét, liturgikus nyelvét, egyházfegyelmi előírásait.⁷⁸⁶ A kongregáció bulgáriai közösségébe már 1867-be bekerült az első bolgár Georgij Dymov⁷⁸⁷ személyében, majd szerzetesként vagy szerzetespapként a missziós munkába (pasztorális szolgálat, tanítás) szépen lassan egyre több helyi bolgár lakos is bekapcsolódott. Ez volt az egyik legfontosabb célja a lengyel missziós atyáknak: a helyi papi, szerzetesi és tanári hivatások kinevelése, akik majd lelkipásztori és világi vezetői lesznek a Bolgár Unitus Egyháznak.

Az apostolkodás a rezurrekcionisták oldaláról nem eredményezett akkulturációt, a benne szolgáló áldozópapok, szerzetesek identitásukat megőrizték, nem volt kötelező a rítusváltás sem. Ugyanakkor a hatékonyabb missziós tevékenység céljából tudatosan döntöttek az inkulturáció mellett. a) A misszió nyelve a bolgár lett, az iskolákban bolgár volt az oktatási nyelv 1876-tól; meg kell azonban jegyezni, hogy egy ideig, amíg párhuzamosan működött a bolgár és a francia iskola is, akkor a francia iskolában természetesen a francia volt az oktatás nyelve; továbbá azt is tudni kell, hogy a francia externátusban is. b) A liturgiát a római katolikus hívek és tanulók számára latinul, nyugati szertartás szerint ünnepelték, a bizánci-szláv rítusú hívek és tanulók számára pedig egyházi szláv nyelven, bizánci szertartás szerint. (A szentbeszédet bolgárul hangoztak el, a rezurrekcionisták papnevelő szemináriumában is bolgárul tanulták a retorikát.) c) Átvették a julián naptárat. d) Átvették a keleti egyház böjtökre vonatkozó szigorúbb előírásait. e) Rítust csak azok az áldozópapok váltottak (római rítusról bizánci-szláv rítusra), akiket az Edirné környező unitus falvak lelkipásztori szolgálatára rendeltek. Tehát ezen a területen nem történt meg, csupán kisebb számban a rezurrekcionisták részéről a keleti rítusra való áttérés mint az inkulturáció egyik jele.

I. Az a tény, hogy egy nyugati szerzetesközösség vezette a missziót, azt is eredményezte, hogy a római rítusú katolicizmus bizonyos jegyei és a katolikus vallási gyakorlat egyes elemei megelevenedtek a misszió életében. A rezurrekcionista áldozópapok, testvérek és a rezurrekcionista nővérek révén az unitus bolgárok számára ismertté váltak vagy vallásos gyakorlataikba egyenesen beépültek a keleti vallásos gyakorlatból hiányzó liturgikus

---

⁷⁸⁶ A bolgár unió idején közel ötszáz éve már az Oszmán Birodalom kormányzása alatt állt a bizánci hagyományú keleti keresztény bolgárság, ugyanis a bolgárság nagy része nem iszlamizált az oszmán fennhatóság évszázadai alatt sem.

⁷⁸⁷ ACR-R 64999. 9.

cselekedetek is: a Jézus Szíve-tisztelet⁷⁸⁸; a Szűz Mária tiszteletére imádkozott Mária-ájtatosságok (a forrás májusi litániaként említi)⁷⁸⁹; Szűz Mária Szeplőtelen fogantatásáról való megemlékezés⁷⁹⁰, a szentolvasó imádkozása⁷⁹¹, a skapuláré viselése és a hozzá tartozó imádságos kötelezettség.⁷⁹² (Végül ide kapcsolható az önként vállalt papi nőtlenség, mint egyházi életállapot, amelyről már volt szó a korábbiakban.)

II. Az Oltáriszentség előtti hódolat és imádás jelen volt a rezurrekcionisták bulgáriai missziójában: a bolgár unitus hívek gyakorlatában és az internátusban tanulók vallásos gyakorlatában. Tomasz Brzeska atya 1872. október 5-ei jelentése beszámol arról, hogy 1867-ben Edirne városközpontjában francia támogatással sikerült egy lakóházat venniük: egy két osztálytermes iskolát és egy nyilvános kápolnát is építettek. A nyilvános kápolnában két rítus szerint tartottak istentiszteletet. Rendszerint vasárnap és ünnepnapokon a 11 órás latin szertartás szerint celebrált csendes mise (missa lecta) után kitették az Oltáriszentséget.⁷⁹³

Az rezurrekcionisták internátusában igyekeztek vallásos lelkületben nevelni a bentlakásos növendékeket. A Hivatásból fakadó Istenanya Testvérvület gyűjtötte magába mindazokat a bentlakásos növendékeket, akik hívást éreztek a papi szolgálatra. Egy másik testvérvület is létrejött, amely a Legszentebb Oltáriszentség közösségi imáadásának céljából

⁷⁸⁸ Jézus Szentséges Szívének ünnepén, Úrnapija oktávját követő pénteken (további három másik emléknap mellett) a rezurrekcionista atyák szentmisét mutattak be keleti rítusban az iskola tanulóinak részvételével, melyet a Pelplini Szent Jozafát Társulat élő és elhunyt tagjaiért ajánlottak fel.

Vö. ACR-R 64835: *Pierwsze Sprawozdanie Stowarzyszenia Śgo. Józafata z roku 1871-1872. 3. A Pelplini Szent Jozafát Társaság első jelentése az 1871-1872-es évből. 3.* Háromoldalas jelentés nyomtatvány formájában. Nyomda, kiadási hely, keltezés nélkül, szerző nélkül.

⁷⁸⁹ Nagy sikernek örvendett a bolgár katolikus hívek körében, hogy a rezurrekcionisták már kirishane-i házuk oratóriumában bevezették a május havi áhítatot (Szűz Mária tiszteletére tartott ájtatosságot, azaz a Mária-litániát) bolgár nyelvű utasításokkal és az iskola tanulóinak énekével. ACR-R 64999. 12.

⁷⁹⁰ Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa (z Bulgarii)*. Listy z Tyrnowa – I/1. Tyrnowo 20 grudnia. (1896.) A rezurrekcionista nővérek lámpásokkal tervezték ablakaikat megvilágítani december 9-én, a keleti katolikus hagyományban e napra eső Szeplőtelen fogantatás ünnepének tiszteletére (a nyugati egyházi naptár december 8-án ünnepli), s itt jegyezte meg Celina anyja, hogy a “szakadárak nem ünneplik a Szeplőtelen fogantatást”, pedig naptárunkban december 9-ére esik.

⁷⁹¹ ACR-R 66390. *Pierwsze Misyonarki Polki*. (Dokonczenie). Tyrnowo 24 listopada. Bejegyzés 1896. november 24-éről. (Feltehetően Celina Borzęcka anyától). A bejegyzés szerint a Malko Tarnovo-i hívek igen vontatva és eleinte térdelve imádkozták a rózsafüzért, mert így látták azt az edirnei szerzetesnővérektől. De a térdelést meg kellett tiltani nekik, hogy elkerüljék görögkeletiek szemrehányását. Az atyák minden nap imádkozzák a rózsafüzért a templomban, de a hívőkkel állva (teszik ezt), akik eljönnek erre az ájtatosságra. Továbbá ACR-R 66390. *Pierwsze Misyonarki Polki*. (Dokonczenie). Tyrnowo 8 grudnia. Bejegyzés 1896. december 8-áról. (Feltehetően Celina Borzęcka anyától). A bejegyzés szerzője megjegyzi, hogy előző nap egy Malko Tarnovo-i anya Celina anyához vitte a fiát rózsafüzért kérve neki.

⁷⁹² ACR-R 66390. *Pierwsze Misyonarki Polki*. (Dokonczenie). Tyrnowo 8 grudnia. Bejegyzés 1896. december 8-áról. (Feltehetően Celina Borzęcka anyától). A bejegyzésben többek közt az is olvasható, hogy az unitus bolgárok Malko Tarnovóban tudták, hogyan kell tisztelni Isten anyját. A becsületes bolgár nők és asszonyok gyengéden kérték maguk számára a skapulárét, hogy imádkozhassák.

⁷⁹³ ACR-R: 64841. 4.

létesült.⁷⁹⁴ A keleti egyházban nem alakult ki külön az Eucharisztia imádása céljából szentségimádási szertartás.⁷⁹⁵ Ezért volt nagy jelentősége annak, hogy a rezurrekcionisták internátusának azon növendékei, akik az utóbbi testvérület tagjai lettek, a testvérület révén az előírások szerint naponta mentek szentségimádásra, hogy imádásukat kifejezzék a legszentebb Oltáriszentség előtt. 1879-ben 54 tagja volt az Oltáriszentség imádására létesült testvérületnek.⁷⁹⁶

III. A rezurrekcionisták oktatási intézményei a nyugati civilizáció oktatási mintáit követték és a tantárgyak szerint, korosztályokra kidolgozott tananyag is az európai, nyugati civilizációba kapcsolta a helyi tanulókat. A tanulók órarendjében elemi iskolától a gimnáziumig az idegen nyelvek között szereplő francia, német, latin nyelvek mind a nyugat-európai kultúrához kapcsolhatók, amelyeket tekintélyes heti óraszámokban tanultak a rezurrekcionisták gimnáziumának növendékei. Ezek mellett kisebb óraszámokban és kevesebb évig, de tanultak egyházi szláv nyelven és a török nyelven is.⁷⁹⁷ Különösen a francia kulturális hatás emelkedik ki. A francia nyelvet igen magas heti óraszámokban (5 óra/hét) tanították az elemi iskola második évtől egészen a középiskola végéig. A rezurrekcionisták papnevelő szemináriumában is tanultak a papnövendékek franciául és latinul, de ezek mellett egyházi szlávot is tanultak és a bolgár nyelvi órán pedig retorikát.⁷⁹⁸ A rezurrekcionisták felkészítőképző szemináriumában francia nyelvet az elemi és középiskolához hasonlóan heti 5 órában tanultak, latin nyelvet heti 3 órában, bolgár nyelvet pedig heti 2 órában.⁷⁹⁹ Azt is meg kell jegyezni, hogy mielőtt a rendnek sikerült nyomdát alapítani és anyanyelvi (bolgár) tankönyveket nyomtatni, azelőtt Franciaországból küldték a misszióba a francia nyelven írt tankönyveket, és azokat fordították le bolgárra.⁸⁰⁰ A rezurrekcionisták nyomdájában többek közt francia és bolgár nyelvű tankönyveket és lelkiségi könyveket is gyártottak.⁸⁰¹

IV. Két lelki élethez kapcsolható gyakorlat biztosan jelen volt a rezurrekcionisták által fenntartott gimnázium és kollégium életében, mely egyértelműen lengyel hatásnak tudható be.

Az elsőről Wojciech Mleczo CR "Nauka i świętość. Formacja kapłańska w myśli i

⁷⁹⁴ BKCz: *Sprawozdanie z egzaminu Missyi Bułgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstania P. N. J. Ch. w Adryanopolu na rok szkolny 1878/79.* 3.

⁷⁹⁵ SZABÓ 2008. 208, 215.

⁷⁹⁶ BKCz: *Sprawozdanie z egzaminu Missyi Bułgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstania P. N. J. Ch. w Adryanopolu na rok szkolny 1878/79.* 3.

⁷⁹⁷ ACR-R 64871. III. rész. és BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 17.

⁷⁹⁸ BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90.* 11, 17; és ACR-R 64871. III. rész.

⁷⁹⁹ ACR-R 64871. III. rész.

⁸⁰⁰ ACR-R 64999. 9.

⁸⁰¹ ACR-R 64999. 16.

działalności *zmartwychwstańców*” című munkájából⁸⁰² kapunk részletes információkat. Ez a gyakorlat az ima közösségi formájaként a rezurrekcionisták internátusában megszülető, hivatások születéséért létrejövő vallásos testvérületben: a Hivatásból Fakadó Istenanya Testvérületben volt havi lelki kötelezettség. A testvérület tagjai hónapról hónapra amikor szentáldozáshoz járultak, azt többek közt⁸⁰³ Oroszország megtéréséért is felajánlották. A lengyel kereszténység civilizációs missziójához hozzá tartozott az is, hogy feladatuknak érezték, hogy a nyugati egyháztól elszakadt keleti keresztény világot visszavezessék az Anyaszentegyházhoz. A testvérület tagjai ugyanis úgy vélték, hogy a skizma, azaz a szakadás vége Oroszország megtérésétől függ.⁸⁰⁴

A második lelki élethez kapcsolódó liturgikus gyakorlatról pedig a Pelplini Szent Jozafát Egyesület első jelentéséből szerezhettünk információt. A jámbor társulat támogatását a bulgáriai misszióban szolgáló rezurrekcionisták úgy hálálták meg, hogy évente 4 alkalommal Edirnében az egyesület élő és elhunyt tagjaiért keleti rítusban celebráltak szentmisét és a tanulók pedig ezeken a szentmiséken imádságos lélekkel vettek részt. A 4 dátum a következő volt: 1. Szent Adalbert emléknapija (április 23.); 2. Jézus Szentséges Szívének ünnepe (mozgó ünnep, Úrnapijának oktávája utáni pénteken); 3. Szent Jozafát, az unió patrónusának emléknapija (szeptember 26.); 4. Szent Miklós emléknapija (december 8.).⁸⁰⁵ Szent Miklós kultusza a keleti egyházban fontos szerepet töltött és tölt be ma is. A bolgárság számára Prágai Szent Adalbert, Szent Jozafát és Jézus Szentséges Szívének kultusza korábban nem valószínű, hogy jelen lett volna a vallási élet gyakorlataiban, Szent Miklósé azonban igen. (Tehát a lengyel szerzetesrend révén feltételezhető, hogy a fenti négy ünnep szentmiséjén való részvétel által a tanulók megismerhették Szent Adalbert püspök, kolostoralapító, mártírsorsú hittérítő, a közép-európai népek krisztianizációjának egyik meghatározó alakjának életét; és Szent Jozafátnak, a breszti unió idejének polocki unitus püspökének, és egyben Lengyelország, Ruszinföld és Litvánia patrónusának életét, és megismerkedhettek a Jézus Szívének kijáró kultusszal is.)

---

⁸⁰² MLECZKO, Wojciech CR: *Nauka i świętość. Formacja kapłańska w myśli i działalności zmartwychwstańców*. Kraków, Wydawnictwo św. Jana Pawła II., 2014.

⁸⁰³ A szentáldozást Oroszország megtérésén túl felajánlották a Szentatyáért, a testvérület tagjainak szüleiért, a Feltámadás Kongregációjáért, minden élő és meghalt jótévőjükért, a bűnös és a tisztító tűzben szenvedő lelkekért. Részlet a Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület szabályzatának 7. paragrafusából. MLECZKO 2014. 190.

⁸⁰⁴ MLECZKO 2014. 190.

⁸⁰⁵ ACR-R 64835. 3.

VIII. FEJEZET. A REZURREKCIONISTÁK BULGÁRIAI MISSZIÓJÁNAK MAGYAR VONATKOZÁSAI

A rezurrekcionisták bulgáriai tevékenységének igen szerényen, de vannak magyar kapcsolódási felületei. Egyrészt szólni kell a budapesti Szent László Missziós Társaságról. Iwicki és Wahl munkája említést tesz arról, hogy ez a magyar missziós társulat a bécsi Szeplőtelen Szűz Missziós Társasággal együtt annyi összeget ajánlott fel, mely 4 tanuló teljes évi költségeit fedezte a rezurrekcionisták edirnei internátusában⁸⁰⁶, azt azonban nem említi, hogy ez a felajánlás mikor történt és melyik tanévre vonatkozott.⁸⁰⁷

A második magyar kapcsolódást Tomasz Brzeska CR 1872-es évről szóló teljes körű missziós előjárói jelentésében⁸⁰⁸ találjuk, abban a jelentés részben, ahol a misszió új támogatói forrásait sorolja fel Brzeska. Itt olvashatjuk név nélkül, csupán egyházi méltóságcímével az esztergomi érseket és az utazás költségeire adott támogatását és egy ígéretet a jövőbeli támogatási szándékról. “Őexcellenciája, Magyarország prímása⁸⁰⁹, Gran⁸¹⁰ érseke 60 aranyforintot adott az utazási költségekre azzal a biztosítékkal, hogy ettől az egyházmegyétől (az Esztergomi Egyházmegyétől) kapunk valamennyi éves segélyt.”⁸¹¹

A harmadik magyar szála a rezurrekcionisták bulgáriai tevékenységének egy Stara Zagora-i családösszeíráshoz kapcsolható. Stara Zagorában 1899-ben kezdték meg munkájukat a rezurrekcionisták.⁸¹² A Feltámadás Kongregációjának római levéltárában található családösszeírások közül a Stara Zagora-i, latin rítusú családokat családnévvel és nemzetiség megjelölésével felsoroló összeírást⁸¹³ kell kiemelni. Ebben az összeírásban három magyar, latin rítusú család családneve szerepel a családtagok számának jelölésével: Erüsch⁸¹⁴ (család) – 3 fő; Schenk (család) – 8 fő; Meczer⁸¹⁵ (család) – 5 fő. Az összeírás kitér a Stara Zagora-i, keleti

⁸⁰⁶ IWICKI – WAHL 1986. 214.

⁸⁰⁷ A felajánlás a két társulat részéről minden bizonnyal 1867 és 1886 között történt, hiszen az internátus 1867-ben nyílt meg, és Iwicki és Wahl munkája 1886-ig tárgyalja a szerzeteskongregáció történetét.

⁸⁰⁸ ACR-R 64840. *Compte-rendu des examens de l' Ecole Bulgare Catholique et Française á Andrinople, fondée et tenue par les Péres Missionnaires de la Resurrection de N. S. J. Ch. Andrinople le 10 Octobre 1872.* Szerző: Tomasz Brzeska CR.

⁸⁰⁹ Magyarország prímása és esztergomi érseke 1872-ben Simor János volt.

⁸¹⁰ Gran nem más, mint Esztergom városának német neve.

⁸¹¹ ACR-R 64840. 7.

⁸¹² ACR-R 64999. 18.

⁸¹³ *Spis rodzin katolickich obrządku łacińskiego w Starej Zagorze – Bulgaryi; Spis rodzin katolickich obrządku wschodniego w Starej Zagorze – Bulgaryi; Spis rodzin katolickich w M. Tyrnowie – Bulgaryi.* A kéziratos összeírás nem tartalmaz keltezését, nem jelzi, mely évből valók az adatok. A forrásdokumentum a Feltámadás Kongregációjának római levéltárában lelhető fel, levéltári leltárszáma azonban nincs.

⁸¹⁴ A lengyel nyelvű családösszeírásban az Erüsch szerepel, mely feltételezhetően az Eröss/Erös családnevet jelöli.

⁸¹⁵ A lengyel nyelvű családösszeírásban a Meczer a magyar Mecser családnevet jelölheti.

rítusú családokra is, közülük mind bolgár család. A latin, majd keleti rítusú családok felsorolása után az összeírás végén egy figyelmeztető megjegyzés van, mely arról ad információt, hogy a latin rítusú családok száma nem állandó; és jelzi, hogy a különböző nemzetiségeknél körülbelül hány latin rítusú családdal kell számolni. A magyar családok esetében körülbelül 5 családdal számolt az összeírás elkészítője, aki megjegyzi a Stara Zagora-i latin rítusú családokkal kapcsolatban, hogy semmit nem tudni arról, vajon van-e plébániájuk. Mivel nincs latin rítusú papjuk, nem járnak templomba.

A rezurrekcionista misszió negyedik magyar vonatkozását Sáfrány Mihály személye adja. Sáfrány Mihály [(1807-1902) más adatok szerint (1822-1905)] volt az első bolgár szimfonikus zenekar megalapítója.⁸¹⁶ Sáfrány az 1848-1849-es szabadságharc után emigrált a bulgáriai Sumen (Shumen/Sumla) városába. Ez a város arról is ismert, hogy Kossuth Lajos emigrációs életszakaszának második állomása volt Vidint követően. A szabadságharc leverése után⁸¹⁷ egy kisebb magyar csoport telepedett le itt⁸¹⁸ lengyel és olasz légiós katonákkal kiegészülve: a sumeni Kossuth-emigráció, így került Sáfrány is Sumenbe. Ekkor Sáfrány Ranko hadzsi szerint legfeljebb 25 éves lehetett.⁸¹⁹ A szabómesterséget is kitanult Sáfrány kiváló muzsikus volt; Kossuthék Kiutahiába utazása után egy ideig továbbra is Sumenben maradt, a sumeni török helyőrség zenekarát vezényelte.⁸²⁰ Itt először honfitársaiból alapított zenekart, majd kettőt bolgárokból. Klasszikus zenét kizárólag bolgár zenekarai mutattak be egy évtizeden keresztül, 1861-ig, amikor is a karmester zenekarát követve Edirnébe költözött.⁸²¹ Edirnében utóbb leszerelt, és hosszú éveken keresztül tanított a rezurrekcionista Bolgár Katolikus Gimnáziumában⁸²², ahol is a gimnáziumi tanulókból szervezett iskolai zenekart.⁸²³ A rezurrekcionista 1890-1891-es tanévről szóló jelentésében ott találjuk Sáfrány Mihály nevét a világi tanárok sorában (P. Michał Szafrany), és neve mellett szerepel az általa tanított tárgy is:

---

⁸¹⁶ ČILINGIROV, Stilián: *A Kossuth-emigráció Sumenban: adalékok a magyar polgárosulás történetéhez* című műve és melléklete *Magyarok és lengyelek Sumenban* címmel, mely a mű 1943. és 1999. évi bolgár kiadását tartalmazza. Szófia, Ogleдало; Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2007. 125.

⁸¹⁷ Kossuthék 1849. november 21-én érkeztek Sumenbe. Vö. NAGY Károly: *Kossuth Sumenben. Ungura legenda. Kincs helyett forrás. Sáfrány Mihály unokája*. In: *Esti Hírlap*. 1947. november 19. évf. 273. szám. 1974. 11. 21.

⁸¹⁸ A sumeni Kossuth-emigrációról; magyarjairól és emellett lengyeleiről ad képet Stilián ČILINGIROV *A Kossuth-emigráció Sumenban: adalékok a magyar polgárosulás történetéhez* című műve és melléklete *Magyarok és lengyelek Sumenban* címmel.

⁸¹⁹ ČILINGIROV 2007. 59.

⁸²⁰ GJUROV, Alekszander: *Magyar minták. A Kossuth-emigráció és a bolgár nemzeti megújulás kibontakozása*. In: *Napút*. 2002. 7. sz. (2002. 09. 01.) 57.

⁸²¹ GJUROV, Alekszander: *Évszázadok öröksége: a magyarok nyomai bolgárföldön*. Szófia, Gutenberg, 2003. 136.

⁸²² GJUROV 2002. 57; továbbá SLAVINSKI 1981. 446.

⁸²³ MLECZKO 2014. 184.

zene minden tanuló számára (Muzyka dla wszystkich uczniów).⁸²⁴ 1899-től az edirnei bolgár dr. Petar Beron exarchális főgimnáziumában tanított.⁸²⁵ Sáfrány zenei tehetsége, zenekarszervező tevékenysége, hangszer tudománya nagy elismerést szerzett a bolgárság körében, akik számára nem is egy újdonságot hozott a magyar zenész bulgáriai működése.⁸²⁶

---

⁸²⁴ BNZ Zp. 0088. 8.

⁸²⁵ GJUROV 2002. 57; továbbá SLAVINSKI 1981. 446.

⁸²⁶ Sáfrány Mihály magyar zenész, bulgáriai zeneíró, zenekarszervező tevékenysége nagy hatással volt a korabeli bolgár zenei életre. Sáfrány zenészként hegedűs és fuvolás volt, ismerte a hangszerek elméletét, részben a harmonizálást és maga is szerzett könnyűzenei darabokat: indulókat, csárdásokat, polkákat, keringőket. D. Djukmedzsiev (sumeni zenész, Sáfrány bolgár zenekarának hegedűse) megőrizte mestere hegedűjét, melyen a négy normál húr alatt négy rezonáló húr volt, mint a régi viola d'amorén. SLAVINSKI 1981. 444; továbbá ČILINGIROV 2007. 60. Zenekara nagybőgőjét az ő útmutatásai alapján egy sumeni műbútor-asztalos készítette el vékony deszkalemezekből és szárított bélből készített húrokból. Kottáiból sok fennmaradt, melyeket ő írt sajátkezűleg: ő írta az első bolgár zenekar első hegedűjének kottaanyagát és a második hegedű, valamint a nagybőgő kottaanyagának egy részét. Ezeket a műveket igencsak egyszerű hangszerelés és a bonyolultabb összhangzat hiánya, egyszerű háromszólamúság jellemezte Bolgár zenekarának repertoárjában az akkoriban népszerű magyar csárdások, lengyel polkák és mazurkák, indulók, francianégyesek és keringők szerepeltek, nagyobb eredmény viszont a bolgár népdalok és horók, továbbá az olasz operarészletek (pl. Bellini Normája) és operettrészletek előadása. SLAVINSKI 1981. 445; GJUROV 2003. 136; továbbá NAGY 1947. Sáfrány komoly sikereket ért el olyan hangszereken, amelyeket a bolgárok korábban legfeljebb láthattak vagy hallhattak a török katonazenekaroknál, de amelyeken korábban ők maguk sosem játszottak. A bolgárság Sáfránynak köszönheti azon dallamok elterjesztését, amelyekből kialakult a bolgár harci induló: a Sumi Marica (a régi bolgár himnusz). ČILINGIROV 2007. 59. Sáfrány először honfitársaiból alakított zenekart, majd még kettőt bolgárokból. Ez utóbbi (a két bolgár) zenekarból az első 1850-ben jött létre, a második 1851-ben, mely már csak fiatalokból állt, összesen 11 főből, akik vonós-fúvós hangszereket szőlítottak meg (első hegedű, második hegedű, harmadik hegedű, első fuvola, második fuvola, bőgő); Sáfrány karmesterként és második hegedűsként szerepelt benne. GJUROV 2003. 136; továbbá ČILINGIROV 2007. 60. Sáfrány zenekara sok tehetséges fiatalnak adott lehetőséget arra, hogy hegedűlni, fuvolázni, gitározni tanuljon, miattuk sok fiatal lány és asszony is elkezdett gitározni. E három hangszer szinte hétköznapivá vált Sumenben. Sáfrány zenekarával leginkább pártfogójuk: Anasztasz Sztojanov (Anasztasz csorbadzsi) házában zenélt, de más bolgár előljáró házában is. A zenész csapat olykor bejelentés nélkül megállt egy-egy háznál. Sáfrány követői a zenén túl polkázni is tanultak, és a bolgár előljárók lányai is odagyűltek a táncokra, be is kapcsolódva abba, annak ellenére, hogy a bolgár kultúrában a nők táncban való részvétele igencsak tiszteletlenségnek, méltatlanságnak számított. Az is megtörtént - az Oszmán Birodalomban hallatlan szentségtörésnek számító módon - hogy két bolgár nő is színpadra merészkedett előadóként vezetése alatt. GJUROV 2003. 63, 64, 136. Sáfrány zenekara a tehetősebb sumeni polgárok házaiba is eljárt muzsikálni, divatba hozva a korabeli táncot is, ami abban az időben a bolgár asszonyok és lányok számára illetlenség volt. SLAVINSKI 1981. 422. Sáfrány tanítványa volt Dobri Voinikov, aki később a következő karmestere lett a shumeni zenekarnak, és aki a bolgár zenetörténetben két, három, négy szólamú kórusművei révén vált híressé. VLAEVA, Ivanka: *Choral Societies and National Mobilization in the Nineteenth-Century Bulgaria*. In: *National Cultivation of Culture* (szerk. Leersen, Joep). Vol. 9.: *Choral Societies and Nationalism in Europe* (Szerk. LAJOSI Krisztina - STYNEN, Andreas). Leiden – Boston, Brill, 2015. 245.

IX. FEJEZET. A BULGÁRIÁBAN MŰKÖDŐ REZURREKCIONISTÁK TOVÁBBI SORSA 1903 UTÁN ÉS JELENKORI HELYZETKÉPE

A következőkben a rezurrekcionisták bulgáriai tevékenységének az értekezésben vizsgált időszakán túlmutató, tehát 1903 utáni és jelenkori történetéből kerülnek a fontosabb események felvázolásra, azonban a bolgár katolikus egyház 1903 utáni történetéről és jelenkori helyzetképéről is tájékozódhatunk a Függelékébe beépített második kronológiai táblázat alapján. (ld. *Függelék-V. 2. Kronológia a bulgáriai katolicizmus 1903 utáni és jelenkori történetéhez*).

1. Az első Balkán-háború kitörése után a rezurrekcionisták iskoláiban felfüggesztették az oktatást.⁸²⁷ Az első Balkán-háború végén (1913. 03. 26.) Edirné a bolgár hadsereg rohamozta meg, sok lakos a francia konzul oltalma alatt álló (Bolgár Katolikus Kollégium nevet viselő) rezurrekcionista kollégiumban talált menedéket.⁸²⁸ A rezurrekcionisták edirnei középiskolájának helységei emberek százainak szolgáltak menedékül (1913 elején körülbelül 700 személy tartózkodott s talált menedéket ott). 1913-ban kitört a második Balkán-háború, e háború embert próbáló pillanataiban a rezurrekcionisták segítették a bolgárok elmenekülését Edirnéből.⁸²⁹ A második Balkán-háború végén Edirne ismét török kézre került, szeptember 29-én a bolgárok és törökök közt békeszerződés született, és a kollégium újraindította tevékenységét.⁸³⁰ 1913 novemberében a tanulók az oktatás szünetelése után ismét megkezdtek tanulmányaikat a rezurrekcionisták edirnei gimnáziumában. Sajnos a tanító munkát e városban az 1913/14-es tanév végleg lezárta.⁸³¹ 1916. január 31-én az edirnei kollégiumot és a szerzetesi konvent részeit a törökök az első világháború során katonai célokra elfoglalták. Az első világháborút követően, a görög-török háborús konfliktus idején 1920-ban rövid időre Edirne görög vezetés alá került.⁸³² A Propaganda Kongregáció titkárának, Monsignor Cesare Pecorarinak címzett, 1922. április 15-én kelt levélben bemutatásra kerül a Feltámadás Kongregációjának alapítása, valamint a szerzetesközösség kanadai, amerikai egyesült államokbeli és a bulgáriai missziós tevékenysége. E levélben olvashatunk a bulgáriai misszió akkor éppen aktuális (1922. 04. 15.) helyzetéről: a Balkán-félszigeten akkor a

---

⁸²⁷ KOPEREK 2013. 45.

⁸²⁸ ACR-R 64999. 21.

⁸²⁹ KOPEREK 2013. 45.

⁸³⁰ ACR-R 64999. 21.

⁸³¹ KOPEREK 2013. 45.

⁸³² ACR-R 64999. 21.

rezurrekcionistákhoz már csak három missziós helyszín tartozott: Edirne, Malko Tarnovo és Stara Zagora. A görög kormány ellenséges hozzáállása nem tette lehetővé a misszió további fejlődését. A rezurrekcionisták bulgáriai missziójában ekkor (Edirne rövid görög kormány általi vezetése végéhez közeledve) 5 áldozópap és néhány világi testvér működött.⁸³³ 1922-ben Edirne ismét török kézre került. A török hatóságok döntése alapján az oktatási intézményekben ezen túl csak török állampolgárok taníthattak és megfosztották a bolgár lakosságot az iskolába járás lehetőségétől a Török Köztársaságban. A rezurrekcionisták tevékenysége ezt követően már csupán csak a Bolgár Királyságoz (harmadik bolgár cárság) tartozó Malko Tarnovóban és Stara Zagorában folytatódott⁸³⁴, a trákiai Edirnében és vonzáskörzetéhez tartozó településekben apostoli tevékenységük ellehetetlenült. Adolf Róznicki, a Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziójának utolsó előjárója/felettese már Stara Zagorában húnyt el 1932-ben.⁸³⁵

Malko Tarnovo: Malko Tarnovóban (a világháború után) az iskola tovább gyarapodott, az állami iskolákkal egyenértékű 4 elemi iskolai osztálya mellett 3 gimnáziumi osztálya volt. Az elemi iskolának egy fiúiskolai intézményi ága és egy leányiskolai intézményi ága volt. A tanítványok száma - a rezurrekcionisták Malko Tarnovo valamennyi oktatási intézményét vizsgálva - 1921-ben 133 fő volt; 1922-ben 180 fő (a 180 tanuló nemi és vallási hovatartozásáról a következő adatokat közölte Schaeffer történeti munkája: a tanulókból 85 fiú, akikből 60 fiú volt katolikus; és 95 lány, akikből 62 lány volt katolikus). 1923-ban már 227 tanítványa volt a rezurrekcionisták iskolai intézményeinek összesen.⁸³⁶ 1923 februárjában a rezurrekcionisták Malko Tarnovo-i rendházát és fiúiskoláját tűzvész pusztította el. A bútorok, a könyvtár könyvállománya, a liturgiában használt szent ruhák mind odavesztek; a szent edényeket megmenteni akaró rezurrekcionista előjáró is majdnem a tűz áldozata lett, s később hosszú időre megbetegedett. A tűzvész lehetett az oka, hogy 1924-ben a tanítványok száma 1924-ben 163 főre csökkent, melyből 103 tanuló volt katolikus, a maradék 60 tanuló görögkeleti. Ekkor az atyák mellett három világi professzor tanított az iskolában és a Szeretet Leányai nevet viselő nővérek. 1924-ben a Malko Tarnovo-i iskolaegyüttesből 10 szerzetesjelöltje volt a Feltámadás Kongregációjának.⁸³⁷ Az 1920-as évek elején (évszám,

---

⁸³³ ACR-R 64890. *Illustrissimo a Reverendissimo Monsignore...* Levél Monsignore Cesare Pecorarinak, a Hitterjesztési Kongregáció titkárának 1922. április 15-ei dátummal. Anon. (sz. n.) ; s. l.

⁸³⁴ ACR-R 64999. 21.

⁸³⁵ KOPEREK 2013. 45.

⁸³⁶ ACR-R 64999. 21–22.

⁸³⁷ ACR-R 64999. 22.

dátum megadása nélkül) Schaeffer történeti műve 500 lakosról tudósít, akik Malko Tarnovo településén katolikusok voltak, mind bizánci-szláv rítusú hívő.⁸³⁸ 1926-ban sikerült házat vennie a rendnek; a templom és a fiúiskola építéséhez is rendelkezésre álltak az építési anyagok, azonban a településen élő görögkeletiek ellenlépései egy ideig megakadályozták az építkezést. A sok nehézség után 1931-ben megépült a rezurrekcionisták temploma, melynek felépítésében sok helyi katolikus és görögkeleti is részt vett. Azonban a (fiú)iskolát nem lehetett megépíteniük (azaz újjáépíteniük). Így az iskola 1932-ig vegyes iskola maradt, melyben 240 tanuló (fiú és lány) tanult. Az iskola tanulóiból a görögkeletiek közül sokan katolizáltak szüleik engedélyezésével.⁸³⁹

Stara Zagora: Stara Zagorában az első világháború után a rezurrekcionisták missziójában 2 bizánci-szláv szertartású rezurrekcionista áldozópap, 1 laikus testvér és 1 laikus jelölt működött, továbbá velük egy közösségben élt 1 bizánci-szláv rítusú világi áldozópap és három tanuló, akik állami gimnáziumba jártak, hogy iskolai tanítók lehessenek. Az 1920-as években (évszám, dátum megadása nélkül) e városban pedig 133 fő volt a katolikusok lélekszáma, akik közül egyaránt tartoztak római és bizánci-szláv rítushoz a hívek.⁸⁴⁰ Az 1928-as földrengés és ciklon következtében a rezurrekcionisták rendháza és kápolnája súlyos károkat szenvedett, és használhatatlanná vált lakhatási célokra és a szent szolgálat végzésére. 1929-ben és 1930-ban megindult az újjáépítés: új templom és új rendház épült fel Stara Zagorában.⁸⁴¹ 1932-ben a Stara Zagora-i misszióhoz 2 bizánci-szláv rítusú áldozópap, 1 laikus testvér és 1 latin rítusú áldozópap tartozott.⁸⁴²

2. Közvetlenül a második világháború kitörése előtt a rezurrekcionistáknak Malko Tarnovoban egy elemi iskolájuk és egy ötosztályos progimnáziumuk volt mindösszesen 170 (fiú és lány) tanulóval, akik közül szinte mind bizánci-szláv rítusú katolikus tanuló volt. A Malko Tarnovo-i házhoz ekkor 3 rezurrekcionista áldozópap és 2 laikus testvér tartozott. Stara Zagorában pedig 2 bizánci-szláv rítusú áldozópap, 1 római rítusú áldozópap, és 1 laikus testvér szolgált, és volt további 5 hivatást érző személy, akik a tanulmányaikra szentelték figyelmüket. Az 1937 és 1939 közötti évekből 7 fogadalmat tett tanulóról tudunk, akik Bulgáriából Rómába érkeztek (hogy a szent szolgálatra ott készüljenek), azonban közülük 4-en maradtak meg

---

⁸³⁸ ACR-R 64999. 22.

⁸³⁹ Vö. ACR-R 64999. 22.

⁸⁴⁰ ACR-R 64999. 22.

⁸⁴¹ ACR-R 64999. 22.

⁸⁴² ACR-R 64999. 23.

hivatásukban, és a második világháborút követően Bulgáriába a kongregáció missziós helységeibe küldték őket.⁸⁴³ A 20. században tevékenykedő bolgár rezurrekcionisták a lengyel területekhez igen erősen kapcsolódtak: Krakkóban végezték újoncidejüket, Lembergben és/vagy Rómában folytatták papságra való felkészülésüket és teológiai tanulmányaikat, majd hazatértek. Egytől egyig szépen beszéltek lengyelül és könyvtáraikban fellelhetőek voltak a lengyel nyelvű teológiai, aszketikai, homiletikai művek.⁸⁴⁴ Itt érdemes kiemelni tehát a Bulgária-Krakkó-Lemberg-Róma-Bulgária “szerzetespapi hivatást formáló kettős háromszöget”, ugyanis az első világháború vége és a második világháború vége közti időszakban a Bulgáriában születő rezurrekcionista hivatások ezt a teljes utat, vagy annak több állomását járták be.

3. Kurtev püspök 1941 tavaszán egészségügy okok miatt lemondott. Az apostoli adminisztrátúra betöltésével Ivan Garufalov rezurrekcionista szerzetespapot bízták meg (aki 1952. augusztus 7-én bekövetkezett haláláig vezette a bulgáriai apostoli exarchátust).⁸⁴⁵ A negyvenes évek eleje már egy új korszak beköszönte volt. 1941. október 30-án tehát a Szentszék Ivan Dimitrov Garufalov CR rezurrekcionista atyát választotta meg a bizánci-szláv rítusú bolgárok apostoli adminisztrátorává, akit egy év múlva, 1942. november 1-jén püspökké szenteltek.⁸⁴⁶ A második világháború hadi eseményei után az 1945-ös évtől Bulgária a Szovjetunió politikai és ideológiai övezetébe került; kíméletlen egyházüldözés vette kezdetét, melynek célja a katolikus egyház és az unió romba döntése volt.⁸⁴⁷ A sztálinizmus egészében szétzúzta a missziósok arra irányuló igyekezetét, hogy a bolgárok katolikus hitre térjenek.⁸⁴⁸ 1946-tal kezdődően Bulgária kommunista vezetés alá került. Pártidiktatúra vette kezdetét. A katolikus egyházat a kommunista vezetők igyekeztek Rómától elszakítani, és ellehetetleníteni; ennek jelei a Bulgáriában működő rezurrekcionisták életében is érezhetőek voltak. Más egyházmegyes paptársaikkal, más rendből való szerzetes társaikkal együtt a rezurrekcionistáknak is fájdalmas megtapasztalásaik voltak: mindannyian állandó rendőri ellenőrzés alatt álltak, némelyikük igen kemény börtönéveket élt meg, a pasztorális munkára pedig igen korlátozott lehetőség volt csupán.⁸⁴⁹ Solak tanulmányában az 1947-es év kezdeti

---

⁸⁴³ ACR-R 64999. 23.

⁸⁴⁴ Vö. KOPEREK 2013. 60.

⁸⁴⁵ *Oriente Cattolico. II. Tom.* 2017. 557.

⁸⁴⁶ ACR-R 64999. 23.

⁸⁴⁷ KOPEREK 2013. 46.

⁸⁴⁸ SOLAK 2013. 147.

⁸⁴⁹ KOPEREK 2013. 46.

állapotáról azt írja, hogy a kongregáció a Stara Zagora-i és a Malko Tarnovo-i iskolákon kívül plébániát vezetett Malko Tarnovóban, Stara Zagorában, Dragomirovóban, Burgaszban; és Solak Parchevich plébániája kapcsán jelzi: nem biztos, de lehet, hogy ez utóbbi plébánia is a renchez tartozott.⁸⁵⁰ Schaeffer missziótörténeti munkájában az 1947-es évről a következőképp ír a kongregáció helyzetéről: Ivan Garufalov CR püspök Szófiában rezideált; Malko Tarnovóban a rezurrekcionistáknak egy plébániája volt 2 áldozópappal és 1 laikus testvérrel; hasonlóképpen állt a helyzet Stara Zagorában (egy plébánián 2 áldozópap és 1 laikus testvér), ahol az új házat a kormány elfoglalta. 1947-ben 1 rezurrekcionista atya a bizánci-szláv rítusú hívek lelkipásztorként működött Burgaszban; voltak, akik kapucinus atyákkal laktak és a kapucinusok templomaiban gyakorolták szent szolgálatukat; Granitovo és Delchevo plébániáin egyedül rezurrekcionista atyák működtek lelkipásztorként.⁸⁵¹ Veliko Tarnovóban működött ez idő tájt Stefan Meszkov CR atya, Dragomirovóban Ignatij Badov CR atya és Daniel Apostolov CR atya.⁸⁵² Ugyancsak 1947-ben a Malko Tarnovóban szolgáló rezurrekcionistákat megfosztották iskolájuktól, rendházuktól és a hozzá tartozó szőlőbirtokuktól.⁸⁵³ Malko Tarnovo után Stara Zagora következett. A bebörtönzött papok már nem tudták vezetni a Stara Zagora-i iskolát, és az állam átvette annak irányítását eleinte csak időszakosan, majd végérvényesen. A Stara Zagora-i Levéltárat - amelyben a rezurrekcionisták edirnei gyűjteménye is helyet kapott – felforgatták. A világi témájú könyveket, melyek állami iskolában hasznosnak bizonyulhattak, Szófiába vitték, a filozófiai és teológiai műveket hagyták elvinni.⁸⁵⁴ A rezurrekcionista kongregáció 1947-es évi szerzetesi káptalanjára már nem érkezhettek Bulgáriából küldött.⁸⁵⁵ Mindazonáltal 1947-ben néhány atya Bulgáriából Rómába érkezett, hogy ott végezze tanulmányait: Ignatij Badov CR, Rafail Peev CR és Anton Petrov-Stanev CR.⁸⁵⁶ A hatóságok a rezurrekcionistákat is elérték: Josif Germanov CR és Todor Dimitrov CR atyákon kívül mindenkit letartóztattak.⁸⁵⁷ 1951. augusztus 7-én halt meg Ivan Garufalov CR püspök, szófiai exarcha, a bolgár bizánci-szláv katolicizmus fájdalmasan próbára tett tanúja, aki nem sokkal az

---

⁸⁵⁰ SOLAK 2013. 151.

⁸⁵¹ ACR-R 64999. 23.

⁸⁵² SOLAK 2013. 151.

⁸⁵³ Uo. 151, 156.

⁸⁵⁴ Uo. 151.

⁸⁵⁵ Vö. ACR-R 64999. 23.

⁸⁵⁶ SOLAK 2013. 151.

⁸⁵⁷ Uo. 148.

után kapott szívrohamot⁸⁵⁸, hogy tudomást szerzett a kommunista hatalom egyházpolitikájáról, melyben egyházát teljes felszámolásra ítélték.⁸⁵⁹ Halálát követően Kirill Kurtevnek ismét át kellett venni a bizánci-szláv katolikus egyház irányítását, máskülönben összeomlott volna; a kommunista éra évtizedei alatt újra ő lett a bolgár unitusok főpáztora 1951-től 1971. március 9-én bekövetkezett haláláig.⁸⁶⁰

A bolgár bizánci-szláv rítusú katolikus egyház sokat szenvedett a korai kommunizmus időszakában.⁸⁶¹ 1946 és 1948 között a katolikus (római és bizánci rítusú) egyház elveszítette összes intézményét, és néhány templom kivételével minden vagyonát, épületét, iskoláját, kórházát, árvaházát. 1948-ban a külföldi szerzeteseket és papokat kiutasították Bulgáriából, a bolgár papok és szerzetesek nagy részét pedig letartóztatták és elítélték.⁸⁶² 1949. február 26-án külön hivatal létesült a vallási ügyek intézésére. A pápai delegátust kiutasították Bulgáriából, az egyházi szervezeteket feloszlatták, az egyházi javak államosításra kerültek.⁸⁶³ 1952 volt a bolgár kommunizmus történetében az egyházüldözés egyik legkegyetlenebb éve. Rendkívül hosszú börtönbüntetésekre kiszabására került sor egyháziak, de világi hívek tekintetében is, halálos ítéleteket szabtak ki a nikápolyi püspökre: Eugene Bossilkovra és három asszumpcionista szerzetesre; és az ítéleteket végre is hajtották.⁸⁶⁴ Az 1952-es év kegyetlen és igazságtalan ítéleteket szabott ki a rezurrekcionistáknak is. Börtönbe vetettek egy laikus testvért; egy áldozópapot és egy harmadik személyt.⁸⁶⁵ Solak tanulmányából tudjuk, hogy Konstantin Patronov CR testvér volt ez a laikus testvér (később szentelték csak pappá), akit 6 év börtönbüntetésre ítélték és 5 év után szabadult; az egyik áldozópap Rafail Peev CR volt, aki 12 év letöltendő börtönbüntetést kapott, azonban 10 év után elengedték; a másik áldozópap

---

⁸⁵⁸ Ivan Garufalov bizánci-szláv rítusú katolikus püspök halála körülményeiben vannak tisztázatlan részletek, elképzelhető, hogy az egyházát (és az egész bolgár katolicizmust) ért egyre erősödő üldözés is közrejátszott mindebben. Vö. KOPEREK 2013. 48.

⁸⁵⁹ SOLAK 2013. 148., KOPEREK 2013. 48.

⁸⁶⁰ *Oriente Cattolico. II. Tom.* 2017. 558.

⁸⁶¹ *Encyclopedic Dictionary of the Christian East.* 334.

⁸⁶² *World Christian Encyclopedia. A comparative study of churches and religions of the modern world AD 1900-2000.* Szerk. David B. BARRET. Nairobi, Oxford, New York. Oxford University Press, 1982. 200.

⁸⁶³ *Magyar Katolikus Lexikon.* (Bulgária szócikk). Vol II. 113. Budapest, Szent István Társulat, 1993.

⁸⁶⁴ *Magyar Katolikus Lexikon.* (Bulgária szócikk). Vol II. 113. Budapest, Szent István Társulat, 1993; továbbá https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20020522_beatific-bulgaria_en.html Levétel dátuma: 2022. március 15. Az Apostoli Szentszék hivatalos weboldalán érhető el II. János Pál pápának az azerbajdzáni és bulgáriai látogatására készített hivatalos életrajzi összefoglalója. Ugyancsak az Apostoli Szentszék hivatalos weboldalán található meg II. János Pál pápának a boldoggá avatáson elhangzott szentbeszéde is: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/2002/documents/hf_jp-ii_hom_20020526_beatification-plovdiv.html Levétel dátuma 2022. március 15.

⁸⁶⁵ Vö. ACR-R 64999. 24. Schaeffer rendtörténeti műve nem közli az elítélt rezurrekcionisták nevét, közli azonban az ítéletüket: a laikus testvér 5 év után szabadult, az egyik pap az év elteltével szabadult és a harmadik személyt 1967-ig tartották fogva.

pedig Stefan Meszkov CR volt, akit 15 év börtönbüntetésre ítélték, és le is kellett azt töltenie, 1967-ben szabadult.⁸⁶⁶ Ugyancsak Solak írja le, hogy Anton Petrov-Stanev CR sem került el a börtönt, amelyben 9 hónapig raboskodott.⁸⁶⁷ A kemény diktatúra idején Stara Zagora városában a rezurrekcionisták közül egyedül Ignatij Badov CR atya maradt, az atyák nagyobb hányada Belene szigetén raboskodott, Burgaszban Josif Germanov CR atya működött, Malko Tarnovoban pedig Todor Dimitrov CR atya - aki 1962-ben hunyt el-, és Anton Petrov-Stanev CR atya.⁸⁶⁸ A rezurrekcionista rend 1953-as évi általános káptalanjára Rómába Bulgáriából ekkor sem érkeztetett küldött.⁸⁶⁹ Az 1954-es év kapcsán annyit tudunk, hogy az említett három rezurrekcionista bebörtönzött személyen kívül 6 rezurrekcionista áldozópap még missziós munkát végzett.⁸⁷⁰

4. A Bolgár Bizánci-szláv Katolikus Egyház üldözött helyzete valamelyest javult XXIII. János megválasztása (1958) után.⁸⁷¹ Az 1950-es évek vége felé újraindult a lelki tevékenység a plébániákon, ennek háttérében az a néhány testvér és nővér buzgósága állt, akik az üldözés idején életben maradtak.⁸⁷² A rezurrekcionisták 1959-es szerzetesrendi általános káptalanjára továbbra sem érkeztetett Bulgáriából rezurrekcionista küldött.⁸⁷³ 1963-ban majdnem minden pap elhagyhatta börtönt, de nem volt megengedett, hogy kapcsolatba lépjenek fiatalokkal.⁸⁷⁴ 1975-ben Zsivkov elnök római pápalátogatása alkalmával beleegyezett, hogy megengedje a két – régóta “megüresedett” – püspöki szék betöltését.⁸⁷⁵ Kirill Kurtev püspök halálát (1971. március 9.) követően 1971-től 1995-ös nyugalmazásba vonulásáig az asszumpcionista Metodij Stratiev vezette a Szófia Apostoli Exarchátust.⁸⁷⁶ Stefan Kopereknek a bulgáriai misszióról írt tanulmánya röviden bemutatja Anton Petrov-Stanev CR, Konstantin Patronov CR, Rafail Peev

---

⁸⁶⁶ Solak ugyanazon tanulmánya 148. és 152. oldalán olvashatjuk az 1952-ben kiszabott börtönbüntetéseket. Ezek nagy részben összhangban vannak Schaeffer munkájával, egy-egy részletben azonban különböznek attól: Stefan Meszkov CR-t 15 évre; Rafail Peev CR-t 12 évre; Konstantin Patronov CR testvért 6 évre; Anton Petrov-Stanevet 9 hónapos börtönbüntetésre ítélték (SOLAK 2013. 148). Stefan Meszkov CR-t 15 évre ítélték el és 12 évig raboskodott; Rafail Peev CR több, mint 10 évet volt börtönben, Konstantin Patronov CR 6 évet kapott, kegyelem nélkül. (SOLAK 2013. 152.)

⁸⁶⁷ SOLAK 2013. 148, 152.

⁸⁶⁸ Uo. 151.

⁸⁶⁹ ACR-R 64999. 24.

⁸⁷⁰ ACR-R 64999. 23.

⁸⁷¹ *Encyclopedic Dictionary of the Christian East.* 334.

⁸⁷² *Oriente Cattolico. II. Tom.* 2017. 564.

⁸⁷³ ACR-R 64999. 24.

⁸⁷⁴ SOLAK 2013. 148.

⁸⁷⁵ *World Christian Encyclopedia.* 1982. 200.

⁸⁷⁶ Vö. <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dsoby.html> Metodij Stratiev bolgár, bizánci-szláv rítusú főpásztor exarchai szolgálatának időszaka a világegyház katolikus hierarchiáját és egyházi igazgatását tartalmazó nemzetközi weboldalon olvasható, a Szófia Szent XXIII. János Eparchia címdalán. Levétel időpontja: 2022. március 16.

CR, Stefan Meszkov CR, Mikolaj Radev CR, Ignati Badov CR bolgár rezurrekcionista CR és a bolgárföldön is szolgáló Piotr Kobus CR lengyel rezurrekcionista élettörténetét, akik mind a második világháborút követően szolgáltak szerzetesepapként a kommunizmus időszakában. Papi és szerzetesi életpályájuk íve hűen tükrözi, hogy milyen nehéz - üldöztetéssel, megfélemlítéssel, korlátozásokkal és akadályoztatással járó - korszakban vállalták hivatásukat.⁸⁷⁷ Életük és bulgáriai tevékenységük rövid vázlata a Függelék VII. részében olvasható (ld. Függelék – VII. A kommunista időszakban Bulgáriában szolgáló rezurrekcionista életéről és tevékenységéről Stefan Koperek tanulmánya alapján). Az 1950-es években lefagyott pasztorális tevékenység 1961-től lassan olvadásnak indult.⁸⁷⁸ 1969-ben Lengyelországból rezurrekcionista atyák érkeztek Bulgáriába: Marian Piwko CR és Jan Solak CR személyében.⁸⁷⁹

5. A kommunista rendszer bukása után a bolgár unitus egyház visszaszerezte ingatlanainak bizonyos hányadát.⁸⁸⁰ 1989-ben - az 1969-es évet követően ismét - a Feltámadás Kongregációja Lengyelországból fiatal lengyel áldozópapokat küldött Bulgáriába.⁸⁸¹ Először Roman Kotewicz CR rezurrekcionista áldozópapról kell szólni, aki 1992 óta teljes lelkesedéssel és odaadással végzi szolgálatát Bulgáriában és az archimandrita (kitüntető) méltóságcímet is viseli. Kotewicz atya állította helyre a rezurrekcionista Malko Tarnovo-i Szentháromság-templomában az ikonosztáziót; az ő nevéhez fűződik a keleti rítusú katolikus lelkipásztori szolgálat megszervezése Malko Tarnovóban és a fent említett templomban keleti rítus szerint egy kápolna berendezése az Istenszülő ikonja számára (ez az ikon a Czesztochowai Madonna egyik képmása), amelyet II. János Pál pápa koronázott meg, és a Keresztény Egység Patrónája címet viseli. Másodikként Marian Grądział CR atya érdemel figyelmet, aki Roman Kotewicz atyával együtt érkezett Bulgáriába, és ő szervezte meg igen nehéz körülmények között a latin rítusú lelkipásztori szolgálatot Várnában, e városban veszítette el egészségét. 2004-ben hunyt el Krakkóban. Henryk Krajewski CR 1993-tól és 1995-ig működött Bulgáriában. 1995-ben a bolgár unitus egyház főpásztora: Metodij Stratiev nyugalomba vonult, főpásztori hivatalát Christo Projkov vette át 1995. szeptember 5-én.⁸⁸²

---

⁸⁷⁷ Vö. KOPEREK 2013. 48–49; 49–50; 50–52; 53–54; 55–56; 56–58; 58–59.

⁸⁷⁸ SOLAK 2013. 151.

⁸⁷⁹ KOPEREK 2013. 61.

⁸⁸⁰ *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*. 335.

⁸⁸¹ KOPEREK 2013. 61.

⁸⁸² *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*. 335. Továbbá a Catholic Hierarchy nemzetközi weboldalának a Szófia-i Szent XXIII. János Eparchia főcíme oldalán. Vö. <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dsoby.html>

6. Az új évezredben újabb rezurrekcionisták érkeztek Bulgáriába. Lucjan Bartkowiak CR 2001-től 2011-ig működött Bulgáriában és teljes odaadással végezte munkáját Burgaszban, komoly szakértelemmel újíttotta fel a burgaszi templomot és gyönyörű ikonosztáziót építtetett benne.⁸⁸³ Jacek Wójcik CR Koperek 2013-as tanulmánya alapján akkor már több mint 10 éve működött a misszióban; keleti és nyugati rítusban igen lelkesen szolgálva Várna és Shumen katolikus híveit és nővéreit. Új plébániát is építtetett. (Azóta is Bulgáriában szolgál).⁸⁸⁴

2002-ben, Bulgária 1300 éves történelmében először fordult elő, hogy pápa látogasson az országba.⁸⁸⁵ 2002-ben azok a lengyel rezurrekcionisták, akik akkor Bulgáriában szolgáltak, részt vállaltak II. János Pál bulgáriai apostoli látogatásának (2002. 05. 24-26.) előkészítésében.⁸⁸⁶ II. János Pál ennek a látogatásnak a keretében 2002. május 25-én a Malko Tarnovo-i templomot (Szentháromság-templom) is felkereste és megkoronázta a benne található Czesztochowai Szűzanya-képet, oltalmába ajánlva a bolgár egyházat.⁸⁸⁷

Az új évezred első évtizedeiben további rezurrekcionisták érkeztek (Jacek Wójcik CR és Lucjan Bartkowiak CR után) Bulgáriába: Wojciech Faron CR viszonylag rövidebben, ugyanakkor annál buzgóbban szolgált 2006 és 2011 között Bulgáriában. Michał Szlachciak CR 2012-ben kezdte meg bulgáriai szolgálatát lelkes burgaszi káplánként (és azóta is Bulgáriában működik). Marcin Ćwiek CR pedig a keleti liturgia ismeretével tett nagy szolgálatot azzal, hogy sokszor részt vett a bulgáriai eseményeken.⁸⁸⁸ 2010-ben a Feltámadás Kongregációjának krakkói központjában (Centrum Zmartwychwstania – Zmartwychwstańcy Dom Modlitwy i Studiów) Christo Proykov bolgár püspök, apostoli exarcha felszentelte a feltámadt Úr és Szent Jozafát Kuncewicz tiszteletére kialakított bizánci rítusú kápolnát.⁸⁸⁹

Solak tanulmánya végén olvashatunk a rezurrekcionisták bulgáriai működésének 2013-

A Szófia Szent XXIII. János Eparchia oldalán olvasható Christo Proykov személye is, aki 1995-ben követte a nyugalomba vonult Metodij Stratievet a Szófia Apostoli Exarchátus vezetésében. Levétel dátuma: 2022. március 16.

⁸⁸³ KOPEREK 2013. 61.

⁸⁸⁴ Uo. 61–62.

⁸⁸⁵ Vö. *Oriente Cattolico. II. Tom.* 2017. 566

⁸⁸⁶ KOPEREK 2013. 61.

⁸⁸⁷ BARTKOWIAK, Lucjan CR: *Sanktuarium MB Czesztochowskiej Patronki Jedności Chrześcijan.* (A Czesztochowai Szűzanya, a Keresztény Egység Patrónája kegyhelye.) Rövid beszámoló, mely Malko Tarnovo városáról, az itt található Szentháromság-templomról, a benne elhelyezett Czesztochowai Madonna képmásának történetéről és II. János Pál pápa látogatásáról szól. A bejegyzés Lucjan Bartkowiak CR munkája, mely a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának hivatalos weboldalán, a bulgáriai létesítményeket bemutató oldalról érhető el, a Malko Tarnovo-i kegytemplom címkénél. Levétel dátuma: 2022. március 30. <http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i-rektoraty-bulgaria/47-sanktuarium-mb-czesztochowskiej-patronki-jednosci-chrzescijan>

⁸⁸⁸ Vö. KOPEREK 2013. 61–62.

⁸⁸⁹ KOPEREK 2013. 62.

ban aktuális 4 telephelyéről és azok rezurrekcionista vonatkozásairól. A négy helyszín Burgasz, Parchevich (Rakovski városrésze), Dragomirovo és Malko Tarnovo; Stara Zagora azonban már sajnos nem tartozik ebbe a sorba⁸⁹⁰, ez a város 1947 után elveszett a rend számára.

A 2019-es évet két különleges esemény tette emlékezetessé a bulgáriai katolicizmus történetében. 2019. május 5. és 7. között zajlott le Ferenc pápa apostoli látogatása Bulgáriában és Észak-Macedóniában⁸⁹¹; október 11-én pedig a Bolgár Apostoli Exarchátus egyházmegyei rangra emelt eparchiává alakult, a Szófia Szent XXIII. János eparchia főpásztora pedig Christo Proykov püspök lett.⁸⁹² Ferenc pápa látogatása mellett a Bulgáriában szolgáló rezurrekcionisták egy másik emelkedett eseménynek is örvendhettek. 2021. augusztus 26-án ünnepélyesen felszentelték a Malko Tarnovo-i Szentháromság-templomot, amelyben a Czesztochowai Szűzanya, a Keresztény Egység Patrónája képmása és kegyhelye van.⁸⁹³

7. Jelenleg Bulgáriában csupán lengyel rezurrekcionisták működnek; helyi, bolgár rezurrekcionisták már nem, mert a 20. század második felében működő bolgár rezurrekcionista szerzetespapok már mind elhunytak. A lengyel rezurrekcionisták látják el más rendek szerzetespapjaihoz és az egyházmegyes papsághoz hasonlóan a lelkipásztori feladatokat az igen nagy paphiánnyal küzdő bizánci-szláv rítusú bolgár katolikus egyházban. A Feltámadás Kongregációjához Bulgáriában két templom és egy Mária-kegyhely tartozik⁸⁹⁴: a Szent Mihály

⁸⁹⁰ SOLAK 2013. 152–156.

⁸⁹¹ <https://www.vatican.va/content/francesco/en/travels/2019/outside/documents/papa-francesco-bulgaria-macedoniadelnord-2019.html>. Az Apostoli Szentszék weboldalán, Ferenc pápa útjainál, a 2019-es utazások sorában található a 2019. május 5-7. közötti bulgáriai és észak-macedóniai apostoli látogatásainak programja. Innen érhetők el a 3 nap fontosabb eseményeinek beszédei és szentbeszédei. Levétel dátuma: 2022. március 17.

⁸⁹² <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dsoby.html>. 2019. október 11-én a szófiai Bolgár Apostoli Exarchátusból Szófia Szent XXIII. János eparchia (püspökség) lett. A Catholic Hierarchy.org oldal a világegyház katolicizmusának nemzetközi weboldala a Szófia Szent XXIII. János eparchia című oldalán ennek a fiatal bizánci-szláv egyházmegyének a születését, egyházszerkezeti előzményeit, valamint az egykori és jelenlegi főpásztorait, a benne szolgáló papokat és szerzeteseket és a hívek és plébániák számát is feltünteti. Levétel dátuma: 2022. március 17.

⁸⁹³ SZLACHCIAK, Michał CR: *Malko Tarnovo – Poświęcenie cerkwi. Uroczystość poświęcenia cerkwi p.w. Trójcy Przenajświętszej w Malko Tyrnowo w Bułgarii.* (Malko Tarnovo – A templom felszentelése. A Szentháromság-templom felszentelésének ünnepe Malko Tarnovoban, Bulgáriában.) Rövid beszámoló, mely a Malko Tarnovo-i kegytemplom 2021. augusztus 26-ai felszenteléséről tudósít. Az ünnepélyes felszentelést Christo Proykov püspök, a Szent XXIII. János bizánci-szláv rítusú eparchia ordináriusa végezte, a templom társszentelői közt volt Strahil Kavalenov püspök, a (ruszei székhelyű) nikápolyi római rítusú katolikus egyházmegye ordináriusa és Rumen Stanev segédpüspök, a szófia-plovdivi római rítusú katolikus egyházmegye segédpüspöke. A beszámoló a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának weboldalán az aktualitások menüpontból érhető el. A beszámoló 2021. szeptember 12-én került a menüpontba.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/aktualnosc-start/360-malko-tyrnovo-poswiecenie-cerkwi>

Levétel dátuma: 2022. március 30.

⁸⁹⁴ A Feltámadás Kongregációjának bulgáriai területen levő egyházi létesítményeit a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának hivatalos weboldala tünteti fel pontos címmel, elérhetőséggel és az egyházi intézményekről készült fényképekkel.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty#bu%C5%82garia>

Főangyal Plébánia (és annak temploma) Várnában⁸⁹⁵, a Boldogságos Szűz Mária Elszenderülése Plébánia (és annak temploma) Burgaszban⁸⁹⁶, és a Czesztochowai Szűzanya, a Keresztény Egység Patrónája Kegyetemploma (másik nevén Szentháromság-templom) Malko Tarnovoban.⁸⁹⁷ Bulgáriában jelenleg a következő rezurrekcionisták tevékenykednek. Michał Szlachciak CR Malko Tarnovo és Burgasz paróchusa és a rezurrekcionista missziós ház előljárója, aki 2012 óta szolgál Bulgáriában. Roman Kotewicz CR a Malko Tarnovo-i Czesztochowai Szűzanya, a Keresztény Egység Patrónája és Szt. II. János Pál kegyetemplom templomőre, aki 1992 óta működik bolgárföldön és a keleti egyházban ismert archimandrita egyházi méltóság cím viselője. Jacek Wójcik CR pedig Várna és Shumen paróchusa.⁸⁹⁸ A rezurrekcionisták jelenlegi lelkipásztori tevékenysége tehát Malko Tarnovora, Burgaszra, Várnára és Shumenre terjed ki.

Levétel dátuma: 2022. március 29.

⁸⁹⁵ A várnai Szent Mihály Főangyal Plébánia (és templom) címe és elérhetősége Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának hivatalos weboldalán, a bulgáriai létesítményeket bemutató oldalról érhető el.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i-rektoraty-bulgaria/31-varna>

Levétel dátuma: 2022. március 29.

⁸⁹⁶ A burgaszi Szűz Mária Elszenderülése Plébánia (és templom) címe és elérhetősége ugyancsak a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának hivatalos weboldalán, a bulgáriai létesítményeket bemutató oldalról érhető el.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i-rektoraty-bulgaria/48-burgas>

Levétel dátuma: 2022. március 29.

⁸⁹⁷ A Malko Tarnovo-i Szentháromság-templom (ami egyben a Czesztochowai Szűzanya, a Keresztény Egység Patrónájának kegyetemploma) címe és elérhetősége a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának hivatalos weboldalán, a bulgáriai létesítményeket bemutató oldalról érhető el.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i-rektoraty-bulgaria/47-sanktuarium-mb-czesztochowskiej-patronki-jednosci-chrzescijan>

Levétel dátuma: 2022. március 29.

⁸⁹⁸ SZLACHCIAK 2021.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/aktualnosci-start/360-malko-tyrnovo-poswiecenie-cerkwi>

Levétel dátuma: 2022. március 30.

X. FEJEZET. BEFEJEZÉS

X. 1. Összegzés

A lehanyatló korszakát élő Oszmán Birodalomba tagozódva a 19. század második felében erősödött fel a bolgárság vallási és politikai függetlenedésének vágya. A bolgárság egy része 1860-61 folyamán unióra lépett a Szentszékkal, így született meg a bizánci-szláv rítusú bolgár katolikus egyház. Az uniót sok támadás érte, és a bolgár unió híveinek száma gyors csökkenésnek indult, ekkor döntött úgy IX. Pius pápa, hogy egy lengyel rendet küld az akadályoztatott és üldözést is szenvedő bolgár unitus mozgalom megerősítésére. A Feltámadás Kongregációja ezzel sajátos karizmáját is beteljesíthette bolgárföldön, hiszen keleti keresztény talajon tevékenykedett annak érdekében, hogy a katolikus egyházhoz hívja a görögkeleti híveket és hitükben megtartsa az unióra lépett és megmaradt lakosságot.

Az 1863-ban alapított missziót támogatta a Hitterjesztési Kongregáció és a keleti keresztények oktatásáért létesült intézmény, megannyi jámbor vallásos társulat és egyesület, számos európai prelátus: érsek és püspök, valamint plébánosok és hívő közösségük is. Franciaország és a felosztott lengyel területek adták a legkiemelkedőbb támogatást, annak ellenére, hogy az unitusokat diszkrimináció és támadások is érték a helyi pravoszláv lakosság és akár az egyházi vezetők részéről.

A missziós közösség magját főként lengyel és kisebb számban olasz szerzetesatyák és testvérek adták. Nem sokkal később a kongregáció megnyitotta kapuit a helyi bolgárság előtt is. A bolgár szerzetesi és szerzetespapi hivatások születésével nemcsak a rezurrekcionista kongregáció gazdagodott, hanem a rezurrekcionista hivatások számára létesített oktatási intézményei és az Edirnében és vonzáskörzetében elhelyezkedő unitus falvak hívei is.

A rezurrekcionista missziójának fő célja az volt, hogy bolgár területen ébresszen és neveljen ki papi hivatásokat a helyi bolgárság köréből, akik később egyházi vezetői lesznek a bolgár unitus mozgalomnak; továbbá, hogy katolikus szellemben neveljen ki olyan bolgár laikus vezetőket, akik a társadalom különböző vezető pozícióiban, valamint tanítóként, tanárként a katolikus hitet képviselhetik. A misszió betöltötte rendeltetését a rezurrekcionista által létesített és fenntartott edirnei 7 évfolyamos bolgár katolikus gimnázium (internátus és externátus) valamint az edirnei missziós nagyszeminárium megalapításával.

A kongregáció tagjai lelkipásztori feladatot láttak el az unióra lépett falvakban; mindemellett görögkeleti falvakba is eljutottak missziós körútjaik révén. Ezáltal látványosan nőtt az unitus templomok, kápolnák száma. Oktatási-nevelési tevékenységük a kalei majd kaiki, az akbunari, egy ideig a toposlari és a Malko Tarnovo-i elemi iskolák vezetésében; továbbá a

hét évfolyamos nivós rendi középiskola: az Edirnei Bolgár Katolikus Gimnázium és Kollégium alapításában és vezetésében bontakozott ki. Hivatásébresztő, hivatásban megtartó és papképző tevékenységük a missziós nagyszeminárium létesítésében és vezetésében, a kisszemináriumi forma gimnáziumi alkalmazásában, és a tanulók kezdeményezéséből megszülető Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület lelki vezetésében és gondozásában teljesedett ki. Szükség idején támogatást szerveztek a katasztrófa által sújtottaknak és amennyiben tehették, orvosságaikkal is segítették a rászorulókat. Az 1877–78-as orosz-török háború idején nem mindennapi szerepvállalásukkal megannyi nőnek, asszonynak és gyermeknek nyújtottak menedéket és ifjakat mentettek meg a szomorú sorstól, számos sebesült vagy járvány által megbetegedett katonát ápoltak kórházzá átalakított gimnáziumukban.

Középkolájukban sokoldalú oktatásban-nevelésben részesítették tanulóikat (hitre-, anyanyelvi kultúra ápolására-, művészetre-, természettudományos ismeretekre való nevelés, valamint az egyházi szláv nyelven kívül még további négy idegen nyelv oktatása). Az edirnei gimnázium a növendékek számára a nemzeti (azaz a bolgár) identitás ápolását, a keresztény, katolikus szellemben való neveltetést és a nyugati civilizációba ágyazódó neveltetést biztosította. Kézművesipari iskolájuk pedig olyan szakmák kitanulását biztosította az ott tanulók számára, amelyekkel később boldogulni tudtak a társadalomban. A Feltámadás Nővérei is röviden bekapcsolódtak a missziós munkába az 1890-es évek második felétől 1908-ig. Ez idő alatt Malko Tarnovóban segítették a bolgár rezurrekcionista áldozópapok lelkipásztori munkáját, és letelepedésük után pár évvel rájuk bízta a rend a helyi leányiskolát vezetését.

A rezurrekcionisták edirnei működésének az I. világháború kitörése vetett véget. A két világháború között Malko Tarnovóban és Stara Zagorában folytatódott a rezurrekcionisták nevelő és hivatásébresztő munkája. A II. világháborút követő kommunista hatalomátvétel szinte teljesen ellehetetlenítette a katolicizmust, a katolikus rendeket, és az elcsendesülés peremére szorította a rezurrekcionistákat, akik közül igen sokan kerültek papi és szerzetesi mivoltuk miatt börtönbe. A puha diktatúra idejétől lengyel területről élesztették újjá a rend bulgáriai működését, amikor is már igen kevés bolgár rezurrekcionista élt csak igen szerény körülmények közé kényszerítve. Jelenleg Bulgáriában csupán lengyel rezurrekcionisták működnek, tevékenységük lelkipásztori feladatokban bontakozik ki Burgaszban, Malko Tarnovóban, Shumenben és Várnában.

X. 2. A kutatás eredményei

A Feltámadás Kongregációjának bolgár területen kibontakozó missziós munkájának 1863 és 1903 közé eső szakaszát vizsgálva a kutatás tárgyát képező források (missziótörténeti munkák,

misszió alapításáról szóló munkák, levelezések, missziós elöljárói jelentések, tanévi iskolai értesítők, pedagógiai dokumentumok, káptalani jegyzőkönyv, cikkek és ismertetések) alapján egy sokoldalú missziós tevékenység képe rajzolódik ki.

1. A bulgáriai missziót alapító rezurrekcionista közösségről elmondhatjuk, hogy nem sokkal a misszió születése után már bolgár rendtagokkal is gyarapodott. A misszió többségét adó lengyel rendtagok mellett olasz, francia és bolgár rendtagok tevékenykedtek a közösségben. A misszióban szolgáló rendtagok száma az évek során folyamatosan nőtt.

2. A rend lelkipásztori tevékenysége a liturgia ünneplésében, a szentségek kiszolgáltatásában, betegek látogatásában, gyászliturgiák végzésében nyilvánult meg, mindemellett a kongregációs missziós tevékenysége az apostoli körutak révén bontakozott ki. A rezurrekcionisták lelkipásztori munkájához szorosan kapcsolódott a bolgár nép hitismeretekre való tanítása is. Ezt abban a kontextusban kell még inkább értékelnünk, hogy tudatában vagyunk a 19. századi bulgáriai pravoszláv vallásosság bizonyos babonás, eltorzult gyakorlatainak; továbbá, hogy tudjuk azt, hogy a görögkeleti papság szolgálatára nem volt jellemző a hívő népet tanítani akaró attitűd; végül pedig hogy nem felejtjük el, hogy az oszmán hódítást követően a bolgár egyház a birodalom által preferált iszlám vallás mellett alárendelt helyzetbe került, így századokon át a hit és a vallásos gyakorlat korlátozva fejlődhetett csak tovább. A rezurrekcionisták révén növekedésnek indult az unitus híveket szolgáló templomok, kápolnák száma, melyek lelkipásztori ellátásáról, díszítéséről a rezurrekcionisták gondoskodtak. A rezurrekcionisták tiszteletet tanúsítva alkalmazkodtak a bolgarság nyelvéhez és keleti keresztény hagyományaihoz, néhány áldozópapjuk rítust váltott. Nem akartak latinizálni. Missziós munkájukat két rítusban végezték.

3. A rezurrekcionisták másik fő tevékenysége az oktatás-nevelés területén elemi iskolák és egy 7 évfolyamos gimnázium alapításában és vezetésében nyilvánult meg. Fontos megjegyezni, hogy rezurrekcionisták tették ki iskoláik nevelőtestületének meghatározó hányadát. A különböző, nem bolgár területekről érkező támogatások, az adománygyűjtő körutak és a módosabb diákok után befizetett tandíjak adták ki azt az összeget, amelyből fenn tudták tartani intézményeiket, gondoskodni tudtak az internátusban tanuló gyermekek ellátásáról, így biztosítani tudták azt, hogy az internátus tanulóinak több, mint fele és az összes elemi iskolába járó bolgár tanuló tandíjmentes oktatásban részesülhetett. Az edirnei iskolában szinte folyamatosan nőtt a tanulói létszám – néhány jelentősebb létszámbeli visszaeséstől eltekintve. Ez bizonyítja azt, hogy a helyi lakosságnak javára volt az intézmény. Az iskola virágzó korszakában az iskolában nem csupán Trákiából származó növendékek tanultak. Nagy számban érkeztek tanulók a Bolgár Fejedelemség területéről, sőt Macedóniából és más

országokból is. Igen nagy jelentősége van annak, hogy a gimnáziumban nagy arányú volt a görögkeleti keresztény tanulók katolizálása: közülük jóval többen katolizáltak, mint amennyien görögkeleti keresztény hitükben megmaradtak. Az rezurrekcionista edirnei iskolájában tanult későbbi püspökök – Mihail Petkov és Epifanij Chanov – hűségesen kitartottak főpásztorként is az unióban annak ellenére, hogy az 1890-es években két bulgáriai unitus püspök is visszatért a görögkeleti egyházba. Nagy elismerésnek örvendett az iskola. Erőssége a bolgárság anyanyelvi kultúrájához kapcsolódó tárgyak oktatása mellett az volt, hogy a természettudományos tárgyak oktatása és az idegen nyelvek tanítása területén is sokoldalú volt és a modern kor igényeihez igazodott. A gimnáziumban szerzett érettségi bizonyítvánnyal nem egy európai egyetemre felvételi vizsga nélkül bekerültek az itt végzett tanulók. A gimnázium oktatói a tanításból való visszavonulásuk után az Oszmán Birodalom adta állami nyugdíjazásban részesültek. Az edirnei gimnázium vezetése mellett egy ipari szakmákra felkészítő szakiskolát is nyitott a kongregáció, hogy azoknak a tanulóknak is segítségére legyen későbbi boldogulásukban, akik nem kerülhettek be a gimnáziumba.

4. A kongregáció tevékenysége a bolgár missziós szeminárium vezetésével a jövőbeli bolgár papság nevelésében és teológiai képzésben is megnyilvánult. A papi hivatások megszületésében és megmaradásában komoly szeret játszott az internátusban megszülető Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület. A szeminárium létszámadatainak tanulmányozása után levonhatjuk azt a következtetést, hogy a szemináriumban tanulók száma és az áldozópappá szenteltek száma egy ideig fokozatos növekedést, majd csökkenést mutatott. Amíg működött az intézmény, szinte az összes trákiai áldozópapot ebben a szemináriumban készítették fel a papságra. A szeminárium a bizánci és latin rítusú papnövendékek számára egyaránt biztosította a papságra való felkészülést. Az intézményből egyházmegyés papok, emellett szerzetespapok is kikerültek.

5. Łukasz Wronowski CR 1890-es levelrészlete a tanulók további sorsáról informál, akik hitüket megtartva el tudtak helyezkedni a közigazgatásban, az oktatásban, az igazságszolgáltatásban és hadseregben is. *“Bolgár katolikus diákjaink, akik a katolikus oktatásban részesültek, és szinte mindnyájan önként vallották meg hitüket, most szétszóródtak hazájukban. Különböző munkákat és hivatalokat töltenek be az oktatásban középiskolák tanáraiként vagy falvak tanáraiként vagy különféle közigazgatási ágazatokban, a bíróságon, a hadseregben. Egyesek még fontos feladatköröket is ellátnak. Kitartanak-e a katolikus hit*

mellet? Többnyire igen.”⁸⁹⁹

6. A kutatás a lengyel tudományosság számára is új eredményekkel szolgál, hiszen egy lengyel alapítású rend misszióalapítását és missziós tevékenységét mutatja be bolgárföldön, melyben a missziós közösség tagjainak többségét lengyel papok és szerzetesek adták a vizsgált időszakban, jelenleg pedig kizárólag lengyel rezurrekcionisták szolgálnak Bulgáriában. A rend tagjai a nyugati, latin katolicizmus nem egy liturgikus cselekményét, illetve ájtatossági formáját, gyakorlatát is meggyökereztették a bolgár katolikusok körében, sőt – bár kis mértékben, de – teljesen beazonosítható lengyel sajátosságokkal is gazdagították a vallási-erkölcsi nevelést és a hivatásbresztő-papképző tevékenységet. Mindezt azonban úgy, hogy nem törekedtek a latinizálásra; a misszió nyelvének a bolgárt tették meg, és a bolgárok bizánci tradíciójából nem is egy előírást és szokást átvettek. A lengyel rezurrekcionistáknak a lengyel területek sajtójában megjelent közlései által szerezhettek információt a lengyel papság és a laikus hívek közössége a bolgárság uniójáról és a bolgár unitus mozgalom további sorsáról és hatásáról a nemzetközi politikában, a bolgár unitusokról, az unitus monostorokról, a bulgáriai vallási életéről. Rendkívüli összefogás és támogatás érhető tetten a lengyel klérus és a lengyel területek katolikus közösségei oldaláról a bolgár unió és a bolgár katolikusok ügye érdekében. Az anyagi hozzájárulások és lelki támogatás nagyban hozzájárult a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának életben tartásához és sikeréhez, és lehetőséget teremtett a tandíjat fizetni nem tudó bolgár családok gyermekei számára is az oktatásban való részesüléshez.

X. 3. A téma továbbkutatásában rejlő lehetőségek

A rezurrekcionisták bulgáriai tevékenységének továbbkutatása vonatkozásában elsőnek a bulgáriai misszióhoz kapcsolható levelek feldolgozását emelném ki, ugyanis a jelen dolgozat alapját képező kutatómunka csupán a kéziratos levelek kisebb részét dolgozta fel. Az önálló forráscsoportot is jelentő levelek egy része (Piotr Semenenko atya levelei) már megjelent forráskiadvány formájában.⁹⁰⁰ Ezeken túl más szerzőktől is maradtak fenn levelek, melyek feldolgozása további információkkal gazdagíthatja a rend bulgáriai missziójáról eddig feltárt ismeretanyagot.

További kutatás tárgyát képezhetik a bulgáriai misszióban szolgáló rezurrekcionisták feljegyzései, amelyek a korabeli lengyel sajtóban lettek közzétéve. Ezek a feljegyzések nem

---

⁸⁹⁹ BKCz: *A Monsieur Hamel, Président de Oeuvre de la Propagation de la Foi a Lyon*. 5.

⁹⁰⁰ SEMENENKO, PIOTR CR: *Letters. (Letters concerning Bulgaria)*. In: *Resurrection Studies. The Letters of Peter Semenenko C.R.* Volume VI: *Letters concerning Bulgarian Mission*. Ed. Tadeusz KASZUBA CR – Francis GRZECHOWIAK CR – Mateusz TARCZYŃSKI. Rome, Archivum Congregatio a Resurrectione, s. n., 1998.

csupán saját missziós tevékenységükről adnak beszámolót, hanem egyéb vallási témáról is informálnak (a korabeli görög papság kapcsán a simónia vétke, a görög papság tudatlansága, megvesztegethetősége⁹⁰¹; a korabeli bolgár görögkeleti egyház híveinek vallási tudatlansága, pogány rítusok /sobótka/, a babonák jelenléte a vallásgyakorlatban⁹⁰²; a bolgárok uniója és az erre adott görög és moszkvai reakció, Sokolski érsek eltávolítása⁹⁰³; a bolgárok körében végzett görögösítés⁹⁰⁴; a nehézségek vállalása a bolgár katolizált hívek körében Toposlarban az unióért⁹⁰⁵; Panteleimon atya és a bulgáriai unitus férfi és női monostorok, a bulgáriai unitus monasztikus élet érdeksségei⁹⁰⁶; a bulgáriai görögkeleti és katolikus egyháztörténet jelentős eseményei: a bolgárok uniója, a Bolgár Exarchátus megszületése, az ortodoxiából unióra lépett Nil Izvorov püspökké szentelése és pásztorlevele⁹⁰⁷). Itt kell megemlítenünk Celina Borzęcka anyja feljegyzéseit is, amelyekben a rezurrekcionista nővérek Malko Tarnovo-i tevékenysége mellett megörökítette a bulgáriai unitusok vallási szokásait és a bolgár népi vallásosság halott kultuszhoz kapcsolódó babonás gyakorlatáról és Szent Konstantin ünnepéhez köthető pogány kultikus eseményről is beszámolt.⁹⁰⁸

Forrásfeldolgozó munkám csupán az előljárói jelentések és a tanévi értesítők tekintetében terjedt ki a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának Krakkói Levéltárára (Archiwum Polskiej Prowincji Zmartwychwstańców w Krakowie) és a Feltámadás Kongregációja Krakkói Noviciátusának Könyvtárára (Biblioteka Nowicjatu XX. Zmartwychwstańców), azonban a fellelhető forrásanyag a bulgáriai misszió vonatkozásában ennél terjedelmesebb. Figyelmet érdemel a Feltámadás Kongregációjának Bulgáriai

⁹⁰¹ Vö. ACR-R 66213. Újságkivágat *Pielgrzym* 1872-es évben megjelent egyik számából (pontos szám és oldal feltüntetése nélkül).

⁹⁰² Vö. ACR-R 66214. Újságkivágat *Pielgrzym* 1872-es évben megjelent egyik számából (pontos szám és oldal feltüntetése nélkül).

⁹⁰³ Vö. ACR-R 66395. Újságkivágat *Listy z Rzymu* rovatcímmel, *Nawrócenie* alcímmel (a sajtóorgánum pontos nevének, évfolyamának, számának megjelölése és az oldalszám feltüntetése nélkül).

⁹⁰⁴ Vö. ACR-R 66394. Újságkivágat *Listy z Rzymu* rovatcímmel, *Bułgarzy w niewoli* alcímmel ((a sajtóorgánum pontos nevének, évfolyamának, számának megjelölése és az oldalszám feltüntetése nélkül).

⁹⁰⁵ Vö. ACR-R 66215. Újságkivágat *Pielgrzym* 1872-es évben megjelent egyik számából (pontos szám és oldal feltüntetése nélkül).

⁹⁰⁶ Vö. ACR-R 66216, ACR-R 66217, ACR-R 66218, ACR-R 66219. Újságkivágatok *Pielgrzym* 1872-es évben megjelent egyik számából (pontos szám és oldal feltüntetése nélkül).

⁹⁰⁷ Vö. ACR-R 64838: Részlet a lemergi *Unia* 1871 május 24-ei számából. Továbbá ACR-R 64848: részlet a *Pielgrzym* 1874-es (VI. évf.) 25. számából (1874. május.); továbbá ACR-R 66233: a *Pielgrzym* egyik 1874-es számának 1874. március 7-ei keltezéssel közzétett, *Z Bulgaryi* címmel ellátott tartalma, továbbá ACR-R 66234: a *Pielgrzym* egyik 1874-es számának 1874. májusi keltezéssel közzétett, *Z Misyi Bulgraskiej* címmel ellátott tartalma, végül ACR-R 66235: a *Pielgrzym* egyik 1874-es számának 1874. április 2-ai, edrinei keltezéssel közzétett *Z Bulgaryi* címmel ellátott tartalma.

⁹⁰⁸ Vö. Celina Borzęcka: *Listy z Tyrnowa. Z Bulgarii*. Tyrnowo 1897. január 13. Tyrnowo 1897. március 4. Levéltári leltári szám nélkül. Újságkivágatok az 1897-es évből (a folyóirat/lap pontos neve, évfolyama, száma megjelölése nélkül, oldalszám nélkül).

Missziójának Levéltára Malko Tarnovoban (Archiwum Misji Bułgarskiej Zgromadzenia Zmartwychwstańców w Małko Tyrnowo), ahol a rezurrekcionisták iskolájában működő Sáfrány Mihály zenetanítói munkája vonatkozásában is őriznek forrásanyagot.⁹⁰⁹

A nem rezurrekcionista levéltárak, könyvtárak és gyűjtemények is hordozzák magukban a kutatómunka további lehetséges irányát. Itt kell megemlíteni a Bulgáriai Történeti Levéltárat (Български исторически архив), és további bolgár egyházi vagy állami levéltárakat, könyvtárakat, gyűjteményeket. Ehhez hasonlóan megemlítendő a Vatikán Apostoli Levéltára (Archivio Apostolico Vaticano) valamint a Hitterjesztési Kongregáció Levéltára (Archivio della Congregazione per L'Evangelizzazione dei Popoli), a franciaországi Nemzeti Levéltár (Archives Nationales de France) és a Nemzeti Könyvtár (Bibliothèque Nationale de France) és az egyes départementek levéltárai és könyvtárai, valamint a törökországi Állami Levéltár Direktorátusa (Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı). Elképzelhető, hogy a rezurrekcionisták bulgáriai működéséről ezen az intézményekben is őriznek forrásokat. Elképzelhető, hogy az Orosz Föderáció Állami Levéltárában (Государственный архив Российской Федерации) vagy a görögországi Nemzeti Történelmi Levéltárban (Γενική Αρχεία του Κράτους) is vannak források a rend bulgáriai tevékenységéről.

A kutatás további iránya lehet Edirne. Bár a háborúk óriási károkat okoztak itt, nem kizárt, hogy a város levéltárai, helytörténeti gyűjteményei, könyvtárai megőriztek forrásokat a rend tevékenységéről. Azonban fontos leszögezni, hogy a rezurrekcionisták Edirnéből származó forrásanyagát (az edirnei gyűjteményt) a Stara Zagorai Levéltárba helyezték, de a kommunista politikai hatalomátvétel után a Stara Zagorai Levéltárat felforgatták.⁹¹⁰

A téma továbbkutatásának iránya lehet Stara Zagora és Malko Tirnovo katolicizmusa történetnek vizsgálata és a rezurrekcionisták tevékenységéről további források felkutatása a Stara Zagora-i (библиотека родина) és Malko Tirnovo-i (Читалище „Просвета 1914“) városi könyvtárakban, helytörténeti gyűjteményekben, egyházi levéltárakban.

---

⁹⁰⁹ Българо-католическо учебно заведение на отцитъ отъ Обществото отъ Въскресението на Г. Н. Ис. Христа въ Одрин, Отчетъ за учебната година 1897–98, Одринъ 1898, Archiwum Misji Bułgarskiej Zgromadzenia Zmartwychwstańców w Małko Tyrnowo. A Feltámadás Kongregációjának Edirnei Bolgár Katolikus Oktatási Intézménye. Jelentés az 1897-98-as tanévről. Edirne, 1989. Levéltári leltárszám nélkül. A jelentést Wojciech MLECZKO CR „Nauka i świętość” című műve idézi. Vö. MLECZKO 2014. 184.

⁹¹⁰ SOLAK 2013. 151.

Jelen dolgozatban nem kerültek teljes beépítésre a Feltámadás Kongregációjának római levéltárában található⁹¹¹, lengyel nyelvű, kéziratos formában fennmaradt családösszeírások⁹¹², valamint lengyel nyelvű keresztelési⁹¹³, házassági⁹¹⁴ és halotti⁹¹⁵ anyakönyvek Stara Zagorából és Malko Tirnovóból⁹¹⁶- a dolgozatban azonban jelöltem a magyar kapcsolódást a magyar római katolikus családok családneveinek felsorolásával és a képmellékletbe is beépítettem azt. Ennek oka az, hogy ezek a források dolgozatom időbeli keretein (1863-1903) kívül esnek. Mindazonáltal fontos adatokat tudhatunk meg általuk az 1920-as évek két bulgáriai városának katolikus családjairól, lakosairól. Két külön családösszeírás készült Stara Zagora latin és bizánci-szláv rítusú katolikus családjairól. A stara zagorai családösszeírások keltezés és évszám megadása nélkül maradtak ránk. (Elképzelhető, hogy Malko Tirnovo városához hasonlóan az 1923 és 1927 közötti időszakból.) Egy hasonló lengyel nyelvű, kéziratos családösszeírás maradt ránk Malko Tirnovo katolikus családjairól, e forrásban azonban nincs elkülönítve vagy jelölve, hogy az adott család milyen rítushoz tartozott, viszont itt már szerepel keltezés (1927. 07. 17.). A Stara Zagora városából fennmaradt keresztelési, házassági és halotti anyakönyvek listájában már jelölve van az időintervallum: 1923 és 1927 közötti időszakra vonatkozó évekre lebontva közlik a személyek neveit. A Malko Tirnovóból fennmaradt keresztelési, házassági és halotti anyakönyvek ugyancsak az 1923 és 1927 közötti időszak tekintetében közlik évekre lebontva a személyek neveit és informálnak arról, hogy 1887-től 1922-ig hány személy lett megkeresztelve a településen, hány személy kötött házasságot, hány személy hunyt el. Ezen családösszeírások és anyakönyvi jegyzékek fontos lenyomatai a Malko Tirovo-i és Stara

---

⁹¹¹ Megjegyzés: a stara zagorai és malko tirnovoi családösszeírásokon és keresztelés, házassági és halotti anyakönyvek jegyzékein nem szerepel a levéltári leltárszám. A dokumentumok a Feltámadás Kongregációjának római levéltárában találhatók meg.

⁹¹² Spis rodzin katolickich obrządku łacińskiego w Starej Zagorze – Bułgari; Spis rodzin katolickich obrządku wschodniego w Starej Zagorze – Bułgari; Spis rodzin katolickich w M. Tyrnowie – Bułgari.

⁹¹³ Księga chrztów (Liber Baptismorum). (W Starej Zagorze od 1923 do 1927.) Keresztelési anyakönyvek. (Stara Zagorában 1923-tól 1927-ig); Księga chrztów w M. Tyrnowie. (Liber Baptismorum). Keresztelési anyakönyvek Malko Tirnovoban. 1923-tól 1927-ig teljes névlistával, a végén statisztikai összeggel: 1885-től 1922-ig 277 gyermek; 1923-tól 1927-ig 55 gyermek. Összesen (1885-1927): 332 gyermek.

⁹¹⁴ Księga małżeństw (Liber matrimoniorum) od 1923 – 1927 zawartych w St. Zagorze. Házassági anyakönyvek 1923 és 1927 között Stara Zagorában; Księga zawartych małżeństw katolickich w M. Tyrnowie: 1885-1927. Katolikus házassági anyakönyvek Malko Tirnovoban: 1885 és 1927 között. 1923-tól 1927-ig teljes névlistával, a végén statisztikai összeggel: 1885-től 1922-ig 63 házasságkötés; 1923-tól 1927-ig 13 házasságkötés. Összesen (1885-1927): 76 házasságkötés.

⁹¹⁵ Księga członków zmarłych w St. Zagorze. Od 1923 – 1927. Elhunytak anyakönyvi listája Stara Zagorában. 1923-tól 1927-ig; Spis umarłych katolików w M. Tyrnowie. Malko Tyrnowo. 19 lipca 1927. Katolikus elhunytak összeírása Malko Tirnovoban. Malko Tirnovo. 1927. július 19. 1923-tól 1927-ig teljes névlistával, a végén statisztikai összeggel. 1885-től 1922-ig 201 elhunyt személy; 1923-tól 1927-ig 21 elhunyt személy. Összesen (1885-1927): 222 elhunyt személy.

⁹¹⁶ Megjegyzés: Stara Zagorában és Malko Tirnovoban a rezurrekcionisták a megtelepedésük után megszakítás nélkül tudták folytatni lelkipásztori tevékenységüket az első világháború után is.

Zagora-i katolicizmus jelenlétének. A Stara Zagora-i családösszeírások azért is értékesek, mert ezek a források jelzik a családok nevei mellett az adott család rítusát és nemzetiségét is.

A Rezurrekcionista Nővérek 1896-tól 1908-ig működtek Bulgáriában.⁹¹⁷ Dolgozatomban röviden szóltam bulgáriai tevékenységükről a római levéltárban fellelhető források alapján. Azonban elképzelhető, hogy a Rezurrekcionista Nővérek kęty archívumában (Archiwum Sióstr Zmartwychwstanek w Kętach) - ahol Celina Borzęcka anya eredeti levelei is fellelhetők - további forrásokat találni a rezurrekcionista szerzetesek (férfi rend) és a rezurrekcionista nővérek (női rend) bulgáriai munkájáról.

Újabb irányba lehet a téma továbbkutatásának, hogy bulgáriai területen az 1860-as bolgár unió után mely településeken formálódtak bizánci-szláv rítusú bolgár katolikus közösségek. A Feltámadás Kongregációjának római levéltárában fellelhető egy francia nyelvű dokumentum⁹¹⁸, amely felsorolja, hogy Edirne és Gallipoli tartományban mely településeken éltek unitus családok. A kézirat az adott településre vonatkoztatva közli az unitus családok tagjainak számát; a templomok számát, a papok számát és jelzi a katolikus hitet elhagyók számát is. E dokumentumon nincs évszám vagy keltezés jelölve, és bolgár vonatkozásban kevésnek bizonyul, hogy teljes képet adjon valamennyi bolgár unitus településről. Azonban informáló értékkel bír.

A téma továbbkutatási iránya lehet más nyugati férfi rendek (kapucinusok, konventuális ferencesek, asszumpcionista, passzionisták) és női rendek (Szent Szív Nővérek, Irgalmasság Nővérei, Asszumpcionista Nővérek, Eucharisztikus Nővérek) bulgáriai és más balkáni területen végzett munkájának felkutatása a szerzeteskongregációk levéltári forrásai, a nemzeti archívumok, illetve helytörténeti gyűjtemények anyaga alapján.

Érdekes kutatási irány lehet a Bulgáriában és más balkáni területeken kibontakoztatott protestáns missziók feltérképezése is. A rezurrekcionista római levéltárában található egyik forrásdokumentum⁹¹⁹ az európai Törökország protestáns misszióinak helységneveit tartalmazza és jó kiindulási pontul szolgálhat egy jellegű továbbkutatáshoz.

---

⁹¹⁷ IWICKI 2007. 166–167, 169.

⁹¹⁸ *Etat actuel de l' Union Bulgare dans les Provinces d' Adrinople et de Gallipoli. A bolgár unió jelenlegi állapota Edirne és Gallipoli tartományaiban.* A levéltári dokumentum a Rezurrekcionista Kongregáció római levéltárában lelhető fel, nem szerepel rajta levéltári iktatószám. A dokumentum a rezurrekcionista római levéltárának "Missio Bulgarica. Documenta et epistolae. 1861–1947." megjelölésű mappájában található.

⁹¹⁹ *Liste nominative des missions protestantes dans la Turquie d' Europe. Az európai Törökország protestáns misszióinak névlistája.* Keltezés és évszám megjelölése nélkül. A levéltári dokumentumon, mely a Rezurrekcionista Kongregáció római levéltárában lelhető fel, nem szerepel levéltári iktatószám. A dokumentum a levéltár "Missio Bulgarica. Documenta et epistolae. 1861–1947." megjelölésű mappájában található.

FÜGGELÉK

Függelék - I. Táblázatok

I. 1. A Feltámadás Kongregációjának bulgáriai missziójában részt vevő rezurrekcionista áldozópapok, diakónusok és szerzetesek jegyzéke⁹²⁰ a vizsgált időszakban (1863–1903) a forrásokból kinyert adatok alapján.

	A bulgáriai misszióba érkezés ideje és egyéb megjegyzések:	Név:	Szertartásrend:	Egyházi rendi fokozat, hivatásbeli elköteleződés:	Származás:
1.	1863. 07.	Karol Ignacy Kaczanowski (ACR-R 64999. 7–8.)	bizánci-szláv /rítust váltott római rítusról bizánci-szláv rítusra/	rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
2.	1863. 07. (1864-ben elhagyta a missziót)	Martin Janus (ACR-R 64999. 7–8.)		rezurrekcionista szerzetes	olasz
3.	1863. 11.	Tomasz Brzeska* (ACR-R 64999. 8.)	bizánci-szláv /rítust váltott római rítusról bizánci-szláv rítusra/	rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
4.	1863. 11.	Franciszek Zerer/Cerer (ACR-R 64999. 8.)		rezurrekcionista szerzetes	lengyel
5.	1864.	Karol Szymon Kобрzyński* (ACR-R 64999. 8.)	bizánci-szláv /rítust váltott római rítusról bizánci-szláv rítusra/	rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
6.	1864.	Bartłomiej Morawiec* (ACR-R 64999. 8. és BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 16.)		rezurrekcionista szerzetes, diakónus, később archidiakónus	lengyel

⁹²⁰ A jegyzékhez az adatokat Josephus Schaeffer CR *Historia missionis bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C.* című munkája (gépiratban ACR-R 64998 és nyomtatványban ACR-R 64999) az éves missziós előjárói jelentések (ACR-R 64841, ACR-R 64839, ACR-R 64840, ACR-R 64872, APPZ-K: *Sprawozdanie z Missyi bulgarskiej O.O. Zmartwychwstania P. N. Jezusa Chr. przedłożone na Zebraniu ogólnem Zgromadzenia d. 5^{tego} stycznia 1872. przez Tomasza Brzeska, przełożonego domu Adryanopolitańskiego*), a tanévhez kapcsolódó iskolai értesítők (ACR-R 64873, ACR-R 64871, BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90. Établissement d'education des PP. de la Resurrection de N. S. J. C. à Andrinople*, ACR-R 64882: *Bulletin de l'année scolaire 1898-99. Établissement d'education des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople*), két missziós atyától származó levél (ACR-R 64843, BKCz: *Do Jaśnie Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu*) és két oktatási dokumentum (ACR-R: *Plan nauk w Szkole Bulgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwtańców na rok szkolny 1875/1876*, ACR-R 64850.1) és az 1895-ös rezurrekcionista káptalani jegyzőkönyv (APPZ-K: *Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae*) szolgáltatva.

7.	1867.	Raffaello Ferrigno* (ACR-R 64999. 9.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	olasz (nápolyi)
8.	1867. Az iskolai létesítmény ápolója felatakör szerepel neve mellett a tanévi értesítőkben (1889/90-es, 1890/91-es, 1898/99-es tanévi értesítők)	Felix Piechota (ACR-R 64999. 9.) (1889/90: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 16., 1890/91: BNZ Zp. 0088. 8.; 1898/99: ACR-R 64882. 16.)		rezurrekcionista szerzetes	olasz
9.	1867. Josephus Schaeffer CR munkája alapján, aki rezurrekcionista áldozópapként jelöli meg és a Georgiev Dymov néven említi. 1872. Tomasz Brzeska CR 1872. január 5-én kelt jelentése alapján a jelentés megírásakor még csak novícius volt, és Georgi Dymov néven említi.	Georgiev Dimov/Dymov (ACR-R 64999. 9.) Elképzelhető, sőt nagy eséllyel ő az, akit Brzeska atya 1872. január 5-ei jelentése Georgi Dymov néven említ. (APPZ-K: <i>Sprawozdanie z Missyi bulgarskiej O.O. Zmartwychwstania P. N. Jezusa Chr. przedłożone na Zebraniu ogólnem Zgromadzenia d. 5^{tego} stycznia 1872. przez Tomasza Brzeska, przełożonego domu Adryanopolitańskiego . 19.)</i>		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap rezurrekcionista novícius testvér (újonc) volt 1872-ben	bolgár bolgár
10.	1867-re teszi Tomasz Brzeska 1872. október 5-én kelt német nyelvű jelentése Emmanuel Petkov misszióba érkezését. Brzeska atya laikus szerzetestestvérként jelöli meg. 1869-ben jelen volt a misszióban Schaeffer munkája alapján. Schaeffer munkája is szerzetestestvérként jelöli meg. Tomasz Brzeska 1872. január 5-ei jelentésében posztuláns, akinek neve előtt a testvér (Br.) rövidítés szerepel.	Emmanuel Petkov* 1867: (ACR-R 64841. 3.) 1869: (ACR-R 64999.11.) 1872: (APPZ-K: <i>Sprawozdanie z Missyi bulgarskiej O.O. Zmartwychwstania P. N. Jezusa Chr. przedłożone na</i>		rezurrekcionista szerzetes	bolgár

	<p>Keresztneve az 1875/76-os tanév órarendjében olvasható, családnevéről azonban itt nincs adat, és nem szerepel neve mellett a testvérré utaló Br. rövidítés.</p> <p>Az 1875-ből származó oktatási dokumentum nevét már családnevével együtt adja meg: P. (Pan) Emmanuel Petkov, és nem szerepel neve mellett a testvérré utaló Br. rövidítés</p>	<p><i>Zebraniu ogólnem Zgromadzenia d. 5^{tego} stycznia 1872. przez Tomasza Brzeska, przelożonego domu Adryanopolitańskiego .)</i></p> <p>(ACR-R: <i>Plan nauk w szkole Bulgarsko-Katolickiej O. O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875/1876.</i>)</p> <p>1875: (ACR-R: 64850.I.1.)</p>			
11.	1869.	<p>Constantin Chauland*</p> <p>(ACR-R 64999. 11.)</p>		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	francia
12.	1869.	<p>Alexander Szymoński*</p> <p>(ACR-R 64999. 11.)</p>		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
13.	1869.	<p>Ludwik Łukasz Wronowski*</p> <p>(ACR-R 64999. 11.)</p>		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
14.	1869.	<p>Giovanni Bevilacqua/Bevelacqua</p> <p>(ACR-R 64999. 11.)</p>		rezurrekcionista szerzetes	olasz
15.	1869.	<p>Girolamo Manfrini</p> <p>(ACR-R 64999. 11.)</p>		rezurrekcionista szerzetes	olasz
16.	1872. Tomasz Brzeska 1872. január 5-én kelt jelentése alapján a jelentés megírásakor még csak posztuláns volt.	<p>Dymitro Michalov</p> <p>(APPZ-K: <i>Sprawozdanie z Missyi bulgarskiej O.O. Zmartwychwstania P. N. Jezusa Chr. przedložone na Zebraniu ogólnem Zgromadzenia d. 5^{tego} stycznia 1872. przez Tomasza Brzeska, przelożonego domu Adryanopolitańskiego . 20.)</i>)</p>		rezurrekcionista szerzetes	bolgár
17.	1874. november 26-án már biztosan a misszióban szolgált. Schaeffer azonban az 1875-76-os tanévet kapcsolta Głowacki misszióba érkezéséhez.	<p>Edward Glowalski*</p> <p>Az edirnei misszióból 1874. november 16-ai keltezéssel Władysław Czartoryskinek küldött levél alapján már ekkor a misszióban kellett</p>		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel

		<p>lennie, hiszen aláírása szerepel a levélen. (BKCz: <i>Do Jaśnie Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu. Adrianopol dnia 26 Listopada 1874. r. 2.</i>)</p> <p>Schaeffer munkája szerint azonban Głowacki és Smolikowski az 1875-76-os tanévre érkeztek meg. (ACR-R 64999. 15)</p>			
18.	1874 vagy az 1875-76-os tanév kezdete.	<p>Paweł Smolikowski*</p> <p>A misszióba érkezés éve 1874 az 1889-1890-es tanév iskolai értesítője alapján. (BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-1890.</i> 3.)</p> <p>Ugyanakkor 1875/76-os tanév kezdete a misszióba érkezés ideje Schaeffer munkája 15. oldala alapján, azonban Schaeffer Smolikowski bulgáriai működését a 20. oldalon mégis 1874-től 1882-ig terjedő időszakban határozza meg. (ACR-R 64999. 15, 20.)</p>	bizánci-szláv (kat.)	rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
19.	1874. november 26-án már biztosan jelen volt a misszióban szerzetesként. A közösség tagjainak sorában szerepel az aláírása, de nevével később nem találkozunk a bulgáriai misszió vonatkozásában.	<p>Antonio Folcarelli</p> <p>(BKCz: <i>Do Jaśnie Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu. Adrianopol dnia 26 Listopada 1874. r. 2.</i>)</p>		rezurrekcionista szerzetes	olasz
20.	1874. november 26-án már biztosan jelen volt a misszióban. A közösség tagjainak sorában szerepel az aláírása egy Władysław Czartoryski hercegnek írt, Edirnéből kelt levélben.	<p>Mathia/Maciej Moron*</p> <p>(BKCz: <i>Do Jaśnie Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu. Adrianopol dnia 26 Listopada 1874. r. 2.</i>)</p> <p>(ACR-R 64850. I. 1.: <i>Zajęcia Ojców i Braci nauczycielkach w szkole</i></p>		rezurrekcionista szerzetes	lengyel
	Maciej Moron nevével az atyák és testvérek foglalkozási feladatát leíró oktatási				

	dokumentumban (1875) is találkozunk. Keresztneve és a szerzetesi mivoltát jelző rövidítés az 1875/76-os tanév órarendjében olvasható.	<i>Adryanopolskiej.</i> Szerző: Tomasz Brzeska CR 1875-ből.) (ACR-R: <i>Plan nauk w szkole Bułgarsko-Katolickiej O. O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875/1876.</i>)			
21.	1874. november 26-án már biztosan jelen volt a misszióban szerzetesként.	Bazyl Dymov (BKCz: <i>Do Jaśnie Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu. Adrianopol dnia 26 Listopada 1874. r. 2.</i>)		rezurrekcionista szerzetes	bolgár
22.	Az 1882-1883-as tanév idején már biztosan a misszióban tevékenykedett, mert ebben a tanévben vette át a bulgáriai misszió felettese feladatkörét Tomasz Brzeskától. A tanév végi jelentést ⁹²¹ már ő írta.	Walerian Przewłocki (ACR-R 64999. 16.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
23.	Az 1882-1883-as tanévben már biztosan rezurrekcionista kispap volt, aki a szeminárium teológiai képzésének első évét fejezte be ekkor.	Bazyl Garuphalo/ Garufalov (ACR-R 64873. 6.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	bolgár
24.	Az 1882-1883-as tanévben már biztosan rezurrekcionista kispap volt, aki a szeminárium teológiai képzésének második évét fejezte be ekkor. Az 1883-1884-es tanévben az utolsó előtti évet fejezte be a szeminárium teológiai képzésén.	Andreas Spetz (ACR-R 64873. 6. és ACR-R 64781.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	Kanadában született, feltehetően német származású. ⁹²²
25.	Az 1882-1883-as tanévben már biztosan rezurrekcionista kispap volt, aki a szeminárium teológiai képzésének második évét fejezte be ekkor. Az 1883-1884-es tanévben az utolsó előtti évet fejezte be a szeminárium teológiai képzésén.	Charles Bohrer (ACR-R 64873. 6. és ACR-R 64781.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	Strasbourgban született, feltehetően német származású. ⁹²³

⁹²¹ ACR-R 64872: *Compte-rendu de la mission Bulgare-Catholique des P.P. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople pour l'année 1882-1883.* Andrinople 15 Août 1883. Collège Bulgare-Catholique. Szerző: Walerian Przewłocki CR.

⁹²² IWICKI – WAHL 1986. 715. Andreas Spetz a kanadai Berlinben született. 1878-ban Kanadában lépett be a Feltámadás Kongregációjának közösségébe, 1880-ban tette le első fogadalmát. 1884-ben szentelték pappá. IWICKI – WAHL 1986. 715.

⁹²³ IWICKI – WAHL 1986. 715. Charles Bohrer 1878-ban Kanadában lépett be a Feltámadás Kongregációjának közösségébe, 1880-ban tette le első fogadalmát. 1884-ben szentelték pappá. 1905-ig maradt a közösségben, 1905-től egyházmegyes pap. IWICKI – WAHL 1986. 715.

	1905-ig maradt a rezurrekcionista kongregációban, a kongregáció elhagyása után egyházmegyes pap lett.	(IWICKI – WAHL 1986. 715.)		Később világi/egyház-megyes áldozópap	
26.	Az 1882-1883-as tanévben már biztosan rezurrekcionista kispap volt, aki a szeminárium teológiai képzésének második évét fejezte be ekkor. Az 1883-1884-es tanévben az utolsó előtti évet fejezte be a szeminárium teológiai képzésén. 1884-ben már biztosan tevékenykedett a misszióban. Odaadón szolgált Malko Tarnovóban lelkipásztorként, és a rezurrekcionista nővérek munkáját is segítette. ⁹²⁴	Izidor Georgiev (ACR-R 64873. 6; ACR-R 64781; ACR-R 64999. 17; és ACR-R 66389)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	bolgár
27.	Az 1883-1884-es tanévben már biztosan rezurrekcionista szerzetes volt, aki ekkor a szeminárium teológiai képzésének második évét fejezte be.	Władysław Marszałkiewicz (ACR-64781.)		rezurrekcionista szerzetes	lengyel
28.	Az 1889-1890-es tanévben már biztosan rezurrekcionista szerzetes volt, aki ekkor az iskolában tanító professzorok és tanárok közé tartozott, és a gimnáziumban és a szemináriumban is tanított.	Ksawery Wilemski (BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 15.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
29.	Az 1889-1890-es tanévben már biztosan rezurrekcionista szerzetes volt, aki ekkor az iskolában tanító professzorok és tanárok közé tartozott, és a gimnáziumban és a szemináriumban is tanított.	Stanisław Szyller (BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 15.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
30.	Az 1889-1890-es tanévben már biztosan rezurrekcionista szerzetes volt, aki ekkor az iskolában tanító professzorok és tanárok közé tartozott, és a gimnáziumban és az elemi iskolában tanított.	Bernard Zmijewski (BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 15.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
31.	Az 1889-1890-es tanévben már biztosan rezurrekcionista szerzetes volt, aki ekkor az iskolában tanító professzorok és tanárok közé tartozott, és a gimnáziumban tanított.	Konstantin Kertev (BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 15.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	bolgár

⁹²⁴ ACR-R 66389: *Pierwsze Misyonarki Polki*. Adryanopol 10 listopada 1896. r., Adryanopol 11 listopada, Kirklise 12 listopada. A közlemény bevezető részének szerzője Paweł SMOLIKOWSKI C.R., a keltezéssel ellátott tartalmak szerzője pedig Celina BORZECKA anyja, a Bulgáriába küldött rezurrekcionista nővérek felettese.

	<p>Odaadón szolgált Malko Tarnovoban lelkipásztorként, és a rezurrekcionista nővérek munkáját is segítette.</p> <p>Neve már az 1883-1884-es tanév iskolai értesítőjében is szerepel, de akkor még a további munkatársak sorában, még világiként. Ebben a tanévben aritmetikát tanított.</p>	<p>(ACR-R 66389)</p> <p>(ACR-R 64871. II. rész)</p>			
32.	<p>Az 1889-1890-es tanévben már biztosan rezurrekcionista szerzetes volt, aki ekkor az iskolában tanító professzorok és tanárok közé tartozott, és a gimnáziumban tanított.</p> <p>Az 1890/91-es tanévről szóló iskolai értesítőben áldozópapként szerepel neve az interntáus alprefektusaként.</p>	<p>Wacław Nowacki</p> <p>(BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 15.)</p> <p>(BNZ Zp. 0088. 8.)</p>		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
33.	<p>Az 1889-1890-es tanévben már biztosan rezurrekcionista szerzetes volt, aki ekkor az iskolában tanító professzorok és tanárok közé tartozott, és a gimnáziumban tanított.</p>	<p>Józef-Maria Bakalski</p> <p>(BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 15.)</p>		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
34.	<p>Az 1889-1890-es tanévben már biztosan rezurrekcionista szerzetes volt, aki ekkor az iskolában tanító professzorok és tanárok közé tartozott, és a gimnáziumban tanított.</p>	<p>Jan Peleński</p> <p>(BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 15.)</p>		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
35.	<p>Az 1889-1890-es tanévben már biztosan rezurrekcionista szerzetes volt, aki ekkor az iskolában tanító professzorok és tanárok közé tartozott, és a gimnáziumban tanított.</p> <p>Az 1890/91-es iskolai értesítőből tudjuk, hogy német nyelvet tanított.</p>	<p>Franciszek Ofierzyński</p> <p>(BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 16)</p> <p>(BNZ Zp. 0088. 8.)</p>		rezurrekcionista szerzetes	lengyel
36.	<p>Az 1889-1890-es tanévben már biztosan rezurrekcionista szerzetes volt. Neve a professzorok, tanárok sora után a személyi állomány további tagjainak sorában szerepel.</p>	<p>Jan Widuch</p> <p>(BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 16.)</p>		rezurrekcionista szerzetes	lengyel
37.	<p>Az 1890-91-es tanévi értesítőben már szerepel a neve a papi szeminárium rektorhelyetteseként és procuratoraként. Logikát és</p>	<p>August Mosser</p> <p>(BNZ Zp. 0088. 7.)</p>		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	francia (Elzászból való) ⁹²⁵

⁹²⁵ August Mosser CR, a bulgáriai misszió előjárója származása kapcsán a *Missye Katolickie* havonta megjelenő képes magazin 1900-ban megjelent egyik számában olvashatjuk, hogy August Mosser atya Elzászból való volt. ACR-R 66418. I. 231. *Adryanopol*. In: *Missye Katolickie*. Czasopismo miesieczne ilustrowane. Kraków, Wydawnictwo Missyj Katolickich; Warszawa, Przegląd Katolicki, Księg Gebethnera i Wolffa, 1900.

	francia nyelvet tanított a szemináriumban.				
38.	Az 1895-ös rezurekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében a gimnázium és az internátus prefektusaként. Áldozópap és lehetséges, hogy rezurekcionista szerzetes is, azonban neve nem szerepel a Feltámadás Kongregációjának weboldalának élő és elhunyt áldozópapjait, diakónusait és testvéreit összegyűjtő jegyzékében. ⁹²⁶	Antoni Ziebura (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 4.)		áldozópap	lengyel
39.	Az 1895-ös rezurekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében. Történelmet, földrajzot, és ószláv nyelvet tanított. A rezurekcionista rendből átment Szent Bazil rendjébe, a bazilitákhoz Galíciában.	Josaphat Olszewski (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 4.)		eleinte rezurekcionista szerzetes, áldozópap, majd bazilita szerzetes és áldozópap	lengyel
40.	Az 1895-ös rezurekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében superordinatusként.	Wincenty Rapacz (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 4.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
41.	Az 1895-ös rezurekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében az internátus al-prekektusa és pénzügyi munkatársaként.	Jan Kruszyński (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 4.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel
42.	Az 1895-ös rezurekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében. Alapvető hitismereteket, aritmetikát és történelmet tanított.	Józef Ziemia (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis</i>	bizánci-szláv (kat.) (felajánlotta magát a keleti rítusban való szolgálatnak)	rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel

⁹²⁶ A Feltámadás Kongregációjának hivatalos európai weboldalán, a Rezurekcionisták családja menüpont alatt megtalálható az az elektronikus jegyzék, amely a kongregáció élő és elhunyt áldozópapjait, diakónusait és testvéreit gyűjti össze (List of Religioius/ A szerzetesek listája).

Vö: <https://resurrectionist.eu/en/cr-list/?StatusMonk=Active>; továbbá

<https://resurrectionist.eu/en/cr-list/?StatusMonk=Died>. Levétel dátuma: 2023. június 28.

		<i>Hadrianopolitanae.</i> 4.)			
43.	Az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében. Francia nyelvet tanított.	Emmanuel Beaudru (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 4.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	francia
44.	Az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében, mint aki Malko Tarnovoban tanít. 1896-ban Malko Tarnovoban lengyel testvérként ő segítette Izydor Georgiev CR és Konstantij Kertev CR áldozópapok munkáját.	Pawel Madzia APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 5.) (ACR-R 66389)		rezurrekcionista szerzetes	lengyel
45.	1895-ben már biztosan a misszióban szolgált az 1895-ös általános káptalan jegyzéke alapján az edirnei misszióban működő rezurrekcionista papok és szerzetesek sorában. Aritmetikát, geometriát és algebrát tanított.	Felix Ladon (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 4.)	bizánci-szláv (kat.) (felajánlotta magát a keleti rítusban való szolgálatnak)	rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	
46.	Az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében. Lembergől érkezett. Áldozópap és lehetséges, hogy rezurrekcionista szerzetes is, azonban neve nem szerepel a Feltámadás Kongregációjának weboldalának élő és elhunyt áldozópapjait, diakónusait és testvéreit összegyűjtő jegyzékében.	Stefan Ómauki/Ówauki/Owacki (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 4.)		áldozópap	lengyel
47.	Az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében, a kézművesipari/ azaz a mesterségek iskolájának prefektusaként. Áldozópap és lehetséges, hogy rezurrekcionista szerzetes is, azonban neve nem szerepel a Feltámadás Kongregációjának weboldalának élő és elhunyt áldozópapjait, diakónusait és testvéreit összegyűjtő jegyzékében.	Wladyslaw Godlewski (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 5.)		áldozópap	lengyel
48.	Az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében. Pénzügyi munkatárs volt a misszióban.	Józef Gój (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis</i>		rezurrekcionista szerzetes	lengyel

		<i>Hadrianopolitanae.</i> 5.)			
49.	Az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében. Neve nem szerepel a Feltámadás Kongregációjának weboldalának élő és elhunyt áldozópapjait, diakónusait és testvéreit összegyűjtő jegyzékében.	Michal Jafram/ Jafran (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 5.)		szerzetes	lengyel
50.	Az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében, ostiáriusként.	Andrzej Szafranko (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 5.)		rezurrekcionista szerzetes	lengyel
51.	Az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében. Kaikban tevékenykedett.	Pasquale Mollicone/ Pasqualis Mologoni/ (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 5.)		rezurrekcionista szerzetes	olasz
52.	Az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében. Akbunarban tevékenykedett.	Nazareno Maurizi (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 5.)		rezurrekcionista szerzetes	olasz
53.	Az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében. Sekrestyés a latin kápolnában és kincstáros. Neve nem szerepel a Feltámadás Kongregációjának weboldalának élő és elhunyt áldozópapjait, diakónusait és testvéreit összegyűjtő jegyzékében.	Feliks Przybylski (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 5.)		szerzetes	lengyel
54.	Keresztneve az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében, családnevének megadása nélkül. Krakkóból érkezett és szakács volt.	Andrzej testvér (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 5.)		szerzetes	lengyel
55.	Keresztneve az 1895-ös rezurrekcionista káptalan jegyzékében szerepel az edirnei rezurrekcionista rendház papjai és szerzetesei jegyzékében,	Stanislaw testvér (APPZ-K: <i>Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus</i>		szerzetes	lengyel

	családnevének megadása nélkül. Krakkóból érkezett és konyhai feladatokat látott el.	<i>Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.</i> 5.)			
56.	Az 1898-99-es tanévben már biztosan a misszióban szolgált tanárként.	Stanislaw Grycz (ACR-R 64882: <i>Bulletin de l'année scolaire 1898-99. Établissement d'education des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople.</i> 15.)		rezurrekcionista szerzetes, áldozópap	lengyel

Az 1875-ből származó oktatási dokumentum, amely a misszióban működő atyák és testvérek foglalkozási területeit (tanított tárgyak) és az adott tanév évfolyamonként lebontott tanrendjét tartalmazta, felsorolja, hogy név szerint ki és milyen tárgyat, és milyen óraszámban tanított. A *-gal megjelölt személyek az I. 1. sz. és az I. 2. sz. táblázatban azok a személyek voltak, akik 1875-ben tanítottak az edirnei iskolában. A dokumentum a "Tanító atyák és tanító testvérek foglalkozási területei az edirnei iskolában" címet viseli. A benne felsorolt személyek közül sokak neve előtt szerepel az áldozópapra/atyára utaló Oj. /Ojciec/, vagy a szerzetes testvérré utaló Br. /Brat/, vagy a diakónusra utaló Dyak. /Dyakon/ rövidítés. Vannak olyan személynevek is, amelyek neve előtt az úr megfelelőjeként a P. /Pan/ rövidítés szerepel, mely a felnőttkori férfiak világi életállapotát is jelzi. Akiknek a neve előtt nem szerepel semmilyen egyházi vagy világi életállapotra utaló rövidítés, ők még nem töltötték be a felnőttkort, ugyanakkor a rezurrekcionista iskola "volt tanulójaként" vagy "jelenlegi tanulójaként" már tanítottak az iskolában. ACR-R 64850. I. 1.

I. 2. További személyek, akik a rezurrekcionisták bulgáriai missziójába csatlakoztak be világi tanítóként/tanárként, világi áldozópapi hivatásukban ugyancsak tanárként, vagy orvosként a vizsgált időszakban (1863 és 1903 között) a forrásokból kinyert adatok alapján.

	A bulgáriai misszióba érkezés ideje és egyéb megjegyzések:	Név:	Szertartásrend:	Egyházi rendi fokozat, hivatásbeli elköteleződés:	Származás:
1.	1874. november 26-án már biztosan jelen volt a misszióban áldozópapként. A közösség tagjainak sorában szerepel az aláírása, de nevével később nem találkozunk a bulgáriai misszió vonatkozásában.	Jan C. Wallausek (BKCz: <i>Do Jaśnie Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu.</i> Adryanopol dnia 26 Listopada 1874. r. 2.)		áldozópap	nincs rendelkezésre álló információ
2.	1874. november 26-án már biztosan jelen volt a misszióban. A közösség tagjainak sorában szerepel az aláírása Hieronim Kajsiewicz általános rendfőnök névnapki köszöntő levelében, de nevével később nem találkozunk a bulgáriai misszió vonatkozásában.	Maryusz Tlemkobb (ACR-R 64843: <i>Do Najprzewielebniejszego i Najukochańszego Ojca...</i> Adryanopol dnia 30. 1872. 2.)		n. a. (nem szerepel neve mellett semmilyen rövidítés, tehát sem a szerzetes életállapotra sem pedig az áldozópapi életállapotra utaló rövidítés)	nincs rendelkezésre álló információ
3.	Teljes neve az 1875-ből származó oktatási dokumentumban szerepel: P. (Pan) Stefan Kukurli alakban.	Stefan Kukurli* (ACR-R 64.850. I. 1.)		világi tanár	lengyel

	Keresztneve az 1875/76-os tanév órarendjében olvasható.	(ACR-R: <i>Plan nauk w szkole Bulgarsko-Katolickiej O. O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875/1876.</i>)			
4.	1875-ben már biztosan jelen volt a misszióban és tanított az edirnei iskolában. Az 1875-ös oktatási dokumentumban keresztneve nem szerepel, csak családneve.	Dzianzyzov* (ACR-R 64850. I. 1.)		világi tanár	feltételezhetően vagy bolgár vagy török
5.	Az 1875-ben már biztosan jelen volt a misszióban és tanított az edirnei iskolában.	Pawel Marynov* (ACR-R 64850. I. 1.)		világi tanár	bolgár
6.	Az 1875-ben már biztosan jelen volt a misszióban és tanított az edirnei iskolában. A Michał keresztnév szerepel az 1875/76-os tanév órarendjében a tanítók között, amely feltételezhetően Michał Szyszmanovot jelöli.	Michał Szyszmanov* (ACR-R 64850. I. 1.) (ACR-R: <i>Plan nauk w szkole Bulgarsko-Katolickiej O. O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875/1876.</i>)		világi tanár	bolgár
7.	Az 1883/84-es tanévi értesítőben a rezurrekcionisták edirnei oktatási létesményében világi tanárként latin nyelvet, bolgár nyelvet és egyházi szláv nyelvet tanított. Az 1889/90-es tanévi értesítőben is szerepel a neve az iskola világi tanárai sorában. Bolgár nyelvet és egyházi szláv nyelvet tanított. Az 1890/91-es tanévi értesítőben is szerepel a neve az iskola világi tanárai között, és ugyancsak bolgár nyelvet és egyházi szláv nyelvet tanított.	Georgi Golchev (ACR-R 64871. II. rész) (BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 16.) (BNZ Zp. 0088. 8.)		világi tanár	bolgár
8.	Az 1883/84-es tanévi értesítőben a rezurrekcionisták edirnei oktatási létesményében világi tanárként filozófiát, latin nyelvet, fizikát, fiziológiát, asztronómiát és matematikát tanított.	Ignacy Machnikowski (ACR-R 64871. II. rész)		világi tanár	lengyel
9.	Az 1883/84-es tanévi értesítőben a rezurrekcionisták edirnei oktatási létesményében világi tanárként francia nyelvet és filozófiát tanított.	Alfred Poilleux (ACR-R 64871. II. rész)		világi tanár	francia
10.	Az 1883/84-es tanévi értesítőben a rezurrekcionisták edirnei	François Martinchich (ACR-R 64871. II. rész)		világi tanár	

	oktatási létesményében világi tanárként francia nyelvet, német nyelvet, rajzot és kalligráfiát tanított.				
11.	Az 1883/84-es tanévi értesítőben a rezurrekcionisták edirnei oktatási létesményében világi tanárként török nyelvet tanított.	Izet Bey (ACR-R 64871. II. rész)		világi tanár	török
12.	Az 1883/84-es tanévi értesítőben a rezurrekcionisták edirnei oktatási létesményében egyházi személyként (apátként) francia nyelvet tanított.	Athan. Naskidov (ACR-R 64871. II. rész)		apát	bolgár
13.	Az 1883/84-es tanévi értesítőben a rezurrekcionisták edirnei oktatási létesményében világi tanárként a további munkatársak sorában szerepel, bolgár nyelvet tanított.	Ivan Guitchev (ACR-R 64871. II. rész)		világi tanár	bolgár
14.	Az 1883/84-es tanévi értesítőben a rezurrekcionisták edirnei oktatási létesményében világi tanárként a további munkatársak sorában szerepel, földrajzot és aritmetikát tanított.	Paul Nockov (ACR-R 64871. II. rész)		világi tanár	bolgár
15.	Az 1883/84-es tanévi értesítőben a rezurrekcionisták edirnei oktatási létesményében világi tanárként a további munkatársak sorában szerepel, zoológiát, botanikát és szóbeli gyakorlatokat tanított.	Garabet Jakubian (ACR-R 64871. II. rész)		világi tanár	örmény
16.	Az 1889/90-es tanévi értesítőben szerepel a neve az egyházi tanárok sorában. Francia nyelvet tanított Neve 1890/91-es tanévi értesítőben is szerepel, ugyancsak az egyháziak sorában. Francia nyelvet tanított.	Celestyn atya (BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 16.) (BNZ Zp. 0088: <i>Missya i zakład wychowawczy XX. Zmartwychwstania Pańskiego w Adryanopolu. Sprawozdanie za rok szkolny 1890/1.</i> 1892. 8.)		áldozópap	
17.	Az 1889/90-es tanévi értesítőben is szerepel a neve az iskola további munkatársai sorában.	Bronisław Kreszkiewicz R. C. (BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 16.)		szerzetes	lengyel

	Aritmetikát, geometriát, német nyelvet tanított.				
18.	<p>Az 1889/90-es tanévi értesítőben szerepel a neve az iskola világi tanárai sorában. Török nyelvet tanított ebben a tanévben.</p> <p>Az 1890/91-es tanévi értesítőben is szerepel a neve az iskola világi tanárai sorában. Török nyelvet tanított.</p> <p>Az 1898-99-es tanév értesítőjében is szerepel a neve a világi tanárok/professzorok jegyzékében, ekkor török nyelv mellett örmény nyelvet is tanított.</p>	<p>Megerdzic/ Meguerditch Garabetian</p> <p>(BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 16.)</p> <p>(BNZ Zp. 0088.8.)</p> <p>(ACR-R 64882: <i>Bulletin de l'année scolaire 1898-99. Établissement d'éducation des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople.</i> 16.)</p>		világi tanár	örmény
19.	<p>Az 1889/90-es tanévi értesítőben szerepel a neve a további munkatársak sorában. Aritmetikát, bolgár nyelvet, francia nyelvet, egyházi szlávot, rajzot és kalligráfiát tanított ebben a tanévben.</p> <p>Az 1890/91-es tanévi értesítőben is szerepel a neve az iskola világi tanárai sorában. Ebben a tanévben ugyancsak aritmetikát, bolgár nyelvet, francia nyelvet, egyházi szlávot, rajzot és kalligráfiát tanított.</p>	<p>Christo/Kristofur Zlatilov</p> <p>BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 16.)</p> <p>(BNZ Zp. 0088. 8.)</p>		világi tanár	bolgár
20.	<p>Az 1889/90-es tanévi értesítőben neve mellett az iskolai létesítmény orvosa bejegyzés áll.</p> <p>Az 1890/91-es tanévi értesítőben is szerepel a neve az iskola orvosaként.</p>	<p>Rudolf Gutowski</p> <p>BKCz: <i>Bulletin de l'année scolaire 1889-90.</i> 16.)</p> <p>(BNZ Zp. 0088. 8.)</p>		orvos	lengyel
21.	<p>Az 1890/91-es tanévi értesítőben szerepel a neve az iskola világi tanárai</p>	<p>Sárfány Mihály (Michal Szafrany)</p> <p>(BNZ Zp. 0088. 8.)</p>		világi tanár	magyar

	sorában. Zenét tanított minden tanuló számára.				
22.	<p>Az 1898-99-es tanév értesítőjében a tanárok/professzorok jegyzékében szerepel, áldozópapként és az externátus igazgatójaként.</p> <p>Elképzelhető, hogy nem rezurrekcionista, hanem marista áldozópap vagy világi/egyházmegyés áldozópap, ugyanis nevét nem tartalmazza a Feltámadás Kongregációjának weboldalának élő és elhunyt áldozópapjait, diakónusait és testvéreit összegyűjtő jegyzéke.⁹²⁷</p>	<p>Augustin Wiatrek</p> <p>(ACR-R 64882: <i>Bulletin de l'année scolaire 1898-99. Établissement d'education des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople.</i> 15.)</p>		áldozópap	lengyel
23.	<p>Az 1898-99-es tanév értesítőjében a tanárok/professzorok jegyzékében szerepel áldozópapként és alapvető hitismereteket, francia és német nyelvet és éneket tanított.</p> <p>Elképzelhető, hogy nem rezurrekcionista, hanem marista áldozópap vagy világi/egyházmegyés áldozópap, ugyanis nevét nem tartalmazza a Feltámadás Kongregációjának weboldalának élő és elhunyt áldozópapjait, diakónusait és testvéreit összegyűjtő jegyzéke.</p>	<p>Jan Mikolajewski</p> <p>(ACR-R 64882: <i>Bulletin de l'année scolaire 1898-99. Établissement d'education des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople.</i> 16.)</p>		áldozópap	lengyel
24.	<p>Az 1898-99-es tanév értesítőjében a világi tanárok/professzorok jegyzékében szerepel, hangszeres zenét tanított.</p>	<p>Joseph Fellel</p> <p>(ACR-R 64882: <i>Bulletin de l'année scolaire 1898-99. Établissement d'education des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople.</i> 16.)</p>		világi tanár	
25.	<p>Az 1898-99-es tanév értesítőjében a világi tanárok/professzorok</p>	<p>Benlian</p> <p>(ACR-R 64882: <i>Bulletin de l'année</i></p>		világi tanár	örmény

⁹²⁷ A Feltámadás Kongregációjának hivatalos európai weboldalán, a Rezurrekcionista családja menüpont alatt megtalálható az az elektronikus jegyzék, amely a kongregáció élő és elhunyt áldozópapjait, diakónusait és testvéreit gyűjti össze (List of Religious/ A szerzetesek listája).

Vö: <https://resurrectionist.eu/en/cr-list/?StatusMonk=Active>; továbbá <https://resurrectionist.eu/en/cr-list/?StatusMonk=Died>. Levétel dátuma: 2023. június 28.

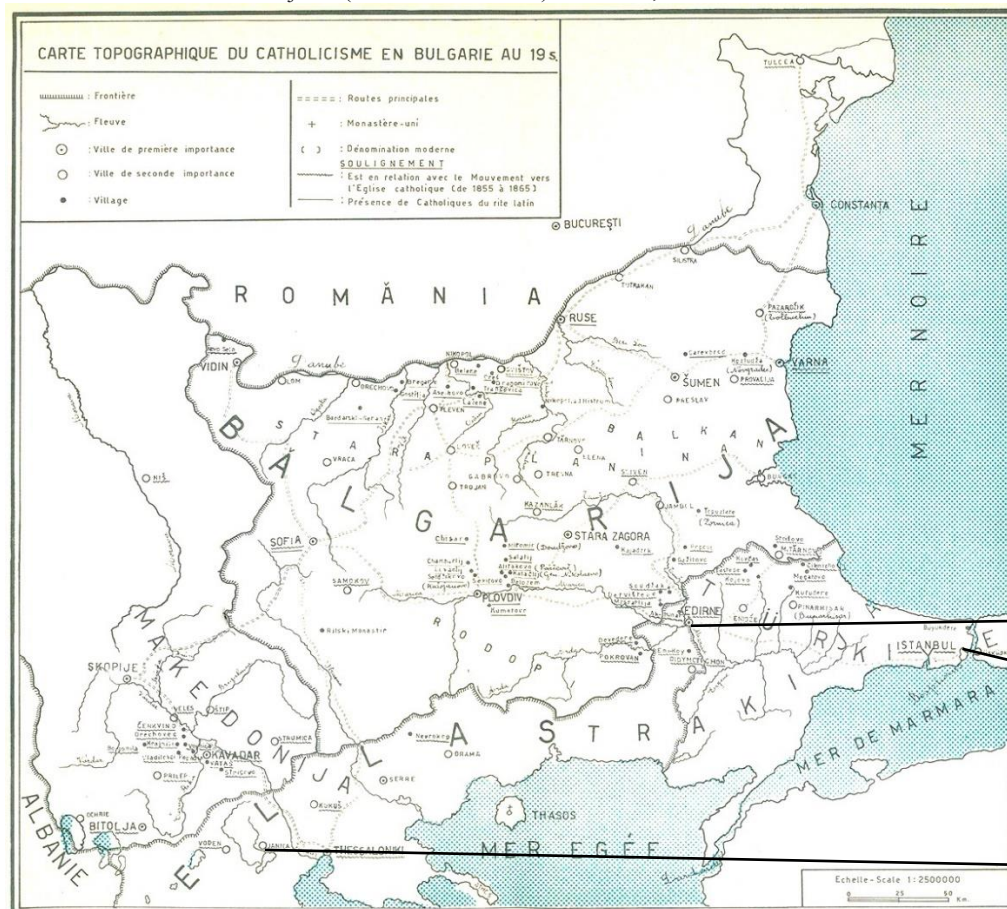
	jegyzékében szerepel, műszaki rajzot tanított.	<i>scolaire 1898-99. Établissement d' education des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople. 16.)</i>			
26.	Az 1898-99-es tanév értesítőjében szerepel a neve az oktatási létesítmény orvosaként.	D. Benlian (ACR-R 64882: <i>Bulletin de l' année scolaire 1898-99. Établissement d' education des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople. 16.)</i>)		az iskolai létesítmény orvosa	örmény
27.	Az 1898-99-es tanév értesítőjében a világi tanárok/professzorok jegyzékében szerepel, francia nyelvet, aritmetikát, geometriát, földrajzot és történelmet tanított.	Thoros Papisian (ACR-R 64882: <i>Bulletin de l' année scolaire 1898-99. Établissement d' education des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople. 16.)</i>)		világi tanár	örmény
28.	Az 1898-99-es tanév értesítőjében a világi tanárok/professzorok jegyzékében szerepel, bolgár nyelvet és aritmetikát tanított.	Ivan Antonov (ACR-R 64882: <i>Bulletin de l' année scolaire 1898-99. Établissement d' education des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople. 16.)</i>)		világi tanár	bolgár
29.	Az 1898-99-es tanév értesítőjében a világi tanárok/professzorok jegyzékében szerepel, természetrajzot, bolgár nyelvet, aritmetikát és könyvelést tanított.	Christo Dimitrov (ACR-R 64882: <i>Bulletin de l' année scolaire 1898-99. Établissement d' education des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople. 16.)</i>)		világi tanár	bolgár
30.	Az 1898-99-es tanév értesítőjében a világi tanárok/professzorok jegyzékében szerepel, bolgár nyelvet és földrajzot tanított.	Stefan Zlatilov (ACR-R 64882: <i>Bulletin de l' année scolaire 1898-99. Établissement d' education des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople. 16.)</i>)		világi tanár	bolgár

Az 1875-ből származó oktatási dokumentum, amely a misszióban működő atyák és testvérek foglalkozási területeit (tanított tárgyak) és az adott tanév évfolyamonként lebontott tanrendjét tartalmazta, felsorolja, hogy név szerint ki és milyen tárgyat, és milyen óraszámban tanított. A *-gal megjelölt személyek az I. 1. sz. és az I. 2. sz. táblázatban azok a személyek voltak, akik 1875-ben tanítottak az edirnei iskolában. A dokumentum a "Tanító atyák és tanító testvérek foglalkozási területei az edirnei iskolában" címet viseli. A benne felsorolt személyek közül sokak neve előtt szerepel az áldozópapa/atyára utaló Oj. /Ojciec/, vagy a szerzetes testvérré utaló Br. /Brat/, vagy a diakónusra utaló Dyak. /Dyakon/ rövidítés. Vannak olyan személynevek is, amelyek neve előtt az úr megfelelőjeként a P. /Pan/ rövidítés szerepel, mely a felnőttkorú férfiak világi életállapotát is jelzi. Akiknek a neve előtt nem szerepel semmilyen egyházi vagy világi életállapotra utaló rövidítés, ők még nem töltötték be a felnőttkort, ugyanakkor a rezurrekcionista iskola "volt tanulójaként" vagy "jelenlegi tanulójaként" már tanítottak az iskolában. ACR-R 64850. I. 1.

Függelék – II. Térképmelléletek

II. 1. A bolgár unitus egyház kolóniái és templomai 1863-ban (ACR-R 64848. 4.)

A szimbólumok nélküli térképvázlat Ivan Sofranov „*Histoire du mouvement bulgare vers l'église catholique au XIXe siècle*. 1. Tom., Première période: les origines, 1855–1865” című munkájából (SOFRANOV 1960.) származik, és a 400. oldalt követő oldalszám nélküli kihajtható oldalon található térképmelléklet kicsinyített mása.

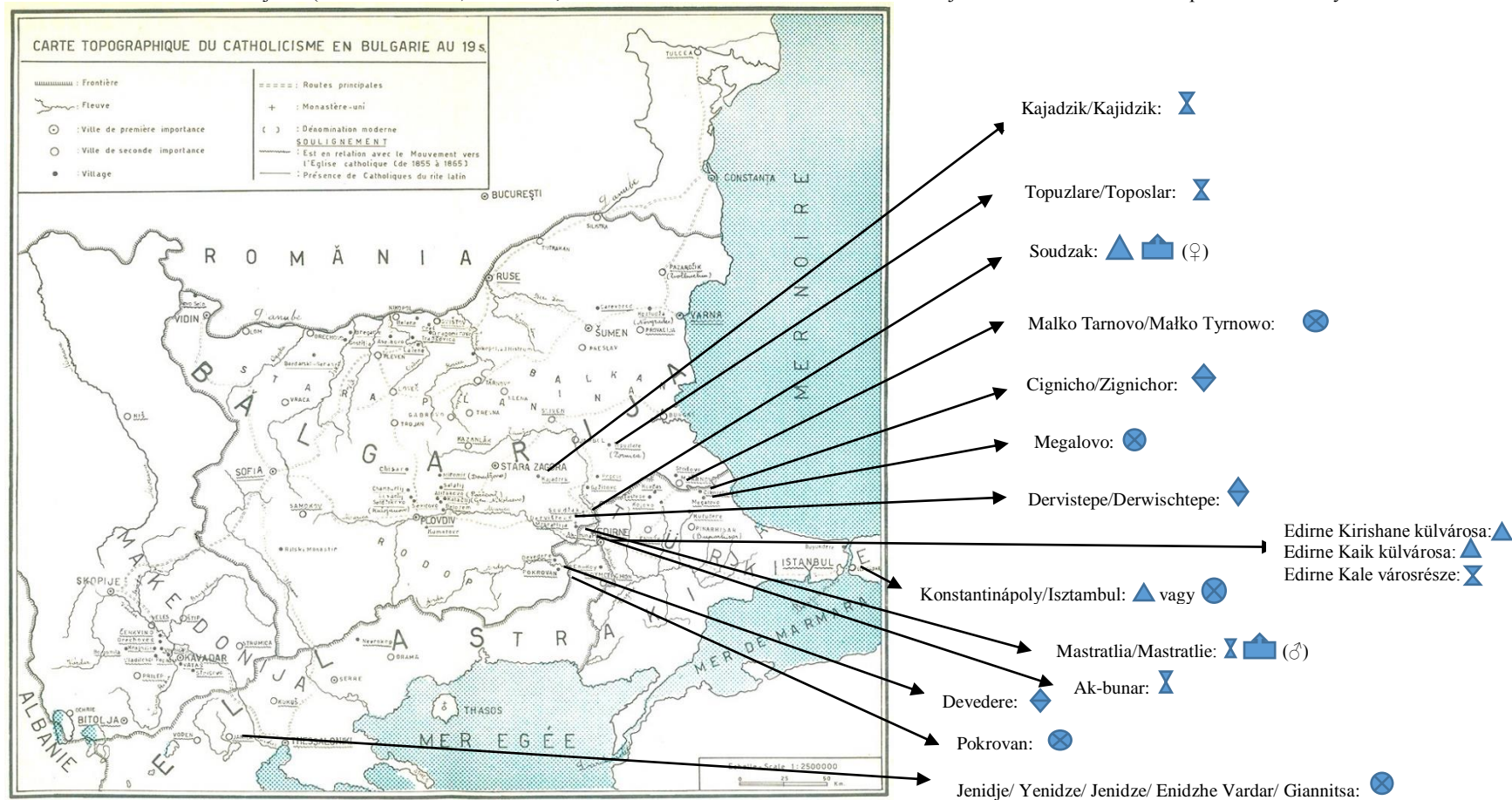
- Edirne: ◆
- Edirne Kaik külváros: ●
- Edirne Kirishane külváros: ●
- Konstantinápoly/Isztambul: ◆
- Jenidje/ Yenidze/ Jenidze
Enidzhe Vardar/ Giannitsa: ◆

Unitus templommal rendelkező bolgár városok, települések 1863-ban: ●

A bolgár uniós mozgalom katolikus kolóniái 1863-ban: ◆

A konstantinápolyi, a szaloniki környéki jenidzei és az edirnei katolikus kolóniákon kívül csupán 3 falu (név szerint nincsenek pontosítva az 1872. október 5-ei jelentésben) és két templom: az Edirne külvárosi részén fekvő kirishanei újkatolikus bolgárok temploma és az Edirne külvárosi részén fekvő kaiki templom tartozott a bulgáriai bizánci-szláv katolikus közösségekhez.

II/2. A bolgár unitus egyház fatemplomai, kőtemplomai, kápolnái és istentisztelet céljára létesült építmény nélküli vallási közösségei 1872-ben (ACR-R 64848. 4.) A szimbólumok nélküli térképvázlat Ivan Sofranov „Histoire du mouvement bulgare vers l'église catholique au XIXe siècle. 1. Tom., Première période: les origines, 1855-1865” című munkájából (SOFRANOV 1960.) származik, és a 400. oldalt követő oldalszám nélküli kihajtható oldalon található térképmelléklet kicsinyített mása.

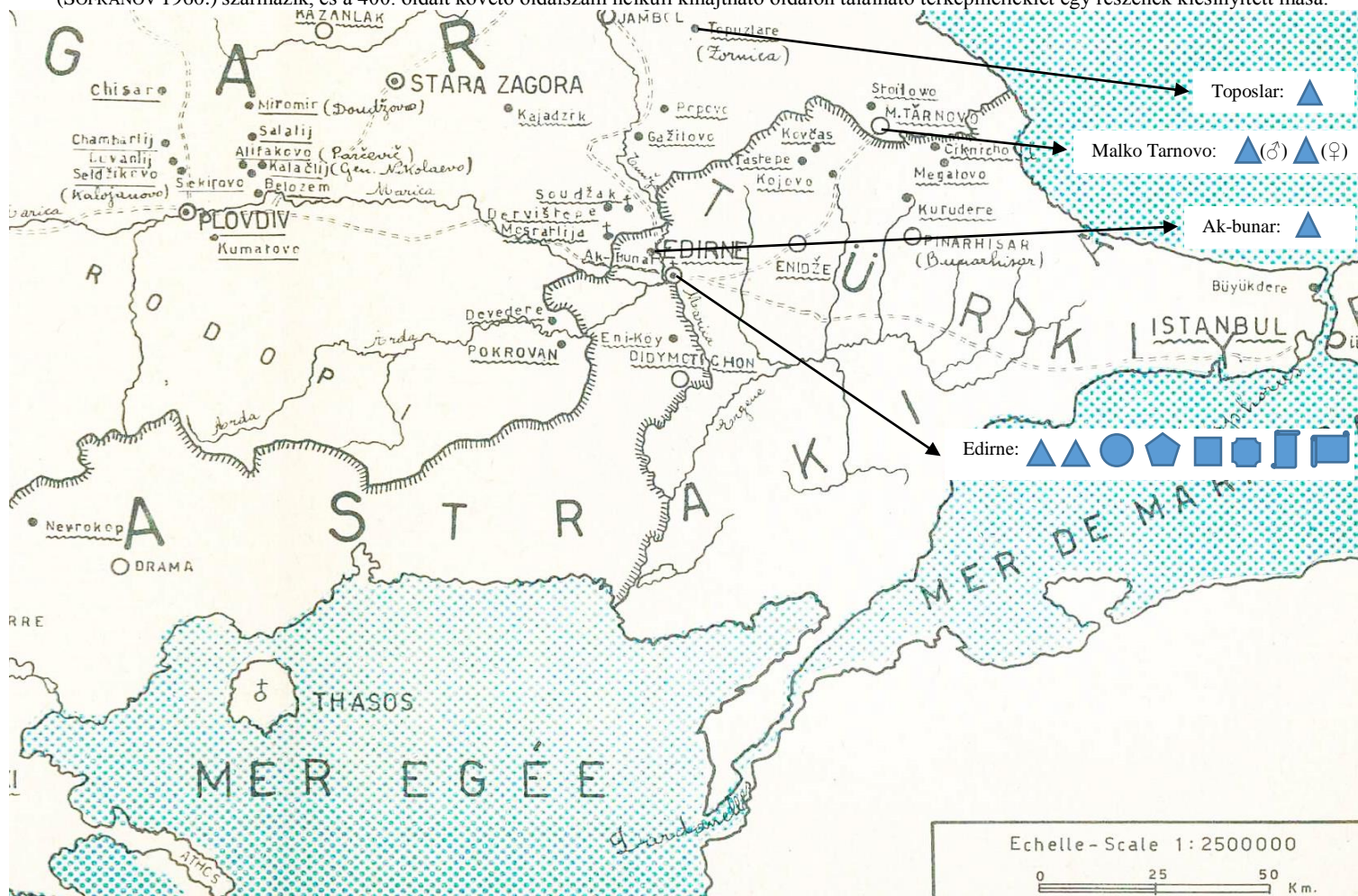
unitus kőtemplom: ● unitus fatemplom: ▲ unitus kápolna: X unitus monostor: 🏠 közösség templom vagy kápolna nélkül: ◆

Sofranov térképe nem ábrázolja a következő településeket, amelyek azonban szerepelnek az 1872. október 5-ei előljáró jelentésben: Blatza, Elagijum, Jenike, Kirazimovo. Blatza település a jelentés szerint templommal rendelkezett, de a jelentés nem közölte, hogy ez fatemploma vagy kőtemploma-e. Konstantinápoly is szerepel a jelentésben a lazaristák latin templomával mint a bolgár unitus egyház istentiszteleti helyszíne, de itt se közölte a jelentés, hogy temploma kő-vagy fatemploma volt-e. Elagijum település a jelentés alapján kőtemplommal rendelkezett, Jenike pedig kápolnával. Zignichor és Kirazimovo olyan települések, melyben unitus közösség élt, de nem rendelkezett se templommal, se kápolnával. Soudzakban női, Mastratieben férfi monostor volt. Jenike elképzelhető, hogy a trákiai Enidze/Jenidje/Jenidze német megfelelője. A makedóniai Jenidje városában a kőtemplomhoz katolikus kolóniák is tartoztak. (ACR-R 64848. 4.)

II/3. A rezurrekcionisták által fenntartott alap-, közép-, és felsőfokú oktatási és papnevelő létesítmények (1863–1903)

(ACR-R 66418. I. 232; BKCz. Bulletin de l'année scolaire 1889-90. 6-8, 11-12, 14,18; ACR-R 64868; ACR-R 64871. III. és IV. részek)

A szimbólumok nélküli térképvázlat Ivan Sofranov „Histoire du mouvement bulgare vers l'église catholique au XIXe siècle. 1. Tom., Première période: les origines, 1855-1865” című munkájából (SOFRANOV 1960.) származik, és a 400. oldalt követő oldalszám nélküli kihajtható oldalon található térképmelléklet egy részének kicsinyített mása.

elemi iskola: ▲ internátus: ● externátus: ◡ kézművesipari iskola: ■ kisseminárium: ◼ papképző szeminárium: ◻ felkészítő képző: ▭

Függelék – III. A rezurrekcionisták oktatási tevékenységének tartalmához, időben szabályozott rendjéhez kapcsolódó dokumentumok

III. 1. A rezurrekcionisták edirnei iskolájának 1875-76-os tanévi, kéziratban fennmaradt órarendjének⁹²⁸ szerkesztett mása.

A Rezurrekcionista Atyák Bolgár Katolikus Iskolájának tanterve az 1875-1876-os tanévre ⁹²⁹							
napok	órák	elemi iskolai osztályok		gimnáziumi osztályok		korábbi/régebbi osztályok	
		alsóbb osztály(ok)	magasabb osztály(ok)	I. osztály	II. osztály	IV. osztály	V. osztály
hétfő	8 – 9	üdvösségtörténet <i>Bartłomiej</i> ⁹³⁰ d. ⁹³¹	olvasás egyházi szláv nyelven <i>Michał</i>	üdvösségtörténet <i>Lukasz a.</i>	latin nyelv <i>Pawel a.</i>	aritmetika <i>Alexander a.</i>	francia nyelv <i>Rafał a.</i>
	9 – 10	katekizmus ismétlés <i>Michał</i> ⁹³²	üdvösségtörténet <i>Bartłomiej d.</i>	latin nyelv <i>Pawel a.</i> ⁹³⁸	katekizmus <i>Lukasz a.</i>	francia nyelv <i>Rafał a.</i>	aritmetika <i>Alexander a.</i>
	10 – 11	olvasás és írás bolgárul <i>Michał</i>	aritmetika <i>Maciej</i> ⁹³⁵ t. ⁹³⁶	aritmetika <i>Alexander a.</i> ⁹³⁹	üdvösségtörténet <i>Lukasz a.</i>	egyetemes történelem <i>Stefan ú.</i>	fizika <i>Szymon a.</i>

⁹²⁸ ACR-R: *Plan nauk w Szkole Bulgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875-1876.* (A rezurrekcionista atyák bolgár katolikus iskolájának tanterve az 1875-1876-os tanévre. Tantárgyfelosztások a tanárok neveivel a hét tanítási napjaira.) Szerző nélkül, oldalszámozás nélkül, keltezés nélkül. A levéltári dokumentumon, mely a Rezurrekcionista Kongregáció római levéltárában lelhető fel, nem szerepel levéltári iratkatszám, csupán az 1875/76-os (iskolai) év feltüntetése.

⁹²⁹ ACR-R: *Plan nauk w Szkole Bulgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875-1876.*

⁹³⁰ Bartłomiej Morawiec rezurrekcionista diakónus. ACR-R 64850. I. 1

⁹³¹ A d. a diakónus (szerpap) rövidítése, ahogyan az eredeti lengyel nyelvű órarendben a D., amely a Dyakon rövidítése.

⁹³² A Michał keresztnév mellett nem szerepel életállapotra utaló jelzés, tehát 1875-ben világi személyként tanított a rezurrekcionisták iskolájában. Minden bizonnyal ő Mikhail Szyszmanov, aki tanítványa volt a rezurrekcionistáknak. ACR-R 64850. I. 1.

⁹³⁵ Maciej Moroń rezurrekcionista szerzetes testvér. ACR-R 64850. I. 1.

⁹³⁶ A t. a testvér rövidítése, ahogyan az eredeti lengyel nyelvű órarendben a Br., amely a Brat rövidítése.

⁹³⁸ Paweł Smolikowski rezurrekcionista áldozópap. ACR-R 64850. I. 1.

⁹³⁹ Alexander Szymoński rezurrekcionista áldozópap. ACR-R 64850. I. 1.

	11 – 12	olvasás és írás bolgáru <i>Michał</i>	rajz <i>Bartłomiej d.</i>	bolgár nyelv <i>Stefan ú.</i>	német nyelv <i>Edward a.</i>	török nyelv <i>török tan.</i> ⁹⁴⁰	török nyelv <i>török tan.</i>
	2 – 3	olvasás és írás bolgáru <i>Michał</i>	olvasás és írás latinul <i>Maciej t.</i>	rajz <i>Bartłomiej d.</i>	egyházi szláv nyelv <i>Paweł a.</i>	egyháztörténelem <i>Łukasz a.</i>	német nyelv <i>Edward a.</i>
	3 – 4	aritmetika <i>Paweł</i> ⁹³³	fejben végzett gyakorlás <i>Łukasz a.</i>	kalligráfia <i>Bartłomiej d.</i>	bolgár nyelv <i>Stefan ú.</i>	latin nyelv <i>Paweł a.</i>	latin nyelv <i>Paweł a.</i>
	4 – 5	4-4 ½ ének <i>Emmanuel</i> ⁹³⁴	ének <i>Emmanuel ú.</i> ⁹³⁷	ének <i>Emmanuel ú.</i>	-----	-----	-----
kedd	8 – 9	olvasás és írás bolgáru <i>Paweł</i>	katekizmus <i>Łukasz a.</i>	egyházi szláv nyelv <i>Paweł a.</i>	francia nyelv <i>Rafał a.</i> ⁹⁴⁵	német <i>Edward a.</i>	egyetemes történelem <i>Stefan ú.</i>
	9 – 10	fejben számolás ⁹⁴¹ <i>Michał</i>	rajz <i>Bartłomiej d.</i>	latin nyelv <i>Paweł a.</i>	geometria <i>Alexander a.</i>	katekizmus <i>az előljáró a.</i> ⁹⁴⁶	katekizmus <i>az előljáró a.</i>
	10 – 11	olvasás és írás bolgáru <i>Bartłomiej d.</i>	olvasás és írás bolgáru <i>Michał</i>	katekizmus <i>Łukasz a.</i>	aritmetika <i>Alexander a.</i>	geometria <i>Szymon a.</i> ⁹⁴⁷	bolgár nyelv <i>Stefan ú.</i>
	11 – 12	katekizmus <i>Łukasz</i> ⁹⁴² <i>a.</i> ⁹⁴³	katekizmus ismétlés <i>Michał</i>	német nyelv <i>Edward a.</i> ⁹⁴⁴	latin nyelv <i>Paweł a.</i>	bolgár nyelv <i>Stefan ú.</i>	soldometria ⁹⁴⁸ <i>Szymon a.</i>

⁹³³ A Paweł keresztnév mellől ugyancsak hiányzik az életállapokra utaló jelzés; tehát 1875-ben ő is világi személyként tanított a rezurrekcionisták iskolájában. Minden bizonnyal ő Pavel Marynov, aki 1875-ben a rezurrekcionisták iskolájának idősebb tanulójaként már maga is tanított fiatalabbakat. ACR-R 64850. I. 1.

⁹³⁴ Emmanuel Petkov. ACR-R 64850. I. 1.

⁹³⁷ Az ú. az úr rövidítése, ahogyan az eredeti lengyel nyelvű órarendben a P., amely a Pan rövidítése.

⁹⁴⁰ Az eredeti lengyel nyelvű órarendben a török nyelvi óra alatt személynév nem szerepel (a török nyelvet tanító tanárnév helyén), csupán a Nau. Turek megjegyzés (Nauczyciel Turek).

⁹⁴¹ A „fejben számolás” tantárgyi elnevezést használtam a lengyel órarendben szereplő Rachunki Umysłowe magyar megfelelőjeként.

⁹⁴² Ludwik Łukasz Wronowski rezurrekcionista áldozópap. ACR-R 64850. I. 1.

⁹⁴³ Az a. az atya rövidítésére szolgál, ahogyan az eredeti lengyel nyelvű órarendben az Oj., amely az Ojciec rövidítése.

⁹⁴⁴ Edward Głowacki rezurrekcionista áldozópap. ACR-R 64850. I. 1.

⁹⁴⁵ Raffaello Ferrigno rezurrekcionista áldozópap. ACR-R 64850. I. 1.

⁹⁴⁶ A rezurrekcionisták bulgáriai missziójának előljárója/felettese Tomasz Brzeska rezurrekcionista áldozópap volt az 1875-76-os tanévben. ACR-R 64850. I. 1.

⁹⁴⁷ Szymon Kобрzyński rezurrekcionista áldozópap. ACR-R 64850. I. 1.

⁹⁴⁸ Soldometria (a lengyel nyelvű órarendben Soldometria) a matematika tudományán belül minden bizonnyal a geometria egyik ága: a térgeometria.

	2 – 3	olvasás és írás bolgáru <i>Michał</i>	olvasás egyházi szláv nyelven <i>Paweł</i> aritmetika <i>Maciej t.</i>	francia nyelv <i>Maciej t.</i> földrajz <i>Stefan ú.</i> -----	rajz <i>Bartłomiej d.</i> kalligráfia <i>Bartłomiej d.</i> ének <i>Emmanuel ú.</i>	latin nyelv <i>Paweł a.</i> természetrájz <i>Konstanty a.</i> ének <i>Emmanuel ú.</i>	latin nyelv <i>Paweł a.</i> egyháztörténelem <i>Lukasz a.</i> ének <i>Emmanuel ú.</i>
szerda	8 – 9	üdvösségtörténet <i>Bartłomiej d.</i>	fejben számolás <i>Stefan⁹⁵⁰ ú.</i>	üdvösségtörténet <i>Lukasz a.</i>	latin nyelv <i>Paweł a.</i>	francia nyelv <i>Rafał a.</i>	algebra <i>Alexander a.</i>
	9 – 10	aritmetika <i>Paweł</i>	üdvösségtörténet <i>Bartłomiej d.</i>	aritmetika <i>Alexander a.</i>	katekizmus <i>Lukasz a.</i>	latin nyelv <i>Paweł a.</i>	latin nyelv <i>Paweł a.</i>
	10 – 11	fejben végzett gyakorlás ⁹⁴⁹ <i>Lukasz a.</i>	olvasás és írás bolgáru <i>Michał</i>	latin nyelv <i>Paweł a.</i>	földrajz <i>Stefan ú.</i>	aritmetika <i>Alexander a.</i>	kémia <i>Szymon a.</i>
	11 – 12	olvasás és írás bolgáru <i>Paweł</i>	olvasás és írás bolgáru <i>Michał</i>	bolgár nyelv <i>Stefan ú.</i>	üdvösségtörténet <i>Lukasz a.</i>	fizika <i>Szymon a.</i>	egyházi szláv nyelv <i>Paweł a.</i>
	2 – 3	olvasás és írás bolgáru <i>Michał</i>	aritmetika <i>Maciej t.</i>	rajz <i>Bartłomiej d.</i>	egyházi szláv nyelv <i>Paweł a.</i>	földrajz <i>Stefan ú.</i>	német nyelv <i>Edward a.</i>
	3 – 4	katekizmus ismétlés <i>Paweł</i>	olvasás és írás latinul <i>Maciej t.</i>	kalligráfia <i>Bartłomiej d.</i>	bolgár nyelv <i>Stefan ú.</i>	rajz <i>Konstanty a.</i>	rajz <i>Konstanty a.</i>
	4 – 5	4-4 ½ ének <i>Emmanuel</i>	ének <i>Emmanuel ú.</i>	ének <i>Emmanuel ú.</i>	-----	-----	-----
péntek	8 – 9	olvasás és írás bolgáru <i>Bartłomiej d.</i>	katekizmus ismétlés <i>Michał</i>	üdvösségtörténet <i>Lukasz a.</i>	francia nyelv <i>Rafał a.</i>	egyházi szláv nyelv <i>Paweł a.</i>	bolgár nyelv <i>Stefan ú.</i>
	9 – 10	fejben számolás <i>Michał</i>	aritmetika <i>Maciej t.</i>	latin nyelv <i>Paweł a.</i>	geometria <i>Alexander a.</i>	katekizmus <i>az előljáró atya</i>	katekizmus <i>az előljáró a.</i>

⁹⁴⁹ A „fejben végzett gyakorlás” tantárgyi elnevezést használtam a lengyel órarendben szereplő Ćwiczenia Umysłowe magyar megfelelőjeként.

⁹⁵⁰ Stefan Kukurli, a rezurrekcionisták egykori tanulója. ACR-R 64850. I. 1.

	10 – 11	olvasás és írás bolgáru <i>Michal</i>	olvasás egyházi szláv nyelven <i>Pawel</i>	katekizmus <i>Lukasz a.</i>	aritmetika <i>Alexander a.</i>	geometria <i>Szymon a.</i>	egyetemes történelem <i>Stefan ú.</i>
	11 – 12	fejben végzett gyakorlás <i>Lukasz a.</i>	olvasás és írás bolgáru <i>Michal</i>	német nyelv <i>Edward a.</i>	latin nyelv <i>Pawel a.</i>	török nyelv <i>török tan.</i>	török nyelv <i>török tan.</i>
	2 – 3	olvasás és írás bolgáru <i>Michal</i>	olvasás latinul <i>Maciej t.</i>	egyházi szláv nyelv <i>Pawel a.</i>	rajz <i>Bartlomiej d.</i>	egyháztörténelem <i>Lukasz a.</i>	fizika <i>Szymon a.</i>
	3 – 4	aritmetika <i>Pawel</i>	fejben végzett gyakorlás <i>Lukasz a.</i>	földrajz <i>Stefan ú.</i>	kalligráfia <i>Bartlomiej d.</i>	latin nyelv <i>Pawel a.</i>	latin nyelv <i>Pawel a.</i>
	4 – 5	4-4 ½ ének <i>Emmanuel</i>	ének <i>Emmanuel ú.</i>	ének <i>Emmanuel ú.</i>	-----	-----	-----
szombat	8 – 9	olvasás és írás bolgáru <i>Michal</i>	katekizmus <i>Lukasz a.</i>	aritmetika <i>Alexander a.</i>	zoologia <i>Konstanty a.</i> ⁹⁵¹	fizika <i>Szymon a.</i>	francia nyelv <i>Rafal a.</i>
	9 – 10	üdvösségtörténet <i>Bartlomiej d.</i>	olvasás és írás bolgáru <i>Michal</i>	latin nyelv <i>Pawel a.</i>	aritmetika <i>Alexander a.</i>	egyetemes történelem <i>Stefan ú.</i>	egyháztörténelem <i>Lukasz a.</i>
	10 – 11	katekizmus <i>Lukasz a.</i>	olvasás és írás bolgáru <i>Michal</i>	francia nyelv <i>Maciej t.</i>	latin nyelv <i>Pawel a.</i>	bolgár nyelv <i>Stefan ú.</i>	tömegmértan <i>Szymon a.</i>
	11 – 12	olvasás és írás bolgáru <i>Michal</i>	üdvösségtörténet <i>Bartlomiej d.</i>	bolgár nyelv <i>Stefan ú.</i>	üdvösségtörténet <i>Lukasz a.</i>	német nyelv <i>Edward a.</i>	-----
	2 – 3	aritmetika <i>Pawel</i>	fejben számolás <i>Stefan ú.</i>	rajz <i>Bartlomiej d.</i>	német nyelv <i>Edward a.</i>	latin nyelv <i>Pawel a.</i>	latin nyelv <i>Pawel a.</i>
	3 – 4	katekizmus ismétlés <i>Pawel</i>	katekizmus ismétlés <i>Michal</i>	kalligráfia <i>Bartlomiej d.</i>	bolgár nyelv <i>Stefan ú.</i>	rajz <i>Konstanty a.</i>	rajz <i>Konstanty a.</i>
	4 – 5	-----	-----	-----	ének <i>Emmanuel ú.</i>	ének <i>Emmanuel ú.</i>	ének <i>Emmanuel ú.</i>

⁹⁵¹ Constantin Chaulland rezurrekcionista áldozópap. ACR-R 64850. I. 1.

III. 2. Az egyes osztályok tantárgyainak és óraszámainak szerkesztett mása a rezurrekcionista atyák oktatási létesítményének 1883-84-es iskolai értesítője alapján.

	Az egyes osztályok óraszámát bemutató táblázat ⁹⁵²									
	elemi iskola		gimnázium							heti órák összesen
	1., 2. oszt.	3.,4. oszt.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	
A keresztény hit tételei ⁹⁵³	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
üdvösségtörténet	3	3	-	-	-	-	-	-	-	6
egyetemes történelem	-	-	2	2	2	2	2	2	1	13
földrajz	-	-	2	2	2	-	-	-	-	6
szóbeli gyakorlatok	-	3	-	-	-	-	-	-	-	3
aritmetika	6	4	2	2	2	1	1	-	-	18
algebra	-	-	-	-	-	2	2	-	-	4
geometria - planimetria	-	-	-	2	2	-	-	-	-	4
geometria - stereometria	-	-	-	-	-	2	-	-	-	2
geometria-trigonometria	-	-	-	-	-	-	2	-	-	2
geometria-analitika	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
asztronómia	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
fizika	-	-	-	-	-	2	1	-	-	3
mechanika	-	-	-	-	-	-	-	2	2	4
kémia	-	-	-	-	-	-	2	1	-	3
fiziológia - higiénia	-	-	-	-	-	-	-	2	1	3
állattan	-	-	-	1	-	-	-	-	-	1
növénytan	-	-	-	-	1	-	-	-	-	1
ásványtan	-	-	-	-	-	1	-	-	-	1

⁹⁵² ACR-R 64871: *Bulletin de l'année scolaire 1883-84. (Az 1883-1884-es tanév értesítője.)* Andrinople. Imprimerie des PP. Résurrectionnistes. 1884. III. rész. Walerian Przewłocki CR: a misszió felettese és Łukasz Wronowski CR: az iskola prefektusa nevének megjelölésével az értesítő végén.

⁹⁵³ Doctrine Chretienne, a keresztény hit alaptételei/rendszere; hitoktatáshoz kapcsolódó tárgy.

logika	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
bolgár nyelv	6	4	2	2	2	2	2	2	2	24
egyházi szláv nyelv	-	2	2	2	-	-	-	-	-	6
latin nyelv	-	-	4	4	4	4	4	4	4	24 ⁹⁵⁴
francia nyelv	5	5	5	5	5	5	5	5	5	40 ⁹⁵⁵
török nyelv	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
német nyelv	-	-	2	2	2	2	2	2	2	14
rajz	-	1	1	1	1	1	1	1	-	8 ⁹⁵⁶
kalligráfia	6	2	2	1	2	-	-	-	-	13
<i>heti óraszám</i>	20	26	26	29	29	29	29	29	29	243
gimnasztika ének hangszeres zene	<i>Ezeknek a tárgyaknak a tanítását a tanórák között tartják.</i>									

⁹⁵⁴ Hibás bejegyzés a táblázatban. A latin nyelvi órákból az összes gimnáziumi osztályban 4 óra volt hetente, mindösszesen a teljes gimnázium alatt 28 óra (a bejegyzett 24 helyett).

⁹⁵⁵ Hibás bejegyzés a táblázatban. A francia nyelvi órákból az összes elemi iskolai és gimnáziumi osztályban 5 óra volt hetente, mindösszesen a teljes gimnázium alatt 45 óra (a bejegyzett 40 helyett).

⁹⁵⁶ Hibás bejegyzés a táblázatban. A rajz tárgyat az 1-2. elemi osztályon és a 7. gimnáziumi osztályon kívül minden osztályban oktatták heti egy órában, tehát összesen heti 7 óra a teljes elemi és gimnáziumi tanulmányokban (a bejegyzett 8 helyett).

III. 3. Az egyes osztályok tantárgyainak és óraszámainak szerkesztett mása a rezurrekcionista atyák oktatási létesítményének 1889-90-es iskolai értesítője alapján

Az egyes osztályok óraszámát bemutató táblázat ⁹⁵⁷										
Tantárgyak	elemi iskola		gimnázium							heti órák összesen
	1., 2. oszt.	3.,4. oszt.	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	
hitoktatás	2	2	2	2	2	2	2	2	2	18
üdvösség-történet	2	2	2	1	-	-	-	-	-	7
egyetemes történelem	-	-	-	2	2	2	2	2	2	12
földrajz	-	-	2	2	2	-	-	-	-	6
szóbeli gyakorlatok	2	2	-	-	-	-	-	-	-	4
aritmetika	5	5	3	2	2	1	-	-	-	18
algebra	-	-	-	-	-	2	2	2	-	6
geometria	-	-	-	1	2	2	2	2	2	11
asztronómia	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
fizika	-	-	-	-	-	1	2	2	1	6
kémia	-	-	-	-	-	-	2	1	-	3
fiziológia	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
természetrajz	-	-	-	1	1	1	-	-	-	3
logika	-	-	-	-	-	-	-	-	2	2
bolgár nyelv	5	4	4	2	3	3	2	3	3	29
egyházi szláv nyelv	-	2	2	2	-	-	-	-	-	6
latin nyelv	-	-	-	4	4	4	4	4	4	24
francia nyelv	-	5	5	5	5	5	5	5	5	40
török nyelv	-	-	-	-	-	2	2	2	2	8
német nyelv	-	-	-	3	3	3	3	3	3	18
rajz	-	2	3	1	1	1	1	1	-	10

⁹⁵⁷ BKCz: Bulletin de l'année scolaire 1889-90. Établissement d'éducation des PP. de la Resurrection de N. S. J. C. à Andrinople. (A rezurrekcionista atyák oktatási létesítménye Edirnében. Az 1889-90-es tanév értesítője.) Andrinople. Imprimerie de PP. Résurrectionnistes. 1890. 17.

kalligráfia	4	2	3	1	2	-	-	-	-	12
heti óraszám	20	26	26	29	29	29	29	29	29	246
gimnasztika ének hangszeres zene	<i>Ezeknek a tárgyaknak a tanítását a tanórák között tartják.</i>									

Függelék – IV. A rezurrekcionista atyák táblázatba rendezett, 1872-es évi költségvetése(A kongregáció 1872-es évi bevételeit és kiadásait rögzítő francia nyelvű dokumentum alapján.⁹⁵⁸)

A rezurrekcionista atyák missziójának bevételei és kiadásai Edirnében az 1872-es évben	
1. Ausztria császára, apostoli felségétől kapott:	469 frank
2. A francia kormánynak az 1871-es év során adott támogatása:	3000 frank
3. A párizsi L' Oeuvre des Écoles d' Orient(től):	3150 frank
4. A lyoni Propaganda(tól) (Lyoni Hitterjesztési Társulat):	3000 frank
5. A Piplini Szent Jozafát Egyesület(től):	3755,45 frank
6. A bécsi Szeplőtelen Fogantatás Kongregációja(tól):	455 frank
7. A Főtisztelendő Püspök úrtól (Olmütz):	738 frank
8. Jéran Püspök úr gyűjtése (Leibach):	2534 frank
9. Szaffranek apát úr(tól):	1000 frank
10. Lobos apát úr(tól) Przemysl:	526,50 frank
11. A római Hitterjesztési Kongregáció(tól):	1000 itáliai livre/ 833,33 frank
12. Bresloui gyűjtés:	2094 frank
13. A L' Oeuvre des Ecoles d' Orient jötevője(től):	1000 frank
14. Más jötevő(től):	1000 frank
15. A larochejacqueleini hercegnő főméltóságos asszony(tól) :	700 frank
16. A lichtensteini hercegnő(től):	469 frank
17. Főtisztelendő Pluym Érsek úr(tól):	115 frank
18. Perraud apát úr(tól):	500 frank
19. Reiter apát úr(tól), Linz:	162 frank
20. A Vaterland folyóirat(tól):	64,50 frank
21. A francia Internátus(tól):	5468 frank
22. A rezurrekcionista atyák celebrált szentmiséi:	944,50 frank
<i>A megkapott összegek összesen:</i>	<u>34 678,61 frank</u>
<i>Kiadások az 1872-es év során:</i>	
1. Aktuális adósság 1871 végén:	13 321,55 frank
2. A ház adóssága:	10 555,54 frank
Adósságok összesen:	<u>23 877,09 frank</u>
3. A misszió 13 személyének, a bolgár internátus 26 tandíjmentes képzésben részt vevő tanulójának, a francia internátus 15 tanulójának, 3 szolgálójának költségei beleérve a rendkívüli kiadásokat az 1872. évben:	23 369,81 frank

⁹⁵⁸ ACR-R 64842: *Sommes recues et dépensées faites par la Mission des Pères de la Resurrection a' Andrinople pour l' année 1872.*

Összes általános (kiadási) költség:	47 246,90 frank
Az 1872-ben kapott/érkezett pénz:	34 678,61 frank
Az 1873. január 1-jére maradt (adósság)	<u>12 568,29 frank</u>
A kápolnát az atyák által celebrált pénz(gyűjtés)es szentmisék tartják fenn. A többlet a dobozban van.	

Függelék – V. Kronológiák

Függelék – V. 1. Kronológia⁹⁵⁹ a rezurrekcionisták bulgáriai unitus missziójához

Az alábbi kronológia abban nyújt segítséget, hogy időben és térben át lehessen tekinteni a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának meghatározó eseményeit.

1862. december 1.	Hieronim Kajsiewicz CR, a Feltámadás Kongregációjának általános rendfőnöke hazatérve Bulgáriából beszámolt IX. Piusnak a bolgár uniós mozgalom állapotáról és megfogalmazta javaslatait a fiatal bolgár unitus egyház megerősítésére. (ACR-R 64999. 7.)
1862. december 23.	IX. Pius pápa Hieronim Kajsiewiczre bízta az általa javasolt tervek megvalósítását a bolgár unitusok megerősítésére. (ACR-R 64999. 7.)
1863. július	Karol Kaczanowski CR megérkezett Edirnébe. Karol Kaczanowski rezurrekcionista atya és Martin Janus testvér az első rezurrekcionisták bolgár területen. (ACR-R 64999. 8.)
1863.	Karol Kaczanowski CR megszervezte az első rezurrekcionista elemi iskolát (Kirishane, Edirne külvárosa). (ACR-R 64999. 8.)

⁹⁵⁹ A Feltámadás Kongregációjának bulgáriai unitus missziójának kronológiájának összeállításához alapvető forrásként Josephus Schaeffer CR történeti munkája (*Historia Missionis Bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C.*) szolgált (vö. ACR-R 64998 valamint ACR-R 64999). A kronológia bővítéséhez hasznosnak bizonyult Wojciech Mleczo CR *Nauka i Świętość* című munkájának harmadik fejezete, egészen pontosan e fejezet első és második pontjai (*Nauka i świętość. Formacja kapłańska w myśli i działalności zmartwychwstańców*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Janusza Mastalskiegoi obroniona 13 maja 2013 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Kraków, Wydawnictwo Św. Jana Pawła II., 2014. 173–209.) továbbá *Wkład zmartwychwstańców w formację duchowieństwa unickiego* című tanulmánya, mely a Feltámadás Kongregációjának tudományos periodikájának (*Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja*) 7. kötetében (*Misja bulgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu*), 2013-ban jelent meg. (Redakcja: Wojciech MISZTAL – Wojciech MLECZKO C. R. Redaktor serii: Wojciech MISZTAL. Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 97–118.) Ezt egészítette ki a 20. század második felének és a jelenkor eseményeinek vonatkozásában Stefan Koperek CR tanulmánya (*Misja bulgarska. Historia-wspomnienia-nadzieja na przyszłość*), amely ugyancsak a Feltámadás Kongregációjának előbb említett tudományos periodikájának (*Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja*) ugyanúgy a 7. kötetében (*Misja bulgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu*) olvasható (Redakcja: Wojciech MISZTAL – Wojciech MLECZKO C. R. Redaktor serii: Wojciech MISZTAL. Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 39–65.), továbbá Michał SZLACHCIAK CR és Lucjan BARTKOWIAK CR írásai, melyek a elektronikus bejegyzésként jelentek meg a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának hivatalos weboldalán egyrészt a Aktualitások menüpontban másrészt a Létesítmények menüpontban a bulgáriai létesítményeknél, valamint a rezurrekcionista kegyhelyeknél. Vö.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/aktualnosci-start/360-malko-tyrnovo-poswiecenie-cerkwi>

Levétel dátuma: 2022. március 29. Továbbá:

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i-rektoraty-bulgaria/47-sanktuarium-mb-czestochowskiej-patronki-jednosci-chrzescijan> Levételek dátumai: 2022. március 29, 30.

1865.	Megalakult az első olyan plébánia Malko Tarnovo falujában, melyet az edirnei rezurrekcionista elemi iskola korábbi növendéke, majd felszentelt papja alapított. (MLECZKO 2013. 100.)
1867.	A rezurrekcionisták bulgáriai missziójának új felettese lett: Tomasz Brzeska CR. (ACR-R 64999. 9.) Két külön iskolai intézmény-ág jött létre: a bolgár iskola és a latin iskola. (A forrásban latin iskolaként van említve, mivel latin/római rítusú katolikus családok gyermekei jártak ebbe az intézmény ágba, de ez egy francia iskola volt). (ACR-R 64999. 9.) Megnyílt az Edirnei Bolgár Katolikus Gimnázium kollégiuma, ezzel megszületett az internátus a gimnáziumban. (MLECZKO 2013. 101., MLECZKO 2014. 186.)
1868.	Tomasz Brzeska CR, a bulgáriai misszió felettese a Hitterjesztési Kongregációtól engedélyt kapott, hogy a bolgár unitusok közt működő rezurrekcionisták közösségükbe bolgár unitusokat is fogadhatnak. (MLECZKO 2014. 185.)
1869.	Megjelent az első francia-bolgár szótár. (ACR-R 64999. 9.)
1871.	Tomasz Brzeska CR, a bulgáriai misszió felettese adománygyűjtő körutat tett több európai országban a misszió javára. (ACR-R 64999. 11.)
1872.	Hieronim Kajsiewicz CR, a Feltámadás Kongregációjának általános rendfőnöke Bulgáriába érkezett a misszió visitatio canonicájára. (ACR-R 64999. 12.)
1873. február 23.	A Szentszék jóváhagyta, hogy a Hitterjesztési Kongregációnak közvetlenül alárendelve a rezurrekcionista kongregáció szemináriumot és kollégiumot nyisson a bolgár unitus papság nevelésére-képzésére. (ACR-R 64999. 14.)
1874-1875-ös tanév tele:	Walerian Kalinka CR atya - mint a kongregáció vizitátora - látogatást tett a bulgáriai misszióban és fontos változásokat jelölt ki. (ACR-R 64999. 14.)
1874-1875-ös tanév:	Antonius Maria Graselli, konstantinápolyi apostoli vikárius többször tett látogatást a tanév során a misszióban. (ACR-R 64999. 14.)

1875-1876-os tanév:	Az edirnei Bolgár Katolikus Gimnázium és Kollégium francia iskolai intézményága megszűnt. (ACR-R 64999. 15.)
1876.	Megnyitotta kapuit a Missziós Szeminárium Edirnében a rezurrekcionista rend vezetése alatt. (MLECZKO 2013. 104., MLECZKO 2014. 203.)
1877-78:	Az orosz-török háború idején a tanítványok nagy része visszatért családjához, a szeminaristák, valamint a nevelő- és tantestület Konstantinápolyba menekült a konstantinápolyi apostoli delegátus javaslatára. Raffaello Ferrigno CR atya pár olasz származású rendtársával Edirnében maradt, a rend gimnáziuma ideiglenesen kórházzá alakult, számos háborús sebesült köszönhette e kórháznak az életét és megannyi asszony, nő, gyermek talált védelmet fáradtságos munkájának köszönhetően. (ACR-R 64999. 15.)
1878.	Az Edirnei Bolgár Katolikus Gimnázium és Kollégium internátusában megalakult a Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület. (MLECZKO 2014. 187.)
1881.	Az Edirnei Bolgár Katolikus Gimnázium és Kollégium internátusában megalakult a Szent Cirill és Metód Politikai Kör. (MLECZKO 2014. 186.)
1882.	A bulgáriai Edirnében a rezurrekcionista rend nyomdát alapított. (MLECZKO 2013. 100., MLECZKO 2014. 181.)
1882-1883-as tanév:	A tanév folyamán Tomasz Brzeska CR atyát, a bolgár misszió felettesét Rómába hívták, a misszió előljárója őt követve Walerian Przewłocki CR lett. (ACR-R 64999. 16.)
1884.	A rezurrekcionista elkötelezték magukat Malko Tarnovoban bizánci-szláv rítusú lelkipásztori szolgálatra. (ACR-R 64999. 17.) Izidor Georgiev CR megalapította a rezurrekcionista második bulgáriai elemi iskoláját Malko Tarnovoban. (MLECZKO 2013. 100., MLECZKO 2014. 181.)
1886.	A római Görög Kollégiumot XIII. Leó a Feltámadás Kongregációjának vezetésére bízta. A papképző intézményt, melybe keleti rítusú katolikus szeminaristák vagy papok tanultak – többek

	között bizánci-szláv rítusú bolgárok is – a rezurrekcionisták 1890-ig vezették. (MLECZKO 2013. 107–108.)
1887.	Walerian Przewłocki CR atyát a bulgáriai misszió előjárói hivatalában Łukasz Wronowski CR atya váltotta fel. (ACR-R 64999. 17.)
1895.	Augustus Mosser CR atya követte a bolgár misszió előjárói szolgálatában Łukasz Wronowski CR atyát. (ACR-R 64999. 18.)
1896. november	A Feltámadás Nővérei (Rezurrekcionista Nővérek) közül három nővér Paweł Smolikowski CR atya - a Feltámadás Kongregációjának általános rendfőnöke - felkérésének eleget téve a Kęty kolostort elhagyva Bulgáriába érkezett, hogy missziós nővérként segítse a rezurrekcionista atyák apostoli tevékenységét a bolgár lakosság körében. (ACR-R 66389)
1899.	A rezurrekcionisták megkezdték lelkipásztori szolgálatukat Stara Zagorában mind a bizánci-szláv, mind a latin rítusban. (ACR-R 64999. 18.)
1899. június 25.	A több éves építkezési munkálatok után ünnepélyesen felszentelték Edirnében a keleti rítusú unitus hívek számára épített templomot Szent Cirill és Szent Metód tiszteletére. (ACR-R 64999. 18–19.)
1901.	Akbunarban új iskolát építettek és egy leányiskola vezetését a rezurrekcionista rendre bízták. Ebben az évben ugyancsak a Feltámadás Nővéreit bízták meg egy Malko Tarnovo-i női iskola vezetésével. (ACR-R 64999. 19.)
1902.	A bulgáriai misszió előjárói tisztségében Augustus Mosser CR atyát Ksawery Wilemski CR atya követte. (ACR-R 64999. 20.)
1908.	Ksawery Wilemski CR atyát Jakub Jagała CR atya váltotta fel a bulgáriai misszió felettesi hivatalában. (ACR-R 64999. 20.)
1911.	Jakub Jagała CR atyát a bulgáriai misszió előjárói tisztségében Stanisław Grzycz követte, aki e szolgálatot 1920-ig töltötte be. (ACR-R 64999. 20–21.)
1912-1913:	Az első Balkán-háború végén (1913. 03. 26.) Edirné a bolgár hadsereg rohamozta meg, sok lakos a francia konzul oltalma alatt álló (Bolgár Katolikus Kollégium nevet viselő) rezurrekcionista kollégiumban talált menedéket. A második Balkán-háború végén (1913. 07. 20.)

	Edirne ismét török kézre került, szeptember 29-én a bolgárok és törökök közt békeszerződés született, és a kollégium újraindította tevékenységét. (ACR-R 64999. 21.)
1916. január 31.	A rezurrekcionisták edirnei kollégiumát és a szerzetesi konvent részeit a törökök az első világháború során katonai célokra elfoglalták. (ACR-R 64999. 21.)
1920.	Az első világháborút követően rövid időre Edirne görög vezetés alá került. (ACR-R 64999. 21.)
1922.	Edirne ismét török kézre került. A török hatóságok döntése alapján az oktatási intézményekben ezen túl csak török állampolgárok taníthattak és megfosztották a bolgár lakosságot az iskolába járás lehetőségétől a Török Köztársaságban. (ACR-R 64999. 21.) (A rezurrekcionisták tevékenysége ezt követően már csupán csak a Bolgár Királysághoz (harmadik bolgár cárság) tartozó Malko Tarnovóban és Stara Zagorában folytatódott. Vö: ACR-R 64999. 21.)
1923. február 15-16.	Tűzvész áldozata lett Malko Tarnovóban a kongregáció rendháza és fiúiskolája. (ACR-R 64999. 22.)
1928.	Az ez évi földrengés és ciklon olyan károkat okozott a kongregáció Stara Zagora-i rendházában és oratóriumában (kápolnájában), hogy az már a szent szolgálatokra alkalmatlanná vált. (ACR-R 64999. 22.)
1928.	Az edirnei kollégium épületeit egy ideje nem használhatták, az épületeket értéken alul tudták csak eladni, és a rendnek tartozásai rendezését követően semmi tartaléka sem maradt. (ACR-R 64999. 21.)
1929-1930.	1929-ben és 1930-ban új templom és új ház épült fel Stara Zagorában. (ACR-R 64999. 22.)
1931.	Nagy akadályoztatás után sikerült megépülnie Malko Tarnovóban egy templomnak, de a tervezett iskolaépület nem épülhetett fel. (ACR-R 64999. 22–23.)
1932.	Stara Zagorában elhunyt Adolf Róznicki CR, aki utolsóként viselte a bulgáriai misszió előjárói/felettesi címét. (KOPEREK 2013. 45.)
1941. október 30.	A Szentszék Ivan Dimitrov Garufalov CR rezurrekcionista atyát választotta meg a bizánci-szláv rítusú bolgárok apostoli adminisztrátorává. (ACR-R 64999. 23.)

1942. november 1.	Ivan Garufalov CR atyát, a bizánci-szláv rítusú bolgárok apostoli adminisztrátorát püspökké szentelték. (ACR-R 64999. 23.)
1947.	A Feltámadás Kongregációjának 1947-es évi szerzetesi káptalanjára nem érkezhetett Bulgáriából rezurrekcionista küldött. (ACR-R 64999. 23.) Az államhatalmat kommunista pártvezetés vette át. A rezurrekcionistáktól elvették az elemi iskolájukat, házukat a hozzá tartozó szőlőbirtokkal Malko Tarnovoban. (SOLAK 2013. 151, 156.)
1951. augusztus 7.	Ivan Garufalov CR püspök, szófiai exarcha halála. Garufalov püspök nem sokkal az után kapott szívrohamot, hogy tudomást szerzett a kommunista hatalom egyházpolitikájáról, melyben egyházát teljes felszámolásra ítélték. (SOLAK 2013. 148., KOPEREK 2013. 48.)
1952.	A Feltámadás Kongregációjának bulgáriai tagjai közül a kommunista államvezetés börtönbe vetett egy laikus testvért, (aki 5 év után szabadult); egy másik áldozópapot (aki az év elteltével szabadult); és egy harmadik 60 éves személyt (a forrás nem említi, hogy áldozópap vagy testvér az illető), akit 1967-ig (15 évig) tartottak fogva. (ACR-R 64999. 24.)
1953.	A rezurrekcionista rend 1953-as évi általános káptalanjára Bulgáriából ez évben sem érkezhetett küldött. (ACR-R 64999. 24.)
1954.	A kormány a kongregáció tagjaiból két atyát egy testvérrel együtt letartóztatás után bebörtönzött 15, 10 és 5 évre. További 6 rezurrekcionista atya még mindig missziós munkát végzett. (Feltehetően ugyanarról a három személyről van szó, akiket az 1952-es évben vetettek börtönbe.) (ACR-R 64999. 23.)
1959.	A rezurrekcionista rend 1959-es évi általános káptalanjára Bulgáriából továbbra sem érkezhetett küldött. (ACR-R 64999. 24.)
1969.	A Feltámadás Kongregációja ez évben küldte el először Lengyelországból rezurrekcionista papjait Bulgáriába. (KOPEREK 2013. 61.)
1989.	A Feltámadás Kongregációja 1969 után húsz évvel lelkes, odaadó fiatal papokat küldött Bulgáriába. (KOPEREK 2013. 61.)
2002. május 25.	A Feltámadás Kongregációjának Bulgáriában szolgáló lengyel rendtársai aktívan részt vettek II. János Pál pápa bulgáriai apostoli

	látogatásának (2002. május 23-26.) előkészületeiben. (KOPEREK 2013. 61.) II. János Pál pápa május 25-én ellátogatott Malko Tarnovoba, ahol a rezurrekcionistákhoz tartozó Szentháromság-templomban a Malko Tarnovo-i Madonnának ajánlotta a bolgár egyházat. (BARTKOWIAK: <i>Sanktuarium MB Częstochowskiej Patronki Jedności Chrześcijan</i>).
2010.	A rezurrekcionista kongregáció krakkói központjában (Centrum Zmartwychwstania) Christo Proykov püspök, apostoli exarcha felszentelte a bizánci rítusú kápolnát a feltámadt Úr és Szent Jozafát Kuncewicz tiszteletére. (KOPEREK 2013. 62.)
2021. augusztus 26.	Malko Tarnovoban Christo Proykov püspök felszentelte a Malko Tarnovo-i Szentháromság-templomot, mely a rezurrekcionistákhoz tartozik. (SZLACHCIAK 2021.)

Függelék-V. 2. Kronológia a bulgáriai katolicizmus 1903 utáni és jelenkori történetéhez

1905.	1905-ben a bolgár népesség 0,7 %-a volt római katolikus (83,1 %-a volt görögkeleti, 15%-a muszlim, 0,9 %-a izraelita, 0,1 %-a protestáns). ⁹⁶⁰
1910.	Az 1910-es népszámlálás 2,1 %-ban adja meg Bulgáriában a nem ortodox keresztény hívek számát (továbbá 84,0%-ban a görögkeletiek és 13,9 %-ban a muszlimokat), azonban ennek 2,1%-os csoportnak nem közli az összetételét. ⁹⁶¹
1912–1913; 1913:	A bizánci rítusú katolikusok sokat szenvedtek a Balkán-háborúban (1912–1913; 1913) - amely háborúból a másodikat Bulgária valamennyi szomszédja ellen vívta - különösen a határterületeken élő bizánci-szláv rítusú katolikusok. Az elveszített második Balkán-háborút követően maradékuk: a túlélők az új Bolgár Királyságban kerestek menedéket. ⁹⁶²
1916–1918:	Az első világháború idején Macedónia görögkeleti lakosainak egy része ismét unióra akart lépni Rómával, de ez az uniós kísérlet végül politikai okok miatt sikertelen maradt. ⁹⁶³ Ez az uniós kísérlet 1916 és 1918 között zajlott le, és kulcsfigurája egy részről Matthias Erzberger német politikus és Hubert Bastgen német bencés teológusprofesszor volt. Bastgen, a bencés teológus a Német Birodalom tábori lelkésze volt a világháború során és a német birodalmi kormány és a Szentszék különmegbízottja. Kidolgozott tervek születtek, megbeszélések zajlottak le a bolgár királyi kormányzat, a bolgár katolikus klérus prelátusai és a Szentszék képviselői között. Az unió lehetősége végül egy megghiúsult terv maradt csupán, és aktív ellenállást váltott ki ügye a bukaresti katolikus főpásztor: a bencés Raymond Netzhammer érsek részéről, aki utópiának nevezte a lehetséges unió megvalósulását. ⁹⁶⁴
1925.	1925-ben apostoli delegátusként érkezett Bulgáriába Angelo Giuseppe Roncalli (a későbbi “bolgár pápa”: XXIII. János). Roncalli delegátus fáradozásai nagyban hozzájárultak a háborús konfliktusok okozta válság

⁹⁶⁰ *World Christian Encyclopedia*. 1982. 199.

⁹⁶¹ Uo. 199.

⁹⁶² PATACHEV 1994. 14; valamint *Encyclopedic Dictionary of the Christian East* 334.

⁹⁶³ *The Catholic Eastern Churches*. 1935. 123.

⁹⁶⁴ Vö. HAAS, Reimund: *Matthias Erzberger, Hubert Bastgen und die Kirchenpolitischen Pläne für eine Katolischen Kirchenunion mit Bulgarien (1916–1918)*. In: *Ostkirchliche Studien*. 55 Band, Dezember 2006. Heft 3/4. Würzburg, Augustinus-Verlag, 2006. 218–258. Továbbá: HAAS, Reimund: *L' unione delle Chiese nei Balcani. Occasione persa oppure utopia? Il realismo di Raymund Netzhammer in confronto agli sforzi unionistici di Matthias Erzberger e Hubert Bastgen in Bulgaria*. In: *Orientalia Christiana Periodica* 2015. évfolyam. 81. szám. 347–354.

	leküzdéséhez; és az ő segítségével választották meg Kirill Kurtevet a bolgár katolikus hívek főpásztorává. ⁹⁶⁵
1925–1931:	Angello Roncalli a Szentszék apostoli vizitátora volt Bulgáriában 1925 és 1931 között, aki nagy szerepet vállalt a katolikus egyház első világháború utáni újjászervezésben. ⁹⁶⁶
1926.	<p>1926-ban a bolgár bizánci katolikus egyházat a Szentszék újjászervezte, megszűntek a korábbi egyházszerkezeti struktúrák (a fiatal török állam területén levő három bolgár katolikus eparchiát: az edirneit, a szalonikit és a konstantinápolyit megszüntették⁹⁶⁷), és megalakult Szófia székhellyel a Szófia Apostoli Exarchátus, apostoli exarchává Kirill Kurtevet nevezték ki.⁹⁶⁸</p> <p>Az 1926-ban 5,4 milliós lélekszámú Bulgáriának 0,83 %-át adták a római katolikus lakosok 40 077 fővel a Nikápoliy Római Katolikus Püspökségben, a Szófia Vikariátusban és a Plovdivi Vikariátusban. Ezekben a különböző statusú és fokú egyházi közigazgatási egységekben összesen 25 egyházmegyes pap és 80 szerzetespap szolgált, és 10 iskolát, 2 kórházat és 2 árvaot tartottak fenn. Sajnos a bizánci-szláv rítusú lakosság lélekszámát nem közli a Magyar Katolikus Lexikon statisztikája; közli ugyanakkor, hogy az 1926-ban a bizánci-szláv rítusú katolikus hívek számára megalapított Szófia Apostoli Exarchátusnak 25 parókiája, 34 egyházmegyes papja, 10 szerzetespapja, 2 férfi és 1 női kolostora volt.⁹⁶⁹</p>
1926–1941:	Kirill Kurtev első főpásztori időszaka 1926-tól 1941-ig tartott. Kirill Kurtevet 1925. december 5-én Rómában szenteltek Briula tituláris püspökévé, és ekkor nevezték ki a bolgár bizánci-szláv rítusú katolikus egyház apostoli adminisztrátorává. Kurtev püspök főpásztorként új politikát képviselt: céljai között szerepelt, hogy befejezze az egyházszerkezet kiépítését Bulgária területén, hogy tökéletesítse a liturgikus életet és az aszketika gyakorlatát, hogy bővítse az oktatási szervezetet és hogy a katolicizmusból forrászó világi tevékenységek

⁹⁶⁵ *Oriente Cattolico. II. Tom. 2017. 557*

⁹⁶⁶ Angello Roncalli később pápaként XXIII. János néven kormányozta az Egyházat 1958 és 1963 között, akit 2000-ben II. János Pál pápa avatott boldoggá, és 2014-ben Ferenc pápa avatott szentté.

⁹⁶⁷ *Oriente Cattolico. II. Tom. 2017. 557.*

⁹⁶⁸ *Encyclopedic Dictionary of the Christian East. 334; továbbá The New Catholic Encyclopedia. Washington, Catholic University of America, 1967. Vol. II. 878.*

⁹⁶⁹ *Magyar Katolikus Lexikon. Főszerk. Dr. DIÓS István. Szerk. Dr. VICZIÁN János. Vol II. Budapest, Szent István Társulat, 1993. 113. (Bulgária)*

	különböző formáit megvalósítsa. Fáradozásának gyümölcsei között kell megemlíteni a jól képzett, tekintéllyel bíró papok által vezetett plébániákat; az aszketikus élet központjaiként működő Szentségimádó Nővérek Kongregációjának és a Kármelita Nővérek közösségének tevékenységét; az iskolák irányítását és a papképző szemináriumok felállítását. A katolikus sajtó is megjelent. ⁹⁷⁰
1931–1935:	Angello Roncalli a Szentszék apostoli delegátusa volt Bulgáriában 1931 és 1935 között, továbbra is a bolgár katolicizmus életben tartását és megerősödését szolgálta. Ő ugyancsak támogatta egy rítusközi szeminárium felállítását Szófiában, amely 1945-ig működött. ⁹⁷¹
1934:	David Barret lexikonának statisztikája közli, hogy Bulgáriában a római rítusú katolikusok 0,8 %-át adták bolgár lakosságnak, azonban a statisztika ismételt nem közli a bizánci-szláv rítusú katolikusok százalékos arányát. ⁹⁷²
1935:	A jezsuita Husslein által szerkesztett lexikon az 1935-ös év vonatkozásában ezt közli a bulgáriai katolicizmusról: a bolgár katolikusokért apostoli adminisztrátoruk, Kirill Kurtev püspök felelt, aki Szófiában rezideált és a Keleti Kongregációnak és Bulgária apostoli delegátusának volt alárendelve. Ebben az évben a plébánián működő papok száma 41 főre volt tehető. 1935-ben az asszumpcionista (néhány bizánci rítusú, plébánián szolgáló áldozópapjukkal) kisszemináriumokat tartottak fenn Yambolban és Plovdivban; a rezurrekcionista – akiknek római és bizánci rítusú papjaik egyaránt voltak – két házuk volt és négy áldozópapjuk; a Szentségimádó Nővérek Kongregációjának 15 nővére karitatív munkát végzett Szófiában. A bizánci-szláv rítusú bolgár hívek száma ekkor megközelítőleg 5500 főre volt tehető, és jó közösségekkel rendelkeztek Szófiában és Várnában. ⁹⁷³
1942–1951 augusztus 7.:	Kurtev püspök 1941 tavaszán bevkövetekező, egészségügy okok miatti lemondása után az apostoli adminisztratúra betöltésével Ivan Garufalov rezurrekcionista szerzetespapot bízták meg, akit 1942 november 1-jén szenteltek püspökké; aki 1952. augusztus 7-én bekövetkezett haláláig vezette az exarchátust. ⁹⁷⁴
1945.	A második világháború hadi eseményei után az 1945-ös évtől Bulgária a Szovjetunió politikai és ideológiai övezetébe került; rendkívül erős

⁹⁷⁰ *Oriente Cattolico. II. Tom. 2017. 557.*

⁹⁷¹ *Encyclopedic Dictionary of the Christian East. 334.*

⁹⁷² *World Christian Encyclopedia. 1982. 199.*

⁹⁷³ *The Catholic Eastern Churches. 1935. 123–124.*

⁹⁷⁴ *Oriente Cattolico. II. Tom. 2017. 557.*

	egyházüldözés kezdődött a katolikus egyházzal és egyben bolgár unitusokkal szemben. ⁹⁷⁵
1946–1948:	A katolikus (római és bizánci rítusú) egyház elveszítette összes intézményét, és néhány templom kivételével minden vagyonát, épületét, iskoláját, kórházát, árvaházát. ⁹⁷⁶
1948.	1948-ban a külföldi szerzeteseket és papokat kiutasították Bulgáriából, a bolgár (tehát “hazai”) papok és szerzetesek nagy részét pedig letartóztatták és elítélték. ⁹⁷⁷ 1948-ban a bolgár (bizánci-szláv) rítusú katolikusok száma 9480 fő volt; a bolgár bizánci-szláv rítusú katolikus egyháznak 20 plébániája, 20 temploma, illetve kápolnája, 15 egyházmegyés papja, 30 szerzetespapja és 40 szerzetesnővére volt a The New Catholic Encyclopedia 1948-as statisztikája alapján. ⁹⁷⁸
1949.	1949. február 26-án külön hivatal létesült a vallási ügyek intézésére. A pápai delegátust kiutasították Bulgáriából, az egyházi szervezeteket feloszlatták, az egyházi javak államosításra kerültek. ⁹⁷⁹ Az államhatalom a bolgár ortodox (azaz görögkeleti) egyházra úgy tekintett, mint a bolgárság hagyományos vallására és azt a reményét is kifejezte, hogy lehetne egyben népi és demokratikus egyház is, de ezt az attitűdöt nem gyakorolta más vallásfelekezetek, vallási közösségek felé. Az 1949-es vallásügyi törvény (mely törvény egyébiránt a lelkiismereti és vallásszabadságot deklaratív módon ugyan kifejezte) valójában éppen azt célozta meg, hogy az államhatalom ellenőrzése alatt tarthassa a vallási közösségeket. A vallási közösségek államtól való elválasztását szabályozó törvény a gyakorlatban éppen a végrehajtó hatalomnak, mindenekelőtt pedig a Külügy-és Vallásügyi Minisztériumnak rendelte alá a vallási közösségeket. A kommunista hatalomnak a bulgáriai katolikus egyházzal kapcsolatos politikájának fő irányelve az volt, hogy elszakítsa azt a Vatikántól, és zárt, nemzeti egyházzá tegye. ⁹⁸⁰

⁹⁷⁵ KOPEREK 2013. 46.

⁹⁷⁶ *World Christian Encyclopedia*. 1982. 200.

⁹⁷⁷ Uo. 200.

⁹⁷⁸ *The New Catholic Encyclopedia*. Washington, Catholic University of America, 1967. Vol. II. 878.

⁹⁷⁹ *Magyar Katolikus Lexikon*. Vol II. 113. (Bulgária).

⁹⁸⁰ *Oriente Cattolico. II. Tom*. 2017. 562.

1950.	1950-ben a Szófia-i Ügyészség két katolikus papot és egy egyházi alkalmazottat vádolt meg “külföldi titkosszolgálatokkal való kapcsolattartással és hamis, rágalmozó állítások terjesztésével”. Mindhárom vádlott igen hosszú börtönbüntetést kapott (20, 12 és 10 év), és minden vagyonukat lefoglalták. ⁹⁸¹
1951 augusztus 7 - 1972:	Ivan Garufalov CR püspök halálát követően Kirill Kurtevnek ismét át kellett venni a bizánci-szláv katolikus egyház irányítását, máskülönben összeomlott volna, és a kommunista éra hosszú évtizedei alatt újra ő lett a bolgár unitusok főpásztora 1951-től 1971 március 9-én bekövetkezett haláláig. ⁹⁸²
1952.	<p>1952 júniusában a nyilvánosság kizárásával zajlott le a Plovdivi Városi Bíróságon két plovdivi katolikus pap pere, “felforgató tevékenységük” miatt. Az egyik vádlottat halálra ítélték és 1953 elején kivégezték, a másik pap pedig hosszú börtönbüntetésre ítéltetett.</p> <p>1952 augusztusában a letartóztatottak száma (akik közül voltak papok, szerzetesek, de világiak is) meghaladta a 70 főt. Ez év október 3-án a Bulgáriai Bíróság katolikus papok ellen 4 halálbüntetést és 36 hosszútávú börtönbüntetést szabott ki.</p> <p>Majd 1952 novemberében újabb per indult a katolikus papság és a hívek ellen, ezúttal 1 újabb halálos ítéletet és 9 hosszú ideig tartó börtönbüntetést szabtak ki.⁹⁸³</p> <p>A nikápolyi római katolikus püspököt: a passzionista Eugen/Evgenij Bossilkovot 1952 őszén, ezen perek egyikén ítélték halálra s végezték ki; a szófia-i-plovdivi apostoli vikárius pedig a börtönben halt meg.⁹⁸⁴</p> <p>Ugyancsak ezekben a perekben ítélték halálra, s lőtték agyon a három asszumpcionista szerzetespapot: a bizánci-szláv rítusban felszentelt Kamen Vičev-et, a latin rítusban felszentelt Josafat Shishkov-ot és a latin rítusban felszentelt Pavel Džidžov-ot.⁹⁸⁵ Mindkét rítus sok papját, férfit és</p>

⁹⁸¹ Uo. 562.

⁹⁸² Uo. 558.

⁹⁸³ Uo. 562–563.

⁹⁸⁴ *Magyar Katolikus Lexikon*. Vol II. 113. (Bulgária).

⁹⁸⁵ https://www.vatican.va/news_services/liturg/saints/ns_lit_doc_20020522_beatific-bulgaria_en.html . Levétel dátuma: 2022. március 15. Az Apostoli Szentzsék hivatalos weboldalán érhető el II. János Pál pápának az

	női szerzetesét úgy rendelték kemény munkára fogva úgynevezett “munka és nevelési kolóniákba”, hogy el se ítélték őket.
1952–1975:	1975-ig, Todor Zsivkov római pápalátogatásáig Bulgária két római rítusú püspöksége nem volt betöltve a nikápolyi passzionista püspök, Eugen /Evgenij/ Bossilkov 1952-es kivégzése óta. ⁹⁸⁶
1953.	<p>1953 májusában titokban Bulgáriában rendeletet adtak ki, mely kimondta, hogy minden ingó és ingatlan vagyont, a szociális és oktatási intézmények épületeit, a földeket, szőlőket és gyümölcsösöket is elkobozták. Így a bolgár katolikus (latin és bizánci) egyház tulajdona csupán templomaira és a hozzá tartozó templomudvarokra terjedt csak ki.⁹⁸⁷</p> <p>A szerzetesrendeket működését egytől egyig betiltották; a férfi szerzetesrendek tagjait közvetlenül és kizárólagosan a helyi egyházmegye megyéspüspökének joghatósága alá rendelték. A szerzetesek nem viselhették tovább habitusukat, helyette fekete reverendát kellett viselniük vászonövvvel, mint a jezsuiták; el kellett hagyni nevük mögül rendjük latin nevének rövidítését. Hanyatlóban volt a liturgikus és szentségi élet. Bolgár katolikus vallásos, lelkeségi irodalom alig létezett, nem volt lehetőség liturgikus könyvek nyomtatására. A bolgár (katolikus) papság kezéből kiragadták az ifjúságpasztoráció lehetőségét, így a gyermekeket más módon: útközben, közlekedési eszközökön vagy otthon tanították. A (katolikus) papokat megfosztották lakásaiktól (de nem csupán őket, hanem a Bulgáriában működő nővéreket is kiköltöztették korábbi lakóhelyükről). Plébániák, kolostorok és más katolikus házak nem lehettek ezt követően a papok tulajdonában. A papok ezentúl a templomok kórusában, sekrestyéjében, a templom alatti helységben vagy melléképületben voltak kénytelenek lakni.⁹⁸⁸</p>

azerbajdzsáni és bulgáriai látogatására készített hivatalos életrajzi összefoglalója. Ugyancsak az Apostoli Szentszék hivatalos weboldalán olvasható II. János Pál pápának a boldoggá avatáson elhangzott szentbeszéde is: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/2002/documents/hf_jp-ii_hom_20020526_beatification-plovdiv.html Levétel dátuma 2022. március 15.

⁹⁸⁶ *World Christian Encyclopedia*. 1982. 200.

⁹⁸⁷ Vö. *Oriente Cattolico. II. Tom.* 2017. 563.

⁹⁸⁸ Vö. SOLAK 2013. 149–150.

1958 és az 1950-es évek vége:	1958-ban pápává választották Giuseppe Roncallit, öt lett XXIII. János (akit ma már a szentek sorában tisztelünk). Az 1950-es évek vége felé újraindult a lelki tevékenység a plébániákon, ennek háttérében az a néhány testvér és nővér buzgósága állt, akik az üldözés idején életben maradtak. ⁹⁸⁹
1963.	1963-ban majdnem minden pap elhagyhatta börtönt, de nem volt megengedett, hogy kapcsolatba lépjenek fiatalokkal. ⁹⁹⁰ A kommunista államvezetés időszakában az egyes papok egyházi szolgálatra való felkészülése, felszentelése és az egyházközségek lelkipásztorainak megválasztása és felszentelése – az érintettek sorban a következők: Bogdan Dobranov, Simeon Kokov, Gheorghi Jovčev, Damjan Talev, Vasko Sejrekov, Metodij Stratiev – mindig hosszú folyamat volt, melyekbe váratlan akadályokat, fordulatokat gördíthettek az állami hatóságok. ⁹⁹¹
1965.	A következő adatot a Magyar Katolikus Lexikon Bulgáriára vonatkozó vallási statisztikája adja, sajnos ismételen nem térve ki a bizánci-szláv rítusú katolikus bolgárság százalékos arányára, de közölve a római rítusúak arányát: 1965-ben a lakosság 1% -át adták a római katolikusok. ⁹⁹²
1970.	1970-ben a bizánci rítusú katolikusok száma megközelítőleg 7000 főre volt tehető; közösségeiket Szófia és Plovdiv városaiban és a bolgár-görög határ mentén lehetett lokalizálni. A római rítusú katolikusok száma ekkor körülbelül 50.000 fő lehetett, és legfontosabb centrumuk Rakovski kisvárosa volt körülbelül 15.000 katolikussal és Nikolaievo színekatolikus városkája 7000 fővel. ⁹⁹³
1971.	1971-ben a bolgár bizánci-szláv rítusú katolikus egyháznak apostoli exarchája lett, és ez idő tájt 20 pap, 2 szerzetesközösség, a bolgár eredetű Eucharisztikus Nővérek Kongregációja és 7 kolostorba vonult karmelita szolgált benne. Ebben az évben: 1971-ben – hosszú kihagyás után – újra papszentelésre ⁹⁹⁴ került sor a bulgáriai római katolikusoknál; és

⁹⁸⁹ *Oriente Cattolico. II. Tom. 2017. 564.*

⁹⁹⁰ SOLAK 2013. 148.

⁹⁹¹ *Oriente Cattolico. II. Tom. 2017. 564.*

⁹⁹² *Magyar Katolikus Lexikon. Vol II. 113.*

⁹⁹³ *World Christian Encyclopedia. 1982. 200.*

⁹⁹⁴ Valószínűleg az 1970-es évek eleji állapot kapcsán jegyzi meg a David B. Barret által szerkesztett lexikon, hogy „csupán három római rítusú katolikus papot szenteltek 1945 óta Bulgáriában”. Ők külföldön folytattak tanulmányokat és a lexikon kiadásának idején (az 1980-as évek elején) engedélyezték hazajövetelüket Bulgáriába.

	ugyancsak 1971-ben a bulgáriai római katolikus híveknek Plovdivban székelő apostoli vikáriusa lett, ekkor legkevesebb 44 papjuk volt.
1971–1995:	Kirill Kurtev püspök halálát (1971. március 9.) követően 1971-től 1995-ös nyugalmazásáig az asszumpcionista Metodij Stratiev vezette a Szófia Apostoli Exarchátust. ⁹⁹⁵
1975.	1975-ben Todor Zsivkov elnök a római pápalátogatás alkalmával beleegyezett, hogy megengedje a két – régóta “megüresedett” – püspöki szék betöltését. ⁹⁹⁶ 1975-től lassú enyhülés kezdődött. ⁹⁹⁷ A kommunizmus időszakában az egyházi erőfeszítések fókuszában a katolikus egyház jogi státusának elismerése és az illegálisan lefoglalt vagyonának visszaszolgáltatása álltak. Az 1970-es évek közepétől ez a két kérdés továbbra is a megbeszélések célkeresztjében maradt azon a néhány találkozón, amelyen a Vatikán Bulgáriába küldött delegációja és a bulgáriai kommunista kormány képviselői találkoztak. Ezek a kérdések a kommunizmus bukásáig megoldatlanok maradtak. ⁹⁹⁸
1989.	A kommunista rendszer bukása után a bolgár unitus egyház visszaszerezte ingatlanainak bizonyos hányadát. ⁹⁹⁹ A Magyar Katolikus Lexikon adatai szerint 1989-ben Bulgáriában megközelítőleg 35.000 főre volt tehető a bizánci rítusú katolikus hívek száma és körülbelül 25.000 főre volt tehető a római rítusú katolikusoké. ¹⁰⁰⁰
1994.	1994-ben a Bolgár Apostoli Exarchátusnak 20 paróchiája volt. Ezeknek nagy hányada a déli határvidékről való elvándorlás következtében nagy városokban található. Patachev informál arról is, hogy a bolgár unitus egyháznak (1994-ben) körülbelül 25.000 híve volt és az unitus egyház papjainak száma akkor nem haladta meg a tízet, akiknek átlagéletkora a 70 év volt. ¹⁰⁰¹

(Hazajövetelük lehetetlen lett volna az 1950-es évek elején, amikor a bolgár kemény diktatúra éveit szenvedte Bulgária.) Ez a kapcsolat javulását jelezte az 1980-as években. Vö. *World Christian Encyclopedia*. 1982. 200.
⁹⁹⁵ Vö. <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dsoby.html> Metodij Stratiev bolgár, bizánci-szláv rítusú főpásztor exarchai szolgálatának időszaka a világegyház katolikus hierarchiáját és egyházi igazgatását megjelenítő weboldalon olvasható, a Szófia Szent XXIII. János Eparchia címdoldalon. Levétel időpontja: 2022. március 16.

⁹⁹⁶ *World Christian Encyclopedia*. 1982. 200.

⁹⁹⁷ *Magyar Katolikus Lexikon*. Vol II. 113. (Bulgária).

⁹⁹⁸ *Oriente Cattolico. II. Tom*. 2017. 564–565.

⁹⁹⁹ *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*. 335.

¹⁰⁰⁰ *Magyar Katolikus Lexikon*. Vol II. 113. (Bulgária).

¹⁰⁰¹ PATACHEV 1994. 14.

1995.	1995-ben a bolgár unitus egyház főpásztora: Metodij Stratiev nyugalomba vonult, főpásztori hivatalát Christo Proykov vette át 1995. szeptember 5-én. ¹⁰⁰²
1998.	1998 tavaszán nagyot dobbant a bolgár katolikusok szíve, amikor március 15-én, vasárnap II. János Pál pápa Rómában boldoggá avatta a passzionista nikápolyi püspököt ¹⁰⁰³ , az 1952-ben kivégzett Vincent Evgenij Bossilkovot.
2002.	2002-ben került sor először arra, hogy pápa látogasson az országba. ¹⁰⁰⁴ II. János Pál pápa május 24-én Szófiában a pátriárkai palotában találkozott a bolgár görögkeleti egyház fejével: Maxim pátriárkával és a bolgár Szent Szinódus tagjaival, ez a találkozás ¹⁰⁰⁵ a bulgáriai keresztény közösségek közti egységnek, és az ökumenikus párbeszédnek is nagy jelentőségű eseménye volt. Május 25-én II. János Pál pápa beszédet mondott a bolgár kereszténység egyik legismertebb, legősibb zarándokhelyén: a görögkeleti Rilai Szent Iván-monostorban. ¹⁰⁰⁶ Május 26-án Plovdivban pedig boldoggá avatta a bolgár kommunista diktatúra egyházüldözésének az egyik legkegyetlenebb évében: 1952-ben elítélt és kivégzett asszumpcionista szerzetespapjait: Kamen Vichevet, Josafat Shishkovot és Pavel Dzhidzovot. ¹⁰⁰⁷

¹⁰⁰² *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*. 335. Továbbá a Catholic Hierarchy weboldalának a Szófiái Szent XXIII. János Eparchia főcímű oldala. Vö. <https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dsoby.html>
A Szófiái Szent XXIII. János Eparchia oldalán olvasható Christo Proykov személye is, aki 1995-ben követte a nyugalomba vonult Metodij Stratievet a Szófiái Apostoli Exarchátus vezetésében. Levétel dátuma: 2022. március 16.

¹⁰⁰³ *Oriente Cattolico. II. Tom.* 2017. 565.

Továbbá: https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/1998/documents/hf_jp-ii_hom_19980315_beatificazione.html.

Az Apostoli Szentzsék weboldalán II. János Pál 1998-as homiliái között olvasható az az ünnepi, boldoggá avatási szentbeszéd, melyet három Isten szolgája titulust viselő személy: Vincent Eugene/Evgenij Bossilkov, Brigida of Jesus Morello és Maria of Mt Carmel Sallés y Baranguetas boldoggá avatásán mondott el 1998. március 15-én, Rómában. Levétel dátuma: 2022. március 16.

¹⁰⁰⁴ Vö. *Oriente Cattolico. II. Tom.* 2017. 566

¹⁰⁰⁵ Vö. *Oriente Cattolico. II. Tom.* 2017. 566. Továbbá:

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2002/may/documents/hf_jpii_spe_20020524_patriarch-maxim.html

Az Apostoli Szentzsék hivatalos weboldalán II. János Pál pápa beszédei közt olvasható a 2002-es évi, májusi beszédek között II. János Pál pápa Maxim bolgár görögkeleti pátriárkával és a bolgár Szent Szinódussal való találkozásán elmondott beszéde a szófiái pátriárkai palotában 2002. május 24-én. Levétel dátuma: 2022. március 16.

¹⁰⁰⁶ Vö. *Oriente Cattolico. II. Tom.* 2017. 566.

¹⁰⁰⁷ Vö. *Oriente Cattolico. II. Tom.* 2017. 565.

2013.	<p>Bulgáriának 2013-ban 2 római katolikus egyházmegyéje volt: az egyik székhelye Plovdiv volt Simeon Popov püspökkel az élén, a másik központja Malcziko volt, amelyet felszentelés nélküli apostoli adminisztrátor vezetett. A bolgár bizánci-szláv rítusú katolikus egyház (Szófia Apostoli Exarchátus) székhelye Szófiában volt. 2013-ban a Bulgáriában élő katolikusok száma körülbelül 60.000 fő volt, beleértve a megközelíthetően 50.000 főre tehető római rítusú katolikus híveket és a megközelíthetően 10.000 főre tehető bizánci-szláv szertartású katolikus híveket.¹⁰⁰⁸</p> <p>Solak tanulmánya alapján 2013-ban a következő férfi és női szerzetesrendek voltak-vannak jelen a 21. század elején Bulgáriában. A kapucinusok vannak jelen a legnagyobb számban és a pasztorális munkában is ők állnak a sor elején; emellett szólni kell a konventuális ferencesekről, az asszumpcionistaokról, a passzionistákról és a rezurrekcionistaokról. A női rendek közül pedig Solak a a Szentségimádó Nővérek Kongregációjáról (az Eukarisztia Nővéreiről), a Sarutlan Karmelita Nővérekről és a Páli Szent Vincéről nevezett Irgalmas Nővérekről tesz említést a 2013-as írásában. Ez évben a Szentségimádó Nővérek közössége 50 nővérrel tevékenykedett Bulgáriában. (A kongregáció apostolkodással, a papok plébániai munkájának segítségével és liturgikus ruhák hímzésével foglalkozik.) A Sarutlan Karmelita Nővéreknek Szófiában van kolostoruk, ahol 2013-ban 12 nővér élt. Végül pedig körülbelül 15 nővér tartozott a Páli Szent Vincéről nevezett Irgalmas Nővérek Kongregációjához¹⁰⁰⁹ 2013-ban Bulgáriában. Solak tanulmánya alapján 2013-ban 3 püspök és 22 káplán szolgált egyházmegyes papként és 34 testvér pedig szerzetespapként Bulgáriában a két rítusban. A 34 szerzetespapból 13 kapucinus (OFM Cap), 8 konventuális ferences (OFM Conv), 5 rezurrekcionista (CR), 4 asszumpcionista (AA) és 4 passzionista (CP) végzett lelkipásztori szolgálatot Bulgáriában 2013-ban.¹⁰¹⁰</p>
2014.	<p>2014-ben összesen 13 plébániára csupán 4 egyházmegyes pap jutott; ráadásul a körülbelül 10.000 hívő lelket számláló Bolgár Apostoli Exarchátusban (csupán) 16 szerzetespap és 37 nővér szolgált.¹⁰¹¹</p>
2019.	<p>2019. május 5. és 7. között zajlott le Ferenc pápa apostoli látogatása Bulgáriában és Észak-Macedóniában; a Szentatya Szófiában a liturgikus események mellett és a katolikus közösségek meglátogatása mellett</p>

Továbbá: https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20020522_beatific-bulgaria_en.html
Az Apostoli Szentszék hivatalos weboldalán, II. János Pál pápa apostoli látogatásaiból a 2002-es azerbajdzsáni és bulgáriai apostoli látogatások dokumentumaiban olvasható egy részből a három bolgár asszumpcionista szerzetespap boldoggá avatásra készített életrajza és II. János Pál boldoggá avatási homíliája. Levétel dátuma: 2022. március 16.

¹⁰⁰⁸ SOLAK 2013. 150.

¹⁰⁰⁹ Több elnevezésük is ismert: Páli Szent Vincéről nevezett Szeretet Leányai; Páli Szent Vincéről nevezett Irgalmas Nővérek. (Latin nevük: Institutum Puellarum Caritatis S. Vincenti da Paulo; lengyel nevük Zgromadzenie Sióstr Miłosierdzia św. Wincenty da Paulo).

¹⁰¹⁰ SOLAK 2013. 158–159.

¹⁰¹¹ *Encyclopedic Dictionary of the Christian East*. 335.

	találkozott a bolgár pátriárkával és a Szent Szinódus tagjaival is, és különböző vallási közösségek vezetőivel együtt imádkozott a békéért. ¹⁰¹² 2019. október 11-én a Bolgár Apostoli Exarchátus egyházmegyei rangra emelt eparchia lett, a Szófia Szent XXIII. János Eparchia főpásztora pedig Christo Proykov püspök. ¹⁰¹³
2020.	A 2020-as statisztikai adatok a bolgár bizánci-szláv rítusú katolikus egyházzól és a Szófia Szent XXIII. János Eparchia katolicizmusáról a következők: körülbelül 10.000 főre tehető a bizánci-szláv rítusú katolikus lakosság lélekszáma; a híveket 17 plébánián 17 pap (14 szerzetespap és 3 egyházmegyes pap) látja el; összesen 15 férfi és 25 női szerzetes szolgál az egyházmegyében. ¹⁰¹⁴

¹⁰¹²<https://www.vatican.va/content/francesco/en/travels/2019/outside/documents/papa-francesco-bulgaria-macedoniadelnord-2019.html>. Az Apostoli Szentszék weboldalán, Ferenc pápa útjainál, a 2019-es utazások sorában található a pápa 2019. május 5-7. közötti bulgáriai és észak-macedóniai apostoli látogatásainak programja. Innen érhetők el a három nap fontosabb eseményeinek beszédei és szentbeszédei. Levétel dátuma: 2022. március 17.

¹⁰¹³<https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dsoby.html>. 2019 október 11-én a szófia Bolgár Apostoli Exarchátusból Szófia Szent XXIII. János Eparchia (Püspökség) lett. A Catholic Hierarchy.org oldal a világegyház katolicizmusának weboldala a Szófia Szent XXIII. János Eparchia című oldalán ennek a fiatal bizánci-szláv rítusú egyházmegyének a születését, egyházszerkezeti előzményeit, valamint az egykori és jelenlegi főpásztorait, a benne szolgáló papokat és szerzeteseket és a hívek és plébániák számát is feltünteti. Levétel dátuma: 2022. március 17.

¹⁰¹⁴<https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dsoby.html>. A Catholic Hierarchy.org a világegyház katolicizmusának weboldala a Szófia Szent XXIII. János Eparchia című oldalán statisztikai táblázatot közöl az 1969 és 2020 közti időintervallumban. A táblázat évekre bontva megadja, hogy hány egyházmegyes pap és szerzetespap, hány férfi és női szerzetes tevékenykedett/tevékenykedik Bulgáriában és hány plébániát láttak el/látnak el. Levétel dátuma: 2022. március 17.

Függelék – VI. A vizsgált időszak (1863–1903) rezurrekcionista rendfőnökei és bulgáriai missziós elöljárói, továbbá a katolikus egyház bulgáriai és konstantinápolyi vezető méltóságviselői; a bolgár görögkeleti egyház exarchái; a vizsgált időszak nyugati és bizánci keresztény egyházfői, valamint oszmán és bolgár uralkodói

Az alábbi egyházi és világi vezetők, valamint uralkodók szorosan kapcsolódnak a bolgár egyházi uniós mozgalom, továbbá a Feltámadás Kongregációja bulgáriai missziójának első évtizedeihez.

A Feltámadás Kongregációjának általános rendfőnökei¹⁰¹⁵ a vizsgált időszakban:

Hieronim Kajsiewicz CR: 1854–1873

Piotr Semenenko CR: 1873–1886

Walerian Przewłocki CR: 1886–1895

Paweł Smolikowski CR: 1895–1905

A Feltámadás Kongregációjának bulgáriai unitus missziójának elöljárói¹⁰¹⁶ a vizsgált időszakban:

Karol Ignacy Kaczanowski CR: 1863–1867

Tomasz Brzeska CR: 1867–1883

Walerian Przewłocki CR: 1883–1895

August Mosser CR: 1895–1902

Ksawery Wilemski CR: 1902–1908

¹⁰¹⁵ A rezurrekcionista szerzeteskongregáció korábbi általános rendfőnökeinek listája kormányzói éveikkel a Feltámadás Kongregációjának európai hivatalos weboldalán, a rend kormányzati struktúráját bemutató „Generalate” (Kormányzat) menüpontban a „Past Superior Generals” (Korábbi általános rendfőnökök) almenüpontban olvasható.

Levélet dátuma: 2021. április 19. <https://resurrectionist.eu/en/generalate/past-superior-generals/>

¹⁰¹⁶ A Feltámadás Kongregációjának bulgáriai misszióját vezető missziós elöljárók (felettesek) személyéről Josephus Schaeffer CR “Historia Missionis Bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C.” című munkájában olvashatunk. Vö: ACR-R 64998 (gépelte kézirat); ACR-R 64999 (nyomtatvány): Josephus Schaeffer CR: Historia Missionis Bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C. Róma, s. n., 1964.

Szent Péter utódai, katolikus egyházfők¹⁰¹⁷ a vizsgált időszakban:

IX. Pius: 1846–1878

XIII. Leó: 1878–1903

Konstantinápoly apostoli vikáriusai/apostoli delegátusai/apostoli adminisztrátorai¹⁰¹⁸ a vizsgált időszakban:

Paolo Brunoni, Tharona tituláris érseke, Konstantinápoly apostoli vikáriusa: 1858. november–1869

Joseph Pluym C.P., Konstantinápoly apostoli adminisztrátora: 1869. június–1874. január

Serafino Milani O.F.M. Obs. érsek, Konstantinápoly apostoli adminisztrátora: 1874. március–1874. december

Leopoldo Angelo Santachè O.F.M. érsek, Konstantinápoly apostoli adminisztrátora: 1874. november–1876. április

Antonio Maria Grasselli O.F.M. Conv. Kolosszé tituláris érseke, Konstantinápoly apostoli vikáriusa: 1874. december–1880. január

Vicenzo Vannutelli, Sardes tituláris érseke, Konstantinápoly apostoli vikáriusa: 1880. január–1882. december

Luigi Rotelli, Pharszalosz tituláris érseke, Konstantinápoly apostoli vikáriusa: 1883. január–1887. május

¹⁰¹⁷ IX. Pius pontifikátusa 1846. 06. 16-tól 1878. 02. 07-ig tartott. *The New Catholic Encyclopedia*. Vol. XI. 384.; XIII. Leó pontifikátusa 1878. 02. 20-tól 1903. 07. 20-ig tartott. *The New Catholic Encyclopedia*. Vol. VIII. 490.

¹⁰¹⁸ A katolikus egyház Konstantinápolyi Apostoli Vikariátusának egyházi méltóságviselőinek nevei, címei és hivatalviselési éveik kronologikus sorrendben olvashatók az Isztambuli (Konsztantinápolyi) Apostoli Vikariátus hivatalos weboldalán. <http://www.gcatholic.org/dioceses/diocese/istal.htm> Levétel dátuma: 2021. április 29.

*A bulgáriai unitusok érsekei/püspökei/apostoli vikáriusai*¹⁰¹⁹ a vizsgált időszakban:

bolgár (bizánci-szláv rítusú) katolikus egyház:

Josif Sokolski¹⁰²⁰, a Bolgár Unitus Egyház érseke: 1861–1861/1879.¹⁰²¹

Rafaíl Popov¹⁰²² apostoli adminisztrátor, a Bolgár Unitus Egyház püspöke: 1865–1876

Nil Isvorov (Izvoroff)¹⁰²³ a bolgár unitusok kinevezett érseke: 1876–1895

a) Trákiai Apostoli Vikariátus (1883), Edirne központtal:

Mikhail Petkov¹⁰²⁴ Hebron tituláris püspöke, Trákia apostoli vikáriusa: 1883–1921

b) Macedóniai Apostoli Vikariátus (1883), Szaloniki központtal:

Lazar Mladenov (Mladenoff)¹⁰²⁵ Satala tituláris püspöke, Macedónia apostoli vikáriusa:
1883–1895

Epifanij Šanov (Scianow)¹⁰²⁶ Livias tituláris püspöke, Macedónia apostoli vikáriusa:
1895–1922 (1940)

¹⁰¹⁹ A bolgár unitus egyháznak a vizsgált időszakban tevékenykedő főpapjainak, egyházi vezetőinek érseki/püspöki/vikáriusi megbízatási éveit a „The Hierarchy of the Catholic Church” weboldaláról gyűjtöttem ki. <https://www.catholic-hierarchy.org/> Levétel dátuma: 2021. április 27.

A weboldal tartalmazza a katolikus világegyház hierarchiájának egykori és jelenlegi egyházmegyéit, és a benne egykor és jelenleg szolgáló püspököket, titulusukkal, felszentelésük adataival.

¹⁰²⁰ Josif Sokolski érseki működésének időszakáról az információ a „The Hierarchy of the Catholic Church” weboldaláról származik. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bsokols.html> Levétel dátuma: 2021. április 27. Sokolskit maga IX. Pius pápa szentelte fel a bolgár unitus egyház érsekévé 1861. április 14-én. Vö: PATAČEV 1994. 14.

¹⁰²¹ A két évszám magyarázata: 1861/1879: Sokolskinak, mint a bolgár unitusok érsekének székhelye Konstantinápolyban volt, Rómában történt érsekké szentelése után ide érkezett meg, azonban titokzatos elrablása miatt gyakorlatilag csupán néhány hónapig vezethette a bolgár unitusokat. Élete további 18 évét egy kijevi barlangkolostorban élte le, így nem tudta betölteni érseki hivatalást és ellátni érseki teendőit. PATAČEV 1994. 14.

¹⁰²² Rafaíl Popov püspöki működésének időszakáról az információ a „The Hierarchy of the Catholic Church” weboldaláról származik. <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bpopovr.html> Levétel dátuma: 2021. április 27.

¹⁰²³ Nil Isvorov (Izvoroff) 1883-ban lett valamennyi bolgár unitus érseke (korábban a bolgár görögkeleti egyház püspöke volt, de 1874-ben áttért a katolikus egyházba). 1895-ben azonban lemondott érseki címéről, és visszatért a bolgár görögkeleti egyházba. Érseki működésének időszakáról az információ a „The Hierarchy of the Catholic Church” weboldaláról származik. <http://www.catholic-hierarchy.org/bishop/biswo.html> Levétel dátuma: 2021. április 27.

¹⁰²⁴ Mikhail Petkov püspöki, vikáriusi működésének időszakáról az információ a „The Hierarchy of the Catholic Church” weboldaláról származik. <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bpetk.html> Levétel dátuma: 2021. április 27.

¹⁰²⁵ Lazar Mladenov (Mladenoff) C. M. püspöki, vikáriusi működésének időszakáról az információ a „The Hierarchy of the Catholic Church” weboldaláról származik. <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bmlad.html> Levétel dátuma: 2021. április 28. Mladenov 1895-ben visszatért a görögkeleti (ortodox hitre) és 1895-ben lemondott püspöki és vikáriusi címéről, később ismét visszatért a Bolgár Unitus Egyházba. Vö: FRAZEE 1983. 247.

¹⁰²⁶ Epifanij Šanov püspöki, vikáriusi működésének időszakáról az információ a „The Hierarchy of the Catholic Church” weboldaláról származik. 1922-től nyugalmazott apostoli vikáriusként szolgált 1940-ben bekövetkezett haláláig. <https://www.catholic-hierarchy.org/bishop/bscian.html> Levétel dátuma: 2021. április 28.

Konstantinápolyi pátriárkák¹⁰²⁷ a vizsgált időszakban:

- II. Jójákim: 1860–1863
 III. Szofróniosz: 1863–1866
 VI. Gergely második alkalommal: 1867–1871
 VI. Anthemiosz (Anthim) harmadik alkalommal: 1871–1873
 II. Jójákim második alkalommal: 1873–1878
 III. Jójákim: 1878–1884
 IV. Jójákim: 1884–1886
 V. Dionüsziosz (Dénes): 1887–1891
 VIII. Neophütosz (Neofit): 1891–1894
 VIII. Anthemiosz (Anthim): 1895–1897
 V. Konstantinosz (Konstantin): 1897–1901
 III. Jójákim második alkalommal: 1901–1912

Bulgária görögkeleti (ortodox) exarchái¹⁰²⁸ a vizsgált időszakban:

- I. Antim: 1871–1877
 Jozsif: 1877–1915

Az 1870-ben létesített (görögkeleti) Bolgár Exarchátus székhelye Konstantinápoly volt, 1913-tól a székhely Szófiába került át. Jozsif exarcha működése után 1945-ig nem exarchák vezették a bolgár görögkeleti egyházat, hanem metropoliták. 1945 és 1948 között Sztefan exarcha lett a bolgár görögkeleti egyház főpásztora, akit azonban pár év múlva száműztek. 1953-tól az Bolgár Exarchátust (mint autokefál görögkeleti egyházat) patriarchátusi rangra emelték szófiai központtal (amelyet a konstantinápolyi pátriárka is elismert). Szófia pátriárkái: Kiril (1953-1971), Maxim (1971-2013).¹⁰²⁹ 2013-tól Neofit pátriárka vezeti a Bolgár Görögkeleti Egyházat.

¹⁰²⁷ A konstantinápolyi pátriárkák nevei és pátriárkai méltóságcímet viselő megbízatásuk időszaka a Konstantinápolyi Egyetemes Patriarchátus weboldaláról származik. Κατάλογος Οικουμενικών Πατριαρχών. <https://ec-patr.org/oikoymeniko-patriarxeio/istoria/diatelesantes-patriarxes/> Levétel dátuma: 2021. április 30.

¹⁰²⁸ PAVLOV - JANEV 2005. 146.

¹⁰²⁹ Uo. 83, 133, 146.

*Az Oszmán Birodalom szultánjai*¹⁰³⁰ *a vizsgált időszakban:*

Abdülaziz: 1861–1876

V. Murád: 1876. május – 1876. augusztus

II. Abdülhamid: 1876–1909

*Bulgária uralkodói*¹⁰³¹ *a vizsgált időszakban:*

I. Battenberg Alexander (Sándor) fejedelem: 1879–1886

I. Sachs-Koburg-Gothai Ferdinánd fejedelem/cár¹⁰³²: 1887–1918

Az oszmán uralomtól felszabadult Bulgária uralkodói idegen, német házból érkező monarchák voltak. A harmadik bolgár cárság az 1877–1878-as orosz-török háborúval megkezdődő függetlenedési folyamattal vette kezdetét 1878-79-ben, (az események során megszületett a Bolgár Fejedelemség, ezt követte 1885-ben Kelet-Ruméliának a Bolgár Fejedelemséggel való egyesülése a bolgárság nagy örömeire, majd az Oszmán Birodalomtól való teljeskörű függetlenség kikiáltása 1908-ban) és II. Simeon cár uralkodása végéig tartott (1946).¹⁰³³

*Bulgária kormányfői*¹⁰³⁴ *a vizsgált időszakban:*

Todor Burmov: 1879–1879

Kliment metropolita: 1879–1880

Dragan Cankov: 1880–1880

Petko Karavelov: 1880–1881

Kazimir Ernrot: 1881–1881

miniszterelnök nélküli kormány: 1881–1882

¹⁰³⁰ MATUZ 1990. 171, 179, 185, 187, 201, 213. II. Mahmud uralkodási időszaka: 171., I. Abdülmedzsid uralkodási időszaka: 179., Abdülaziz uralkodási időszaka: 185., V. Murád rövid uralkodási időszaka 187., II. Abdülhamid uralkodási időszaka 187., V. Mehmed uralkodási időszaka: 201., VI. Mehmed uralkodási időszaka: 213.

¹⁰³¹ PAVLOV - JANEV 2005. 143.

¹⁰³² Sachs-Koburg-Gothai Ferdinánd (korábbi német herceg) lett az (immáron 1885-től Kelet-Ruméliával egyesült) Bolgár Fejedelemség második uralkodója 1887 és 1908 között fejedelemként. 1908 szeptember 22-én, Bulgária független állammá nyilvánításakor Veliko Tarnovóban Ferdinándot minden bolgárok cárjának kiáltották ki, aki 1908 és 1918 között már a cári címet viselte. Vö: PAVLOV - JANEV 2005. 106, 114, 143.

¹⁰³³ PAVLOV - JANEV 2005. 97, 100, 105, 114.

¹⁰³⁴ Uo. 144.

Leonyid Szoboljev: 1881–1883

Dragan Cankov: 1883–1884

Petko Karavelov: 1884–1886

Vaszil Radoszlavov: 1886–1887

Konsztantin Sztoilov: 1887–1887

Sztefan Sztambolov: 1887–1894

Konsztantin Sztoilov: 1894–1899

Dimitar Grekov: 1899–1899

Todor Ivancsov: 1899–1901

Racso Petrov: 1901–1901

Petko Karavelov: 1901–1901

Sztojan Danev: 1902–1903

Racso Petrov: 1903–1906

Régenstanácsok¹⁰³⁵ a vizsgált időszakban:

Sztefan Sztambolov – Petko Karavelov – Szava Mutkorov: 1886–1886

Sztefan Sztambolov – Szava Mutkorov – Georgi Zsivkov: 1886–1887

---

¹⁰³⁵ Uo. 143.

Függelék – VII. A kommunista időszakban Bulgáriában szolgáló rezurrekcionisták életéről és tevékenységéről Stefan Koperek tanulmánya alapján¹⁰³⁶

Anton Petrov CR (1918–1977)	Anton Petrov CR a rezurrekcionisták iskoláiba járt Malko Tarnovóban majd Stara Zagorában. Krakkóban kezdte meg noviciátusát a rezurrekcionistáknál; teológiai tanulmányait Lwówban kezdte majd Rómában fejezte be; a Collegium Russicumban keleti rítusban szentelték pappá. Mentorellában végzett szolgálatai után hazatért, és 1948-1950 közt Burgaszban, majd 1950-től haláláig Malko Tarnovóban működött. 1970-ben, ezüstmisés papként Kirill Kurtev püspök az archimandrita méltósággal tüntette ki. (KOPEREK 2013. 48-49.)
Konstantin Patronov CR (1905–1991)	Konstantin Patronov CR élete nagy részében szerzetes volt, akit Metodij Stratiev püspök 70 évesen szentelt pappá, ugyanis egy igen idős egyházmegyes pap (Thimotheus Janev) feladatait kellett a pap halála után átvennie Novo Delchevóban. Általános iskolai és progimnáziumi tanulmányait Malko Tarnovóban végezte, noviciátusát pedig Krakkóban végezte, ott tette le első fogadalmát, kertészként és szabóként is működött ott. 1935-ben tért vissza Bulgáriába, és Stara Zagorában örökfogadalmat tett. Hazájában papi szolgálata előtt különböző területeken dolgozott: tevékenykedett szakácsként, szabóként, sekrestyésként, de szőlőt művelt és malmot is üzemeltetett. (KOPEREK 2013. 49-50.)
Rafail Peev CR (1918–1983)	Rafail Peev CR 14 évesen lépett be a rezurrekcionisták Stara Zagora-i küsszemináriumába, 1935-ben kezdte meg noviciátusát Krakkóban és 1937-ben tette le első fogadalmát. Rómában a Gergely-egyetemen filozófiát és teológiát tanult, 1941-ben szentelték latin szertartású pappá. 1943-ban tért haza Bulgáriába, ahol Stara Zagorában működött. 1946-ban áthelyezték Malko Tarnovoba, hogy felkészüljön a keleti rítusra. Peev atyát igencsak keményen érintette a kommunista egyházpolitika üldözése: 1952-

¹⁰³⁶ KOPEREK 2013. 48–49; 49–50; 50–52; 53–54; 55–56; 56–58; 58–59.

	<p>ben a Vatikánnak való kémkedés vádjával 12 év börtönbüntetésre ítélték. 10 év után elengedték, de a hosszú börtönévek tönkretették az egészségét. Kiszabadulását követően Burgaszba küldték papi szolgálatra és rendtársa, Anton Petrov CR halála (1977) után archimandritának nevezték ki. A börtönévek után Bugaszban és Malko Tarnovoban végzett lelkipásztori szolgálatot. A rendőrség havonta többször látogatta, hogy nem létesít-e kapcsolatot külföldiekkel. (KOPEREK 2013. 50-52.)</p>
<p>Stefan Meszkov CR (1901–1976)</p>	<p>Stefan Meszkov CR a rezurrekcionisták iskoláiban tanult: Malko Tarnovoban majd Edirnében és később az asszumpcionisták plovdivi kollégiumában. Noviciátusát Krakkóban végezte. Első fogadalomtétele 1926-ban volt. A lebergi János Kázmér Egyetemen fejezte be teológiai tanulmányait. 1932-ben szentelték pappá. Bulgáriába való hazatérése után a rezurrekcionisták Stara Zagora-i kisszeminariumában tanított történelmet, német és francia nyelvet. 1935-ben Malko Tarnovoba helyezték át. Ivan Garualov CR püspökké szentelése után Meszkov atya vette át a Malko Tarnovo-i iskola irányítását; és amikor a hatóságok az iskolát bezárták, azután Meszkov atya már csak lelkipásztorkodással foglalkozhatott. 1971-től a dél-bulgáriai Topolovgradban működött, három templom papi szolgálatát ellátva a környéken. Ezt követően bolgár Macedóniába ment és Delchevoban szolgált papként, a delchevoi plébánián keleti szertartású Eucharisztikus Nővérek segítették munkáját. (KOPEREK 2013. 53-54.)</p>
<p>Nikolaj Radev CR (1913–1992)</p>	<p>Nikolaj Radev CR a plovdivi Szent Ágoston Francia Kollégiumban végezte elemi iskolai tanulmányait, majd a ljubljanai kisszeminariumban tanult, fél éves katonai szolgálatát követően Stara Zagorában érettségizett le. 1937-ben kezdte meg noviciátusát Krakkóban. Teológiai stúdiumait Lembergben és Rómában végezte, 1944-ben szentelték pappá keleti szertartásban a Collegium Russicumban. 1947-ig Rómában maradt. Később különféle szolgálatokat töltött be Bulgáriában: volt előjáró,</p>

	<p>plébános, a Stara Zagora-i rezurrekcionista kisszeminarium rektora, végül a Plovdivi Egyházmegyei Kúria kancellárja. 1961-től plébános volt Parchevichben. Több jelöltet is felkészített a papszentelésre. A nyári iskolai szünetek idején gyermekkatekézis keretében gyermekeket vezetett szentáldozáshoz, bérnálásához. 4 éven át Simeon Kokov püspök vezetésével az új misekönyv és más liturgikus könyvek (olvasmányos könyv, szentségek szertartáskönyvei, hívek imakönyve) bolgárra fordításával foglalkozott; az egész latin egyház ezeken a könyveken keresztül szolgálta a híveket. Keleti rítussal kapcsolatos könyvek fordításának lektorálásával is foglalkozott. Az Újszövetség könyveit és a II. Vatikáni Zsinat dokumentumait is bolgárra fordította. (KOPEREK 2013. 55-56.)</p>
<p>Ignatij Badov CR (1919–2001)</p>	<p>Ignatij Badov CR elemi iskoláját az Irgalmasság Nővéreinek végezte Szófiában, majd tanulmányait a rezurrekcionista Malko Tarnovo-i és Stara Zagora-i iskoláiban folytatta. 1937-ben kezdte meg noviciátusát Krakkóban, és 1939-ben tette le első fogadalmát. Teológiai stúdiumait ő is Lembergben kezdte, majd Rómában folytatta. Az üldözés évei alatt a templomban lakott, a főoltár mögött. Plébániáját elkonfiskálta az államhatalom. Dragomirovo plébánosa. 2001-ben halt meg Belenében. (KOPEREK 2013. 56-58.)</p>
<p>Piotr Kobus CR (1909–1975)</p>	<p>Piotr Kobus CR lengyel rezurrekcionista élete is kötődik Bulgáriához. 1937-ben szentelték áldozópappá és Bulgáriába küldték. A kommunizmus bulgáriai beköszönte után börtönbe vetették és a kihallgatások alatt rendkívül megalázóan bántak vele. Az intelligens, olvasott, több nyelven beszélő, különleges bölcsességgel megáldott, vidám és buzgó pap élete során megtapasztalta a bolgár bebörtönzést, román letartóztatásokon esett át és 7 évet töltött Wronkiban börtönben. A hívek szolgálója és lelkes gyóntató is volt. (KOPEREK 2013. 58-59.)</p>

Függelék - VIII. Fotográfia melléletek

VIII. 1. Fotográfia Karol Ignacy Kaczanowskiról, a bulgáriai misszió alapítójáról.

S. a., s. l., levéltári iktatószám nélkül ACR-R.

VIII. 2. Fotográfia Karol Ignacy Kaczanowskiról, a bulgáriai misszió alapítójáról 1872-ből.

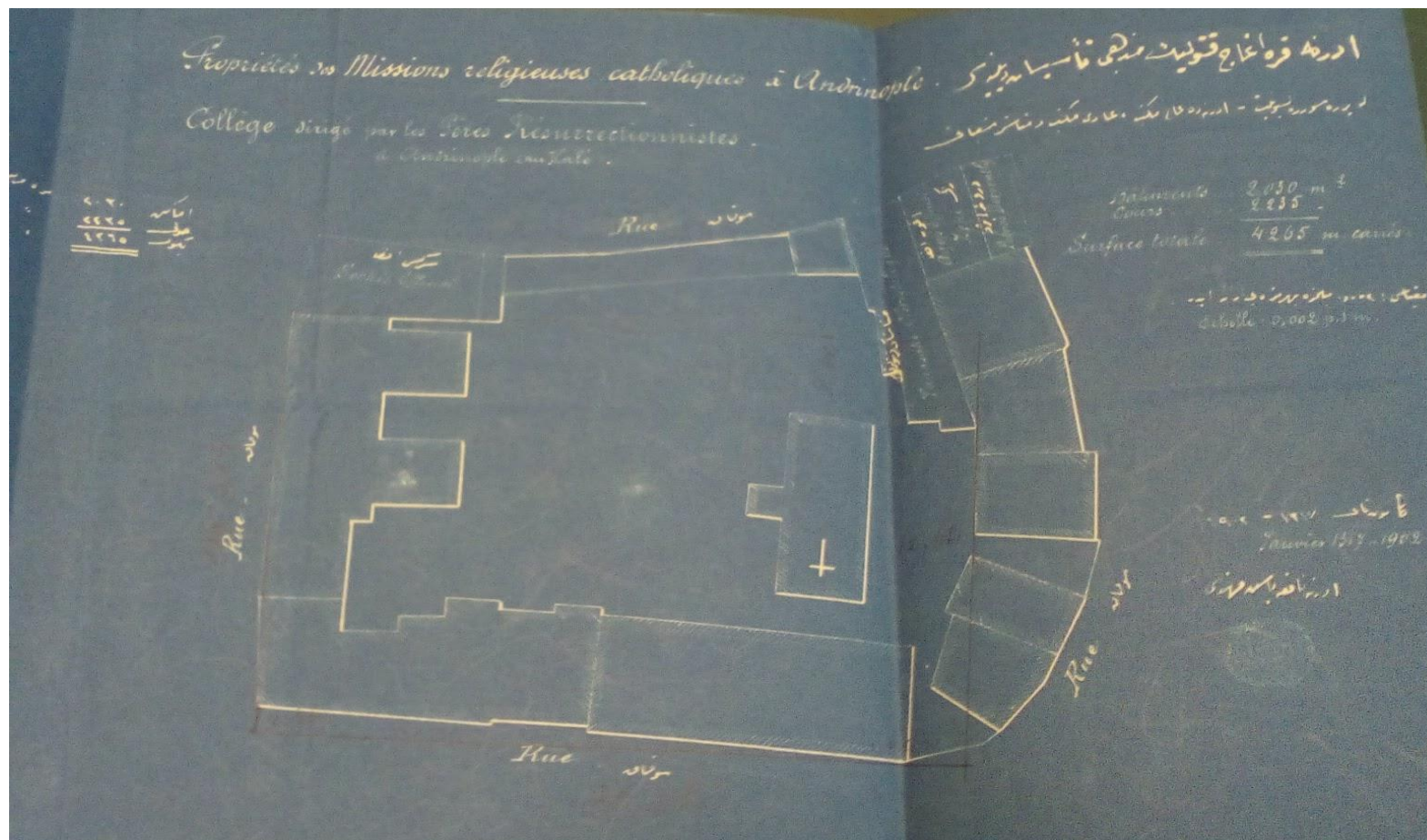
S. l., levéltári iktatószám nélkül ACR-R. A fotográfia elkészülésének évszámáról az adat a Feltámadás Kongregációjának Római Levéltárából Paweł Szymanowski CR történész-levéltárostól származik.

VIII. 3. Francia-arab kétnyelvű alaprajz a rezurekcionisták internátusáról Edirne központjában, a Kale elnevezésű városrészben

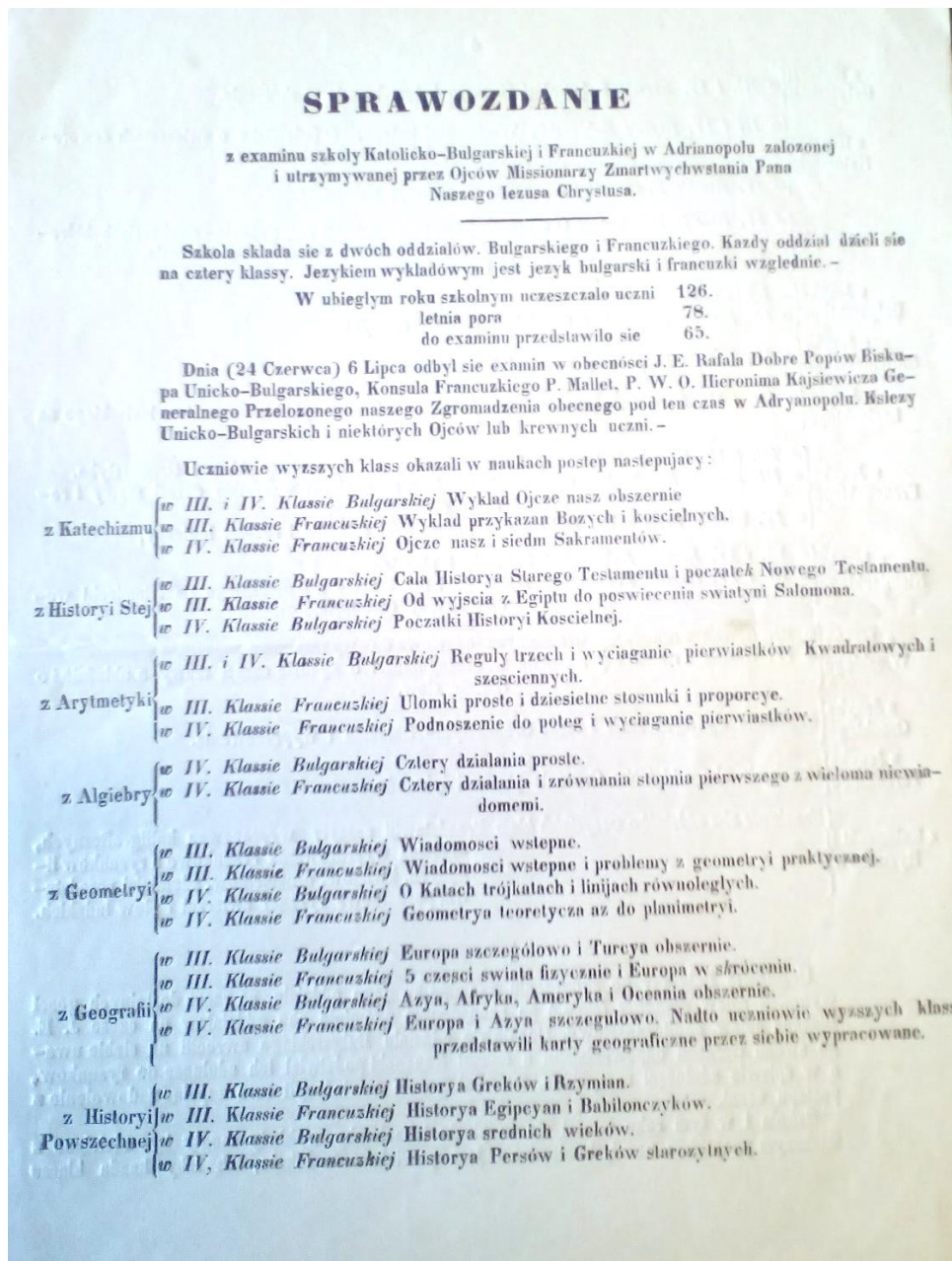
Az alaprajz címe francia és arab nyelven: Az edirnei katolikus misszió ingatlanai. A rezurekcionista atyák által vezetett kollégium az edirnei Kaleban.

S. a., levéltári iktatószám nélkül ACR-R.

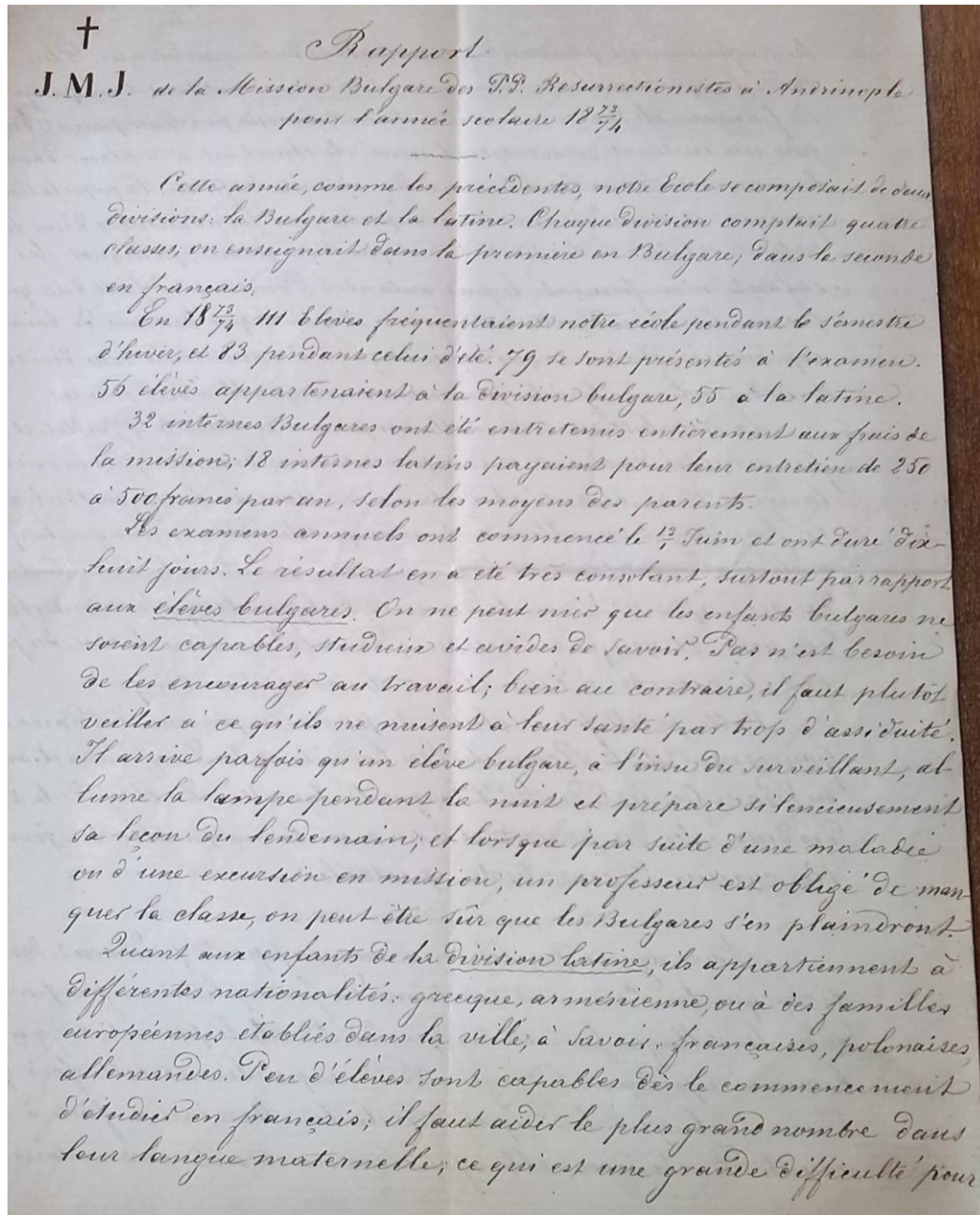
VIII. 4. Jelentés a Mi Urunk Jézus Krisztus Feltámadásáról (elnevezett) missziós atyák által alapított és fenntartott edirnei Bolgár-katolikus és Francia-katolikus Iskola vizsgáiról

A jelentés első oldalának fotográfiája. A jelentés utolsó lapján 1872. október 10-ei edirnei keltezés és a misszió előljárójának, Tomasz Brzeska CR atyának az aláírása olvasható. ACR-R: 64839.

VIII. 5. Jelentés rezurrekcionista atyák bulgáriai missziójáról Edirnében az 1873-74-es tanévben

A jelentés első oldalának fotográfiája. A jelentés utolsó lapján 1874. november 30-ai edirnei keltezés és a misszió előljárójának, Tomasz Brzeska CR atyánál az aláírása olvasható. BKCz: Rapport de la Mission Bulgare des P. P. Resurrectionistes a Andrinople pour l' année scolaire 1873/74.

VIII. 6. Részlet a rezurrekcionista atyák Bolgár Katolikus Iskolájának 1875/76-os tanévének tanári órarendjéből

Az 1875/76-os tanév elemi iskolájának és gimnáziumának tanári órarendjének részlete: az elemi iskolai évfolyamok: 1-2; 3-4. osztályok és gimnáziumi 1. osztály hétfői és keddi órarendje a tantárgyakat oktató tanárok neveivel. ACR-R: Plan nauk w Szkole Bulgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875-1876.

Plan nauk w Szkole Bulgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstańców

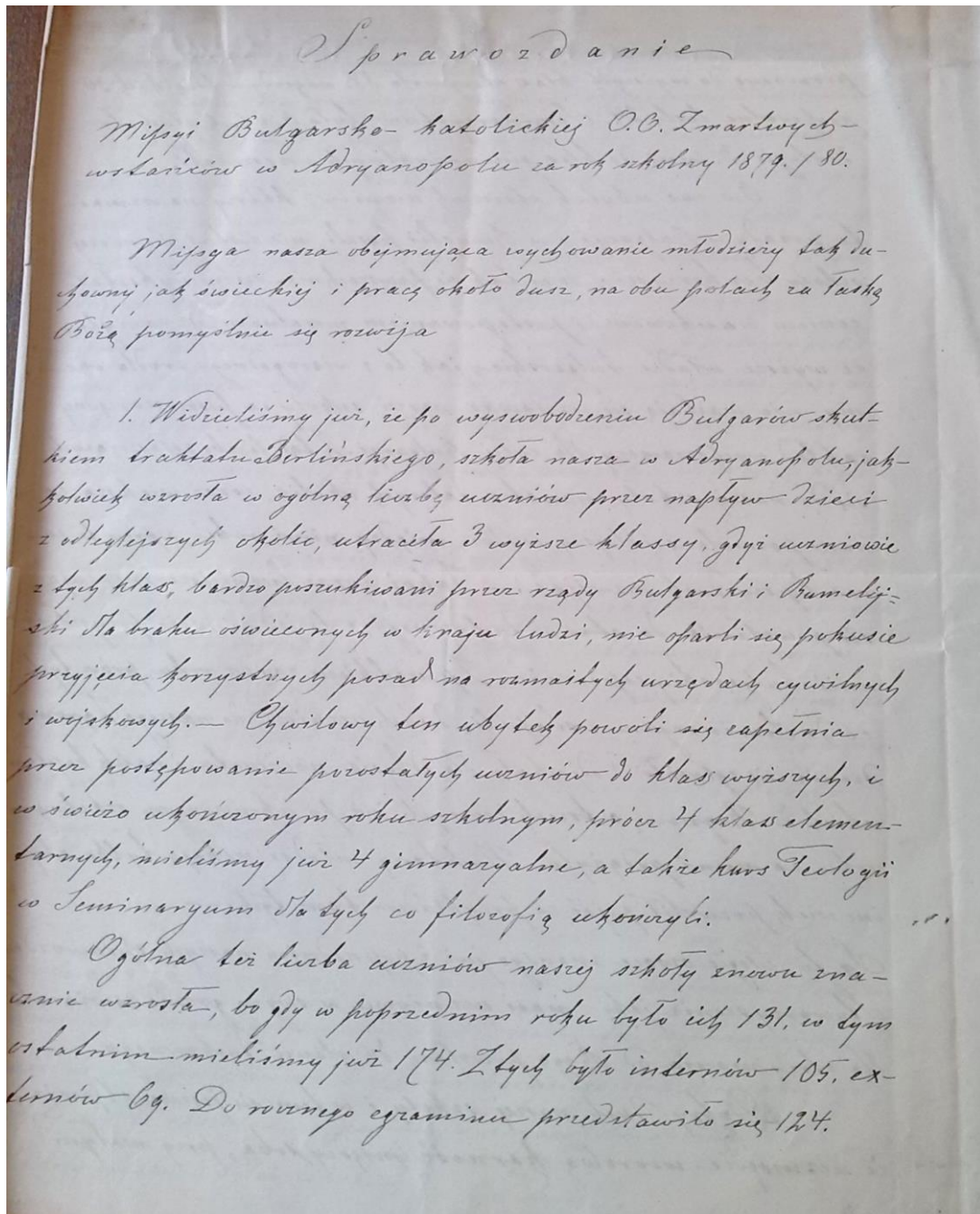
Dzień	Godziny	Klasa elementarna		Klasa gimnazjalna	
		Oddział niższy	Oddział wyższy	I Klasa	II Klasa
Poniedziałek	8-9	Historja Święte D. Barłomiej	Cyżanie Słowiańskie Michał	Histor. Święta G. Łukasza	Geo. i
	9-10	Ćwiczenia katechiz. Michał	Histor. Święta D. Barłomiej	Geo. Łacynski G. Paweł	Geo.
	10-11	Cyż. i Pisania Bulgarsk. Michał	Arytmetyka Br. Maciej	Arytmetyka G. Aleksander	Geo.
	11-12	Cyż. i Pisania Bulgarsk. Michał	Rysunki D. Barłomiej	Geo. Bulgarski	Geo.
	2-3	Cyż. i Pisania Bulgarsk. Michał	Cyż. i Pisan. Łacynskie Br. Maciej	Rysunki L. Barłomiej	Geo.
Wtorek	3-4	Arytmetyka Paweł	Ćwic. Wymiarowe G. Łukasza	Geografia D. Barłomiej	Geo.
	4-5	4-4½ Spiew. Immanuel	Spiew. Immanuel	Spiew. Immanuel	Geo.
	8-9	Cyż. Pisania Bulgarsk. Paweł	Katechizm G. Łukasza	Geo. Słowiański G. Paweł	Geo.
	9-10	Ćwiczenia wymiarowe Michał	Rysunki D. Barłomiej	Geo. Łacynski G. Paweł	Geo.
	10-11	Cyż. i Pisania Bulgarsk. D. Barłomiej	Cyż. i Pisan. Bulgarsk.	Katechizm G. Łukasza	Geo.
	11-12	Katechizm G. Łukasza	Ćwiczenia katechiz. Michał	Geo. Niemiecki G. Edward	Geo.
	2-3	Cyżanie i Pisan. Bulgarsk. Michał	Cyżanie Słowiańskie Paweł	Geo. Francuski Br. Maciej	Geo.
	3-4	Cyżanie i Pisan. Bulgarsk. Michał	Arytmetyka Br. Maciej	Geografia	Geo.
	4-5				

VIII. 7. Az 1879/80-as tanévre (vonatkozó) jelentés a rezurrekcionista atyák bolgár-katolikus missziójáról Edirnében

A jelentés első oldalának fotográfiája. A jelentés végén 1880. december 31-ei edirnei keltezés; valamint Tomasz Brzeska CR missziós elöljárónak és Karol Szymon Kobrzyński CR elöljárói helyettesnek az aláírásai olvashatók.

BKCz: Sprawozdanie Missyi Bulgarsko-katolickiej O.O. Zmartwychwstańców w Adryanopolu za rok szkolny 1879/80.

VIII. 8. A rezurrekcionista atyák bolgár-katolikus létesítményében tanulók statisztikája 1880 áprilisában

A francia nyelvű kéziratos statisztikán a következő cím olvasható: Statistique des élèves de l'établissement Bulgare Catholique des P. P. Résurrectionistes à Andrinople en Avril 1880. A Rezurrekcionista Atyák Bolgár Katolikus Létesítményében tanulók statisztikája 1880 áprilisában. ACR-R 64868.

*Statistique
des élèves de l'établissement Bulgare Catholique des P. P. Résurrectionistes à Andrinople
en Avril 1880*

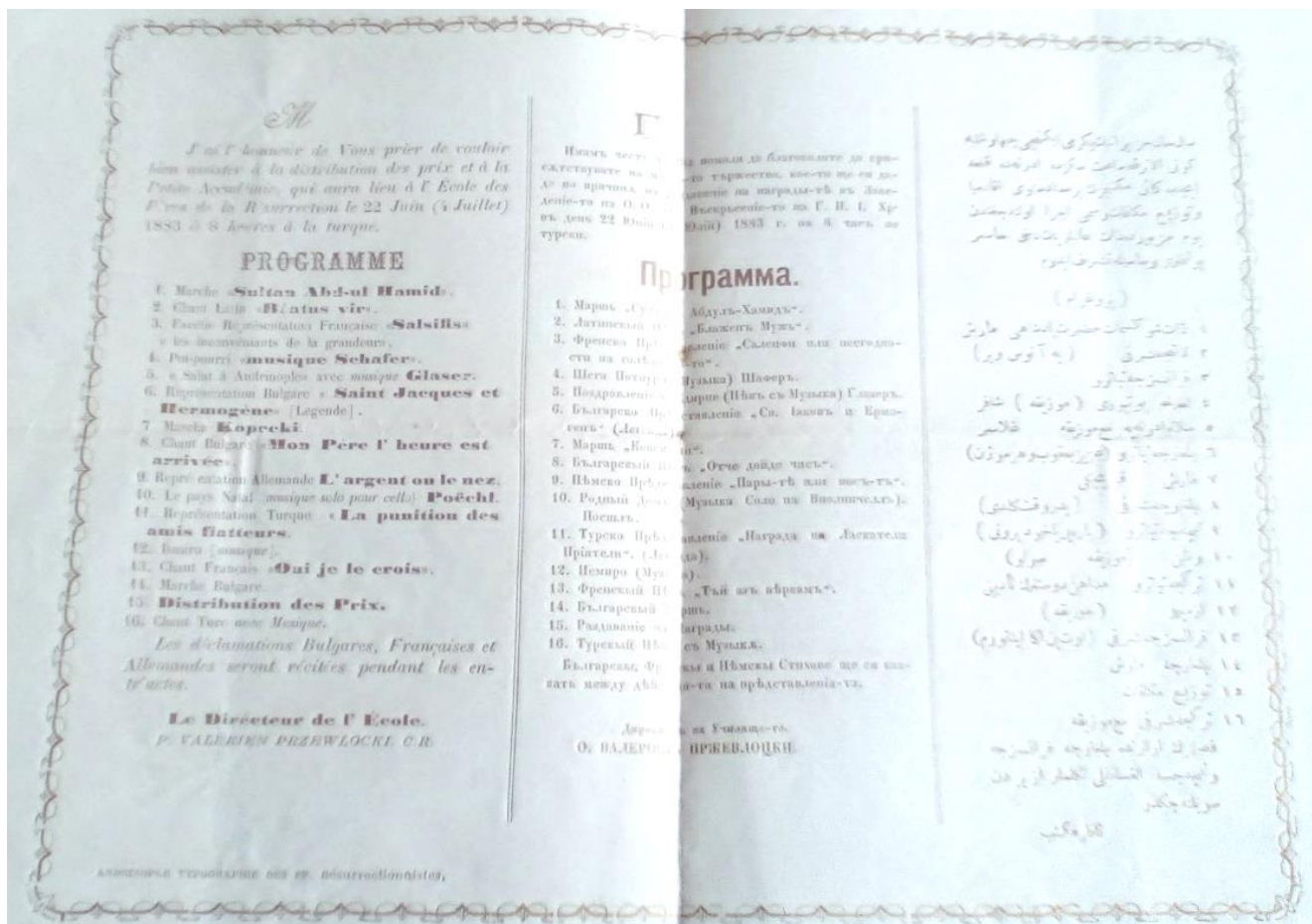
<i>Internes</i>														<i>Externes</i>										<i>Séminariste</i>																		
<i>Prantsz és más országok</i>		<i>Szükség a felügyelet és a felügyelet</i>						<i>Szükség a felügyelet és a felügyelet</i>						<i>Szükség a felügyelet és a felügyelet</i>			<i>Szükség a felügyelet és a felügyelet</i>			<i>Szükség a felügyelet és a felügyelet</i>																						
<i>Prantsz és más országok</i>		<i>Prantsz és más országok</i>		<i>Prantsz és más országok</i>		<i>Prantsz és más országok</i>		<i>Prantsz és más országok</i>		<i>Prantsz és más országok</i>		<i>Prantsz és más országok</i>		<i>Prantsz és más országok</i>		<i>Prantsz és más országok</i>		<i>Prantsz és más országok</i>		<i>Prantsz és más országok</i>																						
52	13	23	45	42	31	11	9	7	1	1	1	1	11	16	17	23	7	5	52	2	93	2	32	3	12	12	15	1	1	2	19	14	2	4	2	2	10	45	1	3	4	2

Recapitulatif

<i>Séminariste</i>	<i>Internes</i>	<i>Externes</i>	<i>Nombre total des élèves dans l'établissement</i>
2	93	43	144

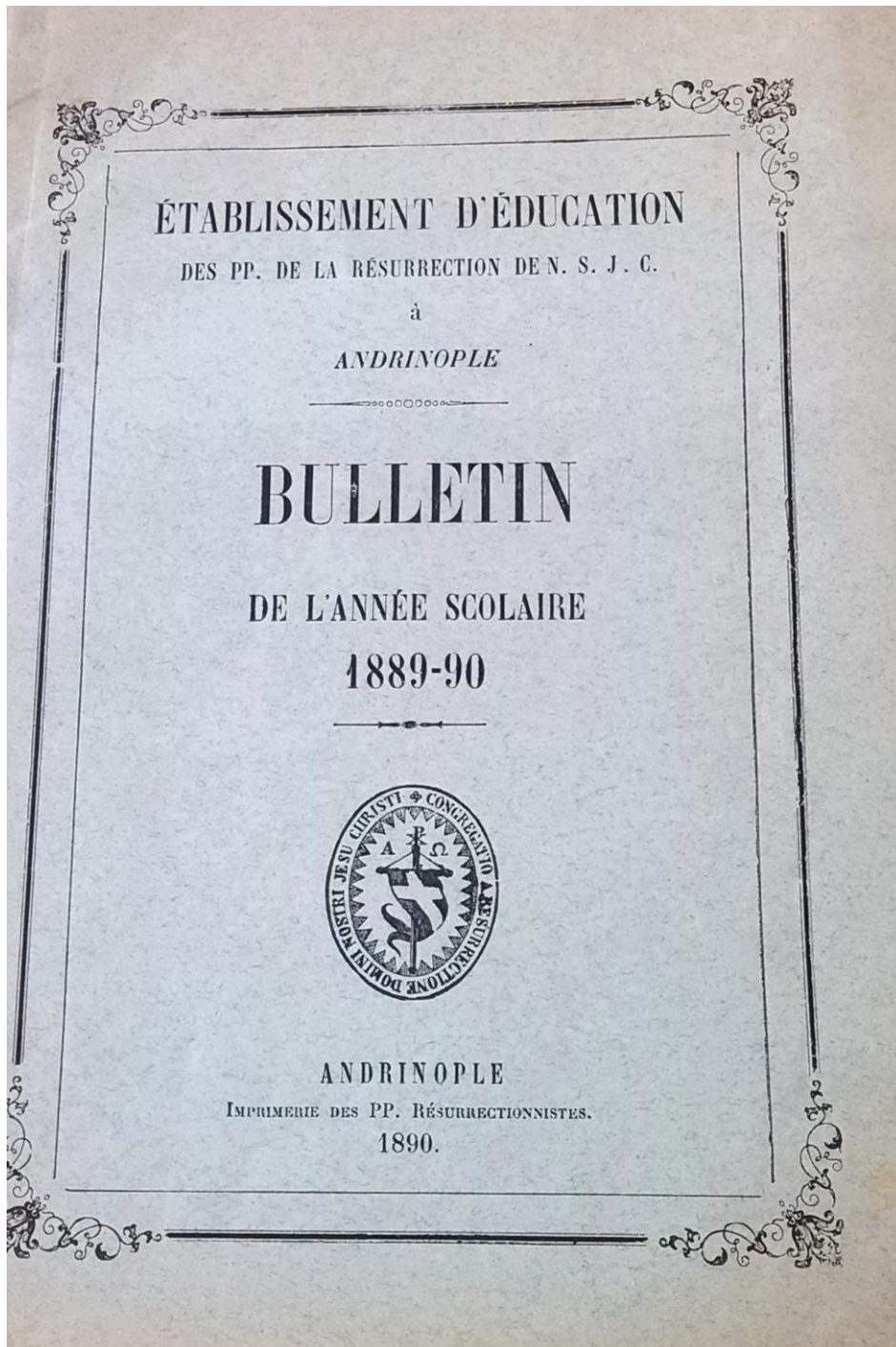
VIII. 9. Az 1882/83-as tanév díjkiosztó ünnepségének francia-bolgár-arab nyelvű programja

A díjkiosztó ünnepségre 1883. július 4-én (julián naptár szerint június 22-én) 8 órai kezdéssel került sor. Szerző: Walerian Przewlocki CR. ACR-R 64876.

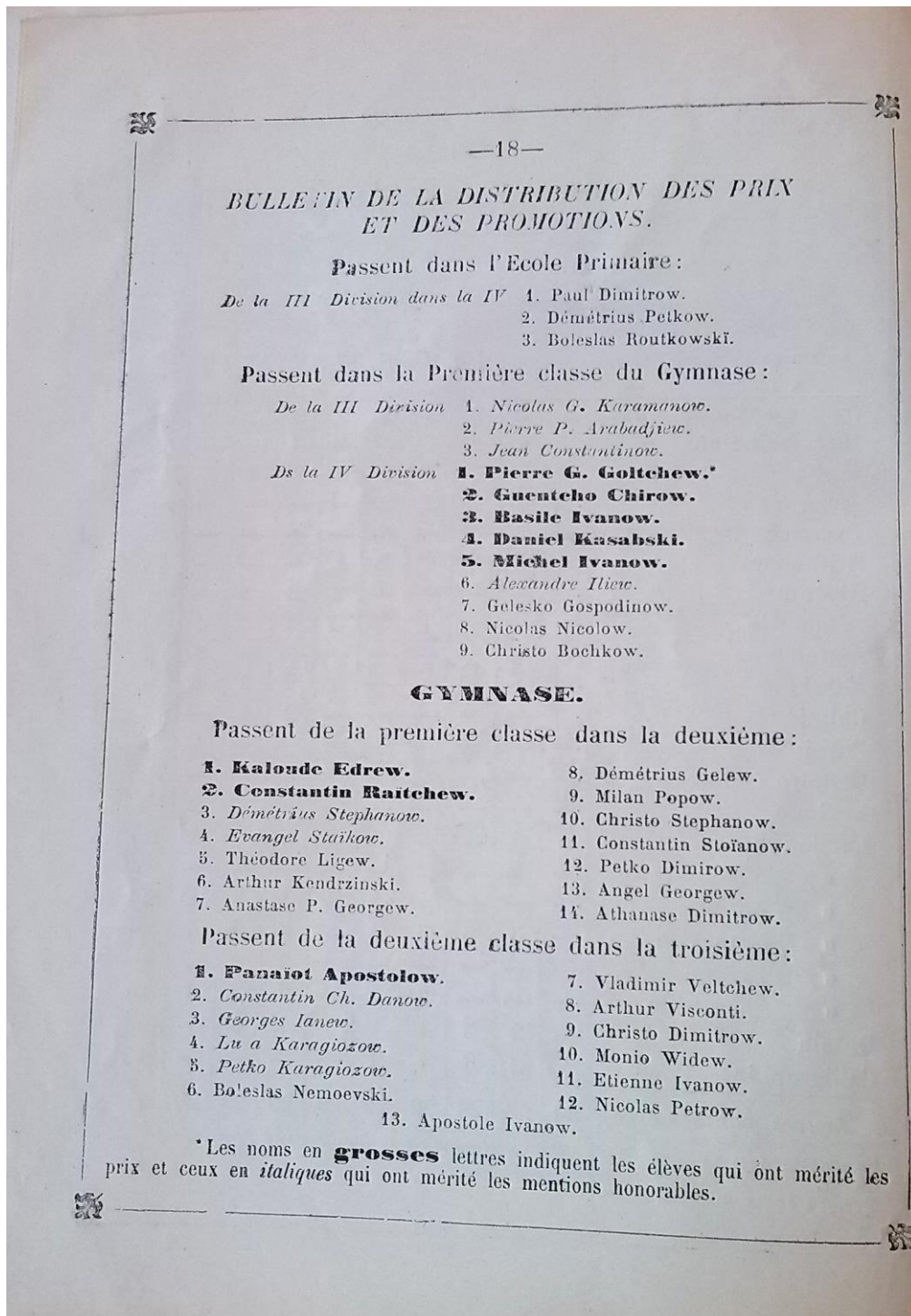
VIII. 10. A rezurrekcionista atyák edirnei oktatási intézményének értesítőjének előlapja az
1889-1890-es tanévre

Fotográfia az 1889-1890-es tanévi értesítő előlapjáról. Edirne, 1890. július 8. BKCz: Bulletin de l' année scolaire
1889-90. Établissement d' education des PP. de la Resurrection de N. S. J. C. à Andrinople.

VIII. 11. Fotográfia az 1889-1890-es tanév iskolai értesítőjének díjkiosztójáról és a (tanulói)
továbbmenetelről

Részletek a rezurekcionisták edirnei oktatási intézményének az 1889-1890-es tanévi értesítőjéből, annak 18. és 19. oldaláról. Edirne 1890. július 8. BKCz: Bulletin de l'année scolaire 1889-90. Établissement d'education des PP. de la Resurrection de N. S. J. C. à Andrinople.

— 19 —

Passent de la troisième classe dans la quatrième :

1. Guentcho Ivanow.	7. Ilia Georgew.
2. Anastase Stephow.	8. Cyrille P. Grigorow.
3. Basile Marangosow.	9. Jean Andonow.
4. <i>Michel P. Courtew.</i>	10. Boris Stoianow.
5. <i>Démétrius H. Georgew.</i>	11. Démétrius Slivcow.
6. Georges Matheew.	12. George Roussew.
13. Christo Ivanow.	

Passent de la quatrième classe dans la cinquième :

1. Thomas Theodorow.	3. <i>Milouche Danow.</i>
2. Natcho Kolarovitch.	4. <i>Stoian Slavow.</i>
5. Démétrius Chr. Danow.	

Passent de la cinquième classe dans la sixième :

1. Stanislas Popow.	2. Etienne Kolarovitch.
3. Michel Alberto.	

Ont fini la septième classe :

1. Jean Kessiakow.	2. Grosio Ivanow.
3. <i>Stoil Dimtchew.</i>	

ONT PASSÉ L'EXAMEN DE MATURITÉ
ET ONT REÇU LE DIPLOME.

1. Jean Kessiakow.
2. Grosio Ivanow.
3. Stoil Dimtchew.
-

*VIII. 12. Fotográfia Tomasz Brzeska CR atyáról, a bulgáriai misszió egykori feletteséről,
rendtársairól és növendékeiről a bulgáriai misszióból.*

S. a., s. l., levéltári iktatószám nélkül ACR-R.

VIII. 13. Fotográfia a bulgáriai misszióban működő személyekről a hozzá csatolt, fotográfián szereplő személyek névsorával a bulgáriai misszióban működő személyekről.

Első sor: (Ksawery) Wilemski CR, (Izydor) Giorgieff/Georgiev CR, (Szymon) Kobrzyński CR, (Ludwik Łukasz) Wronowski CR (felettes), (Andreas) Spetz CR, (Bazyl) Garufaloff/Garufalov CR, (Stanisław) Szyller CR.

Második sor: (Bartłomiej) Morawiec CR, (Pasquale) Mollicone CR, Proietti CR, (Hubert) Aeymans CR, Łasko CR, (Paweł) Madzia CR, (Charles) Bohrer CR.

Harmadik sor: (Girolamo) Manfrini CR, (Enrico) Pacilli CR, (Giovanni) Bevilaqua CR, (Felix) Piechota CR, Mastropietro CR, (Andrzej) Szafranko CR, (Leonard) Kowalski CR.

A névsor a fotográfiával Paweł Szymanowski CR történész-levéltáros révén a rezurrekcionista Római Levéltárából származik. S. a., s. l., levéltári iktatószám nélkül ACR-R.

Pierwszy rząd: Wilemski, Giorgieff, Kobrzyński, Wronowski (Superior), A. Spetz, Garufaloff, Szyller. Drugi rząd: Morawiec, Mollicone, Proietti, Aeymans, Łasko, Madzia, Bohrer. Trzeci rząd: Manfrini, Pacilli, Bevilaqua, Piechota, Mastropietro, Szafranko, Kowalski

VIII. 14. Edirne. A rezurrekcionista atyák tanulói a(z iskola) pihenő területén

A fotográfia a Missye Katolicki folyóiratból származik. Krakkó, 1900. 19. szám. 237. ACR-R: 66418. I. A kép alatt a következő szöveg olvasható: Adrianopol. Wychowawcy O.O. Zmartwychwstańców na placu rekreacyjnym. /Edirne. A rezurrekcionista atyák növendékei a pihenő téren.

VIII. 15. Trákia. Rezurrekcionista atyák Edirnében, az 1900. május 8-ai fotográfia alapján

A fotográfia a Missye Katolicki folyóiratból származik. Krakkó, 1900. 19. szám. 233. ACR-R: 66418. I. A kép alatt a következő szöveg olvasható: Tracys. O.O. Zmartwychwstańcy w Adrianopolu; podług fotografii z d. 8 maja 1900. r. (Zob. str. 231.) / Trákia. Rezurrekcionista atyák Edirnében; az 1900. május 8-án készült fotográfia alapján. (Ld. 231. o.)

VIII. 16. Fotográfia a bulgáriai misszió rezurrekcionista paptanáraitól és növendékeiről.

S. n., s. l., levéltári iktatószám nélkül ACR-R. Az alsó sorban ülőhelyzetben balról jobbra az első személy August Mosser CR, a második személy Paweł Smolikowski CR, a negyedik személy John Kasprzycki CR. Az említett személyek beazonosításának adatai a rezurrekcionista Római Levéltárából Paweł Szymanowski CR történész-levéltárostól származnak.

VIII. 17. A latin szertartásrendű katolikus családok összeírása Stara Zagorában, Bulgáriában

A lengyel nyelvű családösszeírás címe: Spis rodzin katolickich obrządku łacińskiego w Starej Zagorze – Bułgari. Keltezés és évszám jelölése nélkül. Az összeírás évi megjelölése nélkül, keltezés nélkül, feltehetően az 1922 és 1927 közötti évekből. Levéltári iktatószám nélkül ACR-R.

Lista paraf.	Imię i Nazwisko	Nazwisko	Lista osob.
1.	Ab. Ewisch	Węgierska	3
2.	Schenk	" "	8
3.	Meerer	" "	5
4.	Bricka	czeska	2
5.	Werych	" "	3
6.	Sakula	Stowacka	4
7.	Magdalenia Penczera	" "	1
8.	Tomasz Chierski	Polka	1
9.	Wojciech Lis-	" "	6
10.	Brzezinski.	" "	4
11.	Grabowski.	" "	5
12.	Rovetto.	Włoska	5
13.	Aleksi Socchi.	" "	4
14.	Tini.	" "	5
15.	Oskar Hermann.	Niemiecka	7
16.	Podfied Hermann.	" "	3
17.	Talassanowa.	" "	1
18.	Marko Koslov.	Bulgarska	5
19.	Michajłowa.	" "	5
20.	Markov.	" "	6
21.	Marcin Talassanow.	" "	3
22.	Araksy	Ormiańska	3
	Sarem	22 rodzin - 89 osob	

FORRÁSOK ÉS BIBLIOGRÁFIA

Rövidítések

- ACR-R: Archivum Congregationis a Resurrectione (Roma)
 APPZ-K: Archiwum Polskiej Prowincji Zmartwychwstańców w Krakowie
 BJ: Biblioteka Jagiellońska (Biblioteca Universitatis Iagellonicae Cracoviensis)
 BKCz: Biblioteka Książąt Czartoryskich; Archiwum Czartoryskich
 BNZ: Biblioteka Nowicjatu XX. Zmartwychstańców
 C-ACR-R: Catalogus archivii Congregationis a Resurrectione Domini Nostri Jesu Christi (Romae)

Levéltári és kézírattári források

Saját kezű iratok:

- BKCz: *A Monsieur Hamel, Président de Oeuvre de la Propagation de la Foi a Lyon.* Andrinople, 23 Septembre 1890. Szerző: Luc (Łukasz) WRONOWSKI CR. Levéltári iktatószám nélkül.
- APPZ-K: *Compte Rendu de la Mission Bulgare Catholique des P. P. de la Résurrection de N. S. J. Ch. á Andrinople pour l'année scolaire 1877/78.* Andrinople, le 24. nov. 1878. Szerző: Tomasz BRZESKA CR. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R 64832: *Compte Rendu des examens de l' Ecole Bulgaro-Française a Andrinople fondée et entretinne par les P. P. Missionnaires de la Congregation de la Résurrection de N. S. Jesus Christ.* Andrinople le 6. Août. 1870. Szerző: Tomasz BRZESKA CR.
- BKCz: *Do Jaśnie Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu.* Adryanopol dnia 26 Listopada 1874. r. Levéltári iktatószám nélkül.
- BKCz: *Do Jaśnie. Oświeconego Księcia Władysława Czartoryskiego w Paryżu.* Adryanopol 3. Stycznia 1880. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R 64843: *Do Najprzewielebniejszy i Najukochańszy nasz Ojczy...* Adryanopol dnia 30. 1872. A levél elején az 1872 Settembre 30. (1872. szeptember 30.) dátum került kézírással feljegyezve.

- ACR-R: *Etat actuel de l' Union Bulgare dans les Provinces d' Adrinople et de Gallipoli.* A bolgár unió jelenlegi állapota Edirne és Gallipoli tartományaiban. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R: *Księga członków zmarłych w St. Zagorze. Od 1923 – 1927.* Elhunytak anyakönyvi listája Stara Zagorában. 1923-tól 1927-ig. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R: *Księga chrztów (Liber Baptismorum). (W Starej Zagorze od 1923 do 1927.)* Keresztelési anyakönyvek. (Stara Zagorában 1923-tól 1927-ig.) Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R: *Księga chrztów w M. Tyrnowie. (Liber Baptismorum).* Keresztelési anyakönyvek Malko Tarnovoban.
1923-tól 1927-ig teljes névlistával, a végén statisztikai összeggzéssel: 1885-től 1922-ig 277 gyermek; 1923-tól 1927-ig 55 gyermek. Összesen (1885-1927): 332 gyermek. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R: *Księga małżeństw (Liber matrimoniorum) od 1923 – 1927 zawartych w St. Zagorze.* Házassági anyakönyvek 1923 és 1927 között Stara Zagorában. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R: *Księga zawartych małżeństw katolickich w M. Tyrnowie: 1885-1927.* Katolikus házassági anyakönyvek Malko Tarnovoban: 1885 és 1927 között.
1923-tól 1927-ig teljes névlistával, a végén statisztikai összeggzéssel: 1885-től 1922-ig 63 házasságkötés; 1923-tól 1927-ig 13 házasságkötés. Összesen (1885-1927): 76 házasságkötés. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R 64869: *Le Solemnité du jour de l' an approachunt...(Compte rendu).* Francia nyelvű jelentés a rezurrekcionisták bulgáriai missziójának 1880-1881-es tanévéről 1881 decemeréből szerző nélkül, keltezés és évszám későbbi rávezetésével.
- ACR-R: *Liste nominative des missions protestantes dans la Turquie d' Europe.* Európai Törökország protestáns misszióinak névlistája. Keltezés és évszám megjelölése nélkül.

A dokumentum a levéltár "Missio Bulgarica. Documenta et epistolae. 1861-1947." megjelölésű mappájában található. Levéltári iktatószám nélkül.

BKCz: *Missya Bulgarska XX. Zmartwychwstania Pańskiego w Adryanopolu.* Adryanopol, 12 lutego 1875.

Az Úr Feltámadásának Rendjének edirnei bolgár missziója. Jelentés a misszióról 1875. február 12-ei, edirnei keltezéssel. Szerző: X. Tomasz BRZESKA C.R.

A dokumentum előlapján 2 Ew 1531 és Do Wł. Czartoyskiego bejegyzés, valamint BRZESKA Tomasz nevének és az 1874-es évnek a jelölése szerepel, jölehet ez a dokumentum 1875-ben íródott. Levéltári iktatószám nélkül.

ACR-R: *Plan nauk w Szkole Bulgarsko-Katolickiej O.O. Zmartwychwstańców na rok szkolny 1875-1876.*

A rezurrekcionista atyák bolgár katolikus iskolájának tanterve az 1875-1876-os tanévre. Tantárgyfelosztások a tanárok neveivel a hét tanítási napjaira. Szerző nélkül, oldalszámozás nélkül, keltezés nélkül. Levéltári iktatószám nélkül.

ACR-R 64851: *Program i plan nauk ułożony w Rzymie w sierpniu 1874 roku.*
(6-7-8-9. sierpnia 1874. r.)

Az 1874 augusztusában összeállított tanterv és tanítási program lengyel kézirat formájában. (1874. augusztus 6-7-8-9.) Szerző nélkül, oldalszámozás nélkül.

APPZ-K: *Relatio ad Capitulum anno 1895. De statu Domus Provincialis et Missionis Hadrianopolitanae.* Az 1895-ös (rezurrekcionista) káptalan feljegyzései. Latin nyelvű kéziratoss jegyzék az 1895-ös rezurrekcionista káptalanról, a rendtartományi házról és az edirnei misszió állapotáról. (Az edirnei rendházról, és az alá rendelt missziós helyszínekről: Kaik, Akbunar, Malko Tarnovo; a közösség birtokában lévő templomokról és kápolnákról, a missziós helyszíneken szolgáló papok és egyháziak számáról, a misszió oktatási létesítményeiről, az edirnei misszió áldozópapjainak és testvéreinek jegyzéke; az elhunyt rezurrekcionista káptalanok jegyzéke; a missziót elhagyókról, a kongregáció edirnei ingatlanjairól, általános megjegyzések és a misszió növekedése.) Levéltári iktatószám nélkül.

- BKCz: *Rapport de la Mission Bulgare des P. P. Résurrectionistes à Andrinople pour l' année scolaire 1873/74.* Andrinople le 30 Novembre 1874. Jelentés a rezurrekcionista atyák bulgáriai missziójáról Edirnében az 1873-74-es tanévben. Szerző: Tomasz BRZESKA CR. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R: *Spis rodzin katolickich obrzqdku lacińskiego w Starej Zagorze – Bulgaryi.* A latin szertartásrendű katolikus családok összeírás Stara Zagorában, Bulgáriában. Keltezés és évszám jelölése nélkül. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R: *Spis rodzin katolickich w M. Tyrnowie – Bulgaryi. 17 lipca 1927.* Katolikus családösszeírások Malko Tarnovoban, Bulgáriában. 1927. július 17. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R: *Spis rodzin katolickich obrzqdku wschodniego w Starej Zagorze – Bulgaryi. W Starej Zagorze od 1923 do 1927.* Keleti (bizánci-szláv) rítusú katolikus családok összeírása Stara Zagorában, Bulgáriában. Stara Zagorában 1923-tól 1927-ig. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R: *Spis umarłych katolików w M. Tyrnowie. Malko Tyrnowo. 19 lipca 1927.* Katolikus elhunytak összeírása Malko Tarnovoban. Malko Tarnovo. 1927. július 19.
1923-tól 1927-ig teljes névlistával, a végén statisztikai összegzéssel. 1885-től 1922-ig 201 elhunyt személy; 1923-tól 1927-ig 21 elhunyt személy. Összesen (1885-1927): 222 elhunyt személy. Levéltári iktatószám nélkül.
- BKCz: *Sprawozdanie Missyi Bulgarsko-katolickiej O. O. Zmartwychwstańców w Adryanopolu za rok szkolny 1879/80.* Adryanopol d. (?) 31. Grudnia 1880.
Lengyel kéziratos jelentés a rezurrekcionista atyák bolgár katolikus missziójából Edirnében az 1879-80-as tanévről. Oldalszámok jelölése nélkül, edirnei december 31-ei keltezéssel. Szerzők: Ks. Tomasz BRZESKA, Ks. Karol Szymon KOBRZYŃSKI. Levéltári iktatószám nélkül.

- BKCz: *Sprawozdanie z egzaminu Missyi Bułgarsko-Katolickiej O. O. Zmartwychwstaniu P. N. J. Ch. w Adryanopolu na rok szkolny 1878/79. Adrjanopol d. 12 Grudnia 1879. r.*
Lengyel kéziratoss jelentés a rezurrekcionisták bolgár katolikus missziójának 1878-1879-es évi vizsgáiról Edirnében. Szerző: Tomasz BRZESKA CR. Levéltári iktatószám nélkül.
- APPZ-K: *Sprawozdanie z Missyi bulgarskiej O. O. Zmartwychwstania P. N. Jezusa Chr. przedłożone na Zebraniu ogólnem Zgromadzenia d. 5^{tego} stycznia 1872. przez Tomasza Brzeska, przelozonego domu Adryanopolitańskiego.*
Lengyel kéziratoss jelentés a rezurrekcionisták bulgáriai missziójáról (a missziós – apostoli kirándulásokról, látogatásokról; az edirnei iskoláról; az edirnei létesítmények helyiségeiről; az edirnei kápolnáról; a misszióban szolgáló testvérekről, atyákról, papnövendékekről; a rezurrekcionista atyák házirendje; a misszió jövedelemiről, a missziós atyák és testvérek irodalmi működéséről, a tanárok elfoglaltságairól, a létesítmények tanulói statisztikája), melyet Tomasz BRZESKA CR, a misszió edirnei házának felettese nyújtott be a kongregáció gyűlésének 1872. január 5-én. Levéltári iktatószám nélkül.
- ACR-R 64868: *Statistique des eleves de l' établissement Bulgare Catholique des P. P. Résurrectionistes á Andrinople en Avril 1880.*
A rezurrekcionista atyák bolgár katolikus létesítményének tanulói statisztikája Edirnében 1880 áprilisában. (Kéziratoss táblázat.) Szerző nélkül, oldalszámozás jelölése nélkül.
- ACR-R 64870: *Szanowna Redakcyo... Roczne sprawozdanie naszej Missyi. Adryanopol d. Grudnia 1881.*
Levél a Szerkesztőnek és a misszió éves jelentése 1881 decemberéből Edirnéből. Szerző nélkül.
- ACR-R 64850. 1: *Zajęcia Ojców i Braci nauczyciel w szkole Adryanopolskiej. 1875.*
Az edirnei iskola paptanárainak és szerzetestanárainak elfoglaltságai (megbízott feladatai). 1875.

A dokumentumra később feljegyezték az 1875-ös évszámot. Keltezés nélkül. A kéziratos dokumentum szerzője Tomasz BRZESKA CR.

Gépiratok:

ACR-R 64884: *Missions des Peres Resurrectionnistes à Andrinople*. In: *Almanach catholique de Constantinople*. 1902.

A rezurrekcionista atyák missziója Edirnében. In: Konstantinápolyi katolikus almanach 1902. Szerző megjelölése nélkül. Nyomda/kiadó feltüntetése nélkül.

A dokumentum főcíme kézírással szerepel az első oldalon: Almanach catholique de Constantinople 1902. A rezurrekcionista működéséről szóló rész címe már a nyomtatvány formátumú oldalon nyomtatott formában olvasható. A dokumentum első oldala nyomtatvány formátumú és oldalszám nélküli; második, harmadik, negyedik, ötödik oldala gépelt kézirat formátumú és oldalszámokkal ellátott: 56-57-58-59. o.

ACR-R 64924: *Historia unionis in Bulgaria Macedonia et Thracia (1840-1900)*. Az unió története Bulgáriában, Macedóniában és Trákiában (1840-1900). A dokumentumra később feljegyezték az 1900-as évszámot.

ACR-R 64890: *Illustrissimo a Reverendissimo Monsignore...*

Levél Mons. Cesare Pecorarinak, a Hitterjesztési Kongregáció titkárának. 1922. április 15.

ACR-R: Kupan MICHAÏLOV: *La missione dei P. P. Resurrezionisti a Malko-Tarnovo*. A rezurrekcionista atyák missziója Malko-Tarnovóban. Malko Tarnovo, 1984.

ACR-R 64925: *La Missione Bulgara dei Resurrezionisti*. A rezurrekcionista bulgáriai missziója. Stara-Zagora, 1939. július 10. Anon. Kétoldalas gépelt kézirat szerző jelölése nélkül.

ACR-R 64998: SCHAEFFER, Josephus CR: *Historia missionis bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C.* (kézirat) Rzym (Róma), s. n., 1964.

A rezurrekcionista kongregáció bulgáriai missziójának története.

Az ACR-R 64999 leltári számú dokumentum ugyanezen munkának (Josephus SCHAEFFER CR: *Historia missionis bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C.*) a nyomtatvány formájában megjelent változata.

Nyomtatványok:

ACR-R 64841: *Bericht über die Mission der Ordens-Priester von der Auferstehung Jesu Christi in Adrianopel. 1872. Brevis historia Missionis usque ad annum 1872.* Adrianopel am 5 October, 1872.

A Jézus Krisztus feltámadásának papjainak rendje által fenntartott misszió jelentése Adrianopolban (Edirnében). 1872. A misszió rövid története 1872-ig. Adrianopol (Edirne), 1872. október 5. Szerző: Tomasz BRZESKA CR.

ACR-R 64873: *Bulletin de la distribution des prix et des promotions. De l'année scolaire 1882-83. Andrinople. École Bulgare-C. (Catholique) des PP. Résurrectionnistes.* Andrinople.

Iskolai értesítő a díjak kiosztásáról és a tanulók továbbmeneteléről az 1882-83-as tanévben. Edirne. A rezurrekcionista atyák által fenntartott bolgár katolikus iskola.

ACR-R 64871: *Bulletin de l'année scolaire 1883-84. Établissement d'éducation des PP. de la Resurrection de N. S. J. C. (Notre Seigneur Jésus Christ).* Andrinople. Imprimerie des PP. Résurrectionnistes. 1884.

Értesítő az 1883-84-es tanévről. A mi Urunk Jézus Krisztus Feltámadásának Kongregációjának papi rendjének oktatási létesítménye. Edirne. Nyomtatva: a rezurrekcionista atyák rendjének nyomájában. 1884. Szerző: Walerian PRZEWŁOCKI CR, az iskolai létesítmény előjárója és Łukasz WRONOWSKI CR, az iskola prefektusa.

BKCz: *Bulletin de l'année scolaire 1889-90. Établissement d'éducation des PP. de la Résurrection de N. S. J. C. (Notre Seigneur Jésus Christ) à Andrinople.* Andrinople. Imprimerie des PP. Résurrectionnistes. 1890.

Értesítő az 1889-90-es tanévről. A mi Urunk Jézus Krisztus Feltámadásának Kongregációjának papi rendjének oktatási létesítménye. Edirne. Nyomtatva: a rezurrekcionista atyák rendjének nyomdájában. 1890. Levéltári iktatószám nélkül.

ACR-R 64882: *Bulletin de l'année scolaire 1898-99. Établissement d'éducation des PP. de la Résurrection de N. S. J. Ch. à Andrinople.* Andrinople. Imprimerie des PP. Résurrectionnistes. 1899.

Értesítő az 1898-99-es tanévről. A mi Urunk Jézus Krisztus Feltámadásának Kongregációjának papi rendjének oktatási létesítménye. Edirne. Nyomtatva: a rezurrekcionista atyák rendjének nyomdájában. 1899.

ACR-R 64840: *Compte-rendu des examens de l' Ecole Bulgare Catholique et Française à Andrinople, fondée et tenue par les Pères Missionnaires de la Résurrection de N. S. J. Ch. (Notre Seigneur Jésus Christ).* Andrinople le 10 Octobre 1872.

Jelentés az Edirnei Bolgár Katolikus és Francia Iskola vizsgáiról, melyet a Mi Urunk Jézus Krisztus Feltámadásának missziós papjai alapítottak és tartanak fenn. Edirne. 1872. október 10. Szerző: Tomasz BRZESKA CR.

Az 1872-ből származó jelentés dokumentumához egy újságcikk töredék is tartozik a misszióról és az iskola aktuális helyzetéről (szerző, keltezés és cím nélkül, nem jelölve a lap nevét, évfolyamát, számát, kiadási helyét és idejét sem).

ACR-R 64872: *Compte-rendu de la mission Bulgare-Catholique des P. P. de la Résurrection de N. S. J. Ch. (Notre Seigneur Jésus Christ) à Andrinople pour l' année 1882-1883.* Andrinople 15 Août 1883. Collège Bulgare-Catholique. Walerian PRZEWŁOCKI CR.

Jelentés a Mi Urunk Jézus Krisztus Feltámadásának Kongregációjának papjai bolgár katolikus missziójáról Edirnében az 1882-83-as évben. Edirne, 1883. augusztus 15. Bolgár Katolikus Kollégium. Szerző: Walerian PRZEWŁOCKI CR.

ACR-R 64847 a) *Compte-rendu des missions faites par les P. P. missionnaires de la*
valamint *résurrection de N. S. J. Ch. (Notre Seigneur Jésus Christ) à*

ACR-R 64847.1: *Andrinople. Pendant l'année courante les Pères de la Résurrection sont souvent allés en mission dans les villages Catholiques dispersés dans la Thrace. Et ces mission sont les suivantes...*

Jelentés a Feltámadás Kongregációjának (a mi Urunk Jézus Krisztus feltámadásának kongregációjának) papjai missziójáról Edirnében. A folyó év során a rezurrekcionisták papjai gyakran jártak missziós küldetésben Trákia elszórt katolikus falvaiban. Ezek a missziók a következők voltak...

b) *Compte-rendu des examens de l' Ecole Catholique Bulgare-Francaise à Andrinople des Pères de la Résurrection de N. S. J. CH. (Notre Seigneur Jésus Christ). Andrinople 12. Novembre 1873.*

Jelentés a Mi Urunk Jézus Krisztus Feltámadásának papjai, azaz rezurrekcionista atyák Bolgár Katolikus és Francia Iskolájának vizsgáiról Edirnében. Edirne, 1873. november 12.

A két részből álló dokumentum szerzője: Thomas (Tomasz) BRZESKA CR.

ACR-R 64999: *Historia missionis bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C. (kézirat) Rzym (Róma), S. n., 1964. Szerző: SCHAEFFER, Josephus CR.*

A rezurrekcionista kongregáció bulgáriai missziójának története.

Ez a nyomtatvány tartalmában megegyezik az ACR-R 64998-as levéltári iktatószámú, Josephus SCHAEFFER CR által írt *Historia missionis bulgaricae Congregationis a Resurrectione D. N. J. C.* című történelmi munkával, mely gépelt kéziratban maradt rank.

BNZ Zp. 0088: *Missya i zakład wychowawczy XX. Zmartwychwstania Pańskiego w Adryanopolu. Sprawozdanie za rok szkolny 1890/1. W Krakowie, w Drukarni „Czasu”. Fr. Kluczyckiego i SP. pod zarządem Józefa Łakocińskiego. 1892.*

A rezurrekcionista atyák oktatási intézménye és missziója Edirnében. Lengyel nyelvű jelentés nyomtatvány formájában a rezurrekcionisták edrinei iskolájáról, missziójáról, a misszió rövid történetének bevezetőjével, az 1890-91-es tanév tanulói statisztikájával, a tantestületben tanítók névjegyzékével, a tanuló továbbmenetelről

készült névjegyzékkel és az elemi iskolai és gimnáziumi osztályok heti tantárgyfelosztásával. Nyomtatva Krakkóban a Czas nyomdájában, 1892-ben.

ACR-R 64876: *Programme.*

Program.

Háromnyelvű (francia-bolgár-arab) nyomtatvány, mely a rezurrekcionista atyák díjkiosztó ünnepségére való meghívást és a díjkiosztó ünnepség programját tartalmazza, melyre 1883. július 4-én (julián naptár szerint június 22-én) 8 órai kezdéssel került sor. Szerző: Walerian PRZEWŁOCKI CR.

ACR-R 64842: *Sommes reçues et dépenses faites par la Mission Péres de la Résurrection à Andrinople pour l' année 1872. Dépenses pour l' année 1872.*

Az rezurrekcionista atyák edirnei missziójának beérkezett és elköltött összegei az 1872-es évre. Az 1872-es év költségei.

ACR-R 64839: *Sprawozdanie z egzaminu szkoły katolicko-bulgarskiej i francuzkiej w Adryanopolu zalozonej i utrzymywanej przez ojców missionarzy Zmartwychwstania Pana naszego Jezusa Chrystusa. Adryanopol d. 10 Pazdziernika 1872. Thomasz BRZESKA C.R.*

Jelentés a Mi Urunk Jézus Krisztus Feltámadásának missziós papjai által alapított és fenntartott bolgár katolikus és francia iskola vizsgáiról. Edirne, 1872. október 10. Thomasz BRZESKA C.R.

(Ez a lengyel nyelvű jelentés tartalmában megegyezik a 64840-es levéltári iktatószámú francia nyelvű jelentéssel. Azonban a 64840-es levéltári iktatószámú jelentéshez még egy újságcikk töredék is kapcsolódik, melyet ez a lengyel nyelvű jelentés nem tartalmaz.)

A korabeli lengyel és francia nyomdák és sajtóorgánumok forrásanyaga (nyomtatványok, közlemények, levélismertetések, közleménytöredékek):

ACR-R 66227: *Adryanople 28 lipca.*

Az edirnei július 28-ai események közleménye a rezurrekcionisták edirnei iskolájáról, levéltári bejegyzés alapján a Czas 1872-es évfolyamának egyik számából.

ACR-R 66193: *Andrinople, le 14 août 1869. (Correspondance particulière de LA TURQUIE.)*

A La Turquie folyóirat különleges levélközlése Edirnéből 1869. augusztus 14-ei dátummal a bolgár-francia iskola nyári eseményéről. Bolgár-francia iskola 1869-es levéltári bejegyzéssel. Szerző nélkül, oldalszámok nélkül. La Turquie, Jeudi 19 Août 1869. A La Turquie elnevezésű folyóirat 1869-es évfolyamának augusztus 19-ei, csütörtökön megjelent száma.

ACR-R 64920: Közlemény részlet *Francja* (Franciaország) címmel a bolgár unió ügyéről Keleten. Párizsi július 12-ei keltezéssel, levéltári bejegyzés alapján kérdőjellel az 1863-as vagy az 1864-es évből.

ACR-R 66249: *Korespondencja "Czasu". Adryanopol 2 maja.*

A misszió egyik tagjának levélrészletének közlése. Levéltári bejegyzés alapján a Czas 1895-ös évfolyamának egyik számából. Edirnei május 2-ai keltezéssel.

ACR-R 66381: *Ks. Waleryan Przewłocki.*

Közlemény Walerian Przewłocki atya életéről, munkásságáról. Szerző: Ks. Jan GNATOWSKI. Levéltári bejegyzés alapján 1895-ből.

ACR-R 66382: *Ks. Waleryan Przewłocki.*

Ez a dokumentum a 66381-es levéltári iktatószámú közlemény folytatása Walerian Przewłocki atya életéről, munkásságáról. Szerző: Ks. Jan GNATOWSKI. Levéltári bejegyzés alapján 1895-ből.

ACR-R 66383: *Ks. Waleryan Przewłocki.*

A 66381-es és 66382-es levéltári iktatószámú közlemények befejezése Walerian Przewłocki atya életéről, munkásságáról. Szerző: Ks. Jan GNATOWSKI. Levéltári bejegyzés alapján 1895-ből.

ACR-R 66379: *La morte P. Raffaele Ferrigno, CR.*

Rövid nekrológ Raffaello Ferrigno CR atyáról. Levéltári bejegyzés alapján 1895-ből.

ACR-R 66213: *Listy z Bulgaryi. (1) Adryanopol, 1. Lutego.* Levélközlemény Bulgáriából február 1-jei dátummal. Levéltári bejegyzés alapján a

Pielgrzym egyik 1872-ben megjelent számából. Szerző: X.¹⁰³⁷ (Paweł) SMOLIKOWSKI (CR).

ACR-R 66214: *Listy z Bulgaryi. (2) Adryanopol, 24. Marca.*

Levélközlemény Bulgáriából március 24-ei dátummal. Levéltári bejegyzés alapján a Pielgrzym egyik 1872-ben megjelent számából. Szerző: X. (Paweł) SMOLIKOWSKI (CR).

ACR-R : *Listy z Tyrnowa (z Bulgarii).*

Levélközlemények Tarnovoból (azaz Malko Tarnovoból/Małko Tyrnowoból). Levéltári bejegyzés alapján 1897-ből. A tarnovói két levélkivonat-csoport kivonatainak vizsgálata alapján postositva 1896 decemeréből és 1897 januárjából, BORZECKA anyától (Celina BORZECKA anyától, a Rezurrekcionista Nővérek alapítójától). Levéltári iktatószám nélkül.

- 1) Listy z Tyrnowa. Tyrnowo 20 grudnia, 25 grudnia. (Levelek Tarnovoból. Tarnovo, december 20, december 25.)
- 2) Listy z Tyrnowa. Dokończenie. Tyrnowo 3 stycznia, 5 stycznia, 8 stycznia, 13 stycznia. (Levelek Tarnovoból. Befejezés. Tarnovo, január 3, január 5, január 8, január 13.)

ACR-R: *Listy z Tyrnowa.*

Levélközlemények Tarnovoból (azaz Malko Tarnovoból/Małko Tyrnowoból). Levéltári bejegyzés alapján 1897-ből. A tarnovói két levélcsoport kivonatainak vizsgálata alapján postositva 1897 januárjából, februárjából és márciusából, BORZECKA anyától (Celina BORZECKA anyától, a Rezurrekcionista Nővérek alapítójától). Levéltári iktatószám nélkül.

- 1) Listy z Tyrnowa. Tyrnowo 30 stycznia 1897., 3 lutego, 10 lutego 1897. (Levelek Tarnovoból. Tarnovo, 1897. január 30, február 3, 1897. február 10.)

---

¹⁰³⁷ Az X. rövidítés a Ks. (ksiądz) korábban használt alakja, amely a papi méltóságot jelző cím rövidítése.

- 2) Listy z Tyrnowa. Dokończenie. Tyrnowo, 14 lutego 1897. 27 lutego, 4 marca. (Levelek Tarnovoból. Befejezés. Tarnovo, 1897. február 14, február 27, március 4.)

ACR-R 64864: *Missya Bulgarska XX. Zmartwychwstańców w Adrianopolu. Missya w pobliżu wojny. (List jednego z Missyonarzy)*. W Krakowie, w drukarni "Czasu" pod zarządem J. Łakocińskiego – Nakładem Missyi Bulgarskiej. Adrianopol 17 października 1877.

A rezurrekcionista kongregáció bulgáriai missziója Edirnében. Misszió a háború közelében. (A levél szerzője a misszió egyik tagja.) Edirne, 1877. október 17. Nyomtatva Krakkóban a Czas nyomdájában.

ACR-R 66418. *Adrianopol. Missye Katolickie. Czasopismo miesięczne ilustrowane*. 1.: Rocznik 1900. 19. W Krakowie. Czcionkami drukarni "Czasu" pod zarządem Józefa Łakocińskiego. Kraków. Wydawnictwo Missyj Katolickich. Warszawa. Przegląd Katolicki, Księg. Gebethnera i Wolffa. 1900.

Közlemény Edirne címmel a Missye Katolickie (Katolikus Missziók) havilapjából az edirnei katolikus missziókról, a Z Belgradu do Stambolu rovatban, a 231-232. oldalon. Képek közlése a rezurrekcionista atyákról (233. o.) és a növendékekről az iskola udvaráról (237. o.) már az O Persyi i Persach rovatban. Képalírás (233. o.): Tracya. OO. Zmartwychstańcy w Adrianopolu podług fotografii z d. 8. maja 1900. r.

ACR-R 64838: *Korespondencya z Bulgaryi. Dnia 8. maja*. Unia. Rok III. 1871. Nr. 118. Lwów, dnia 24. Maja, 1871. Lwów. Dziennik nadeslany do O. Semenienki.

Közlemény az "Unia" Levelezés Bulgáriából c. rovatában. Levéltári bejegyzés alapján a (Piotr) Semenenko atyának elküldött 1871. május 8-ai naplóbejegyzés közlése. Szerző nélkül, oldalszám nélkül. Az "Unia" lembergi (lwóvi) napilap III. évfolyamának 118. számából 1871-ből. 1871. május 24, szerda.

ACR-R 66394: *Listy z Rzymu. (Bulgarzy w niewoli)*

Újságkivágat *Listy z Rzymu* (Levelek Rómából) rovatcímmel, *Bulgarzy w niewoli* (Bolgárok szolgaságban) alcímmel; a sajtóorgánum pontos

nevének, évfolyamának, számának megjelölése és az oldalszám feltüntetése nélkül.

ACR-R 66395: *Listy z Rzymu. (Nawrócenie)*

Újságkivágat *Listy z Rzymu* (Levelek Rómából) rovatcímmel, *Nawrócenie* (Megtérés) alcímmel, a sajtóorgánum pontos nevének, évfolyamának, számának megjelölése és az oldalszám feltüntetése nélkül.

ACR-R 66242: *Misya Bułgarska XX. Zmartwychwstańców w Adryanopolu. Misya poblizu wojny. (List jednego z Misyonarzy.) Adryanopol 17 października 1877 r.*

Levélközlemény az edrinei rezurrekcionista bolgár misszióról az (1877–78-as orosz-török) háború idejéről az irodalmi-művészeti rovatban. (A levél szerzője a misszió egyik tagja.) Edirnei, 1877. október 17-ei keltezéssel.

Tartalmában teljesen megegyezik az ACR-R 64864-es levéltári iktatószámú dokumentum első részével.

ACR-R 66243: *Misya Bułgarska XX. Zmartwychwstańców w Adryanopolu. Misya poblizu wojny. (List jednego z Misyonarzy.) Adryanopol 17 października 1877 r. (Dokończenie).*

Az ACR-R 66242-es levéltári iktatószámú közlemény befejezése az edrinei rezurrekcionista bolgár misszióról az (1877–78-as orosz-török) háború idejéről az irodalmi-művészeti rovatban. (A levél szerzője a misszió egyik tagja, pontos nevét nem adja meg a dokumentum.) Edirnei, 1877. október 17-ei keltezéssel.

Tartalmában teljesen megegyezik az ACR-R 64864-es levéltári iktatószámú dokumentum második részével.

ACR-R 64923: *Misya XX. Zmartwychwstańców w Bulgaryi.*

A rezurrekcionista atyák missziója Bulgáriában. L. Martinet nyomdájából, párizsi, 1862. augusztus havi keltezéssel.

ACR-R 66389: *Pierwsze Misyonarki Polki. Adryanopol 10 listopada 1896. r., Adryanopol 11 listopada, Kirklise 12 listopada.*

Közlemény az első lengyel missziós nővérekről (Bulgáriában). A bevezető rész után további közlések a következő keltezőkkel: Edirne, 1896. november 10; Edirne, november 11; Kirklise, november 12.

Levéltári bejegyzés alapján az 1895-ös évben, a közlemények dátumainak és tartalmának vizsgálata alapján 1896-ból. A közlemény bevezető részének szerzője X. Paweł SMOLIKOWSKI C.R., a keltezővel ellátott tartalmak szerzője pedig Celina BORZECKA anya, a bulgáriába küldött rezurrekcionista nővérek felettese. A közlemény újságkivágot formátumban maradt ránk, melyen nincs jelölve a sajtóorgánus neve, évfolyama, száma és oldalszámái.

ACR-R 66390: *Pierwsze Misyonarki Polki. (Dokończenie.)* Mała Tyrnowa. 14 listopada; Tyrnowo 24 listopada; Tyrnowo 27 listopada; Tyrnowo 28 listopada; Tyrnowo 8 grudnia.

Ez a dokumentum az ACR-R 66389-es levéltári iktatószámú közlemény befejezése az első lengyel missziós nővérekről (Bulgáriában). A közlemények a következő keltezőkkel rendelkeznek: Malko Tarnovo, november 14; Tarnovo, november 24; Tarnovo, november 27; Tarnovo, november 28; Tarnovo, december 8.

Levéltári bejegyzés alapján az 1895-ös évben, a közlemények dátumainak és tartalmának vizsgálata alapján 1896-ból. A keltezővel ellátott tartalmak vizsgálata után megállapítható azok szerzője, aki a bulgáriai rezurrekcionista nővérek felettese volt: Celina BORZECKA.

A közlemény befejezése ugyacsak újságkivágot formátumban maradt ránk, melyen nincs jelölve a sajtóorgánus neve, évfolyama, száma és oldalszámái.

ACR-R 64835: *Pierwsze Sprawozdanie Stowarzyszenia Śgo. Józafata z roku 1871-1872.*

A (pelplini) Szent Jozafát Társaság első jelentése az 1871-1872-es évből. 1-3.o.

ACR-R 64922: *Wykaz przyjęcia do Stowarzyszenia św. Józafata.*

A (pelplini) Szent Jozafát Társaságba való felvétel listájának (bizonylatának) nyomtatványa. A társulat szabályzatát Jan NEPOMUCEN MARWICZ chełmnói püspök és IX. Pius pápa hagyta jóvá. A

nyomtatványon a jóváhagyások leírása után a következő keltezés szerepel: Pelplin, dnia 9 Lutego, 1872. (Pelplin, 1872. február 9.) A nyomtatvány kitöltetlen.

ACR-R 66233: *Z Bulgaryi. Adryanopol, 2. Kwietnia 1874.*

Közlemény Bulgáriából edirnei, április 2-ai, 1874-es keltezéssel. Levéltári bejegyzés alapján a Pielgrzym egyik 1874-ben megjelent számából.

List pasterski. Biskupa Nila do wiernych prowincji Saloniki (Macedonii). Carogród Galata, 23 Lutego (7 Marca) 1874.

Nil Smoleński püspök pásztori levelének közlése testvéreihez. Szerző: X. Biskup Nil SMOLEŃSKI, a közölt levél keltezése: Carogród Galata, 1874. február 23. (Gergely-naptár szerint március 7.) Levéltári bejegyzés alapján a Pielgrzym egyik 1874-ben megjelent számából.

A dokumentum második része (*List pasterski...*) az ACR-R 64848-as levéltári iktatószámú forrásanyag második részével (*List pasterski...*) megegyező levélközlés.

ACR-R 66215: *Z Misyi Bulgarskiéj. Adryanopol 20 Maja.*

Közlemény a bulgáriai misszióból. Edirnéből május 20-ai dátummal. Levéltári bejegyzés alapján a Pielgrzym egyik 1872-ben megjelent számából. Szerző: X. (Paweł) SMOLIKOWSKI.

ACR-R 66216: *Z Misyi Bulgarskiéj. Adryanopol 1 Lipca.*

Közlemény a bulgáriai misszióból. Edirnéből július 1-jei dátummal. A közleményben *Monastery Unickie* alcím és *I. pontja: Ojciec Panteleimon*. Levéltári bejegyzés alapján a Pielgrzym egyik 1872-ben megjelent számából. Szerző: X. (Paweł) SMOLIKOWSKI.

ACR-R 66217: *Z Misyi Bulgarskiéj. (Ciąg dalszy). Adryanopol 1 Lipca.*

A 66216-os leltári számú közlemény folytatása a bulgáriai misszióból. Edirnéből július 1-jei dátummal. Levéltári bejegyzés alapján a Pielgrzym egyik 1872-ben megjelent számából. Szerző: X. (Paweł) SMOLIKOWSKI.

ACR-R 66218: *Z Misyi Bulgarskiéj. Adryanopol, 1 Lipca. Monastery Unickie. (Ciąg dalszy).*

A 66216-os és a 66217-es levéltári iktatószámú közlemények folytatása a bulgáriai misszióból. Edirnéből július 1-jei dátummal. A közlemény unitus monostorokról szóló második pontjának jelölésével: *II. Odstępstwo: O. Spiridion*. Levéltári bejegyzés alapján a Pielgrzym egyik 1872-ben megjelent számából. Szerző: X. (Paweł) SMOLIKOWSKI.

ACR-R 66219: *Z Misyi Bułgarskiej.*

A 66216-os, a 66217-es és a 66218-as levéltári iktatószámú közlemények befejezése a bulgáriai misszióból hely és dátum megjelölése nélkül. E befejező közlemény az unitus monostorokról szóló részlet harmadik pontjának jelölésével: *III. Obecny Stan monasterów. O. Stefan Nikita*. Levéltári bejegyzés alapján a Pielgrzym egyik 1872-ben megjelent számából. Szerző: X. (Paweł) SMOLIKOWSKI.

ACR-R 66235: *Z Misyi Bułgarskiej. Adryanopol, w koncu listopada.*

Közlemény a bulgáriai misszióból, Edirnéből november végén. Levéltári bejegyzés alapján a Pielgrzym egyik 1874-es évfolyamának számából. Szerző: X. (Walerian) KALINKA C.R.

ACR-R 66386: *Z Misyi Bułgarskiej. Adryanopol, 29. września.*

Közlemény a bulgáriai misszióból. Edirnei, szeptember 29-ei keltezéssel. Levéltári bejegyzés alapján 1895-ből. Szerző: Ks. Paweł SMOLIKOWSKI C.R.

ACR-R 64836: *Z Misyi Bułgarskiej. Do Szanownego Zarządu Stowarzyszenia św. Józafata w Pelplinie. Pielgrzym, pismo religijne dla ludu. Nr. 16. Rok IV. 17. Kwitienia. 1872. Wychodzi w Pelplinie co tydzień w czwartek. 125-126. o.*

Közlemény a bulgáriai misszióból a pelplini Szent Jozafát Társaság tiszteletreméltó testületének a Pielgrzym vallási hetilap IV. évfolyamának 16. számából, mely 1872. április 17-én jelent meg Pelplinben. Szerző: Tomasz BRZESKA. C.R.

ACR-R 66387: *Z Misyi Bułgarskiej. Mała Tyrnowa, 3. października. Gazeta Kościelna. We Lwowie dnia 15. października 1896. Rok IV. Nr. 41.*

Közlemény a bulgáriai misszióból a Gazeta Kościelna 4. évfolyamának (1896) 41. számából, Lwów, október 15. Szerző: Ks. Paweł SMOLIKOWSKI C.R.

- ACR-R 66388: *Z Misyi Bułgraskiej. Konstantynopol, 9. października. Gazeta Kościelna. We Lwowie dnia 15. października 1896. Rok IV. Nr. 41.*
Közlemény a bulgáriai misszióból a Gazeta Kościelna 4. évfolyamának (1896) 41. számából, Lwów, október 15. Szerző: Ks. Paweł SMOLIKOWSKI C.R.
- ACR-R 64848: *Z Misyi Bułgarskiej. W Maju r. 1874. Pielgrzym. Rok VI. No. 25. 1874. Czerwiec.*
Közlemény a Pielgrzym 6. évfolyamának 25., júniusi számából 1874-ből a bulgáriai misszióból (1874 májusából) és Alexander Barnabo bíboros 1873. november 29-én, Rómában kelt levelének közlése. 194-195. o.
List pasterski. Biskupa Nila do wiernych prowincji Saloniki (Macedonii). Carogród Galata, 23 Lutego (7 Marca) 1874.
Nil Smoleński püspök pásztori levelének közlése testvéreihez. 139-140. o. Szerző: X. Biskup Nil SMOLEŃSKI, a közölt levél keltezése: Carogród Galata, 1874. február 23. (Gergely-naptár szerint március 7.)
E dokumentum második része (*List pasterski*) megegyezik az ACR-R 66233-as levéltári iktatószámú forrásanyag második részével (*List pasterski*).
- ACR-R 66234: *Z Misyi Bułgarskiej. W Maju r. 1874.*
Közlemény a bulgáriai misszióból (1874 májusából) és Alexander Barnabo bíboros 1873. november 29-én, Rómában kelt levelének közlése levéltári bejegyzés alapján a Pielgrzym egyik 1874-es számából. Ez a dokumentum az ACR-R 64848-as levéltári iktatószámú forrásanyag első közleményével (*Z Misyi Bułgarskiej. W Maju r. 1874*) megegyező levélközlés.

Alaprajzok, tervrajzok:

Az alábbi alaprajzok, tervrajzok saját levéltári iktatószám nélkül a következő című és a következő levéltári iktatószámú mappában található: Missio Bulgarica. Documenta et epistolae. 1861-1947. Archivum C.R.: 64810-64903.

ACR-R 64810-64903: *Plan de l' Ecole Catholique Bulgare Française*. A bolgár-francia (Missio Bulgarica. katolikus iskola terve.

Documenta et *Casa di Stara Zagora*. A stara zagorai ház.

epistolae. 1861-1947.) *Plan de situation de la propriété. Des r.r.p.p. resurrectionistes á Andrinople 1890. Par terre*. A rezurrekcionista atyák rendjének ingatlanának helyszínrajza Edirnében 1890-ben.

Propriétés des Missions religieuses catholiques á Andrinople. Collége dirigé par les Pères Résurrectionnistes á Andrinople eau Kalé. Katolikus missziós rendek ingatlanjai Edirnében. A rezurrekcionista atyák által vezetett kollégium Edirnében és Kaléban.

Proekto za svesteiceski dom i paraklish na plovdivskata katolicheska mitropoliya. (Stara Zagora). A plovdivi katolikus metropólia (gr. katolikus érseki egyházmegye) rendházának és kápolnájának terve. (Stara Zagora).

Forráskiadványok

SEMENENKO 1886.	1862-	SEMENENKO, Piotr CR: <i>Letters. (Letters concerning Bulgaria)</i> . In: Resurrection Studies. The Letters of Peter Semenenko C.R. Volume VI: Letters concerning Bulgarian Mission. Ed. Tadeusz KASZUBA CR– Francis GRZECHOWIAK CR - Mateusz TARCZYŃSKI. Rome, Archivum Congregatio a Resurrectione, s. n., 1998.
SEMENENKO 1882.	1880-	O. SEMENENKO, Piotr CR: <i>Listy. 1880-1882</i> . Tom XIV. Rzym, Archivum Congregatio a Resurrectione, s. n., 2009.

Szakirodalom

Alapvető egyházi munkák, enciklopédiák, lexikonok, összefoglaló művek, katalógusok:

ADRIÁNYI GÁBOR: *Az egyháztörténet kézikönyve*. Budapest, Szent István Társulat, 2001.

Biblia, ószövetségi és újszövetségi Szentírás. Budapest, Szent István Társulat, 2008.

Catalogus Archivii Congregationis a Resurrectione Domini Nostri Jesu Christi, Romae.

Szerk. Wojciech MLECZKO CR. Rzym, Archiwum Zgromadzenia Zmartwychwstańców w Rzymie (ACRR), Via San Sebastianello 11 I-00187, 2013.

Encyclopedic Dictionary of the Christian East.

Szerk. Edward G. FARRUGIA S. J.: Rome, Pontifical Oriental Institute, 2015. 2. (átdolgozott és bővített) kiadás. 333–335; 338–341.

Magyar Katolikus Lexikon.

Főszerk. Dr. DIÓS István. Szerk. Dr. VICZIÁN János. Budapest, Szent István Társulat, 1993.

Vol. I. (1993) 350–351, 354–356, 396–397, 428, 889–890, 904.; Vol. II. (1993) 112–113.;

Vol. VI. (2001) 466, 469–470.; Vol. VII. (2002) 682, 684, 695.; Vol. IX. (2004) 74, 228–

230.; Vol. X. (2005) 560–561, 672–673.; Vol. XI. (2006) 271–272, 579–580, 631–632.; Vol.

XII. (2007) 168.

The New Catholic Encyclopedia.

Washington, Catholic University of America, 1967. Vol. II.; Vol. XII. Nihil obstat: John P.

WHALEN M.A., S.T.P. censor deputus. Imprimatur Patrick A. O' BOYLE, D. D. Archbishop

of Washington, 1966. Vol. II. 874–879.; Vol. XII. 514–518, 518–519.

The New Catholic Encyclopedia. 2nd. ed. (Ex.ed. Bernard L. Marthaler OFM Conv., Gregory

F. LaNave PhD. Washington, The Catholic University of America, Washington D.C.,

Thomson Gale, 2003. New York, Detroit, San Diego, San Francisco, Cleveland, New Haven,

Conn, Waterville, Maine, London, Munich.).

Vol. I. (2003) 633–634.; Vol. II. (2003) 248–250; Vol. II. (2003) 685–686; Vol. VI. 505–

511; Vol. VIII. 490–493; Vol XI. (2003) 37; 384–387; 387–391; 392–396.

Oriente Cattolico.

Szerk. Gianpaolo RIGOTTI. Róma, Keleti Egyházak Kongregációja (Congregatio pro

Ecclesiis Orientalibus), Valore Italiano, 5. kiadás. cop. 2017. II. Tom. p. 501–958.

The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity.

Szerk. Ken PARRY, David J. MELLING, Dimitri BRADY, Sidney H. GRIFFITH, John F. HEALEY.

Oxford, Malden Massachusetts; Blackwell Publishers Ltd., 1999; 2000. 93–97.

The Catholic Eastern Churches.

Religion and Culture Series. Ált. szerk. Joseph HUSSLEIN S. J., PhD. London; Milwaukee, Wisconsin USA, The Bruce Publishing Company, 1935. 121–124.

World Christian Encyclopedia. A comparative study of churches and religions of the modern world AD 1900-2000.

Szerk. David B. BARRET. Nairobi, Oxford, New York. Oxford University Press, 1982. 198–201.

SZABÓ Péter: *A keleti egyházak szentségi joga. Összehasonlító bemutatás.* Collectanea Athanasiana. III. Manualia. Vol. 1. Nyíregyháza, Szent Athanáz Görögkatolikus Főiskola, 2008. 207–209, 215, 274–280.

Egyéb tudományos lexikonok:

Pallas Nagy Lexikona. Vol. 5. Budapest, Pallas Irodalmi és Nyomdai Rt., 1893. Délszláv nyelvek és irodalmuk. 154–157.

Az értekezés témájához kapcsolódó szakkönyvek, monográfiák:

- BIRÓ 2011a. BIRÓ Kata: *Bogdan Jański öröksége.* Szakdolgozat. Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Történettudományi Intézet, 2011.
- BIRÓ 2011b. BIRÓ Kata: *A Feltámadás Kongregációja. Egy lengyel alapítású közösség küldetése a világegyházban.* Szakdolgozat. Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Szlavisztika Intézet, 2011.
- CRAMPTON 1997. CRAMPTON, R. J.: *A Concise History of Bulgaria.* Cambridge Concise Histories. Cambridge, Cambridge University Press, 1997.
- CRAMPTON 2007. CRAMPTON, R. J.: *Bulgaria.* The Oxford History of Modern Europe. New York, Unites States of America, Oxford University Press Inc., 2007.
- ČILINGIROV 2007. ČILINGIROV, Stiliân: *A Kossuth-emigráció Sumenban: adalékok a magyar polgárosulás történetéhez* című műve és melléklete *Magyarok és lengyelek Sumenban* címmel, mely a mű 1943. és 1999. évi bolgár kiadását tartalmazza. Szófia, Ogledalo; Budapest, Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2007.

- DAVIES 2006. DAVIES, Norman: *Lengyelország története*. Budapest, Osiris Kiadó, 2006.
- DEMETER 2014. DEMETER Gábor: *A Balkán és az Oszmán Birodalom I. Társadalmi és gazdasági átalakulások a 18. század végétől a 20. század közepéig*. Magyar Történelmi Emlékek –Értekezések sorozat. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2014.
- ЕЛДЪРОВ /ELDEROV ЕЛДЪРОВ, Светозар: *Униацтво в съдбата на България*. София, 1994. 109–121.
(ELDEROV, Svetozar: *Unió Bulgária sorsában*. Szófia, 1994. 109-121.)
- ELENKOV 2000. ELENKOV, Ivan: *La Chiesa cattolica di rito bizantino-slavo in Bulgaria. Dalla sua costituzione nel 1860 fino alla metà del XX. sec.* Ford. Neli RADANOVA. Sofia Bulgaria, Bulgáriai Apostoli Exarchátus, Montecchi Editore, 2000.
- FINE 1991. FINE Jr. (Ifj.), John V. A.: *The Early Medieval Balkans. A Critical Survey from the Sixth to the Late Twelfth Century*. Michigan, The University of Michigan Press, 1991.
- FRAZEE 1983. FRAZEE, A. Charles: *Catholics and sultans: the church and the Ottoman Empire: 1453-1923*. London, Cambridge University Press, 1983.
- GARDE 2007. GARDE, Paul: *A Balkán*. Háttér Esszék sorozat. Budapest, Háttér Kiadó, 2007.
- GIACOMO 1990. GIACOMO, Martina: *Pio IX (1867-1878)*. (*Miscellanea Historiae Pontificae* 58.). Roma, Editrice Pontificia Universita Gregoriana, 1990.
- GJUROV 2003. GJUROV, Alekszander: *Évszázadok öröksége: a magyarok nyomai bolgárföldön*. Szófia, Gutenberg, 2003.
- HEGYI – ZIMÁNYI HEGYI Klára – ZIMÁNYI Vera: *Az oszmán birodalom Európában*. Budapest, Corvina Kiadó, 1986.
- HRISTOV 1980. HRISTOV, Hristo: *Bulgaria. 1300 years*. Sofia, Sofia Press, 1980.
- IWICKI 2007. IWICKI, John C.R.: *Charyzmat Zmartwychwstańców. Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego*. Tom. II. 1887-1932. Kraków-Kielce, Wydawnictwo „JEDNOŚĆ”. Kielce. 2007.

- IWICKI – WAHL 1986. IWICKI, John C.R. – WAHL, James C.R.: *Resurrectionist Charism. The History of the Congregation of the Resurrection. 150 years. Vol. I. (1836 – 1886). Rome, s. n., 1986.*
(Vol. II. (1887 – 1932). Rome, s. n., 1992.; Vol. III. (1932 – 1965), Rome, s. n., 1992.)
- IVANCSÓ 2002. IVANCSÓ István: *A keleti liturgiák.* Nyíregyháza, Szent Atanáz Görög Katolikus Hittudományi Főiskola, 2002. 5-6.
- JEDIN 1998. JEDIN, Hubert: *A zsinatok története.* Ford. Viz László. Budapest, Ecclesia, 1998. 58-62; 82-86.
- JEDIN – DOLAN 1981. JEDIN, Hubert – DOLAN, John ed. *History of the Church. Vol.VIII.: The Church in the age of Liberalism* by AUBERT, Hubert BECKMANN, Johannes – CORISH, Patrick J. – LILL, Rudolf. Transl. BECKER, Peter. London, Burns and Oates, Crossroads Publishing Company, 1981.
- JELAVICH 1996. JELAVICH, Barbara: *A Balkán története I. 18. és 19. század.* Budapest, Osiris Kiadó – 2000, 1996.
- JELAVICH – JELAVICH BRIGHTFIELD 2000. JELAVICH, Charles – JELAVICH BRIGHTFIELD, Barbara: *The Establishment of the Balkan National States 1804-1920. A History of East Central Europe Vol.VIII.* Washington, University of Washington Press, fourth printing: 2000.
- JIREČEK 1889. JIREČEK Konst. József: *A bolgárok története.* Ford. MAYER Rezső. Kiadja: SZABÓ Ferencz. N.-ELEMÉRI plébános. Történeti nép-és földrajzi könyvtár XVIII. kötet. PLEITZ Fer. Nagybecskerek, Pál Könyvnyomdája, 1889. 481-482.; 485- 489.
- JÓZWIAK 2008. JÓZWIAK, Wojciech: *Piśmiennictwo polskiej misji unickiej na terenie Bułgarii w drugiej połowie XIX wieku.* Kraków, Alleluja (Wydawnictwo Zmartwychwstańców), 2008.
- КЕРТЕВ/ КЕРТЕВ КЕРТЕВ, Георги: *Поляци и българи и дѣлото на отциѣ възкресениѣ въ Одринѣ 1863–1918.* Софiя, 1936. 90-94.
1936. (KERTEV, Georgi: *Lengyel és bolgár rezurrekcionisták tevékenysége Edrinében 1863-1918.* Szófia, 1936. 90-94.)
- КЛОЦОВСКИ – КЛОЦОВСКИ, Jerzy – MÜLLEROWA, Lidia – SKARBEK, Jan:
MÜLLEROWA – *A katolikus egyház Lengyelországban.* Ecclesia Sancta 3.
SKARBEK 1994.

- Budapest, Magyar Katolikus Püspöki Kar Egyháztörténeti Bizottsága, 1994.
- KOSZEV –HRISZTOV – KOSZEV, Dimitâr – HRISZTOV, Hriszto – ANGELOV, Dimitâr: ANGELOV 1971. *Bulgária története*. Budapest, Gondolat Kiadó, 1971. 73-139.
- KURTZ KURTZ, Robert CR: *The Resurrectionist Formation*. Kraków, Wydawnictwo Alleluja, s. a.
- KWIATKOWSKI 1941. KWIATKOWSKI, Władisław CR: *Historia Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego na stuletnią rocznicę jego założenia. 1842-1942*. Nihil obstat quominus imprimatur Michał Jagłowicz C.R. superior general. Romae, die. 8. aprilis, 1939. Imprimatur Albani, die 29 decembris, 1941.
- KYRIAKOS 1902. KYRIAKOS, A. Diomedes: *Gesichte der Orientalischen Kirchen von 1453-1898*. Leipzig, A. Deichert'sche Verlagbuchhandlung Nachf. (Georg Böhme), 1902.
- LIPPAY 1934. LIPPAY Lajos: *A keleti egyházak*. Budapest, Szent István Társulat, 1934.
- MICEWSKI 1985. MICEWESI, Bolesław CR: *Bogdan Jański (1807-1840). Founder of the Resurrectionists*. Chicago, s. n., 1985.
- MICEWSKI 1987. MICEWSKI, Bolesław CR: *Under the Standard of the Risen Savior. Statements of the Founder on the Theme of the New Community*. Chicago, Illinois, s. n., 1987.
- MLECZKO 2014. MLECZKO, Wojciech CR: *Nauka i świętość. Formacja kapłańska w myśli i działalności zmartwychwstańców*. Rozprawa doktorska napisana pod kierunkiem ks. prof. dr. hab. Janusza Mastalskiegoi obroniona 13 maja 2013 r. na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie. Kraków, Wydawnictwo św. Jana Pawła II., 2014.
- MATUZ 1990. MATUZ József: *Az Oszmán Birodalom története*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990.
- MAZOWER 2004. MAZOWER, Mark: *A Balkán*. Budapest, Európa Könyvkiadó, 2004.
- MRÓWCZYŃSKI 2000. MRÓWCZYŃSKI, Jerzy CR: *Paweł Smolikowski. Sługa Boży ksiądz Paweł Smolikowski C. R. (Życie i dzieło)*. Kraków, Alleluja (Wydawnictwo Zmartwychwstańców), 2000.

- MYZ 1999. MYZ, Roman: *Keleti egyházak. Rövid történelmi áttekintés.* Szeged, Agapé, 1999.
- NIEDERHAUSER 1959. NIEDERHAUSER Emil: *Bulgária története.* Stúdium Könyvek 10. Budapest, Gondolat Kiadó, 1959. 84-125.
- OBRADOVIĆ 2015. OBRADOVIĆ, Žarko V.: *Minorities in the Balkans. 19th and 20th Century.* Ed. ČIGOJA, Žarko. Belgrade, Čigoja štampa, 2015.
- PAVLOV - JANEV 2005. PAVLOV, Plamen - JANEV, Jordan: *A bolgárok rövid története. (A kezdetektől napjainkig).* Budapest, Cédrus Alapítvány – Napkút Kiadó, 2005. 73-120.; 141-150.
- PRÉVÉLAKIS 2007. PRÉVÉLAKIS, Georges: *A Balkán. Kultúra és geopolitika.* Kozármisleny, Imedias Kiadó, 2007.
- PROHÁSZKA OTTOKÁR 1891. PROHÁSZKA Ottokár: *Szentséges atyánknak, XIII. Leó pápának beszédei és levelei.* Budapest., Szent István Társulat, 1891.
- PRUDHOMME 1994. PRUDHOMME, Claude: *Stratégie missionnaire du Saint-Siège sous Léon XIII (1878-1903). Centralisation romaine et défis culturels.* (Collection de l' École Française de Rome. 186.) Rome, École Française de Rome - Palais Farnèse, 1994.
- ROMSICS 2020. ROMSICS Ignác: *Nemzet, nemzetiség és állam Kelet-Közép- és Délkelet-Európában a 19. és 20. században.* Budapest, Helikon Kiadó, 2020.
- SMOLIKOWSKI 1892-1896. SMOLIKOWSKI, Paweł CR: *Hystoria Zgromadzenia Zmartwychwstania Pańskiego.* W Krakowie, Spółka Wydawnicza Polska. W Krakowie, W drukarni „Czasu”. Tom I. (1892); Tom II. (1893), Tom III. (1895), Tom IV. (1896).
- SMOLIKOWSKI 1897. SMOLIKOWSKI, Paweł CR: *Założenie misyi ks. Zmartwychwstańców w Adryanopolu.* Kraków, Druk W. L. Anczyca i Spółki. 1897. BJ 9271. III.
- SOETENS 1977. SOETENS, Claude: *Les Congres Eucharistique International de Jérusalem (1893) dans le cadre de la politique orientale du pape Léon XIII.* Louvain, Bibliothèque de l' Université. Bureau du Recueil, (Recueil de travaux d' histoire et de philologie. 6. série. Université de Louvain 12.) Editions Nauwelaerts, 1977.

- SOFRANOV 1960. SOFRANOV, Ivan: *Histoire du mouvement bulgare vers l'eglise catholique au XIXe siècle. I. Première periode.* Roma, Paris, Desclèe & CIE Editeurs. 1960.
- SOLOV'ĚV 1989. SOLOV'ĚV, Vladimir: *La Russia e la Chiesa universale e altri scritti.* - Opere di Vladimir Solov'ëv a cura di Adriano Dell'Asta. – Propilei russi 8. Milano, La Casa di Matriona. 1989. 95-98.
- SZOKOLAY 2006. SZOKOLAY Katalin: *Lengyelország története.* Budapest, Balassi Kiadó, 2006.
- TIMKÓ 1971. Dr. TIMKÓ Imre: *Keleti kereszténység, keleti egyházak.* Budapest, Szent István Társulat, 1971.
- TOPOLSKI 1989. TOPOLSKI, Jerzy: *Lengyelország története.* Budapest, Gondolat, 1989.
- TÖRÖK 1991. TÖRÖK József: *XIII. Leó pápa.* (Századunk pápai sorozat. Vetés 9.) Agapé, Újvidék, 1991.

Az értekezés kutatómódszertanához kapcsolódó szakkönyvek, monográfiák:

- DÉKÁNY 1925. DÉKÁNY István: *A történettudomány módszertana.* A magyar történettudomány kézikönyve című sorozat kötete. Szerk. Hóman Bálint. 1. kötet 2. füzet. Budapest, Magyar Történelmi Társulat, 1925. 9–74.
- ESZENYI 2000. ESZENYI Miklós: *A történettudományi szakirodalmi kutatómódszerei.* Rónai Művelődési Központ, Miskolc, 2000. 256–257.
- ORTEGA Y GASSET 1993. ORTEGA Y GASSET, José: *Korunk feladata.* Budapest, Hatágú Síp Alapítvány, 1993. (Reprint kiadás: az ABC Könyvkiadó Részvénytársaság 1944-es kiadása alapján, Budapest, 1944.)

Egyéb művek:

Constitutions of the Congregation of the Resurrection of our Lord Jesus Christ. Róma, s. n., 2019.

A *Feltámadás Kongregációjának Szabályzatai* elérhetőek elektronikusan, pdf formátumban is a következő linken:

<https://www.resurrectionist.eu/assets/Uploads/Constitutions-CR-2019-Final-Version.pdf> . Levétel dátuma: 2021. május 1.

Resurrectionist Formation. Rome, International Commission of the Congregation of the Resurrection, 1993. 7–92.

Tanulmánykötetek, periodikák, konferenciakötetek:

A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig. Történeti és politológiai előadások. Szerk. KRAUSZ Tamás. Politikatörténeti Füzetek XIII. (Sorozatszerk. FÖLDES György.) Budapest, Napvilág Kiadó, 1999.

A keleti kérdés és a Balkán az orosz külpolitikában a 19. század első felében. Tanulmányok. (A kötetben szereplő tanulmányok szerzője: BODNÁR Erzsébet.) Budapest, Hungarovox Kiadó, 2008.

Budapesti Szemle. XVI. kötet. XXXI-XXXII. számok.

A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. Szerk. GYULAI Pál. Budapest, Kiadja RÁTH Mór. 1878.

Bulgária felszabadulása az oszmán rabság alól. Az 1877–78-as orosz-török felszabadító háború 100. évfordulójára.

Szerk. LENGYEL Károly. A Bolgár Kulturális Központ és a TIT Történelmi Választmányának kiadványa. Budapest, készült a Szolnoki Nyomda Vállalat gondozásában, 1977.

Bulgária 681-1981. (Tanulmányok).

Szerk. NIEDERHAUSER Emil - PALOTÁS Emil. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989.

Kalmárok és káplánok az Oszmán Birodalomban. Források és tanulmányok a balkáni és hódoltsági katolicizmus 16-17. századi történetéhez. (A kötet és a benne levő tanulmányok szerzője: MOLNÁR Antal.) Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia

Munkaközösség (METEM), Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013.

Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu.

Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja VII.

Redakcja: Wojciech MISZTAŁ – Wojciech MLECZKO C. R. Redaktor serii: Wojciech MISZTAŁ. Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013.

Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott „Keletiek méltósága” kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpozion anyaga. (1994. nov. 2-4.) Szerk. és ford.:

Orosz László. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1995. (Az eredeti apostoli levél magyar fordítása a szimpozion kötet 7-14. oldalain olvasható.)

Száz éve szabadult fel Bulgária az oszmán rabság alól. (Tanulmányok).

Szerk. biz. Dr. PERÉNYI József – Dr. NIEDERHAUSER Emil – Dr. Sztojan RADEV – Petar IVANOV – Petar PETROV. Ford. MAGYAR István. Budapest, A Bolgár-Magyar Történelmi Vegyesbizottság magyar tagozatának kiadványa. 1978.

Tanulmányok, tudományos közlemények, cikkek:

- BALOGH 2012. Dr. BALOGH Ádám: *Görög nemzettudat a 19. században*. Szerk. PUROSZ Alexandrosz. Szegedi Görög Füzetek 3. Szeged, Szegedi Görög Nemzetiségi Önkormányzat, 2012.
- BODNÁR 2008. BODNÁR Erzsébet: *A keleti (krími) háború (1853–1856). Előzmények és diplomáciai csatározások*. In: *A keleti kérdés és a Balkán az orosz külpolitikában a 19. század első felében. Tanulmányok*. 129–150. (A kötetben szereplő tanulmányok szerzője: BODNÁR Erzsébet.) Budapest, Hungarovox Kiadó, 2008.
- BOZSINOV 1989. BOZSINOV, Voin: *A berlini kongresszus és a bolgárok (1878–1879)*. In: *Bulgária 681–1981. (Tanulmányok)*. Szerk. NIEDERHAUSER Emil - PALOTÁS Emil. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. 89–97.
- BROGI 1995. BROGI, Marco O.F.M.: *A Keleti Kongregáció és tevékenysége*. In: *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott „Keletiek méltósága” kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpozion anyaga. (1994. nov. 2-4.)* 44–56. Szerk. és ford.: Orosz László. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1995.
- BUR 2007. BUR Márta: *A bolgár társadalom története 1879–1939*. (Rumen DASZKALOV: *Blgarszkoto obstesztvo 1878–1939. c. munkájának ismertetése*.) In: *Klió*. 2007. XVI/3. szám. pp. 39–54. Debrecen, 2007. 39-54. Rumen DASZKALOV: *Blgarszkoto obstesztvo 1878–1939*. Tom. 1. Drzsava. Politika. Ikonomika. 470. p. Tom. 2. Naszelenie. Obstesztvo. Kultura. (A bolgár társadalom 1878–1939. 1. kötet. Állam. Politika. Gazdaság. 2. kötet. Népeesség. Társadalom. Kultúra). Izdatelszka Ksta „Gutenberg”. Szófia, 2005. 575 p. (Az ismertetést rövidítette DEMETER Gábor).

- CVETKOVA 1978. CVETKOVA, Bisztra: *Az Oszmán Birodalom az 1877–78-as orosz-török felszabadító háború előestjén*. In: *Száz éve szabadult fel Bulgária az oszmán rabság alól. (Tanulmányok)*. Szerk. Dr. PERÉNYI József – Dr. NIEDERHAUSER Emil – Dr. Sztojan RADEV – Petar IVANOV – Petar PETROV. Ford. MAGYAR István. Budapest, A Bolgár-Magyar Történelmi Vegyesbizottság magyar tagozatának kiadványa, 1978. 47–62.
- FÜRST 1995. FÜRST, Carl Gerold. *XIII. Leó pápa 1894. nov. 30-án kelt «Orientalium dignitas» kezdetű apostoli levele*. In: *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott „Keletiek méltósága” kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpozion anyaga. (1994. nov. 2-4.)* 34–43. Szerk. és ford.: Orosz László. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1995.
- GENCSEV 1978. GENCSEV, Nikolaj: *A bolgár Nemzeti Újjászületés történelmi öröksége és Bulgária felszabadulása*. In: *Száz éve szabadult fel Bulgária az oszmán rabság alól. (Tanulmányok)*. Szerk. Dr. PERÉNYI József – Dr. NIEDERHAUSER Emil – Dr. Sztojan RADEV – Petar IVANOV – Petar PETROV. Ford. MAGYAR István. Budapest, A Bolgár-Magyar Történelmi Vegyesbizottság magyar tagozatának kiadványa, 1978. 63–67.
- GJUROV 2002. GJUROV, Alekszander: *Magyar minták. A Kossuth-emigráció és a bolgár nemzeti megújulás kibontakozása*. In: *Napút*. 2002. 7. sz. (2002. 09. 01.) 55–61.
- GRIVEC – *A bolgár orthodox egyház és az unió*. Dr. František GRIVEC “Pravoslavi” SZÁNTAY- című művéből fordította SZÁNTAY-SZÉMÁN István. In: *Keleti Egyház*, SZÉMÁN 1939. 1939. (6. évf.) 9. (59.) sz. 293–294.
- HAAS 2006. HAAS, Reimund: *Matthias Erzberger, Hubert Bastgen und die Kirchenpolitischen Pläne für eine Katolischen Kirchenunion mit Bulgarien (1916-1918)*. In: *Ostkirchliche Studien*. 55 Band, Dezember 2006. Heft 3/4. Würzburg, Augustinus-Verlag, 2006. 218–258.
- HAAS 2015. HAAS, Reimund: *L' unione delle Chiese nei Balcani. Occasione persa oppure utopia? Il realismo di Raymund Netzhammer in confronto agli sforzi unionistici di Matthias Erzberger e Hubert Bastgen in Bulgaria*. In: *Orientalia Christiana Periodica* 2015. év. 81. szám. 347–354.

- KATUS 2007. KATUS László: *XIII. Leó pápa és az ószláv liturgia ügye*. In: *Ecclesia semper reformanda et renovanda. Katus László egyháztörténeti tanulmányai és cikkei*. Pécs, Pécsi Hittudományi Főiskola, 2007. 246–255.
- KOPEREK 2013. KOPEREK, Stefan CR: *Misja bulgárska. Historia-wspomnienia-nadzieja na przyszłość*. In: *Misja bulgárska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu. Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja VII*. Szerk. MISZTAL, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR. Sorozatszerk. MISZTAL, Wojciech, Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 39–65.
- KOSZEV 1989. KOSZEV, Konsztantin: *A bolgár állam újjászületése és a nagyhatalmak 1878-ban*. In: *Bulgária 681-1981. (Tanulmányok)*. Szerk. NIEDERHAUSER Emil – PALOTÁS Emil. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1989. 84–88.
- KOZÁRI 1988. KOZÁRI Mónika: *A keleti válság és a nagyhatalmak balkáni célkitűzései*. In: *Történelmi Szemle XXX*. (1987-1988) évfolyam 3. szám. Budapest, 1988. 318–329.
- MAGONY-BIRÓ 2015. MAGONY-BIRÓ Kata: *Jański's Ideas on the Renewal of the Society*. In: *Duchowość Klasztorów Polskich: Przekaz i Kommunikacja X. Zmartwychwstańców: ku duchowemu odrodzeniu społeczeństwa*. Szerk. Wojciech Mleczko CR. Kraków, Wydawnictwo Św. Jana Pawła II. 2015. 35–57.
- MAGONY-BIRÓ 2016a. MAGONY-BIRÓ Kata: *A megújulás személyes dimenziója Bogdan Jański és az általa alapított közösség lelkiségében*. In: *Eszmetörténeti tanulmányok. Dolgozatok a 2012. november 10-én, Piliscsabán rendezett konferencia előadásaiból*. Szerk. BOJTOS Anita – NOVOTNIK Ádám. Budapest-Piliscsaba, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2016. Doktoriskolai konferenciák 1. 231–244.
- MAGONY-BIRÓ 2016b. MAGONY-BIRÓ Kata: *A párizsi lengyel emigráció apostola: Bogdan Jański*. A 2016-os Pázmány Doktori Konferencián elhangzott előadás tanulmánya. In: *Studia Varia. Tanulmánykötet – Pázmány Doktori Konferencia*. Budapest, Pázmány Péter Katolikus Egyetem, Bölcsész- és Társadalomtudományi Kar, 2016. Szerk. BALÁZS József – BOJTOS Anita – PAÁR Tamás – TOMPA Zsófia – TURI Gergő – VADÁSZ Noémi. 416–426.

A Pázmány Doktori Konferencián elhangzó előadásokból készült kötet csak online jelent meg.

<http://btk.ppke.hu/tudomanyos-kozelet/doktorandusz-konferencia-2016/tanulmanykotet> Levétel időpontja: 2021. május 6.

MAGONY-BIRÓ 2020. Rezurrekcionisták a nevelés, a hivatásébresztés és a papképzés szolgálatában a 19. század második felében. A Fiatal Kutatók és Doktoranduszok Nemzetközi, Jubileumi Teológuskonferenciájának Tanulmánykötete. Budapest, Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2020. 353–367.

A 2020. február 28-án, február 29-én és március 1-jén a konferencián elhangzó előadásokból készült tanulmánykötet online jelent meg.

https://dosz.hu/doc/to_dok/108/1613549482.pdf?fbclid=IwAR3Y7Chmotggqy5haxoLRgzWWIUunchG71ruLBxwSVTo1p0Xaf-dZt9RyBxI

Levétel időpontja: 2022. szeptember 8.

MAJOROS 2013. MAJOROS István: *Politikai modernizáció az Oszmán Birodalomban, 1774-1914*. In: *Közép-Európai Közlemények VI.* (2013). évfolyam 1-2. (20-21.) szám. Szeged, 2013. 28–38.

MITEV 1977. MITEV, Jono: *Bulgária felszabadulása a török iga alól*. In: *Bulgária felszabadulása az oszmán rabság alól. Az 1877–78-as orosz-török felszabadító háború 100. évfordulójára*. Szerk. LENGYEL Károly. Budapest, A Bolgár Kulturális Központ és a TIT Történelmi Választmányának kiadványa. 1977. 3–17.

MLECZKO 2013. MLECZKO, Wojciech CR: *Wkład Zmartwychwstańców w formację duchowieństwa unickiego*. In: *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu. Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja VII*. Szerk. MISZTAL, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR. Sorozatszerk. MISZTAL, Wojciech. Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 97–118.

MLECZKO 2017. MLECZKO, Wojciech CR: *An Introduction to Resurrectionist Spirituality*. In: *Resurrectionist Spirituality: from Personal to Social Renewal. The Spirituality of Polish Convents: Message and Communication XV*. Szerk. MISZTAL, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR – NĘCEK, Robert.

- Sorozatszerk: MISZTAL, Wojciech. Kraków, Wydawnictwo św. Jana Pawła II, 2017. 22–29.
- MOLNÁR 2013a. MOLNÁR Antal: *Ragusa és a balkáni missziók kezdetei*. In: *Kalmárok és káplánok az Oszmán Birodalomban. Források és tanulmányok a balkáni és hódoltsági katolicizmus 16-17. századi történetéhez*. (A kötet és a benne levő tanulmányok szerzője: MOLNÁR Antal.) Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM) Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013. 33–49.
- MOLNÁR 2013b. MOLNÁR Antal: *Inkvizíció és misszió Bulgáriában a 17. század elején*. In: *Kalmárok és káplánok az Oszmán Birodalomban. Források és tanulmányok a balkáni és hódoltsági katolicizmus 16-17. századi történetéhez*. (A kötet és a benne levő tanulmányok szerzője: MOLNÁR Antal.) Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM), Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013. 89–108.
- MOLNÁR 2013c. MOLNÁR Antal: *Katolikus missziók a Balkánon XI. Ince pápasága idején (1676-1689): a csúcsponttól a pusztulásig*. In: *Kalmárok és káplánok az Oszmán Birodalomban. Források és tanulmányok a balkáni és hódoltsági katolicizmus 16-17. századi történetéhez*. (A kötet és a benne levő tanulmányok szerzője: MOLNÁR Antal.) Budapest, Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség (METEM), Historia Ecclesiastica Hungarica Alapítvány, 2013. 215–228.
- NAGY 1947. NAGY Károly: *Kossuth Sumenben. Ungura legenda. Kincs helyett forrás. Sáfrány Mihály unokája*. In: *Esti Hírlap*. 1947. november 19. évf. 273. szám. 1974. 11. 21.
- NIEDERHAUSER 1977. NIEDERHAUSER Emil: *Az 1877–78-as orosz-török háború és Bulgária felszabadulása*. In: *Bulgária felszabadulása az oszmán rabság alól. Az 1877–78-as orosz-török felszabadító háború 100. évfordulójára*. Szerk. LENGYEL Károly. Budapest, A Bolgár Kulturális Központ és a TIT Történelmi Választmányának kiadványa. 1977. 19–34.
- NIEDERHAUSER 1978. NIEDERHAUSER Emil: *A balkáni népek felszabadulása*. In: *Száz éve szabadult fel Bulgária az oszmán rabság alól. (Tanulmányok)*. Szerk. Dr. PERÉNYI József – Dr. NIEDERHAUSER Emil – Dr. Sztojan RADEV – Petar IVANOV – Petar PETROV. Ford. MAGYAR István. Budapest, A Bolgár-

- Magyar Történelmi Vegyesbizottság magyar tagozatának kiadványa, 1978. 26–31.
- NIEDERHAUSER 1999. NIEDERHAUSER Emil: *A két Balkán-háború és előzményei*. In: *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig. Történeti és politológiai előadások*. Szerk. KRAUSZ Tamás. Politikatörténeti Füzetek XIII. (Sorozatszerk. FÖLDES György.) Budapest, Napvilág Kiadó, 1999. 11–21.
- NITKIEWICZ 2013. NITKIEWICZ, Krzysztof (bp.): *Bułgarski Kościół sui iuris*. In: *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu. Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja VII*. Szerk. MISZTAL, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR. Sorozatszerk. MISZTAL, Wojciech. Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 119–129.
- PALOTÁS 1999. PALOTÁS Emil: *A cári Oroszország és a Balkán*. In: *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig. Történeti és politológiai előadások*. Szerk. KRAUSZ Tamás. Politikatörténeti Füzetek XIII. (Sorozatszerk. FÖLDES György.) Budapest, Napvilág Kiadó, 1999. 37–46.
- PATACHEV 1994. PATACHEV, Bogdan: *Bolgár görögkatolikusok*. In: *Igen*. 1994. VI/20. szám. Budapest, 1994. 14.
- POPEK 2018. POPEK, Krzysztof: *Misja Polskich Zmartwychwstańców w Adrianopolu. Wybrane problemy*. „Zeszyty Naukowe Towarzystwa Doktorantów Uniwersytetu Jagiellońskiego: Seria Społeczna”. 2018, t 23., nr 4: Historia i archeologia. s. 129–144. (*A lengyel rezurekcionisták missziója Edirnében. Válogatott kérdések*. A Jagelló Egyetem Doktoranduszainak Társaságának Tudományos Folyóiratai: Társadalomtudományi sorozat. 2018. 23. kötet, 4. szám: Történelem és régészet. 129–144. o.)
- PÖLÖSKEI 1999. PÖLÖSKEI Ferenc: *Az Osztrák-Magyar Monarchia Balkán-politikája az I. világháború előtti években*. In: *A Balkán-háborúk és a nagyhatalmak. Rigómezőtől Koszovóig. Történeti és politológiai előadások*. Szerk. KRAUSZ Tamás. Politikatörténeti Füzetek XIII. (Sorozatszerk. FÖLDES György.) Budapest, Napvilág Kiadó, 1999. 47–53.
- PROYKOV 2013. PROYKOV, Christo (bp.): *Korzenie katolickiej społeczności w Bułgarii sięgające Cyryla i Metodego*. In: *Misja bułgarska zmartwychwstańców:*

- 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu. Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja VII.* Szerk. MISZTAL, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR. Sorozatszerk. MISZTAL, Wojciech. Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 131–146.
- RADEV 1977. RADEV, Sztojan: *Az 1877–78-as orosz-török háború és a magyar sajtó.* In: *Bulgária felszabadulása az oszmán rabság alól. Az 1877–78-as orosz-török felszabadító háború 100. évfordulójára.* Szerk. LENGYEL Károly. Budapest, A Bolgár Kulturális Központ és a TIT Történelmi Választmányának kiadványa. 1977. 47–49.
- SLAVINSKI 1981. SLAVINSKI, Petar: *Kossuth Lajos és a forradalmi magyar emigráció Bulgáriában.* In: *Tanulmányok a bolgár-magyar kapcsolatok köréből a bolgár állam megalapításának 1300. évfordulójára.* Szerk. DOBREV, Csavdar - JUHÁSZ Péter - MIJATEV, Petar. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 425–452.
- SOLAK 2013. SOLAK, Jan CR: *Kościól milczący. Sytuacja Kościoła katolickiego w Bułgarii po II wojnie światowej.* In: *Misja bułgarska zmartwychwstańców: 150 lat w służbie Kościołowi i społeczeństwu. Duchowość klasztorów polskich: przekaz i komunikacja VII.* Szerk. MISZTAL, Wojciech – MLECZKO, Wojciech CR. Sorozatszerk. MISZTAL, Wojciech. Kraków, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II. Kraków, Wydawnictwo Naukowe, 2013. 147–162.
- SZATHMÁRY 1878. SZATHMÁRY György: *Bulgária. (II.)* In: *Budapesti Szemle.* A Magyar Tudományos Akadémia megbízásából. Szerk. GYULAI Pál. XVI. kötet. XXXI-XXXII. számok. Budapest, Kiadja RÁTH Mór. 1878. 63–106.
- SZÁNTAY-SZÉMÁN 1959. SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *A pápák és a keleti rítusok.* In: *Vigilia*, 1959. (24. évf.) 7. sz. 428–429.
- SZÁNTAY-SZÉMÁN 1937a. SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *Franciaország és a Kelet.* In: *Katolikus Szemle* 1937. (51. évf.) 11. sz. 697–700.
- SZÁNTAY-SZÉMÁN 1936a. SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *Katholicizmus és unió. I. rész.* I. rész (I-II-III.) In: *Keleti Egyház* 1936. (3. évf.) 1. (21.) sz. 3–13.

- SZÁNTAY-SZÉMÁN 1936b. SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *Katholicizmus és unió. II. rész.* II. rész (IV- V-VI.) In: *Keleti Egyház* 1936. (3. évf.) 2. (22.) sz. 43–47.
- SZÁNTAY-SZÉMÁN 1937b. SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *XIII. Leó uniós szózata és Kelet.* In: *Keleti Egyház* 1937. (4. évf.) 7. (37.) sz. 161–167.
- SZÁNTAY-SZÉMÁN 1942. SZÁNTAY-SZÉMÁN István dr.: *Uniós kísérletek.* In: *Keleti Egyház* 1942. (9. évf.) 1-3. (83-85.) sz. 3–11.
- TODEV 1987. TODEV, I.: *Syzdawane na bylgaro-katoličeskata gimnazija w Odrin.* Istoričeski pregled. 1987. 7. szám. 80.
- VLAEVA 2015. VLAEVA, Ivanka: *Choral Societies and National Mobilization in the Nineteenth-Century Bulgaria.* In: *National Cultivation of Culture* (szerk. LEERSEN, Joep). Vol. 9.: *Choral Societies and Nationalism in Europe* (Szerk. LAJOSI Krisztina- STYNEN, Andreas). Leiden – Boston, Brill, 2015. 241–260.
- A vöröskereszt szimbólumai.* (Szerző feltüntetése nélkül.)
In: *Múlt-kor.* 2021. nyári szám. A nyári szám mellékletében (különszám) olvasható a Magyar Vöröskereszt 140 éves jubileuma alkalmából készített összeállítás Dr. GÖNDÖCZ Zsigmond és KARDOS István előszavával, melynek 94-től a 101-ik oldalig terjedő részlete volt témába vágó. *Múlt-kor* 2021. évfolyam nyári szám. Főszerk. BARTAL Csaba. Főszerk. helyettes: ÁCS Tibor Adrián. Felelős szerkesztő: KULCSÁR Ádám, MÜLLER Rolf. Szerkesztők: BÁLÓ Edina, GECK Tamás, PÁSZTOR Kristóf, VÁCZI Mária.

Pápai megnyilatkozások nyomtatott és elektronikusan elérhető változatban:

- Pius IX. (IX. Pius) *Arcano divinae providentiae* című enciklika, melynek tartalma latin és olasz nyelven is olvasható a Vatikán hivatalos weboldalán, mely a IX. Pius által írt dokument (XIIumok sorában az apostoli levelek közt olvasható. Levétel dátuma: 2023. június 9.
- <https://www.vatican.va/content/pius-ix/it/documents/litterae-apostolicae-arcano-divinae-8-septembris-1868.html>
- <https://www.vatican.va/content/pius-ix/la/documents/litterae-apostolicae-arcano-divinae-8-septembris-1868.html>

- Leo XIII. (XIII. Leó) *Grande Munus. (Nagy adomány). Körlevél Szent Cirill és Metód tiszteletéről.* Róma, 1880. szeptember 30. Ford. PROHÁSZKA Ottokár. Levétel dátuma: 2019. február 27.
<https://www.karizmatikus.hu/hitvedelem/vatikani-dokumentumok/423-papai-enciklikak.html>
- Leo XIII. (XIII. Leó) *Orientalium Dignitas. (A keletiek méltósága). XIII. Leó pápa apostoli levele a keletiek fegyelmének megtartásáról és védelméről.* Róma, 1894. november 30. Ford. Dr. HOLLÓS János pápai prelátnak. In: *Orientalium dignitas. A XIII. Leó pápa által kiadott „Keletiek méltósága” kezdetű apostoli levél centenáriuma alkalmából tartott szimpozium anyaga. (1994. nov. 2-4.)* 7-14. Szerk. és ford.: Orosz László. Nyíregyháza, Szent Atanáz Görögkatolikus Főiskola, 1995.

Elektronikus hivatkozások:

BARTKOWIAK, Lucjan CR: *Sanktuarium MB Częstochowskiej Patronki Jedności Chrześcijan.* (A Częstochowai Szűzanya, a Keresztény Egység Patrónája kegyhelye.)

Rövid beszámoló, mely Malko Tarnovo városáról, az itt található Szentháromság-templomról, a benne elhelyezett Częstochowai Madonna képmásának történetéről és II. János Pál pápa a látogatásáról szól. A bejegyzés Lucjan Bartkowiak CR munkája, mely a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának hivatalos weboldalán, a bulgáriai létesítményeket bemutató oldalról érhető el, a Malko Tarnovo-i kegytemplom címkénél. Dátum nincs feltüntetve arról, hogy mikor írta a bejegyzést Bartkowiak vagy hogy mikor került a bejegyzés a menüpontba. Levétel dátuma: 2022. március 30.
<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i-rektoraty-bulgaria/47-sanktuarium-mb-czestochowskiej-patronki-jednosci-chrzescijan>

DUDA, Andrzej CR: CR Formation in Tanzania. (Formáció Tanzániában.)

Elektronikus pdf formátumú dokumentum Andrzej Duda CR rezurrekcionista atya szerzeményében Tanzániáról, a Feltámadás Kongregációjának tanzániai missziójáról és az ottani rezurrekcionista pap- és szerzetesképzési intézményekről. Fellelhető a Feltámadás Kongregációjának hivatalos európai weboldalán a Hírek (News) menüpontból. A hír és a pdf formátumban közölt anyag 2019 júliusában lett közzétéve és felöltve a tanzániai misszióról a weboldalra. Levétel dátumai: 2021. február 12.

<https://resurrectionist.eu/en/news/formation-tanzania/>; és hasonlóan

<https://resurrectionist.eu/assets/Uploads/CR-Formation-in-Tz-2019.pdf>

PŁOŃSKA, Elżbieta Maria CR: *Historia Zgromadzenia. Najważniejsze wydarzenia z dziejów Zgromadzenia Sióstr Zmartwychwstania Pana Naszego Jezusa Chrystusa.*

A bejegyzés a Feltámadás Nővéreinek lengyel rendtartománya honlapján olvasható. Siostry Zmartwychwstanki. Prowincja Warszawska. Levétel dátuma: 2021. február 9.

<https://siostryzmartwychwstanki.pl/historia-zgromadzenia/>

SZLACHCIAK, Michał CR: Małko Tyrnovo – Poświęcenie cerkwi. Uroczystość poświęcenia cerkwi p. w. Trójcy Przenajświętszej w Małko Tyrnovo w Bułgarii. (Malko Tarnovo – A templom felszentelése. A Szentháromság-templom felszentelésének ünnepe Malko Tarnovoban, Bulgáriában.)

Rövid beszámoló, mely a Malko Tarnovo-i kegytemplom 2021. augusztus 26-ai felszenteléséről tudósít. A beszámoló a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának weboldalán az aktualitások menüpontból érhető el. A beszámoló 2021. szeptember 12-én került a menüpontba.

Levétel dátuma: 2022. március 29.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/aktualnosci-start/360-malko-tyrnovo-poswiecenie-cerkwi>

A Feltámadás Kongregációjának Dél-amerikai Régiója.

A Feltámadás Kongregációjának Dél-Amerikai Régiója fellelhető a Feltámadás Kongregációjának hivatalos európai weboldalán a Rezurrekcionista Család (Rezurrekcionista Family) menüpontban, annak is a Provinciáink (Our Provinces) elnevezésű almenüpontjában a South American Region címre kattintva.

Levétel dátuma: 2021. február 13.

<https://resurrectionist.eu/en/province/south-american-region/>

A Feltámadás Kongregációjának rendtartományai, régiója és generalátusa.

Fellelhető a Feltámadás Kongregációja európai, angol nyelvű hivatalos weboldaláról a Resurrectionist Family menüpontra kattintva az Our Provines címmel. Levétel dátuma: 2021. május 1.

<https://www.resurrectionist.eu/en/province/>

A Feltámadás Kongregációjának tagjai /List of Religious.

A Feltámadás Kongregációjának hivatalos európai weboldalán, a Rezurrekcionista családja (Resurrectionist Family) menüpont alatt megtalálható az az elektronikus jegyzék, amely a Feltámadás Kongregációjának élő és elhunyt áldozópapjait, diakónusait és testvéreit gyűjti össze (List of Religioius/ A szerzetesek listája).

Levétel dátuma: 2023. június 28.

<https://resurrectionist.eu/en/cr-list/?StatusMonk=Active>

<https://resurrectionist.eu/en/cr-list/?StatusMonk=Died>

A Feltámadás Kongregációjának (Ontario-Kentucky Rendtartomány) tevékenységi körei, szolgálati tevékenységei.

A Feltámadás Kongregációjának az Ontario-Kentucky Rendtartománya weboldalán szerepelnek azok a tevékenységi területek, amelyekben a rend abban a tartományban a szolgálatot végez.

Levétel dátuma: 2021. február 13.

<https://resurrectionist.ca/ministries>

A Feltámadás Nővérei.

A Feltámadás Kongregációjának hivatalos európai weboldalán olvasható a tartalom a Rezurrekcionista Nővérekről a Rezurrekcionista Családja menüben. Sisters of the Resurrection. Resurrectionist Family. The Congregation of the Resurrection. Levétel dátuma: 2021. február 9.

<https://resurrectionist.eu/en/resurrectionist-family/sisters-of-the-resurrection/>

A Feltámadás Nővéreinek tevékenységi köre, szolgálatai.

Feltámadás Nővéreinek tevékenységéről, szolgálati területeiről a Feltámadás Nővéreinek chicagói rendtartománya hivatalos weboldaláról informálódhatunk. Our ministries. Sisters of the Resurrection.

Levétel dátuma: 2021. február 10.

<http://www.crsisterschicago.org/content/index.asp?p=490&n=3>.

A Feltámadás Nővéreinek apostoli tevékenysége.

A Feltámadás Nővéreinek tevékenységi köréről ugyancsak információkat szerezhetünk a Feltámadás Nővéreinek varsói rendtartományának hivatalos weboldaláról. Apostolstwo. O nas. Siostry Zmartwychwstanki. Prowincja Warszawska. Levétel dátuma: 2021. február 10.

<https://siostryzmartwychwstanki.pl/apostolstwo/>.

A három bolgár asszumpcionista szerzetespap életrajza.

Az Apostoli Szentszék hivatalos weboldalán érhető el II. János Pál pápának az azerbajdzsáni és bulgáriai látogatására készített, a három bolgár, boldoggá avatás előtt álló asszumpcionista szerzetesmártír hivatalos életrajzi összefoglalója. Levétel dátuma: 2022. március 15.

https://www.vatican.va/news_services/liturgy/saints/ns_lit_doc_20020522_beatific-bulgaria_en.html .

Ferenc pápa bulgáriai és észak-macedóniai apostoli látogatása.

Az Apostoli Szentszék weboldalán, Ferenc pápa útjainál, a 2019-es évhez kötődő utazások sorában található a 2019. május 5-7. közötti bulgáriai és észak-macedóniai apostoli látogatásainak programja. Innen érhető el a három nap fontosabb eseményeinek beszédei és szentbeszédei. Levétel dátuma: 2022. március 17.

<https://www.vatican.va/content/francesco/en/travels/2019/outside/documents/papa-francesco-bulgaria-macedoniadelnord-2019.html>

II. János Pál találkozása Maxim bolgár pátriárkával és a Szent Szinódus tagjaival.

Az Apostoli Szentszék hivatalos weboldalán II. János Pál beszédei közt olvasható a 2002-es évi, májusi beszédek között II. János Pál pápának Maxim bolgár görögkeleti pátriárkával és a bolgár Szent Szindussal való találkozásán elmondott beszéde a szófiai pátriárkai palotában 2002. május 24-én. Levétel dátuma: 2022. március 16.

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/speeches/2002/may/documents/hf_jp-ii_spe_20020524_patriarch-maxim.html

II. János Pál szentbeszéde a három bolgár asszumpcionista szerzetespap boldoggáavatásán.

Az Apostoli Szentszék hivatalos weboldalán található meg II. János Pál pápának a három asszumpcionista szerzetespap plovdivi boldoggáavatásán elhangzott szentbeszéde is. Levétel dátuma 2022. március 15.

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/2002/documents/hf_jp-ii_hom_20020526_beatification-plovdiv.html

II. János Pál szentbeszéde Vincent Eugene/Evgenij Bossilkov, Brigida of Jesus Morello és Maria of Mt Carmel Sallés y Barangueas ünnepélyes boldoggá avatási ceremóniáján.

Az Apostoli Szentszék weboldalán, II. János Pál 1998-as homíliái között olvasható az az ünnepi, boldoggáavatási szentbeszéd, melyet három Isten szolgája titulust viselő személy: Vincent Eugene/Evgenij Bossilkov, Brigida of Jesus Morello és Maria of Mt Carmel Sallés y Barangueas boldoggáavatásán mondott el 1998. március 15-én, Rómában. Levétel dátuma: 2022. március 16.

https://www.vatican.va/content/john-paul-ii/en/homilies/1998/documents/hf_jp-ii_hom_19980315_beatificazione.html

Metodij Stratiev és Christo Proykov bolgár, bizánci-szláv rítusú főpásztorok exarchai működéseinek évei.

Metodij Stratiev és Christo Proykov bolgár, bizánci-szláv rítusú főpásztorok exarchai szolgálatának időszakai a világegyház katolikus hierarchiáját és egyházi igazgatását tartalmazó nemzetközi weboldalon olvashatók, a Szófia Szent XXIII. János Eparchia címdalán. Levétel dátuma: 2022. március 16.

<https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dsoby.html>

Rezurekcionista egyházi létesítmények (plébániatemplomok és kegyhely) Bulgáriában.

A Feltámadás Kongregációjának bulgáriai területen levő egyházi létesítményeit a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának hivatalos weboldala tünteti fel pontos címmel, elérhetőséggel és az egyházi intézményekről készült fényképekkel. Levétel dátuma: 2022. március 29.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i->

[rektoraty#bu%C5%82garia](http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-)

Szent XXIII. János Eparchia (Szófia).

2019. október 11-én a szófiai Bolgár Apostoli Exarchátusból Szófia Szent XXIII. János Eparchia (püspökség) lett. A Catholic Hierarchy.org a világegyház katolicizmusának nemzetközi weboldala a Szófia Szent XXIII. János Eparchia című oldalán ennek a fiatal bizánci-szláv egyházmegyének a születését, egyházszerkezeti előzményeit, valamint az egykori és jelenlegi főpásztorait, a benne szolgáló papokat és szerzeteseket és a hívek és plébániák számát is feltünteti. Levétel dátuma: 2022. március 17.

<https://www.catholic-hierarchy.org/diocese/dsoby.html>

Szent Mihály Főangyal Plébániatemplom (Várna).

A várnai Szent Mihály Főangyal Plébánia (és templom) címe és elérhetősége a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának hivatalos weboldalán, a bulgáriai létesítményeket bemutató oldalról érhető el. Levétel dátuma: 2022. március 29.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i->

[rektoraty-bulgaria/31-varna](http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i-)

Szentháromság-templom, ami egyben a Czesztochowai Szűzanya, a Keresztény Egység Patrónájának kegytemploma (Malko Tarnovo).

A Malko Tarnovo-i Szentháromság-templom, és egyben a Czesztochowai Szűzanya, a Keresztény Egység Patrónájának kegytemploma címe és elérhetősége a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának hivatalos weboldalán, a bulgáriai létesítményeket bemutató oldalról érhető el. Levétel dátuma: 2022. március 29.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i->

[rektoraty-bulgaria/47-sanktuarium-mb-czesztochowskiej-patronki-jednosci-chrzescijan](http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i-)

Szűz Mária Elszenderülése Plébániatemplom (Burgasz).

A burgaszi Szűz Mária Elszenderülése Plébánia (és templom) címe és elérhetősége ugyancsak a Feltámadás Kongregációjának Lengyel Rendtartományának hivatalos weboldalán, a bulgáriai létesítményeket bemutató oldalról érhető el. Levétel dátuma: 2022. március 29.

<http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i->

[rektoraty-bulgaria/48-burgas](http://www.zmartwychwstancy.pl/site/index.php/placowki/parafie-i-rektoraty/16-parafie-i-)

Megjegyzések a három térképmelléklethez:

Ld. Függelék – II. Térképmellékletek (II. 1. *A bolgár unitus egyház kolóniái és templomai 1863-ban* (ACR-R 64848 . 4.); II. 2. *A bolgár unitus egyház fatemplomai, kőtemplomai, kápolnái és istentisztelet céljára létesült építmény nélküli vallási közösségei 1872-ben* (ACR-R 64848. 4.); II. 3. *A rezurrekcionisták által fenntartott alap-, közép-, és felsőfokú oktatási és papnevelő létesítmények (1863-1903)*.(ACR-R 66418. I. 232; BKCz. *Bulletin de l' année scolaire 1889-90*. 6-8, 11-12, 14, 18; ACR-R 64868; ACR-R 64871. III. és IV. részek)

A három térképmelléklet alaptérképe Ivan Sofranov munkájából (SOFRANOV, Ivan: *Histoire du mouvement bulgare vers l' eglise catholique au XIXe siècle. I. Première periode*. Roma, Paris, Desclée & CIE Editeurs, 1960.) származik, a 400. oldalt követő oldalszám nélküli kihajtható oldalon található térképmelléklet kicsinyített mása, melyekre a különböző szimólumok és jelölések általam bejelölésre kerültek.

Annyi módosítással lett beszerkesztve az első térképmelléklet (Függelék – II. Térképmellékletek. II. 1. *A bolgár unitus egyház kolóniái és templomai 1863-ban* (ACR-R 64848 . 4.)) és a második térképmelléklet (Függelék – II. Térképmellékletek. II. 2. *A bolgár unitus egyház fatemplomai, kőtemplomai, kápolnái és istentisztelet céljára létesült építmény nélküli vallási közösségei 1872-ben* (ACR-R 64848. 4.)) alaptérképe – melyeken ugyanúgy jelöltem, hogy a térkép Sofranov munkájából pontosan honnan származik –, hogy a Jugoszlavia helységnevet e két alaptérképről töröltem, ugyanis a térkép „Katolicizmus Bulgáriában a 19. században.” elnevezést kapta, azonban Jugoszlávia a 19. században még nem létezett.

REZÜMÉ

1860–61-ben kibontakozó bolgár unitus mozgalom híveinek száma nem sokkal a sikeres kezdet után jelentős csökkenésnek indult. IX. Pius egy lengyel alapítású szerzeteskongregációt: a Feltámadás Kongregációját bízta meg azzal, hogy missziót létesítsen bolgárföldön, hogy a meggyengült és támadásokat elszenvedő bizánci-szláv rítusú bolgár katolikus egyház támasza lehessen. A rezurrekcionisták missziójukat 1863-ban alapították meg a trákiai Edirnében. Kutatásom a rend bulgáriai missziós tevékenységének 1863 és 1903 közti időszakára fókuszált. A missziós előjárói jelentések, tanévi értesítők, pedagógiai dokumentumok, a misszió történetét bemutató munkák, a rezurrekcionisták nyomdájában készült nyomtatványok és a korabeli lengyel sajtóból származó cikkek alapján elmondható, hogy sokoldalú missziós tevékenységet fejtett ki a rend. A misszióban működő rezurrekcionisták a bolgárság kulturális és vallási hagyományait tiszteletben tartva, a bolgár nyelvet megtanulva két rítusban folytatták lelkipásztori és missziós tevékenységüket. Ennek révén megsokszorozódtak az unitus templomok és kápolnák. Nem sokkal az alapítás után a rezurrekcionisták missziójában már bolgár rendtagok is működtek. Istentiszteleték megünneplése, szentségek kiszolgáltatása, betegek látogatása, gyászliturgiák megtartása és a hívek katekézisben részesítése képezte lelkipásztori szolgálatuk területeit. Oktatási intézményeiknek köszönhetően évente több száz gyermek részesülhetett alap- és középfokú oktatásban, nagy hányaduk ingyen. Elemi iskolákat nyitottak Edirnében, Akbunarban, Toposlarban és Malko Tarnovoban, valamint egy hét osztályos gimnáziumot (internátust és externátust) Edirnében. A gimnázium mellett kézművesipari iskolát is létesítettek azok számára, akik nem tudták folytatni tanulmányaikat a középiskolában. A gimnáziumban szerzett érettségi bizonyítvánnyal a tanulók felvételi nélkül bekerülhettek bizonyos európai egyetemekre. A gimnázium internátusában alakult meg a papi hivatások ébresztése és a hivatásban való megmaradás céljából a Hivatásból fakadó Istenanya Testvérület. A testvérület révén egyre többen jelentkeztek az internátusból a rezurrekcionisták által 1876-ban megnyitott és 1895-ig működő szemináriumba. A missziós szemináriumban világiak számára előkészítő képzést, a papságra készülőknek 2 éves filozófiai és 4 éves teológiai képzést szerveztek. A papnevelő intézet több, mint egy tucat felszentelt papot adott a bolgár katolikus egyháznak, közülük kettő püspök lett. A szeminárium fennállása idején szinte az összes Trákiában szolgáló felszentelt pap ebből az intézményből került ki. A rend tagjai az orosz-török háború idején megannyi asszonynak, gyermeknek adtak menedéket, internátusukat kórházzá alakítva pedig életmentéssel, sebesültgondozással, majd betegápolással foglalkozva elnyerték mind a török kormányzat mind a bolgár társadalom megtisztelő elismerését.

ABSTRACT

The Bulgarian Uniate movement of 1860–61 experienced a significant decline in numbers soon after its successful start. Pope Pius IX. entrusted a religious congregation founded by Poles to launch a mission on Bulgarian soil in order to support the weakened and under attack Catholic Church of the Byzantine-Slavonic rite. The Resurrectionists established their mission in 1863 in Edirne, Thrace. My research focused on the missionary activities of the congregation in Bulgaria between 1863 and 1903. Based on the missionary magistrates' reports, school year notices, pedagogical documents, works on the history of the mission, printed materials produced by the Resurrectionist printing house and articles from the Polish press of the time, it can be said that the Order carried out a multifaceted missionary activity. The Resurrectionists working in the mission, while respecting the cultural and religious traditions of the Bulgarian people and learning the Bulgarian language, continued their pastoral and missionary activities in two rites. As a result, the number of the Uniate churches and chapels multiplied. Not long after the establishment there were already Bulgarian members in the mission of the Resurrectionists. Their pastoral ministry included celebrating services, administering the sacraments, visiting the sick, conducting funeral liturgies and providing catechesis for the faithful. Thanks to their educational institutions, hundreds of children could receive primary and secondary education every year, many of them without tuition fees. They opened primary schools in Edirne, Akbunar, Toposlar and Malko Tarnovo, and a seven-year high school (boarding and externat) in Edirne. In addition to the secondary school, they opened a vocational school for those who could not continue their studies at the secondary school. The school-leaving certificate obtained at the gymnasium gave pupils the opportunity to enter certain European universities without admission. In the boarding school the Fraternity of Our Lady by Vocation was founded in order to promote and strengthen vocations. Through the fraternity, more and more pupils applied from the boarding school to the seminary opened by the Resurrectionists operating between 1876 and 1895. The missionary seminary offered a preparatory course for lay people and a 2-year course in philosophy and a 4-year course in theology for those preparing for priesthood. The seminary gave more than a dozen ordained priests to the Bulgarian Catholic Church, two of whom became bishops. Almost all the ordained priests serving in Thrace during the seminary's existence came from this institution. During the Russian-Turkish war, the members of the congregation gave shelter to many children and women, and after converting their boarding school into a hospital, they won the respect of both the Turkish government and Bulgarian society by saving lives, treating the wounded, and nursing the sick.